

พระสุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๑

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑ คหปติวรรค

๑. กัณฑ์กรสูตร

สติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมสำหรับผู้ยังต้องศึกษา

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ฝั่งสระโบกขรณี ชื่อ คัคครา เขตนครจัมปา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ครั้งนั้นบุตรนายหัตถาจารย์ชื่อเปสสะและปริพาชกชื่อกัณฑ์กรกะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว นายเปสสะหัตถาโรหบุตร ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ส่วนกัณฑ์กรปริพาชกได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยินอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วเหลียวดูภิกษุสงฆ์ผู้นั่งเียบอยู่ แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น้าอัสจรรยั ท่านพระโคตม ไม่เคยมี ท่านพระโคตม เพียงเท่านั้น ท่านพระโคตมชื่อว่าทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้ว ท่านพระโคตม พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดได้มีแล้วในอดีตกาล แม้พระผู้มีพระภาค-

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 2

เจ้าเหล่านั้น ก็ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนท่าน
พระโคตมทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
เหล่าใด จักมีในอนาคตกาล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงให้
ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนท่านพระโคตมทรงให้
ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้.

[๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกันทรกะ ข้อนี้นั้น
คุณก่อนกันทรกะ ข้อนี้นั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ได้มี
แล้วในอดีตกาล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบ
เป็นอย่างยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนเราให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้.

คุณก่อนกันทรกะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด จักมีในอนาคต-
กาล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบอย่าง
ยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนเราให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้.

คุณก่อนกันทรกะ ก็ในภิกษุสงฆ์นี้ ภิกษุทั้งหลายผู้อรหันตจีวาสอยู่
จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระเสียแล้ว มีประโยชน์
ตนถึงแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ มี
อยู่ คุณก่อนกันทรกะ อนึ่ง ในภิกษุสงฆ์นี้ ภิกษุทั้งหลายผู้ยังต้องศึกษา มีปรกติ
สงบ มีความประพฤติสงบ มีปัญญา เลี้ยงชีพด้วยปัญญามีอยู่ เธอเหล่านั้นมีจิต
ตั้งมั่นดีแล้ว ในสติปัฏฐาน ๔. สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน. คุณก่อนกันทรกะ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นภายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัม-
ปชัญญะ กำจัดอกิขณา ละโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนา ใน
เวทนาอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลก
เสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัด

อภิขมาและโสมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและโสมนัสในโลกเสียได้.

[๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายเปสสหัตถาโรหบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น้าอัสจรรย พระพุทธเจ้าข้า ไม่เคยมี พระพุทธเจ้าข้า สติปัฏฐาน ๔ นี้ พระองค์ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว เพื่อความบริสุทธิ์ ของสัตว์ทั้งหลายเพื่อก้าวล่วงความโศกและความรำไร เพื่อความดับแห่งทุกข์ และโสมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ที่จริง แม้ พวกข้าพระพุทธเจ้าเป็นคฤหัสถ์หนุ่มผ้าขาว ก็ยังมีจิตตั้งมั่นดีแล้วใน สติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้อยู่ตามกาลที่สมควร ขอประทานพระวโรกาส พวก ข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาเห็นภายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและโสมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและโสมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและ โสมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัม- ปชัญญะ กำจัดอภิขมา และโสมนัสในโลกเสียได้ น้าอัสจรรย พระพุทธเจ้าข้า ไม่เคยมี พระพุทธเจ้าข้า เพียงเท่านี้ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่า ย่อมทรงทราบประโยชน์และมีประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์รกรกฏ เป็นไปอย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์เคนกาค เป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์ไอ้อวด เป็นไปอยู่อย่างนี้ ก็สิ่งที่รกรกฏคือมนุษย์ สิ่งที่ต้นคือสัตว์ พระพุทธเจ้าข้า ด้วยว่าข้าพระพุทธเจ้าสามารถจะให้ช้างที่พอฝึกแล้วเล่นไปได้ ช้างนั้น จักทำนครจัมปา ให้เป็นที่ไปมาโดยระหว่าง ๆ จักทำความไอ้อวด ความโกง

ความกด ความงอนนั้นทั้งหมดให้ปรากฏด้วย ส่วนมนุษย์ คือทาส คนใช้ หรือกรรมกรของข้าพระพุทธเจ้า ย่อมพระพุดิด้วยกายเป็นอย่างหนึ่ง ด้วยวาจาเป็นอย่างหนึ่ง และจิตของเขาเป็นอย่างหนึ่ง น้าอัสจรรย พระพุทธเจ้าข้า ไม่เคยมี พระพุทธเจ้าข้า เพียงเท่านั้น พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่า ย่อมทรงทราบประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายในเมื่อมนุษย์รักชฎ เป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์เคนกาค เป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์โื้อ้วอด เป็นไปอยู่อย่างนี้ ก็สิ่งทีรักชฎคือมนุษย์ สิ่งทีต้นคือสัตว์.

บุคคล ๔ จำพวก

[๘] พ. คุณ่อนเปสสะ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณ่อนเปสสะ ข้อนี้เป็น อย่างนั้น ก็สิ่งทีรักชฎ คือมนุษย์ สิ่งทีต้น คือสัตว์ คุณ่อนเปสสะ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีอยู่ หาได้อยู่ในโลก ๔ จำพวกนั้นเป็นไฉน.

๑. คุณ่อนเปสสะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบการขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

๒. ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๔. ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น ไม่มีความ
หิว ดับสนธิ เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบัน
คู่อ่อนเปสสะ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ จำพวกไหนจะยังจิตของท่านให้ยินดี.

[๕] เป. พระพุทธเจ้าข้า บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อนนี้ ไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้
แม้บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือด
ร้อน ก็ไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ แม้บุคคลทำตนให้เดือดร้อน และ
ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และ
ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ก็ไม่ยังจิตของข้าพระพุทธ
เจ้าให้ยินดีได้ ส่วนบุคคลใดไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวาย
ในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวาย
ในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลนั้นไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือด
ร้อน ไม่มีความหิว ดับสนธิ เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหม
อยู่ในปัจจุบัน บุคคลนี้ย่อมยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดี.

พ. คู่อ่อนเปสสะ ก็เพราะเหตุไรเล่า บุคคล ๓ จำพวกนี้ จึงยังจิต
ของท่านให้ยินดีไม่ได้.

[๖] เป. พระพุทธเจ้าข้า บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อนนี้ เขาย่อมทำตนซึ่งรักสุข เกลียดทุกข์ ให้
เดือดร้อน เร่าร้อน ด้วยเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้
แม้บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือด
ร้อน เขาก็ย่อมทำผู้อื่นซึ่งรักสุข เกลียดทุกข์ ให้เดือดร้อน เร่าร้อน ด้วยเหตุ
นี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ แม้บุคคลผู้ทำตนให้เดือด
ร้อน และประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือด

ร้อน และประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาก็ยอมทำตน และผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน เราร้อน ด้วยเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ ก็แลบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยในการทำตนให้เดือดร้อน เขาไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุนี้ บุคคลนี้ ย่อมยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจะขอลาไป ณ บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามีกิจมาก มีธุระที่ต้องทำมาก.

พ. คุณ่อนเปสสะ บัดนี้ ท่านจงทราบกาลอันควรเถิด.

ลำดับนั้น นายเปสสะหัตถาโรหบุตรขึ้นนมอนุโมทนาภายิตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณ แล้วหลีกไป.

[๗] ครั้งนั้น เมื่อนายเปสสะหัตถาโรหบุตรหลีกไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย นายเปสสะหัตถาโรหบุตรเป็นบัณฑิต คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย นายเปสสะหัตถาโรหบุตรมีปัญญามาก ถ้านายเปสสะหัตถาโรหบุตรพึงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง ชั่วเวลาที่เรำจำแนกบุคคล ๔ จำพวกนี้โดยพิสดารแก่เขา เขาก็เป็นผู้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ อนึ่ง แม้ด้วยการฟังโดยสังเขปเพียงเท่านี้ นายเปสสะหัตถาโรหบุตรยังประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ พวกภิกษุกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า นี่เป็นกาลข้าแต่พระสุคต นี่เป็นกาลของการที่พระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงทรงจำแนกบุคคล ๔ จำพวก นี้โดยพิสดาร ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยพิสดารแล้วจักทรงจำไว้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้จงดี เราจักกล่าว. ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายนในการทำตนให้เดือดร้อน เป็นไหน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางตนในโลกนี้ เป็นคนเปลือย ทอดทิ้งมารยาท เลี้ยงมือ เขาเชิญให้มารับภิกษา ก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุด ก็ไม่หยุด ไม่ยินดีรับภิกษาที่เขานำมาให้ ไม่ยินดีรับภิกษาที่เขาทำเฉพาะ ไม่ยินดีรับภิกษาที่เขานิมนต์ ไม่รับภิกษาปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากกระเช้า ไม่รับภิกษาคร่อมธรรณีประตุ ไม่รับภิกษาคร่อมท่อนไม้ ไม่รับภิกษาคร่อมสาก ไม่รับภิกษาของคน ๒ คนที่กำลังบริโภครอยู่ ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงผู้กำลังให้ลูกคนม ไม่รับภิกษาของหญิงผู้คลอเคลียบุรุษ ไม่รับภิกษาที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับภิกษาในที่ที่เขาเลี้ยงสุนัข ไม่รับภิกษาในที่มิมีแมลงวัน ใต้ตอมเป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง เขารับภิกษาที่เรื้อนหลังเดียวเยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าวคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่เรื้อน ๒ หลัง เยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าว ๒ คำบ้าง รับภิกษาที่เรื้อน ๓ หลัง เยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าว ๓ คำบ้าง รับภิกษาที่เรื้อน ๔ หลัง เยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าว ๔ คำบ้าง รับภิกษาที่เรื้อน ๕ หลัง เยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าว ๕ คำบ้าง รับภิกษาที่เรื้อน ๖ หลัง เยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าว ๖ คำบ้าง รับภิกษาที่เรื้อน ๗ หลัง เยียวยาอัณฑภาพด้วยข้าว ๗ คำบ้าง เยียวยาอัณฑภาพด้วยภิกษาในถาดน้อยใบเดียวบ้าง ๒ ใบบ้าง ๓ ใบบ้าง ๔ ใบบ้าง ๕ ใบบ้าง ๖ ใบบ้าง ๗ ใบบ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง

๕ วันบ้าง ๖ วันบ้าง ๗ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนขวายในการบริโภค
ภัตที่เวียนมาถึงเดือนบ้าง แม้เช่นนี้ด้วยประการฉะนี้อยู่ เขาเป็นผู้มีฝักคองเป็น
รักษาบ้างมีข้าวฟ่างเป็นรักษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นรักษาบ้าง มีกากข้าวเป็นรักษา
บ้าง มีสาหร่ายเป็นรักษาบ้าง มีรำเป็นรักษาบ้าง มีข้าวตังเป็นรักษาบ้าง
มีข้าวใหม่เป็นรักษาบ้าง มีหญ้าเป็นรักษาบ้าง มีโคมัยเป็นรักษาบ้าง มีเหง้า
มันและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้ที่หล่นเองเยียวยาอัฏภาพ.

เขาทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสกุลบ้าง
ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง หนังสือกึ่งเล็บบ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้า
เปลือกปอกรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยผมคนบ้าง ผ้ากัมพล
ทำด้วยขนสัตว์บ้าง ทำด้วยขนปีกนกเค้าบ้าง เป็นผู้ถอนผมและหนวด คือประ-
กอบความชวนขวายในการถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ย็น คือห้ามอาสนะ
บ้าง เป็นผู้กระหยุ่ง คือ ประกอบความเพียรในการกระหยุ่ง [คือเดินกระ-
หยุ่งเหยียบพื้นไม้เต็มเท้า] บ้าง เป็นผู้นอนบนหนาม คือสำเร็จการนอนบน
หนามบ้าง เป็นผู้อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง ประกอบความชวนขวายในการลงน้ำ
บ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนขวายในการทำกายให้เดือดร้อนเร้าร้อนหลาย
อย่างเห็นปานนี้อยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำตนให้
เดือดร้อน ประกอบความชวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

[๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบ
ความชวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นไฉน.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ฆ่าแพะเลี้ยงชีวิต ฆ่า
สุกรเลี้ยงชีวิต ฆ่านกเลี้ยงชีวิต ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีวิต เป็นคนเหี้ยมโหด เป็นคน
ฆ่าปลาเป็นโจร เป็นคนฆ่าโจร เป็นคนปกครองเรือนจำ หรือบุคคลเหล่าอื่น

บางพวกเป็นผู้ทำกรณงานอันทารุณ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

[๑๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน และ

ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นไฉน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้วก็ดี เป็นพราหมณ์มหาศากยก็ดี พระราชาหรือพราหมณ์นั้น โปรดให้ทำโรงที่บูชาัญชันใหม่ทางด้านบูรพาแห่งนคร แล้วทรงจำเชิญพระเกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งหนังเสือทั้งเล็บ ทรงทาพระกายด้วยเนยใสและน้ำมันงา ทรงเกาพระปฤษฎางค์ด้วยขามฤค เข้าไปยังโรงที่บูชาัญชันใหม่ พร้อมด้วยพระมเหสีและพราหมณ์ปุโรหิต บรรทมบนพื้นดิน อันมิได้ลาดด้วยเครื่องลาด เขาทาด้วยโคลมัยสค น้ำมันในเท้าที่หนึ่งแห่งโคแม่ลูกอ่อนตัวเดียวมีเท่าใด พระราชาทรงเยียวยาอัศภพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๒ มีเท่าใด พระมเหสีทรงเยียวยาอัศภพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๓ มีเท่าใด พราหมณ์ปุโรหิต ย่อมเยียวยาอัศภพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๔ มีเท่าใด ก็บูชาไฟด้วยน้ำมันเท่านั้น ลูกโคเยียวยาอัศภพด้วยน้ำมันที่เหลือ พระราชาหรือพราหมณ์นั้นตรัสอย่างนี้ว่า เพื่อต้องการบูชาัญชัน จงฆ่าโคผู้ประมาณเท่านี้ ลูกโคผู้ประมาณเท่านี้ ลูกโคเมียประมาณเท่านี้ แพะประมาณเท่านี้ ม้าประมาณเท่านี้ จงตัดต้นไม้ประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการทำเป็นเสายัญ จงเกี่ยวหญ้าประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการลาดพื้น ชนเหล่าที่เป็นทาสก็ดี เป็นคนใช้ก็ดี เป็นกรรมกรก็ดี ของพระราชาหรือพราหมณ์นั้น ชนเหล่านั้นถูก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 10

อาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม มีน้ำตานองหน้า ร้องไห้ ทำการงานตามกำหนด
คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ เรากล่าวว่า ผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบ
ความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน และทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประ-
กอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

กล่าวด้วยพระพุทธคุณ

[๑๑] คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่
ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือด-
ร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่
ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบัน เป็นโณน.

คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์
ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้ง
โลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระ-
องค์นั้น ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ได้แจ้งชัด ด้วย
ปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์
เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งาม
ในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริ-
บูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดี บุตรคฤหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง
ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นฟังแล้วได้ศรัทธาในพระตถาคต เมื่อได้ศรัทธาแล้ว
ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ฆราวาสดับแค้นเป็นทางมาแห่งรูปี บรรพชาเป็นทาง

ปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดดี ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดดี ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ความถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีวะ

[๑๒] เขาบวชอย่างนี้แล้ว ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีวะ เสมอด้วย ภิกษุทั้งหลาย.

๑. ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่.

๒. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤตินเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่.

๓. ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน.

๔. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง คำจริงคำสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก.

๕. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไป บอกรับข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกรับข้างนี้เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน.

๖. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะ
หู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ.

๗. ละคำเพื่อเจือ เว้นขาดจากคำเพื่อเจือ พุคถูกกาล พุคแต่คำที่
เป็นจริง พุคอิงอรรถ พุคอิงธรรม พุคอิงวินัย พุคแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่อ้าง
มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์โดยกาลอันควร.

๘. เว้นขาดจากการพรากพีชคามและภุตคาม.

๙. ถันหนเดียว เว้นการถันในราตรี งดการถันในเวลาวิกาล.

๑๐. เว้นขาดจากการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการเล่น
อันเป็นข้าศึกแก่กุศล.

๑๑. เว้นขาดจากการตัดทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้
ของหอม และเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว.

๑๒. เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่.

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน.

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารคิบ.

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อคิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี.

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส.

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ.

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร.

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา.

๒๑. เว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน.

๒๒. เว้นขาดจากการประกอบพฤติกรรมและการรับใช้.

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อการขาย.

๒๔. เว้นขาดจากการถือโง่งด้วยตาซัง การโง่งด้วยของปลอม และการโง่งด้วยเครื่องตวงวัด.

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง.

๒๖. เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และกรรโชก.

เธอเป็นผู้สันโดษด้วยจิรวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง.

ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลขันธอันเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถือนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษจักขุนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ เธอฟังเสียงด้วยโสต... คมกลิ้นด้วยฆมานะ... ลิ้มรสด้วยชีวหา... ถูกต้องโณภูฏัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถือนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนนทรีย์ ชื่อว่าสำรวมในมโนนทรีย์ ภิกษุประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสภายใน.

ภิกษุ นั้น ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการก้าวไป ในการถอยกลับ ในการแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง.

การละนิรณ

[๑๓] ภิกษุ นั้น ประกอบด้วยศีลชั้น ๓ อินทรีย์ ๕ สวรร สติและสัมปชัญญะ อันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงบ คือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เชอกลับ จากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เชอละความ เฟื่องเล็งในโลก มีใจปราศจากความเฟื่องเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความ เฟื่องเล็ง ละความประทุษร้ายคือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวัง ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือ พยาบาทได้ ละดินมิทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากดินมิทธะ มีความกำหนด หมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากดิน- มิทธะ ละอุทธัจจกุกกัจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อม ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกัจจะได้ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา ไม่มีความเคลือบแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก วิจิกิจฉาได้.

ฉาน ๔

[๑๔] ภิกษุ นั้น ละนิรณ ๕ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ อันทำปัญญาให้ทурพลได้แล้ว สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐม

ฉานมีวิตก มีวิจารณ์ มีปิติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุตฤตยฉานมีความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปิตินั้นไป บรรลุตฤตยฉาน ที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้ได้ฉานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุตฤตยฉานไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่.

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

[๑๕] ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิพร้อมแล้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการพร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

จตุปปาตญาณ

[๑๖] ภิกษุหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้มโน้มจิตไปเพื่อรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตาม กรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้า แต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัม- มาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอัน บริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วย ประการฉะนี้.

อาสวักขยญาณ

[๑๗] ภิกษุหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้มโน้มจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสว- สมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิต

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 17

ย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่ ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำเป็นไวยากรณ์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมยินดีภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

จบกันทรกสูตรที่ ๑

ปปัญจสูทนี

อรรถกถามัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

อรรถกถาคหปติวรรค

๑. อรรถกถากันทรกสูตร

กันทรกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า จมฺปายํ คือในนครมีชื่ออย่างนั้น. เพราะนคร .
นั้นได้มีต้นจำปาขึ้นหนาแน่นในที่นั้น ๆ มีสวนและสระโบกขรณีเป็นต้น . ฉะนั้น
จึงได้ชื่อว่า นครจัมปา. บทว่า คคฺคราย โปกฺขรณียา ตีเร ฌ ฝั่งสระโบก-
ขรณี ชื่อว่า คคฺครา คือ ฌ ที่ไม่ไกลนครจัมปานั้นมีสระโบกขรณี ชื่อว่า
คคฺครา เพราะพระราชมหเสีพระนามว่า คคฺครา ทรงขุดไว้. ฌ ฝั่งสระโบก-
ขรณีนั้นมีสวนจำปาขนาดใหญ่ประดับด้วยดอกมี ๕ สีมีสีเขียวเป็นต้นโดยรอบ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สวนจำปาอันมีกลิ่นดอกไม้หอมนั้น.
พระอานนทเถระหมายถึงสวนจำปานั้นจึงกล่าววว่า คคฺคราย โปกฺขรณียา
ตีเร ดังนี้.

บทว่า มหตา ภิกฺขุสงฺฆเมณ สทฺธิ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ คือ
พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มิได้กำหนดจำนวนไว้. บทว่า เปตฺโต เป็นชื่อ
ของบุตรนายหัตถาจารย์นั้น. บทว่า หตฺถาโรหปฺตฺโต คือบุตรของนายหัตถา-
จารย์ (ควาณช้าง). บทว่า กนฺทรโก ปริพฺพาชโก คือ ปริพาชกผู้นั่งผ้าจึง
มีชื่ออย่างนี้ว่า กันทรกะ.

บทว่า **อภิวัตตวา** คือ เป็นผู้เสมือนเข้าไปในระหว่างพระพุทธรักษามีหน้าทีบประกอบด้วยวรรณะ ๖ ประการ แล้วด่าลงในน้ำครึ่งใสสะอาด หรือเสมือนคลี่ผ้าซึ่งมีสีดั่งสีทองคลุมลงบนศิระษะ หรือสวมศิระษะด้วยเครื่องประดับทำด้วยดอกจำปาซึ่งถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่น หรือว่า เสมือนพระจันทร์วันเพ็ญซึ่งโคจรเข้าไปยังเชิงภูเขาสิเนรุ ฉะนั้น แล้วถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า อันประกอบด้วยพระสิริ ดั่งดอกจำปาสดกำลังบาน อันประดับด้วยจักรลักษณะ. บทว่า **เอกมนุต นิสีทิ** คือ นั่งในโอกาสหนึ่งอันเว้นโทษของการนั่ง ๖ ประการ.

บทว่า **ตฺถุหิฏฺฐิตฺ** **ตฺถุหิฏฺฐิตฺ** คือ เหลียวดูภิกษุสงฆ์นั่งนิ่งเงียบ. เพราะ ณ ที่นั้นภิกษุแม้รูปหนึ่งก็ได้มีความรำคาญด้วยมือและเท้า. ภิกษุทุกรูปมิได้คุยกัน ด้วยความเคารพแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า และเพราะตนได้รับการศึกษาแล้วเป็นอย่างดี โดยที่สุดไม่ทำแม้เสียงไอ แม้กายก็ไม่ไหว แม้ใจก็ไม่ฟุ้งซ่าน คุณเสนาเขื่อนที่ฟังไว้อย่างดี คุณน้ำในมหาสมุทรสงบเงียบในที่ที่ไม่มีลม นั่งล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าคุณรัตนตลาหกล้อมยอดภูเขาสิเนรุ ฉะนั้น. ปิติและโสมนัสอันยิ่งใหญ่ได้เกิดแก่ปริพาชกเพราะเห็นบริษัทสงบเงียบอย่างนั้น. ก็แลปริพาชกไม่อาจสงบปิติโสมนัสอันเกิดแล้วในภายในหทัยให้เงียบอยู่ได้จึงเปล่งวาจาอันน่ารัก กล่าวคำมีอาทิว่า **อจฺจนฺริย โภ โคตม** นำอัสจรรยพระโคตมผู้เจริญ. ชื่อว่า อจฺจนฺริยะ นำอัสจรรยเพราะยอมไม่มีเป็นนิจคุณคนตาบอด ขึ้นภูเขาได้ ฉะนั้น พึงทราบว่าเป็นต้นดินัย (แบบแผน, ประเพณี) ไว้ก่อน.

ส่วนอรรถถกถาณัยพึงทราบดังต่อไปนี้. ชื่อว่า **อจฺจนฺริย** เพราะประกอบแก่นิ้วมือ. อธิบายว่า ควรประกอบการดัดนิ้วมือ. ชื่อว่า **อพฺภูติ** เพราะไม่เคยมีมาก่อน. แม้ทั้งสองบทก็อย่างเดียวกัน. บทว่า **อพฺภูติ** นี้เป็นชื่อของการนำมาซึ่งความพิศวง. ส่วนบทว่า **อจฺจนฺริย** นี้มี ๒ อย่างคือ **ครหัจฺจนฺริยะ** (อัสจรรยในการตีเตียน) ๑ **ปลังสาอจฺจนฺริยะ** (อัสจรรยในการสรรเสริญ) ๑.

ในอัจฉริยะทั้งสองนั้น พระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ น้าอศร-
จรรย์ คุณก่อนโมคคัลลานะ ไม่เคยมี โมฆบุรุษนั้นจักมาหา ก็ต่อเมื่อจับแขนมา
นี้ชื่อว่า ครหอัจฉริยะ. พระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนนันทมารดา น้าอศรจรรย์
คุณก่อนนันทมารดา ไม่เคยมี แม้จิตตูปบาท ก็ชำระให้บริสุทธิ์ได้ นี้ชื่อว่า ปลัง-
สาอัจฉริยะ. ในที่นี้ท่านประสงก์เอาปลังสาอัจฉริยะ นี้แหละ. เพราะปริ-
พาชกนี้เมื่อสรรเสริญจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า อิทํ ในบทว่า ยาวลฺลจิตฺตํ นี้ เป็น
เพียงนิบาต. บทว่า ยาว กำหนดประมาณคือ ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็น
อย่างยิ่ง. ท่านอธิบายว่า ไม่สามารถจะพรรณนาถึงประมาณที่ให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ
ชอบ นี้จึงน้าอศรจรรย์ นี้จึงไม่เคยมี โดยแท้แล.

บทว่า เอตปรมฺเมว ชื่อว่า เอตปรโม เพราะให้ภิกษุสงฆ์นั้น
ปฏิบัติชอบอย่างนั้น เป็นอย่างยิ่งของภิกษุเหล่านั้น. ชื่อว่า ปฏิบัติชอบเป็น
อย่างยิ่งเพียงเท่านั้น อธิบายว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเคยให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ
ฉันใด ก็ทำให้ภิกษุสงฆ์นี้ปฏิบัติเหมือนกันฉันนั้นไม่ยิ่งไปกว่านี้. ในนัยที่ ๒ พึง
ระกอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติอย่างนี้ไม่ให้ยิ่งไปกว่านี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ปฏิปาติโต ให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติคือให้ระกอบ
ในข้อปฏิบัติอันไม่เป็นข้าศึกโดยชอบ เพราะทำอภิสมาจาริกวัตรให้เป็นเบื้อง-
ต้น. ถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ปริพาชกนี้จึงอ้างถึงพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายในอดีตและอนาคตเล่า. ปริพาชกนั้นมีญาณกำหนดรู้กาลทั้ง ๓ หรือ.
ตอบว่า ไม่มีแม้ในการถือเอานัย.

บทว่า นิปกา มีปัญญาเฉลียวฉลาด คือ ภิกษุทั้งหลายมีปัญญาประ-
กอบด้วยความเฉลียวฉลาด มีปัญญา เลี้ยงชีพด้วยปัญญา สำเร็จการเลี้ยงชีพดี
เพราะตั้งอยู่ในปัญญา เหมือนอย่างภิกษุบางรูป แม้บวชในศาสนา เทียวไปใน

อโคจร ๖ เพราะเหตุแห่งชีวิต เทียวไปหาหญิงแพศยา เทียวไปหาหญิงหม้าย หญิงสาวเทื่อ บัณเฑาะก์ โรงสุราและภิกษุณี คลุกคลีกับพระราชามหาอำมาตย์ ของพระราชชาติเดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ คลุกคลีกับภุคหัตถ์อันไม่สมควร สำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยการแสวงหาอันไม่สมควร ๒๑ อย่างคือ ทำเวชกรรม ทำทุตกรรม ทำการส่งข่าว ฝ่าฝืน ให้ยาพอกฝี ให้ยาระบายอย่างแรง ให้ยาระบายอย่างอ่อน หุงน้ำมันสำหรับนัตถุ์ หุงน้ำมันสำหรับดื่ม ให้ไม้ไผ่ ให้ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ น้ำอาบ ไม้สีฟัน น้ำบ้วนปาก ให้ดินผงขัดตัว พูคให้เขารัก พูคที่เล่นที่จริง ช่วยเลี้ยงดูเด็ก ช่วยส่งข่าวสาร ชื่อว่า ไม่เลี้ยงชีพด้วยปัญญา เณรวิฆเนศวร คือสำเร็จการเลี้ยงชีวิตเพราะไม่ตั้งอยู่ด้วยปัญญา.

จากนั้นครั้นทำกาลกิริยาแล้วก็จะเป็นสมณยักษ์ เสวยทุกข์ใหญ่โดยนัย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า แม้สังฆาฏิกของภิกษุนั้นก็ร้อนรุ่มเร้าร้อน ภิกษุไม่เป็นอย่างนี้ไม่ล่วงสิกขาบทแม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ดำรงอยู่ในจตุปาริสุทธิศีล เถ่าเรียนพระพุทธรพจน์ตามกำลัง บำเพ็ญอริยปฏิบัติเหล่านี้ คือ รตวินิตปฏิบัติ มหาโคสิงคปฏิบัติ มหาสุญญทาปฏิบัติ อนังคณปฏิบัติ ธรรมทายาทปฏิบัติ นาลกปฏิบัติ คุวัฏฏกปฏิบัติ จันโทปมปฏิบัติ เป็นกายสักขี ในอริยวิงสปฏิบัติคือมีความสันโดษด้วยปัจจัย ๔ และมีความยินดีตามความมียู่ของตน เป็นผู้อยู่โดดเดียวในการเทียวไปเป็นต้น คุจข้างพ้นจากข้าศึก คุจสีหะสละจากฝูง และคุจมหานาวา ไม่มีเรือติดตามไปข้างหลัง เริ่มบำเพ็ญวิปัสสนาตั้งความอุตสาหะอยู่ว่า เราจักบรรลุพระอรหัตในวันนีให้จงได้.

บทว่า สุปตฺติฏฺฐิตจิตฺตา มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว คือ เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีในสติปัฏฐาน ๔. สติปัฏฐานกถาที่เหลือกกล่าวไว้พิสดารแล้วในหนหลัง ส่วนในที่นี้ท่านกล่าวถึงสติปัฏฐานเจ็กกันทั้งโลกิยะและโลกุตตระ. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เป็นอันท่านกล่าวถึงเหตุที่ภิกษุสงฆ์เข้าไปสงบแล้ว.

บทว่า ยาว **สุปลยฺลุตฺตา** คือสติปัญญา ๔ พระองค์ทรงตั้งไว้ด้วยดีแล้ว คือ ทรงแสดงดีแล้ว. ด้วยบทว่า **มยฺปิ** **หิ** **ภนฺเต** นี้ เปสตะบุตรถวายชำนันั้นแสดงถึงความที่ตนเป็นผู้ทำกรงาน และยกภิกษุสงฆ์ขึ้น. ในข้อนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่จริงแม้พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว ๆ ล ๆ เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นดีแล้วอยู่. การไถ ฟืช แอก คั้นไถและผาลไถนา นี้มิได้มีแก่ภิกษุสงฆ์ เพราะฉะนั้นภิกษุสงฆ์จึงมุ่งต่อสติปัญญาตลอดกาล. ส่วนพวกข้าพระองค์ได้โอกาสตามกาลสมควรแล้วจึงทำมณสิการนี้. แม้พวกข้าพระองค์จะเป็นผู้ทำกรงาน ก็ไม่สละกรรมฐานด้วยประการทั้งปวง.

บทว่า **มนุสฺสคฺคฺเข** **มนุชฺชยฺรคชฺชฺ** คือ เพราะถือเอาความรکشุของอธยาศัยแห่งมนุษย์ทั้งหลาย. พึงทราบถึงความที่ถือเอาแม่้อธยาศัยของมนุษย์เหล่านั้นด้วยความรکشุด้วยกิเลส. แม้อในอธยาศัยเดนคากและอธยาศัยไอ้อวดก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ในอธยาศัยเหล่านั้น พึงทราบความที่อธยาศัยชื่อว่าเดนคาก เพราะอรรถว่าไม่บริสุทธี. อธยาศัยชื่อว่า ไอ้อวด เพราะอรรถว่าหลอกลวง.

บทว่า **สตฺตานิ** **หิตาหิตํ** **ชานาติ** พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงรู้ประโยชน์และมีไช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายคือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบประโยชน์และมีไช้ประโยชน์ของมนุษย์ทั้งหลายด้วยดี เหมือนอย่างทรงทราบรکشุ เดนคากและความหลอกลวงของมนุษย์ฉะนั้น. ในบทว่า **ยทิทํ** **ปสฺสว** นี้ท่านประสงค้อาสัตว์ ๒ เท้าแม่้ทั้งหมด.

บทว่า **ปโหมิ** คือสามารถ. บทว่า **ยาวคฺตฺเถน** **อนฺตฺเรณ** โดยระหว่างประมาณเท่าใด คือโดยขณะเท่าไร. บทว่า **จมฺปํ** **คตาคตํ** **กริสฺสุติ** จักทำนครจัมปาให้เป็นที่ไปมาคือจักทำการไปและการมาตั้งแต่โรงม้าจนถึง

ประตุนครเมืองจัมปา. บทว่า **สาเจยฺยานิ** คือความเป็นผู้โอด. บทว่า **ภูญฺเอยฺยานิ** คือความเป็นผู้โง. บทว่า **วฺจฺเจยฺยานิ** คือความเป็นผู้คด. บทว่า **ขิมฺมุหฺยฺยานิ** คือความเป็นผู้งอ. บทว่า **ปาตุกริสฺสุติ** จักทำให้ปรากฏคือจักประกาศ จักแสดง. เพราะไม่สามารถเพื่อจะแสดงความโอดเป็นต้นเหล่านั้น โดยระหว่างประมาณเท่านั้นได้.

พึงทราบวินิจฉัยในความโอดเป็นต้นดังต่อไปนี้ เมื่อภิกษุสงฆ์จะยืนอยู่ในที่ไหน ๆ ทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ คิดว่า เราจักไปข้างหน้าแล้วล้มลง จึงไปยืนทำเป็นไม่เคลื่อนไหวเหมือนเสาที่ฝังไว้ในที่ที่ประสงค์จะตั้งไว้ ภิกษุนี้ชื่อว่าโอด. เมื่อภิกษุประสงค์จะกั้นในที่ไหน ๆ แล้วก็ล้มตัวขวางไว้ทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ทั้งหลายคิดว่า เราจักไปข้างหน้าแล้วก็ล้มลง จึงล้มตัวลงในที่นั้น ภิกษุนี้ชื่อว่าโง. เมื่อภิกษุประสงค์จะหลีกเลี่ยงจากทางในที่ไหน ๆ แล้วก็กลับเดินสวนทางทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ทั้งหลายคิดว่าเราจักไปข้างหน้าแล้วล้มลงทำอย่างนี้ จึงหลีกเลี่ยงจากทางในที่นั้นแล้วก็กลับเดินสวนทาง ภิกษุนี้ชื่อว่า คด. เมื่อภิกษุประสงค์จะไปตามทางตรงตามเวลา จากซ้ายตามเวลา จากขวาตามเวลา ทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ทั้งหลาย คิดว่า เราจักไปข้างหน้าแล้วล้มลงทำอย่างนี้ จึงไปทางตรงตามเวลาจากซ้ายตามเวลาจากขวาตามเวลาในที่นั้น . อนึ่งที่นี้เขากวาดไว้เตียน จอแจด้วยมนุษย์ นำรั้นรมย์ไม่ควรทำกรรมเห็นปานนี้ในที่นี้ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้ประสงค์จะถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะด้วยคิดว่าเราจักไปข้างหน้าแล้วทำในที่ที่ปกปิด จึงทำในที่นั้น ภิกษุนี้ชื่อว่า งอ. ท่านกล่าวไว้ดังนี้ หมายถึงกิริยาแม่ ๔ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ซึ่งนั่นจักทำ ความโง่ ความโง่ ความคด ความงอ เหล่านั้น
ทั้งหมดให้ปรากฏได้. สัตถฐานเป็นต้นเหล่านั้นแม้ทำอยู่อย่างนี้ ก็ชื่อว่ายอมทำ
ความโง่เป็นต้นเหล่านั้นให้ปรากฏ.

ครั้งนายเปสสะบุตรครวญซึ่งแสดงความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่ตื่น
บัดนี้เมื่อจะแสดงความที่มนุษย์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่รักชฎจึงกราบทูลบพมีอาทิวา
อมุหาค์ ปน ภนฺเต.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ทาสา ได้แก่ ทาสเกิดภายใน ทาสได้มาด้วย
ทรัพย์ ทาสเป็นเชลยหรือถึงความเป็นทาสรับใช้. บทว่า เปสฺสา คือคนรับ
ใช้. บทว่า กมุมฺกรา คือคนเลี้ยงชีวิตด้วยอาหารและค่าจ้าง. บทว่า อญฺญตา
จ กายน ด้วยกายเป็นอย่างหนึ่ง ท่านแสดงว่า ทาสเป็นต้นยอมประพฤติ
ด้วยกายโดยอาการอย่างหนึ่ง ด้วยวาจาโดยอาการอย่างหนึ่ง และจิตของทาส
เป็นต้นเหล่านั้นยอมตั้งอยู่โดยอาการอย่างหนึ่ง. ในทาสเหล่านั้นทาสใดเห็น
นายเฉพาะหน้าแล้วลุกขึ้นต้อนรับ รับของจากมือ ปล่อยสิ่งนี้ถือเอาสิ่งนี้ ทำ
กิจทั้งหมดแม้ที่เหลือมีปูที่นั่น พัด และล้างเท้าเป็นต้น แต่พอกลับหลัง แม้
น้ำมันไหลก็ไม่เหลียวแล การงานแม้ขาดทุนตั้งร้อยตั้งพันเสียหายไป ก็ไม่
ปรารถนาจะกลับมาเหลียวแล ทาสเหล่านี้ชื่อว่าประพฤติด้วยกายอย่างอื่น. อนึ่ง
ทาสเหล่าใดต่อหน้าพูดสรรเสริญเป็นต้นว่าเขาเป็นเจ้านายของฉัน พอกลับหลัง
คำที่พูดไม่ได้ไม่มีเลย ย่อมพูดคำที่ต้องการพูด ทาสเหล่านี้ชื่อว่าประพฤติด้วย
วาจาย่างหนึ่ง.

บทว่า จตฺตาโรเม เปสฺส ปุคฺคตา คู่ก่อนเปสสะ บุคคล ๔ จำพวก
เหล่านี้มีอยู่ แม้บุคคลนี้ก็เป็นการสืบต่อเฉพาะตัว.

เปสสะนี้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทรง
ทราบประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์รักชฎเป็น

ไปอยู่อย่างนี้ในเมื่อมนุษย์เคนกากเป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์โธ้อวดเป็นไปอยู่อย่างนี้.

บุคคล ๓ จำพวกก่อนเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทาไม่เป็นประโยชน์ บุคคลจำพวกที่ ๔ เป็นผู้ปฏิบัติเป็นประโยชน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงว่าเรารู้ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้ จึงทรงปรารภเทศนานี้. แม้การประกอบกับถ้อยคำของกันทรกปริพาชกในหนหลังก็ควร. ด้วยเหตุนี้กันทรกปริพาชกจึงกล่าวว่า ท่านพระโคดมผู้เจริญ เพียงเท่านี้ ท่านพระโคดมชื่อว่า ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้วดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เมื่อทรงแสดงแก่นายเปสสะนั้นว่า เราเว้นบุคคล ๓ จำพวกก่อน แล้วให้บุคคลจำพวกที่ ๔ เบื้องบนปฏิบัติในปฏิบัติทาเป็นประโยชน์นั้นแหละจึงทรงปรารภเทศนานี้.

บทว่า สนฺโต นี้เป็นไวยากรณ์ของบทว่า สัมวิชชมานา มีอยู่. จริงอยู่ ความดับสนิทในบทนี้ว่า สนฺตา โหณฺติ สมิตา รูปสนฺตา ท่านกล่าวว่า สนฺตา สงบแล้ว. ท่านกล่าวว่า นิพฺพุตตา ดับแล้วในบทนี้ว่า สนฺตา เอเต วิหารา อริยสุตฺต วิเนเย วุจฺจนฺติ ท่านกล่าววิหารเหล่านี้สงบในวินัยของพระอริยะ. ท่านกล่าวว่า บัณฺฑิต ในบทนี้ว่า สนฺโต หเว สพฺุภิปเวทยนฺติ สัตบุรุษทั้งหลายย่อมประกาศด้วยความเป็นสัตบุรุษ. บัณฺฑิตทั้งหลายมีอยู่ในโลกนี้. อธิบายว่า พอหาได้.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า ทำคนให้เดือดร้อนชื่อว่า อตุตฺตนฺโตไป เพราะทำคนให้เดือดร้อน ให้ถึงทุกข์. ประกอบการชวนชวายในการทำคนให้เดือดร้อน ชื่อว่า อตุตฺตปริตฺตานิโยคฺ. ชื่อว่า ปรนฺตฺโตไป เพราะทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ให้ถึงทุกข์. ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

ชื่อว่า **ปรปรีตาปนาบุญโค**. บทว่า **ทัญญูเจว ฐมฺเม** คือในอรรถภาพนี้แหละ.
บทว่า **นิจฺฉาโต** ไม่มีความหิว ตัณหาท่านเรียกว่า **ฉาต**. ชื่อว่า **นิจฺฉาโต**
เพราะไม่มีความอยาก. ชื่อว่า **นิพฺพุโต** เพราะดับกิเลสได้ทั้งหมด. ชื่อว่า
สีติญฺโต เพราะเป็นผู้เย็นเพราะไม่มีกิเลสอันทำให้เดือดร้อนในภายใน. ชื่อว่า
สุขปฏิสัเวทึ เพราะเสวยสุขเกิดแต่ฌานมรรคผลและนิพพาน. บทว่า **พฺรหฺม-**
ญฺเตน อุตฺตนา มีตนเป็นดังพรหมคือมีตนประเสริฐ.

บทว่า **จิตฺตํ อาราเชติ** ยังจิตให้ยินดี คือยังจิตให้ถึงพร้อม ให้
บริบูรณ์. อธิบายว่า ให้เลื่อมใส. บทว่า **ทฺวักขปฏิกฺกฺขลํ** เกลียคทุกข์ คือ
ทุกข์เป็นสิ่งที่น่าเกลียดตั้งอยู่ในความเป็นข้าศึก. อธิบายว่า ไม่ปรารถนาทุกข์.

ในบทว่า **ปณฺทิตो** นี้ไม่ควรกล่าวว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุ ๔ ประ-
การ. แต่ควรกล่าวว่าเป็นบัณฑิตเพราะทำกรรมใน **สติปัฏฐาน** แม้บทนี้ว่า
มหาปญฺโถ ก็ไม่ควรกล่าวด้วยลักษณะของมหาปัญญาด้วยบทมีอาทิวา
มหนฺเต อุตฺเต ปรีคณฺหติ ถือเอาประโยชน์ใหญ่. แต่ควรกล่าวว่าเป็นผู้มี
ปัญญามากเพราะประกอบด้วยปัญญากำหนดถือเอา **สติปัฏฐาน**. บทว่า **มหตา**
อุตฺเตน สัณฺฑโต อภวิสุส เขาก็เป็นผู้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ คือพึง
เป็นผู้ประกอบ เป็นผู้ถึงด้วยประโยชน์ใหญ่ ความว่า พึงบรรลุโสดาปัตติผล.

ถามว่า ก็แม้เมื่อตั้งอยู่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะมี
อันตรายแก่มรรคผลหรือ. ตอบว่า มีซิ. แต่มิได้มีเพราะอาศัยพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย. โดยที่แท้ย่อมมิได้เพราะความเสื่อมของกิริยาหรือเพราะปาปมิตร. ใน
อันตรายทั้งสองนั้น ชื่อว่าย่อมมิเพราะความเสื่อมของกิริยาดังต่อไปนี้. หากว่า
พระธรรมเสนาบดีรู้อัธยาศัยของธัญยานิยพราหมณ์แล้ว ได้แสดงธรรม
พราหมณ์นั้นจักได้เป็นพระโสดาบัน. อย่างนี้ชื่อว่าย่อมมิเพราะความเสื่อมแห่ง

กิริยา. ชื่อว่ายอมมีเพราะปาปมิตรมีอธิบายดังนี้. หากว่าพระเจ้าอชาตศัตรูเชื่อคำของเทวทัตแล้วไม่ทำปิตุฆาต. พระเจ้าอชาตศัตรูจักได้เป็นโสดาบันในวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสามัญญผลสูตรนั่นเอง. แต่เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูเชื่อคำของเทวทัตนั้นแล้วทำปิตุฆาต จึงไม่ได้เป็นโสดาบัน. อย่างนี้ชื่อว่าอันตรายยอมมีเพราะปาปมิตร. ความเสื่อมแห่งกิริยาเกิดแก่อุบาสกแม่นี้ เมื่อเทศนายังไม่จบพราหมณ์ลูกหลีกไปเสีย.

บทว่า อปิฉ ภิกขเว เอตดาวตปิ เปสฺโส หตุถารุหฺปฺตุโต

มหตา อตุเถน ตัญฺตุโต อนึ่ง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ด้วยการฟังโดยสังเขปเพียงเท่านั้น นายเปสสะความรู้อ้างยังประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่. ถามว่า ด้วยประโยชน์ใหญ่เป็นไหน. ตอบว่า คือด้วยอานิสงส์ ๒ ประการ. นัยว่าอุบาสกเลื่อมใสในพระสงฆ์ และนัยใหม่ยังเกิดแก่อุบาสกนั้นเพื่อกำหนดถือเอาสติปัญญา ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า มหตา อตุเถน ตัญฺตุโต เป็นผู้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่. กัณฑ์กรปริพาชกได้ความเลื่อมใสในพระสงฆ์เท่านั้น. บทว่า เอตฺสส ภควา กาโล ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า นี่เป็นกาลแห่งการแสดงธรรมนั้น ความว่า นี่เป็นกาลแห่งการกล่าวธรรมหรือว่าแห่งการจำแนกบุคคล ๔ จำพวก.

พึงทราบความในบทมีอาทิ โอรุพฺภิกโก มาแพะเลียงชีวิตดังต่อไปนี้ แพะท่านเรียกว่า อรุพฺภะ ชื่อว่า โอรุพฺภิกโก เพราะมาแพะ. แม้ในบทมีอาทิว่า สุกฺริโก มาสุกรเลียงชีวิตก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า ลุฑฺโท คือ เขี้ยวโหดหยาบคาย. บทว่า มจฺจณาฏฺโถ คือพรานเบ็ดผู้ผูกปลา. บทว่า พนฺธนาคาริโก คือคนปกครองเรือนจำ. บทว่า กุรุรกมฺมฺนฺตา คือทำการงานทารุณ. บทว่า มุฑฺธาวิตุโต คือพระราชารับมูรธาภิเษกด้วยการอภิเษกเป็นกษัตริย์. บทว่า ปฺรตุถิเมน นครสุต คือทางทิศบูรพาจาก

พระนคร. บทว่า **สนุถาคาริ** คือโรงบูชาญ. บทว่า **ขราชินิ นีวาเสตวา** คือทรงนุ่งหนังเสื่อทั้งเล็บ. บทว่า **สปปิเตเลน** ด้วยเนยใสและน้ำมัน. น้ำมันอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหลือเว้นเนยใส ท่านเรียกว่า **เตล** น้ำมัน. บทว่า **กณฺฑว-**
มาโน ทรงเกาคือทรงเกาด้วยเขาในเวลาที่ต้องเกาเพราะเล็บกุด. บทว่า **อนนฺตรหิตาย** คือมิได้ลาดด้วยเครื่องลาด. บทว่า **สฺรูปวจุจาย** แห่งโคผู้ มีรูปเช่นเดียวกับแม่โค คือ ถ้าแม่โคขาว ลูกโคก็ขาวด้วย ถ้าแม่โคดำหรือแดง ลูกโคก็เป็นเช่นนั้นด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า **สฺรูปวจุจาย** ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **โส เอวมมาห** พระราชานันตรัสอย่างนี้. บทว่า **วจุจตรา** ลูกโคมีกำลัง ผู้ถึงความมีกำลังเกินความเป็นลูกโคหนุ่ม แม้ในบทว่า **วจุจตรี** ลูกโคเมียก็มี นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **ปฺริสฺสฺสฺราย** เพื่อลาดพื้นคือเพื่อต้องการทำเครื่อง ล้อม และเพื่อต้องการลาดบนพื้นบูชาญ. บทที่เหลือง่ายทั้งนั้นเพราะกล่าวไว้ พิสดารแล้วในบทนั้น ๆ ในหนหลัง.

จบอรรถกถากันทรกสูตรที่ ๑

๒. อัญญนาครสูตร

ว่าด้วยทสมคฤหบดี

[๑๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนท์อยู่ ณ เวฬุคาม เขตนครเวสาลี ก็สมัย นั้นคฤหบดีชื่อว่า **ทสมะ** เป็นชาวเมืองอัญญกะ ไปยังเมืองปาตลีบุตร ด้วย ภารกิจอย่างหนึ่ง ครั้งนั้น ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัญญกะ เข้าไปหาภิกษุรูป หนึ่งที่ถูกกุฎาราม ใหวักิษุณั้นแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ถามภิกษุณั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 29

ว่า ท่านผู้เจริญ เดียวนี้ท่านพระอนนทอยู่ที่ไหน ด้วยว่าข้าพเจ้าใคร่จะพบท่านพระอนนท. ภิกษุนั้นตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านพระอนนทอยู่ณ บ้านเวพุลคาม เขตนครเวสาลี ครั้งนั้นแล ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัญฐกะ ทำกรรมกิจนั้นให้สำเร็จที่เมืองปาตลีบุตรแล้ว ไปยังนครเวสาลี ถึงบ้านเวพุลคาม เข้าไปหาท่านพระอนนทถึงที่อยู่ ใ้หัวท่านพระอนนทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๑๕] ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัญฐกะนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ถามท่านพระอนนทว่า ข้าแต่ท่านพระอนนทผู้เจริญ ธรรมอันหนึ่ง ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป และย่อมบรรลุดังกรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีกรรมอื่นยิ่งกว่าที่ยังไม่บรรลุด อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้มีอยู่แลหรือ.

ท่านพระอนนทตอบว่า มีอยู่ คฤหบดี...

ข้าแต่ท่านพระอนนทผู้เจริญ ก็ธรรมอันหนึ่ง เป็นไฉน...

รูปฌาน ๔

[๒๐] คุณก่อนคฤหบดี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุข เกิดแต่วิเวกอยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้ปฐมฌานนี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรม คือ สมถะและวิปัสสนา นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้ง

หลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรม คือ สมณะและวิปัสสนานั้น เพราะ
ความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพาน
ในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม่นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มี
ความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลาย
ที่ยังไม่สิ้นย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็น
เครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุด อันพระผู้มีพระภาค-
เจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุคฺคิฆณฺณ มีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุคฺคิฆณฺณ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบไป มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้
ดุคฺคิฆณฺณนี้อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุ
ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้
เธอตั้งอยู่ในธรรมคือ สมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลิน
ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕
เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็น
ธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม่นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความ
เพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่
สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่อง
ประกอบอันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้
เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้นตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย ผู้ใดมานี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แมตติยมานนี้อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม้นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมะที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุคตถณาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แมัจตุคตถณานี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม้นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลुธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

อัปมัญญา ๔

[๒๑] ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบไปด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า โดยความมีตนทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่าแม้เมตตาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในเมตตาเจโตวิมุตตินั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอบปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็น

เครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยกรุณา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบด้วยกรุณา อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน แผ่ไปทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้กรุณาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็ถึงใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความกำหนัด เพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาภิกขัง โสภณ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เพื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยมูทิตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบด้วยมูทิตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน แผ่ไป

ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตน
ทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัด
ว่า แม้มุทิตาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่
เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา
นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้ง
หลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะ
ความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอบปาติกะ จะปรินิพพาน
ในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความ
เพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยัง
ไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่อง
ประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้
ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิใจประกอบด้วยอุเบกขา แผล
ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบด้วยอุเบกขา
อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน แผล
ไปทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความ
มีตนทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อม
รู้ชัดว่าแม้อุเบกขาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็
สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความ
ดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึง
ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

เพราะความยินดีเพลินเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอยอมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั่น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม่ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดุธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้

อรุพณาน ๔

[๒๒] ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงอาภาส้านัญญา-
ตณณานด้วยมนสิการว่า อาภาสหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงรูปสัญญา เพราะดับ
ปฏิขัมมสัญญา เพราะไม่มนสิการนัตตตสัญญา โดยประการทั้งปวงอยู่ เธอ
พิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้อาภาส้านัญญาตณสมวัตินี้ อันเหตุปัจจัย
ปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้าง
ขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือ
สมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลินเพลินในธรรมคือสมณะและ
วิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอยอมเป็น
โอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั่น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม่ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มี
ความเพียรมีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่

ยังไม่สิ้นยอมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงวิญญาณ์จุญายตนฉานด้วยมโนมยิการว่า วิญญาณ์หาที่สุดมิได้ เพราะล่วงอากาศานัญญายตนะโดยประการทั้งปวงอยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้วิญญาณ์จุญายตนสมาบัตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอยอมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลาย ที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุอากาศัญญายตนฉานด้วยมโนมยิการว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะล่วงวิญญาณ์จุญายตนะได้โดยประการทั้งปวง เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้อากาศัญญายตนสมาบัตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 37

สมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพติดเพลินในธรรมคือ สมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

อุปมา ๒ อย่าง

[๒๓] เมื่อท่านพระอานนทกล่าวอย่างนี้แล้ว ทสมคฤหบดี ชาวเมืองอัญญกะ ได้กล่าวกะท่านพระอานนทว่า ข้าแต่ท่านพระอานนทผู้เจริญ บุรุษกำลังแสวงหาขุมทรัพย์ขุมหนึ่ง ได้พบขุมทรัพย์ถึง ๑๑ ขุมในคราวเดียวกัน ฉันทิ ข้าพเจ้าก็ฉันทินั้น กำลังแสวงหาประต้อมประตูหนึ่ง ได้พบประต้อมตะถึง ๑๑ ประตูในคราวเดียวกัน โดยการฟังเท่านั้น.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรือนของบุรุษมีประตู ๑๑ ประตู เมื่อเรือนนั้นถูกไฟไหม้ บุรุษเจ้าของเรือนอาจทำตนให้สวัสดิ์ โดยประตูแม้ประตูหนึ่ง ๆ ได้ ฉันทิ ข้าพเจ้าก็ฉันทินั้น จักอาจทำตนให้สวัสดิ์ได้โดยประต้อมตะ แม้ประตูหนึ่ง ๆ แห่งประต้อมตะ ๑๑ ประตูนี้.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันชื่อว่าอัญญเดียรถีย์เหล่านี้ จักแสวงหาทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์ ก็โฉน ข้าพเจ้าจักไม่ทำการบูชาท่านพระ-

อานนท์เล่า ลำดับนั้น ทสมกฤหบดีชาวเมืองอัฐกະ ให้ประชุมภิกษุสงฆ์ผู้
อยู่ในเมืองปาตลีบุตร และเมืองเวสาลี พร้อมกันแล้ว ให้อิมหนาเพียงพอ
ด้วยขาทนิยะ โภชนิยะ อันประณีต ด้วยมือของตน ให้ภิกษุครองคู่ผ้ารูปละ
คู่ ๆ และได้ให้ท่านพระอานนท์ครองไตรจีวร แล้วให้สร้างวิหารราคา ๕๐๐
ถวายเป็นพระอานนท์ ดังนี้แล.

จบอัฐกณนครสูตรที่ ๒

๒. อรรถกถาอัฐกณนครสูตร

อัฐกณนครสูตรมีบทเริ่มต้นว่า เอมมุเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้ฟังมา
แล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวพฺพคามเก ความว่ายังมีหมู่บ้านชื่อ
เวพฺพคาม ไมไกล อยู่ทางทิศใต้แห่งเมืองเวสาลี ท่านพระอานนท์กระทำ
เวพฺพคามนั้นให้เป็นโคจรคาม. บทว่า ทสโม ความว่า กฤหบดีเมื่อนั้น นับ
เข้าในฐานะที่ ๑๐ โดยชาติและตระกูล และโดยการนับตระกูลที่ถึงความเป็น
ตระกูลมหาศาล ด้วยเหตุนี้ กฤหบดีนั้น จึงชื่อว่า ทสมะ. บทว่า
อฏฺฐกณาคโร แปลว่า ชาวอัฐกณนคร. บทว่า กุกฺกุฏารามิ แปลว่า
อารามที่ถูกกุกกุเศรษฐีสร้าง.

ในบาลีนี้ว่า เตน ภควตา ๗ เป ๗ อกฺขาโต มีความสังเขปดังนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นใด ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ถ้วน ทรงหักกิเลส
ทั้งปวง ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น ทรงรู้ธัมมัญญาและอนุสัยของเหล่าสัตว์นั้นๆ ทรงเห็นไฉยธรรมทั้งปวงนั้น

คุณผลมะขามป้อมอันวางไว้บนฝ่ามือ. อีกอย่างหนึ่ง ทรงรู้ด้วยบุพเพนิวาสญาณ เป็นต้น ทรงเห็นด้วยทิพยจักขุ. ก็หรือว่า ทรงรู้ด้วยวิชา ๓ หรือ อภิญญา ๖ ทรงเห็นด้วยสมันตจักขุ อันอะไร ๆ ไม่ขัดขวางในธรรมทั้งปวง. ทรงรู้ด้วยปัญญาอันสามารถรู้ธรรมทั้งปวง. ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายที่ล่วงจักขุวิสัยของสัตว์ทั้งปวง หรือที่อยู่นอกฝาเรือน เป็นต้น ด้วยมังสจักขุอันบริสุทธียิ่ง. ทรงรู้ด้วยปัญญา อันให้สำเร็จประโยชน์ส่วนพระองค์ ทรงเห็นด้วยเทศนาปัญญา อันมีพระกรุณาเป็นปทัฏฐาน อันให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้อื่น. ชื่อว่าพระอรหันต์ เพราะทรงกำจัดข้าศึกเสียได้ และเพราะควรแก่การสักการะมีปัจจัย เป็นต้น. ส่วนชื่อว่า สัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้สัจจะ ๔ โดยชอบ และด้วยพระองค์เอง. อีกอย่างหนึ่ง ทรงรู้อันตรายยิกธรรม ทรงเห็นนิยานิกธรรมเป็นพระอรหันต์ เพราะกำจัดข้าศึกคือกิเลส เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวงด้วยพระองค์เอง รวมความว่า พระองค์ถูกสวดดีด้วยเหตุ ๔ คือ เวสัชชธรรม ๔ อย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า ธรรมอันเอกมีอยู่หรือหนอ ?

บทว่า อภิสงฺขตํ แปลว่า อันปัจจัยกระทำแล้ว ให้เกิดแล้ว.
บทว่า อภิสถฺยเจตยิตํ ความว่า ก่อให้สำเร็จแล้ว. คำว่า โส ตตฺถ จิโต ความว่า คฤหบดีนั้นตั้งอยู่แล้วในธรรมคือสมณะ และ วิปัสสนานั้น. ด้วยสองบทว่า ฌมฺมราเคน ฌมฺมนนฺุทียา พระองค์ตรัสฉันทราคะในสมณะ และวิปัสสนา. จริงอยู่ บุคคลเมื่อสามารถครอบงำฉันทราคะโดยประการทั้งปวงในสมณะและวิปัสสนาย่อมเป็นพระอรหันต์ เมื่อไม่สามารถก็จักเป็นพระอนาคามี เขาย่อมบังเกิดในชั้นสุทธาวาส ด้วยเจตนาอันสัมปยุตด้วยจตุตถฌาน เพราะยังละฉันทราคะในสมณะและวิปัสสนาไม่ได้. นี้เป็นกลาสำหรับอาจารย์ทั้งหลาย. ก็นักขอบพุดเกาะ พุดว่า "พระอนาคามีบังเกิดในสุทธาวาสเพราะอกุศล ตาม

พระบาลีว่า **เตเนว ฐมฺมาราเคน** ผู้นั้นจะพึงถูกกล่าวว่ จงซักพระสูตรมา ผู้นั้นเมื่อไม่เห็นบาลีอื่นก็จะซักบาลีนี้แหละมาเป็นแน่ ดังนั้น ผู้นั้น พึงถูกต่อว่าว่ ก็พระสูตรนี้ มีอรรถที่ควรอธิบาย มีอรรถที่อธิบายมาแล้วหรือ. ผู้นั้น ก็จักกล่าวว่ มีอรรถที่ท่านอธิบายไว้แล้วเป็นแน่ ต่อนั้นเขาจะพึงพูดต่อว่ เมื่อเป็นเช่นนั้น ความคิดด้วยอำนาจความพอใจ ในสมณะและวิปัสสนา ก็จักเป็นกิเลสที่ผู้ต้องการอนาคามีผลพึงกระทำ เมื่อทำให้เกิดฉันทราคะขึ้น ก็จักแทงตลอดอนาคามีผล. ท่านอย่าแสดงลอย ๆ ว่ ข้าพเจ้าได้สูตรมาแล้ว ผู้แก้ปัญหาคควรเรียนในสำนักของพระอริยเจ้า จนรู้แจ้งอรรถรสแล้วจึงแก้ปัญหาคด้วยว่ ชื่อว่ การปฏิสนธิในสวรรค์ด้วยกุศล หรือว่ในอบายด้วยกุศลไม่มีสมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่

ภิกษุทั้งหลาย เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมปรากฏด้วยกรรมที่เกิดแต่โลภะ เกิดแต่โทสะ และเกิดแต่โมหะหามีได้ ก็หรือว่สุคติแม้อื่นอย่างใดอย่างหนึ่งก็เหมือนกัน โดยที่แท้ นรก กำเนิดเดียรัจฉาน และปิตติวิสัย ย่อมปรากฏด้วยกรรมที่เกิดแต่โลภะ โทสะ และโมหะ ก็หรือทุกคิอย่างใดอย่างหนึ่งก็เหมือนกัน.

เข้าผู้นั้นก็จะพึงถูกทำให้เข้าใจอย่างนี้ว่ หากว่ ท่านเข้าใจได้ก็จงเข้าใจไปเถิด หากไม่เข้าใจ ก็จะต้องถูกส่งกลับวัดให้ฉันทัดมแต่เข้า ๆ. ท่านกล่าวสมณะและวิปัสสนาไว้ในมหามาลุงกโยวาทสูตรบ้าง มหาสติปัฏฐานสูตรบ้าง กายคตาสติสูตรบ้าง เหมือนในพระสูตรนี้.

ในบรรดาพระสูตรเหล่านั้น ในพระสูตรนี้พระองค์ตรัสหมายถึง ฐระคือวิปัสสนาฐระเท่านั้น สำหรับภิกษุผู้ทั้งดำเนินไปด้วยสามารถแห่งสมณฐระทั้งดำเนินไปด้วยสามารถแห่งวิปัสสนาฐระ. ใน **มหามาลุงกโยวาทสูตร** พระ-

องค์ตรัสหมายถึงพระคือวิปัสสนาธุระ ส่วนใน มหาสติปัฏฐานสูตร พระองค์ตรัสหมายถึงพระคือวิปัสสนาธุระอันเยี่ยม. ใน กายคตาสติสูตร พระองค์ตรัสหมายถึงพระคือสมถธุระอันเยี่ยม.

ธรรมแม้ทั้ง ๑๑ อย่าง ชื่อว่าเป็นธรรมเอก เพราะเป็นการถามถึงธรรมอันเอกว่า อัย โข คหปติ ฯ เป ฯ เอกธมฺโม อุกขาโต จึงแสดงเป็นปุจฉาอย่างนี้ว่า แม้นี้ก็จัดเป็นธรรมเอก จริงอยู่ ในมหาสกุททายีสสูตร มีปุจฉาถึง ๑๕ ปุจฉาทั้งหมดก็จัดเป็นธรรมเอกโดยปฎิบัติ. ธรรม ๑๑ อย่างในที่นี้มาว่าเป็นธรรมเอกโดยปุจฉา. อีกอย่างหนึ่ง ควรจะกล่าวว่า แม้ทั้งหมดก็ชื่อว่าธรรมเอกโดยธรรมดา ทำให้เกิดอมตธรรม.

บทว่า นิธิมุขํ คเวสนฺโต แปลว่า แสงหาขุมทรัพย์. บทว่า สกิทเว แปลว่า โดยการประกอบครั้งเดียวเท่านั้น. ถามว่า ก็การได้ขุมทรัพย์ ๑๑ อย่าง โดยการประกอบครั้งเดียวมีได้อย่างไร? ตอบว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ เทียวแสวงหาขุมทรัพย์ในป่า ผู้แสวงหาทรัพย์อีกคนหนึ่ง พบคนนั้นแล้วถามว่า พ่อมหาจำเริญ ท่านเทียวไปทำไม? เขาตอบว่า ข้าพเจ้าแสวงหาทรัพย์เครื่องเลี้ยงชีวิต. อีกคนหนึ่งบอกว่า เพื่อน ถ้าอย่างนั้น มาไปพลิกหินก้อนนั้น เขาพลิกหินก้อนนั้นแล้ว พบหม้อทรัพย์ ๑๑ หม้อ ที่วางซ้อน ๆ กัน หรือที่วางเรียงกันไว้. การได้ขุมทรัพย์ ๑๑ ขุม ด้วยการประกอบครั้งเดียว มีได้อย่างนี้. บทว่า อจาริยธํ ปริเยสิสฺสนฺติ ความว่า ก็อัญญเดียรฉิยทั้งหลาย เรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ใด นำทรัพย์ออกจากเรือนมอบให้อาจารย์นั้นก่อน หลัง หรือ ระหว่างเรียนศิลปศาสตร์. คนที่ไม่มีทรัพย์ในเรือนยอมแสวงหาทรัพย์จากญาติ หรือจากผู้ที่ชอบพอกัน เมื่อไม่ได้อย่างนั้นก็ต้อง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 42

ขอเขาให้ ท่านหมายเอาทรัพย์นั้น จึงกล่าวคำนี้. บทว่า **กิมจุมฺปนํ** หมายความว่า ก่อนอื่น คนภายนอกศาสนาแสวงหาทรัพย์ เพื่ออาจารย์ผู้ให้เพียง ศิลปะในศาสนาแม้ที่มีไฉเป็นนียยานิกธรรม ก็ไหนเราจักไม่กระทำการบูชา อาจารย์ผู้แสดงปฏิบัติทาให้เกิดอมตธรรม ๑๑ อย่าง ในศาสนาที่เป็นนียยานิกะ ธรรมเล่า. เขาจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักทำการบูชาทีเดียว. บทว่า **ปญฺเจกํ ทุสฺสยฺเคน อจฺฉาเทสํ** หมายความว่า เราได้ถวายคู่ฟ้าแก่ภิกษุแต่ละองค์ องค์ละคู่. ในที่นี้คำที่เปล่งขึ้น ก็อย่างนั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า **อจฺฉาเทสิ.** คำว่า **ปญฺจสตํ วิหารํ** หมายความว่า ได้สร้างบรรณศาลาราคา ๕๐๐ คำที่เหลือในทุก ๆ บท ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอัฐกนาครสูตรที่ ๒

๓. เศษปฏิปทาสูตร

เจ้าศากยะสร้างสังฆาคารใหม่

[๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ นิโครธาราม เขตเมือง กบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ก็สมัยนั้น สังฆาคารใหม่ที่พวกเจ้าศากยะเมือง กบิลพัสดุ์ให้สร้างแล้วไม่นาน อันสมณพราหมณ์หรือมนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่งยังมิได้ เคยอยู่เลย ครั้งนั้น พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส สังฆาคารใหม่อันพวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ให้สร้างแล้วไม่นาน อันสมณ- พราหมณ์หรือมนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่งยังมิได้เคยอยู่เลย ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบริโภคนิสสังฆาคารนั้นเป็นปฐมฤกษ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบริโภคนิสเป็น ปฐมฤกษ์แล้ว พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์จักบริโภคนิสภายหลัง ซ่อนั้น ฟังมี เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์สิ้นกาลนาน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยคุณนิภาพ.

ลำดับนั้น พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ทราบการรับของพระผู้มี- พระภาคเจ้าแล้ว ลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประ- ทักนิมิตแล้วเข้าไปยังสังฆาคารใหม่ แล้วสั่งให้บุลาตสังฆาคารให้มีเครื่องลาด ทุกแห่ง ให้แต่งตั้งอาสนะ ให้ตั้งหม้อน้ำ ให้ตามประทีบน้ำมัน แล้วเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายปูลาดสัณฐานการให้มีเครื่องลาดทุกแห่ง แต่งตั้งอาสนะตั้งหม้อน้ำ ตามประทีปน้ำมันแล้ว บัดนี้ขอพระผู้พระภาคเจ้าจงทรงทราบกาลอันควรเถิด.

[๒๕] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปยังสัณฐานการ ทรงชำระพระบาทยุดแล้วเสด็จเข้าไปสู่สัณฐานการ ประทับนั่งพึงเสากลาง ทรงผินพระพักตร์ตรงทิศบูรพาแม้ภิกษุสงฆ์ชำระเท้าแล้ว เข้าไปสู่สัณฐานการ แล้วนั่งพึงฝาด้านทิศปัจฉิมผินหน้าเฉพาะทิศบูรพาแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ชำระพระบาทแล้ว เสด็จเข้าไปสู่สัณฐานการ ประทับนั่งพึงฝาด้านทิศบูรพาผินพักตร์เฉพาะทิศปัจฉิม แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รื่นเริงด้วยธรรมิกถาตลอดราตรีเป็นอันมากแล้วตรัสเรียกท่านพระอนนท์มาว่า คุณก่อนอนนท์ ปฏิปทาของเสขบุคคลจงแจ่มแจ้งกะเธอ เพื่อพวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์เถิด เราเมื่อหลัง เราจักเหยียดหลังนั้น ท่านพระอนนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดให้ปูลาดผ้าสังฆาฏิเป็น ๔ ชั้น สำเร็จสีหไสยา ด้วยพระปรัตวีเบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท มีพระสติสัมปชัญญะ ทรงมนสิการสัญญาในอันที่จะเสด็จลุกขึ้น.

ธรรม ๖ อย่าง

[๒๖] ลำดับนั้น ท่านพระอนนท์เจริญท้าวมหานามศากยะมาว่า คุณก่อนมหานาม อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล คຸ້ມครอง ทวารในอินทรีทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรเครื่องตื่น

ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ ประการ เป็นผู้ได้มาน ๔ อันเป็นธรรมอาศัย ซึ่งจิตอันยังเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวาสธรรม ตามความปรารถนา เป็นผู้ได้ โดยไม่ยากไม่ลำบาก.

[๒๓] คุณ่อมมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยศีล อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมระวังในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย คุณ่อมมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็น ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล.

[๒๔] คุณ่อมมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครอง ทวารในอินทรีทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่ ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เราย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำ รวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยโสตตะ แล้ว... คมกลืนด้วยฆานะแล้ว... ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว... ถูกต้องโผฏฐัพพะ ด้วยกายแล้ว... รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เราย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ ที่ไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรม อันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนทรีย์ ชื่อว่าถึง ความสำรวมในมโนทรีย์ คุณ่อมมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย.

[๒๕] คุณ่อมมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้รู้ประมาณ ในโภชนะ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้วกลืนกิน อาหารไม่ใช่เพื่อจะเล่น เพื่อจะมัวเมา เพื่อความผ่องใส เพื่อความงดงาม

เพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้. เพื่อบำบัดความอยากอาหาร เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า จักกำจัดเวทนาเก่าเสียด้วย จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นด้วย ความเป็นไปแห่งอริยาบถ ความเป็นผู้ไม่มีโทษ และความอยู่เป็นผาสุกจักมีแก่เรา คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่า เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ.

[๓๐] คู่ก่อนมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องต้น อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เวลากลางวันชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง. เวลากลางคืน ในปฐมยาม ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง. เวลากลางคืน ในมัชฌิมยาม สำเร็จสี่หยาโดยข้างเบื้องขวา ซ่อนเท้าเหลืองมเท้า มีสติสัมปชัญญะ มนสิการสัญญาในอันที่จะลุกขึ้น. เวลากลางคืน ในปัจฉิมยาม ลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่า เป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องต้น.

[๓๑] คู่ก่อนมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วย สัมปปริสธรรม ๗ ประการ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มิศรัทธา คือเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม.

๒. เป็นผู้มิหิริ คือละอายกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก.

๓. เป็นผู้มิโอดตปปะ คือสะอึกกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต สะอึกกลัวต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก.

๔. เป็นพหูสูต ทรงธรรมที่ได้สดับแล้ว สัมสมรรถที่ได้สดับแล้ว ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธฺิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น อันท่านได้สดับมามาก ทรงจำไว้ได้ สัมสมด้วยวาจาตามเพ่งด้วยใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยความเห็น.

๕. เป็นผู้ปรารถนาคความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในอกุศลธรรมทั้งหลาย.

๖. เป็นผู้มีสติ คือประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ แม้ซึ่งกิจการที่ทำไว้แล้วนาน แม้ซึ่งถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน.

๗. เป็นผู้มียปัญญา คือประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการ.

[๓๒] คู่ก่อนมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ได้มานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม ตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไม่งยาก ไม่ลำบาก อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ

และสุข เกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุหฤทัยมาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป บรรลุหฤทัยมานที่พระอรียะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุจุดตกมาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ได้มานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรมตามความปรารถนา เป็นผู้ที่ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก.

เสขปฏิบัติทา

[๓๓] คู่ก่อนมหานาม เพราะอริยสาวกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ คู่คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลายอย่างนี้ รู้จักประมาณในโภชนะอย่างนี้ ประกอบความเพียรเรื่องดีอย่างนี้ ประกอบด้วยสัมปยุตธรรม ๗ อย่างนี้ เป็นผู้ได้มานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรมตามความปรารถนา เป็นผู้ที่ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก อย่างนี้ บัณฑิตจึงกล่าวอริยสาวกนี้ว่า เป็นผู้มึเสขปฏิบัติทา ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมซึ่งเป็นจุดฟองไก่อที่ไม่เนา ควรจะชำแรกกิเลส ควรจะตรัสรู้ ควรจะบรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่องประกอบ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

คู่ก่อนมหานาม เปรียบเหมือนฟองไก่อ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ฟองไก่อเหล่านั้น แม่ไก่อนอนทับ กก อบให้ได้ไออุ่นดีแล้ว ถึงแม่ไก่อนั้นจะไม่เกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า ขอลูกไก่อเหล่านั้นพึงทำลายเปลือกไข่ด้วยปลายเล็บเท้า หรือด้วยจงอยปาก ออกได้โดยสะดวกเถิด ดังนี้ ลูกไก่อภายใน

เปลือกลงนั้น ก็คงทำลายเปลือกลงออกได้โดยสวัสดิ์ ฉันทใด คู่ก่อนมหานาม อริยสาวกก็ฉันทนั้น เพราะท่านเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ คู่ครองทวารใน อินทรีย์ทั้งหลายอย่างนี้ รู้จักประมาณในโภชนะอย่างนี้ ประกอบความเพียร เครื่องต้นอย่างนี้ ประกอบด้วยสัพปุริสธรรม ๗ อย่างนี้ เป็นผู้ได้ฌานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวาสธรรม ตามความปรารถนา เป็นผู้เป็นได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก อย่างนี้ บัณฑิตจึงกล่าวอริยสาวก นี้ว่า เป็นผู้มิเสขปฏิบัติ ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมซึ่งเป็นคฤพองไถ่ที่ไม่เน่า ควระจะชำแรกกิเลส ควระจะตรัสรู้ ควระจะบรรลุนิพพานปลอดโปร่งจากกิเลส เครื่องประกอบ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

คู่ก่อนมหานาม อริยสาวกนั้นอาศัยจตุตถฌาน มีอุเบกขาเป็นเหตุให้ สติบริสุทธิ ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่านี้อย่างเดียว ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่าในภพ โน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจตุตถฌานนั้น แล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร อย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจตุตถฌานนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วย ประการฉะนี้ ข้อนี้เป็นความแตกฉานแห่งฌานข้อที่หนึ่งของอริยสาวกนั้น เปรียบเหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออกฉะนั้น.

ดูก่อนมหานาม อริยสาวกนั้นอาศัยจตุตถฌาน มีอุเบกขาเป็นเหตุให้
สติบริสุทธฺิอยู่ ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่านี้อย่างเดียว เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลัง
อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย
ทิพยจักขุอันบริสุทธฺิ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตาม
กรรมว่า สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจฺริต วจฺิทุจฺริต มโนทุจฺริต ติเตยฺน
พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฺฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฺฐิ เบื้อง-
หน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วน
สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจฺริต วจฺิสุจฺริต มโนสุจฺริต ไม่ติเตยฺนพระ-
อริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฺฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฺฐิ เบื้องหน้าแต่
ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์
กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี
ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธฺิ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์
ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ข้อนี้ เป็นความแตกฉานแห่งฉานข้อ
ที่สองของอริยสาวกนั้น เปรียบเหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออก ฉะนั้น.

ดูก่อนมหานาม อริยสาวกนั้นอาศัยจตุตถฌาน มีอุเบกขาเป็นเหตุให้
สติบริสุทธฺิ ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่านี้อย่างเดียว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-
วิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ข้อนี้เป็นความแตกฉานแห่งฉานข้อที่สามของอริยสาวกนั้น
เปรียบเหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออก ฉะนั้น.

ความเป็นผู้มีวิชาและจรณะ

[๓๔] ดูก่อนมหานาม แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลนี้ ก็
เป็นจรณะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริย์
ทั้งหลายนี้ ก็เป็นจรณะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้รู้ประมาณ

ในโกชนะนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง แม้ชื่อที่อริยสาวกเป็นผู้ประกอบ
ความเพียรเครื่องต้นนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง แม้ชื่อที่อริยสาวก
เป็นผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ ประการนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง
แม้ชื่อที่อริยสาวกเป็นผู้ได้ฌานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่ง เป็น
เครื่องอยู่เป็นสุขในทิวาสธรรมตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไมยาก ไม่
ลำบากนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง แม้ชื่อที่อริยสาวกระลึกชาติก่อน ๆ
ได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง
ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อย-
ชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอด
วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรา
มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข
เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้
ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มี
ผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนด
อายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึง
ชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้
นี่ก็เป็นวิชาของเธอประการหนึ่ง แม้ชื่อที่อริยสาวกเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ
กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไป
ตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน
พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้า
แต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์
เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า
เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 52
กายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดังนี้ เขาย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลัง
จुติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ใต้
ตถกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์
ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ นี้ก็เป็นวิชาของเธอประการหนึ่ง แม้
ข้อที่อริยสาวกทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ นี้
ก็เป็นวิชาของเธอประการหนึ่ง.

คาถาสันงุมารพรหม

คู่ก่อนมหานาม อริยสาวกนี้ บัณฑิตสรรเสริญว่า เป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยวิชาแม้เพราะเหตุนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจรณะแม้เพราะเหตุนี้ เป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยวิชาและจรณะแม้เพราะเหตุนี้ แม้สันงุมารพรหมก็ได้กล่าวคาถา
ไว้ว่า

ในชุมชนที่ยังรังเกียจกันด้วยโคตร
กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด ในหมู่เทวดาและ
มนุษย์ ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
เป็นผู้ประเสริฐสุด.

[๑๕] คู่ก่อนมหานาม คาถานั้น สันงุมารพรหมขับดีแล้ว มิใช่ขับ
ชั่ว กล่าวดีแล้ว มิใช่กล่าวชั่ว ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุมัตติแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จลุกขึ้นแล้ว ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า สาธุ ๆ อานนท์ เธอได้กล่าว
เสขปฏิบัติแก่พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ดีแล.

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวภายิตนี้จบลงแล้ว พระศาสดาทรงยินดี พวก
เจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ ชื่นชมยินดีภายิตของท่านพระอานนท์ ดังนี้แล.

จบเสขปฏิบัติทาสูตรที่ ๓

๓. อรรถกถาเสขปฏิบัติทาสูตร

เสขปฏิบัติทาสูตร* มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตัม ข้าพเจ้าได้ฟัง
มาแล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้นคำว่า นว สันถาคารํ คือ สันถาคารที่สร้างเสร็จ
มาไม่นาน อธิบายว่า ศาลาใหญ่หลังหนึ่ง. แท้จริงในเวลาจัดกระบวนรับเสด็จ
เป็นต้น เขาจัดระเบียบกันเขตอย่างนี้ คือ พวกเจ้าที่อยู่ในที่นั้น อยู่ข้างหน้าเท่า
นี้ อยู่ข้างหลังเท่านี้ สองข้างเท่านี้ ขี้ข้างเท่านี้ ขี้ม้าเท่านี้ ยืนบนรถเท่านี้ เพราะ
ฉะนั้นที่นั้นเขาจึงเรียกว่า สันถาคาร อนึ่งคนทั้งหลายมาจากที่กระบวนรับ
เสด็จ กระทำการฉาบทาด้วยโคลมยสดเป็นต้น ที่บ้านเรือนทั้งหลาย ทราบใด
พวกเจ้าเหล่านั้น ก็อนุเคราะห์อยู่ในที่นั้น ๒-๓ วันตรานั้น. แม้เพราะเหตุ
นั้น ที่นั้นจึงชื่อว่า สันถาคาร อาคารเป็นที่สังการด้วยตนเองของเจ้า
เหล่านั้น แม้เพราะเหตุนั้น อาคารนั้นจึงชื่อว่า สันถาคาร แท้จริงคนเหลา
นั้นเป็นคณะเจ้า เพราะฉะนั้น กิจที่เกิดขึ้น จึงได้คบคิดด้วยอำนาจเจ้าองค์เดียว
ควรจะได้ฉันทะพอใจของเจ้าทั้งหมด เพราะฉะนั้น เจ้าทุกพระองค์จึงประชุม
สังการในที่นั้น ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่า อาคารเป็นที่สังการ ด้วยตนเอง
แม้เพราะเหตุนี้ อาคารนั้นจึงชื่อว่า สันถาคาร แต่เจ้าเหล่านั้นประชุมกัน

ในที่นั้น ย่อมปรึกษากันถึงกิจการฝ่ายฆราวาส โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า เวลา

๑. ในอรรถกถา เรียกว่า เสขสูตร ส่วนบาลี เรียกว่า เสขปฏิบัติทาสูตร.

นี้ควรไถ เวลานี้ควรหว่าน เพราะฉะนั้น เจ้าทั้งหลายกระจายกิจการฆราวาส ออกเป็นส่วนย่อย ๆ ในที่นั้น แม้เพราะเหตุนี้ ที่นั่นจึงชื่อว่า สันถาคาร. คำว่า สร้างไม่นาน คือสร้างเสร็จไม่นาน ประหนึ่งเทพวิมาน อันตกแต่่ง ดีแล้วด้วยงานไม้งานหินและงานจิตรกรรมเป็นต้น. ในคำว่า สมณณ วา เป็นต้น เพราะเหตุที่ในเวลากำหนดพื้นที่สร้างเรือน เทวดาทั้งหลายย่อมถือว่าเป็นสถานที่อยู่ของตน ฉะนั้นพวกเจ้าสักยะจึงไม่กล่าวว่า อันเทวดาหรือ แต่กล่าวว่า อันสมณะหรือพราหมณ์ หรือมนุษย์ไร ๆ (ไม่เคยเข้ามาอยู่ก่อน).

คำว่า เยน ภควา เตนุปลสงฺกมฺมิตฺถ ความว่า พวกเจ้าสักยะได้ฟัง ว่า สันถาคารเสร็จแล้ว ก็ใครจะไปดูสันถาคารนั้น จึงไปตรวจดูหมดทั้งแก่ ชุ่มประตุ ก็คิดว่า สันถาคารนี้น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง มีสิริเจกเช่นเทพวิมาน ใคร เล่าใช้ก่อน จะพึงเป็นประโยชน์สุขแก่เราไปนาน จึงปรึกษาดกลงกันว่า สันถาคารนี้เหมาะแก่พระศาสดาเท่านั้น ในเมื่อเราถวายเป็นปฐมแก่พระญาติ ผู้ ประเสริฐสุดของเราเหมาะแก่พระศาสดาเท่านั้น ในเมื่อเราถวายด้วยอำนาจที่ พระองค์ทรงเป็นทักษิณบุคคล เพราะฉะนั้น เราจักอาราธนาพระศาสดาให้ ทรงใช้เป็นปฐมฤกษ์ จักอาราธนาพระภิกษุสงฆ์มา เมื่อพระภิกษุสงฆ์มาก็จักเท่ากับพระไตรปิฎกพุทธวจนะมาด้วย เราจักอาราธนาพระศาสดาให้ตรัสธรรมกถา สอนเราตลอดราตรีทั้ง ๓ ยาม ดังนั้นสันถาคารนี้ก็อันพระรัตนตรัย ใช้สอยแล้ว เราจักใช้สอยในภายหลัง อย่างนี้จักเป็นประโยชน์สุขแก่เราตลอด กาลนาน แล้วก็พากันไปเฝ้า. คำว่า เยน สนฺถาคารํ เตนุปลสงฺกมฺมิตฺถ ความ ว่า เขาว่า วันนั้นสันถาคารจะเป็นที่ ๆ ตกแต่งจัดแจงไว้เพื่อให้พวกราชสกุล ทอดพระเนตรก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่ได้จัดให้สมควรแก่พระพุทธองค์ ด้วยธรรมดา ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอชยาศัยชอบป่า ยินดีแต่ป่า จะประทับอยู่ภายใน หมู่บ้านหรือไม่หนอ เพราะฉะนั้นพวกเจ้าสักยะจึงคิดว่า จักรู้พระอชยาศัย

ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อนแล้วจึงจะปลูลาด เพราะเหตุนี้ จึงพากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

แต่มาบัดนี้ พวกเจ้าศากยะทรงทราบพระอัชฌาศัยแล้วทรงประสงค์จะปลูลาดจึงพากันไปยังสันถาคาร. คำว่า **สพฺพสนฺุธิสนฺุถตฺติ สนฺุถาคารี** **สนฺุถราเปตฺวา** ความว่า ให้ลาดสันถัดไว้ทุกแห่ง. คำว่า **สพฺพปจฺจมฺ** **ตาว** **โคมยฺนฺนาม** **สพฺพมฺจฺเจสฺสุ** **วฏฺฏฺหิตฺติ** ความว่า พวกเจ้าศากยะให้เอาโคมยฺสค โบกทับพื้นที่ ๆ แม้โบกด้วยปูนขาวไว้แล้ว รู้ว่าหมดจดแล้ว ก็ชโลมด้วยคันธชาติ ๔ ชนิดโดยไม่ให้รอยพระบาทปรากฏในที่ ๆ ย่างพระบาท ลาดเสื่อ ลำแพนมีสีต่าง ๆ ไว้ข้างบน ให้ปูปิดช่องว่างทุกแห่งที่ควรปู ด้วยเครื่องปลูลาดทั้งหลายมีสีสรรต่าง ๆ กัน เช่นเครื่องปลูลาดลายช้าง ลายม้า ลายราชสีห์ ลายเสื่อ ลายพระจันทร์ ลายพระอาทิตย์ ลายจิตรกรรมเป็นต้น ตั้งต้นแต่ผ้าโกเชาว์ กั้นหลังผืนใหญ่ ไว้ข้างบนเสื่อลำแพนเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **สพฺพสนฺุธิสนฺุถตฺติ สนฺุถาคารี สนฺุถราเปตฺวา** ดังนี้. คำว่า **อาสนานิ** **ปญฺญาเปตฺวา** ความว่า ปลูลาดพุทธอาสน์ที่มีค่ามาก พิงเสามงคลที่ตรงกลางก่อนแล้ว ลาดปัจฉิมซึ่งอ่อนละมุนนารี نرمย์บนพุทธอาสน์นั้น วางพระเขนยที่นำพอตา มีสีแดงสองข้างไว้ ติดเพดานอันวิจิตรด้วยดาวทอง ดาวเงินไว้เบื้องบน ประดับพวงของหอมพวงดอกไม้และพวงมุกดาเป็นต้น ทำชายด้วยดอกไม้ในที่ ๑๒ สอกโดยรอบ เอาม่านล้อมที่ราว ๓๐ สอก ตั้งตั้งบัลลังก์ ตั้งพิง และตั้งโล้นไว้ให้ปลูลาดปัจฉิมสีขาวไว้ข้างบน สำหรับภิกษุสงฆ์พิงฝาด้านหลัง ปลูลาดผ้าโกเชาว์ผืนใหญ่ให้วางพระเขนยที่บรรจุด้วยขนหงส์เป็นต้นไว้ สำหรับคนพิงฝาด้านหน้า ด้วยดำริว่า พวกเราไม่ลำบากจักพึงธรรมได้ตลอดทั้งคืนอย่างนี้. ท่านหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า **อาสนานิ** **ปญฺญาเปตฺวา** ดังนี้. คำว่า **อุทกมณฺธิ** ได้แก่หม้อน้ำที่มีกระพุ้งใหญ่. คำว่า

ปติภูจเปตฺวา ความว่า พวกเจ้าศากยะคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ จักล้างพระหัตถ์หรือพระบาทหรือบ้วนพระโอษฐ์ตามพอพระทัยอย่างนี้ จึงบรรจุหม้อด้วยน้ำใสสีดั่งแก้วมณีใสดอกไม้อื่นต่าง ๆ และผงอบน้ำเพื่อประโยชน์อบน้ำให้หอม ปิดด้วยใบกล้วยตั้งไว้ในที่นั้น ๆ ท่านหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่

ปติภูจเปตฺวา. คำว่า **เตลปฺปทีป** **อาโรเปตฺวา** ความว่า ตามประทีปน้ำมันที่ตะเกียงมีด้ามทำด้วยเงินและทองเป็นต้น และที่ภาชนะอันทำด้วยทองและเงินเป็นต้น ที่เขาตั้งไว้ในมือของรูปชาวโยนกและรูปกนิษฐเป็นอาทิ.

ก็ในบาลีนี้ว่า **เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิตฺถ** ฟังทราบความดังนี้ พวกเจ้าศากยะเหล่านั้น ให้จัดตกแต่งสันถาคารอย่างเดียวหามิได้ ที่แท้ให้ตีกลองร้องป่าวประกาศว่า ท่านทั้งหลายจงให้กวาดถนนนครรอบ ๆ กรุงกบิลพัสดุ์ โยชน์หนึ่ง ให้ยถาฯ ให้ตั้งหม้อน้ำ และต้นกล้วยที่ประตู่เรือน กระทำทั่วพระนคร ประหนึ่งดวงดาวเคลื่อนกล่นด้วยประทีปและมาลัยเป็นต้น ให้ทารกที่ยังคืบนม ให้คืบนมเสีย ให้เด็กกรู้นรีบกินข้าวแล้วให้นอนเสีย อย่าทำเสียงดัง วันนีพระศาสดาจักประทับอยู่ภายในหมู่บ้านตลอดคืนหนึ่ง ด้วยธรรมดาพระพุทธรเจ้าทั้งหลายคือต้องการเสียงเจี๊ยบ แล้วตนเองก็ถือประทีปมีด้ามเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

พระบาลีว่า **อโฆ ภควา นิเวเสตฺวา ปตฺตจิวโร อาทาย สทุธิ ภิกฺขุสงฺฆเมน** **เยน นว สฺนุถาคาโร เตนฺอุปสงฺกมิตฺถ** ฟังทราบความดังนี้. นัยว่าเมื่อพวกเจ้าศากยะกราบทูลเวลาอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงทราบเวลาอันควร ณ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจัดผ้าแดง สีดั่งดอกทองกลาง แดงชุ่มด้วยน้ำครั้ง ประหนึ่งตัดดอกปทุมด้วยกรรไกร ทรงนุ่งอันตราวาสกปกปิดมณฑลทั้งสาม ทรงคาจรัลประคดมีสิริดั่งสายฟ้า ประหนึ่งคาดกำปทุมด้วยสายสร้อยทอง ทรงห่มบังสุกุลจีวรอันประ-

เสริฐฐีแดง มีวรรณะละม้ายอดอ่อนแห่งต้นไทร ที่ทำให้มหาปฐพีที่ประกอบ
ด้วยขุนเขาเสินรุและเขาคุณธรแห่งจักรวาล ให้ไหวแล้วจับไว้ ประหนึ่งคลุม
ตระพองข้างด้วยผ้ากำพลแดง ประหนึ่งโปรยข่ายแก้วประพาฬในที่สูง ๑๐๐
ศอก ที่มีค่าดังทอง ประหนึ่งเปลื้องเสื้อกำพลแดงที่สุวรรณเจดีย์ ประหนึ่งปิด
ดวงจันทร์เพ็ญที่กำลังโคจรด้วยฝนแดง ประหนึ่งรดน้ำครั้งที่สุกดิบนยอด
กาญจนบรรพต ประหนึ่งล้อมยอดเขาจิตรกูฏด้วยสายฟ้า เสด็จออกจากประตู
พระคันธกุฎี ดั่งหนึ่งราชสีห์ออกจากถ้ำทอง และดังดวงจันทร์เพ็ญไหล่ออก
จากยอดอุทัยบรรพต. ก็แหละครั้งเสด็จออกแล้ว ก็ประทับยืนที่หน้าพระคันธ-
กุฎี. ครั้งนั้น พระรัสมิที่แผ่ออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ประหนึ่ง
กลุ่มสายฟ้าลวดออกจากช่องเมฆ กระทำให้พสกษชาติในพระอาราม ประหนึ่ง
มีใบดอกลดและค่าคบเรือเลื่อมด้วยพรายน้ำทองราตรด พร้อมกันนั้น ภิกษุ
สงฆ์หมู่ใหญ่ก็ถือบาตรและจีวรของตนแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็แลภิกษุ
ทั้งหลายที่ยืนล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็เป็นผู้มักน้อยสันโดษ สัจจ ไม่
คลุกคลีด้วยหมู่ ปรรภกความเพียร มีวัตรอดทนถือคำสั่งสอน เตือนกัน ตำหนิ
ความชั่ว ถึงพร้อมด้วยศีลและสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญาวิมุตติและวิมุตติญาณ-
ทัสสนะ เห็นปานฉะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าอันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็
งามสง่าประดุจก้อนทองที่ล้อมไว้ด้วยผ้ากำพลแดง ประคุนาวาทองที่แล่นไป
กลางดงปทุมแดง และประคูปราสาททองที่ล้อมด้วยเรือนแก้วประพาฬ แม้
พระมหาเถระทั้งหลาย มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้น
ก็ห่มบังสกุลจีวรมีสีดั่งเมฆ ล้วนเป็นผู้คายราคะ ทำลายกิเลส สางชฎีได้แล้ว
ตัดเครื่องผูกพันแล้ว ไม่ติดข้องในสกุลหรือหมู่ ยืนแวดล้อมประคองข้างใหญ่
ที่มีผิวหนังคลุมด้วยหนังแก้วมณี พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เอง ก็ทรง
ปราศจากราคะ อันเหล่าภิกษุที่ปราศจากราคะ แวดล้อมแล้ว ทรงปราศจาก

โทสะ อันเหล่าภิกษุที่ปราศจากโทสะแวดล้อมแล้ว ทรงปราศจากโมหะ อันเหล่าภิกษุที่ปราศจากโมหะแวดล้อมแล้ว ทรงไม่มีตัณหา อันเหล่าภิกษุที่ไม่มีตัณหาแวดล้อมแล้ว ทรงไม่มีกิเลส อันเหล่าภิกษุที่ไม่มีกิเลสแวดล้อมแล้วเป็นผู้ตรัสรู้เอง อันเหล่าภิกษุผู้ตรัสรู้เพราะเป็นพหูสูตแวดล้อมแล้ว ประคองไกรสรราชสีห์ อันฝูงมฤคแวดล้อมแล้ว ประคูดอกกรรณิการ์ที่เกสรล้อมไว้ ประคองพระยาช้างชื่อฉัททันต์ อันโขลงช้างแปดพันแวดล้อมแล้ว ประคองพระยาหงส์ชื่อ ฆตรฐ อันฝูงหงส์เก้าหมื่นแวดล้อมแล้ว ประคององค์จักรพรรดิ อันเสนานิกนิกรแวดล้อมแล้ว ประคองท้าวตักกเทวราช อันทวยเทพแวดล้อมแล้ว ประคองท้าวหาริตมหาพรหม อันเหล่าพรหมแวดล้อมแล้ว ประคองดวงจันทร์เพ็ญ อันกลุ่มดาวแวดล้อมแล้ว เสด็จเดินทางไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ด้วยเพศของพระพุทธานุเจ้าซึ่งไม่มีผู้ใดเสมอ ด้วยท่วงทีอันสง่า ของพระพุทธานุเจ้า ที่หาประมาณมิได้ด้วยประการฉะนี้.

ครั้งนั้น พระรัศมีอันมีพรรณดั่งทอง พลุ้งออกจากพระกายเบื้องหน้าของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นกินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก. พระรัศมีอันมีพรรณดั่งทองพลุ้งออกจากพระวรกายเบื้องหลัง เบื้องขวา เบื้องซ้าย ก็กินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก พระรัศมีอันมีพรรณดั่งแวงหางนกยูง พลุ้งออกจากวงพระเกศาทั้งหมดตั้งแต่ปลายพระเกศาเบื้องบน กินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก ณ พื้นอัมพร พระรัศมีอันมีพรรณดั่งแก้วประพาพลุ้งออกจากพื้นพระบาท เบื้องล่าง กินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก ณ แผ่นพื้นปฐพีอันทิบ พระพุทธานุเจ้ามีพรรณ ๖ โขติช่วง แผ่พวยพุงไปตลอดพื้นที่ระยะแปดสิบศอก โดยรอบ ประคองแสงไฟที่พลุ้งออกจากดวงประทีปด้ามทองขึ้นไปสู่อากาศ ประคองสายฟ้าที่พลุ้งออกจากเมฆก้อนใหญ่ ทั้งสี่ทิศ ด้วยประการฉะนี้.

พระพุทธรัศมีกระจายแผ่ไปทุกทิศภาค ประหนึ่งเคลื่อนกล่นด้วยดอก
จำปาทอง ประหนึ่งราดด้วยสายน้ำทองที่ออกจากหม้อทอง ประหนึ่งล้อมไว้
ด้วยแผ่นทองที่กลีแล้ว ประหนึ่งคารคาศด้วยละอองดอกทองกวาวและดอก
กรรณิการ ที่ลมเวรัมภาก่อให้เกิดขึ้น.

พระสรีระแม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็รุ่งเรืองด้วยพระวรลักษณ์สาม-
สิบสอง ประดับด้วยพระอนุพยัญชนะแปดสิบและพระรัศมีวาหนึ่ง สง่างามประ
หนึ่งพื้นนภากาศ ซึ่งมีดวงดาวสะพรั่ง ประหนึ่งป่าปทุมที่บ้านแล้ว ประหนึ่ง
ปาริฉัตรสูงร้อยโยชน์ที่มีดอกบานสะพรั่งไปทั้งต้น ประหนึ่งเอาสิริครอบงำสิริ
ของพระจันทร์สามสิบสองดวง พระอาทิตย์สามสิบสองดวง พระเจ้าจักรพรรดิ
สามสิบสองพระองค์ ราชานแห่งเทวดาสามสิบสององค์ มหาพรหมสามสิบสอง
องค์ ซึ่งสถิตอยู่ตามลำดับ เหมือนอย่างทานที่ทรงถวาย ศิลที่ทรงรักษา
กัลยาณกรรมที่ทรงกระทำตลอดสี่สงขัย ยิ่งด้วยแสนกัป ประดับด้วยทศบารมี
ทศอุบารมี ทศปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมีสามสิบถ้วน ที่ทรงบำเพ็ญ
มาด้วยดีแล้ว ก็มาประชุมลงในอัทธภาพอันเดียว ไม่ได้ฐานะที่จะให้วิบาก
เป็นเหมือนตอกอยู่ในที่คับแคบ เป็นเหมือนประหนึ่งเวลาขลุ่ยของจากพันลำเรือ
ลงสู่เรือลำเดียว ประหนึ่งเวลาขลุ่ยของจากพันเล่มเกวียนลงสู่เกวียนเล่มเดียว
ประหนึ่งเวลาเอาแม่น้ำยี่สิบห้าสาย รวมกองเป็นสายเดียวกัน ที่ประคองทางร่วม
(ชุมทาง) แห่งโอฆะ คนทั้งหลายยกประทีปมีด้ามหลายพันดวงไว้เบื้องหน้า
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ที่กำลังเปล่งโอภาสด้วยพระพุทธสิรินี้ เบื้องหลัง
ทางซ้าย ข้างขวา ก็อย่างนั้นเหมือนกัน ฝนทั้งหลายที่ปล่อยเมฆทั้งสิ้นทิศของ
ดอกมะลิซ้อน ดอกจำปา ดอกมะลิป่า ดอกอุบลแดง อุบลขาว กายานและ
ยางทราย และดอกไม้ที่มีสีเขียว สีเหลืองเป็นต้น มีกลิ่นหอมและละเอียด ก็
กระจายไปเหมือนละอองน้ำ เสียงกึกก้องของดนตรี มืองค์ห้า และกึกก้อง

แห่งเสียงสตุติ อันประกอบด้วยคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ก็
ตามไปทุกทิศ ดวงตาของเหล่าเทวดา มนุษย์นาค สุปรรณ คนธรรพ์ และยักษ์
เป็นต้นก็ได้เห็นเหมือนคัมภ์น้ำอมฤต แต่จะอยู่ในฐานะที่กล่าวพรรณนาการเสด็จ
พระพุทธดำเนินด้วยโศลกพันบาท ก็ควร ในข้อนั้นจะกล่าวพอเป็นทางดังนี้.

พระผู้นำโลก สมบูรณ์ด้วยพระสร-
พางค์อย่างนี้ ทรงทำมหาปฐพีให้ไหว ไม่
ทรงเบียดเบียนสัตว์เสด็จไป พระนราศก ผู้
สูงสุดกว่าบรรดาสัตว์สองเท้า ยกพระบาท
ขวา ก้าวแรกเสด็จพระพุทธดำเนิน ก็
สมบูรณ์ด้วยสิริ สง่างาม เมื่อพระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐสุดเสด็จพระพุทธดำเนิน ฝ่า
พระบาทอันอ่อนนุ่มสัมผัสพื้นดินที่เรียบก็ไม่
เปื้อนด้วยละออง. เมื่อพระผู้เป็นนายกแห่ง
โลก เสด็จพระพุทธดำเนินที่ลุ่มก็ดอนขึ้น
ที่ดอนก็ราบเรียบ แผ่นดิน แผ่นหิน ก้อน
กรวด กระเบื้อง ต่อและหนามทุกอย่าง
ไม่มีจิตใจก็เว้นทางถวายเป็นนัย
แห่งโลกเสด็จพระพุทธดำเนิน ก็ไม่ต้อง
ยกพระบาทก้าวยาวในที่ไกล ไม่ต้องยก
พระบาทก้าวสั้นในที่ใกล้ ไม่ทรงอึดอัด
พระทัย เสด็จพระพุทธดำเนิน พระมุนีผู้มีจรรยา
สมบูรณ์ ก็ไม่ยกพระชานุทั้งสองและข้อ
พระบาท เสด็จไปเร็วว้น. พระผู้มีพระทัย

ตั้งมั่น เมื่อเสด็จพระพุทธดำเนินก็ไม่ต้อง
เสด็จไปข้างหน้า พระองค์มิได้ทรงจ้องมอง
เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ทิศใหญ่
ทิศน้อย อย่างนั้น เสด็จไป ทอดพระเนตร
เพียงชั่วแอก พระชินเจ้าพระองค์นั้นทรงมี
อาจารย์นำชม ดังพระยาช่าง ส่างงามใน
อาการเสด็จพระพุทธดำเนิน พระผู้เป็นเลิศ
แห่งโลก เสด็จพระพุทธดำเนินงามนัก ทรง
ยังมนุษย์โลกกับทั้งเทวโลกให้รำเริงสว่าง
ดังพระยาอสุภราช ดังไกรสรราชสีห์ ที่เที่ยว
ไปทั้งสี่ทิศ ทรงยังสัตว์เป็นอันมากให้ยินดี
เสด็จถึงบุรีอันประเสริฐสุด ดังนี้.

นัยว่า เวลานั้นเป็นเวลาแห่งพรรณา. เร็วแรงเท่านี้ เป็นข้อสำคัญ
สำหรับพระธรรมกถึกในการพรรณาพระสรีระหรือพรรณาพระคุณของพระ-
พุทธเจ้าในกาลทั้งหลายอย่างนี้. ยังสามารถพรรณาด้วยคำร้อยแก้ว หรือคำร้อย
กรองได้เท่าใด ก็ควรกล่าวเท่านั้น ไม่ควรพูดว่า กล่าวยาก. แท้จริงพระพุทธ-
เจ้าทั้งหลาย มีพระคุณหาประมาณมิได้ แม้แต่พระพุทธเจ้าด้วยกันเอง ก็ยังไม่
สามารถพรรณาคุณของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น โดยไม่ให้หลงเหลือได้ จะป่วย
กล่าวไปไยถึงหมู่มสัตว์นอกจากนี้เล่า. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าสู่พระบุรีของ
ศากยราช อันประดับตกแต่งด้วยสิริวิลาสอย่างนี้ อันชนมีจิตเลื่อมใสบูชาด้วยของ
หอมรูปเครื่องอบและจตุรมนต์ เสด็จเข้าสู่สันตาคาร เพราะเหตุนี้ท่านจึง
กล่าวว่า อต โข ภควา นิวาเสตุวา ปตฺตจิวริ อาทาย สทฺธิ ภิกฺขุสงฺฆเม
น เณ นฺว สนฺตาคารํ เตนฺอุปสงฺกมิ ดังนี้. คำว่า ภควนฺตุ เยว ปฺรภุชฺชวา
ความว่า กระทำพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ข้างหน้า ณ สันตาคารนั้น พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าประทับนั่งกลางเหล่าภิกษุและเหล่าอุบาสก ทรงรุ่งโรจน์อย่างยิ่ง เสมือน

รูปปฏิมาที่หล่อด้วยทองคำแท่งสีแดงที่บุคคลทรงสนานด้วยน้ำหอม เช็ดทำสะอาดด้วยผ้าเทริดจนแห้งแล้ว ฉาบทาด้วยชาดสีแดง ตั้งไว้บนตั้งที่คลุมด้วยผ้ากำพลแดงฉะนั้น แนวทางพรรณนาพระคุณของท่าน โบราณจารย์ทั้งหลายในข้อนี้มีดังนี้.

พระผู้เลิศแห่งโลก มีจรณะ นำชม

ดังพระยาช้าง เสด็จไปสู่โรงมณฑล (พิธิ)

เปล่งพระรัศมี ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์

อันประเสริฐ พระผู้เป็นสารตีฝีกคนที่ควร

ฝีก เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ มีพระบุญลक्षण

ร้อยหนึ่ง ประทับนั่ง ณ ที่นั้น อยู่ท่ามกลาง

พุทธอาสน์ทรงรุ่งเรือง เสมือนแท่งทองอัน

บุคคลวางไว้ บนผ้ากำพลเหลืองฉะนั้น

พระผู้ปราศจากมลทินสง่างามเหมือน

แท่งทองชมพูนุท ที่เขาวางไว้บนผ้ากำพลสี

เหลือง เหมือนแก้วมณีส่องประกายอยู่ฉะนั้น

ทรงสง่างามเหมือนต้นตาละใหญ่ ออกดอก

สะพรั่ง อันเป็นเครื่องประดับของขุนเขาเมรุ

ราชฉะนั้น เปล่งแสงเหมือนปราสาททอง

เหมือนดอกปทุมโกกนทเหมือนต้นประทีป

ส่องสว่าง เหมือนดวงอัคคีบนยอดเขา

เหมือนต้นปาริฉัตรของทวยเทพอันดอกบาน

สะพรั่งฉะนั้น.

ปกิณณกถาที่ประกอบด้วยการอนุโมทนาฉลองสันถาคาร พิงทราบวา
ชื่อธรรมิกถา ในที่นี้ว่า กاپิลวตฺถุเก สกฺเข พหุเทว รตฺตี ฐมฺมียา
กถาย. จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปกิณณกถา ที่นำประโยชน์สุขมา

ให้พวกเจ้าศากยะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ ประคองทรงยังพวกเจ้าศากยะให้ข้ามอากาศ
คองคา ประคองทรงควักโอชะแห่งปฐพีมาให้ ประคองทรงจับต้นหญ้าใหญ่สั้น
ประคองทรงกวาดรวงผึ้งขนาดโยชน์หนึ่ง ด้วยจักรยนต์ ให้พวกเจ้าศากยะดื่ม
น้ำผึ้งฉะนั้นว่า คู่ก่อนมหาบพิตร การถวายที่อยู่เป็นทานใหญ่ ที่อยู่ของพวกท่าน
เรตถาคตก็ใช้สอยแล้ว ภิกษุสงฆ์ก็ใช้สอยแล้ว ที่อยู่ที่เรตถาคตและภิกษุสงฆ์
ใช้สอยแล้ว ก็เป็นอันพระธรรมรัตนะ ก็ใช้สอยแล้วเหมือนกัน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระรัตนะทั้งสามใช้สอยแล้ว ก็เมื่อพวกท่านถวายอาวาสทานแล้ว
ทานทั้งปวง ก็เป็นอันพวกท่านถวายแล้วเหมือนกัน ธรรมดาอาณิสยสังข์ของ
บรรณศาลาที่ตั้งอยู่บนพื้นดินก็ดี มณฑปที่ตั้งอยู่บนกิ่งไม้ก็ดี ใคร ๆ ก็ไม่
สามารถกำหนดได้ ครั้นตรัสธรรมกถาเป็นอันมาก มีนัยวิจิตรนานาประการ
แล้ว ก็ตรัสพระคาถา (วิหารทานคาถา) ว่า

วิหารย่อมป้องกันหนาวร้อนและ

สัตว์ร้ายทั้งหลาย ภูเขาและยุงและฝนทั้งหลาย
ในฤดูหนาว แต่นั้นลมและแดดอันร้ายที่เกิด
เอง ย่อมบรรเทาไป. การถวายวิหารแก่สงฆ์
เพื่ออยู่เย็น เพื่อสุข เพื่อเฟื่องฟู เพื่อเจริญ
วิบัติสนา พระพุทธะทั้งหลายสรรเสริญว่า
เป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้นแล คนผู้เป็น
บัณฑิตเมื่อพิจารณาเห็นสุขของตน พึงสร้าง
วิหารที่น่ารื่นรมย์ให้ภิกษุพวกพหูสูตอยู่อา-
ศัย. อนึ่งพึงถวายข้าวน้ำ ผ้าและเสนาสนะ
แก่ภิกษุเหล่านั้น มีใจเลื่อมใสในท่านผู้
ปฏิบัติตรง เขารู้ทั่วถึงธรรมอันใด ใน

**ธรรมวินัยนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาละวะ ปรีนิพ-
พาน ภิกษุพหูสูตเหล่านั้น ย่อมแสดงธรรม
เครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวงแก่เขาแล.**

อานิสงส์ในอวาสทานแม่นี้ ก็มีด้วยประการฉะนี้. คำว่า **อยมุปีจานิ-**
ลโส ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอานิสงส์กถาในอวาสทาน ตลอดราตรี
เป็นอันมาก คือเกินสองยามครึ่ง. ในพระบาลีนั้น คาถาเหล่านี้เท่านั้น ท่าน
ยกขึ้นสู่สังคีติ (สังคายนา) ส่วนปกิณณกธรรมเทศนาหาขึ้นสู่สังคีติไม่. คำว่า
สนุทสุเสมิ เป็นต้น มีเนื้อความที่กล่าวแล้วทั้งนั้น. คำว่า **อายสุมนุต**
อานนุทำ อามนุเตสิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธรูปประสงค์จะให้
ท่านพระอานนท์กล่าวธรรมกถา จึงรับสั่งให้ทราบ. ถ้ามว่า ก็เมื่อพระมหาเถระ
ผู้เป็นพระอสีติมหาสาวก เช่นท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะและ
ท่านพระมหากัสสปะ เป็นต้น ก็มีอยู่ เหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงมอบภาระ
ให้ท่านพระอานนทเถระเล่า ? ตอบว่า เพราะอำนาจอภัยของบริษัท เป็น
ความจริงท่านพระอานนท์มีชื่อเสียงปรากฏ ไปในฝ่ายเจ้าศากยะว่า เป็นยอดของ
เหล่าภิกษุผู้เป็นพหูสูต สามารถจะกล่าวธรรมกถาได้ไพเราะ ด้วยบทพยัญชนะ
ที่กลมกล่อม เหล่าเจ้าศากยะแม่เสด็จไปพระวิหาร ก็เคยฟังธรรมกถาของ
ท่าน ส่วนฝ่ายในแห่งเจ้าศากยะเหล่านั้น ไม่ได้โอกาสที่จะไปยังพระวิหารได้
ตามความพอใจ เจ้าศากยะเหล่านั้นจึงได้คำร่ำอยู่แต่ในใจว่า นานที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าจะตรัสธรรมกถาแต่บ่อย ๆ แล้วทรงมอบภาระให้ท่านพระอานนท์ พระ
ญาติผู้ประเสริฐของเรา. เพราะอำนาจอภัยของเจ้าศากยะเหล่านั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าจึงทรงมอบภาระให้ท่านพระอานนท์นั้นแต่องค์เดียว. คำว่า **เสโช**
ปฏิบัติ ได้แก่ เป็นเสขสมณะผู้ปฏิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตรัสว่า เสข-
ปฏิบัติทางแจ่มแจ้ง ปรากฏแก่เธอ เธอจงแสดงปฏิบัติทางของเสขสมณะนั้น ทรง
กำหนดบุคคลแสดงด้วยปฏิบัติ.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้.

ตอบว่า เพราะเหตุหลายอย่าง.

ก่อนอื่นเจ้าศากยะเหล่านี้ มุ่งหวังมงคล ปรารถนาความเจริญแก่ มงคลศาลา อนึ่ง เสาปฏิบัติทานนี้ เป็นมงคลปฏิบัติ เป็นปฏิบัติของผู้เจริญ อยู่ในพระศาสนาของเรา แม้เพราะเหตุนี้ จึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้ อนึ่ง พระเสขบุคคลเป็นอันมาก นั่งอยู่ในบริษัทของพระองค์ เมื่อพระองค์ตรัส ฐานะที่ทรงแต่งตั้งตลอดด้วยพระองค์เองแล้ว พระเสขบุคคลเหล่านั้น จักกำหนด ได้อย่างไม่ลำบากเลย แม้เพราะเหตุนี้จึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้ อนึ่งเล่า ท่าน พระอานนท์ก็บรรลुเสขปฏิบัติสัมภิตา ท่านกล่าวในฐานะอันประจักษ์ที่ท่านแต่งตั้ง ตลอดแล้วด้วยตนเอง ก็ไม่ลำบาก จักสามารถทำให้ผู้อื่นเข้าใจได้ แม้เพราะ เหตุนี้ จึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้ อนึ่ง สิกขาแม้ทั้งสามก็รวมอยู่ในเสขปฏิบัติ ทานแล้ว ในสิกขาทั้งสามนั้น เมื่อท่านกล่าวอธิศีลสิกขา วินัยปิฎกทั้งหมด ก็ เป็นอันท่านกล่าวไว้แล้ว เมื่อกล่าวอธิจิตตสิกขา สุตตันตปิฎกทั้งหมด ก็เป็น อันท่านกล่าวไว้แล้ว เมื่อกล่าวอธิปัญญาสิกขา อภิธรรมปิฎกทั้งหมด ก็เป็น อันท่านกล่าวไว้แล้ว. อนึ่ง พระอานนท์เป็นพหูสูตทรงพระไตรปิฎก ท่าน สามารถจะกล่าวสิกขาทั้งสามด้วยปิฎกทั้งสามได้ เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ มงคล และความเจริญอย่างเดียว จักมีแก่เหล่าเจ้าศากยะ แม้เพราะเหตุนี้ จึงทรง กำหนดปฏิบัติทานนี้.

ถามว่า ในพระบาลีว่า หลังของเราไม่ค่อยสบายนี้ เหตุไร พระ- ปุณฺณางค์จึงไม่สบาย.

ตอบว่า เพราะเมื่อทรงตั้งความเพียรอยู่ ๖ ปี ทุกข์ทางพระวรกายก็ มีมาก ต่อมาภายหลังครั้งทรงพระชรา ลมเบื้องพระปุณฺณางค์ก็เกิดแก่พระองค์. หรือว่า ข้อนั้นยังไม่เป็นสาเหตุ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงสามารถ เพื่อจะข่มเวทนาที่เกิดขึ้น ประทับนั่งโดยอิริยาบถเดียวได้ถึงสัปดาห์หนึ่งบ้าง

สองสัปดาหบ้าง แต่มีพระพุทธประสงค์จงทรงใช้ศาลาสันถาคารด้วยอิริยาบถ ทั้งสี่ จึงได้ทรงพุทธดำเนินตั้งแต่ที่ชำระพระหัตถ์และพระบาท จนประทับนั่ง เหนืออาสนะ แสดงธรรม เสด็จพระพุทธดำเนินในที่เช่นนี้ ถึงอาสนะแสดง ธรรม ค่อยๆ ประทับยืนแล้วประทับนั่ง ประทับนั่งเหนืออาสนะแสดงธรรม สองยามครึ่ง ในที่เช่นนี้ สำเร็จการประทับนั่งในที่เช่นนี้ บัดนี้ เมื่อทรง บรรทม โดยพระปรีศว์เบื้องขวา ก็สำเร็จการบรรทม พระผู้มีพระภาคเจ้ามี พระพุทธประสงค์จะทรงใช้ด้วยอิริยาบถสี่ ดังกล่าวมาด้วยประการฉะนี้ ไม่ ควรกล่าวว่า ก็ธรรมดาสรีระที่มีวิญญูณครองของเรา ไม่สบายดังนี้ เพราะ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถือเอาความไม่สบายแม้เล็กน้อย ที่เกิดจาก ประทับนั่งนาน จึงตรัสอย่างนี้.

คำว่า **สงฺฆาภู** **ปลฺลฺยเปตฺวา** ความว่า นัยว่าพวกเจ้าศากยะเหล่านั้น ให้กันม่านผ้าไว้ที่ส่วนข้างหนึ่งของสันถาคาร ให้จัดตั้งเตียงที่สมควร แล้วลาด ด้วยเครื่องลาดที่สมควรแล้วติดเพดานประดับด้วยดาวทอง พวงมาลัยหอม ไม้ ข้างบน ตามประทีปน้ำมันหอมไว้ ด้วยทรงดำริว่า โฉนหนอพระศาสดาจัก เสด็จลุกขึ้นจากธรรมาสน์ แล้วพักเหนื่อยหนึ่ง จะทรงบรรทม ณ ที่นี้ เมื่อ เป็นเช่นนี้ สันถาคารนี้ เป็นอันพระศาสดาทรงใช้แล้วด้วยอิริยาบถ ๔ ก็จัก เป็นประโยชน์สุขแก่พวกเรา ตลอดกาลนาน. แม้พระศาสดาก็ทรงทราบอหิชาสัย นั้นนั่นแล จึงทรงปลุกสมาธิบรรทม ณ ที่นั้น. คำว่า **อฺภูจฺจานสฺสยฺม** **มนสิกริ-** **ตฺวา** ความว่า ทรงตั้งอุฏฐานสัญญาไว้ในใจว่า ล่วงเวลาเท่านี้ เราจักลุกขึ้น. คำว่า **มหานามํ สกฺกํ อามนุเตสิ** ความว่า นัยว่า ในเวลานั้นเจ้ามหานาม ศากยะเป็นหัวหน้าสูงสุดในบริษัทนั้น เมื่อท่านพระอานนท์สงเคราะห์เจ้ามหา นามนั้นแล้ว ก็เป็นอันสงเคราะห์บริษัทส่วนที่เหลือด้วย เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงเรียกเฉพาะเจ้ามหานามศากยะนั้นองค์เดียว. คำว่า **สิลสมฺปนโน** แปลว่า ถึงพร้อมด้วยศีล. อธิบายว่า มีศีลสมบุรณ์ มีศีลบริบูรณ์. คำว่า

สทฺฐมฺเมหิ แปลว่า ด้วยธรรมอันดี หรือด้วยธรรมของคนดี คือสัตบุรุษ.
ด้วยคำว่า **ถึ จ มหานาม** นี้ พระเถระประสงค์จะตั้งแม่บทแห่งเสขปฏิบัติ
ด้วยฐานะเท่านั้นแล้ว อธิบายให้พิศดารโดยลำดับ จึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า
สิลสมฺปนฺโน เป็นต้น ในพระบาลีนั้นบัณฑิตพึงทราบตามนัยที่ตรัสไว้แล้ว
ในอังกงเขยยสูตร เป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์
อยู่เถิดดังนี้. ในคำว่า **กายทฺจฺจริเตน** เป็นต้น เป็นตติยวิภักติ ลงใน
อรรถทฺติยวิภักติ. อธิบายว่า ละอาย เกลียด กายทฺจฺจริตเป็นต้น ที่ควรละอาย.
คำว่า **กายทฺจฺจริเตน** เป็นตติยวิภักติ ลงในอรรถเหตุ ในนิเทศแห่ง
โธตตฺปะปะ. อธิบายว่า เกรงกลัว แต่กายทฺจฺจริตเป็นต้น อันเป็นเหตุแห่ง
โธตตฺปะปะ. คำว่า **อารทฺฐวิริโย** คือ ผู้มีความเพียรอันประคองไว้ มีใจ
ไม่ย่อหย่อน. คำว่า **ปหานาย** คือเพื่อประโยชน์แก่การละ. คำว่า **อุปสมฺปทาย**
คือ เพื่อประโยชน์แก่การกลับได้. คำว่า **ถามวํ** คือผู้ประกอบด้วยเรี่ยวแรง
คือความเพียร. คำว่า **ทพฺพปรกฺกโม** คือ ผู้ก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคง.
คำว่า **อนิกฺขิตฺตฺตฺโร กุสเลสุ ฐมฺเมสุ** ความว่า ผู้มีธุระอันไม่ทอดทิ้ง มี
ความเพียรอันไม่ย่อหย่อนในกุศลธรรม. คำว่า **ปรเมน** คือ สูงสุด. คำว่า
สติเนปฺกุเณน คือ ด้วยสติและความเป็นผู้มีปัญญารักษาดน.

ถามวํ ก็เพราะเหตุไร ปัญญาจึงมาในบทภาษนีย์ของสติ.

ตอบว่า เพื่อแสดงความที่สติมีกำลัง. แท้จริงสติที่ปราศจากปัญญาย่อมอ่อนกำลัง สติที่ประกอบด้วยปัญญาย่อมมีกำลัง.

คำว่า **จิรคตฺปิ** ความว่า การบำเพ็ญข้อปฏิบัติคือมหาวัตร ๘๐ มี
เจตียังคณวัตรเป็นต้น อันตนเองหรือคนอื่น กระทำด้วยกายมานาน. คำว่า
จิรภาสิตฺปิ ความว่า คำที่ตนเองหรือผู้อื่นกล่าวด้วยวาจามานาน ได้แก่

เถาที่ว่าด้วยการอุทิศเอง การให้ผู้อื่นอุทิศ การประชุมธรรม การแสดงธรรม และเทียบเคียงด้วยความเคารพ คือ วจีกรรม ที่เป็นไปด้วยอำนาจ ถ้อยคำ ที่ควรอนุโมทนาเป็นต้น. คำว่า **สริตา อนุสฺสริตา** ความว่า เมื่อกายกรรม นั้น กระทำมานานด้วยกาย ชื่อว่า กายเป็นกายวิญญูติ เมื่อวจีกรรมกล่าว มานาน. ชื่อว่า วาจา เป็นวจีวิญญูติ แม้ทั้งสองอย่างนั้น เป็นรูปจิตและ เจตสิกที่ยังรูปนั้นให้ตั้งขึ้นเป็นรูป ย่อมระลึกและตามระลึกว่า รูปธรรมและ อรูปธรรมเหล่านี้ เกิดขึ้นอย่างนี้ ดับไปอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. อธิบายว่า ยังสติสัมโพชฌงค์ให้ตั้งขึ้น แท้จริงในที่นี้ท่านประสงค์เอาสติที่ยังโพชฌงค์ให้ ตั้งขึ้น ด้วยสตินั้น อริยสาวกนั้น พึงทราบว่าเป็นชื่อว่า **สริตา** เพราะระลึกได้ ครั้งเดียว ชื่อว่า **อนุสฺสริตา** เพราะระลึกได้บ่อย ๆ.

คำว่า **อุทฺยตุลคามินิยา** ความว่า อันถึงความเกิดและความเสื่อม คือ สามารถเพื่อจะรู้ชัด ซึ่งความเกิดและความเสื่อมแห่งขันธทั้งห้า. คำว่า **อริยาย** ความว่า หมดจด เพราะตั้งอยู่ไกลจากกิเลสทั้งหลาย โดยข่มไว้ และ โดยตัดได้ขาด. คำว่า **ปญฺญา สมฺนุหนาคโต** คือ เป็นผู้พร้อมด้วยวิปัสสนา ปัญญา และมรรคปัญญา. ในคำว่า **นิพฺเพธิกาย** ความว่า วิปัสสนา- ปัญญา และมรรคปัญญานั้นแล ท่านเรียกว่า **นิพเพธิกา** เพราะเป็นเครื่อง แหว่งตลอด. อธิบายว่า ประกอบด้วยนิพเพธิกปัญญานั้น. บรรดาวิปัสสนา ปัญญาและมรรคปัญญาทั้งสองนั้น มรรคปัญญาชื่อว่า **นิพเพธิกา** เพราะ อรรถวิเคราะห์ว่า เจาะแหว่ง คือ ทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ ที่ไม่เคยเจาะแหว่งที่ไม่เคยทำลายเสียได้ โดยตัดได้ขาด วิปัสสนาปัญญาชื่อว่า **นิพเพธิกา** เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เจาะแหว่งทำลายกองโลภะเป็นต้นได้ โดยเจาะแหว่งทำลายได้ชั่วขณะ และเพราะเป็นไปเพื่อได้มาซึ่งมรรคปัญญา อัน

เป็นเครื่องเจาะแทง เพราะเหตุนั้น วิปัสสนาปัญญาจะเรียกว่า นิพเพธิกา ก็ควร. มรรคปัญญาทำทุกข์ในวัฏฏะให้สิ้นไปโดยชอบ คือ โดยเหตุ โดยนัย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบ แม้ในคำว่า สมุมาทุกขกุขคามินิยา วิปัสสนาทำทุกข์ในวัฏฏะและทุกข์ เพราะกิเลสให้สิ้นไป ด้วยอำนาจตั้งคปหาน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า เป็น ข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ อีกอย่างหนึ่ง วิปัสสนานี้ก็พึงทราบว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ แม้เพราะเป็นไปเพื่อได้มาซึ่งมรรคปัญญา อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์.

คำว่า อภิเจตสิกานํ ความว่า อันอิงอาศัยจิตอันยัง จิตอันประเสริฐ. คำว่า ทิฏฐธมฺมุสุขวิหารานํ ความว่า อันเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งสุขในขณะที่ เือบอิม. คำว่า นิกามลาภี ความว่า เข้าสมาบัติในขณะที่ต้องการ ๆ. คำว่า อภิจฺฉลาภี คือได้ไม่ยาก. คำว่า อกสิธลาภี คือได้อย่างไพบูลย์. พระอริยสาวกรูปหนึ่ง สามารถเข้าสมาบัติได้ ในขณะที่ต้องการ. เพราะเป็นผู้คล่องแคล่ว แต่อีกรูปหนึ่ง ไม่ลำบาก แต่ไม่สามารถข่มธรรมที่เป็นอันตรายแห่งสมาธิไว้ได้ เธอก็ออกจากสมาบัติไปทันที เพราะตนไม่ปรารถนาไม่สามารถดำรงสมาธิไว้ได้ โดยเวลาตามที่กำหนดไว้ อริยสาวกนี้ชื่อว่า ได้ยาก ได้ลำบาก ส่วนอริยสาวกรูปหนึ่ง สามารถเข้าสมาบัติได้ในขณะที่ต้องการ ทั้งไม่ลำบาก ในธรรมที่มีสมาธิบริสุทธิ์ ก็ข่มใจไว้ได้ เธอสามารถออกจากสมาบัติโดยเวลาตามที่กำหนดไว้ได้ อริยสาวกนี้ชื่อว่า ได้โดยไม่ยาก ทั้งชื่อว่า ได้โดยไม่ลำบาก. ด้วยคำว่า อัย วุจฺจติ มหานาม อริยสาวโก เสโฆ ปาฏิ-
ปโท นี้ พระเถระแสดงว่า คู่ก่อนท่านมหานาม อริยสาวกผู้ปฏิบัติเสขปฏิบัติท่านเรียกว่า ผู้ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ อันเป็นไปเพื่อห้องแห่งวิปัสสนา.

คำว่า **อุปฺจฺจนฺตตาย** คือ เพราะความเป็นกะเปาะไขที่ไม่เสีย. คำว่า **ภพฺโพ อภินิพฺภิตาย** คือ ควรเพื่อกระเทาะออกด้วยอำนาจฉาน. คำว่า **สมฺโพชาย** คือ เพื่ออริยมรรค. ด้วยคำว่า **อนุตฺตรสฺส โยคฺกุเขมสฺส** นี้ พระเถระแสดงว่า พระอรหันต์ชื่อว่า ธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้ควรเพื่อบรรลुธรรมนั้น ข้ออุปมาที่ท่านนำมาเพื่อแสดงข้อความในพระ-
สูตรนี้ บัณฑิตพึงทราบ ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้ในเจโตจิตสูตรนั้นแล. ก็การ เทียบเคียงข้ออุปมาอันใด มาในเจโตจิตสูตรนั้น อย่างที่ว่า ความเพียรยิ่งของ ภิกษุนี้ คือความที่ภิกษุนี้เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๕ นั้น ก็เหมือนการกระทำ กิริยา ๓ อย่างในกะเปาะไขของแม่ไก่ นั้น การเทียบเคียงข้ออุปมานั้น บัณฑิต พึงประกอบความอย่างนี้ว่า ความที่ภิกษุนี้ พร้อมด้วยธรรม ๑๕ มีความเป็น ผู้ถึงพร้อมด้วยศีลเป็นต้น ก็เหมือนการกระทำกิริยา ๓ อย่าง ในกะเปาะไข ของแม่ไก่ นั้น แล้วพึงทราบอย่างเดียวกัน เพราะพระบาลีว่า ภิกษุในธรรม-
วินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้เป็นต้น คำที่เหลือก็เช่นเดียวกับ คำที่ท่านกล่าวไว้ในที่ทั้งปวงนั้นและ คำว่า **อิมฺเวย อนุตฺตรํ อุเปกฺขา สติปาริสฺสฺส** ความว่า อันเป็นจตุตถฉานอันสูงสุด ไม่เหมือนกับปฐมฉาน เป็นต้น อันนี้ คำว่า **ปจฺมา อภินิพฺภิตา** คือการทำลายด้วยฉาน ครั้งแรก แม้ในครั้งที่สองเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน ก็ลูกไก่เกิดสองครั้ง คือออก จากท้องแม่ ครั้งหนึ่ง ออกจากกะเปาะไขครั้งหนึ่ง, อริยสาวกเกิดสามครั้ง ด้วยวิชาสาม คือ บรรเทาความมืดที่ปกปิดขันธุ์ที่เคยอาศัยในปางก่อน เกิด ครั้งหนึ่งด้วยปุพเพนิวาสญาณ บรรเทาความมืดที่ปกปิดจตุตถปัฏิสสนธิ ของสัตว์ ทั้งหลาย แล้วเกิดครั้งที่สองด้วยทิพยจักขุญาณ บรรเทาความมืดที่ปกปิดสัจจะ ทั้งสี่ แล้วเกิดครั้งที่สามด้วยอัสวักขญาณ.

คำว่า **อิทํ ปิสฺส โหติ จรณสฺมึ** ความว่า แม้อันนี้ก็ย่อมชื่อว่า
จรณะของภิกษุผู้มีศีล ชื่อว่า จรณะมีมากมิใช่อ่างเดียว ได้แก่ ธรรม ๑๕ มีศีล
เป็นต้น . อธิบายว่า ในธรรม ๑๕ นั้น แม้ศีลนี้ก็เป็จรณะอย่างหนึ่ง แต่
โดยใจความเฉพาะบท ผู้ใดเที่ยว คือไปสู่วิเศษที่ไม่เคยไปด้วยคุณชาตินี้ เหตุ
นั้นคุณชาตินี้ชื่อว่า จรณะ เครื่องเที่ยวไป. ในที่ทุกแห่ง ก็มีนัยนี้. คำว่า
อิทํ ปิสฺส โหติ วิชฺชา ความว่า ปุพเพนิวาสญานนี้ ย่อมชื่อว่า วิชชา
ของภิกษุนั้น. ชื่อว่า วิชชามีมาก มิใช่อ่างเดียว ได้แก่ ญาณ ๘ มีวิปัสสนา
ญาณเป็นต้น . อธิบายว่า ในญาณ ๘ นั้น ญาณแม้นี้ ก็ชื่อว่า วิชชาอย่าง
หนึ่ง แต่โดยใจความเฉพาะบท ผู้ใคร่รู้แจ้งแทงตลอดด้วยคุณชาตินี้ เหตุนี้
คุณชาตินี้ชื่อว่า วิชชา เครื่องรู้แจ้งแทงตลอด. คำว่า **วิชฺชาสมฺปนฺโน อติปิ**
ความว่า ถึงพร้อมด้วยวิชา ๓ เรียกว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาดังนี้บ้าง. คำว่า
จรณสมฺปนฺโน อติปิ ความว่า ถึงพร้อมด้วยธรรม ๑๕ เรียกว่า ผู้สมบูรณ์
ด้วยจรณะดังนี้บ้าง. คำว่า **วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน อติปิ** ความว่า ส่วนผู้
ถึงพร้อมด้วยทั้งสองอย่างนั้น เรียกว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะดังนี้บ้าง.
คำว่า **สทฺถนํกุมาเรน** คือ เด็กโบราณ ที่ปรากฏชื่อว่า กุมารมาตั้งแต่กาล
ไกลโน้น เล่ากันว่า ในถิ่นมนุษย์สันนังกุมารนั้น ทำฌานให้บังเกิดครั้งยังเป็น
เด็กไว้จุ ๕ จุก ฌานก็ไม่เสื่อม ไปบังเกิดในพรหมโลก อตภาพของเขาน่ารัก
น่าพอใจ เพราะฉะนั้นเขาจึงเที่ยวไปด้วยอตภาพเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้ คน
ทั้งหลายจึงให้สมญานามเขาว่า สันนังกุมาร. คำว่า **ชเนตสฺมึ** คือ ในหมู่ชน.
อธิบายว่า ในหมู่ประชาชน. คำว่า **เย โคตฺตปฏฺฐิตาโร** ความว่า ชนเหล่า
ใดยึดถือโคตร ในชนหมู่นั้นว่าเราเป็นโคตมะ เราเป็นกัสสปะ ในหมู่คนที่
ยึดถือเรื่องโคตรนั้น กษัตริย์ก็เป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก. คำว่า **อนุมตา**

๑. บาลีเป็นสันนังกุมาร

ภควตา ความว่า คาถานีเราเทียบเคียงแสดงพร้อมด้วยปัญหาพยากรณ์ของเรา.
ในอัมพัฏฐสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสว่า คู่ก่อนอัมพัฏฐะ ถึงเราก็
กล่าวอย่างนี้ว่า

ในหมู่ชนที่ยังยึดถือในเรื่องโคตร
กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด คนที่สมบูรณ์ด้วย
วิชาและจรรยาเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่
เทวดาและมนุษย์.

ก็ทรงอนุมัตติ คือทรงอนุโมทนา. ตามคาถานี้ คำว่า สาธุ สาธุ
อานนุท ความว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่หยิ่งลงสู่นิทรารมณ์มา
ตั้งแต่ต้นทรงสดับพระสูตรนี้ ทรงทราบว่ อานนทัจจับยึดเอายอดเสขปฏิบัติ
จึงเสด็จลุกขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิ ได้ประทานสาธุการรับรอง ดังนั้นพระสูตรนี้
ด้วยพระวาจาเพียงเท่านี้ จึงเกิดขึ้นว่า เป็นภายิตของพระชินเจ้า. คำที่เหลือ
ในที่ทุกแห่งต้นทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาเสขปฏิบัติสูตรที่ ๓

๔. โปตลียสูตร

ว่าด้วยโปตลียคฤหบดี

[๑๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ในอังกูตตราปชนบท ในนิคมของชาวอังกูตตราปะ ชื่อว่าอาปนณะ ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังอาปนนิคม ครั้นเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในอาปนนิคมแล้วภายหลังภัต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว เสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง เพื่อทรงพักกลางวัน เสด็จถึงไพรสณฑ์นั้นแล้ว ประทับนั่งพักกลางวัน ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง แม้อโปตลียคฤหบดี มี ฟ้านุ่งผ้าห่มสมบุรณ์ ถือร่ม สวมรองเท้า เดินเที่ยวไปมาเป็นการพักผ่อนอยู่ เข้าไปยังไพรสณฑ์นั้นแล้ว ครั้นถึงไพรสณฑ์นั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๑๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโปตลียคฤหบดีผู้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งว่า คุณก่อนคฤหบดี อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านประสงค์เจริญนั่งเถิด. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลียคฤหบดีโกธ น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คฤหบดี แล้วได้นั่งเสียบ. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโปตลียคฤหบดีเป็นครั้งที่ ๒ ว่า คุณก่อนคฤหบดี อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านประสงค์เจริญนั่งเถิด. โปตลียคฤหบดีโกธ น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คฤหบดี ได้นั่งเสียบเป็นครั้งที่ ๒. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโปตลียคฤหบดีเป็นครั้งที่ ๓ ว่า คุณก่อนคฤหบดี อาสนะมีอยู่ ถ้าท่าน

ประสงค์ เชิญนั่งเถิด. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลียคฤหบดี โกรธ น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คฤหบดี แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดม พระคำรัสที่พระองค์ตรัสเรียกข้าพเจ้าด้วยคำว่า คฤหบดีนั้น ไม่เหมาะ ไม่สมควรเลย.

พ. คุณก่อนคฤหบดี ก็อาการของท่าน เพศของท่าน เครื่องหมายของท่านเหล่านั้น เป็นเหมือนคฤหบดีทั้งนั้น.

โป. จริงเช่นนั้น ท่านพระโคดม ก็แต่ว่าการงานทั้งปวง ข้าพเจ้าห้ามเสียแล้ว โวหารทั้งปวง ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว.

คุณก่อนคฤหบดี ก็การงานทั้งปวง ท่านห้ามเสียแล้ว โวหารทั้งปวง ท่านตัดขาดแล้วอย่างไรเล่า.

ท่านพระโคดม ขอประทานโอกาส สิ่งใดของข้าพเจ้าที่มี เป็นทรัพย์ กิณี เป็นข้าวเปลือกกิณี เป็นเงินกิณี เป็นทองกิณี สิ่งนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ามอบให้เป็นมรดกแก่บุตรทั้งหลาย ข้าพเจ้ามิได้สอน มิได้ว่าเขาในสิ่งนั้น ๆ ข้าพเจ้ามีอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นอย่างยิ่งอยู่ ท่านพระโคดม การงานทั้งปวง ข้าพเจ้าห้ามเสียแล้ว โวหารทั้งปวง ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้แล.

คุณก่อนคฤหบดี ท่านกล่าวการตัดขาดโวหาร เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนการตัดขาดโวหารในวินัยของพระอริยะ เป็นอีกอย่างหนึ่ง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็การตัดขาดโวหารในวินัยของพระอริยะเป็นอย่างไรเล่า ดีละ พระองค์ผู้เจริญ การตัดขาดโวหารในวินัยของพระอริยะ มีอยู่ด้วยประการใด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าด้วยประการนั้นเถิด.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.
ไปตลียคฤหบดีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

ธรรมเครื่องตัดโฆหาร ๘ ประการ

[๑๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโฆหารในวินัยของพระอริยะ. ๘ ประการเป็นไฉน คือ ปาณาติบาตพึงละได้เพราะอาศัยการไม่ฆ่าสัตว์ อทินนาทาน พึงละได้เพราะอาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ มุสาวาทพึงละได้เพราะอาศัยวาจาสัตย์ ปิสุณาวาจาพึงละได้เพราะอาศัยวาจาไม่ต่อเสียด ความโลภด้วยสามารถความกำหนดพึงละได้เพราะอาศัยความไม่โลภด้วยสามารถความกำหนด ความโกรธด้วยสามารถแห่งการนินทาพึงละได้เพราะความไม่โกรธ ด้วยสามารถแห่งการนินทา ความคับแค้นด้วยความสามารถแห่งความโกรธพึงละได้เพราะอาศัยความไม่คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ ความคูหมั่นท่านพึงละได้เพราะอาศัยความไม่คูหมั่นท่าน ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการนี้แล เรากล่าวโดยย่อ ยังมีได้จำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโฆหารในวินัยของพระอริยะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรม ๘ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยย่อมิได้ทรงจำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโฆหารในวินัยของพระอริยะ ดีละ พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความกรุณา จำแนกธรรม ๘ ประการนี้ โดยพิสดารแก่ข้าพเจ้าเถิด.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.
ไปตลียคฤหบดีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๑๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี ก็คำที่เรากล่าว
ดังนั้น ปาณาติบาตพึงละได้เพราะอสังขการไม่ฆ่าสัตว์ เรากล่าวเพราะอสังข
อะไร คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้น เรา
พึงทำปาณาติบาตเพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัด
สังโยชน์เหล่านั้น อนึ่งเราพึงทำปาณาติบาต แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้เพราะ
ปาณาติบาตเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้ว พึงติเตียนได้ เพราะปาณาติบาต
เป็นปัจจัย. เมื่อตายไปทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย ปาณา
ติบาตนั้นนั่นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุ
คับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย เมื่อ
บุคคลงดเว้นจากปาณาติบาตแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวาย
เหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้น ปาณาติบาตพึงละได้เพราะอสังข
การไม่ฆ่าสัตว์ เรากล่าวเพราะอสังขข้อนี้.

[๑๖] ก็คำที่เรากล่าวดังนั้น อทินนาทานพึงละได้เพราะอสังขการ
ถือเอาแต่ของที่เขาให้ เรากล่าวเพราะอสังขอะไร. คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้น เราพึงถือเอาของที่เขามิได้ให้ เพราะ
เหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น. อนึ่ง
เราพึงถือเอาของที่เขามิได้ให้ แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะอทินนาทาน
เป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะอทินนาทานเป็นปัจจัย.
เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะอทินนาทานเป็นปัจจัย. อทินนาทานนี้
นั่นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้น
และกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะอทินนาทานเป็นปัจจัย เมื่อบุคคล
งดเว้นจากอทินนาทานแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่า

นั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวตั้งนี้ว่า อทินนาทานพึงละได้ เพราะอาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๑] ก็คำที่เรากล่าวตั้งนี้ว่า มุสาวาทพึงละได้ เพราะอาศัยวาจาสัตย์ เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นตั้งนี้ว่า เราพึงกล่าวมุสาเพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด. เราปฏิบัติเพื่อละเพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงกล่าวมุสา แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้เพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย มุสาวาทนี้นั่นแหละเป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์.. อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุกับแก่นและกระวนกระวายเหล่าใดพึงเกิดขึ้นเพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงคვენจากมุสาวาทแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุกับแก่นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวตั้งนี้ว่า มุสาวาทพึงละได้ เพราะอาศัยวาจาสัตย์ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๒] ก็คำที่เรากล่าวตั้งนี้ว่า ปิสุณาวาจาพึงละได้ เพราะอาศัยวาจาไม่ส่อเสียด เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร. คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นตั้งนี้ว่า เราพึงกล่าววาจาส่อเสียด เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์ เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงกล่าววาจาส่อเสียด แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้เพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย. วิญญูชนพิจารณาแล้ว พึงติเตียนได้เพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย. เมื่อตายไป ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย ปิสุณาวาจานี้นั่นแหละเป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์. อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุกับแก่นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงคვენจาก

วาทส่อเสียดแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ปิสุณาวาทส่อเสียดได้ เพราะอาศัยวาทส่อเสียด เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๓] ก็คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความโลภด้วยสามารถความกำหนัด ฟังละได้ เพราะอาศัยความไม่โลภด้วยสามารถความกำหนัด เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร. คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้นว่า เราฟังมีความโลภด้วยสามารถความกำหนัด เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราฟังมีความโลภด้วยสามารถความกำหนัด แม้ตนเองฟังติเตียนตนได้ เพราะความโลภด้วยสามารถแห่งความกำหนัดเป็นปัจจัย. วิญญูชนพิจารณาแล้วฟังติเตียนได้ เพราะความโลภด้วยสามารถแห่งความกำหนัดเป็นปัจจัย. เมื่อตายไป ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะความโลภด้วยสามารถความกำหนัดเป็นปัจจัย ความโลภด้วยสามารถความกำหนัดนี้นั้นแหละ เป็นตัวสังโยชน์เป็นตัวนิเวรณ. อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด ฟังเกิดขึ้นเพราะความโลภด้วยสามารถความกำหนัดเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่โลภด้วยสามารถความกำหนัด อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความโลภด้วยสามารถความกำหนัด ฟังละได้ เพราะอาศัยความไม่โลภด้วยสามารถความกำหนัด เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๔] ก็คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความโกรธด้วยความสามารถแห่งการนินทา ฟังละได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธด้วยสามารถแห่งการนินทา คำนี้เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร. คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้นว่า เราฟังโกรธด้วยสามารถแห่งการนินทา เพราะเหตุแห่งสังโยชน์

เหล่าใด เราปฏิบัติ เพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงโกรธด้วย
สามารถแห่งการนิทานแต่ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะความโกรธด้วยสามารถ
แห่งการนิทานเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะความโกรธ
ด้วยสามารถแห่งการนิทานเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะ
ความโกรธด้วยสามารถแห่งการนิทานเป็นปัจจัย ความโกรธด้วยสามารถแห่ง
การนิทานนี้นั้นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็น
เหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้น เพราะความโกรธด้วยสามารถ
แห่งการนิทานเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่โกรธด้วยสามารถแห่งการนิทาน
อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าว
ดังนั้นว่า ความโกรธด้วยสามารถแห่งการนิทาน พึงละได้ เพราะอาศัยความ
ไม่โกรธด้วยสามารถแห่งการนิทาน เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๕] คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความคับแค้นด้วยสามารถความโกรธ
พึงละได้เพราะอาศัยความไม่คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ เรากล่าวเพราะ
อาศัยอะไร คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้
ว่า เราพึงคับแค้นด้วยสามารถความโกรธ เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด
เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงคับแค้นด้วยสามารถ
ความโกรธ แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะความคับแค้นด้วยสามารถแห่ง
ความโกรธเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้ว พึงติเตียนได้ เพราะความคับแค้น
ด้วยสามารถแห่งความโกรธเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะ
ความคับแค้นด้วยสามารถแห่งความโกรธเป็นปัจจัย ความคับแค้นด้วยสามารถ
แห่งความโกรธนี้นั้นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่
เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้น เพราะความคับแค้น

ด้วยสามารถความโกรธเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ
อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าว
ดังนั้นว่า ความคับแค้นด้วยสามารถความโกรธพึงละได้ เพราะอาศัยความไม่
คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๖] คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความคูหมั่นท่าน พึงละได้ เพราะอาศัย
ความไม่คูหมั่นท่าน เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกใน
ธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้นว่า เราพึงคูหมั่นท่าน เพราะเหตุแห่ง
สังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงคู
หมั่นท่าน แม้ตนเองพึงคิดเตียนตนได้ เพราะความคูหมั่นท่านเป็นปัจจัย วิญญูชน
พิจารณาแล้วพึงคิดเตียนตนได้ เพราะความคูหมั่นท่านเป็นปัจจัย เมื่อตายไป
ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะความคูหมั่นท่านเป็นปัจจัย ความคูหมั่นท่านนั้น
แหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและ
กระวนกระวายเหล่าใดพึงเกิดขึ้น เพราะความคูหมั่นท่านเป็นปัจจัย เมื่อบุคคล
ไม่คูหมั่นท่าน อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น
ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความคูหมั่นท่าน พึงละได้เพราะอาศัยความ
ไม่คูหมั่นท่าน เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

คู่ก่อนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการที่เรากล่าวโดยย่อ ไม่ได้จำแนกโดย
พิศดาร ย่อมเป็นไปเพื่อละ เพื่อตัดขาดโอาหารในวินัยของพระอริยะนั้น เหล่า
นี้แล คู่ก่อนคฤหบดี แต่เพียงเท่านั้นจะได้ชื่อว่าเป็นการตัดขาดโอาหารทั้งสิ้น
ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ ห้ามได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ก็อย่างไรเล่า จึงจะ
ได้ชื่อว่าเป็นการตัดขาดโอาหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ใน

วินัยของพระอริยะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็การตัดขาดโวหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ มีด้วยประการใด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า ด้วยประการนั้นเถิด.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.
โปตลยคฤหบดีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

อุปมา ๗ อย่าง

[๔๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนสุนัขอันความเพื่อยเพราะความหิวเบียดเบียนแล้ว ฟังเข้าไปยืนอยู่ใกล้เคียงของนายโคฆาต นายโคฆาตหรือลูกมือของนายโคฆาตผู้ฉลาด ฟังโยนร่างกระดูกที่เชือดชำแหละออกจนหมดเนื้อแล้ว เปื้อนแต่เลือดไปยังสุนัขนั้นใด ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สุนัขนั้นแทะร่างกระดูกที่เชือดชำแหละออกจนหมดเนื้อ เปื้อนแต่เลือด จะฟังบำบัดความเพื่อยเพราะความหิวได้บ้างหรือ.

ไม่ได้เลยพระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเป็นร่างกระดูกที่เชือดชำแหละออกจนหมดเนื้อ เปื้อนแต่เลือด และสุนัขนั้นฟังมีแต่ส่วนแห่งความเหน็ดเหนื่อยคับแค้นเท่านั้น.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกที่ฉันทันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยร่างกระดูก มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว

อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่น โลกาภิสโดยประการ
ทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๔๘] คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนแรงก็ดี นกตะกรุมก็ดี เขี้ยว
ก็ดี พาขึ้นเนื้อบินไป แรงทั้งหลาย นกตะกรุมทั้งหลาย หรือเขี้ยวทั้งหลาย
จะพึงโผล่เข้ารุมจิกแย่งขึ้นเนื้อนั้น ฉันทใด คุณก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความ
ช้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแรง นกตะกรุม หรือเขี้ยวตัวนั้น ไม่รีบปล่อยขึ้นเนื้อ
นั้นเสีย มันจะถึงตาย หรือถึงทุกข์ปางตายเพราะขึ้นเนื้อนั้นเป็นเหตุ.

อย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ.

คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันทนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยขึ้นเนื้อ มีทุกข์มาก มี
ความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความ
เป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็น
ต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว
อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่น โลกาภิส โดยประการ
ทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๔๙] คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษพึงถือคบเพลิงหญาอันไฟ
ติดทั่วแล้ว เดินทวนลมไป ฉันทใด คุณก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความช้อนั้น
เป็นไฉน ถ้าบุรุษนั้นไม่รีบปล่อยคบเพลิงหญาอันไฟติดทั่วนั้นเสีย คบเพลิง-
หญาอันไฟติดทั่วนั้น พิงไหม้มือ ไหม้แขน หรืออวัยวะน้อยใหญ่แห่งใด
แห่งหนึ่งของบุรุษนั้น บุรุษนั้นจะถึงตายหรือถึงทุกข์ปางตาย เพราะคบเพลิง
นั้นเป็นเหตุ.

อย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกที่ฉันทันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยคบเพลิงหญ้า มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในการนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๐] ดูก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึกกว่าชั่วบุรุษหนึ่ง เต็มด้วยถ่านเพลิงอันปราศจากเปลว ปราศจากควัน บุรุษผู้รักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ พึงมา บุรุษมีกำลังสองคนช่วยกันจับแขน บุรุษนั้นข้างละคน จุดเข้าไปยังหลุมถ่านเพลิง ฉันทันใด ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นจะพึงน้อมกายเข้าไปด้วยคิดเห็นว่าเป็นอย่างนี้ ๆ บ้างหรือ.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุรุษนั้นรู้ว่า เราจักตกลงยังหลุมถ่านเพลิงนี้ จักถึงตาย หรือถึงทุกข์ปางตาย เพราะการตกลงยังหลุมถ่านเพลิงเป็นเหตุ.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกที่ฉันทันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๑] คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษพึงฝันเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าอันน่ารื่นรมย์ ภาคพื้นอันน่ารื่นรมย์ สระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ บุรุษนั้นตื่นขึ้นแล้ว ไม่พึงเห็นอะไร ฉันทใด คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันทนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยความฝัน มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในการนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขา ที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๒] คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษพึงยืมโกศสมบัติ คือแก้วมณี และคุณทลอย่างดีบรรทุกยานไป เขาแวดล้อมด้วยทรัพย์สมบัติที่ตนยืมมา พึงเดินไปภายในตลาด คนเห็นเขาเข้าแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ บุรุษผู้นี้มีโกศสมบัติหนอ ได้ยินว่าชนทั้งหลายผู้มีโกศสมบัติ ย่อมใช้สอยโกศสมบัติอย่างนี้ ดังนี้ พวกเจ้าของพึงพบบุรุษนั้น ณ ที่ใด ๆ พึงนำเอาของตนคืนไปในที่นั้น ๆ ฉันทใด คุณก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จะสมควรหรือหนอ เพื่อความที่บุรุษนั้นจะเป็นอย่างอื่นไป.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเจ้าของย่อมจะนำเอาของตนคืนไปได้.

คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันทนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยของยืม มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ

อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๓] คุณอนคฤหบดี เปรียบเหมือนราวป่าใหญ่ ในที่ไม่ไกลบ้าน หรือนิคม ต้นไม้ในราวป่านั้น พึ่งมีผลรสอร่อย ทั้งมีผลตก แต่ไม่มีผลหล่นลง ณ ภาคพื้นสักผลเดียว บุรุษผู้ต้องการผลไม้ พึ่งเที่ยวมาเสาะแสวงหาผลไม้นั้น เขาแหวะยังราวป่านั้น เห็นต้นไม้อันมีผลรสอร่อย มีผลตกนั้น เขาพึงคิดอย่างนี้ว่า ต้นไม้นี้มีผลรสอร่อย มีผลตก แต่ไม่มีผลหล่นลง ณ ภาคพื้นสักผลเดียว แต่เราไม่รู้เพื่อขึ้นต้นไม้ ไฉนหนอ เราพึงขึ้นต้นไม้แล้วกินพออิ่ม และห่อพกไปบ้าง เขาขึ้นต้นไม้แล้ว กินจนอิ่ม และห่อพกไว้. ลำดับนั้น บุรุษคนที่สองต้องการผลไม้. ถือขวานอันคมเที่ยวมาเสาะแสวงหาผลไม้นั้น เขาแหวะยังราวป่านั้นแล้ว เห็นต้นไม้มีผลรสอร่อย มีผลตกนั้น เขาพึงคิดอย่างนี้ว่า ต้นไม้นี้มีผลรสอร่อย มีผลตกแต่ไม่มีผลหล่นลง ณ ภาคพื้นสักผลเดียว และเราก็ไม่รู้เพื่อขึ้นต้นไม้ ไฉนหนอเราพึงตัดต้นไม้แต่โคนต้น แล้วกินพออิ่ม และห่อพกไปบ้าง เขาพึงตัดต้นไม้แต่โคนต้นนั้นใด คุณอนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษคนโน้นซึ่งขึ้นต้นไม้ก่อนนั้น ถ้าแลเขาไม่รีบลง ต้นไม้นั้นจะพึงล้มลง หักมือหักเท้า หรือหักอวัยวะน้อยใหญ่แห่งใดแห่งหนึ่งของบุรุษนั้น บุรุษนั้นพึงถึงตายหรือถึงทุกข์ปางตาย เพราะต้นไม้ล้มเป็นเหตุ.

เป็นอย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ.

คุณอนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันทันแฉะ ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยผลไม้ มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง

ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวงหาส่วนเหลือมิได้.

วิชา ๓

[๕๔] ลูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนี้นั้นแล อาศัยอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่านี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากคือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น โศทรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคทรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

ลูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนี้นั้นแล อาศัยอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่านี้แหละ เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ใต้ดี ตกยากด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึด

ถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วชิ-
สุจริต มโนสุจริต ไม่มีติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำ
ด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ ดังนี้ เขาย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจตุติ กำลังอุปบัติ เถว ประณีต มีผิว
พรรณดี มีผิวพรรณทรมาน ใ้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุ
ของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนี้แล อาศัยอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่านี้แหละ เธอทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้า
ถึงอยู่.

โปกถลียคฤหบดีแสดงตนเป็นอุบาสก

[๕๕] ดูก่อนคฤหบดี ด้วยอาการเพียงเท่านั้นแล ชื่อว่าเป็นการตัดขาด
โวหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ ดุ
ก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านเห็นการตัดขาดโวหาร
ทั้งสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะเห็นปานนั้น
ในตนบ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็กระไร ๆ อยู่ การตัดขาดโวหารทั้ง
สิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ อันใด ข้าพเจ้า
ยังห่างไกลจากการตัดขาดโวหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง
ในวินัยของพระอริยะ อันนั้น เพราะเมื่อก่อนพวกข้าพเจ้าได้สำคัญพวกอัญญุ-
เดียรถีย์ ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั้งถึง ว่าเป็นผู้รู้ทั่วถึง ได้คบหาพวกอัญญุเดียรถีย์ปริพา-

ชกผู้ไม่รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคลผู้รู้เหตุผลพึงคบหา ได้เกิดทวนพวกอัญญ-
เดียรถีย์ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้รู้ทั่วถึง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่
พวกข้าพเจ้าได้สำคัญภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึง ได้คบหาภิกษุ
ทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคลผู้ไม่รู้เหตุผลพึงคบหา ได้ทั้งภิกษุทั้งหลาย
ผู้รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้ไม่รู้ทั่วถึง แต่บัดนี้ พวกข้าพเจ้าจรรู้พวกอัญญเดียรถีย์
ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึง จักคบหาพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก
ผู้ไม่รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคลผู้ไม่รู้เหตุผลพึงคบหา จักตั้งพวกอัญญเดียรถีย์
ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้ไม่รู้ทั่วถึง พวกข้าพเจ้าจรรู้ภิกษุทั้งหลาย
ผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้รู้ทั่วถึง จักคบหาภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคล
ผู้รู้เหตุผลพึงคบหา จักเกิดทวนภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้รู้ทั่วถึง
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ยังความรักสมณะในหมู่สมณะ ได้
ยังความเลื่อมใสสมณะในหมู่สมณะ ได้ยังความเคารพสมณะในหมู่สมณะ ให้
เกิดแก่ข้าพเจ้าแล้วหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ
เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้
มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้ ฉันทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอนก-
ปริยาย ฉันทันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มี-
พระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้น
ไป ดังนี้แล.

จบไปตลียสูตรที่ ๔

๔. อรรถกถาไปตลียสูตร

ไปตลียสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว
อย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า อังคุตตราเปสุ ความว่า ชนบทที่ชื่อว่า
อังคุตตราปะนั้น ก็คือแคว้นอังคะนั่นเอง แอ่งน้ำที่อยู่เหนือแม่น้ำมही เรียก
กันว่า อังคุตตราปะก็มี เพราะอยู่ไม่ไกลแอ่งน้ำนั้น.

ถามว่า แอ่งน้ำนั้นอยู่ที่ทิศเหนือแม่น้ำมहीไหน ?

ตอบว่า แม่น้ำมहीสายใหญ่ ในข้อนี้จะแถลงให้แจ่มแจ้งดังต่อไปนี้.

เล่ากันว่า ชมพูทวีปนี้ มีเนื้อที่ประมาณ หมีนโยชน์ ในหมีนโยชน์
นั้น เนื้อที่ประมาณสี่พันโยชน์คลุมด้วยน้ำ นับได้ว่าเป็นทะเล มนุษย์อาศัย
อยู่ในเนื้อที่ประมาณสามพันโยชน์ ภูเขาหิมพานต์ก็ตั้งอยู่ในเนื้อที่ประมาณ
สามพันโยชน์ สูงร้อยห้าโยชน์ ประดับด้วยยอด แปรหมีนสี่พันยอดดงงาม
ด้วยแม่น้ำห้าร้อยสาย ไหลอยู่โดยรอบ มีสระใหญ่ตั้งอยู่ ๗ สระ คือ สระ-
อโนดาต สระกรรมมูณฑะ สระรถการะ สระนัททันตะ สระภูณาละ สระ
หงสปลาตะ สระมันทากินี สระสีหปปลาตะระ ยาว กว้างและลึกห้าสิบบโยชน์ กลม
สองร้อยห้าสิบบโยชน์ ในสระทั้ง ๗ นั้น สระอโนดาต ล้อมด้วยภูเขา ๕ ลูก
คือ สุทัสนภูฏ จิตรภูฏ กาพภูฏ คันธมาทนภูฏ ไกรลาสภูฏ ในภูเขา ๕ ลูก
นั้น สุทัสนภูฏ เป็นภูเขาทอง สูงสองร้อยโยชน์ ข้างในโค้ง สันฐานเหมือน
ปากกา ตั้งปิดสระนั้นนั้นแล. จิตรภูฏเป็นภูเขารัตนะทั้งหมด กาพภูฏเป็นภูเขา
แร่พลวง คันธมาทนภูฏ เป็นยอดเขาที่มีพื้นราบเรียบ หนาแน่นไปด้วยคันธ-
ชาติทั้งสิบ คือ ไม้รากหอม ไม้แก่นหอม กระพี้หอม ไม้เปลือกหอม ไม้สะเก็ด

หอม ไม้รสหอม ไม้ใบหอม ไม้ดอกหอม ผลหอม ไม้ลำต้นหอม คาคายด้วย
โอสถนานาประการ วันอุโบสถข้างแรมจะเรืองแสงเหมือนถ่านไฟคุ. ไกรลาสกฐ
เป็นภูเขาเงิน ภูเขาทั้งหมดมีส่วนสูง และสัณฐานเสมอกับสุทศนกฐ ตั้งปิดสระ
นั้นนั้นแล ภูเขาทั้งหมดนั้น ยังอยู่ได้ด้วยอำนาจเทพดาและนาค แม่น้ำทั้ง
หลาย ย่อมไหลไปที่ภูเขาเหล่านั้น น้ำทั้งหมดนั้นก็ไหลไปสู่สระอโนดาตแห่ง
เดียว. ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรไปทางใต้บ้าง ทางเหนือบ้าง. ส่องแสง
ไปที่สระนั้นทางหว่างภูเขาไม่โคจรไปตรงๆ ด้วยเหตุนี้ที่นั้นแล สระนั้นจึงเกิด
ชื่อว่า อโนดาต ในสระอโนดาตนั้น ธรรมชาติจัดไว้อย่างดี มีแผ่นดินโนศิลา
และหาดล ปราศจากเต่าปลา มีน้ำใสแจ้วดังแก้วผลึก มีท่าลงสนาน ซึ่งเป็นที่
ที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตปัจฉิมาสพ และเหล่าฤๅษีผู้มีฤทธิ
ลงสรลงสนาน ทั้งเหล่าเทพดา และยักษ์มาเล่นน้ำกัน ที่ข้างของสระอโนดาต
นั้นมีปากทางสี่ทาง คือ ปากทางราชสีห์ ปากทางช้าง ปากทางม้า ปากทาง
โคอุสุภะ ซึ่งเป็นทางไหลของแม่น้ำสี่สาย ฝูงราชสีห์มีมาก อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ
ที่ไหลออกจากปากทางราชสีห์ มีโขลงช้าง ฝูงม้า ฝูงโคอยู่มาก ทางริมฝั่ง
แม่น้ำที่ไหลออกจากปากทางช้างเป็นต้น แม่น้ำที่ไหลออกไปทางทิศตะวันออก
เลี้ยวขวาสระอโนดาตสามเหลี่ยม ไม่ข้องแวะกับแม่น้ำอีกสามสาย ไหลผ่านถิ่น
อมนุษย์ทางภูเขาหิมพานต์ ด้านทิศตะวันออก ลงสู่มหาสมุทร ส่วนแม่น้ำที่
ไหลออกทางทิศใต้ เลี้ยวขวาสระอโนดาตนั้นสามเหลี่ยม ไหลตรงไปทิศใต้หกลีบ
โยชน์ ทางหลังแผ่นดินนั้นแล เจาะภูเขาทะลุออก มีกระแสน้ำประมาณ
สามสิบลิวต์ล้นไว้ ผ่านทางอากาศหกลีบโยชน์ ไปตกลงบนแผ่นดินชื่อ
ดิยัคคพะ แผ่นดินก็แตกด้วยความแรงของกระแสน้ำ ณ ที่แผ่นดินชื่อดิยัคคพะ
นั้น ก็เกิดสระโบกขรณีชื่อ ดิยัคคพา ประมาณห้าสิบลิวต์ กระแสน้ำพังที่
ฝั่งสระโบกขรณีทะลุหินไปหกลีบโยชน์ ต่อขึ้น ก็พังแผ่นดินทิบไปหกลีบโยชน์

ทางอุโมงค์ กระแทกดิรัจฉานบรรพตชื่อ วิชณะ ไปเป็นกระแสน้ำห้าสาย เช่นเดียวกับนิ้วมือห้านิ้ว กระแสน้ำนั้นในที่ ๆ เลี้ยวขวาสระอโนดาต ไปสามเลี้ยว เรียกกันว่า **อวิฏฐคองคา** ในที่ที่ไหลตรงไปหกลีบโยชน์ ทางหลังหิน เรียกกันว่า **กรรมคองคา** ในที่ ๆ ไหลไปหกลีบโยชน์ทางอากาศ เรียกกันว่า **อากาศคองคา** ที่ตั้งอยู่ในอากาศหกลีบโยชน์ที่หลังหินชื่อติยัคคพะ เรียกกันว่า **ติยัคคพโปกขรณิ** ในที่ ๆ พังฝั่งสระทะเลหินเข้าไปหกลีบโยชน์ เรียกกันว่า **พหลคองคา** ในที่ ๆ ไหลไปหกลีบโยชน์ทางอุโมงค์ เรียกกันว่า **อุมมังคคองคา** ส่วนในที่ ๆ กระแทกดิรัจฉานบรรพต ชื่อวิชณะ แยกเป็นกระแสน้ำห้าสายก็กลายเป็นแม่น้ำทั้งห้า คือ คองคา ยุมนา อจิรวดี สรภู มหิ. มหานที ๕ สายเหล่านี้ย่อมเกิดมาแต่หิมวันตบรรพต ด้วยประการฉะนี้. ในมหานที ๕ สายนั้น มหานทีสายที่ ๕ ชื่อมหิ ท่านหมายเอาว่า **มหิมหานที** ในที่นี้ แอ่งน้ำไคอยู่ทางทิศเหนือมหานทีชื่อ **มหิ** นั้น ชนบทนั้นพึงทราบว่าเป็นชื่อ อังคุตตราปะ เพราะอยู่ไม่ไกลแอ่งน้ำนั้น. ในชนบทชื่อ อังคุตตราปะนั้น.

คำว่า **อาปนั** นาม ความว่า ได้ยินว่า ในนิคมนั้นมีตลาดที่สำคัญ ๆ แยกได้ถึงสองหมื่นตลาด แม้เพราะเหตุที่นิคมนี้มีตลาดหนาแน่น จึงถือได้ว่าเป็น อาปนั (ตลาด) ส่วนภูมิภาคที่มีเงาที่บิบนารีนรมย์ ริมฝั่งแม่น้ำไม่ไกลนิคมนั้น ชื่อว่า **แนวปามหาวัน** พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ แนวปามหาวันนั้น ด้วยเหตุที่นั่นแล พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกำหนดสถานที่อยู่ ณ แนวปามหาวันนั้น คำว่า **เขนญฺจตโร** **วนสญฺโท** **เตนุปลสงฺกมิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงส่งภิกษุสงฆ์ไปยังสถานที่อยู่ เสด็จเข้าไปแต่พระองค์เดียว ท่านหมายถึง **โปตลียคฤหบดี** จึงกล่าวว่า **โปตลียปิ** **โข** **คหปติ** คฤหบดีชื่อมีอย่างนี้ว่า **โปตลียะ**. บทว่า **สมฺปนฺนนิवास-**

นปารุโณ แปลว่า มีฝ้านุ่งผ้าห่ม บริบูรณ์ อธิบายว่า นุ่งผ้าชายยาวฝืน
หนึ่ง ห่มฝืนหนึ่ง. บทว่า จตุตฺตปาหนานิ ได้แก่ กัณฺธม สวมรองเท้า.
บทว่า อาสนานิ ได้แก่ อาสนะ มีตั้งทำไว้เป็นบัลลังก์และตั้งทำด้วยฟาง
เป็นต้น. แท้จริง โดยที่สุดแม้กิ่งไม้หัก ๆ ก็เรียกว่า อาสนะ ได้ทั้งนั้น. บทว่า
คหปติวาเทน แปลว่า ด้วยคำนี้ว่า คฤหบดี. บทว่า สมฺมาจรรตติ แปลว่า
เรียก. คำว่า ภควนฺตํ เอตทโวจ ความว่า โปตลียคฤหบดี ไม่อาจรับ
คำว่า คฤหบดี ครั้งที่สามได้ จึงทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ตยิทํ โภ โคตม
ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า นจฺจนนํ แปลว่า ไม่เหมาะ. คำว่า
นปฺปฎฺฐรูปํ แปลว่า ไม่ควร. คำว่า อากาธา เป็นต้นทั้งหมด เป็นไวพจน์
ของเหตุ. แท้จริง การนุ่งผ้าชายยาว การไว้ผม ไว้หนวด ไว้เล็บ ชื่อว่า
อาการ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เพศคฤหัสถ์ทั้งหมดนั้นแลกระทำภาวะคฤหัสถ์
ของโปตลียคฤหบดีให้ปรากฏ อาการเหล่านั้น ท่านเรียกว่า เพศ เพราะตั้ง
อยู่โดยทรวดทรงของคฤหัสถ์ เรียกว่า นิमित เพราะเป็นเครื่องหมายบอกให้
เข้าใจถึงภาวะของคฤหัสถ์. ด้วยคำว่า ยถาคํ คหปติสฺส พระผู้มีพระภาคเจ้า
ย่อมทรงแสดงว่า อาการ เพศ และเครื่องหมาย พึงมีแก่คฤหบดี นั้นใด
อาการ เพศ และเครื่องหมายเหล่านั้นก็มีแก่ท่านฉันนั้น ด้วยเหตุนี้ เราจึง
เรียกอย่างนี้. ครั้งนั้น โปตลียคฤหบดี ไม่ยอมรับคำว่า คฤหบดี ด้วยเหตุ
อันใด เมื่อจะประกาศเหตุอันนั้น จึงทูลว่า ตถาหิ ปน เม ดังนี้เป็นต้น.
คำว่า นิยฺยาคํ แปลว่า ทรัพย์มรดกที่ได้รับมอบ. คำว่า อโนวาทิ ความ
ว่า คนผู้กล่าวสอนโดยนัยเป็นต้นว่า พ่อเอ๋ย พวกเจ้าจงไถ จงหว่าน จง
ประกอบด้วยการค้าขาย พวกเจ้าจักเป็นอยู่ หรือเลี้ยงลูกเมียได้อย่างไร ดังนี้
ชื่อว่า ผู้กล่าวว่ ข้ำพเจ้าไม่กระทำทั้งสองอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ โปตลีย-

คฤหบดีจึงแสดงว่า ในเรื่องนั้น ข้าพเจ้าไม่ใช่ผู้กล่าวสอน ไม่ใช่ผู้ว่ากล่าว.
ด้วยคำว่า **ฆาตจลาทนปรโม วิหรามิ โปตลียคฤหบดี** แสดงว่าข้าพเจ้า
กระทำงานเพียงเพื่ออาหาร และเพียงเพื่อเครื่องนุ่งห่ม เป็นอย่างยิ่ง เท่านั้นอยู่
ไม่ปรารถนารอกเหนือไปจากนี้ คำว่า **คิฑุธิ โลโภ ปหาตพุโพ** ได้แก่ความ
โลก อันเป็นตัวติดข้อง ควรละเสีย. คำว่า **อนินุทาโรโส** ได้แก่การไม่
นินทาและไม่กระทบกระทั่ง. คำว่า **นินุทาโรโส** ได้แก่ การนินทาและการ
กระทบกระทั่ง. การเรียกชื่อ การบัญญัติชื่อ คำพูด และเจตนาที่ดี ชื่อว่า
โฆหารในบาลีนี้ว่า **โฆหารสมุจเจทาย** บรรดาโฆหารเหล่านั้น โฆหารนี้ว่า
ในหมู่มนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่ง อาศัยการเรียกชื่อว่า **คูก่อนวาเสฏฐะ** ท่านจงรู้อย่างนี้
ผู้นั้นเป็นพ่อค้ามิใช่พราหมณ์. โฆหารว่า การนับชื่อ การตั้งชื่อ การบัญญัติชื่อ
การเรียกชื่อ นี้ชื่อว่า **บัญญัติโฆหาร**. โฆหารว่า **ยอมพูด ย่อมไม่ปรามาส**
โดยประการนั้น ๆ นี้ชื่อว่า **วจนโฆหาร**. ในโฆหารว่า **อริยโฆหาร ๘** **อนริย-**
โฆหาร ๘ นี้ชื่อว่า **เจตนาโฆหาร**. ในที่นี้ท่านหมายถึงเจตนาโฆหารนี้. อีกอย่าง
หนึ่ง จำเดิมตั้งแต่เวลาบวช เจตนาว่าคฤหัสถ์ไม่มี เจตนาว่าสมณะมีอยู่ คำว่า
คฤหัสถ์ ไม่มี คำว่า สมณะ มีอยู่ บัญญัติว่า คฤหัสถ์ ไม่มี บัญญัติว่า
สมณะมีอยู่ การกล่าวเรียกว่า คฤหัสถ์ ไม่มี การกล่าวเรียกว่า สมณะ มีอยู่
เพราะฉะนั้น จึงได้โฆหารแม่ทั้งหมด.

ในคำว่า **เยสฺ โข อหํ ลโยชนานํ เหตุ ปาณาติปาตี** นี้ ปาณา-
ติบาตเท่านั้น ชื่อว่า **สังโยชนํ** จริงอยู่ ผู้ชื่อว่าทำปาณาติบาต ก็เพราะเหตุแห่ง
ปาณาติบาตเท่านั้น คือ เพราะมีปาณาติบาตเป็นปัจจัย แต่ที่ตรัสว่า **เยสฺ โข**
อหํ เป็นต้น ก็เพราะปาณาติบาตมีมาก. คำว่า **เตสํ อหํ ลโยชนานํ** แปลว่า
เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดขาดเครื่องผูกพัน คือปาณาติบาตเหล่านั้น. คำว่า

ปหานาย สมุจเจตหาย ปฏิปนุโน ความว่า เราปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่การละเพื่อประโยชน์แก่การตัดขาด ด้วยศีลสังวรทางกาย กล่าวคือ ไม่ทำปาณาติบาตนี้. คำว่า อตุตปิ มอุปวเทยฺย ความว่า แม่ตนเอง ก็พึงดีเราอย่างนี้ว่า เราบวชในศาสนาของผู้ไม่ปลงชีวิตสัตว์แม่แต่มัดค้ำมดแดง ยังไม่อาจควั่น แม้เพียงจากปาณาติบาตได้ เราบวชทำไม. คำว่า อนุวิจจาปิ วิญญู กรหะญุ ความว่า วิญญูชน ก็อบัณฑิต แม้เหล่าอื่น ใครครวญคือพินิจพิจารณาแล้วก็พึงดีเถยอย่างนี้ว่า เขาบวชในศาสนาเห็นปานนี้แล้วยังไม่ควั่นแม้เพียงปาณาติบาต เขาบวชทำไมกัน.

คำว่า เอตเทว โข ปน สโยชนํ เอตํ นีวรณํ นี้ แม้จะไม่นับเนื่องเข้าในสังโยชน์ ๑๐ นีวรณ ๕ แต่ก็ตรัสด้วยอำนาจเทศนาว่า เป็นเครื่องปิดกั้น ๘ อย่าง เครื่องปิดกั้น ๘ อย่างนั้น ตรัสเรียกว่า สังโยชน์บ้าง นีวรณบ้าง ก็เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องผูกไว้ และเพราะอรรถว่า ปกปิดไว้ในวัฏฏะอย่างนี้. คำว่า อาสวา คือ อวิชชาสวะ อย่างเดียวย่อมเกิดเพราะปาณาติบาตเป็นเหตุ.

คำว่า วิฆาตปริพาหา แปลว่า ความคับแค้น และความเร่าร้อน. ในคำนั้น ทรงถือเอาทุกข์เพราะกิเลส และทุกข์ที่เป็นวิบาก ด้วยศัพท์ว่า วิฆาต. ทรงถือเอาความเร่าร้อนที่เป็นวิบาก ด้วยศัพท์ว่า ปริพาห. บัณฑิตพึงทราบความในที่ทุกแห่งโดยอุบายอย่างนี้. แต่ความแปลกกัน มีดังนี้ พึงประกอบความในวาระทั้งหมดอย่างนี้ว่า ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่การละ เพื่อประโยชน์แก่การตัดขาด ด้วยศีลสังวรทางกายกล่าวคือ อทินนาทาน (ไม่ลักทรัพย์) ด้วยศีลสังวรทางวาจา กล่าวคือ สัจวาจา (พูดคำจริง) ด้วยศีลสังวรทางวาจา กล่าวคือ ปิสุณาวาจา (ไม่พูดส่อเสียด) ด้วยศีลสังวรทางใจ กล่าวคือ อภิชฌาโลภะ

(ไม่หมกมุ่นและละโมภ) ด้วยศีลสังวรทางกายและทางวาจา กล่าวคือ อนินทา-
โรสะ (ไม่นินทาและไม่กระทบกระทั่ง) ด้วยศีลสังวรทางใจ กล่าวคือ ความ
ไม่โกรธและคับแค้นใจด้วยศีลสังวรด้วยใจ กล่าวคือ ความไม่ดูหมิ่น

ส่วนในบทเหล่านี้ว่า อุตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย อหฺมฺวิจฺจาปี วิญฺญู

ครหฺมยฺยู ฟิงฺประกอบความทุกวาระ อย่างนี้ว่า แม้ตนเองก็พึงติเตียนเราอย่าง
นี้ว่า เราบวชในพระศาสนาที่สอนไม่ให้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ แม้แต่
เส้นหญ้า ยังไม่อาจควั่นแม้เพียงอทินนาทานได้ เราบวชทำไม. วิญฺญูชน
แม้ใคร่ครวญแล้ว ก็พึงติเตียนอย่างนี้ว่า คนที่บวชในศาสนาเห็นปานนี้แล้ว ยัง
ไม่อาจควั่นแม้เพียงแต่อทินนาทานได้ คนนี้บวชทำไม แม้ตนเองก็พึงติเตียน
ตนเองอย่างนี้ว่า เราบวชในศาสนาที่สอนไม่ให้กระทำมุสาวาท แม้ด้วยมุ่งหวังให้
หัวเราะ หรือหมายจะเล่น บวชในศาสนาที่สอนไม่ให้ทำการพูดส่อเสียดโดย
อาการทั้งปวง บวชในศาสนาที่สอนไม่ให้กระทำความโลภหรือความติดข้องแม้
มีประมาณน้อย บวชในพระศาสนาที่สอนไม่ให้กระการนินทาและกระทบ
กระทั่งผู้อื่น ในเมื่อแม้เขาเอาเลื่อยครูดตัว บวชในพระศาสนาที่สอนไม่ให้กระทำ
ความโกรธและความคับแค้น แม้เมื่อตอและหนามตำเอาเป็นต้น บวชในศาสนา
ที่สอนไม่ให้ถือตัว แม้เพียงสำคัญผิด ก็ยังไม่อาจละแม้ความสำคัญผิดได้ เราบวช
ทำไม วิญฺญูชน แม้ใคร่ครวญก็พึงติเตียนอย่างนี้ว่า คนนี้บวชในพระศาสนา
เห็นปานนี้แล้ว ยังไม่อาจละ (มุสาวาท ปิสฺฐาวาจา คิทธิโลกะ นินทาโรสะ
โกธะ และอุปายาส) ความสำคัญผิดได้ คนนี้บวชทำไม ดังนี้.

ส่วนบทว่า อาสวา นี้ ฟิงฺทราบความเกิดแห่งอาสวะอย่างนี้ คือ
อาสวะ ๓ คือ อาสวะคือกาม อาสวะคือทิฏฐิ อาสวะคืออวิชา ย่อมเกิด
เพราะอทินนาทานเป็นเหตุ เกิดเพราะมุสาวาทเป็นเหตุ และเพราะปิสฺฐาวาจา

เป็นเหตุ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ทิฏฐาสวะ และอวิชชาสวะ เกิดเพราะ
คิทธิโลภะเป็นเหตุ อวิชชาอย่างเดียวเกิดเพราะนินทาโรสะเป็นเหตุ เกิดเพราะ
โกธะและอุปายาสเป็นเหตุ ก็เหมือนอย่างนั้น. อาสวะ ๒ คือ ภาวาสวะ และ
อวิชชาสวะ เกิดเพราะอติมานะเป็นเหตุ. แต่เพื่อไม่ให้งงงวมวาระแม่ทั้ง ๘
นี้ วินิจฉัยสังเขปมีดังนี้. ควรกล่าวว่า เราไม่อาจควเว้นในวาระ ๔ นี้ก่อน
ควรกล่าวว่า เราไม่อาจละ ในวาระเบื้องปลาย. อวิชชาสวะอย่างเดียวเท่านั้น
มีในปาณาติบาต นินทาโรสะ โภคะและอุปายาสะ. กามาสวะ ทิฏฐาสวะ
อวิชชาสวะ มีในอนินนาทาน มุสาวาท ปิสุณาวาจา. ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะมี
โนคิทธิโลภะ. ภาวาสวะ อวิชชาสวะ มีในอติมานะ. อุปาณาติบาต อนินนาทาน
เป็นศีลทางกาย. อมุสาวาท อปิสุณาวาจา เป็นศีลทางวาจา. ที่เหลือ ๓ เว้น
อนินทาโรสะ เป็นศีลทางใจ. แต่บุคคลย่อมซึ่งเกี่ยวข้องกันด้วยกายบ้าง
ซึ่งเกี่ยวข้องกันด้วยวาจาบ้าง เพราะฉะนั้น อนินทาโรสะ จึงมีฐานะ ๒
คือ เป็นศีลทางกายบ้าง เป็นศีลทางวาจาบ้าง.

ถามว่า ศีลอะไร ท่านจึงกล่าวไว้ด้วยประมาณเพียงเท่านี้.

ตอบว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล. ก็การตัดขาดการตรัสถึงภคหัตถ์ด้วย
อำนาจการพิจารณาและการละ ฟังทราบที่ ตรัสไว้ สำหรับภิกษุผู้อยู่ใน
ปาฏิโมกขสังวรศีล.

เทศนาโดยพิศดาร มีดังต่อไปนี้. บทว่า **ตเมนน ทกฺโข** ฟังทราบ
สัมพันธ์กับบทที่ว่า **อุปจฺจุมฺเกยฺย** ท่านอธิบายว่า คนฆ่าโค หรือลูกมือ
คนฆ่าโค ฟังโยนกระดูกนั้นไปยังสุนัข อธิบายว่า ฟังโยนไปใกล้ ๆ สุนัข
นั้น. บทว่า **อฏฺฐจิงฺถํ** ร่างกระดูก คือกระดูกอก กระดูกสันหลัง หรือ

๑. บาล สูตรว่า อุปจฺจุมฺเกยฺย.

กระดูกหัว แท้จริงร่างกระดูกนั้น เรียกกันว่าร่างกระดูกเพราะไม่มีเนื้อ. คำว่า **ฐนิกนุตฺตํ นิกนุตฺตํ** คือ ร่างกระดูกที่เนียนชูดเนื้อออกหมดแล้ว. อธิบายว่า เนื้อสดอันใด มีอยู่ที่กระดูกนั้น ก็ชูดเนื้อนั้นออกหมด มีแต่เพียงกระดูกเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ปราศจากเนื้อ แต่ร่างกระดูกนั้น ยังเปื้อนเลือดอยู่ เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่า **โลหิตมกฺขิตฺตํ** ยังเปื้อนเลือด. คำว่า **พหุทฺทฺชา พหุปายาสา** ความว่า กามทั้งหลายชื่อว่าทุกข์มาก ก็เพราะมากด้วยทุกข์ทั้งปัจจุบันทั้งภวหน้า. ชื่อว่า มีความคับแค้นมาก ก็เพราะมากด้วยความเศร้าหมองด้วยความคับแค้น. คำว่า **ยายํ อูเปกฺขฺชา นานตฺตฺตา นานตฺตฺตฺติตา** ความว่า อูเบกขาในกามคุณ ๕ นี้ อันใดเรียกว่ามีสภาวะต่าง ๆ กัน ก็ด้วยอำนาจอารมณ์คือกามคุณ ๕ และเรียกว่า **นานตฺตฺตฺติตา** ก็เพราะอาศัยอารมณ์เหล่านั้นนั่นแหละ. ภิกษุเว้นขาดอูเบกขานั้นเสีย. คำว่า **เอกตฺตฺตา เอกตฺตฺตฺติตา** ได้แก่ อูเบกขาในจตุตถฌาน. แท้จริง อูเบกขาในจตุตถฌานนั้นชื่อว่า มีสภาวะอันเดียว เพราะเกิดขึ้นในอารมณ์อันเดียวทั้งวัน. ชื่อว่า **เอกตฺตฺตฺติตา** เพราะอาศัยอารมณ์อันเดียวนั้นนั่นแหละ. คำว่า **ยสฺส สพฺพโส โลกามิสฺสุปาทานา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ** ความว่า อามิส คือกามคุณ ๕ กล่าวคือ โลกามิสอิงอาศัยอูเบกขาอันใด ย่อมดับไปหมดสิ้นไม่หลงเหลือในอูเบกขาจตุตถฌานอันใด. ก็คำว่า **ปญฺจกามคฺคฺคามิสฺสา** ได้แก่ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ซึ่งมีกามคุณเป็นอารมณ์. ก็กามคุณ ๕ นั้นนั่นแหละท่านเรียกว่า อุปาทานก็มี เพราะอรรถว่า ยึดไว้. คำว่า **ตเมวฺวเปกฺขํ ภาเวติ** ความว่า ย่อมเจริญในอูเบกขาจตุตถฌาน อันเป็นปฏิปักษ์ต่ออุปาทานที่อาศัยโลกามิสนั้นนั่นแหละ. คำว่า **อฺยฺเยยฺยํ** แปลว่า ฟังโศดขึ้นไป. คำว่า

๑. บาลีว่า อฺยฺยฺเยยฺย.

อนุปัตติตฺวา แปลว่า ติดตาม. คำว่า วิตฺตเจยฺยํ คือ พึงจิกด้วยจะงอยปาก.
คำว่า วิภเชยฺยํ คือ ยื้อขึ้นเนื้อด้วยเล็บให้ตกไป. คำว่า ยานํ โอรโรเปยฺยํ คือ
บรรทุกยานที่เหมาะสมแก่บุรุษ. คำว่า ปวรมณิกุณฺฑลํ คือ แก้วมณีมีค่าสูง และ
ตุ้มหูมีอย่างต่าง ๆ. คำว่า สานิ หรฺนติ คือ ถือเอาสิ่งของ ๆ ตน. คำว่า
สมฺปนฺนผลํ คือ มีผลอร่อย. คำว่า อฺปนฺนผลํ คือ ติดผล มีผลตก.
คำว่า อนุตฺตฺรา คือ สูงสุด มีปภัสสร ปราศจากอุปกิเลส คำว่า อารกา
อหิ ภนฺเต ความว่า ข้าพเจ้ายังห่างไกลยิ่งนักเหมือนแผ่นดินกับแผ่นดินฟ้า และ
เหมือนทะเลกับฝั่งนี้ฝั่งโน้น. คำว่า อนาขานียะ คือ ผู้ไม่รู้เหตุแห่งการตัด
ขาดโอรหารของคฤหัสถ์. คำว่า อาขานียโกชนํ คือ โภชนะที่เหล่าผู้รู้เหตุ
พึงบริโภค. คำว่า อนาขานียโกชนํ คือ โภชนะที่เหล่าผู้ไม่รู้เหตุพึงบริโภค.
คำนอกนั้นในที่ทุกแห่งง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาไปตลียสูตรที่ ๔

๑. ม. ยานํ วา โปริเสย.ย.

๕. ชิวกสูตร

ว่าด้วยหมอชิวกโกมารภัจ

[๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพวันของหมอชิวกโกมารภัจ เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นแล หมอชิวกโกมารภัจเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังคำนี้มาว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า กล่าวตรงกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ไม่ชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำอันไม่เป็นจริง ชื่อว่ายินยัณธรรมอันสมควรแก่ธรรม การกล่าวและกล่าวตามที่ชอบธรรมจะไม่ถึงข้อติเตียนละหรือ.

เนื้อที่ไม่ควรบริโภค และควรบริโภค ๓ อย่าง

[๕๗] พ. คุณ่อนชิวก ชนใดกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ก็ยังเสวยเนื้อสัตว์ที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ชนเหล่านั้นจะชื่อว่ากล่าวตรงกับที่เรากล่าวหามิได้ ชื่อว่ากล่าวต่อด้วยคำอันไม่เป็นจริง คุณ่อนชิวก เรากล่าว

เนื้อว่าเป็นของไม่ควรบริโภครด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนเห็น ๑
เนื้อที่ตนได้ยิน ๑ เนื้อที่ตนรังเกียจ ๑ คุณ่อนชีวิต เรากล่าวเนื้อว่าเป็น
ของไม่ควรบริโภครด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล. คุณ่อนชีวิต เรากล่าวเนื้อว่า เป็น
ของควรบริโภครด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนไม่ได้เห็น เนื้อที่ตนไม่ได้
ยิน เนื้อที่ตนไม่ได้รังเกียจ คุณ่อนชีวิต เรากล่าวเนื้อว่า เป็นของควรบริโภคร
ด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล.

การแผ่เมตตา

[๕๘] คุณ่อนชีวิต ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใด
แห่งหนึ่งอยู่ เธอมีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่
๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไป
ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนทั่วไปในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบ
ด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียนอยู่ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี เขาไปหาเธอแล้วนิมนต์ด้วย
ภัต เพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น คุณ่อนชีวิต เมื่อภิกษุหวังอยู่ ก็รับนิมนต์ พอ
ล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์
ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี แล้วนั่งลงบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ คฤหบดี
หรือบุตรของคฤหบดีนั้น อังคาสเธอด้วยบิณฑบาตอันประณีต ความดำริว่า
ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้ อังคาสเราอยู่ด้วยบิณฑบาตอันประณีต
ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ แม้ความดำริว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้
พึงอังคาสเราด้วยบิณฑบาตอันประณีตเช่นนี้ แม้ต่อไป ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ
เธอไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่รีบกลืนบิณฑบาตนั้น มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญา

เครื่องถอนดิน บริโภคอยู่ คู่ก่อนชีวิต ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนว่า
ในสมัยนั้น ภิกษุนั้นยอมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือ
เพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย บ้างหรือ.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

คู่ก่อนชีวิต สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้
สดับมาว่า พรหมมีปรกติดอยู่ด้วยเมตตา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับ
มา คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่า พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงมีปรกติดอยู่ด้วยเมตตา.

คู่ก่อนชีวิต บุคคลพึงมีความพยายาม เพราะราคะ โทสะ โมหะใด
ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละแล้ว มีมูลอันขาดแล้ว เป็นจุดตาลยอด
ด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา คู่ก่อนชีวิต ถ้าเล่าท่าน
กล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนี้ เรานุญตการกล่าวเช่น
นั้นแก่ท่าน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวหมายเอาการละราคะ
โทสะและโมหะ เป็นต้นนี้.

การแผ่กรุณา มุทิตา อุเบกขา

[๕๕] คู่ก่อนชีวิต ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใด
แห่งหนึ่งอยู่ เธอมีใจประกอบด้วยกรุณา...มีใจประกอบด้วยมุทิตา... มีใจ
ประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็
เหมือนกัน ตามวินัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก

ทั่วสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนทั่วไปในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีเข้าไปหาเธอ แล้วนิมนต์ด้วยภัต เพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น คุณก่อนชีวิต เมื่อภิกษุห้วงอยู่ ย่อมรับนิมนต์. พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี แล้วนั่งลงบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้.

คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีนั้น อังคาสเธอด้วยบิณฑบาตอันประณีต ความดำริว่า ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้ อังคาสเราอยู่ด้วยบิณฑบาตอันประณีตดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ แม้ความดำริว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้พึงอังคาสเราด้วยบิณฑบาตอันประณีตนี้ แม้ต่อไป ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ เธอไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่รีบกลืนบิณฑบาตนั้น มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องถอนตน บริโภคอยู่ คุณก่อนชีวิต ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนว่า ในสมัยนั้นภิกษุยอมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย บ้างหรือ.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

คุณก่อนชีวิต สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมาว่า พรหมมีปรกติอยู่ด้วยอุเบกขา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมา คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีปรกติอยู่ด้วยอุเบกขา.

คุณก่อนชีวิต บุคคลพึงมีความเบียดเบียน มีความไม่ยินดี มีความกระทบกระทั่งเพราะราคะ โทสะ โมหะใด ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละ

แล้วมีมูลอันขาดแล้ว เป็นจุดตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไป เป็นธรรมดา คุณก่อนชีวิต ถ้าแลท่านกล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนี้ เราอนุญาตการกล่าวเช่นนั้นแก่ท่าน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนี้.

ฆ่าสัตว์ทำบุญได้บาปด้วยเหตุ ๕ ประการ

[๖๐] คุณก่อนชีวิต ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคต หรือสาวกตถาคต ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์ชื่อโน้นมา ดังนี้ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๑ นี้. สัตว์นั้นเมื่อถูกเขาผูกคอตายมาได้ เสวยทุกข์โทมนัส ชื่อว่า ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๒ นี้. ผู้นั้นพูดอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์นี้ ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๓ นี้. สัตว์นั้นเมื่อเขากำลังฆ่า ย่อมเสวยทุกข์โทมนัส ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๔ นี้. ผู้นั้นยอมยังตถาคตและสาวกตถาคต ให้ยินดีด้วยเนื้อเป็นอกัปปิยะ ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๕ นี้. คุณก่อนชีวิต ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคตหรือสาวกตถาคต ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมากด้วยเหตุ ๕ ประการนี้.

[๖๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัสจรรย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายยอมฉันอาหารอัน

ไม่มีโทษหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของ ที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุ จักเห็นรูปฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนก-ปรียายฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และภิกษุสงฆ์ว่า เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

จบชีวิตสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาชีวิตสูตร

ชีวิตสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น พระบาลีนี้ว่า ตสฺส ชีวิตสฺส โกมารภจฺจสฺส อมุพฺพน ที่ชื่อว่า ชีวก เพราะยังเป็นอยู่ (มีชีวิตอยู่). ที่ชื่อว่า โกมารภจฺจ เพราะอันพระราชกุมารชบเลี้ยงไว้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระกุมาร (หมายถึง อภิษราชกุมาร) ตรัสถามว่า นั่นอะไร พนาย ฝูงกาจึงเคลื่อนกลาด. พวกราชบุรุษทูลว่า ทารก พระเจ้าคะ. ตรัสถามว่า ยังเป็นอยู่หรือ พนาย. ทูลตอบว่า ยังเป็นอยู่พระเจ้าคะ. จึงตรัสสั่งให้นำทารกเข้าวัง มอบให้แม่นมเลี้ยงดู. คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อทารกนั้นว่า ชีวก เพราะยังเป็นอยู่และตั้งสร้อย

ชื่อว่า โโกมารภัจจ์ เพราะพระราชกุมารให้หุบเสียงไว้ ในพระสูตรนี้มีความสัง-
เขปดังกล่าวมานี้ ส่วนเรื่องโดยพิสดารมาในชีวภัทตขันธกวินัย แม้คำวินิจฉัย
เรื่องหมอชีวกโกมารภัจจน์ั้นท่านก็กล่าวไว้แล้ว ในอรรถกถาพระวินัย ชื่อสมันต-
ปาสาทิกา. หรือชีวกโกมารภัจจ์ผู้นี้ ถวายพระโอสถระบายอ่อนๆ ระบายพระ-
กายที่มากไปด้วยโทษของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล เวลา
จบอนุโมทนา ถวายผ้าคู่ที่ได้มาจากแคว้นสีพี. คำริว่า เราต้องไปเฝ้าอุปัฏฐาก
พระพุทธองค์ วันละ ๒-๓ ครั้ง พระเวฬุวันนี้ ก็อยู่ใกล้เกินไป สวนมะม่วง
ของเรายังใกล้กว่า อย่าเลย เราจะสร้างวิหารถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ในสวน
มะม่วงของเรานี้แหละ ดังนั้น จึงให้สร้างที่เร็น กุฎี และมณฑปเป็นต้น สำ-
หรับพักกลางคืน และพักกลางวัน สร้างพระคันธกุฎี ที่เหมาะแก่ที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ในสวนอัมพวันนั้น สร้างกำแพงสี่ใบไม้แดงสูง ๑๘ ศอก ล้อมสวน
อัมพวันไว้ อังคาสเตียงภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขด้วยภัตตาหาร
พร้อมจิวรแล้วหลังทักษิโณทก มอบถวายวิหาร ท่านหมายเอาสวนอัมพวันนั้น
จึงกล่าวว่า ชีวกสุต โโกมารภจฺจสุต อมฺพวเน ดังนี้.

คำว่า อารภฺนฺติ แปลว่า ฆ่า. คำว่า อุตฺทิสฺส กตฺติ แปลว่า กระทำ
เจาะจง. คำว่า ปฏฺิจฺจ กมฺมํ แปลว่า กระทำเจาะจงตน. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า
ปฏฺิจฺจ กมฺมํ นี้เป็นชื่อของนิमितตกรรม. กรรมที่อาศัยตนเป็นเหตุกระทำมี
อยู่ในเนื้อนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงอธิบายว่า กรรมมีอยู่เพราะอาศัยเนื้อ. ลัทธิ
(ความเชื่อถือ) ของคนเหล่านั้นมีอยู่ว่า ผู้ใดบริโภคนเนื้อเช่นนั้น (อุทิสฺมํสเส)
ผู้นั้นก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นด้วย ปาณฆาตกรรม จึงมีแม้แก่คนนั้น
เหมือนกับฆ่าเอง. คำว่า ฆมฺมฺสฺส จ อนุฆมฺมํ พฺยาภโรนฺติ ความว่า
ย่อมกล่าวเหตุตามเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในคํานั้น การบริโภคนเนื้อ

โดยส่วน ๓ ชื่อว่า เหตุ การพยากรณ์อย่างนั้นของมหาชนชื่อว่า ตามเหตุ. แต่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่เสวยเนื้อที่เขาทำเจาะจง (อุทิสมังสะ) เพราะฉะนั้น ชื่อมันไม่ชื่อว่าเหตุ. การกระทำอย่างนั้นของพวกเขาเดียรถีย์ก็ไม่ชื่อว่า ตามเหตุ. คำว่า สหรมุมิโก วาทานูวโท ความว่า การกล่าวหรือการกล่าวตาม ของพวกท่านมีเหตุ โดยเหตุที่คนอื่น ๆ กล่าวแล้ว เป็นเหตุที่ผู้รู้ทั้งหลายฟัง ตีเตียนวาทะอะไร ๆ เล็กน้อย จะมาถึงหรือหนอ ท่านอธิบายว่า เหตุที่จะฟัง ตีเตียนในวาทะของพวกท่านย่อมไม่มีโดยอาการทั้งหมดหรือ. คำว่า อพฺภา- จิกฺขุนฺติ แปลว่า กล่าวข่ม (ดู). คำว่า จานเหติ คือ โดยเหตุทั้งหลาย.

บรรดาส่วนทั้ง ๓ มีส่วนที่เห็นแล้วเป็นต้น เห็นเขาฆ่าเนื้อและปลา แล้วเอามา (ทำอาหาร) ถวายภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ส่วนที่เห็นแล้ว. ได้ยิน มาว่า ชื่อว่า ส่วนที่สงสัยมี ๓ อย่าง คือส่วนที่สงสัยว่า ได้เห็นมา ส่วนที่ สงสัยว่า ได้ยินมา ส่วนที่สงสัยอันนอกไปจากทั้งสองอย่างนั้น. ในส่วนที่สงสัย ทั้ง ๓ นั้น มีวินิจฉัยรวบรัด ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้ เห็นคนทั้งหลายถือดาบ และ เหว เป็นต้น กำลังออกไปจากบ้านหรือกำลังเที่ยวอยู่ในป่า แต่วันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุ เหล่านั้น เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาต (อาหาร) ที่มี เนื้อปลาถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยโดยการเห็นนั้นว่า เนื้อปลาเขาทำมา เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ. นี้ชื่อว่าสงสัยโดยเห็น รับอาหารที่ สงสัยโดยการเห็นนั้น ไม่ควร. อาหารใด ภิกษุไม่ได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหาร นั้นก็ควร. ก็ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่รับ ฟังคำตอบของพวกภิกษุแล้ว ก็กล่าวว่า อาหารนี้ พวกเรา มิได้ทำเพื่อ ประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก แต่พวกเราทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือ เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควร.

ภิกษุทั้งหลายไม่เห็นอย่างนั้นเลย แต่ได้ยินมาว่า เขาว่าคนทั้งหลาย ถือดาขายและแหเป็นต้น ออกจากบ้านไป หรือเที่ยวไปในป่า รุ่งขึ้น เมื่อภิกษุ เหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้น คนเหล่านั้น ก็นำบิณฑบาตที่มีเนื้อปลา มาถวายภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยโดยการได้ยินนั้นว่า เขาทำเพื่อประโยชน์ แก่ ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ. นี้ชื่อว่า สงสัยโดยได้ยินมา. รับอาหารนั้น ไม่ควร. อาหารใด มิได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร. แต่ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไร พระคุณเจ้า จึงไม่รับ ฟังคำตอบของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อาหารนี้ พวกเรามีได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย ดอก แต่พวกเราทำเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อประโยชน์แก่พวก ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควร.

อนึ่ง ภิกษุไม่เห็น ไม่ได้ยินมา เมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยัง บ้านนั้นคนทั้งหลายรับบาตรเอาไปตักแต่งบิณฑบาตที่มีเนื้อปลา นำไปถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือ นี้ชื่อว่า สงสัยนอกไปจากทั้งสองอย่างนั้น. รับอาหารแม้นั้นก็สมควร อาหารใดมิได้สงสัย อย่างนั้นรับอาหารนั้นก็ควร. แล้วถ้าคนเหล่านั้น ถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไร พระคุณเจ้าจึงไม่รับ ฟังคำตอบของพวกภิกษุแล้ว ก็กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อาหาร นี้ พวกเรามีได้ทำประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก เราทำเพื่อประโยชน์ แก่ตนเอง หรือ เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก หรือว่า พวกเรา ได้ปวัตตมังสะ (เนื้อที่เขามีอยู่แล้ว) เป็นของกัปปิยะ (ควร) ทั้งนั้น จึงตัก แต่งเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย รับอาหารนั้นก็ควร. ในอาหารที่เขาทำเพื่อ ประโยชน์เป็นเปตกิจ (อุทิศ) สำหรับคนที่ตายไปแล้ว หรือเพื่อประโยชน์แก่ การมงคลเป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน. แท้จริงอาหารใด ๆ เขามีได้กระทำเพื่อ

ประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายก็ได้เคลือบแคลง สงสัยในอาหารอันใด รับอาหารนั้นทุกอย่างก็ควร. แต่ถ้าอาหารเขาทำอุทิสภิกษุทั้งหลายในวัดหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้น ไม่รู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ภิกษุเหล่านี้รู้ ภิกษุเหล่านี้ใคร่ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ควรแก่ภิกษุนอกจากนี้ ภิกษุเหล่านี้ไม่รู้ ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นที่รู้ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ควรแก่ภิกษุเหล่านี้ แม้ภิกษุเหล่านั้นรู้ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่พวกเรา แม้ภิกษุเหล่านี้ก็รู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุเหล่านั้น อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุทั้งหมด ภิกษุทั้งหมดไม่รู้ ก็ควรแก่ภิกษุทั้งหมดนั้นแหละ.

บรรดาสหธรรมิก ๕ รูป อาหารที่เขาทำอุทิสแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมไม่สมควรแก่สหธรรมิกหมดทุกรูป ก็ถ้าบางคนฆ่าสัตว์เจาะจงภิกษุรูปหนึ่ง แล้วบรรจุบาตรเต็มด้วยเนื้อสัตว์นั้นถวาย แม้ภิกษุนั้นก็รู้ที่อยู่ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ครั้นรับแล้ว ก็ถวายแก่ภิกษุรูปอื่น ภิกษุนั้นก็ฉันด้วยความเชื่อถือภิกษุนั้น. ถามว่า ใครเป็นอาบัติ. ตอบว่า ไม่เป็นอาบัติทั้งสองรูป เพราะว่า อาหารใด เขาทำเจาะจงแก่เธอ เธอก็ไม่เป็นอาบัติเพราะเธอไม่ฉันอาหารนั้น อีกรูปหนึ่ง (ฉัน) ก็ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่รู้ ในการรับกัปปิมมังสะ (เนื้อที่สมควรแก่สมณะ) ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุไม่รู้ว่า เป็นอุทิสมังสะ มารู้ภายหลังที่ฉันแล้ว ก็ไม่มีกิจ คือ การแสดงอาบัติ. ส่วนภิกษุไม่รู้ว่า เป็นอกัปปิมมังสะ มารู้ภายหลังฉันแล้ว ต้องแสดงอาบัติ ภิกษุรู้ว่า เป็นอุทิสมังสะแล้วฉันเป็นอาบัติ แม้ภิกษุไม่รู้ว่า เป็นอกัปปิมมังสะ แล้วฉัน ก็เป็นอาบัติทั้งนั้น เพราะฉะนั้นภิกษุผู้กล่าวอาบัติ แม้กำหนดรูปเป็นอารมณ์อยู่ ถามแล้ว ค่อยรับมังสะ หรือเธอรับด้วยคิดว่าจักถามแล้วฉัน ในเวลาฉันถามแล้วค่อยฉัน. ถามว่าเพราะอะไร. ตอบว่า เพราะเป็นของที่ได้ยาก จริงอยู่ เนื้อหมีก็เหมือนๆ กับเนื้อ

หมู แม้เนื้อเสื่อเหลืองเป็นต้น ก็คล้ายกับเนื้อมฤค เพราะฉะนั้น พระอาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า ถามแล้วค่อยรับจึงควร. คำว่าไม่เห็น คือไม่เห็นเนื้อที่เขาฆ่าแล้วเอามาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย. คำว่า ไม่ได้ยิน คือไม่ได้ยินว่าเขาฆ่าแล้ว เอามาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย. คำว่า ไม่สงสัย คือไม่สงสัย ด้วยอำนาจสงสัยว่าเห็นมาเป็นต้น. คำว่า ปริโศคนฺติ วทามิ ความว่า มังสะที่บริสุทธิ์ด้วยเหตุ ๓ ประการนี้ ชื่อว่าบริสุทธิ์ โดยส่วน ๓ จริงอยู่ การฉันมังสะที่บริสุทธิ์โดยส่วน ๓ นั้น ก็เช่นเดียวกับฉันกับข้าวและผักคองที่เกิดเองในป่า ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา ฉันมังสะเช่นนั้นย่อมไม่มีโทษ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ก็มังสะนั้นควรฉันได้.

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงความที่ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา ไม่มีโทษในการฉันมังสะเช่นนั้น จึงตรัสว่า อธิ ชิวก ภิกขุ ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงกำหนดแล้วตรัสว่า. ภิกขุ ก็จริง ที่แท้พึงทราบ ว่า ทรงหมายถึง พระองค์นั้นแลจึงตรัสอย่างนี้ จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหมายถึงพระองค์ท่านั้นใน ๓ อาคตสถาน คือในมหาวิจฉโคตตสูตร ในจังกีสสูตร และในสูตรนี้. ในอนังคณสูตร หนหลังที่ว่า ปณฺเฑน ปิณฺฑ-ปาเตน ท่านหมายเอาว่า บิณฑบาตที่มีค่ามากทุกชนิด ชื่อว่าบิณฑบาตอันประณีต แต่ในสูตรนี้. หมายเอามังสะที่สุก. คำว่า อคฺธิโต คือ ไม่ตะกรามด้วยความอยาก. คำว่า อมฺจุจฺจิโต คือ ไม่หมกมุ่นด้วยการหมกมุ่นด้วยความอยาก. คำว่า อนฺชฺฌาปนฺโน คือ ไม่ถูกความอยากครอบงำ อธิบายว่า ไม่เป็นดังกาที่ต้องการจะฆ่าทั้งหมดคลืนลงคอ ด้วยการจิกทีเดียวเท่านั้น. คำว่า อาทินฺวทสุตาวิ คือ เห็นโทษโดยนัยเป็นต้นว่า อาหารนี้ก็กัؤونอยู่ที่พื้นท้องคินหนึ่ง แล้วก็ออกไปทางปากแผล. (ทวาร) ทั้ง ๕. คำว่า นิสุตฺตรณฺปญฺโส

ปริภุชติ คือกำหนดด้วยปัญญาว่า การบริโภคอาหารก็เพื่อประโยชน์อันนี้แล้วบริโภค. คำว่า **อตุตพฺยาพาธาย วา เจเตติ** คือ คิดเพื่อทำทุกข์แก่ตน. คำว่า **สุตฺ เม ตํ** คือ เรื่องนั้นเราได้ยินมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า แต่ก่อน เรื่องนั้น เราเพียงแต่ได้ยินมาเท่านั้น. คำว่า **สเจ โข เต ชิวก อิทํ สนุชฺชาย ภาสิตํ** ความว่า คุณก่อนชิวก ห้ามหาพรหมละพยายามเป็นต้น ด้วยวิกขัมภนปหาน ละด้วยอำนาจการข่มไว้ ด้วยเหตุนี้ห้ามหาพรหมนั้น จึงชื่อว่า อยู่ด้วยเมตตา ถ้าท่านกล่าวหมายถึงข้อนี้ด้วยสมุจเฉทปหานละอย่างเด็ดขาดของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก่อนมุตติคำนี้ของท่านหมอชิวกก็รับ. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงพรรณนาเทศนาให้ยิ่งขึ้นไป แม้ด้วยอำนาจพรหมวิหารที่เหลือแก่หมอชิวกนั้น จึงตรัสว่า **อิธ ชิวก ภิกฺขุ** ดังนี้เป็นต้น คำนอกนั้นมีเนื้อความดังนี้ทั้งนั้น.

อรรถว่า **โย โข ชิวก** นี้เป็นอนุสนธิที่แยกแสดงต่างหาก จริงอยู่ในฐานะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปิดประตู ทรงแสดงความเอ็นดูสัตว์ก็ถ้าคนทั้งหลายถวายบิณฑบาตมีรสอย่างยิ่ง แก่ภิกษุไร ๆ นั้น อย่างนี้แล้วกลับได้สวรรค์ถึงแสนกัปไซริ้ เขาก็จะพึงทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ทำผู้อื่นให้ตายแล้ว ถวายบิณฑบาตมีรสได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงปฏิเสธความข้อนั้น จึงตรัสว่า **โย โข ชิวก ตถาคตํ** ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า **อิมินา ปฺรเมน ฺจแอนน** ได้แก่ด้วยเหตุที่หนึ่ง ซึ่งเป็นเพียงคำสั่งเท่านั้น อันนี้ก่อน. คำว่า **คฺลปฺปเวรเกน** ได้แก่สัตว์ที่ถูกเชือกผูกคอตากมาหรือสัตว์ที่มีคอถูกผูกคอตากมา. คำว่า **อารภฺยมาโน** ได้แก่ถูกเขาทำให้ตาย. คำว่า **อกปฺปิเยน อสุสาเทติ** ความว่า คนที่ให้ภิกษุนั้นเนื้อหมี่ด้วยสำคัญว่า เนื้อหมู นั้นเนื้อเสือเหลืองด้วยสำคัญว่าเนื้อมฤค ก็พูด

เสียดสีว่า ท่านยังเชื่อว่าสมณะหรือ ท่านฉันอกัปปิยมังสะ. ส่วนคนเหล่าใครรู้ว่า เนื้อหมีเหมือนเนื้อหมู เนื้อเสือเหลืองเหมือนเนื้อมฤค ในยามอาหารหายาก หรือใช้เหยี่ยวอาศัยความเจ็บไข้ได้ก็พูดว่า นี่เนื้อหมู นี่เนื้อมฤค ให้ภิกษุฉันด้วยอหฺยาศัยเกื้อกูล พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ทรงหมายถึงคนเหล่านั้น ตรัสคำนี้ เพราะคนเหล่านั้นยอมได้บุญเป็นอันมาก บุคคลผู้นี้กล่าวว่า พระเจ้าข้า ข้าพระบาทนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งพระธรรม ทั้งพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เชื่อว่าเป็นอริยสาวกผู้ประสพผล ผู้รู้คำสั่งสอนเป็นผู้เห็นสัจจะแล้ว ส่วนหมอชีวกหยิ่งซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ เกิดความเลื่อมใส กระทำการชมเชย (สดุดี) ธรรมกถา จึงกล่าวอย่างนี้. คำนอกนี้ในที่ทุกแห่งตั้งขึ้นตั้งนั้น.

จบอรรถกถาชีวกสูตรที่ ๕

๖. อุปาลิวาทสูตร

ว่าด้วยอุปาลิคุหบดี

[๖๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน ใกล้เมือง นาลันทา สมัยนั้น นิครนถ์นาฏบุตรอาศัยอยู่ ณ เมืองนาลันทาพร้อมด้วยบริษัทนิกนถ์เป็นอันมาก ครั้งนั้นแล นิครนถ์ชื่อว่าทิมตปัสสี เทียวบิณฑบาตไปในเมืองนาลันทา เวลาภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปาวาริกัมพวัน ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้ กะทิมตปัสสีนิครนถ์ ว่า คุณก่อนทิมตปัสสี อาสนะมีอยู่ถ้าท่านประสงค์ก็จงนั่งเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ทิมตปัสสีนิครนถ์ถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่งนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

กรรม ๓ ของนิครนถ์นาฏบุตร

[๖๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้กะทิมตปัสสีนิครนถ์ว่า คุณก่อนทิมตปัสสี ก็นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติกรรม ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม ไว้เท่าไร. ทิมตปัสสีนิครนถ์ได้ทูลว่า ท่านพระโคตม นิครนถ์นาฏบุตร จะบัญญัติว่ากรรม ๆ ดังนี้ เป็นอาจิณหามีได้ ท่านพระโคตม นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติว่า ทัณณะ ๆ ดังนี้แล เป็นอาจิณ.

พ. คุณก่อนทิมตปัสสี ก็นิครนถ์นาฏบุตรยอมบัญญัติทัณณะ ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้เท่าไร.

ที. ท่านพระโคตม นิกรรณัฏฐบุตรยอมบัญญัติทัศนะในการทำ
บาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้ ๓ ประการ คือ กายทัศนะ ๑
วจีทัศนะ ๑ มโนทัศนะ ๑.

ดูก่อนตปัสสี ก็กายทัศนะอย่างหนึ่ง วจีทัศนะอย่างหนึ่ง มโนทัศนะ
อย่างหนึ่งหรือ.

ท่านพระโคตม กายทัศนะอย่างหนึ่ง วจีทัศนะอย่างหนึ่ง มโน-
ทัศนะอย่างหนึ่ง.

ดูก่อนตปัสสี ก็บรรดาทัศนะทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็น
ส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ ทัศนะไหน คือ กายทัศนะ วจีทัศนะ หรือ
มโนทัศนะ ที่นิกรณัฏฐบุตรบัญญัติว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม
ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม.

ท่านพระโคตม บรรดาทัศนะทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็น
ส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ นิกรรณัฏฐบุตรบัญญัติว่ากายทัศนะมีโทษมากกว่า
ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม จะบัญญัติวจีทัศนะ มโน-
ทัศนะว่ามีโทษมากเหมือนกายทัศนะหาไม่ได้.

ดูก่อนตปัสสี ท่านกล่าวว่ากายทัศนะหรือ.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้ากล่าวว่ากายทัศนะ.

ดูก่อนตปัสสี ท่านกล่าวว่ากายทัศนะหรือ.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้ากล่าวว่ากายทัศนะ.

ดูก่อนตปัสสี ท่านกล่าวว่ากายทัศนะหรือ.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้ากล่าวว่ากายทัศนะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ตปัสสีนิกรณัฏฐ ยืนยันในเรื่องที่พูดนี้ถึง
๓ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้.

[๖๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ที่มตปีสตีนิครนถ์ได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดม พระองค์เล่าย่อมบัญญัติทัณฑะ ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้เท่าไร.

ดูก่อนตปีสตี ตถาคตจะบัญญัติว่า ทัณฑะ ๆ ดังนี้เป็นอาจินหามิได้
ดูก่อนตปีสตี ตถาคตบัญญัติว่า กรรม ๆ ดังนี้เป็นอาจิน.

ท่านพระโคดม ก็พระองค์ย่อมบัญญัติกรรม ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม ไว้เท่าไร.

ดูก่อนตปีสตี เราย่อมบัญญัติกรรม ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้ ๓ ประการ คือ กายกรรม ๑ วจีกรรม ๑ มโนกรรม ๑.

พระโคดม ก็กายกรรมอย่างหนึ่ง วจีกรรมอย่างหนึ่ง มโนกรรมอย่างหนึ่งมิใช่หรือ.

ดูก่อนตปีสตี กายกรรมอย่างหนึ่ง วจีกรรมอย่างหนึ่ง มโนกรรมอย่างหนึ่ง.

ท่านพระโคดม ก็บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็นส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ กรรมไหน คือ กายกรรม วจีกรรม หรือมโนกรรม ที่พระองค์บัญญัติว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม.

ดูก่อนตปีสตี บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็นส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม เราจะบัญญัติกายกรรม วจีกรรมว่ามีโทษมากเหมือนมโนกรรมหามิได้.

ท่านพระโคตม พระองค์ตรัสว่ามโนกรรมหรือ.

ดูก่อนตปัสสี เรากล่าวว่ามโนกรรม.

ท่านพระโคตม พระองค์ตรัสว่ามโนกรรมหรือ.

ดูก่อนตปัสสี เรากล่าวว่ามโนกรรม.

ท่านพระโคตม พระองค์ตรัสว่ามโนกรรมหรือ.

ดูก่อนตปัสสี เรากล่าวว่ามโนกรรม.

ที่ฆตปัสสีนิครนถ์ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยืนยันในเรื่องที่ตรัสนี้ถึง ๓ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้ แล้วลุกจากอาสนะเข้าไปหานิครนถ์นาฎบุตรถึงที่อยู่.

[๖๕] ก็สมัยนั้น นิครนถ์นาฎบุตรนั่งอยู่พร้อมด้วยคฤหัสถ์บริษัท เป็นอันมากผู้มีความเขลา มีอุบาทถุหบดีเป็นประมุข ได้เห็นที่ฆตปัสสีนิครนถ์มาแต่ไกล จึงได้กล่าวกะที่ฆตปัสสีนิครนถ์ว่า ดูก่อนตปัสสี คุณเออะ ท่านมาจากไหน แต่ยวันเทียวหนอ.

ที่ฆตปัสสีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ามาจากสำนักพระสมณโคตมนี้เอง.

นา. ดูก่อนตปัสสี ก็ท่านได้เจรจาปราศรัยกับพระสมณโคตมเรื่องอะไร บ้างหรือ.

ที. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้เจรจาปราศรัยกับพระสมณโคตมมา บ้าง.

ดูก่อนตปัสสี ก็ท่านได้เจรจาปราศรัยกับพระสมณโคตมมาอย่างไร.

ลำดับนั้น ที่ฆตปัสสีนิครนถ์บอกเรื่องการเจรจาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าจนหมดสิ้น แก่นิครนถ์นาฎบุตร เมื่อที่ฆตปัสสีกล่าวอย่างนี้แล้ว

นิครนถ์นาฏบุตรได้กล่าวกะทิมตปัสสีนิครนถ์ว่า คุณก่อนตปัสสี คีละ ๆ ข้อที่
ทิมตปัสสีนิครนถ์พยากรณ์แก่พระสมณโคดม ตรงตามที่สาวกผู้ฟัง ผู้รู้ทั่วถึง
คำสอนของศาสดาโดยชอบ มโนทัศนะอันต่ำทราม จะงามอะไรเล่า เมื่อ
เทียบกับกายทัศนะอันยิ่งใหญ่อย่างนี้ โดยที่แท้ กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมาก
กว่าในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม วจิตัทนะ มโนทัศนะ
หามีโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

[๖๖] เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว อุบาลีลฤหบดีได้กล่าว
กะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทิมตปัสสีพยากรณ์ดีแล้ว ๆ ข้อที่
ท่านทิมตปัสสีพยากรณ์แก่พระสมณโคดมตรงตามที่สาวกผู้ฟังผู้รู้ทั่วถึงคำสอน
ของศาสดาโดยชอบ มโนทัศนะอันต่ำทรามจะงามอะไรเล่า เมื่อเทียบกับกาย
ทัศนะอันยิ่งใหญ่อย่างนี้ โดยที่แท้ กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการ
ทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม วจิตัทนะ มโนทัศนะ หามีโทษ
มากเหมือนกายทัศนะไม่ ท่านผู้เจริญ เอาเถอะ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะ
ในเรื่องที่พูดนี้แก่พระสมณโคดม ถ้าพระสมณโคดมจักยืนยันแก่ข้าพเจ้าเหมือน
อย่างที่ยืนยันกับท่านตปัสสีไซ้ ข้าพเจ้าจักนุดกระชากลากไปมาซึ่งวาทะด้วยวาทะ
กะพระสมณโคดม เหมือนนุรุขมีกำลังพึงจับแกะมีขนยาวที่ขนแล้ว นุดกระ-
ชากลากไปมา ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักนุดกระชากลากไปมา ซึ่งวาทะด้วยวาทะกะ
พระสมณโคดมเหมือนนุรุขมีกำลังผู้ทำงานโรงสุรา พึงทิ้งกระสอบเครื่อง
ประกอบสุราใหญ่ไว้ในห้วงน้ำลึกแล้ว จับที่มุมนุดกระชากลากไปมา ฉะนั้น
ข้าพเจ้าจักขจัด ขยี้ บด ซึ่งวาทะด้วยวาทะกะพระสมณโคดม เหมือนนุรุขที่มี
กำลัง เป็นนักเลงสุรา พึงจับด้วยสุราที่หูด้วยแล้ว พลิกลง พลิกขึ้น ใสไป
ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักเล่นดั่งเล่นด้างเปลือกปาน กะพระสมณโคดมเหมือนช้างแก่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้า ๑๑๑

อายุ ๖๐ ปี ลงไปยังสระลิกเล่นล้างเปลือกป่านจะนั้น ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เอาเถะ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะในเรื่องที่พุดนี้แก่พระสมณโคดม.

นา. คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จยกวาทะในเรื่องที่พุดนี้แก่พระสมณโคดม คุณก่อนคฤหบดี เราก็ได้ ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

[๖๗] เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดมนี้ ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยว่า พระสมณโคดมเป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรถีย์.

นา. คุณก่อนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จยกวาทะในเรื่องที่พุดนี้แก่พระสมณโคดม เราก็ได้ ทิฆมตปัสสีก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้กล่าวเตือนนิครนถ์นาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๒ ว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดมนี้ ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยพระสมณโคดมเป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรถีย์.

นา. คุณก่อนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จยกวาทะในเรื่องที่พุดนี้แก่พระสมณโคดม เราก็ได้ ทิฆมตปัสสีก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

ทีฆตปัสสีนิกรณได้กล่าวเตือนนิครนถ์นาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาตะแก่พระสมณโคดมนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยพระสมณโคดมเป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรฉิย.

นา. คุณก่อนปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จงยกวาตะในเรื่องที่พุดนี้แก่พระสมณะโคดม เราก็คงได้ ทีฆตปัสสีก็จะได้ ท่านก็จะได้ พึงยกวาตะแก่พระสมณโคดม.

[๖๘] อุบาลีคฤหบดีรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว ลุกจากยาสนะไหว้ นิครนถ์นาฏบุตร ทำประทักษิณแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปาวาริกัมพวัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทีฆตปัสสีนิกรณได้มา ณ ที่นี้หรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี ทีฆตปัสสีนิกรณได้มา ณ ที่นี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระองค์ได้เจรจาปราศรัย เรื่องอะไร ๆ กับทีฆตปัสสีนิกรณบ้างหรือ.

คุณก่อนคฤหบดี เราได้เจรจาปราศรัยกับทีฆตปัสสีนิกรณบ้าง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระองค์ได้เจรจาปราศรัยกับทีฆตปัสสีนิกรณอย่างไรบ้าง.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกเรื่องการเจรจาปราศรัยกับ
ทิมตปัสสีนิครนถ์จนหมดสิ้นแก่อุบาลีคฤหบดี เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
บอกอย่างนี้แล้วอุบาลีคฤหบดีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ทิมตปัสสีพยากรณ์ดีแล้ว ๆ ข้อที่ทิมตปัสสีพยากรณ์แก่พระผู้มีพระภาค-
เจ้านั้น ตรงตามที่สาวกผู้ฟัง ผู้รู้ทั่วถึงคำสอนของพระศาสดาโดยชอบ มโน-
ทัศนะอันต่ำทรามนั้นจะงามอะไรเล่าเมื่อเทียบกับกายทัศนะนี้ อันยิ่งใหญ่อย่าง
นี้ โดยที่แท้ กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการ
เป็นไปแห่งบาปกรรม วจีทัศนะ มโนทัศนะหาโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่

คูก่อนคฤหบดี ถ้าเล่าท่านจะพึงมั่นอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน เราทั้งสอง
พึงเจรจาปราศรัยกันได้ในเรื่องนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักมั่นอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน ขอเราทั้ง
สองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย้อนถามปัญหากกรรม ๓

[๖๕] คูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญในความข้อนั้นเป็นไฉน นิครนถ์
ในโลกนี้เป็นคนอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก ห้ามน้ำเย็น ดื่มน้ำร้อน เมื่อ
เขาไม่ได้น้ำเย็นจะต้องตาย คูก่อนคฤหบดี ก็นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติความเกิด
ของนิครนถ์ผู้นั้นไฉนเล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทวดาชื่อว่ามโนสัตว์มีอยู่ นิครนถ์นั้นย่อมเกิด
ในเทวดาจำพวกนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะนิครนถ์
ผู้นั้นเป็นผู้มีใจเกาะเกี่ยวทำกาละ.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้ว จงพยากรณ์ คำหลังกับ คำก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่าน กล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมันอยู่ในคำสัตย์เจรจาต่อกัน ขอเราทั้งสองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่าง นั้นกายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรมในการเป็นไปแห่งบาป กรรม วิจิทัศนะ มโนทัศนะ หามีโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

[๗๐] ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน นิคนรดี ในโลกนี้พึงเป็นผู้สำรวมด้วยการสังวรโดยส่วน ๔ คือห้ามน้ำทั้งปวง ประกอบด้วย การห้ามบาปทั้งปวง กำจัดบาปด้วยการห้ามบาปทั้งปวง อันการห้ามบาป ทั้งปวงถูกต้องแล้วเมื่อเขาก้าวไป ถอยหลัง ย่อมถึงการฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ๆ เป็น อันมาก ดูก่อนคฤหบดี ก็นิคนรดีนาฏบุตรบัญญัติวิบากเช่นไรแก่นิคนรดีผู้นี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นิคนรดีนาฏบุตรมิได้บัญญัติกรรม อันเป็นไป โดยไม่จงใจว่ามีโทษมากเลย.

ดูก่อนคฤหบดี ก็ถ้าจงใจเล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นกรรมมีโทษมาก.

ดูก่อนคฤหบดี ก็นิคนรดีนาฏบุตรบัญญัติเจตนาลงในส่วนไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นิคนรดีนาฏบุตรบัญญัติเจตนาลงในส่วนมโน- ทัศนะ.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้ว จงพยากรณ์ คำหลังกับ คำก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่าน กล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมันอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน ขอ เราทั้งสองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้น
กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาป
กรรม วิจิตทัศนะ มโนทัศนะ หามีโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บ้านนาถันทานี
เป็นบ้านมั่งคั่ง เป็นบ้านเจริญ มีชนมาก มีมนุษย์เคลื่อนกล่น.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า บ้านนาถันทา เป็นบ้านมั่งคั่ง เป็นบ้านเจริญ
มีชนมาก มีมนุษย์เคลื่อนกล่น.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในบ้านนาถันทานี
พึงมีบุรุษคนหนึ่งเงื้อดาบมา เขาพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักทำสัตว์เท่าที่มีอยู่ใน
บ้านนาถันทานี ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออันเดียวกัน โดย
ขณะหนึ่ง โดยครู่หนึ่ง ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษ
นั้นจะสามารถทำสัตว์เท่าที่มีอยู่ในบ้านนาถันทานี ให้เป็นลานเนื้อเดียวกัน ให้
เป็นกองเนื้อเดียวกัน โดยขณะหนึ่ง โดยครู่หนึ่งได้หรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษ ๑๐ คนก็ดี ๒๐ คนก็ดี ๓๐ คนก็ดี ๔๐ คน
ก็ดี ๕๐ คนก็ดี ไม่สามารถจะทำสัตว์เท่าที่มีอยู่ในบ้านนาถันทานี ให้เป็นลาน
เนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน โดยขณะหนึ่ง โดยครู่หนึ่งได้ พระ
เจ้าข้า บุรุษผู้ต่ำทรามคนเดียว จะงามอะไรเล่า.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณะหรือพราหมณ์
ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญในทางจิต พึงมาในบ้านนาถันทานี สมณะหรือ
พราหมณ์นั้น พึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักทำบ้านนาถันทานีให้เป็นถ้ำ ด้วยใจ
คิดประทุษร้ายดวงเดียว ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญในทางจิตนั้น จะสามารถ
ทำบ้านนาถันทานีให้เป็นถ้ำ ด้วยใจประทุษร้ายดวงหนึ่งได้หรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บ้านนาถันทา ๑๐ บ้านก็ดี ๒๐ บ้านก็ดี ๓๐ บ้านก็ดี ๔๐ บ้านก็ดี ๕๐ บ้านก็ดี สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญในทางจิตนั้น สามารถจะทำให้เป็นเถาได้ด้วยใจประทุษร้ายดวงหนึ่ง บ้านนาถันทาอันตำรามบ้านเดียวจะงามอะไรเล่า.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้วจงพยากรณ์ คำหลังกับคำก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่านกล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมั่นอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน ขอเราทั้งสองจงเจรจาสราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้น กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม วิจิตทัศนะ มโนทัศนะ หามิโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆณะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไป ท่านได้ฟังมาแล้วหรือ.

อย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆณะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไป ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆณะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไป ท่านได้ฟังมาว่าอย่างไร เกิดเป็นป่าไป เพราะเหตุไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่า ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆณะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไปนั้น เพราะใจประทุษร้าย อันพวกเทวดาทำเพื่อฤาษี.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้วจงพยากรณ์ คำหลังกับคำ
ก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่าน
ได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมันอยู่ในคำสัตย์เจรากัน
ขอเราทั้งสองเจราปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

อุบาลีคฤหบดีแสดงตนเป็นอุบาสก

[๑๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าชื่นชมยินดีต่อพระผู้มี-
พระภาคเจ้าด้วยข้ออุปมาข้อแรก แต่ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะฟังปฏิภาณการ
พยากรณ์ปัญหาอันวิจิตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึง
ยังแกล้งทำเป็นดุจถือตรงกันข้ามอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหลายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คน
ที่หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้ ฉันท
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยายฉนั้นนั้นเหมือนกัน ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้านี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และ
พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า
เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป.

[๑๒] ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ การที่
มนุषย์ผู้มีชื่อเสียงเช่นท่าน ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำเป็นความดี.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ด้วยเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระ-
พุทธเจ้าอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ การ
ที่มนุषย์ผู้มีชื่อเสียงเช่นท่านใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำเป็นความดีนี้ ข้าพระ-
พุทธเจ้ายิ่งชื่นชมยินดีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้ามากขึ้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ด้วยว่าพวกอัญญเดียรถีย์ได้เข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกแล้ว จะพึงยกธงปฏิภาณเที่ยวไปตลอดบ้านนาถันทาทั้งสิ้นซึ่งเป็นเหตุจะได้รู้กันว่า อุบาสิกาอุทเทสิ ถึงความเป็นสาวกของพวกเราดังนี้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระพุทธเจ้าอย่างนี้ว่า คุณก่อนอุทเทสิ ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ ด้วยว่ามนุษย์ผู้มีชื่อเสียงเช่นท่าน ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำเป็นความดี ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้านี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะเป็นครั้งที่ ๒ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสิกา ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

[๗๗] คุณก่อนอุทเทสิ ตระกูลของท่านเป็นจุดบ่อน้ำของนิครนถ์มานานแล้ว ท่านพึงสำคัญบิดาบิดามารดาของท่านพึงให้แก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปถึง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระพุทธเจ้าอย่างนี้ว่า คุณก่อนอุทเทสิ ตระกูลของท่านเป็นจุดบ่อน้ำของพวกนิครนถ์มานานแล้ว ท่านพึงสำคัญบิดาบิดามารดาของท่านพึงให้แก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปถึงนี้ ข้าพระพุทธเจ้ายังชื่นชมยินดีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้ามากขึ้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังคำนี้มาว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า ควรให้ทานแก่เราเท่านั้น ไม่ควรให้ทานแก่คนอื่น ควรให้ทานแก่สาวกทั้งหลายของเราเท่านั้น ไม่ควรให้ทานแก่สาวกของผู้อื่น ทานที่บุคคลให้แก่เราเท่านั้นมีผลมาก ทานที่บุคคลให้แก่สาวกของผู้อื่นไม่มีผลมาก แต่ความจริงพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงชักชวนข้าพระพุทธเจ้าในการให้ทาน แม้ในพวกนิครนถ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็แต่ว่าข้าพระพุทธเจ้าจักทราบกาลอันควรในการให้ทานนี้ ข้าพระพุทธเจ้านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและ

พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เป็นครั้งที่ ๓ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

ทรงแสดงอนุบุพพิกธา

[๗๔] ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุบุพพิกธาแก่อุบาสิกฤหบดี คือ ทรงประกาศทานกถา ศีลกถา สักกกถา โทษแห่งกามอันต่ำทราม เสราห์มอง อานิสงส์ในเนกขัมมะ เมื่อใดพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบอุบาสิกฤหบดีว่ามีจิตควรมีจิตอ่อน มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตสูง มีจิตผ่องใส เมื่อนั้น จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากดำ ควรได้รับน้ำย้อมด้วยดี ฉนใด ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่อุบาสิกฤหบดีที่อาสนะนั้นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ฉนนนั้นเหมือนกัน.

ลำดับนั้น อุบาสิกฤหบดีมีธรรมอันเห็นแล้ว มีธรรมอันบรรลุแล้ว มีธรรมอันรู้แจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงมั่นแล้ว ข้ามวิจิกิจฉาแล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่ล้าวก้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าขอทูลลาไป ณ บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามีกิจมาก มีธุระที่จะต้องทำมาก.

ดูก่อนฤหบดี ท่านจงรู้กาลอันสมควร ณ บัดนี้เถิด.

[๗๕] ครั้งนั้นแล อุบาสิกฤหบดีชื่นชมยินดีภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว

เข้าไปยังนิเวศน์ของตน เรียกนายประตุม่าว่า คุณ่อนนายประตผู้สหาย ตั้งแต่
วันนี้เป็นต้นไปเราปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่พวกนางนิครนถ์ และเปิด
ประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าคือ ภิกษุ ภิกษุณี
อุบายสก อุบาสิกา ถ้านิครนถ์คนใดคนหนึ่งมา ท่านพึงว่ากะนิครนถ์คนนั้นอย่าง
นี้ว่า จงหยุดท่านผู้เจริญ อย่าเข้าไปเลย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาสิคฤหบดี
เข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ท่านปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่
พวกนางนิครนถ์ ท่านเปิดประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า สาวกของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบายสก อุบาสิกา ท่านผู้เจริญ ถ้าวานมีความต้อง
การด้วยอาหาร ท่านจงหยุดอยู่ที่นี้แหละ ชนทั้งหลายจักนำมาเพื่อท่านในที่นี้
นายประตผู้รับคำอุบาสิคฤหบดีแล้ว.

[๗๖] ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้ฟังข่าวว่า อุบาสิคฤหบดีเข้าถึงความเป็น
สาวกของพระสมณโคดมแล้ว ถ้าคดับนั้น จึงเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่
ได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังข่าวนี้มาว่า
อุบาสิคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว.

นา. คุณ่อนตปัสสี ข้อที่อุบาสิคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของ
พระสมณโคดมนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้า
ถึงความเป็นสาวกของอุบาสิคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมิได้.

ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังข่าวนี้มาว่า อุบาสิคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของ
พระสมณโคดมแล้ว.

นา. คุณ่อนตปัสสี ข้อที่อุบาสิคฤหบดี จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวก
ของพระสมณโคดมนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดม จะ
พึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาสิคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมิได้.

ทีฆตปัสสีนิกรณธ์ ได้กล่าวกะนิครณธ์นาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังข่าวนี้มาว่า อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว.

นา. ลูก่อนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะฟังเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะฟังเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

ที. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เอาเถอะ ข้าพเจ้าจะไป เพียงเพื่อจะทราบว่ อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว หรือหาไม่.

นา. ลูก่อนตปัสสี ท่านจงไป จงรู้ว่า อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม หรือหาไม่.

ห้ามพวกเดียรฉัตรเข้าบ้าน

[๗๗] ครั้งนั้น ทีฆตปัสสีนิกรณธ์ จึงเข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาลีคฤหบดี นายประตู่ได้เห็นทีฆตปัสสีนิกรณธ์มาแต่ไกลเทียว ครั้นแล้วจึงกล่าวว่ จงหยุดเถิดท่านผู้เจริญ อย่าเข้ามาเลย ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ท่านปิดประตูแก่พวกนิกรณธ์ แก่พวกนางนิกรณธ์ เปิดประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านมีความต้องการอาหาร จงหยุดอยู่ที่นี้แหละ ชนทั้งหลายจักนำมาเพื่อท่าน ณ ที่นี้.

ทีฆตปัสสีกล่าวว่า ผู้มีอายุเรายังไม่ต้องการอาหารดอก แล้วกลับจากที่นั้น เข้าไปหานิกรณธ์นาฏบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้

เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น เป็นความจริงทีเดียว ข้าพเจ้าไม่ได้คำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม นั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยว่า พระสมณโคดม เป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญุเดียรถีย์ ดังนี้ จากท่าน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีของท่าน ถูกพระสมณโคดมกลับใจ ด้วยมายาอันเป็นเครื่องกลับใจเสียแล้ว.

นา. คุณก่อนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น มีฐานะ มีโอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดม จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

ที่มตปัสสีนิครนถ์ ได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณะโคดม นั้น เป็นความจริงทีเดียว ข้าพเจ้าไม่ได้คำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม นั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยว่าพระสมณโคดม เป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญุเดียรถีย์ ดังนี้ จากท่าน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีของท่าน ถูกพระสมณโคดมกลับใจ ด้วยมายาอันเป็นเครื่องกลับใจเสียแล้ว.

นา. คุณก่อนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดี จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น มีฐานะ มีโอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดม จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ แล้วกล่าวต่อไปว่า เอาเถอะ ตปัสสี เราจะไป เพียงเพื่อจะรู้เองทีเดียวว่า อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมจริงหรือไม่.

[๗๘] ลำดับนั้น นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก เข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาลีคฤหบดี นายประตุได้เห็นนิครนถ์นาฏบุตร มาแต่ไกล ได้กล่าวว่ จงหยุดเถิด ท่านผู้เจริญ อย่าเข้ามา ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ท่านปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่พวกนางนิครนถ์แล้ว ท่านเปิดประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านต้องการอาหาร จงหยุดอยู่ที่นี้แหละ ชนทั้งหลาย จักนำมาเพื่อท่าน ณ ที่นี้.

นา. นายประตุผู้เป็นสหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเข้าไปหาอุบาลีคฤหบดี แล้วจงกล่าวอย่างนี้ว่า นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก มายืนอยู่ที่ซุ้มประตูข้างนอก เขาอยากจะพบท่าน. นายประตุรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว เข้าไปหาอุบาลีคฤหบดี แล้วได้เรียนว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก มายืนอยู่ที่ซุ้มประตูข้างนอก เขาอยากจะพบท่าน.

อุ. คุณก่อนนายประตุเป็นสหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงปูลาดอาสนะไว้ที่ศาลาประตูกลาง นายประตุรับคำอุบาลีคฤหบดีแล้ว ปูลาดอาสนะไว้ที่ศาลาประตูกลาง แล้วเข้าไปหาอุบาลีคฤหบดี แล้วได้เรียนว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปูอาสนะไว้ที่ศาลาประตูกลางแล้ว ท่านยอมสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้ ลำดับนั้นอุบาลีคฤหบดี เข้าไปยังประตูกลาง แล้วนั่งบนอาสนะอันเลิศ ประเสริฐ อุดม และประณีต อันมีอยู่ ณ ที่นั้นเสียเอง แล้วเรียกนายประตุมาว่า นายประตุผู้เป็นสหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตร จงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนี้ว่า เชิญท่านเข้าไปเถิด ถ้าท่าน

จ้านง. นายประตูปรับคำอุบาลีคฤหบดี เข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตร แล้วได้กล่าวว่าท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เชิญท่านเข้าไปเถิด ถ้าท่านจ้านง. ลำดับนั้น นิครนถ์นาฏบุตรพร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก เข้าไปยังศาลาประตูกกลาง.

[๗๕] ครั้งนั้นแล ได้ยินว่า แต่ก่อนอุบาลีคฤหบดีเห็นนาฏบุตรมา แต่ไกลเท่าใด แล้วต้อนรับแต่ที่ท่านั้น เอาผ้าห่มกวาดอาสนะที่เลิศ ประเสริฐ อุดม และประณีต อันมีอยู่ ณ ที่นั้น แล้วกำหนดให้นั่ง บัดนี้ ท่านอุบาลีคฤหบดีนั่งบนอาสนะที่เลิศ ประเสริฐ อุดม และประณีต อันมีอยู่ ณ ที่นั้น เสียเอง แล้วได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ท่านผู้เจริญ อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านหวังเชิญนั่งเถิด. เมื่ออุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว นิครนถ์นาฏบุตร ได้กล่าวว่า ท่านเป็นบ้าเสียแล้วหรือ คฤหบดี ท่านเป็นคนเขลาเสียแล้วหรือ คฤหบดี ท่านกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะแก่พระสมณโคดม ครั้นไปแล้ว กลับถูกวาทะคุณไม้ชื่ออันใหญ่สวมมาแล้วหรือ คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษผู้นำอ้นทะไป ถูกควักอ้นทะออก กลับมานั้นใด คุณก่อนคฤหบดี อนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษนำดวงตาไป ถูกควักดวงตากลับมา นั้นใด คุณก่อนคฤหบดี ท่านก็ฉนั้นนั้นแล กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะแก่พระสมณโคดม ครั้นไปแล้ว กลับถูกวาทะคุณไม้ชื่ออันใหญ่สวมมาแล้ว ท่านถูกพระสมณโคดมกลับใจ ด้วยมายาเป็นเครื่องกลับใจ เสียแล้วหรือ.

มายาเรื่องกลับใจ

[๗๖] อ. ท่านผู้เจริญ มายาอันเป็นเครื่องกลับใจนี้ดี ท่านผู้เจริญ มายาอันเป็นเครื่องกลับใจนี้งาม ท่านผู้เจริญ ญาติสาโลหิตผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า

จะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความ สุขแก่ญาติสาโลหิตผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้ากษัตริย์ทั้งปวงจะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กษัตริย์แม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าพราหมณ์ทั้งปวงจะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พราหมณ์แม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าแพศย์ทั้งปวงจะพึงกลับใจด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่แพศย์แม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าศูทรทั้งปวงจะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ศูทรแม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ จะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่โลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก แก่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักทำอุปมาแก่ท่าน วิญญูชน บางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้ธรรมดาแห่งภพชาติได้ แม้ด้วยการเปรียบเทียบ.

[๘๑] ท่านผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว นางมาณวิกาสาว เป็นภริยาของพราหมณ์แก่ผู้เฒ่าผู้ใหญ่คนหนึ่ง มีครรภ์ใกล้จะคลอด ครั้งนั้น นางมาณวิกา นั้นได้กล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไปซื้อลูกวานรจากตลาดมาไว้ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกเรา ท่านผู้เจริญ เมื่อนางมาณวิกากล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์นั้นได้กล่าวว่า นางผู้เจริญ จงรอจนกว่าเธอจะคลอดเสียก่อนเถิด ถ้าเธอคลอดลูกชาย ฉันจักซื้อลูกวานรตัวผู้จากตลาดมาให้เธอ จัก

ได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกชายของเธอ แต่ถ้าเธอตลอดลูกเป็นหญิง ฉันจักซื้อลูกวานรตัวเมียจากตลาดมาให้เธอ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกหญิงของเธอ.

ท่านผู้เจริญ นางมาณวิกานั้นได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไปซื้อลูกวานรจากตลาดมาไว้ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกเรา ท่านผู้เจริญ. พราหมณ์ก็ได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า นางผู้เจริญ จงรอนกว่าเธอจะคลอดเสียก่อนเถิด ถ้าเธอตลอดลูกเป็นชาย ฉันจักซื้อลูกวานรตัวผู้จากตลาดมาให้เธอ เพื่อจักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกชายของเธอ แต่ถ้าเธอตลอดลูกเป็นผู้หญิง ฉันจักซื้อลูกวานรตัวเมียจากตลาดมาให้เธอ เพื่อจักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกหญิงของเธอ ท่านผู้เจริญ. นางมาณวิกาได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไปซื้อลูกวานรจากตลาดมาไว้ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกเรา ท่านผู้เจริญ. ลำดับนั้น พราหมณ์ผู้นั้นกำหนดมาก มีจิตปฏิพัทธ์ในนางมาณวิกานั้น จึงซื้อลูกวานรมาจกตลาด แล้วได้กล่าวว่า นางผู้เจริญ ฉันซื้อลูกวานรจากตลาดมาให้เธอแล้ว จักเป็นเพื่อนเล่นของลูกเธอ เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว นางมาณวิกานั้นได้กล่าวว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไป จงอุ้มลูกวานรตัวนี้เข้าไปหาบุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อม แล้วจงกล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะเพื่อนผู้ชำนาญการซ่อม ฉันอยากจะให้ท่านซ่อมลูกวานรตัวนี้ให้เป็นสีน้ำข้อม ให้น้ำข้อมจับดี ทูบแล้ว ทูบอีกให้เกลี้ยงดีทั้งสองข้าง. ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นกำหนดมาก มีจิตปฏิพัทธ์ในนางมาณวิกานั้น จึงอุ้มลูกวานรเข้าไปหาบุตรช่างซ่อม ผู้ชำนาญการซ่อม แล้วได้กล่าวว่า แน่ะเพื่อนผู้ชำนาญการซ่อม ฉันอยากจะให้ท่านซ่อมลูกวานรนี้ให้เป็นสีน้ำข้อม ให้น้ำข้อมจับดี ทูบแล้วทูบอีกให้เกลี้ยงดีทั้งสองข้าง เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้ บุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อมได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ลูกวานรของท่านตัวนี้ ควรแต่จะซ่อมเท่านั้น แต่ไม่ควรจะทูบ ไม่ควรจะขัดสี ฉันทิด ท่านผู้เจริญ วาตะของนิครนถ์ผู้เขลา ก็ฉันทันั้น ควรเป็นที่ยินดีของคน

เขลาเท่านั้น ไม่ควรเป็นที่ยินดี ไม่ควรชกไชรี ไม่ควรพิจารณาของบัณฑิตทั้งหลาย.

ท่านผู้เจริญ ครั้นสมัยต่อมา พราหมณ์นั้นถือคู่ฟ้าใหม่เข้าไปหาบุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อม แล้วได้กล่าวว่า แน่ะเพื่อนผู้ชำนาญการซ่อม ฉันอยากจะให้ท่านซ่อมคู่ฟ้าใหม่นี้ให้เป็นสื่อน้ำซ่อม ให้น้ำซ่อมจับดี ทูบแล้วทูบอีก ให้เกลี้ยงดีทั้งสองข้าง เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว บุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อมได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ คู่ฟ้าใหม่ของท่านนี้ ควรจะซ่อม ควรจะทูป ควรจะขัดสีมันใด ท่านผู้เจริญ วาตะของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ควรเป็นที่ยินดีของบัณฑิตทั้งหลายฉันนั้น แต่ไม่ควรชกไชรี และไม่ควรพิจารณาของคนเขลาทั้งหลาย.

นา. คุณก่อนคฤหบดี บริษัทพร้อมทั้งพระราชารู้จักท่านอย่างนี้ว่า อุบาสกคฤหบดีเป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร ดังนี้ เราทั้งหลายจะทรงจำท่านว่าเป็นสาวกของใครเล่า.

อุบาสกคฤหบดีประกาศตนเป็นสาวก

[๘๒] เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว อุบาสกคฤหบดี ลุกจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉียงป่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับแล้วได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟังพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนักปราชญ์ ปราศจากโมหะ ทรงทำลายกิเลสเครื่องตรึงใจได้ ทรงชำนาญมาร ไม่มีทุกข์ มีจิตเสมอด้วยดี มีมารยาทอันเจริญ มีพระปัญญาดี ทรงข้ามกิเลสอันปราศจากความเสมอได้ ปราศจากมลทิน.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไม่มีความสงสัย มีพระทัยดี ทรงกายโลกามิสได้แล้ว ทรงบันเทิง ทรงมีสมณธรรมอันทำสำเร็จแล้ว ทรงเกิดเป็นมนุษย์ มีพระสรีระเป็นที่สุด เป็นนระไม่มีผู้เปรียบได้ ปราศจากฐลี.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไม่มีความสงสัย ทรงเนียนแหลม ทรงแนะนำสัตว์ เป็นสารถิอันประเสริฐ ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า มีธรรมอันงาม หมดความเคลือบแคลง ทรงนำแสงสว่าง ทรงตัดมานะเสียได้ ทรงมีพระวิริยะ.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้องอาจ ไม่มีใครประมาณได้ พระคุณลึกซึ้ง บรรลุถึงญาณ ทรงทำความเกษม ทรงมีพระญาณ ทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงตำรวมพระองค์ดี ทรงล่วงกิเลสเป็นเครื่องข้อง ผู้พ้นแล้ว.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประเสริฐ ทรงมีเสนาสนะอันสงัด มีสังโยชน์สิ้นแล้ว ผู้พ้นแล้ว ทรงมีพระปัญญาเครื่องคิดอ่าน ทรงมีพระญาณเครื่องรู้ ผู้ลดทอนมานะเสียได้ ปราศจากราคะ ผู้ฝึกแล้ว ผู้ไม่มีกรรมเครื่องหน่วง.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระฤาษีที่ ๗ ผู้ไม่หลงโลก ทรงไตรวิชา เป็นสัตว์ประเสริฐ ทรงล้างกิเลสแล้ว ทรงฉลาด ประสมอักษรให้เป็นบทคาถา ทรงระงับแล้ว มีพระญาณอันรู้แล้ว ทรงให้ธรรมทานก่อนทั้งหมด ทรงสามารถ.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอริยะ มีพระองค์อบรมแล้ว ทรงบรรลุคุณที่ควรบรรลุ ทรงแสดงอรรถให้พิสดาร ทรงมีสติ ทรงเห็นแจ้ง ไม่ทรงยุบลง ไม่ทรงฟูขึ้น ไม่ทรงหวั่นไหว ทรงบรรลุความเป็นผู้ชำนาญ

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เสด็จไปดี ทรงมีมาน ไม่ทรงปล่อยจิตไปตาม ทรงบริสุทธิ์ ไม่ทรงสะดุ้ง ปราศจากความกลัว สงัดทั่ว ทรงบรรลุธรรมอันเลิศ ทรงข้ามได้เอง ทรงยังสัตว์อื่นให้ข้ามได้.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สงบแล้ว มีพระปัญญากว้างใหญ่เสมอด้วยแผ่นดิน มีพระปัญญาใหญ่หลวง ปราศจากโลภะ ทรงดำเนินปฏิบัติเหมือนพระพุทธเจ้าในปางก่อน เสด็จไปดีแล้ว ไม่มีบุคคลเปรียบ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ทรงแก่กล้า ผู้ละเอียดสุขุม.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตัดค้นหาได้ขาด ทรงตื่นอยู่ ปราศจากควัน ผู้ค้นหาและทิวัจฉิ ไม่ฉาบเทาได้ ผู้ควรรับการบูชา ทรงได้พระนามว่ายักกะ เป็นอุดมบุคคล มีพระคุณไม่มีใครข้งได้ เป็นผู้ใหญ่ ทรงถึงยศอย่างอุดมยอดเยี่ยม.

[๘๗] นา. คุณก่อนคฤหบดี ท่านประมวลถ้อยคำสำหรับพรรณนาคุณของพระสมณโคดมไว้แต่เมื่อไร.

อุ. คุณก่อนท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนช่างดอกไม้ หรือลูกมือช่างดอกไม้ คนขยัน พึงร้อยกรองดอกไม้ต่าง ๆ กองใหญ่ ให้เป็นพวงมาลาอันวิจิตรได้นั้นใด พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นก็ฉันนั้น ทรงมีพระคุณควรพรรณนาเป็นอนันต์ ทรงมีพระคุณควรพรรณนาตั้งหลายร้อย ก็ใครจักไม่ทำการพรรณนาพระคุณของพระองค์ผู้ควรพรรณนาพระคุณได้เล่า.

ครั้งนั้น เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรทนคู่สักการะของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ โลหิตอันร้อนได้พลุ่งออกจากปากในที่นั่นเอง ดังนี้แล.

จบอุปาติวาทสูตรที่ ๖

๖. อรรถกถาอุปาลิวาสสูตร

อุปาลิวาสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว
อย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาลนุทาย ความว่า ณ นครมีชื่ออย่างนี้
ว่า นาลันทา เพราะกระทำนครนั้น ให้เป็นโคจรคาม บ้านสำหรับโคจร.
คำว่า ปาวาริกมฺพเวน แปลว่า สวณมะม่วงของทุสสปาวาริกเศรษฐี ได้ยิน
ว่า สวณมะม่วงนั้นเป็นสวนของปาวาริกเศรษฐีนั้น. เศรษฐีนั้นฟังพระธรรม
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเลื่อมใส สร้างวิหารอันประดับด้วยกุฎี ที่เรือน
และมณฑปเป็นต้นในสวนนั้น แล้วมอบถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. วิหาร
นั้นจึงได้ชื่อว่า ปาวาริกัมพวัน เหมือนวิหาร ชื่อว่า ชิวกัมพวันฉะนั้น. อธิบาย
ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวันนั้น.

เดียรถีย์ที่ได้ชื่ออย่างนี้ว่า **ทิมตปัสสี** เพราะเป็นผู้บำเพ็ญตบะมา
นาน.

คำว่า **ปิณฑุปาตปฏิกุกนฺโต** แปลว่า กลับจากบิณฑบาต. แท้จริง
โวหารว่า บิณฑบาต ไม่มีในลัทธิภายนอกเหมือนในพระพุทธศาสนา. คำว่า
ปลฺยุเปติ แปลว่า แสดงตั้งไว้. ทิมตปัสสีเดียรถีย์ถามตามลัทธินิครนถ์
จึงกล่าวคำนี้ว่า **ทณฺทานิ ปลฺยุเปติ**. ในคำนี้ว่า **กายทณฺฑํ วจิตฺทณฺฑํ**
มโนทณฺฑํ พวกนิครนถ์บัญญัติ ๒ ทัณฑะเบื้องต้นว่า เล็กน้อย ว่าไม่มีจิต
เขาว่า เมื่อลมพัด กิ่งไม้ก็ไหว น้ำก็กระเพื่อม เพราะกิ่งไม้และน้ำนั้นไม่
มีจิตฉันใด แม้กายทัณฑะก็ไม่มีจิตฉันนั้น. อนึ่ง เมื่อลมพัดกิ่งไม้มีใบตาล
เป็นต้น จึงมีเสียง น้ำจึงมีเสียง เพราะกิ่งไม้และน้ำนั้นไม่มีจิต ฉันใด แม้

๑. อรรถกถาเป็นอุปาลิวาสสูตร

วจิตัณหะก็ไม่มีจิตอันนั้น พวกนิครนถ์บัญญัติทัฬหะทั้งสองนี้ว่า ไม่มีจิตดังกล่าวมาจะนี้. บัญญัติว่า แต่จิตเป็นมโนทัฬหะ. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธรูปประสงคฺจะให้ทัฬหะปัสสันนิครนถ์ยืนย่นถ้อยคํานั้นไว้ จึงตรัสถามว่า ก็ ปน ตปสฺสึ เป็นต้น ในพระบาลีนั้นถ้อยคํานั้นแลชื่อว่า กถาวัตถุ ในคําทີที่ว่า กถาวตฺถุสฺมึ อธิบายว่า ทรงให้เขาดั่งอยู่ในถ้อยคํา.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงกระทำอย่างนี้.

ตอบว่า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า ทัฬหะปัสสันนิครนถ์ นี้ จักเอาถ้อยคํานี้ไปบอกนิครนถ์ใหญ่ผู้เป็นศาสดาของตนและอุบาสิกฤหบดีคั้งอยู่ในบริษัทของนิครนถ์นั้น เขาฟังคํานี้แล้ว ก็จักมายกวาทะของเราขึ้นได้ เราจักแสดงธรรมแก่เขา เขาจักถึงสรณะ ๓ ครั้ง แต่นั้นเราก็จักประกาศสัจจะ ๔ ด้วยอำนาจการประกาศสัจจะ เขาก็จักดำรงอยู่ในโศคาปัดติผล. แท้จริง เราบำเพ็ญบารมีทั้งหลายก็เพื่อสงเคราะห์บุคคลอื่น ๆ เท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นประโยชน์ข้อนี้ จึงได้ทรงกระทำอย่างนี้.

นิครนถ์ ถาม ตาม ลัทธิของ พระพุทธเจ้าฟัง กล่าวคํานี้ ว่า กมฺมานิ ปญฺญเปติ. ในคํานี้ว่า กายกมฺมํ วจิกมฺมํ มโนกมฺมํ ได้แก่ เจตนา ๒๐ คือ เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ เจตนาฝ่ายอกุศล ๑๒ ที่ถึงการยึดถือ การรับ การปล่อย และการเคลื่อนไหวในกายทวาร ชื่อว่า กายกรรม. เจตนา ๒๐ นั้นแล ที่ไม่ถึงการยึดถือเป็นต้นในกายทวาร ที่ให้ถึงการเปล่งวาจาเกิดขึ้นในวจิตวาร ชื่อว่า วจิกกรรม. เจตนาฝ่ายกุศลและอกุศล ๒๘ ที่ไม่ถึงความไหวในทวารทั้งสองที่เกิดขึ้นในมโนทวารชื่อว่า มโนกรรม.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อว่าโดยสังเขป กายพุทฺติ ๓ ชื่อว่า กายกรรม, วจิปุทฺติ ๔ ชื่อว่า วจิกกรรม, มโนพุทฺติ ๓ ชื่อว่า มโนกรรม. แต่ในพระสูตรนี้

กรรม ชื่อว่า ธุระ. เจตนา แม้ที่จะถึงในพระสูตรลำดับต่อไป อย่างนี้ว่า บุญกรรม ๔ เหล่านี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองประกาศแล้ว ชื่อว่า ธุระ. เจตนาที่เป็นไปในกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ มีประเภทเช่น กรรมดำ มีวิบากดำ เป็นต้น. แม้ในนิทเทสวารแห่งกรรมนั้น ท่านก็กล่าวเจตนา นั้นไว้โดยนัยว่า ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร พร้อมทั้งความเบียดเบียน ดังนี้ เป็นต้น. ส่วนเจตนาที่เป็นไปในกายทวาร ท่านหมายเอาว่ากายกรรมในสูตรนี้. เจตนาที่เป็นไปในวจีทวาร เป็นวจีกรรม. เจตนาที่เป็นไปในมโนทวารเป็นมโนกรรม เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวว่า กรรม ในพระสูตรนี้ชื่อว่า ธุระ, เจตนาในพระสูตรลำดับต่อไป ก็ชื่อว่า ธุระ. แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติกรรมว่ากรรม เหมือนอย่าง แม้เจตนาในพระสูตรนี้แล ก็ชื่อว่า กรรมเหมือนกัน. สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่ากรรม เพราะคนคิดแล้วจึงทำกรรม.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียก เจตนาว่ากรรม.

ตอบว่า เพราะกรรมมีเจตนาเป็นมูล.

ก็ในอกุศลและกุศลทั้งสองนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสกายกรรม วจีกรรม ที่ถึงอกุศลว่าเป็นใหญ่ ดังนี้ ย่อมไม่ลำบาก ตรัสมโนกรรมฝ่ายกุศลว่า เป็นใหญ่ ดังนี้ ก็ไม่ลำบาก จริงอย่างนั้น บุคคลพยายามด้วยกายอย่างเดียวกระทำกรรม ๔ (อนันตริยกรรม) มีมาตุฆาต เป็นต้น ก็ด้วยกายเท่านั้น บุคคลกระทำกรรมคือ สังฆเภท (ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน) อันจะยังผลให้บุคคลตั้งอยู่ในนรกถึงกัปหนึ่ง ก็ด้วยวจีทวาร ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกายกรรม วจีกรรม ฝ่ายอกุศลว่าเป็นใหญ่ จึงชื่อว่า ไม่ลำบาก. ส่วนเจตนาในฆานอย่างเดียวย่อมนำสวรรค์สมบัติมาให้ถึง ๘๔,๐๐๐ กัป เจตนาในมรรคอย่างเดียวเพิกถอนอกุศลทุกอย่างย่อมถือเอาพระอรหัตได้ ดังนั้น พระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าเมื่อตรัสมโนกรรมฝ่ายกุศลว่าใหญ่ จึงชื่อว่าไม่ลำบาก. แต่ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสมโนกรรมฝ่ายอกุศลว่า มีโทษมากจึงตรัสหมายถึงนิยามิจฉาทิฎฐิ. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรามองไม่เห็น
ธรรมอย่างหนึ่ง อันอื่นที่มีโทษมาก เหมือน
อย่างมิจฉาทิฎฐิเลย กระบวนโทษทั้งหลาย
มิจฉาทิฎฐิมิโทษอย่างยิ่ง.

บัดนี้ แม้นิครนถ์ เมื่อจะเดินทางที่พระตถาคตเจ้าทรงดำเนินแล้ว ถึงมองไม่เห็นความสำเร็จประโยชน์อะไร ก็ทูลถามว่า ก็ ปนาวุโส โคตม ดังนี้เป็นต้น . คำว่า พาลกิมิยา ความว่า บ้านชื่อว่าพาลกคามของอุบาลีคฤหบดี มีอยู่. คนทั้งหลาย ยึดถือนิครนถ์ผู้ใดมาแต่บ้านนั้น นิครนถ์ผู้นั้นถูกบริษัท นั้นห้อมล้อมด้วยคิดว่า พวกเราจักเยี่ยมเยียนนิครนถ์ใหญ่ผู้เป็นศาสดาของพวกเราในหมู่บ้านนี้ไปที่พาลกคามนั้น ท่านหมายถึงพาลกคามนั้น จึงกล่าวว่า พาลกิมิยา ปริสาย. อธิบายว่า อันบริษัทผู้อาศัยอยู่ในพาลกคาม. คำว่า อุปาลีปมุขาย แปลว่า มีอุบาลีคฤหบดีเป็นหัวหน้า. อีกนัยหนึ่งคำว่า พาลกิมิยา แปลว่า ผู้โง่เขลา อธิบายว่าหนาแน่น. คำว่า อุปาลีปมุขาย ความว่า ในบริษัทนั้น อุบาลีคฤหบดีเท่านั้นเป็นคนมีปัญญาอยู่หน่อย อุบาลีคฤหบดี นั้นเป็นประมุข คือหัวหน้าของคนเหล่านั้น แม้เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อุปาลีปมุขาย. ศัพท์ว่า หนุท เป็นนิบาต ลงในอรรถว่า กล่าว เชิญ. ศัพท์ว่า จโว แปลว่า ทราม. ศัพท์ว่า โอพาริกสุต แปลว่า ใหญ่. ศัพท์ว่า อุปนิธาย แปลว่า ยกขึ้นมา ท่านอธิบายไว้ว่า นิครนถ์ แสดงว่า กายทัศณะที่ยกขึ้นมามองเห็นได้อย่างนี้ว่า กายทัศณะนี้หนอใหญ่

กายทัศนะเป็นใหญ่ มโนทัศนะต่ำ จะงามอะไร จักงามแต่ไหน ไม่งามเลย
แม้เพียงแต่ยกขึ้นมาก็ไม่เพียงพอ.

คำว่า **สาธุ สาธุ อนุเต ตปสฺสึ** ความว่า อุบัติคฤหบดีเมื่อให้
สาธุการแก่ตปัสสีนิครนถ์ ก็เรียกสาสดานาฏบุตรว่า **อนุเต**. บทว่า **น โข เมตฺ**
อนุเต รุจฺจต ความว่า ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ คัดค้านว่า ท่านเจ้าข้า ข้อนี้
จะให้อุบัติคฤหบดีไปไต่วาทะกับพระสมณโคดมนั้น ไม่ชอบใจข้าพเจ้าเสียเลย.
ศัพท์ว่า **มายาวิ** แปลว่า ผู้ทำกลวง (นักเล่นกล). ศัพท์ว่า **อาวญฺญนิมายํ**
แปลว่า มายาคือการกลับใจ. ศัพท์ว่า **อาวญฺญเอติ** แปลว่า ลวง ล้อมจับไว้.
คำว่า **คจฺจ ตฺวํ คหฺปติ** ความว่า เหตุไรนิครนถ์ใหญ่จะส่งอุบัติคฤหบดี
ไปถึง ๓ ครั้ง ส่วนทิฆมตปัสสีนิครนถ์ก็คัดค้านทุกครั้ง ก็เพราะว่า นิครนถ์
ใหญ่ถึงจะอาศัยอยู่นครเดียวกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่เคยเห็นพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า. ด้วยว่า ผู้ใดยอมปฏิญาณตนด้วยวาทะว่า เป็นสาสดา ผู้นั้นยัง
ไม่ละปฏิญาณนั้น ก็ไม่สมควรเห็นพระพุทธรเจ้า เพราะฉะนั้น นิครนถ์นาฏบุตร
นั้น ไม่รู้ถึงสมบัติ คือ การเห็นและภาวะคือกถาที่แสดงนิยานิกรรมของพระ-
ทศพลเจ้า เพราะไม่เคยได้เห็นพระพุทธรเจ้า จึงยืนยันจะส่งอุบัติคฤหบดีไป
ถึง ๓ ครั้ง. ส่วนทิฆมตปัสสีนิครนถ์ บางครั้งบางคราว เข้าเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ยืนบ้าง นั่งบ้าง ถามปัญหาบ้าง เขารู้ถึงสมบัติคือการเห็นบ้าง ภาวะ
คือกถาแสดงนิยานิกรรมบ้าง ของพระตถาคตเจ้า. ครั้งนั้น เขาจึงวิตกว่า
อุบาสินี้ เป็นคฤหบดีผู้บัณฑิต ไปสำนักพระสมณโคดมแล้วก็จะพึงเลื่อมใส
เพราะเห็นบ้าง เลื่อมใสเพราะพึงกถาแสดงนิยานิกรรมบ้าง ดังนั้น อุบาสี
ก็จะไม่พึงกลับมาสำนักของเราอีกเลย. เพราะฉะนั้น เขาจึงคัดค้านถึง ๓

ครั้ง เหมือนกัน. ศัพท์ว่า อภิวัตตวา แปลว่า ไหว้. ความจริง คน
ทั้งหลาย เห็นพระตถาคตเจ้าแล้ว ทั้งผู้ที่เลื่อมใส ทั้งผู้ที่ไม่เลื่อมใส ส่วนมาก
ไหว้กันทั้งนั้น ผู้ไม่ไหว้มีเป็นส่วนน้อย เพราะเหตุอะไร คนที่เกิดในตระกูล
อันสูงยิ่ง แม้ครองเรือนก็ไหว้กันทั้งนั้น. ส่วนคฤหบดีผู้นี้ ไหว้เพราะเป็น
คนเลื่อมใส เขาว่าพอเห็นเข้าเท่านั้น ก็เลื่อมใสเสียแล้ว. คำว่า อาตมา
นุชฺชวิธ แยกสนธิเป็น อากมา นุ โช อธิ. คำว่า สาธุ สาธุ
ภนฺเต ตปฺสฺส ความว่า อุบัติคฤหบดี เมื่อจะให้สาธุการแก่ที่ฆตปัสสิ
นิครนถ์ ก็เรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ภนฺเต. คำว่า สจฺเจ ปติฏฺฐาย
ความว่า ตั้งอยู่ในวจีสถียไม่สั่นคลอนเหมือนหลักที่ปักลงในกองแกลบ. คำว่า
สียา โน แปลว่า ฟังมีแก่พวกเรา. ศัพท์ว่า อธิ แปลว่า ในโลกนี้.
ศัพท์ว่า อสฺส แปลว่า ฟังมี. คำว่า สิทฺถกํ ปฏิกุจฺจุโต ความว่า
นิครนถ์ห้ามน้ำเย็นด้วยเข้าใจว่า มีตัวสัตว์. คำนี้ท่านกล่าวหมายถึงน้ำที่มีตัว
สัตว์.

คำว่า มโนสฺสฺสตา นาม เทวา ความว่า เทพทั้งหลาย ผู้ติด ผู้ข้อง
ผู้เกี่ยวข้องแล้วในใจ. คำว่า มโนปฏิพนฺโธ ความว่า อุบัติคฤหบดีแสดงว่า
บุคคลผู้ติดพันอยู่ในใจย่อมกระทำกาลละ (ตาย) เพราะเหตุนี้ เขาจึงเกิดในเทพ
เหล่ามโนสัตว์. แท้จริง โรคที่เกิดแต่จิตจักมีแก่เขา เพราะเหตุนี้ การดื่ม
น้ำร้อน หรือน้ำร้อนเข้าไป เพื่อประโยชน์แก่การล้างมือและเท้าเป็นต้นหรือ
เพื่อประโยชน์แก่การรคอบตนเองและคนอื่น จึงไม่ควรแก่เขาโรคจะกำเริบ.
น้ำเย็นจึงควร ระวังโรคได้. ก็นิครนถ์นี้เสพแต่น้ำร้อนเท่านั้น เมื่อไม่ได้น้ำร้อน
ก็เสพแต่น้ำข้าวและน้ำผักคองแทน เขาต้องการดื่ม และต้องการบริโภคน้ำเย็น
นั้นแม้ด้วยจิต เพราะเหตุนี้ มโนทัศนะของเขาจึงแตก เพราะไม่ได้ดื่ม และ
บริโภคน้ำเย็นนั้น เขาไม่อาจจะกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะรักษาภยทัศนะและวชิทัศนะ

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าต้องการดื่ม หรือต้องการบริโภคน้ำเย็น ขอท่านโปรดให้แต่น้ำเย็นเท่านั้นเถิด. กายทัณฑะและวจีทัณฑะของเขาแม้รักษาไว้อย่างนี้ ก็ไม่สามารถจะชกจุดและปฏิสนธิได้. ส่วนมโนทัณฑะ แม้แตกไปแล้วก็ยังชกจุดและปฏิสนธิได้อยู่นั่นเอง ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะเขาว่า กายทัณฑะและวจีทัณฑะ ต่ำ ทราม มีกำลังอ่อน มโนทัณฑะ กำลังใหญ่ แม้อุบาทสนั้นก็วิตกว่าเขากำหนดด้วยอำนาจ. คำถามว่า ก็อัสสาสะและปัสสาสะของอัสถุญีสัตว์ย่อมเป็นไปไม่ได้ แม้ทั้ง ๗ วัน แต่อัสถุญีสัตว์เหล่านั้นเขาไม่เรียกว่าตาย เพราะเพียงมีแต่ความเป็นไปแห่งสันตติของจิตเท่านั้น เมื่อใดจิตของอัสถุญีสัตว์เหล่านั้นไม่เป็นไป เมื่อนั้นจึงตาย. จะถึงความเป็นผู้ที่เขาควรกล่าวว่า จนำสัตว์เหล่านั้นไปเผาเสีย กายทัณฑะ ปราศจากการไป ไม่ขวนขวาย วจีทัณฑะก็เหมือนกัน แต่สัตว์เหล่านั้นยังจุดบ้าง ปฏิสนธิบ้าง ก็ด้วยจิตอย่างเดียว แม้เพราะเหตุนี้ มโนทัณฑะจึงใหญ่ มโนทัณฑะเท่านั้นชื่อว่าใหญ่ ก็เพราะจิตแม้แตกไปแล้ว ก็ยังชกจุดและปฏิสนธิได้ ส่วนถ้อยคำของนิครนถ์ใหญ่ศาสดาของเรา เป็นถ้อยคำที่ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง. แต่อุบาลีคฤหบดีนั้นต้องการจะฟังปัญหาปฏิภาณอันวิจิตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่คล้อยตามเสียก่อน. คำว่า **น โข เตสนุชยติ** แปลว่า คำของท่านไม่เชื่อมกัน. คำว่า **ปุริเมน วา ปจฺจิมิ** ความว่า คำนี้ว่า มโนทัณฑะใหญ่ ณ บัดนี้ กับคำก่อนที่ว่า กายทัณฑะใหญ่ไม่เชื่อมกัน. คำว่า **ปจฺจิเมน วา ปุริมิ** ความว่า คำก่อนโน้นกับคำหลังไม่เชื่อมกัน.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำเหตุแม้อย่างอื่นๆ มาแก่อุบาลีคฤหบดีนั้น จึงตรัสถามว่า **ตํ ก็ มนุญฺสํ** เป็นต้น . ในคำเหล่านั้นคำว่า **จตุยามลฺลว- ลฺลวโต** ความว่า ผู้สำรวจแล้วด้วยความสำรวจ ๔ ส่วน คือไม่ฆ่าสัตว์เอง ไม่

ใช้ให้เขาฆ่าสัตว์ ไม่ชอบใจต่อผู้ฆ่าสัตว์ส่วนหนึ่ง ไม่ลักทรัพย์เอง ไม่ใช่ให้
เขาลักทรัพย์ ไม่ชอบใจต่อผู้ลักทรัพย์ส่วนหนึ่ง ไม่พูดเท็จเอง ไม่ใช่ให้เขาพูด
เท็จ ไม่ชอบใจต่อผู้พูดเท็จส่วนหนึ่ง ไม่หวังกามคุณเอง ไม่ใช่ให้เขาหวังใน
กามคุณ ไม่ชอบใจต่อผู้หวังกามคุณส่วนหนึ่ง. ในคำเหล่านั้น คำว่า ภาวิต
เขาหมายความว่า กามคุณ ๕. คำว่า สพุพวาริวาโรโต แปลว่า ห้ามน้ำทิ้ง
หมด อธิบายว่าน้ำเย็นทั้งหมดเขาห้าม. เป็นความจริง นิครนถ์นั้นสำคัญว่า
มีตัวสัตว์ในน้ำเย็น เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ใช่ใช้น้ำเย็น. อีกนัยหนึ่ง คำว่า
สพุพวาริวาโรโต หมายความว่า ห้ามบาป ด้วยการเว้นบาปทั้งหมด. คำว่า
สพุพวารุยุตุโต หมายความว่า ประกอบด้วยการห้ามบาปทั้งหมด. คำว่า
สพุพวาริฐูโต หมายความว่า กำจัดบาปด้วยการเว้นบาปนั้นทั้งหมด. คำว่า
สพุพวาริสุญฺญู หมายความว่า ถูกต้องด้วยการห้ามบาปทั้งหมด. คำว่า ขุพฺพุทเท
ปาณส อัมมาติ อาปาเทติ ความว่า ทำสัตว์เล็ก ๆ ให้ถึงฆาต.

เขาว่า นิครนถ์นั้น บัญญัติสัตว์มีอินทรีย์เดียวว่า ปาณะ (สัตว์มีชีวิต)
บัญญัติสัตว์มี ๒ อินทรีย์ว่า ปาณะ บัญญัติแม้ใบไม้แห้ง ใบไม้เก่า ๆ ก้อน
กรวด กระเบื้องแตกว่า ปาณะ ทั้งนั้น. ในปาณะเหล่านั้น เขาสำคัญว่า
หยาดน้ำน้อย ๆ ก็ใหญ่ ก้อนหินเล็ก ๆ ก็ใหญ่. คำนั้น ท่านกล่าวหมายถึง
ข้อนั้น. คำว่า กสฺมิ ปญฺญเปติ ความว่า บัญญัติไว้ที่ส่วนนั้น คือ ส่วน
ไหน. มโนทณฺฑสฺมิ คือ ในส่วนที่เป็นมโนทณฺฑะ. อุบาสกนี้เมื่อกล่าวว่
ภนฺเต ก็กำหนดรู้ด้วยตนเองว่า นิครนถ์ใหญ่ของเราบัญญัติกรรมที่ไม่ตั้งใจ
ทำว่ามีโทษน้อย กรรมที่ตั้งใจว่ามีโทษมาก แล้วบัญญัติเจตนาว่า มโนทณฺฑะ
ถ้อยคำของเขา ไม่น่าสัตว์ออกจากทุกข์จริง ส่วนถ้อยคำของพระผู้มีพระ-

๑. บาลีว่า สุกฺโข.

ภาคเจ้า นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง. คำว่า **อิฐา** แปลว่า มั่งคั่ง. คำว่า **ผิตา** แปลว่า มั่งคั่งเหลือเกิน เหมือนดอกไม้บานสะพรั่งทั้งต้น. บทว่า **อาภิญญมมฺหุสฺสา** แปลว่า เกลือ่นกล่นด้วยผู้คน. บทว่า **ปาณา** ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉานมีช้าง ม้า เป็นต้น และมนุษย์มีหญิง ชายและทารกเป็นต้น. บทว่า **เอกมฺสขลฺ** ได้แก่ กองเนื้อกองเดียว. บทว่า **ปฺลฺลฺ** เป็นไวพจน์ของคำว่า **เอกมฺสขลฺ** นั้นเอง. บทว่า **อิฐฺริมา** คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยอนุภาพ. บทว่า **เจโตวสฺปฺตฺโต** คือผู้ถึงความชำนาญในจิต. บทว่า **ภฺสุมฺ** **กริสฺสามิ** แปลว่า จักกระทำให้เป็นเจ้า. บทว่า **ภฺยฺหิ** **โสภฺติ** **เอกา** **จฺวา** **นาถฺนฺทา** ความว่า คฤหบดีนั้น แม้เมื่อกล่าวคำนี้ก็กำหนดได้ว่า ด้วยกายประโยค แม้ มนุษย์ ๕๐ คน ก็ไม่อาจทำเมืองนาลันทาเมืองเดียวให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ได้ ส่วนผู้มีฤทธิ์คนเดียวก็สามารถทำเมืองนาลันทาให้เป็นเจ้าได้ด้วยความประทุษร้ายทางใจอย่างเดียวเท่านั้น. ถ้อยคำของนิครนถ์ใหญ่ของเราไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ ถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้นนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง. คำว่า **อรฺลฺ** **อรฺลฺ** **ลฺ** ความว่า มิให้เป็นบ้าน คือเป็นป่านั่นเอง ชื่อว่า เกิดเป็นป่า. คำว่า **อิสิํ** **มโนปฺโทเสน** ความว่า ด้วยการประทุษร้ายทางใจของฤาษีทั้งหลายทำให้พินาศแล้ว. รัฐทั้งหลายเหล่านั้น อันเทวดาผู้ไม่อดกลั้นความประทุษร้ายทางใจนั้นทำให้พินาศแล้ว ก็ชาวโลกสำคัญว่าผู้มีใจประทุษร้ายทำให้พินาศแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ฤาษีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ เขาตั้งอยู่ในวาทะของโลกอันนี้ จึงยกวาทะนี้ขึ้นกระทำแล้ว. ในข้อนั้นพึงทราบว่ ป่าทณทกก็เป็นต้น กลายเป็นป่าดังต่อไปนี้.

เรื่องป่าทณทก

เมื่อบริษัทของพระสรภังคดาบสโพธิสัตว์แผ่ขยายไพบุลย์แล้ว ดาบสชื่อ **กิสฺวจฺจะ** ศิษย์ของพระโพธิสัตว์ ประสงค์จะอยู่อย่างสงัด จึงละหมูไปอาศัยนครชื่อ **กฺุมภฺปุระ** ของพระเจ้าทณทก **แคว้นกาลิงคะ** ต่อจาก

ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี เจริญความสงัดอยู่ในพระราชอุทยาน เสนาบดีของพระเจ้าทัณฑกีนันเป็นอุปัฏฐาก. ครั้งนั้น นางคณิกาคนหนึ่ง ขึ้นรถมีหญิง ๕๐๐ เป็นบริวาร ทำนครไห้ดงงามเที่ยวไป. มหาชนมองเห็น ก็ห้อมล้อมนางเที่ยวตามไป จนถนนในพระนครไม่พอ. พระราชาเผยพระเกศประทับขึ้นเห็นนาง จึงตรัสถามพวกราชบุรุษว่า หญิงผู้นั้นเป็นใคร. พวกราชบุรุษทูลว่า ขอเดชะ หญิงนครโสภณิของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า. ท้าวเธอเกิดริษยา ทรงพระดำริว่า นครที่หญิงผู้นี้ทำไห้งาม จักงามได้อย่างไรแล้วตรัสสั่งให้ตัดฐานันดรนั้นเสีย. ตั้งแต่นั้นมา นางคณิกานั้นก็ทำการชมเชยกับคนนั้น ๆ เสาะหาฐานันดรเรื่อยไป วันหนึ่ง เข้าไปยังพระราชอุทยานพบดาบสนั่งบนแผ่นดิน พิงแผ่นดินที่ย้อยลงมา ใกล้ปลายที่จกรม จึงคิดว่าดาบสผู้นี้สกปรกจริงหนอ นั่งไม่ไหวติง เขี้ยวออกออกมาปิดปาก หนวดเคราปิดอก รักแร้สองข้างขนรุงรัง ครั้งนั้น นางเกิดความเสียใจว่า เราเที่ยวไปด้วยกิจอย่างหนึ่ง ก็มาพบกับคนกาลกัณณิ (กาลกัณณิ) นี้เข้า ท่านทั้งหลายนำน้ำมา เราจักล้างลูกตา ให้เขาเอาน้ำและไม้สีฟันมาแล้ว ก็เที่ยวไม้สีฟัน ถ่มน้ำลายเป็นก้อน ๆ ลงไปบนเนื้อตัวของดาบสนั้น แล้วโยนไม้สีฟันลงบนกลางเชิงผม บ้วนปากตัวเองแล้ว เอาน้ำราดบนศีรษะของดาบส คิดว่า เราล้างลูกตาที่เห็นคนกาลกัณณิแล้ว กสิโทษเราก็ลอยเสียแล้ว ก็ออกไปจากพระราชอุทยาน. ในวันนั้นเอง พระราชาทรงขึ้นได้ก็ตรัสถามว่า พ่อมหาจำเริญหญิงนครโสภณิอยู่ไหน. พวกราชบุรุษตอบว่า อยู่ในพระนครนี้เอง พระเจ้าข้า. ตรัสสั่งว่า พวกเจ้าจงให้ฐานันดรเป็นปกติแก่นางอย่างเดิม แล้วทรงสั่งให้คืนฐานันดร. นางอาศัยกรรมที่ทำดีมาก่อน จึงได้ฐานันดร แต่นางเข้าใจไปเสียว่า ได้เพราะถ่มน้ำลายลงที่เนื้อตัวของดาบส. ต่อจากวันนั้นไปเล็กน้อย พระ-

ราชาทรงถอดฐานันดรของพราหมณ์ปุโรหิต เขาจึงไปยังสำนักหญิงนครโสภินี สอบถามว่า น้องหญิง เธอทำอะไรจึงกลับได้ฐานันดร. นางก็กล่าวว่า ท่านพราหมณ์ จะอะไรเสียอีกเล่า ชฎิลขี้โกงคนหนึ่ง เป็นตัวกาลกัณณีที่ไม่ไหวติง อยู่ในพระราชอุทยาน ท่านจงถ่มน้ำลายลงที่ตัวของคาบสนั้น ก็จักได้ฐานันดรอย่างนี้. ปุโรหิตนั้น ก็กล่าวว่า ข้าจักทำอย่างนั้นนะน้องหญิง แล้วก็ไปที่พระราชอุทยานนั้น กระทำอย่างที่ท่านบอกทุกประการแล้วก็ออกจากพระราชอุทยานไป. ในวันนั้นนั่นเอง พระราชาทรงนึกขึ้นได้ก็ตรัสถามว่า พ่อมหาจำเริญ พราหมณ์อยู่ไหน ได้รับคำทูลตอบว่า อยู่ในพระนครนี้เอง พระเจ้าข้า. พระราชาทรงมีพระดำรัสว่า เราไม่ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วทำ พวกเจ้าจงคืนฐานันดรให้เขา แล้วตรัสสั่งให้คืนฐานันดรแก่พราหมณ์นั้น. ถึงพราหมณ์นั้นได้ฐานันดร เพราะกำลังบุญแต่ก่อน ก็เข้าใจไปเสียว่าได้ฐานันดรเพราะถ่มน้ำลายลงที่ตัวของคาบส. ต่อจากวันนั้นไปเล็กน้อย ชนบทชายแดนของพระราชารักษาเกิดกบฏ. พระราชาตรัสว่า เราจักไปปราบกบฏชายแดน จึงเสด็จไปพร้อมด้วยกองทัพ ๔ เหล่า พราหมณ์ปุโรหิตจึงไปยืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระราชารักษา ถวายพระพรว่า ชยตุ มหาราช จงได้ชัยชนะเถิด พระมหาราชเจ้า แล้วทูลถามว่า พระองค์จะเสด็จไปเพื่อชัยชนะ หรือพระมหาราชเจ้า. ตรัสตอบว่า อย่างนั้นซิ พราหมณ์. ทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ชฎิลขี้โกงผู้หนึ่ง เป็นคนกาลกัณณี ผู้ไม่ไหวติง พำนักอยู่ในพระราชอุทยาน โปรดทรงถ่มเขพะลงที่ตัวของชฎิลผู้นั้นเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาทรงรับคำของพราหมณ์ปุโรหิตนั้น สั่งให้กระทำเหมือนอย่างที่ยุติกาและพราหมณ์ปุโรหิตนั้นทำทุกอย่าง แล้วตรัสสั่งให้เจ้านายฝ่ายในถ่มเขพะลงที่ตัวของชฎิลขี้โกงนั้น ต่อจากนั้น ทั้งฝ่ายใน ทั้งเจ้าหน้าที่ผู้คุ้มครองฝ่ายในก็กระทำตามอย่างนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้น พระราชาทรงสั่งให้ตั้งกองรักษาการณ์ไว้ใกล้ประตูพระราชอุทยาน แล้วสั่งว่า ผู้ตามเสด็จไม่ถ่มน้ำลายลงที่ตัวดาบสให้ทั่วแล้วออกไปไม่ได้. ครานั้น นายพันนายกองทั้งหมดก็นำน้ำลาย ไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปาก เอาไปไว้บนตัวดาบสโดยท่านองนั้นนั่นแล. น้ำลายและไม้สีฟันก็ท่วมทั่วตัว. เสนาบดี (ผู้อุปฐาก) รู้เรื่องภายหลังเขาหมด ก็ครุ่นคิดว่า เขาว่า คนทั้งหลาย ทำร้ายพระผู้มีพระภาคเจ้าศาสดาของเรา ซึ่งเป็นเนื่อนาบุญ เป็นบันไดสวรรค์อย่างนี้ หัวใจก็ร้อนระอุ ต้องหายใจทางปาก จึงรุกไปยังพระราชอุทยาน เห็นฤๅษีประสพความย่อยยับอย่างนั้น ก็นุ่งหัยครั้ง เอามือทั้งสองกวาดไม้สีฟัน ยกขึ้นให้นั่งให้น้ำนำมาอาบ ชะโลมด้วยยาทุกชนิด และของหอม ๔ ชนิด เช็ดด้วยผ้าละเอียด ยืนประนมมืออยู่ข้างหน้า พุดอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ พวกมนุษย์ทำไมไม่สมควร อะไรจักมีแก่พวกเขา. ดาบสกล่าวว่า ท่านเสนาบดี เทวดาแบ่งกันเป็น ๓ พวก พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำพระราชาพระองค์เดียวให้พินาศ. พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำพระราชาพร้อมด้วยบริษัทธิให้พินาศ, พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำแวนแคว้นทั้งหมดของพระราชาให้พินาศ ก็แลครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ดาบสมิได้แสดงอาการโกรธแม้แต่น้อย เมื่อจะบอกอุบายสันติแห่งโลกกล่าวว่า ความผิดมีอยู่. แต่เมื่อรู้แสดงความอ่อนโทษเสีย เหตุการณ์ก็จะเป็นปกติอย่างเดิม. เสนาบดีได้นัยแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระราชา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์ทรงพระฤทธิพิศในท่านดาบสผู้ไม่ผิด ผู้มีฤทธิมาก ทรงกระทำความอย่างหนัก ท่านว่า เทวดาแบ่งเป็น ๓ พวก กล่าวกันอย่างนี้ ทูลเรื่องทั้งหมดแล้วกราบทูลว่า ท่านว่าเมื่อพระองค์ทรงขอมาเสียแล้ว แวนแคว้นก็จะเป็นปกติ ขอพระองค์อย่าทรงทำให้แวนแคว้นพินาศเสียเลย ขอพระมหाराชเจ้า โปรดขอมาท่านดาบสเสียเถิด พระเจ้าข้า. เสนาบดี

กราบทูลถึง ๓ ครั้ง พระราชาก็ไม่ทรงปรารธนาจะขอขมา จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพเจ้าทราบกำลังของดาบส ดาบสนั้นมิใช่พูดไม่จริง ทั้งก็ไม่โกรธด้วย แต่ท่านพูดอย่างนี้ ก็ด้วยความเอ็นดู อนุเคราะห์สัตว์ ขอได้โปรดขอขมาท่านดาบสนั้นเสียเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาทรงยืนกรานว่า เราไม่ขอขมา. เสนาบดีจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอได้โปรดพระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่คนอื่นเถิด ข้าพเจ้าจักไม่อยู่ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ต่อไปละ. พระราชาตรัสว่า ท่านจะไปก็ตามที่ เราจักได้เสนาบดีของเราใหม่. แต่นั้น เสนาบดีก็ไปสำนักดาบส ให้อุบายแล้วก็กล่าวว่า ข้าพเจ้าปฏิบัติตามคำของท่านแล้ว ท่านเจ้าข้า. ดาบสกล่าวว่า ท่านเสนาบดี คนที่เชื่อฟังจงพาทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งเครื่องใช้ ทั้งทรัพย์ ทั้งสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ออกไปเสียนอกพระราชอาณาเขตภายใน ๗ วัน เทวดาพิโรธหนัก จักเบียดเบียนแค้นแค้นแน่นนอน. เสนาบดีก็กระทำตาม พระราชาทรงมัวเมาอย่างเดียว ทรงปราบข้าศึก ทำชนบทชายแดนให้สงบแล้ว ก็เสด็จมาพัก ณ ค่ายฉลองชัย ทรงจัดการพระนครนั้น ๆ แล้ว เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศน์. ครั้งแรกที่เดียว เหล่าเทวดาบันดาลฝนน้ำให้ตกลงมา. มหาชนก็ดีใจว่า ตั้งแต่ทำผิดในชฎิลชีโกงมา พระราชาของเราก็เจริญอย่างเดียว ทรงปราบข้าศึกได้ ในวันเสด็จกลับฝนก็ตกลงมา. ต่อมา เหล่าเทวดาก็บันดาลฝนดอกมะลิตกลงมา มหาชนก็ดีใจยิ่งขึ้นไปอีก ต่อมาเหล่าเทวดาก็บันดาลฝนมาสก ฝนกหาปณะให้ตกลงมา เข้าใจว่าคนทั้งหลายจะออกมาเก็บ จึงบันดาลฝนเครื่องประดับมือประดับเท้าประดับเอว เป็นต้น ให้ตกลงมา มหาชนก็ลงมายังปราสาท ๗ ชั้นทางข้างหลัง ต่างประดับอาภรณ์ ดีใจว่า การถ่มน้ำลายรดชฎิลชีโกง สมควรแท้หนอ ตั้งแต่ถ่มน้ำลายลงบนชฎิลชีโกงนั้น พระราชาของเราก็เจริญ ทรง

ปราบข้าศึกสำเร็จ วันเสด็จกลับฝนยังตกลงมา ต่อนั้น ฝน ๔ อย่าง คือ ฝน
ดอกมะลิ ฝนมาสก ฝนกหาปณะ ฝนเครื่องประดับเอว ก็เกิด เปล่งวาจา
ดีใจอย่างนี้แล้ว ก็อ้อมเอิบในกรรมที่พระราชาทรงทำผิด. สมัยนั้น เหล่าเทวดา
ก็บันดาลอาวุธต่าง ๆ ที่มีคมข้างเดียว สองข้าง เป็นต้น ให้ตกลงมาปานเชือด
เนื้อมหาชนบนแผ่นดินเขียง ต่อจากนั้น ก็บันดาลถ่านเพลิงมีสีดั่งดอกทองกวาว
ปราศจากเถาและควัน บันดาลก้อนหินขนาดเรือหยอด บันดาลทรายละเอียด
ที่กอบกำไม่อยู่ให้ตกลงมา ถมพื้นที่สูงขึ้นถึง ๘๐ ศอก. ในแคว้นแคว้นของ
พระราชามนุษย์ ๓ คน คือ ท่านกิสวัจฉดาบส ท่านเสนาบดี และคนที่ยินดี
เลี้ยง कुमारดา เป็นผู้มีโรค. ในแหล่งน้ำค้ำ ก็ไม่มีน้ำค้ำ ในแหล่งหญ้า
ก็ไม่มีหญ้า สำหรับสัตว์ดิรัจฉานที่เหลือ ผู้ไม่ได้ร่วมในกรรมนั้น. สัตว์
ดิรัจฉานเหล่านั้น ก็ไปยังแหล่งที่มีน้ำค้ำ มีหญ้า ไม่ทันถึง ๗ วัน ก็พากัน
ไปนอกราชอาณาจักร.

เพราะเหตุนี้ สรรค์กโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า

กิสณฺหิ วจฺฉํ อวฺกฺริย ทณฺฑกฺกิ

อุจฺฉินฺนํมุโล สชฺโน สรณฺโฆ

กุกฺกฺลนาเม นิริยมฺหิ ปจฺจติ

ตสฺส ผุสฺสิตานิ ปตฺนฺติ กายะ.

พระเจ้าทัณฑกั ทรงแจ้ร้ายกิสวัจฉ-

ดาบส ทรงขาดคุณธรรมเบื้องต้น พร้อมทั้ง

มหาชน พร้อมทั้งแคว้นแคว้น ก็ตกนรกขุม

กุกฺกฺลละ ถ่านไฟลูโซนก็ตกไปที่พระกายของ

ท้าวเธอ ดังนี้.

พึงทราบว่า ป่าทัณฑกั เป็นป่าไปดั่งกล่าวมาจะนี้.

เรื่องปากลิงคะ

ดังได้สดับมา ครั้งพระเจ้านาฬิกะทรงราชย์ ณ แคว้นกสิงคะ ดาบส ๕๐๐ รูป ณ ป่าหิมพานต์ ผู้ไม่เคยได้กลิ่นสตรี ทรงหนังเสือเหลืองขงูาและผ้าเปลือกไม้ มีรากไม้ผลไม้ป่าเป็นอาหารอยู่มานาน ประสงค์จะเสพอาหารมีรสเปรี้ยว ก็เมื่อกักกันมายังถิ่นมนุษย์ ถึงนครของพระเจ้านาฬิกะ แคว้นกสิงคะตามลำดับ ดาบสเหล่านั้นทรงขงูาหนังเสือเหลืองและผ้าเปลือกไม้แสดงกิริยาอันสงบสมควรแก่เพศนักบวช เข้าไปขออาหารยังนคร. ครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่เกิด คนทั้งหลายเห็นดาบสนักบวชก็เลื่อมใส จัดแจงที่นั่งและที่นอน มีมือถือภาชนะใส่อาหาร นิมนต์ให้นั่งแล้ว จัดอาหารถวาย. เหล่าดาบสบริโภคอาหารเสร็จแล้วก็อนุโมทนาคนทั้งหลายได้ฟังแล้ว ก็มีจิตเลื่อมใส ถามว่า พระผู้เจริญทั้งหลายจะไปไหน. ดาบสตอบว่า จะไปตามที่ที่มีความผาสุก. คนเหล่านั้นก็พูดเชิงนิมนต์ว่า พระคุณเจ้าไม่ควรไปที่อื่น อยู่เสียที่พระราชอุทยานเถิด พวกเรากินอาหารเข้าแล้ว จักมาฟังธรรมกถา. เหล่าดาบสก็รับ ไปยังพระราชอุทยาน. ชาวเมืองกินอาหารแล้ว ก็นุ่งผ้าสะอาด ห่มผ้าสะอาด หมายถึงฟังธรรมกถาเดินกันไปเป็นหมู่ ๆ มุ่งหน้าไปยังพระราชอุทยาน. พระราชาประทับยืนบนปราสาท ทอดพระเนตรเห็นคนเหล่านั้น กำลังเดินไป จึงตรัสถามเจ้าหน้าที่ผู้รับใช้ว่า พนายทำไม ชาวเมืองเหล่านั้น จึงนุ่งห่มผ้าสะอาด เดินมุ่งหน้าไปยังสวน ที่สวนนั้น เขามีการชุมนุมหรือพื่อนรำกันหรือ. เจ้าหน้าที่กราบทูลว่า ไม่มีดอกพระเจ้าข้า พวกเขาต้องการจะไปฟังธรรมกถาในสำนักเหล่าดาบส. ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เราจะไปด้วย บอกให้พวกเขาไปกับเรา. เจ้าหน้าที่ก็ไปบอกแก่คนเหล่านั้นว่า พระราชาก็มีพระราชประสงค์จะเสด็จไป พวกท่านจงแวดล้อมพระราชากันเถิด. โดยปกติ พวกชาวเมืองดีใจกันอยู่แล้ว ครั้นฟังคำนั้น ก็

๑. บาลีเป็นกาสิงคะ

ดีใจยิ่งขึ้นไปว่า พระราชาของเราไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ทูศีล เหล่าดาบสมิธรรม อาศัยดาบสเหล่านั้น พระราชาจักตั้งอยู่ในธรรมก็ได้. พระราชาเสด็จออก มีชาวเมืองแวดล้อม เสด็จไปยังพระราชอุทยานทรงปฏิสันถารกับเหล่าดาบส แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. เหล่าดาบสเห็นพระราชา ก็มอบหมายให้ดาบสรูปหนึ่งผู้ฉลาด กล่าวธรรมกถาถวายพระราชา ด้วยถ้อยคำละเมียดละไม ดาบสมองคูหมีนคน เมื่อจะกล่าวโทษในเวรทั้ง ๕ และอนิสงส์ในศีล ๕ จึงกล่าวโทษในเวรทั้ง ๕ ว่า 'ไม่ควรฆ่าสัตว์ ไม่ควรลักทรัพย์ ไม่ควรประพฤติผิดในกาม ไม่ควรพูดเท็จ ไม่ควรดื่มน้ำเมา ขึ้นชื่อว่าปาณาติบาตย่อมส่งผลให้เกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย อทินนาทาน เป็นต้นก็เหมือนกัน เมื่อหมกไหม้ในนรกแล้ว มาสู่มนุษยโลก ปาณาติบาตก็ส่งผลให้เป็นผู้มีอายุสั้น ด้วยเศษแห่งวิบาก อทินนาทานก็ส่งผลให้เป็นผู้มีโรคทรัพย์น้อย มิจฉากรก็ส่งผลให้เป็นผู้มีศัตรูมาก มุสาวาทก็ส่งผลให้เป็นผู้ถูกกล่าวดู (ใส่ความ) มัชชปานะ (ดื่มน้ำเมา) ก็ส่งผลให้เป็นคนบ้า. แม้โดยปกติ พระราชาก็เป็นผู้ไม่มีความเชื่อ ไม่เลื่อมใสเป็นผู้ทุศีล ธรรมด่าว่า สิลกถา เป็นทุกถา (คำเลว) สำหรับคนทุศีล จึงเป็นเสมือนหอกที่มहु เพราะฉะนั้น ท้าวเธอจึงทรงดำริว่า เรามาหมายจะยกย่องดาบสเหล่านี้ แต่ดาบสเหล่านี้กลับพูดกระทบกระเทือนทีมแพงเราผู้เดียว ท่ามกลางบริษัท ตั้งแต่เรา มา เราจักกระทำให้สาสมแก่ดาบสเหล่านั้น. เมื่อจบธรรมกถา ท้าวเธอก็นิมนต์ว่า ท่านอาจารย์ทั้งหลาย พรุ่งนี้ขอได้โปรดรับอาหารที่บ้านโยม แล้วเสด็จกลับ. วันรุ่งขึ้นท้าวเธอให้นำไพร่ขนาดใหญ่ ๆ มาแล้วบรรจุคูด (อุจจาระ) จนเต็มแล้ว เอาใบกล้วยมาผูกปากไหเหล่านั้นไว้ ให้เอาไปตั้งไว้ ณ ที่นั้น ๆ ใส่ น้ำผึ้ง น้ำมันยาง ต้นกาะทิง และหนามจิวหนา ๆ เป็นต้น จนเต็มหม้อ

วางไว้หวั่นไค ทั้งให้พวกนักมวยร่างใหญ่ผูกสายรัดเอว ถือก้อนคอยทีในที
นั้นแหละ ประทับยืนกล่าวว่า พวกดาบสจีโกงเบียดเบียนเรายังนัก ตั้งแต่
ดาบสเหล่านั้นลงจากปราสาท พวกเจ้าจงเอาหม้อสาदनามจิวไปที่หวั่นไค
เอาค้อนตีศิระะ จับคอเหวียงไปที่บ้นไค. ที่เชิงบ้นไคก็ให้ผูกสุนัขๆ เอาไว้.

ฝ่ายเหล่าดาบสก็คิดว่า พวกเราจักบริโภคอาหารในเรือนหลวง วัน
พรุ่งนี้ก็สอนซึ่งกันและกันว่า ขึ้นชื่อว่าเรือนหลวง น่าสงสัย นามักัย ธรรมดา
บรรพชิตพึงสำรวมในทวารทั้ง ๖ ไม่ควรถือนิมิตในอารมณ์ที่เห็นแล้ว ๆ พึงตั้ง
เฉพาะความสำรวมในจักขุทวาร วันรุ่งขึ้น เหล่าดาบสก็กำหนดรู้เวลาทำอาหาร
จึงนุ่งผ้าเปลือกไม้ ห่มหนังเสือเหลืองเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง มุ่นชฎา ถือกาชนะใส่
อาหาร ขึ้นสู่พระราชนิเวศน์ตามลำดับ พระราชาทรงทราบว่ ดาบสขึ้นมาแล้ว
ก็นำเอาใบกล้วยออกจากปากไหคูด กลิ่นเหม็นก็กระทบโพรงจมูกของดาบส
ถึงอาการประหนึ่งเชื่อมองตกลงไป. ดาบสผู้ใหญ่ก็จ้องมองพระราชา
พระราชาตรัสว่า มาซิ ท่านผู้เจริญ จงฉัน จงนำไปตามความต้องการ นั้นเป็น
ของเหมาะแก่พวกท่าน เมื่อวานเราหมายจะยกย่องพวกท่าน แต่พวกท่าน
กลับพุดกระทบเสียดแทงเราผู้เดียว ท่ามกลางบริษัท พวกท่านจงฉันของที่
เหมาะแก่พวกท่าน แล้วสั่งให้เอากระบวย ตักคูดไปถวายดาบสผู้ใหญ่ ดาบสก็
ได้แต่พุดว่า ซิซิ แล้วก็กลับไป. พระราชาตรัสว่า พวกท่านต้องไปทางนี้ทาง
เดียว แล้วให้สัญญาแก่คนทั้งหลาย ให้เอาหม้อ สาदनามจิวที่บ้นไค.

พวกนักมวยก็เอาค้อนตีศิระะ จับคอเหวียงไปทำบ้นไค ดาบสแม้รูปเดียว ก็
ไม่อาจยืนได้ที่บ้นไค. ดาบสทั้งหลายก็ลิ่งลงมาถึงเชิงบ้นไค เมื่อถึงเชิงบ้นไค
แล้ว ผูกสุนัขคิดว่าแผ่นผ้าๆ ก็รุ่มกันกัคคิน บรรดาดาบสเหล่านั้น แม้
รูปใดลุกขึ้นหนีไปได้ รูปนั้นก็ต้องตกลงไปในหลุม ผูกสุนัขก็ตามไปกัคคิน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 153
ดาบสนั้นในหลุมนั้นนั่นแหละ ดังนั้น ร่างกระดูกของดาบสเหล่านั้น จึงไม่
หลงเหลืออยู่เลย. พระราชา ทรงปลงชีวิตดาบส ๕๐๐ รูป ผู้สมบุรณ์ด้วย
ตะบะลงด้วยเวลาวันเดียวเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้. ครั้งนั้น เหล่าเทวดา
บันดาลฝน ๕ ชนิด ให้ตกลงมาอีกในแคว้นแคว้นของพระราชาพระองค์นั้น โดย
นัยก่อนนั้นแล แคว้นของพระราชาพระองค์นั้น ถูกกลบด้วยกองทรายสูงถึง
๖๐ โยชน์ เพราะเหตุนี้ สรรงกโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า

โย สลฺยเต ปพฺพชิตฺ อวฺยจฺยิ

ธมฺมํ ภณฺนเต สมณฺเ อทฺตเก
ตณฺหาพิกิรี สุนฺขา ปฺรตฺถ
สจฺจมฺม ขาทนฺติ วิผนฺตมานํ.

พระเจ้านาฬิกะพระองค์ใด ทรง
ดวงเหล่านักบวชผู้สำรวม ผู้กล่าวธรรม ผู้
สงบ ไม่เบียดเบียนใคร ผู้งสุ่นข้อมรุมกัน
กัดกินพระเจ้านาฬิกะพระองค์นั้น ผู้ซึ่ง
กลัวตัวสั่นอยู่ในโลกอื่น.

พึงทราบว่ ปากาลิงคะ เป็นป่าไปด้วยประการฉะนี้.

เรื่องป่ามาตังคะ

ในอดีตกาล ณ นครพาราณสี เศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติ ๔๐ โกฏิ มี
ธิดาคนหนึ่งชื่อ ทิณฺฐมัจฉลิกา สะสวยน่ารักน่าชม นางเป็นที่ปรารถนาของ
คนเป็นอันมาก เพราะนางเพียบพร้อม ด้วยรูปสมบัติ โภคสมบัติ และกุต

๑. บาลีสรรกษาคกว่า อหฺยจฺยิ.

สมบัติ ชายใดส่งคนไปสู่ขอนาง นางเห็นชายนั้นแล้ว ก็จะยกเรื่องชาติ
มิฉะนั้น ก็เรื่องมือ เท้า เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นข้อตำหนิ กล่าวว่
ผู้นั้นเป็นใคร เกิดไม่ดี ทรวดทรงไม่ดี ดังนี้เป็นต้นแล้ว ก็สั่งให้เชิญเขา
กลับไปเสีย แล้วพูดสั่งว่า ถ้าข้าได้เห็นคนเช่นนี้ พวกเจ้าจงเอาน้ำมา ข้างจัก
ล้างตา แล้วก็ล้างตา. เพราะเหตุที่นางมีอาการผิดปกติที่เห็น ๆ กัน สั่งให้
เชิญชายไปเสีย ฉะนั้น จึงเกิดเรียกชื่อนางว่า ทิฏฐมัจฉลิกา ชื่อเดิมหายไป.
วันหนึ่ง นางตั้งใจจะลงเล่นน้ำในแม่น้ำคงคา จึงสั่งให้จัดตกแต่งทำน้ำ บรร
ทุกของเคี้ยวของกินเป็นอันมากเต็มเล่มเกวียน เอาของหอมและดอกไม้เป็นต้น
ไปขึ้นยานปิดมิดชิด มีหมูญาดิเวศล้อมออกจากภคกฤหาสน์ไป. สมัยนั้น พระ
มหาบุรุษเกิดในกำเนิดคนจัณฑาล อาศัยอยู่ในเรือนที่มุงหนังนอกพระนคร
เขาชื่อว่า มาตังคะ เขาอายุ ๑๖ ปี ต้องการจะเข้าไปในพระนคร ด้วยกิจ
บางอย่าง จึงนุ่งผ้าเก่า สีเขียวผืนหนึ่ง ผูกข้อมือผืนหนึ่ง มือข้างหนึ่งถือ
กระเช้า ข้างหนึ่งถือกระดิ่ง ห้ามคนนั้น ๆ เพื่อให้เขารู้ว่า นายเจ้าข้า โปรด
ระลึกไว้ว่า ข้าเป็นจัณฑาล เฝ้ามเนื้อเฝ้ามตัว นบนอบคนทั้งหลายที่เขา
พบ เข้าไปยังพระนครเดินถนนใหญ่.

นางทิฏฐมัจฉลิกา ได้ยินเสียงกระดิ่ง ก็มองทางช่องม่าน เห็นนาย
มาตังคะเดินมาแต่ไกล ถามว่านั่นอะไร. คนของนางตอบว่า นายมาตังคะจะ
นาย. นางพูดว่า ข้าทำอะไรไม่ดีไว้หนอ นี่เป็นผลของกรรมอะไร ความ
ย่อยยับจึงปรากฏแก่ข้าหนอ ข้ากำลังไปด้วยกิจที่เป็นมงคล กลับได้พบคน
จัณฑาล รังเกียจจนตัวสั่น ถ่มน้ำลายแล้วบอกพี่เลี้ยง ให้รีบนำน้ำมา ข้างจักล้าง
ลูกตาที่เห็นคนจัณฑาล บ้วนปากที่เอ๋ยชื่อ แล้วก็ล้างตาและปาก ให้กลับรถ
ส่งสิ่งของที่เตรียมไว้ไปยังภคกฤหาสน์ ตัวเองก็ขึ้นไปสู่ปราสาท. พวกนักเลงสุรา

เป็นต้น และเหล่าคนที่บำรุงนางถามกันว่า นางทิฏฐมังคลิกาไปไหน จึงไม่
มาในเวลานี้ ฟังเรื่องราวแล้วก็เดียดเค้นว่า อาศัยเจ้าจันทาล พวกเราจึงไม่
ได้รับรางวัลใหญ่ เช่นสุรา เนื้อ ของหอม ดอกไม้เป็นต้น จึงจับเจ้าจันทาล
กันเถอะ แล้วเสาะหาจนพบสถานที่โปตะคอกงูมาตั้งกะบังทิศผู้ไม่คิดว่า เฮีย
เจ้ามาตั้งกะ เพราะอาศัยเจ้า พวกข้าจึงไม่ได้รางวัลอันนี้ ๆ ว่างแล้ว ก็จับผม
กระชากลัมลงที่พื้น กระแทกด้วยข้อศอก และก้อนหินเป็นต้น ถ้าคิดว่าตาย
จึงพากันจับลากไปทิ้งไว้ที่กองขยะ.

ฝ่ายมหาบุรุษรู้สึกตัว คำมือเท้าคิดว่า ทุกข์อันนี้ อาศัยใครหนอ
จึงเกิด ขึ้นได้ ไม่ใช่อาศัยใครอื่น ต้องอาศัยนางทิฏฐมังคลิกาแน่จึงเกิดขึ้น เรา
เป็นลูกผู้ชายจักต้องให้นางชบลงแทบเท้าให้ได้ โกรธตัวสั้นอยู่ ไปยังประตูบ้าน
ตระกูลของนางทิฏฐมังคลิกา นอนที่ลานบ้านด้วยตั้งใจว่า เราได้นางทิฏฐ-
มังคลิกาจึงจะลุก เมื่อไม่ได้ก็จะตายเสียที่นี้แน่แหละ. สมัยนั้น ชมพูทวีป มี
ประเพณีว่า คนจันทาลโกรธนอนตายใกล้ประตูห้องของผู้ใด คนที่อยู่ในห้อง
ของผู้นั้นทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล เมื่อเขาตายกลางเรือน คนที่อยู่
ในเรือนทั้งหมดต้องเป็นจันทาล เมื่อเขาตายที่ประตูเรือน คนที่อยู่ในเรือน
ระหว่างสองข้าง ต้องเป็นจันทาล เมื่อเขาตายที่ลานบ้าน คนที่อยู่ในเรือน
ทั้ง ๑๔ หลัง ข้างโน้น ๗ ข้างนี้ ๗ ทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล แต่พระโพธิสัตว์
นอนที่ลานบ้าน คนทั้งหลายจึงบอกแก่เศรษฐีว่า นายขอรับ นายมาตั้งกะนอน
ที่ลานบ้านของนาย. เศรษฐีพูดว่า ไปซิพนาย เพราะเหตุอะไรกัน พวกเจ้า
จงให้ทรัพย์มันมาสกหนึ่ง ให้มันลุกไป. คนเหล่านั้นออกไปบอกว่า ลูกขึ้นรับ
มาสกนี้ ลูกขึ้นไปเสีย. นายมาตั้งกะบอกว่า ข้าไม่ได้นอนเพื่อต้องการมาสก
แต่ข้านอนเพื่อต้องการนางทิฏฐมังคลิกา. คนทั้งหลายถาม นางทิฏฐมังคลิกา

มีโทษอะไรหรือ. เขาตอบว่า พวกท่านมองไม่เห็นโทษอะไร ๆ ของนางดอก
ข้าไม่มีความผิด พวกคนของนางทำข้าย้อยยับ ข้าได้นางจึงจะลูก เมื่อไม่ได้ก็ไม่
ลูก. คนเหล่านั้น จึงพากันไปบอกเศรษฐี เศรษฐีรู้โทษของธิดา จึงส่งคนไป
พร้อมกับบอกว่า พวกเจ้าจงไปให้มันกหาปณะหนึ่ง. นายมาตังคะนั้นก็บอกว่า
ข้าไม่ปรารถนากหาปณะ แต่ปรารถนานางคนเดียว. เศรษฐีและภริยาได้ฟังก็
ได้แต่สังเวชว่า ธิดาที่เป็นที่รักของเรามีคนเดียว ก็มาทำลายประเพณีเสีย แม้
เด็กอื่นก็ไม่มี จึงบอกคนทั้งหลายว่า ไปซี พ่อคุณ เดี่ยวใคร ๆ จะปลิดชีวิต
มันเสียหรือก เมื่อมันตาย เราทุกคนก็จะนิบหายไป พวกเจ้าจงอารักขามันไว้
แล้วก็ห้อมล้อมจัดแจงอารักขา ส่งข้าวต้มข้าวสวยทรัพย์ไปให้ ถึงอย่างนั้นนาย
มาตังคะนั้นก็ปฏิเสธทุกอย่าง เวลาที่ล่วงไปวันหนึ่ง สอง- สาม- สี่-ห้าวัน คน
ที่อยู่เรือนแห่งละ ๗ ต่อจากเรือนนั้น ๆ ก็ลุกขึ้นพูดว่า พวกเราไม่อาจจะกลาย
เป็นจันฑาล เพราะพวกท่านได้ พวกท่านอย่าทำให้เรานิบหายไปเลย จงให้
ทิฐฐมังคลิกา แล้วให้นายมาตังคะลุกขึ้น. เศรษฐีและภริยานั้นก็ส่งทรัพย์ไปให้
เขาร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าง แสนหนึ่งบ้าง นายมาตังคะนั้นก็ปฏิเสธอย่าง
เดียว หกวันก็ล่วงไปอย่างนี้ ถึงวันที่เจ็ด คนที่อยู่ในเรือนทั้ง ๑๔ สองข้าง
ก็ประชุมกันอีกว่า เราไม่อาจจะกลายไปเป็นจันฑาลทั้งที่พวกท่านก็ไม่ต้องการ เรา
จักให้ทิฐฐมังคลิกาแก่นายมาตังคะนั้นละ. มารดาบิดาของนางเพียบด้วยความ
โศกศัลย์ ถึงกับแน่นิ่งล้มลงบนที่นอน.

คนที่อยู่ในเรือนทั้ง ๑๔ หลัง สองข้าง ก็พากันขึ้นปราสาท เปลื้อง
เครื่องประดับทุกอย่างของนาง ประหนึ่งเก็บกิ่งทองกวาวที่ดอกบานแล้ว เอา
เล็บทำแสดแล้วผูกผมไว้ ให้นุ่งผ้าเขียวเก่า ๆ ผูกขึ้นผ้าเขียวเก่า ๆ ไว้ที่มือ
ให้ประดับค้อมหูตบุงไว้ที่หูสองข้าง มอบกระเช้าใบตาล ให้ลงจากปราสาท จับ

แขนทั้งสองข้างไว้ ไปมอบให้มหาบุรุษพร้อมกับกล่าวว่า จงพาสามีของเจ้าไป
ทักขณัมงคลิกาเป็นเด็กหญิงสุขุมาลชาติ ไม่เคยยกของหนักที่ว่าแม่แต่ดอกบัวขาบ
ก็หนักเสียเหลือเกิน ก็พูดว่า ลูกขึ้นชื่อนาย ไปกันเถอะ. พระโพธิสัตว์ก็นอน
เฉยพูดว่าเราไม่ลุก. นางยื้อถามว่า จะให้พูดว่าอะไรเล่า. นายมาดั่งคะก็สอนว่า
เจ้าจงพูดกะเราว่า ท่านมาดั่งคะจงลุกขึ้นชื่อนาย. นางก็พูดอย่างนั้น. นาย
มาดั่งคะบอกว่า พวกคนของเจ้าไซ้ใหม่ ทำให้เราไม่สามารถลุกขึ้น เจ้าจับแขน
เราลุกให้ลุกขึ้นชื่อนาย. นางก็กระทำตาม พระโพธิสัตว์ทำที่ว่าลุก แต่ก็กลิ้งล้มลง
ไปที่พื้น ร้องลั่นว่า แม่มหาจำเริญทักขณัมงคลิกา ใช้ผู้คนทุบจนยับเยินก่อน
แล้ว บัดนี้ตัวเองยังจะทุบอีก. นางพูดว่า ข้าจะทำอย่างไรเล่าเจ้านาย. จงจับ
สองมือลุกให้ลุกขึ้น. นางลุกให้ลุกขึ้นได้แล้ว พูดว่าเราไปกันเถอะนาย. พระ-
โพธิสัตว์กล่าวว่า ธรรมดาว่า สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในป่า นี้เราเป็นมนุษย์ ข้าถูก
คนของเจ้าทุบบอบข้า ไม่สามารถเดินไปด้วยเท้าได้ เจ้าจงเอาหลังแบกข้าไป.
นางก็น้อมตัวลงก้มหลังให้ พระโพธิสัตว์ก็ขึ้นหลัง นางพาไปยังประตูเมืองด้าน
ตะวันออก แล้วถามว่า ที่อยู่ของนายอยู่ที่นี้หรือ. เขาตอบว่า ที่ประตูเมือง
ด้านตะวันออก พวกลูกจันฑาลอยู่ไม่ได้ดอก. เขาไม่บอกที่อยู่ของตน ให้
นางแบกไปยังทุกประตู. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เขาคิดว่า เรา
จะทำมานะนางที่ขึ้นถึงยอดภพให้ลดลงให้ลดลงให้จงได้. มหาชนกระทำการแข่งชองก็-
ก้องว่า นอกจากคนเช่นท่าน ไม่มีคนอื่นที่จะทำลายมานะของนางได้. ถึง
ประตูเมืองด้านตะวันตก นางถามว่า ที่อยู่ของนายอยู่ที่นี้หรือนาย. เขากลับ
ยื้อถามว่า นั่นที่ไหน. นางตอบว่า ประตูเมืองด้านตะวันตกนาย. เขา
บอกว่า ออกทางประตูเมืองด้านตะวันตกแล้ว มองเห็นเรือนมุงหนัง ก็ไป
เถอะ. นางเดินไปถึงแล้วก็ถามว่า เรือนมุงหนังหลังนี้เป็นที่อยู่ของนายหรือ.
เขาตอบว่า จ๊ะ แล้วก็ลงจากหลังนางเดินเข้าไปยังเรือนมุงหนัง. พระโพธิสัตว์

ผู้เป็นปราชญ์แสวงหาพระสัพพัญญุตญาณอยู่ในเรือนหลังนั้น ๗-๘ วัน มิได้ทำการระคนด้วยชาติ (สมสู่) ไม่วันท่อนั้น. เขาคิดแล้วคิดอีกว่าถ้าธิดาของสกุลใหญ่อาศัยเราจะไม่ประสพยศ (เกียรติ, อิศริยะ บริวาร) ยิ่งใหญ่ เราอยู่ในสำนักพระพุทธเจ้าถึง ๒๔ พระองค์ ก็ยังไม่สามารถทำกิจคืออภิเษกพระราชาทั้งหลายในสกุลชมพูทวีป ด้วยน้ำชำระเท้าของนางได้ ต่อแต่นั้นก็ดำริว่า เราอยู่ท่ามกลางเรือน (เป็นคฤหัตถ์) คงไม่สามารถ แต่บวชแล้วจึงจักสามารถ แล้วก็เรียกนางสั่งว่า เจ้าทิฏฐมั่งคฤกา แต่ก่อน ข้าอยู่คนเดียว ทำงานบ้างก็พอเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ แต่เดี๋ยวนี้ข้ามีภริยา ไม่ทำงาน ไม่อาจจะมีชีวิตอยู่ได้ เจ้าอย่ากระสันไปเลยจนกว่าข้าจะกลับมา พระโพธิสัตว์เข้าไปป่า เก็บเอาผ้าเปื้อน ๆ ที่ป่าช้าเป็นต้น มาทำผ้านุ่งผ้าห่ม บวชเป็นสมณะเที่ยวไปคนเดียว ได้ความสงัดกาย บริกรรมกสิณ ทำสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้เกิดแล้วดำริว่า บัดนี้ เราอาจเป็นที่พึ่งอาศัยของนางทิฏฐมั่งคฤกาได้ จึงเดินมุ่งหน้าไปยังกรุงพาราณสี ห่มจีวรเที่ยวภิกขาจาร เดินตรงไปยังเรือนของนางทิฏฐมั่งคฤกา.

นางเห็นพระโพธิสัตว์ยืนอยู่ใกล้ประตู จำไม่ได้ก็บอกว่า โปรดไปข้างหน้าเถิดเจ้าข้า นี่ที่อยู่ของพวกคนจันทาล พระโพธิสัตว์ก็ยืนอยู่ที่นั่นนั่นแหละ นางดูแล้วดูอีก ก็จำได้ เอามือทูกอก ร้องลั่นลั่นลงใกล้ ๆ เท้า กล่าวว่า นายถ้านายยังมีจิตใจอยู่เช่นนี้ เหตุไรนายจึงทำข้าให้เสื่อมจากยศใหญ่ ทำข้าให้ขาดที่พึ่ง แล้วก็คร่ำครวญไปต่าง ๆ เซ็ดตาสองข้างลุกขึ้น รับภาชนะอาหารนิมนต์ให้เข้าไปนั่งภายในเรือนถวายอาหาร. พระมหาบุรุษฉันแล้วก็กล่าวว่า ทิฏฐมั่งคฤกา เจ้าอย่าโศกเศร้า อย่าคร่ำครวญไปเลย เราสามารถทำให้กิจคือ การอภิเษกพระราชาทั้งหลายในสกุลชมพูทวีป ด้วยน้ำชำระเท้าของเจ้า แต่เจ้าต้องทำตามคำของเราอย่างหนึ่ง เจ้าจงเข้าไปยังพระนคร ป่าวประกาศไปให้ทั่วพระนครว่า

สามีของข้าไม่ใช่จันทาล แต่เป็นท้าวมหาพรหม เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวอย่างนั้นแล้วนางทิฐุมังคลิกา ก็พูดว่า นายแม่โดยปกติ ข้าก็ถึงความย่อยยับ เพราะโทษแห่งปากจึงไม่อาจจะพูดได้. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ก็เมื่อเรายังอยู่ในเรือน เจ้าเคยได้ยื่นคำพูดเหลวไหลหรือ เราไม่พูดเหลวไหลแม้ในครั้งนั้น บัดนี้เราบวชแล้ว จะพูดเหลวไหลได้อย่างไร เราชื่อว่าเป็นบุรุษ พูดแต่คำจริง แล้วกล่าวต่อไปว่า วันนี้เป็นวัน ๘ คำแห่งปิกษ์ เจ้าจงป่าวประกาศว่า ในวันอุโบสถล่วงไป ๗ วัน นับแต่วันนี้ ท้าวมหาพรหมสามีของข้า จักทำลายวงพระจันทร์แล้วมายังสำนักของข้า ครั้นกล่าวแล้วก็หลีกไป. นางเชื่อ ร่าเริงยินดี กล่าวหาญเข้าไปยังพระนคร ในเวลาเช้าเย็นป่าวประกาศอย่างนั้น คนทั้งหลายก็ปรบมือหัวเราะ เย้ยหยันว่า คูเอาเถิด นางทิฐุมังคลิกาของพวกเรา ทำลูกจันทาลให้ เป็นท้าวมหาพรหม. แม้วรรุ่งขึ้น นางก็เข้าไปเช้าเย็น ป่าวประกาศอย่างนั้นนั้นแหละว่า บัดนี้ ล่วงไป ๑ วัน ๒ วัน ๓ วัน วัน ๕ วัน ๖ วัน บัดนี้ ท้าวมหาพรหมสามีของข้า จักทำลายวงพระจันทร์ มายังสำนักของข้า. พราหมณ์ทั้งหลายคิดกันว่า นางทิฐุมังคลิกานี้กล่าวหาญเกินตัวพูดออกไป บางคราวน่าจะมิจะเป็นอย่างนั้นก็ได้ มาเถิดเราจักจัดแจงที่อยู่ของนางทิฐุมังคลิกา แล้วช่วยกันแผ้วถางไปรอบ ๆ ภายนอกเรือนมุงหนัง โรยทรายไว้ แม้นางก็เข้าไปยังพระนครแต่เช้าในวันอุโบสถ ป่าวประกาศว่า ได้ยินว่าวันนี้ สามีของข้าจักมา. พราหมณ์ทั้งหลายก็ติดกันว่า นางทิฐุมังคลิกานี้ช่างไม่ไกลเลย ได้ยินว่าวันนี้ ท้าวมหาพรหมจักมา พวกเราช่วยจัดแจงที่อยู่กันเถอะ แล้วก็ปิดกวาดเรือนมุงหนังให้สะอาด ทำพื้นที่ให้เขียวชะอุ่ม แวดล้อมด้วยผ้าไหม ๆ ลาดบัลลังก์ที่สมควรขนาดใหญ่ ระบายเพดานผ้าไว้ข้างบน ห้อยของหอมและพวงดอกไม้ เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกำลังจัดแจงอยู่ ดวงอาทิตย์ก็ตก.

พอดวงจันทร์ขึ้นพระมหานุรุชก็เข้าป่าทกมานและอภิญญา ออกจาก
อภิญญาแล้วก็บริกรรม ด้วยจิตฝ่ายกามาจร เนรมิตอัทภาพพรมประมาณ
๑๒ โยชน์ ด้วยจิตที่ประกอบด้วยฤทธิ์ เหาะขึ้นสู่เวหาส เข้าไปภายในจันทร-
วิมาน ทำลายวงพระจันทร์ ซึ่งกำลังลอยขึ้นจากชายป่า ละจันทรวิมาน
แล้ว ก็อยู่ข้างหน้า อธิษฐานว่า ขอมหาชนจงเห็นเรา มหาชนเห็นแล้ว
ก็กล่าวว่า ผู้เจริญทั้งหลาย คำของนางทิฏฐมั่งคลิกาเป็นจริง ทำมหา-
พรมเสด็จมา พวกเราจักบูชาท่าน แล้วถือเอาของหอมและพวงดอกไม้ยื่น
ล้อมเรือนของนางทิฏฐมั่งคลิกาไว้. พระมหานุรุชเหาะเวียนไปรอบ ๆ กรุง
พาราณสี ๗ ครั้งเหนือศีรยะ รู้ว่ามหาชนเห็นแล้วละอัทภาพประมาณ ๑๒ โยชน์
เสีย แล้วเนรมิตอัทภาพเท่าคนธรรมดา เมื่อมหาชนกำลังดูอยู่ ก็เข้ายังเรือน
มุงหนึ่ง. มหาชนเห็นแล้วก็พูดว่า ทำมหาพรมของพวกเราเสด็จมาแล้ว
พวกเจ้าจงนำมานมา วงนิเวศน์ไว้ด้วยม่านขนาดใหญ่ยื่นล้อมไว้ แม้พระมหา-
บุรุชก็นั่งกลางที่นอนอันมีสิริ นางทิฏฐมั่งคลิกาก็ยืนอยู่ใกล้ ๆ. ครั้งนั้น พระ-
มหานุรุชก็ถามนางว่า คุณก่อน ทิฏฐมั่งคลิกา เข้ามีระคูหรือ. นางตอบว่า จะ
นาย. พระมหานุรุชกล่าวว่า เจ้าจงรับบุตรที่เราให้ไว้ แล้วเอาปลายนิ้วมือ
แตะบริเวณท้อง. ด้วยการแตะท้องเท่านั้น นางก็ตั้งครรภ์. พระมหานุรุช
กล่าวว่า คุณก่อนทิฏฐมั่งคลิกา ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น น้ำชำระเท้าของเจ้า จัก
เป็นน้ำอภิเษกพระราชาทั้งหลายในสกลชมพูทวีป เจ้าจงยินดี ดังนี้แล้วเนรมิต
อัทภาพพรม เมื่อมหาชนกำลังดูอยู่ก็ออกจากเรือนเหาะขึ้นสู่เวหาส เข้าไปยัง
วงพระจันทร์นั้นแล. ตั้งแต่ก่อนที่ นางได้ชื่อว่า พรหมปชาบดี ชื่อว่าผู้ที่
จะได้นำน้ำสำหรับล้างเท้าไม่มี. พวกพราหมณ์ปรึกษากันว่าพวกเราจักเชิญพรหม-
ปชาบดีให้เข้าไปอยู่ภายในพระนคร ห้ามไปด้วยวาทอง ไม่ให้คนที่มิชาติ

ไม่บริสุทธี ๗ ชั่วโมงหามวอ. พรหมณ์ผู้มีชาติและมนต์ ๑๖ คน หามไป. คน
ที่เหลือนูชาด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้น เข้าไปสู่พระนคร ประโยชน์
ว่า ผู้เจริญทั้งหลาย พรหมปชาบดี ไม่อาจอยู่ในเรือนที่ตนเคยอยู่มาได้แล้ว
พวกเราจักหาที่ดินสร้างเรือนแก่นาง นางจงอยู่ที่มณฑป ที่พวกเรากำลังสร้าง
อยู่ ดังนี้ แล้วจัดให้นางอยู่ที่มณฑป. ตั้งแต่นั้นมา คนทั้งหลายได้แต่ยืนอยู่
พอเห็นนาง ผู้ต้องการไหว้ก็ต้องให้กหาปณะหนึ่งจึงจะไหว้ได้, ผู้ต้องการไหว้
ในที่รอบ ๆ พอได้ยินเสียง ต้องให้ร้อยกหาปณะ จึงไหว้ได้, ผู้ต้องการไหว้
ในที่ไกล ซึ่งเป็นที่ได้ยินเสียงพูดตามปกติ ต้องให้ห้าร้อยกหาปณะ จึง
ไหว้ได้ ผู้ต้องการวางศิระที่เท้าแล้วไหว้ ต้องให้หนึ่งพันกหาปณะ, ผู้
ปรารถนาชำระเท้า ต้องให้หมื่นกหาปณะ จึงได้. นางมาแต่ ภายนอก
พระนครจนถึงมณฑปภายในพระนคร ได้ทรัพย์ประมาณร้อยโกฏิ. สกล
ชมพูทวีปก็เลื่องลือกัน. พระราชาทั้งปวงคิดว่า เราจักทำการอภิเษกด้วย
น้ำชำระเท้าของพรหมปชาบดี ทรงส่งทรัพย์ไปแสนกหาปณะจึงได้นำมา.
นางกำลังอยู่ในมณฑปนั้นแล ก็คลอดบุตรออกมา กุมารที่อาศัยพระมหาบุรุษ
ได้มาก็ผ่องใส ถึงพร้อมด้วยลักษณะ. สกลชมพูทวีป ก็โกลาหลเป็นอันเดียว
กันว่า บุตรของท้าวมหาพรหมเกิดแล้ว ทรัพย์ที่ได้มาแต่คนนั้น ๆ ก็ประมาณ
พันโกฏิ ด้วยประสงค์ว่าจะเป็นค่า จีรณี (คือค่าน้ำนม) ของกุมาร แม้
นิเวศน์ (ที่อยู่) ก็สำเร็จด้วยทรัพย์มีประมาณเพียงเท่านั้น. คนทั้งหลาย
ปรึกษากันว่า พวกเราจักขนานนามของกุมาร แล้วตกแต่งนิเวศน์ให้กุมารสร
สนานด้วยน้ำหอม ประดับประดาแล้ว ก็ขนานนามว่า มณฑปยะ เพราะ
เกิดในมณฑป กุมารจำเริญมาด้วยความสุข ก็ถึงวัยเล่าเรียนศิลปะ ปราชญ์ผู้
รู้ศิลป์ในสกลชมพูทวีปก็มายังสำนักของกุมาร ให้กุมารศึกษาศิลป กุมารเฉลียว

ฉลาดมีปัญญา ก็เล่าเรียนศิลปะที่สลับ ๆ มาแล้วได้เหมือนร้อยแก้วมุกดาจะนั้น ศิลปะที่เล่าเรียน ๆ ไว้แล้ว ก็ทรงจำไว้ประหนึ่งน้ำมันที่ใส่ในหม้อทองจะนั้น ตราบจนปริยัติคล่องปาก เพราะเหตุนั้น ปริยัติที่ชื่อว่าไม่เล่าเรียนไม่มี. พราหมณ์ทั้งหลายก็ห้อมล้อมกุมารนั้น เทียวไป แม้กุมารนั้นก็เป็นผู้ที่พราหมณ์ เลี้ยงดูแล้ว. พราหมณ์แปดหมื่นคน รับผิดชอบกัณฐ์ในเรือน แม้เรือนช่องกุมารนั้น ก็ใหญ่โต มีซุ้มประตูถึง ๗ ซุ้ม. ทรัพย์ที่ชาวชมพูทวีปส่งให้ในวันมงคลใน เรือนก็ตกประมาณแสนโกฏิ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ระบุนว่า กุมารประมาทหรือไม่ประมาทหนอ ก็ทราบ เรื่องราวของกุมารนั้นตลอด คำริว่า กุมารที่เกิดแล้ว พราหมณ์เลี้ยงไว้ ทาน ที่ให้ในเขตใดมีผลมาก เขายังไม่รู้ถึงเขตนั้น เราจะไปทรมานเขา แล้วก็ห่ม จีวรถือภาชนะใส่อาหาร คิดว่าซุ้มประตูทั้งหลายคับแคบนัก เราไม่อาจเข้าไป ทางซุ้มประตูได้ จึงมาทางอากาศ ลง ณ น่านอากาศ ในที่ ๆ พวกพราหมณ์ ๘๐,๐๐๐ คน บริโภคอาหาร แม้มัจฉพยกุมารก็ให้คนจับทัพพีทองอังคาสตน โดยสั่งว่าพวกเจ้าจงให้กับข้าวตรงนี้ ให้ข้าวตรงนี้ ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ก็โกรธ ประหนึ่งงูพิษถูกตีด้วยท่อนไม้ จึงกล่าวคาถานี้ว่า.

กูโต นุ อากจุจลิตี ทุมุมวาตี

โอคคูลโก ปัสสูปีตางโกว

ตงการโจลั ปฎิมุญจ กณฺเฐ

โก เร ตูว โหตี อทกฺขิณฺเญโย.

เข้านุ่งห่มผ้าเก่า ๆ เข็ญใจ รูปร่างดั่ง

ปีศาจคลุกฝุ่น คล้องผ้าที่ได้มาในกองขยะ

ไว้ที่คอ เฮ้ย... เจ้าเป็นใคร เจ้าไม่ใช่ทักขิ

ไณยบุคคลนี้.

พระโพธิสัตว์ไม่โกรธ จึงกล่าวสอนเขาว่า

อนันฺ ํ ทวยิํ ปกตํ ยสฺสุติ
ตํ ขชฺชเร ภูณฺชเร ปิยฺยเร จ
ชานาติ มํ ตวํ ปรทตฺตูปชีวิ
อฺตุตฺติภูจฺปิณฺฑํ ลภตํ สปาโก.

ข้าวที่ท่านจัดไว้สำหรับพวกมียศ พวก
มียศย่อมเคี้ยวย่อมกินข้าวนั้นและดื่มน้ำนั้น.
ท่านย่อมรู้จักเรา ผู้ซึ่งเลี้ยงชีวิตด้วยทานที่
คนอื่นให้ คนจันทาล ควรจะได้อาหารที่
คนลูกซิ่นยื่นยื่นให้.

มัททพยกุมารนั้น เมื่อแสดงว่า ข้าวนี้ไม่ได้จัดไว้ สำหรับคนเช่นท่าน
จึงกล่าวว่า

อนันฺ ํ มมยิํ ปกตํ พุราหุณฺณํ
อตฺตตฺตฺติยา สทฺททฺโต มมยิํ
อเปหิ เอตฺโต กิมิชฺกุโรติ
น มาทิสฺสา ตฺยฺห ททฺนฺติ ชมฺม.

ข้าวนี้เราจัดไว้สำหรับพราหมณ์ทั้งหลาย
ข้าวนี้เราผู้มีศรัทธา จัดไว้ เพื่อประโยชน์
ของตนเอง จงออกไปเสียจากที่นี่ ยังคง
ยืนอยู่ในที่นี้ทำไมเล่า คนอย่างเราไม่ให้ทาน
แก่เจ้าดอก คนถ่อย.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เพื่อแสดงว่า ธรรมดาว่าท่านควรให้แก่ผู้ใด
ผู้หนึ่ง ทั้งที่มีคุณธรรมทั้งที่ไม่มีคุณธรรม เหมือนอย่างว่า พืชที่เขาปลูกลง
ในที่ลุ่มก็ดี ที่ดอนก็ดี อาศัยรดดินและรดน้ำ ย่อมงอกออกผล ฉนั้นใด ท่าน
ที่ชื่อว่า ไร่ผลย่อมไม่มีฉนั้นนั้น ท่านที่ให้แก่ผู้มีคุณธรรม ย่อมมีผลมากเหมือน
พืชที่หว่านลงในเนื้อที่นาดีฉนั้นนั้น จึงกล่าวคานี้ว่า

ถเล จ นินฺเณ จ วปฺนฺติ พืช

อนุปฺเขตฺเต ผลมาสมานา

เอตาย สตฺถาย ททาหิ ทานํ

อปฺเปว อารายเย ทกฺขิณฺเญเย.

คนทั้งหลายผู้หวังผล ย่อมหว่านพืช

ลงในเนื้อที่นาดอน นาหลุ่ม และนาไม่หลุ่ม

ไม่ดอนฉนั้นใด ท่านจงให้ทานด้วยศรัทธา

นั้น ฉนั้นนั้น ทำไฉน จะพึงได้ผู้ที่ควร

รับทาน.

ครั้งนั้น กุมารโกธจัต ตะคอกคนรักษาประตูเป็นต้นว่า ใครให้
เจ้าคนหัวโล้นนี้เข้ามา แล้วกล่าวคานี้ว่า

เขตฺตานิ มยฺหํ วิทิตานิ โลก

เยสุวาทํ พิชานิ ปติฏฺฐเปมิ

เย พุราหุมนฺนา ชาติมนฺตูปปฺนฺนา

ตานีธ เขตฺตานิ สุเปตฺตานิ.

เนื้อหาที่จะปลุกพืชในโลก เรารู้แล้ว

พราหมณ์เหล่าใดสมบุรณ์ด้วยชาติและมนต์

พราหมณ์เหล่านั้นคือเนื้อหาในที่นี้ มีศีล

เป็นที่รักทั้งนั้น ดังนี้.

แล้วสั่งว่า พวกเจ้าจงโอบยเข้าคนถ้อยผู้นี้ด้วยไม้ ลากเขาที่คอให้ออกไปข้างนอกให้
พ้นชุ่มประตุ ทั้ง ๗ ชุ่ม. ครั้งนั้น พระมหาบุรุษจึงกล่าวกะมัณฑพยกุมารนั้นว่า

คิริ นชน ขนลธิ อโย ทนุเตถิ ขาทลธิ

ชาตเวท ปทลลธิ โย อิลลธิ ปริภาสลลธิ.

เจ้าผู้ใดบริภาสลลธิ เจ้าผู้นั้นก็เหมือน

ขุดขุณเขาด้วยเล็บ เคี้ยวเหล็กด้วยฟัน กลืน

ไปลงไปในลำคอขณะนั้น.

ครั้นกล่าวดังนั้นแล้ว ดำริว่า ถ้ากุมารนี้จะฟังให้เราจับที่มือที่เท้า ก็
จะทำทุกข์ให้เกิดขึ้น จะฟังประสบสิ่งที่มีโชบุญเป็นอันมาก แล้วก็จะเหาะขึ้นสู่
เวหาส เพราะความเอ็นดูสัตว์ ไปลงที่ระหว่างถนน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ เมื่อจะทรงประกาศ
ความข้อนั้นจึงตรัสคาถานี้ว่า

อิท วตุวา มาตงุโค อิลลธิ สจจปรกุกโม

อนุถลลิกขสมลลธิ ปกุกามลลธิ พุราหุณณานัน อุกทิกขต.

มาตังคฤชลลธิ ผู้มีศีลจะเป็นเบื้องหน้า ครั้น

กล่าวคำนี้แล้ว ก็หลีกไปในอากาศ ต่อหน้า

พราหมณ์ผู้มองดูอยู่ ดังนี้.

ทันใดนั้นนั่นเอง ท้าวเทวราชผู้เป็นหัวหน้าแห่งเหล่าเทวดาผู้รักษา
พระนคร ก็บิดค้อมณฑปพยุกุมาร. หน้าของเขาก็หันไปอยู่ข้างหลัง ตาก็กลับ
น้ำลายไหลยืดทางปากตัวก็แข็ง ดังถูกหลาวเสียบฉะนั้น เหล่ายักษ์ที่เป็นข้า
จำนวน ๘๐,๐๐๐ คน ก็กระทำแก่พราหมณ์ ๘๐,๐๐๐ คนอย่างนั้นเหมือนกัน
คนทั้งหลาย ก็รีบไปบอกแก่พรหมปชาบดี นางรีบริดมาเห็นอาการอันแปลก
นั้นแล้ว ก็กล่าวอย่างนี้ว่า

อาเวจิตฺ ปิฎฺฐิจิตฺ อุตฺตมจฺกั
พาหุ ปสาเรติ อกฺขมฺเนยฺยํ
เสตานิ อกฺขิณี ยถา มตฺตสฺส
โก เม อิมํ ปุตุตฺตมกาลี เอว.
หวัถฺกบิฑฺไปอยู่ข้างหลัง เหยียดแขน
ไปทำอะไรก็ได้ ลูกตาก็ขาวเหมือนคน
ตาย ใครทำแก่บุตรนี้ของเราอย่างนี้.

คนทั้งหลายก็บอกแก่นางว่า

อิธาคมา สมฺโณ ทุมฺมวาตี
โอคคฺคฺลโก ปัสฺสุปีสาจโกว
สงฺการโจถฺมํ ปริมฺลฺลจ กณฺเฐ
โส เต อิมํ ปุตุตฺตมกาลี เอว.
สมณะนุ่งผ้าเก่าเชยใจ รูปร่างดั่งปีศาจ
คลุกฝุ่น คล่องผ้าที่เก็บมาแต่กองขยะไว้ที่
คอ มาที่นี้ สมณะนั้น ทำแก่บุตรของท่าน
อย่างนี้.

นางได้ฟังแล้วก็รู้ซึ้งว่า เจ้านายผู้ให้ยศแก่เรารู้ว่า บุตรประมาท คง
จักมาเพื่ออนุเคราะห์ต่อบุตรนั้น จึงถามคนบ่ารุงเลี้ยงว่า

กตมัม ทิส อคมา ฐริปลโย
อกุขาถ เม มาณวา เอตมตุถึ
คนุตวาน ตัม ปฏิกเรมุ อจจยัม
อปเปว นัม ปุตุต ลเภมุ ชีวีตัม.

ผู้มีปัญญาตั้งแผ่นดิน ไปทางทิศ
ไหน มาณพทั้งหลาย พวกเจ้าจงบอกความ
นี้แก่เรา เราจะไปขอมาโทษท่าน ทำไฉน
บุตรของเราจะพึงได้ชีวิต.

คนเหล่านั้น ก็บอกว่า

เวหาสยัม อคมา ฐริปลโย
ปถทุฐโน ปณฺณรเสว จนฺโท
อถาปี โส ปุริมัม ทิส อคณฺนิ
สจฺจปฺปฏิโย อิติ สาธุโรโป.

ท่านผู้มีปัญญาตั้งแผ่นดิน เหาะไป
ในเวหาส ไปได้ตลอด เหมือนดวงจันทร์
วันเพ็ญ ทั้งท่านก็ไปทางทิศตะวันออก
ท่านเป็นฤๅษี ปฏิญญาในสัจจะ เป็นคนดี.

แม้พระมหาบุรุษก็อธิษฐานว่า ตั้งแต่สถานทีลงระหว่างถนน รอยเท้า
ของเราอย่าหายไปด้วยอำนาจของช้างม้าเป็นต้นเลย ทิฏฐมังกลิกาคนเดียว
จงเห็นเรา คนอื่นอย่าเห็น แล้วออกเที่ยวขออาหาร รับข้าวสุกคลุกพอประทัง

ชีวิต นั่งบริโภคน้ำที่ศาลาพักคนเดินทาง วางอาหารที่เหลือบริโภคน้อยหนึ่งไว้
ในภาชนะใส่อาหารนั้นแล. แม้นางทิกฐมังกคิกา ลงจากปราสาทเดินไปตาม
ระหว่างถนน พบรอยเท้าก็รู้ว่า นี้อย่างไรของเจ้านาย ที่ให้ยศเรา ก็เดินไป
ตามรอยเท้า (พบแล้ว) ไหว้แล้วกล่าวว่า ท่านเจ้าขา ขอท่านโปรดยกโทษ
ผิด ที่ทาสของเจ้านายทำไว้ให้ข้าด้วยเถิด ก็ท่านชื่อว่า ไม่อยู่ในอำนาจของ
ความโกรธ โปรดให้ชีวิตแก่บุตรของข้าด้วยเถิด แล้วก็กล่าวเป็นคาถาว่า

อเวจิตฺตํ ปิฎฺฐจฺจิโต อุตฺตมมฺงคํ

พาหํ ปสาเรติ อกมฺมเนยฺยํ

เสตานิ อกฺขิณี ยถา มตฺตสฺส

โก เม อิมํ ปุตุตฺตมกาสี เอวํ.

หวัก็ถูกปิดไปอยู่ข้างหลัง เหยียดแขน

ไปทำอะไรก็ได้ ลูกตาทั้งสองก็ขาว

เหมือนคนตาย ใครทำแก่บุตรนี้ของข้า

อย่างนี้.

พระมหาบุรุษกล่าวว่า เราไม่ทำอย่างนั้นดอก แต่เมื่อเหล่าภุมมียักษ์
และเทวดาผู้เคารพในนักบวช เห็นผู้เบียดเบียนนักบวช จักทำก็ได้กระมัง.
นางกล่าวว่า ท่านเจ้าขา ท่านคงไม่มีใจคิดประทุษร้ายสิ้นเชิง คงเป็นพวก
เทวดาทำแน่ พวกเทวดาขอขมาง่ายไหม ข้าจะปฏิบัติอย่างไรเล่า ท่านเจ้าขา.
พระมหาบุรุษกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นเราจะบอกยาแก่เจ้า อาหารที่เหลือเรากิน
ยังมีอยู่ในภาชนะใส่อาหารของเรา เจ้าจงเทน้ำน้อยหนึ่งลงในภาชนะนั้น
แล้วถือเอาหนึ่งใส่ปากบุตรของเจ้า ส่วนที่เหลือเอาลงคนในภาชนะน้ำแล้ว
เอาใส่ปากพวกพราหมณ์แปดหมื่นคน. นางก็รับคำว่า จะทำตาม ถืออาหารไหว้

พระมหาบุรุษแล้ว ก็ไปทำตามที่ตั้ง พ้ออาหารถูกใส่ลงในปาก ท้าวเทวราช ผู้เป็นหัวหน้ารู้ว่า เมื่อเจ้านายทำยาเสียเอง พวกเราก็ไม่อาจทำอะไรได้ แล้ว ก็ปล่อยกุมาร กุมารนั้นกลืนอาหารแล้ว ก็มีอาการเป็นปกติเหมือนไม่เคยทุกข์ อะไร ๆ เลย. ครั้งนั้น มารดาก็กล่าวแก่กุมารนั้นว่า พ่อเอ๋ย เจ้าจงดูอาการ อันแปลกของพวกพราหมณ์ประจำตระกูลของเจ้า ที่ปราศจากหิริโอตตปปะณีติ เป็นสมณะไม่น่าจะเป็นอย่างนี้เลย เจ้าให้พวกสมณะฉันเสียสิ พ่อ. ต่อหน้านาง ก็ให้คนอาหารส่วนที่เหลือลงในภาชนะน้ำให้ใส่ลงในปากพราหมณ์ทั้งหลาย เหล่ายักษ์ก็ปล่อยทันที แล้วหนีไป พวกพราหมณ์ก็กลืนอาหารแล้ว ก็ลุกขึ้น ถามว่า เอาอะไรใส่ปากพวกเรา. นางตอบว่า อาหารเดนของมาตังคฤมิ. พราหมณ์เหล่านั้น ไม่แสดงความเสมอภาคว่า พวกเราถูกบังคับให้กินอาหาร เดนของคนจัณฑาล ไม่เป็นพราหมณ์แล้ว บัดนี้ พราหมณ์เหล่านี้ ไม่ใช่ พราหมณ์บริสุทธิ์ แต่นั่น จึงพากันหนีออกจากที่นั่น ไปยังแคว้นเมชมะ รำพึงว่า พวกเราเชื่อว่า พราหมณ์ผู้ต้องหวาดสะอุ้ง (หลังหวะ) ในนครของ พระเจ้าเมชมะ. ดังนี้แล้ว ก็บริโภคอยู่แต่ในกรุงราชคฤห์.

สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ เทียวกระทำการข่มคนชั่ว ทรมานคนถือ มานะอยู่. ครั้งนั้นดาบสรูปหนึ่งชื่อ ชาติมันตะ เข้าใจตนเองว่า ไม่มีใคร เสมอเรา ไม่ยอมแม้แต่จะเข้าใจคนอื่น ๆ พระโพธิสัตว์พบดาบสนั้น อาศัย อยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ก็เดินไปในที่นั้น ด้วยหมายจะข่มมานะของดาบสนั้น. ชาติมันตดาบสจึงถามว่า พ่อมหาจำริญ เป็นชาติอะไร. พระโพธิสัตว์ตอบ ว่า ข้าเป็นชาติจัณฑาล ท่านอาจารย์. ดาบสก็ตะเพิดว่า ไป ไป เจ้าจัณฑาล จงอยู่เสียทางใต้แม่น้ำคงคา อย่าทำน้ำทางเหนือแม่น้ำคงคาให้เป็นเดนเลย.

พระโพธิสัตว์ก็ตอบรับว่า ดิละ ท่านอาจารย์ ข้าจักอยู่ในที่ท่านบอก แล้วก็ไปอยู่ทางใต้แม่น้ำคงคา อธิษฐานว่า น้ำของแม่น้ำคงคาจงไหลทวนกระแส. เข้าตรู ชาติมันตคาบสก็กลงไปยังแม่น้ำคงคา บ้วนปากล้างหน้า ชำระชฎา (ผมที่มวยไว้) พระโพธิสัตว์นั้นเกี่ยวไม้สีฟัน ถ่มเขพะเป็นก้อน ๆ ลงในแม่น้ำ ไม้สีฟันและเขพะที่ถ่มก็ลอยไปที่คาบสนั้น พระโพธิสัตว์อธิษฐานว่า ไม้สีฟันและเขพะนั้น อย่าคิดในที่อื่น ให้ติดอยู่ที่ชฎาของคาบสนั้นผู้เดียว ทั้งเขพะทั้งไม้สีฟันก็ติดอยู่ที่ชฎาของคาบสนั้นเท่านั้น. คาบสก็เคื่อดร้อนรำคาญใจว่า การกระทำนี้ ต้องเป็นของเจ้าจันทาลแน่ จึงเดินไปถามว่า พ่อมหาจำเริญ จันทาล น้ำของแม่น้ำคงคานี้ เจ้าทำให้มันไหลทวนกระแสหรือ. ขอรับ ท่านอาจารย์. ถ้าอย่างนั้น เจ้าอย่าอยู่ทางใต้แม่น้ำคงคาเลย จงอยู่เสียด้านเหนือแม่น้ำคงคาเถอะ. พระโพธิสัตว์ก็รับคำว่า ขอรับ ท่านอาจารย์ ข้าจักอยู่ในที่ตามที่ท่านบอก แล้วก็อยู่ ณ ที่นั้น คลายฤทธิเสียด้านน้ำก็ไหลตามปกติ คาบสก็ประสพความย่อยยับนั้นอีก จึงไปถามพระโพธิสัตว์ว่า พ่อมหาจำเริญจันทาล น้ำของแม่น้ำคงคานี้ เจ้าทำให้มันไหลทวนกระแส บางครั้งก็ทำให้มันไหลตามกระแสหรือ. ขอรับ ท่านอาจารย์. คาบสจึงสาปว่า เจ้าไม่ให้นักบวชผู้อยู่เป็นปกติสุข อยู่โดยสะดวกเลย ศีรษะของเจ้าจักแตกออก ๗ เลี่ยง ในวันที่ครบ ๗ นับแต่วันนี้ไป. ดิละ ท่านอาจารย์ ส่วนข้าก็ไม่ให้ดวงอาทิตย์ขึ้น. ครั้งนั้นมหาสัตว์คิดว่า คำสาปแข่ง จักตกลงเบื้องบนของคาบสนั้นเท่านั้น เราจำต้องรักษาคาบสนั้นไว้. วันรุ่งขึ้น ก็ไม่ให้ดวงอาทิตย์ขึ้นด้วยฤทธิ เพราะเอ็นดูสัตว์ธรรมดาอิทธิวิสัยของผู้มีฤทธิเป็นอินไตย (ไม่ควรคิด) ตั้งแต่นั้นมา ก็ไม่ปรากฏว่า ดวงอาทิตย์ขึ้น ก็กำหนดกลางคืนกลางวันกันไม่ได้ ไม่มีผู้ประกอบ การงาน เช่น ทำนา ค้าขาย เป็นต้น คนทั้งหลายก็ประสบอันตราย ด้วยไม่

รู้ว่า นีัยักษ์บันดาล หรือภูตผี เทวดา นาค ครุฑ บันดาล คิดกันว่า จะควรทำอะไรกันหนอ ปรึกษากันว่า ชรรคมดาว่า ราชสกุลมีปัญญามาก จะไม่อาจคิดถึงประโยชน์ของโลกหรือ มาพวกเราไปราชสกุลกันเถิด แล้วก็พากันไปยังราชสกุลร้องทุกข์.

พระราชา สดับแล้วแม้จะทรงกลัว ก็ทำเป็นไม่กลัว ตรัสว่า อย่ากลัวกันไปเลย พ่อเอ๋ย คาบสชื่อชาติมันตะอยู่ริมฝั่งแม่คงคา คงจรรู้เหตุอันนั้น เราจักไปถามท่านให้หายสงสัย พอ ๒ - ๓ วัน ก็เสด็จพร้อมด้วยพวกคนผู้บำเพ็ญประโยชน์เข้าไปหาคาบส ได้รับปฏิสันถารแล้ว ก็ตรัสถามเรื่องนั้น. คาบสก็ทูลว่า ถวายพระพร มหาบพิตร มีจันทาลอยู่คนหนึ่ง เขาทำน้ำของแม่น้ำคงคานี้บางครั้งก็ให้ไหลตามกระแส บางครั้งก็ให้ไหลทวนกระแส คำอะไร ๆ ที่อาตมากล่าวเพื่อประโยชน์นั้น ก็มีอยู่ ขอได้โปรดตรัสถามจันทาลคนนั้น เขาคงจะรู้. พระราชาเสด็จไปยังสำนักของมาตังคฤณี ตรัสถามว่า ท่านผู้เจริญ ท่านไม่ให้ดวงอาทิตย์ขึ้นหรือ. ถวายพระพร มหาบพิตร. เพราะเหตุไรเล่า เจ้าข้า. เพราะชาติมันตะคาบสสาปแช่งอาตมาภาพผู้ไม่คิดอาตมาภาพจักให้ดวงอาทิตย์ขึ้น ก็ต่อเมื่อชาติมันตะคาบสนั้น มาไหว้อาตมาภาพขอขมาแล้ว ถวายพระพร. พระราชาก็เสด็จไปตรัสชวนว่า มาเถิดท่านอาจารย์ ขอขมาคาบสเสีย. ทูลว่า มหาบพิตร อาตมาไม่ไหว้จันทาลดอก. ตรัสว่า อย่าทำอย่างนี้ซิ ท่านอาจารย์ โปรดเห็นแก่หน้าชาวแคว้นเถิด. ชาติมันตะคาบสนั้น ก็ปฏิเสธอย่างนั้นอีก. พระราชาก็เสด็จเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ตรัสว่า ท่านอาจารย์ ท่านชาติมันตะคาบสไม่ปรารถนาขอขมานี้. พระโพธิสัตว์ทูลว่า เมื่อชาติมันตะคาบสไม่ขอขมา อาตมาภาพก็ไม่ปล่อยดวงอาทิตย์. พระราชาทรงดำริว่า ชาติมันตะคาบสผู้นี้ไม่ยอมขอขมามาตั้งคฤณินี้ เมื่อชาติมันตะคาบสไม่

ขอขมาก็ไม่ยอมปล่อยดวงอาทิตย์ ประโยชน์อะไรแก่พวกเรา ด้วยคาบสนั้น เรา
จักเห็นแก่ชาวโลก แล้วตรัสสั่งคนทั้งหลายว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านจงไป
จับมือทำชาติมันตคาบสนั้น มายังสำนักของคาบส (มาตังคฤมิ) ให้นำชาติ-
มันตคาบสนั้นมาแล้ว ให้หมอบแทบเท้าของมาตังคฤมิ ตรัสว่า โปรดเอ็นดูชาว
แวนแคว้นของมามาตังคฤมินั้นเสีย. พระโพธิสัตว์ทูลว่า อาตมาภาพคงโทษ
กะผู้ขอขมา ก็แต่ว่าคำสาปของชาติมันตคาบสนั้น ก็จักตกบนศีรษะของชาติ-
มันตคาบสนั้นนั่นเอง เมื่ออาตมาปล่อยดวงอาทิตย์แล้ว แสงของดวงอาทิตย์
จักตกบนศีรษะของชาติมันตคาบสนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ศีรษะของคาบสนั้น
จักแตกออก ๗ เลี่ยง ขอคาบสนั้นอย่าประสบความย่อยยับนั้นเสีย มาเถิดท่าน
จักลงน้ำประมาณเพียงคอ จงวางก้อนหินเหนียวขนาดใหญ่ไว้บนศีรษะ เราจัก
ปล่อยดวงอาทิตย์ แสงของดวงอาทิตย์ตกต้องที่ก้อนหินเหนียว จักทำลายก้อนหิน
เหนียวนั้นแตกเป็น ๗ เลี่ยง. เมื่อคาบสนั้นทิ้งก้อนหินเหนียวเสีย แล้วดำเนินไป
โผล่ขึ้นทางทำอื่น ท่านทั้งหลายจงบอกคาบสนั้นดังนี้ คาบสนั้นจักมีความสวัสดิ
ปลอดภัย. คนทั้งหลายก็รับคำว่า จักทำอย่างนั้น แล้วก็ทำตามสั่งทุกประการ.
ความสวัสดิก็มีแก่คาบสนั้นนั่นเอง เหมือนอย่างนั้น. ตั้งแต่นั้นมา ชาติมันต-
คาบสนั้นก็ได้คิดว่า ขึ้นชื่อว่าชาติไม่เป็นเหตุ คุณภายในของเหล่านักบวชต่าง
หากเป็นเหตุ ก็ละมานะความถือชาติและโคตร ไม่มัวเมาอีกเลย. ดังนั้น เมื่อ
ชาติมันตคาบสถูกทรมาณแล้ว มหาชนก็ได้รับรู้ถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เกิด
โกลาหลเอิกเกริกเป็นการใหญ่ พระราชาตรัสวอนขอให้พระโพธิสัตว์ไปยัง
พระนครของพระองค์. พระโพธิสัตว์ก็ถวายปฏิญญารับคำขอ ดำริว่า จัก
ทรมาณพราหมณ์แปดหมื่นคนนั้น และจักเปลื้องปฏิญญา แล้วไปยังพระนคร
ของพระเจ้าเมษณะ.

พราหมณ์ทั้งหลาย เห็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น ก็ปรึกษากันว่า ท่านผู้เจริญ นีมหาโจรผู้นั้นแหละมาแล้ว บัดนี้จักทำพวกเราให้ปรากฏ (เปิดโปง) ว่า พวกเราทั้งหมดนี้กินเดนไม่เป็นพราหมณ์แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเราก็จักอยู่แม้ในที่นี้ไม่ได้ จักฆ่ามันก่อนละ แล้วพากันไปเฝ้าพระราชาทูลว่า ขอถวายพระพร ขอมหาบพิตรโปรดอย่าทรงสำคัญนักบวชจันฑาลผู้นี้เป็นคนดีเลย นักบวชจันฑาลผู้รู้มนต์หนัก จับแผ่นดินทำให้เป็นอากาศก็ได้ จับอากาศทำให้เป็นแผ่นดินก็ได้ จับที่ไกลทำให้ใกล้ก็ได้ จับที่ใกล้ทำให้ไกลก็ได้ กลับแม่คงคาทำให้ไหลขึ้นก็ได้ เมื่อปรารถนาอาจพลิกแผ่นดินก็ได้ ทำอันตรายพระชนมชีพก็ได้ หรือว่าขึ้นชื่อว่า จิตของคนอื่นไม่อาจยึดไว้ได้ตลอดเวลา นักบวชจันฑาลผู้นี้ เมื่อได้ที่พึงในนครนี้ ก็จะพึงทำแม้ราชสมบัติของมหาบพิตรให้พินาศก็ได้ ทำอันตรายพระชนมชีพก็ได้ ตัดขาดพระราชวงศ์ก็ได้ ขอมหาบพิตรโปรดเชื่อคำของพวกอาตมาเถิด จะฆ่าเขาเสียได้ในวันนี้ก็ควร ขอถวายพระพร. ขึ้นชื่อว่าพระราชาทองหลาย ย่อมมีอุปัทภัก์ ดังนั้น ท้าวเธอจึงตกลงพระทัย ด้วยอำนาจถ้อยคำของพราหมณ์เหล่านั้น. ฝ่ายพระโพธิสัตว์เที่ยวขออาหารไปในพระนคร เดินไปยังพระราชอุทยาน ปราศจากความสงสัย เพราะเป็นผู้ไม่มีความคิด นั่งบนแผ่นดินอันเป็นมงคล. สติระลึกไม่ได้เลยในเวลาเพียงครู่เดียว เพราะญาณที่สามารถระลึกได้ ๘๐ กัป คือ อดีต ๔๐ กัป อนาคต ๔๐ กัป ระลึกไม่ได้. พระราชาไม่ไห้คนอื่นล่วงรู้เสด็จไปด้วยพระองค์เอง ทรงเอาพระแสงดาบฟันพระมหานรุษ ซึ่งนั่งผลอตัว เพราะระลึกไม่ได้ขาด ๒ ท่อน. ฝนคือพีชโลหะที่ ๘ ฝนคือโคถนตมที่ ๙ ก็ตกลงในแวนแคว้นของพระราชาพระองค์นั้น ฝน ๕ ชนิดตกลงในแวนแคว้นของพระราชาแม่พระองค์นี้ด้วยประการฉะนี้. พระราชาพระองค์นั้นพร้อมทั้งบริษัท ก็บังเกิดในมหานรก.

ด้วยเหตุนี้ สังกิจบัพทิต จึงกล่าวว่

อุปหจ มน เมชโณ มาตงคสุมี ยสุตสินเ

สปาริสชโ อจุนินโน เมชฌารณล ตทา อหุ.

พระเจ้าเมชณะพร้อมทั้งบริษัททรงขาด

คุณธรรม ทรงกระทบพระทัย ในเพราะ

มาตงคสุมีผู้มีเกียรติยศ ป่าชื่อว่าเมชณะ

จึงได้มีมาแต่ครั้งนั้น.

พึงทราบว่ป่าเมชณะกลายเป็นป่าไปด้วยประการฉนี้. แต่ป่าเมชณะ
นั้น ท่านเรียกว่ ป่ามาตงค เพราะอำนาจของสุมีชื่อมาตงค.

บทว่า **ปญทาปฏิภาณานิ** คือปัญหาพยากรณ์. บทว่า **ปจุนีกาตพพ**
ความว่ สำคัญว่ ควรทำให้เป็นข้าศึก คือเป็นเสมือนว่ถือว่เป็นฝ่ายตรงข้าม.
บทว่า **อนุวจุจการิ** ท่านอธิบายว่ จงกระทำให้เป็นข้อที่พึงพิจารณา คือ
ใคร่ครวญแล้วจึงทำ. คำว่ **สาธุ โหติ** แปลว่ เป็นการดี. พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงแสดงว่ ก็เมื่อคนเช่นท่านพบเรา ถึงเราว่เป็นสรณะ ครั้นพบนิครนถ์
แล้วก็ถึงนิครนถ์เป็นสรณะ คำครหาที่ย่อมจะเกิดขึ้นได้ว่ อุบาสินี้ถึงทุกคนที่
ตนพบเห็นนั้นแลเป็นสรณะหรือ เพราะฉนั้น การใคร่ครวญเสียก่อนแล้วทำ
จึงเป็นการดีสำหรับคนเช่นท่าน. คำว่ **ปญากั ปริหเรยฺยุ** ความว่ เขาว่า
พวกนิครนถ์เหล่านั้น ได้สาวกเห็นปานนั้นแล้ว ก็ยกชง (โ้อวด) เทียวป่า
ประกาศว่ พระราชา อำมาตย์ของพระราชา หรือ เศรษฐีชื้อโน้น ๆ เป็น
สาวก ถึงเราเป็นสรณะ.

ถามว่ เพราะเหตุไร.

ตอบว่า เพราะว่า ความที่พวกเราเป็นใหญ่ จักปรากฏชัดแจ้ง ด้วยวิธีการอย่างนี้ และเพราะว่า ถ้าเขาจะพึงเกิดวิปปฏิสารเดือดร้อนสำคัญว่า เราถึงสรณะด้วยเหตุอะไร หรือเขาก็จะบรรเทาความเดือดร้อนรำคาญแม้อันนั้นว่า คนเหล่านั้นทั้งหมดส่วนมาก รู้ถึงความที่ตนมีการถึงสรณะแล้ว มาบัดนี้ ไม่กลับเป็นทุกข์ ในการที่จะถอนคนกลับไป. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า **ปฏากัม ปริหเรยฺยํ** ดังนี้.

คำว่า **โอปานภูตํ** แปลว่า ตั้งอยู่เหนือบ่อน้ำที่จัดไว้. คำว่า **กุกฺ** คือ นิเวศน์ของท่าน. คำว่า **ทาทพฺพํ มนุญฺเญยฺยาสี** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงโอวาทว่า เห็นคน ๑๐ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง ๖๐ คนบ้าง ผู้มาแล้ว อย่างพูดว่าไม่มี ให้เถิด อย่าตัดไทยธรรมสำหรับนิครนถ์เหล่านี้ ด้วยเพียงเหตุที่ถึงเราเป็นสรณะ ณ บัดนี้ แท้จริง ควรให้แก่พวกเขาที่มาถึงแล้ว โดยแท้. คำว่า **สุตเมตฺ** **ภนฺเต** ความว่า อุบาลีคฤหบดีทูลถามว่า ทรงไฉนมาจากไหน พระเจ้าข้า. ตรัสตอบว่า จากสำนักของนิครนถ์ทั้งหลาย เขาว่านิครนถ์เหล่านั้น ประกาศในเรือนของสกุลทั้งหลายอย่างนี้ว่า พวกเรากล่าวว่า ควรให้แก่คนใดคนหนึ่งที่มาถึงแล้ว ส่วนพระสมณโคดมกล่าวว่า ควรให้ท่านแก่เราเท่านั้น ๆ ล ๆ ท่านที่ให้แก่สาวกพวกอื่นไม่มีผลมากมาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาคำนั้น จึงตรัสว่า **อโย คหปติ สุตเมตฺ** ดังนี้.

คำว่า **อนุปฺพุทฺถกฺ** คือกถาที่กล่าวตามลำดับอย่างนี้คือ ศิลลำดับจากท่าน สวรรค์ลำดับจากศีล โทษของกามทั้งหลายลำดับจากสวรรค์. ในอนุพุทฺถกถานั้น คำว่า **ทานกถํ** คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณ คือ ทาน เป็นต้นอย่างนี้ว่า ธรรมดาว่า ชื่อว่าทานนี้ เป็นเหตุแห่งสุขทั้งหลาย, เป็นมูลรากของสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโภคสมบัติทั้งหลาย, เป็นที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าของ

คนที่เดินทางไม่เรียบ ที่พึ่งพา ที่ตั้ง ที่หน่วงเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป
ที่ไปเบื้องหน้า เช่นกับทาน ไม่มีในโลกนี้และโลกอื่น. ด้วยว่า ทานนี้เป็น
เช่นกับสิงหาสน์ (ที่นั่งรูปสิงห์) ทำด้วยรัตนะ เพราะอรรถว่า เป็นที่พึ่งพา.
เป็นเช่นกับแผ่นดินผืนใหญ่ เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้ง. เป็นเช่นเดียวกับเชือกโยง
เพราะอรรถว่า เป็นที่หน่วงเหนี่ยว. แท้จริง ทานนี้ เป็นประคองนาวา เพราะ
อรรถว่า ข้ามทุกข์ได้. เป็นประคองผู้องอาจในสงคราม เพราะอรรถว่า โล่งใจ
เป็นประคองพระนครที่ปรับปรุงดีแล้ว เพราะอรรถว่า ป้องกันภัยได้. เป็นประ
คองปทุม เพราะอรรถว่า อันมลทินคือความตระหนี่เป็นต้นไม่ซึมเข้าไป. เป็น
ประคองอักษิ เพราะอรรถว่า เฝ้ามลทินเหล่านั้น. เป็นประคองงูพิษ เพราะอรรถ
ว่า ต้องนั่งไกล ๆ. เป็นประคองราชสีห์ เพราะอรรถว่า ไม่หวาดกลัว. เป็น
ประคองช้าง เพราะอรรถว่ามีกำลัง. เป็นประคองพญาโคเผือก เพราะอรรถว่า
สมมติกันว่าเป็นมิ่งมงคลยิ่ง. เป็นประคองพญาม้าที่ชื่อวลาหก เพราะอรรถว่า
ให้ไปถึงแผ่นดินอันเกษม (ปลอดภัย). ธรรมดาว่า ทานนั้นเป็นทางที่เราดำ
เนินแล้ว เป็นวงศ์ของเราเท่านั้น เป็นมหาอภัยของเวลามพราหมณ์ เป็นมหาอภัย
ของมหาโควินทศาสดา เป็นมหาอภัยของพระเจ้ามหาสุทศนจอมจักรพรรดิ เป็น
มหาอภัยของพระเวสสันดร เป็นมหาอภัยเป็นอนเนก ที่เราผู้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ
บำเพ็ญมาพร้อมแล้ว เป็นทานที่เรา สมัยที่เป็นกระต่าย ขอมทอดตัว
ลงในกองเพลิงที่ลูกโซน ยึดจิตใจของพวกเขาจากที่มาถึงแล้วได้ แท้จริง ทาน
ย่อมให้สักคสมบัติในโลก ให้มารสมบัติ ให้พรหมสมบัติ ให้จักรพรรดิสมบัติ
ให้สาวกบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ อภิสัมโพธิญาณ ก็บุคคลเมื่อให้ทาน ย่อม
อาจสมาทานศีลได้ เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสศีลกถาไว้ในลำดับ
จากทานนั้น. คำว่า **ศีลกถ** คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณคือศีล เป็นต้น อย่าง

นี้ว่า ธรรมดาว่าศีลนี้ เป็นที่พึ่งพา ที่ตั้ง ที่หวังเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น
ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า ธรรมดาว่า ศีลนี้เป็นวงศ์ของเรา เราม่าเพ็ญศีลบริบูรณ์
ในอรรถภาพทั้งหลายไม่มีที่สุด คือ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ **สังขปาละ** ครั้งเป็น
พญานาคชื่อ **ภูริทัตตะ** ครั้งเป็นพญานาคชื่อ **จัมเปยยะ** ครั้งเป็นพญานาค
ชื่อ **สีลวะ** ครั้งเป็นพญาช่างผู้เลี้ยงมารดา ครั้งเป็นพญาช่างชื่อ **นัททันตะ**
แท้จริงที่พึ่งอาศัยแห่งสมบัติทั้งหลายในโลกนี้และโลกอื่น เช่นกับศีล ที่ตั้ง ที่
หวังเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าเช่นกับศีลไม่มี เครื่อง
ประดับเช่นกับเครื่องประดับคือศีลไม่มี ดอกไม้เช่นกับดอกไม้คือศีลไม่มี กลิ่น
เช่นกับกลิ่นคือศีลไม่มี โลกแม่ทั้งเทวโลกมองดูผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือ
ศีล ผู้มีดอกไม้คือศีลเป็นเครื่องประดับ ผู้อันกลิ่นคือศีลซึมซาบแล้ว ย่อมไม่
รู้สึกอึด เพื่อจะทรงแสดงว่า กิเลสคลออาศัยศีลนี้ ย่อมได้สวรรค์นี้ดังนี้ จึง
ตรัสสักคกถาลำดับจากศีลนั้น. คำว่า **สคคกถ** ได้แก่ ถกที่ประกอบด้วยคุณ
คือสวรรค์เป็นต้น อย่างนี้ว่า ธรรมดาว่า สวรรค์นี้ นำปรารถนา นำใคร
นำพอใจ ในสวรรค์นั้น มีการเล่นเป็นนิตย์ ได้สมบัติทั้งหลายเป็นนิตย์
เทวดาชั้นจาตุมหาราชเสวยทิพยสุขทิพยสมบัติ ๕ โภกียปี ชั้นดาวดึงส์ ๓ โภกียปี
และ ๖ โภกียปี. พระโอรสของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้กำลังตรัสถึงสวรรค์สมบัติ
ก็ไม่มีเพียงพอ สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เป็นต้นว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เราจะพึงกล่าวสักคกถด้วยปริยายเป็นอนันต์ ดังนี้. พระผู้มี-
พระภาคเจ้า เมื่อทรงประเล้าประโลมด้วยสักคกถอย่างนี้แล้ว เป็นประดุจทรง
ประดับช้างแล้ว ตัดวงของช้างนั้นเสียอีก ทรงแสดงว่าสวรรค์แม่นี้ ไม่เที่ยง
ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสวรรค์นั้น จึงตรัส
โทษ ความเลวทราม ความเศร้าหมอง ของกามทั้งหลายโดยนัยเป็นต้นว่า

กามทั้งหลาย มีรสร่อยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกาม เหล่านี้มียิ่งขึ้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า **อาทินโว** แปลว่า โทษ. คำว่า **โอกาโร** แปลว่า ต่ำ ทราม. คำว่า **สงฺกิลโส** คือ ความเศร้าหมองใน ตังสารวิญฺของสัตว์ทั้งหลาย เพราะกามเหล่านั้น เหมือนที่ตรัสว่า ผู้เจริญ สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงชู้ด้วยโทษของกาม อย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศอนิสงส์ในเนกขัมมะ การหลีกออกจากกาม. คำว่า **กฺลฺลจิตฺตํ** คือจิตไม่เสียด. คำว่า **สํมุกฺกํติกา** คือ ที่ทรงยกขึ้นเอง คือที่ ทรงยกขึ้น ถือเอาด้วยพระองค์เอง อธิบายว่า ที่ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ ไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น. ถามว่า นั่นคืออะไร. ตอบว่า คืออริยสังฺกเทศนา. ด้วย เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค. คำว่า **วิรัชํ วิตมฺลํ** ความว่า ที่ชื่อว่า ปราศจากธุลี เพราะไม่มีธุลีคือราคะเป็นต้น ที่ชื่อว่าปราศ- จากมลทิน เพราะปราศจากมลทินคือราคะเป็นต้น. คำว่า **ธมฺมจกฺขุ** นี้เป็นชื่อ ของมรรค ๓ ในพรหมายุสฺตร ข้างหน้าและอัสวักขยญาณในจุลลราหุโลวาท สฺตร. ส่วนในที่นี้ ทรงประสงค์เอาโสดาปัตติมรรค. เพื่อทรงแสดงอาการเกิด ขึ้นของธรรมจกฺขุ นั้น จึงตรัสว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดก็มีความดับไปเป็นธรรมดา. ก็ธรรมจกฺขุ นั้น ทำนิโรธ ให้เป็น อารมณฺ์แล้ว เหวงตลอดตั้งขตธรรมทั้งปวง ด้วยอำนาจกิจนั้นแลเกิดขึ้น. อริยสังฺกธรรมอันผู้นั้นเห็นแล้ว เหตุนั้นผู้นั้นชื่อว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว. แม้ ในบาทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. ความสงสัยอันผู้นั้นข้ามเสียแล้ว เหตุนั้น ผู้นั้นชื่อว่า มีความสงสัยอันข้ามเสียแล้ว. คำกล่าววว่า อย่างไร ของผู้นั้น ไป ปราศแล้ว เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่ามีคำกล่าววอย่างไรไปปราศแล้ว. ผู้นั้นถึงแล้ว ซึ่งความแก้วกล้า เหตุนั้นผู้นั้นชื่อว่าถึงความแก้วกล้า. ผู้นั้น ไม่มีผู้อื่นเป็น

ปัจจัยในคำสอนของพระศาสดา คือ ไม่เป็นไปในคำสอนของพระศาสดานั้น ด้วยการเชื่อผู้อื่น เหตุนั้น ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย. อุบาสี คฤหบดีรับเอาด้วยจิต เพลิดเพลินแล้ว สรรเสริญด้วยวาจา บันเทิงใจแล้ว. คำว่า อวารามิ แปลว่า กั้น ปิด. คำว่า อนาวาณฺ์ ได้แก่ ไม่ห้าม คือ เปิดประตูแล้ว.

คำว่า อสุโสติ โข ทิฆมตปัสสี ความว่า ได้ยินว่า ทิฆมตปัสสี นิครนถ์นั้น ตั้งแต่อุบาสีคฤหบดีนั้นไปแล้ว ก็เที่ยวเงี่ยหูฟังว่า คฤหบดีผู้ บัณฑิต กับพระสมณโคดมผู้ถึงพร้อมด้วยทศนะมีถ้อยคำนำสัตว์ออกจากทุกข์ จักเสื่อมใส แม้เพราะเหตุอุบาสีบัณฑิตนั้น จักเสื่อมใสเพราะธรรมกถา ครั้น เสื่อมใสได้แล้ว จักถึงสภาวะเพราะเหตุนั้น หรือ ไม่ถึงสภาวะเพราะเหตุนั้น ก่อนหนอ. เพราะฉะนั้น ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้ฟังเป็นครั้งแรกทีเดียว. คำว่า เตนหิ สมฺม ความว่า ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ ถูกความเศร้าใจอย่างแรงครอบงำ แม้ได้ยินคำว่า จงหยุดอยู่ที่นั่นนั่นแล แต่กำหนดใจความไม่ได้ จึงเจรจา กับคนเฝ้าประตูอยู่นั้นแหละ คำว่า มชฺฌิมายฺ ทวารสาลาเย ความว่า เรือนหลังใดมี ๗ ชุมประตู ชุมประตูที่ ๔ ของเรือนหลังนั้น นับแต่ชุมประตู ในทั้งหมด ชื่อว่า ศาลาใกล้ประตูกลาง เรือนหลังใดมี ๕ ชุมประตู ชุม ประตูที่ ๓ ของเรือนหลังนั้น ชื่อว่าศาลาใกล้ประตูกลาง เรือนหลังใดมี ๓ ชุม ประตู ชุมประตูที่ ๒ ของเรือนหลังนั้น ชื่อว่า ศาลาใกล้ประตูกลาง ส่วนเรือน ที่มีชุมประตูเดียว ชุมที่อาศัยเสามงคฺลทรงกลาง ชื่อว่า ศาลาใกล้ประตูกลาง แต่เรือนของอุบาสีคฤหบดีนั้น มีชุมประตู ๗ ชุม. ท่านกล่าวว่า ๕ ชุมก็มี. คำทั้งหมด มีคำว่า อคฺคํ เป็นต้น เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน. ในคำว่า ยํ สฺกฺทํ นี้ คำว่า ยํ หมายถึงนาฏบุตรใด. คำว่า สฺกฺทํ เป็นเพียง

นิบาต. คำว่า **ปริศนาคเหตฺวา** ความว่า เอาผ้าห่มผืนนั้นนั่นแหละคลุมท้องไว้.
คำว่า **นิสฺสิตาเปติ** ความว่า เชิญให้นั่งว่า ค่อย ๆ อาจารย์ ค่อย ๆ อาจารย์.
ประหนึ่งวางหมอน้ำมันขนาดใหญ่ ฉะนั้น คำว่า **ทตฺโตติ** ความว่า
ท่านเกิดโง่ไปแล้วหรือ. คำว่า **ปฏิมุฏโก** ความว่า ไล่ที่ศิระชะไว้
(สวม). คำว่า **อนฺุททารโก** เป็นต้น แม้เป็นคำหยาบ ที่ฆปัสสสินิครนถ์
ก็กำหนดไม่ได้ว่า พูดคำนี้หยาบ ก็พูดออกไป เพราะเกิดความเศร้าใจอย่างแรง
เพราะเหตุอุบาสกกลายเป็นอื่น. คำว่า **ภทฺทิกา ฆนฺุเต อวณฺุณฺเณ** ความว่า
นิครนถ์พูดหมายถึงมายานั้นแล อุบาสกบรรลุโสดาปัตติมรรค แหงตลอดด้วย
ตนเอง. คำว่า **เตนฺหิ** นี้เป็นเพียงศัพท์นิบาต ความว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า
จักทำคำเปรียบเทียบแก่ท่าน. อีกอย่างหนึ่ง เป็นคำบอกเหตุ. ท่านอธิบายว่า
คำสั่งสอนของพวกท่าน มิใช่ธรรมนำสัตว์ออกจากทุกข์ ด้วยเหตุอันใดข้าพเจ้า
จักทำคำเปรียบเทียบแก่ท่าน ด้วยเหตุนั้น. คำว่า **อุปวิษณฺุณา** แปลว่า ไกล
เวลาตลอด. คำว่า **มกฺกณฺุจฺฉาปกั** แปลว่า ลูกลิง. คำว่า **วิกิณฺุติว**
อาเนหิ ความว่า จงให้มูลค่านามา (ซื้อมา). แท้จริง ในท้องตลาด พ่อค้า
แม่ค้า ย่อมขายของเล่นสำหรับลิง ทั้งที่มีวิญญูณ ทั้งที่ไม่มีวิญญูณ ภริยา
สาวของพราหมณ์แก่นั้น พูดหมายถึงของเล่นนั้น. คำว่า **รชิตํ** ความว่า เรา
ต้องการของนี้ที่เขาเอาสีย้อม ย้อมไล่ด้วยสีเหลืองหนาๆ ให้. คำว่า **อาโกณฺุณฺุติ-**
ปฺุจจาโกณฺุณฺุติ ความว่า ที่เขาทุบกกลับไปกลับมามบ่อยๆ. คำว่า **อุภโต ภา-**
วิมณฺุจฺจํ ความว่า ที่มีผิวอันเขาขัดเกลี้ยงเกลาคีทั้งสองข้างแล้วด้วยไม้ไผ่, มณี
และหิน. คำว่า **รงฺกขฺุโหม หิ โข** ความว่า ของเล่นทั้งที่มีวิญญูณ ทั้งที่ไม่มี
วิญญูณ ย่อมดูดีเยี่ยม เพราะฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **โน อาโกณฺุณฺุณฺุขฺุโหม**
ความว่า เมื่อของเล่นมีวิญญูณ เขาเอาวางลงที่แผ่นดินกระดานสำหรับทุบ ทุบ

ที่ห้องก่อน ห้องก็แตก จี๊ก็ไหลออก ทูบที่หัว หัวก็แตก มันสมองก็ไหลออก ของเล่นที่ไม่มีวิญญูณ ก็แตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **วิมุขุขุขโม** ความว่า ของเล่นที่มีวิญญูณ ที่เขาขัดด้วยมณีและหิน ก็ไร้ขนไร้ผิว ของเล่นที่ไม่มีวิญญูณ ก็แตกละเอียด จึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **รุงคฺขโม** **หิ โข พาลานํ** ความว่า ผู้ควรแก่การข้อม ข้อมให้เกิดเพียงระคะ เป็นที่รักของเหล่าคนเขลา มีความรู้ทราวมส่วนวาทะของนิครนถ์ก็ดี กถามรรคอื่น ๆ ที่ไร้ประโยชน์เช่นเรื่องการตยูทและรามายณะเป็นต้นก็ดี ไม่เป็นที่รักของเหล่าบัณฑิตเลย. คำว่า **โน อนุโยคฺขโม** **โน วิมุขุขุขโม** ความว่า ไม่ทนการประกอบตาม หรือการพิจารณาข้อมว่างเปล่า เหมือนฝัดเกลบหาข้าวสาร และเหมือนหาแก่นไม้ในต้นกล้วย. คำว่า **รุงคฺขโม** **เจว ปณฺฑิตานํ** ความว่า แท้จริง ถาที่ว่าด้วยอริยสัจ ๔ ข้อมเป็นที่รักของเหล่าบัณฑิต ฟังอยู่ถึงร้อยปี ก็ไม่รู้สักอ้อม. เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนี้. ก็พุทธวณะ ข้อมลึกซึ่งอย่างเดียวเหมือนมหาสมุทร โดยประการที่ยังลงได้ เพราะเหตุนี้อุบาลีคฤหบดีจึงกล่าววว่า **อนุโยคฺขโม** **จ วิมุขุขุขโม** **จ.** คำว่า **สุณฺหาหิ** ความว่า อุบาลีคฤหบดีเริ่มกล่าวพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระศาสดาพระองค์ใด โปรดจงฟังพระคุณทั้งหลาย ของพระศาสดาพระองค์นั้น.

บัณฑิตเรียกว่า **ธีระ** ในบทว่า **ธีรสฺส.** ฟังทราบความสัมพันธ์ในบททั้งปวงอย่างนี้ว่า ปัญญา ความรอบรู้ ฯลฯ ความเห็นชอบอันใด ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยปัญญาอันนั้น ผู้ทรงเป็นบัณฑิตฉลาดในธาตุอายตนะ ปฏิกิจสมุปปาท ฐานะและอฐานะ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นพระศาสดาของข้าพเจ้า. คำว่า **ปภินฺนชิลฺลสฺส** แปลว่า ผู้มี

กิเลสจตุตตะปุตริงใจอันทำลายได้แล้ว. สภาวะเหล่านี้ ชนแล้ว ชนอยู่ จัก
ชนะซึ่งปฏุชนทั้งปวง เหตุนั้น สภาวะเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ชนะ. ถามว่า สภาวะ
เหล่านั้นคืออะไร ตอบว่า คือ มัจจุมาร กิเลสมาร และเทวปุตตมาร มาร
ผู้ชนะเหล่านั้น อันพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นทรงชนะแล้ว เพราะเหตุนั้น พระ-
พุทธรเจ้าพระองค์นั้น จึงชื่อว่า ผู้มีมารอันทรงชนะแล้ว คือพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้มีมารผู้ชนะอันทรงชนะแล้วพระองค์นั้น. คำว่า **อนิมุตต** แปลว่า ผู้ไม่มี
ทุกข์ ทั้งทุกข์ที่เกิดจากกิเลส ทั้งทุกข์ที่เป็นวิบาก. คำว่า **สุตมจิตตสุต** คือ
ผู้มีจิตสมาสมาด้วยดีในพระเทวทัต ช้างชื่อ ธนपालกะ พระองคฺุลิมาล และ
พระราหุลเถระเป็นต้น. คำว่า **พุทฺธสีลสุต** แปลว่า ผู้มีอาจารย์ ความ
ประพฤติอันเจริญแล้ว. คำว่า **สาธูปญฺญสุต** แปลว่า ผู้มีปัญญาดี. คำว่า
วิสมนุตรสุต แปลว่า ผู้ข้ามที่อันไม่สมมาสมาเป็นต้น ยืนหยัดอยู่
แล้ว. คำว่า **วิมุตต** แปลว่า ผู้มีมตทิน มีราคะเป็นต้น ไปปราศจาก
แล้ว. คำว่า **ตุลิตสุต** แปลว่า ผู้มีจิตยินดีแล้ว. คำว่า **วณฺโถโลกามิสสุต**
คือผู้มีกามคุณอันกายเสียแล้ว. คำว่า **มุทิตสุต** คือ ผู้พลอยยินดีแล้ว ด้วย
อำนาจวิหารธรรม คือ มุทิตา. อีกอย่างหนึ่ง คำนี้ อุบาลีคฤหบดี กล่าวซ้า
นั่นเอง. เป็นความจริง อุบาลีคฤหบดีกล่าวพระคุณแม้อย่างเดียวอยู่บ่อย ๆ
โดยความเลื่อมใสนั้นแล. คำว่า **กตสมณฺณสุต** แปลว่า ผู้มีคุณเครื่องเป็น
สมณะอันทรงกระทำแล้ว อธิบายว่า ทรงบรรลุมที่สุดของสมณธรรม. คำว่า
มนุชฺชสุต แปลว่า ผู้เป็นสัตว์ผู้หนึ่ง ด้วยอำนาจโวหารโลก. อุบาลีคฤหบดี
กล่าวซ้าอีกว่า ผู้เป็นนระ (คน) เมื่อเขากล่าวโดยประการอื่น พระคุณ ๑๐
ประการ กล่าวด้วยคาถาหนึ่ง ๆ ย่อมไม่พอ. คำว่า **เวณยิกสุต** แปลว่า ผู้
นำของสัตว์ทั้งหลาย. คำว่า **รุจิรชมฺมสุต** แปลว่า ผู้มีธรรมสะอาด. คำว่า

ปภาสกุส แปลว่า ผู้กระทำแสงสว่าง. คำว่า **วีรสุต** คือ ถึงพร้อมด้วยความเพียร. คำว่า **นิสกุส** คือบรรดาโค ชั้นอุสกะ ชั้นวสกะเป็นโคชั้นนิสกะ ด้วยอรรถว่า ไม่มีผู้เทียบได้ในที่ทั้งปวง. คำว่า **คมภีรสุต** แปลว่า ทรงมีพระคุณลึกซึ้งหรือผู้ทรงลึกซึ้งด้วยพระคุณทั้งหลาย. คำว่า **โมนปตฺตสุต** คือผู้บรรลุลญาณ. **ญาณ** ความรู้ ชื่อว่า เวท ในคำว่า **เวทสุต**. ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยความรู้ที่เรียกว่าเวทนั้น. คำว่า **ธมฺมฏฺฐสุต** แปลว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม. คำว่า **ถฺวตฺตสุต** ผู้มีตนสำรวมแล้ว คือ ผู้มีตนอันปิดแล้ว. คำว่า **นาคสุต** แปลว่า ผู้ประเสริฐ ด้วยเหตุ ๔ ประการ. คำว่า **ปนฺตเสนสุต** แปลว่า ผู้มีที่นอนและที่นั่งอันสงัด. คำว่า **ปฏฺมินฺตคสุต** แปลว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญา ตอบได้พระเวท. ความรู้เรียกว่า **โมนะ** ในคำว่า **โมนสุต** ทรงเพียบพร้อมด้วยความรู้นั้น หรือผู้มีกิเลสอันขจัดได้แล้ว. คำว่า **ทนฺตสุต** คือผู้หมดพศ. คำว่า **อิสฺสิตฺตมสุต** คือ ทรงเป็นฤษีองค์ที่ ๗ นับต่อจากฤษี ๖ พระองค์ มีวิปัสสิฤษีเป็นต้น. คำว่า **พฺรหฺมสฺสิตฺตสุต** แปลว่า ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ. คำว่า **นหตฺตคสุต** แปลว่า ผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว. คำว่า **ปทกฺคณสุต*** คือผู้ฉลาดในการรวบรวมอักษรทั้งหลายแล้วเอามาทำบทคาถา (ร้อยกรอง). คำว่า **วิทิตเวทสุต** แปลว่า ผู้มีญาณอันรู้แจ้ง. คำว่า **ปุรินฺททสุต** แปลว่า ผู้ประทานธรรมทานก่อนผู้อื่นทั้งหมด. คำว่า **สกุส** แปลว่า ผู้สามารถ. คำว่า **ปตฺติปตฺตสุต** แปลว่า ผู้บรรลุลุคณที่ควรบรรลุล. คำว่า **เวยฺยการณสุต** แปลว่า ผู้แสดงเนื้อความได้กว้างขวาง. ความจริง บทว่า **พฺยาคตฺนฺนํ** ไม่มี. ความของบททั้งปวงพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว. คำว่า **วิปสฺสิสฺส** แปลว่า ผู้ทรงเห็นแจ้ง. คำว่า **อนกิลฺลสุต** แปลว่า มิใช่ผู้สาชยายมนต์. คำว่า

๑. บาลี อุปาลิวาทสูตร เป็น ปทกสุต.

โน **อปถตฺตสฺส** หมายถึงผู้ไม่ยืนตาม ไม่เดินตาม คือมีจิตไม่ไปตามกิเลสทั้งหลาย. คำว่า **อถตฺตสฺส** คือไม่ข้อง. แผ่นดินเรียกว่า **ฐริ** ในคำว่า **ฐริปถสฺส** อธิบายว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญาอันไพบูรณ์ใหญ่ กว้าง เสมอ แผ่นดินนั้น. คำว่า **มหาปถสฺส** คือเพียบพร้อมด้วยปัญญาอันใหญ่. คำว่า **อนุปถสฺส** คือผู้อันเครื่องฉาบทา คือ ตัณฑาและทัญฐิ ไม่ฉาบทาแล้ว. คำว่า **อาหุเนยฺยสฺส** คือผู้ควรรับของบูชา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ยักกะ ในคำว่า **ยกฺขสฺส** ก็เพราะอรรถว่า ทรงแสดงอานุภาพได้ หรือเพราะอรรถว่า อันใคร ๆ มองไม่เห็น (ไม่ปรากฏพระองค์). เพราะเหตุนี้ อุบาลีคฤหบดีจึงกล่าวว่ **ยกฺขสฺส**. คำว่า **มหโต** แปลว่า ใหญ่ คำว่า **ตสฺส** **สวโกมุหมสฺมิ** ความว่า ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระศาสดา ผู้มีพระคุณมีประการดั่งนั้น พระองค์นั้น ปฏิสัมภिता ปัญญาแตกฉานของอุบาสกมาถึงด้วยโสดาปัตติมรรคนั้นแล.

ดังนั้น อุบาลีคฤหบดี ดำรงอยู่ในวิสัยแห่งปัญญาแตกฉานแล้ว เมื่อจะกล่าวพระคุณของพระทศพลในการละกิเลสร้อยบท จึงวิชันหาความของปัญหาที่ว่า ท่านคฤหบดี พวกเรา (พวกนิครนถ์นาฏบุตร) จะทรงจำตัวท่านว่าเป็นสาวกของใคร. คำว่า **กทา** **สญฺญพฺุหา** แปลว่า รวบรวมไว้เมื่อไร ได้ยินว่า นิครนถ์นาฏบุตรนั้น คิดอย่างนี้ว่า อุบาลีคฤหบดีนี้ไปสำนักพระสมณโคดมมาเดี๋ยวนี้เอง เขารวบรวมคุณเหล่านั้นไว้ตั้งแต่เมื่อไรกัน เพราะฉะนั้น นิครนถ์นาฏบุตรจึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **วิจิตฺตมาลี** **คณฺเอยฺย** ความว่า นายช่างทำดอกไม้ หรือลูกมือช่างทำดอกไม้ ฟังร้อยระเบียบดอกไม้อันวิจิตร ต่างโดยเป็นระเบียบดอกไม้ มีข้าวเดียวกันเป็นต้น ด้วยความเป็นคนขยันเองบ้าง ด้วยความที่ดอกไม้ทั้งหลายมีสีต่าง ๆ กันบ้าง. ในคำว่า **เอวเมว โย ฆนฺเต**

นี้ พึงเห็นการรวบรวมการพรรณนาพระคุณมีประการต่าง ๆ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่าขุนเขาสิเนรุ เหมือนกองดอกไม้กองใหญ่ ในบรรดาดอกไม้ทั้งหลายนานาชนิด. อุบัติคฤหบดีเปรียบเหมือนนายช่างทำดอกไม้ผู้ฉลาด การร้อยกรองพระคุณอันวิจิตรของพระตถาคตเจ้าของคฤหบดี เปรียบเหมือนการร้อยกรองระเบียบดอกไม้อันวิจิตรของนายช่างทำดอกไม้.

คำว่า **อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุกุคฺคณฺฉิ** ความว่า นิครนถ์นาฏบุตร นั้น ทนคู่สักการะของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ ก็คิดมากกว่า ตั้งแต่พຽງนี้ เรา ก็พาคณะ ๕๐-๖๐ คน เข้าไปบ้านเขา บริโภคอาหารไม่ได้ หม้อข้าวของเราแตกเสียแล้ว. ครั้งนั้น นิครนถ์นาฏบุตรนั้น ก็เกิดความโศกอย่างแรง เพราะการแปรเปลี่ยนของผู้ทำนุบำรุง. ความจริงสัตว์เหล่านี้ คิดเพื่อตนอย่างเดียว. เมื่อความโศกนั้น เกิดแก่นิครนถ์นาฏบุตรนั้นแล้ว ความร้อนภายในก็มี โลหิตก็ละลาย. โลหิตนั้นถูกกองลมใหญ่พัดดันขึ้นก็พุ่งออกจากปาก ประมาณบาตรหนึ่ง เหมือนน้ำข้อมที่ใส่ลงในหม้อ. ก็สัตว์จำนวนน้อย ส้ารอกโลหิตที่คั่งออกแล้ว ยังอาจมีชีวิตอยู่ได้. นิครนถ์คุกเข่า (เข่าอ่อน) ส้มลงในที่นั้นนั่นเอง. พนักงานคานหาม ก็นำนิครนถ์นาฏบุตรนั้นออกนอกพระนครพาไปด้วยคันหาม ๕ คน พลันมาถึงนครปาวา. ต่อมาไม่นานนัก นิครนถ์นาฏบุตรก็ทำกาละ (ตาย) ณ นครปาวา. พระธรรมเทศนาในพระสูตรนี้ ก็สำเร็จลงด้วยอำนาจบุคคลผู้เป็นอุคฆฏิตัญญูแล

จบอรรถกถาอุปาติวาตสูตรที่ ๖

๗. กุกกุโรวาทสูตร

ว่าด้วยปุณณโกถิบุตรและเสนियोเจละ

[๘๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ในโกถิบุตรชนบท ทรงทำ
นิคมของชาวโกถิบะ ชื่อว่าหลิททวสนะให้เป็นโคจรคาม ครั้งนั้นปุณณโก-
ถิบุตรผู้ประพตวิตรตั้งโค และเสนियोเจละ ผู้ประพตวิตรตั้งสุนัข เข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วปุณณโกถิบุตรผู้ประพตวิตรตั้ง
โค ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฝ่ายเสนี-
योเจละผู้ประพตวิตรตั้งสุนัข ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ก็ส่ายเชิงจูงสุนัขแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้าง
หนึ่ง ปุณณโกถิบุตรผู้ประพตวิตรตั้งโค ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนियोเจละนี้ ประพตวิตรตั้งสุนัข ทำกรรมยากที่ผู้อื่น
จะทำได้ บริโภคโภชนะที่วางไว้ ณ พื้นดิน เขาสมათานกุกกุรวตรนั้นอย่าง
บริบูรณ์ สิ้นกาลนาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย ปุณณะ จงคข้อนี้เสียเถิด
อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย. ปุณณโกถิบุตรผู้ประพตวิตรตั้งโค ได้ทูลถามพระผู้-
มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนियोเจละ ประพตวิ-
ตรตั้งสุนัข ทำกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้ บริโภคโภชนะที่วางไว้ ณ พื้นดิน
เขาสมათานกุกกุรวตรนั้นอย่างบริบูรณ์สิ้นกาลนานคติของเขาจะเป็นอย่างไร
ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย ปุณณะ
จงคข้อนี้เสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย. ปุณณโกถิบุตร ผู้ประพตวิตร

ดังโค ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งที่ ๓ ว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนियोเจละ พระพฤติวัตรดังสุนัข ทำกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้ บริโภคโภชนะ ที่วางไว้ ณ พื้นดิน เขาสมათานกุกกุรวัตรนั้นอย่างบริบูรณ์สิ้นกาลนาน คติของ เขาจักเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจักเป็นอย่างไร.

[๘๕] พ. คุณก่อนปุลณะ เราไม่ได้จากท่านเป็นแน่ซึ่งคำนี้ว่า อย่าเลยปุลณะ จงงดข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้ แต่เราจัก พยากรณ์แก่ท่าน คุณก่อนปุลณะ บุคคลบางคนในโลกนี้บำเพ็ญกุกกุรวัตร บำเพ็ญปกติของสุนัข บำเพ็ญกิริยาอาการของสุนัขให้บริบูรณ์ ไม่ขาดสาย ครั้น แล้วเมื่อตายไป เขาย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของสุนัข อนึ่ง ถ้าเขามีความ เห็นอย่างนี้ว่า เราจักเป็นเทวดาหรือเทพองค์ในองค์หนึ่ง ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด คุณก่อนปุลณะ เรา กล่าวคติของผู้เห็นผิดว่ามี ๒ อย่าง คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใด อย่างหนึ่ง คุณก่อนปุลณะ กุกกุรวัตรเมื่อถึงพร้อม ย่อมนำเข้าถึงความ เป็นสหายของสุนัข เมื่อวิบัติย่อมนำเข้าถึงนรก ด้วยประการฉะนี้. เมื่อพระผู้มี- พระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เสนियोเจละผู้ประพฤติวัตรดังสุนัข ร้องไห้หน้าตา ไหล.

คติของผู้ประพฤติวัตรดังโค

[๘๖] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะปุลณโกถิบบุตรผู้ ประพฤติวัตรดังโคว่า คุณก่อนปุลณะ เราไม่ได้จากท่านว่า อย่าเลยปุลณะ จงงดข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้. เสนियोเจละทูลว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้ามิได้ร้องไห้ถึงการพยากรณ์นั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสกะข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าได้สมาทานกุกุวัตรนี้อย่างบริบูรณ์มาช้านานแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณโกถิบบุตร ประพฤติวัตรดังโค เขาสมาทานโควัตรนั้นอย่างบริบูรณ์มาช้านาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร.

พ. อย่าเลย เสนิยะ จงคข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย.

เสนิยะขอเจละทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งที่ ๒... เป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณโกถิบบุตรนี้ ประพฤติวัตรดังโค เขาสมาทานโควัตรนั้นอย่างบริบูรณ์มาช้านาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร.

พ. คุณก่อนเสนิยะ เราไม่ได้จากท่านเป็นแน่ซึ่งคำนี้ว่าอย่าเลยเสนิยะ จงคข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้ แต่เราจักพยากรณ์แก่ท่าน คุณก่อนเสนิยะ บุคคลบางคนในโลกนี้ บำเพ็ญโควัตร บำเพ็ญปกติของโค บำเพ็ญกิริยาอาการของโคอย่างบริบูรณ์ ไม่ขาดสาย ครั้นแล้วเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของโค อนึ่ง ถ้าเขามีความเห็นอย่างนี้ว่า เราจักเป็นเทวดา หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด คุณก่อนเสนิยะ เรากล่าวคติของผู้เห็นผิดว่ามี ๒ อย่าง คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง คุณก่อนเสนิยะ โควัตรเมื่อถึงพร้อม ย่อมนำเข้าถึงความเป็นสหายของโค เมื่อวิบัติย่อมนำเข้าถึงนรก ด้วยประการฉะนี้. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปุณณโกถิบบุตร ผู้ประพฤติวัตรดังโค ร้องไห้ น้ำตาไหล.

[๘๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเสนิยะขอเจละ ผู้ประพฤติวัตรดังสุนัขว่า คุณก่อนเสนิยะ เราไม่ได้คำนี้จากท่านว่า อย่าเลยเสนิยะ จงค

ข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้ ปุณณโกถียบุตรทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ร้องไห้ถึงการพยากรณ์นั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าสมาทานโควัตรนี้อย่างบริบูรณ์มาช้านาน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสามารถแสดงธรรมโดยประการที่ทำให้ข้าพเจ้าพึงละโควัตรนี้ได้ และเสนียขอเจละผู้ประพตวัตรดังสุนัข พึงละกุกุวัตรนั้นได้.

ดูก่อนปุณณะ ถ้ากระนั้น ท่านจงฟัง จงมนสิการให้ดี เราจักกล่าว ปุณณโกถียบุตร ผู้ประพตวัตรดังโค ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

กรรมดำกรรมาขาว ๔

[๘๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนปุณณะ กรรม ๔ ประการนี้ เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ๔ ประการนั้นเป็นไฉน ดูก่อนปุณณะ กรรมดำมีวิบากดำมีอยู่ กรรมขาวมีวิบากขาวมีอยู่ กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวมีอยู่ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมมีอยู่.

ดูก่อนปุณณะ ก็กรรมดำมีวิบากดำ เป็นไฉน ดูก่อนปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันมีความทุกข์ ประมวลวจีสังขาร อันมีความทุกข์ ประมวลมโนสังขาร อันมีความทุกข์ ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์ ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลกอันมีทุกข์ เขาอันผัสสะประกอบด้วยทุกข์ถูกต้อง ย่อมเสวยเวทนาอันประกอบด้วยทุกข์ อันเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว จุจสัตว์นรก ฉะนั้น ดูก่อนปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมนั้น ผัสสะ

ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงแล้ว คุณก่อนปุณณะ แม้เพราะอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทายาท ข้อนี้ เรากล่าวว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

คุณก่อนปุณณะ ก็กรรมขาว มีวิบากขาว เป็นไฉน คุณก่อนปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ประมวลวจีสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ประมวลมโนสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์ ผัสสะอันไม่มีความทุกข์ ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะไม่มีความทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาอันไม่มีความทุกข์ เป็นสุขโดยส่วนเดียว คุณเทพชั้นสุภกนิหาณะนั้น คุณก่อนปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงแล้ว คุณก่อนปุณณะ แม้เพราะอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทายาท ข้อนี้ เรากล่าวว่า กรรมขาวมีวิบากขาว.

คุณก่อนปุณณะ ก็กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว เป็นไฉน คุณก่อนปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ประมวลวจีสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ประมวลมโนสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ผัสสะอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลก อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้างถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง มีทั้งสุขและทุกข์ระคนกัน คุณพวกมนุษย์ เทพบางเหล่าและสัตว์วินิบาตบางเหล่าจะนั้น คุณก่อนปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึง

แล้ว คุณก่อนปฐมนะ แม้เพราะอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทายาท
ข้อนี้เรากล่าวว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

คุณก่อนปฐมนะ ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อม
เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมนั้นเป็นในน คุณก่อนปฐมนะ บรรดากรรม ๓
ประการนั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำ มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว มี
วิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวนั้นเสีย ข้อนี้
เรากล่าวว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความ
สิ้นกรรม คุณก่อนปฐมนะ กรรม ๔ ประการนี้แล เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม.

ปุณณโกถิบุตฺรแสดงคนเป็นอุบาสก

[๘๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปุณณโกถิบุตฺรผู้
พระพฤติวัตรดังโค ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภามิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่
คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้
ฉันใด พระโคดมผู้เจริญ ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายฉันนั้นเหมือนกัน
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและ
พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็น
อุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

เสนียขอเจละขอบรรพชาอุปสมบท

เสนียขอเจละ ผู้ประพฤติวัตรดังสุนัขได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภามิตของพระ-

องค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกรทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิ พระโคตมผู้เจริญ ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายนั้นนั้น เหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พ. คุณก่อนเสนียะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หวังการบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือนก่อน ต่อล่วง ๔ เดือน ภิกษุทั้งหลาย มีจิตอันอัญญเดียรถีย์ให้ยินดีแล้ว จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความ เป็นภิกษุ ก็แต่ว่า เราทราบความต่างแห่งบุคคลในข้อนี้.

ติตถียปริวาส

[๕๐] เส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์มาก่อน หวังการบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือนก่อน ต่อล่วง ๔ เดือน ภิกษุผู้มีจิตอันอัญญเดียรถีย์ให้ยินดีแล้วจึงให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความ เป็นภิกษุไซริ้ ข้าพระองค์จักอยู่ปริวาสถึง ๔ ปี ต่อล่วง ๔ ปี ภิกษุทั้งหลายมีจิตอันข้าพระองค์ให้ยินดีแล้ว จึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบทเพื่อความ เป็นภิกษุเถิด.

เสนียะเจละผู้พระพตติกุกุรวัตร ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อท่านเสนียะอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกไปอยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ ไม่นานนัก ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้มีความต้อง

การ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ใน ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ท่านพระเสนियะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

จบกุกกุโรวาทสูตรที่ ๗

๗. อรรถกถากุกกุโรวาทสูตร *

กุกกุโรวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกลิเยสุ คือชนบทที่มีชื่ออย่างนี้. โกลิเยนั้นเป็นชนบทหนึ่ง เรียกกันอย่างนี้ก็เพราะว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของเหล่าพระราชกุมารฝ่ายโกลิยวงศ์ซึ่งดำรงอยู่ ณ นครโกลิเย ในชนบทชื่อ โกลิเย นั้น. คำว่า **หลิททวสน** ความว่า คนทั้งหลายนุ่งห่มผ้าสีเหลือง เล่นนักขัตฤกษ์ ในคราวสร้างนิคมนั้น สิ้นสุดการเล่นนักขัตฤกษ์แล้ว พวกเขาก็ยกชื่อนิคมขนานนามว่า **หลิททวสนะ**. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำหลิททวสนะนิคมนั้นให้เป็นโคจรคาม ประทับอยู่. ก็ที่อยู่ในหลิททวสนนิคมนั้น ยังไม่ได้กำหนดกันไว้ก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้นก็พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เสนาสนะอันสมควรแก่พระพุทธรูปทั้งหลาย. คำว่า **โควตติโก** ความว่า ผู้สมาทานโควัตร การพระพฤติอย่างโค คือตั้งเขาทั้งสองเขabenศิรยะ ผูกหาง

๑. อรรถกถาเรียก กุกกุโรวาทสูตร.

ที่เกี่ยวเนื่องกับเหล่าโค. คำว่า **อเจโล** แปลว่า เปลือย ไม่มีผ้า. คำว่า **เสนियो** เป็นชื่อของเขา. คำว่า **กุกกุรวตฺติโก** ความว่า ผู้สมათานกุกกุรวตฺตร การประพุดอย่างสุนัข ทำกิริยาของสุนัขทุกอย่าง. ปุณณะ กับ เสนิยะ ทั้งสองนั้น. เป็นสหายนเล่นเล่นด้วยกันมา. คำว่า **กุกกุโรว** **ปลิถุญจิตฺวา** ความว่า ขึ้นชื่อว่าสุนัข เมื่อนั่งใกล้ ๆ นาย เอาเท้าทั้งสองข้างตะกุกที่พื้นนั่งเห่าเสียงสุนัข เสนิยะ คิดว่า แม้เราจักกระทำคุกกิริยาแห่งสุนัข ครั้นกล่าวทักทายปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็เอาเท้าทั้งสองข้างตะกุกพื้น สลัดศิระษะทำเสียงกุก นั่งคู้มือและเท้าเหมือนสุนัข. คำว่า **ฉมายํ** **นิกฺขิตฺวา** แปลว่า ที่เขาวางไว้ที่พื้นดิน. คำว่า **สมตฺตํ** **สมาทินฺนํ** แปลว่า ที่ยึดอย่างบริบูรณ์. คำว่า **กา คติ** คือผลสำเร็จเป็นอย่างไร. คำว่า **โก อภิสมฺปรายโน** หมายถึงภายภาคหน้า คือบังเกิดในที่ไหน. คำว่า **อลิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง ด้วยทรงพระดำริว่า สิ่งที่ไม่น่ารักจักมีแก่เขา. คำว่า **กุกกุรวตฺตํ** คือการถือเอาอากัปกิริยาของสุนัข. คำว่า **ภาเวติ** แปลว่า ทำให้เจริญ. คำว่า **ปริปฺลฺลณํ** คือไม่พร้อม. คำว่า **อพฺโพภิกฺขณํ** คือไม่ว่างเว้น. คำว่า **กุกกุรัสสิ** คือความประพุดของสุนัข. คำว่า **กุกกุรจิตฺตํ** คือ เกิดความคิดอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วັນนี้ เราจักกระทำการที่สุนัขทั้งหลายพึงกระทำ. คำว่า **กุกกุรakuppi** ความว่า อากาเรินของเหล่าสุนัขมีอยู่ อากาเรที่เห็นสุนัขเหล่าอื่นแล้วแยกเขี้ยวเดินไป อากาเรนี้ชื่อว่า อากาเรของสุนัข. เขาทำอากาเรของสุนัขนั้นให้ปรากฏ. ในคำว่า **อิมินาหํ** **สีเสน** เป็นต้น ความว่า ข้าพระองค์จักเป็นเทวดาหรือเทวดาองค์หนึ่งด้วยความประพุด ด้วยการสมათานวัตร ด้วยการประพุดที่ทำได้ยากหรือด้วยพรหมจรรย์คือการเว้นเมถุนนี้. คำว่า **เทโว** คือบรรดาเทวดาทั้งหลาย มีท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ เป็นต้น เป็นเทวดาองค์ใด

องค์หนึ่ง. คำว่า เทวอุยตโร คือบรรดาเทวดาเหล่านั้นเป็นเทวดาองค์ใด
องค์หนึ่งในฐานะที่ ๒ ที่ ๓ เป็นต้น. คำว่า มิจฺฉาทิฏฺฐิ ความว่า ความ
เห็นนั้นของเขา ชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ เพราะการยึดถือทางที่มีไช้ทางไปสู่เทวโลกว่า
เป็นทางไปสู่เทวโลก. คำว่า อญฺญตฺรึ คตี วทามิ ความว่า ก็คติของเขา
เป็นอื่นไปจากนรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานไม่มี เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้. คำว่า สมฺปชฺชมานํ คือกุกกุรวัตตรที่เขาปฏิบัติอยู่ ไม่
เจือด้วยทิฏฐิ. คำว่า นาหิ ฆนฺเต เอตํ โรทามิ ยํ มํ ฆนฺเต ภควา เอวมาห
ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำพยากรณ์อันใดกะ
ข้าพเจ้าอย่างนี้ ข้าพระองค์มิได้ร้องให้ มิได้คร่ำครวญ มิได้ทอดถอนถึงคำ
พยากรณ์อันนั้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้าดอก. บัณฑิตพึงทราบความซอมนั้น
ด้วยอำนาจกรรมของตนเอง ด้วยประการฉะนี้. ไม่พึงทราบความด้วยอาการ
เพียงน้ำตาไหล. ก็ในข้อนี้ มีการประกอบความดังนี้ว่า

มตฺตํ วา อมฺมา โรทหนฺติ โย วา ชีวันํ ทิสฺสติ

ชีวันตฺตํ อมฺมํ ปสฺสหนฺติ กสฺสฺมา มํ อมฺมํ โรทถิ.

แม่จ๋า คนทั้งหลาย เขาร้องให้ถึง

แต่คนที่ตายแล้ว หรือคนที่ยังเป็นอยู่แต่ไม่

พบกัน เมื่อแม่เห็นฉันยังเป็นอยู่เหตุไร แม่

จึงร้องให้ถึงฉันเล่า แม่จ๋า...(คำของสาธุ

สามเณร)

คำว่า อปิจ เม อิทํ ฆนฺเต ความว่า นายเสนียะ กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนึ่งเล่ากุกกุรวัตตรนี้ ข้าพเจ้าสมาทานมาเป็นเวลายาว
นาน แม้เมื่อปฏิบัติกุกกุรวัตตรนั้น ก็ไม่มีความเจริญ เมื่อปฏิบัติผิดก็ไม่มี

ความเลื่อม (จัญไร) กรรมที่ข้าพเจ้ากระทำมาเป็นเวลาเพียงนี้ก็เกิดเป็นโมฆะ (ไม่มีผล) เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าเมื่อพิจารณาเห็น ความวิบัติของตัวเอง จึง ร้องให้ พระเจ้าข้า. คำว่า โควตุต เป็นต้น ก็พึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้วในกุกกุวัตรเป็นอาทิ นั่นแล. คำว่า **คฺวา กปฺปี** แยกสนธิเป็น **โคอา กปฺปี** แปลว่า อาการของโค. คำที่เหลือก็เป็นเช่นเดียวกับคำที่กล่าวมาแล้วในอาการของสุนัขนั่นแหละ เห็นเหล่าสุนัขตัวอื่น ๆ แล้วแยกเขี้ยวเดินไปในกุกกุวัตรนั้น ฉันโค ก็พึงทราบอาการที่โคเห็นโคตัวอื่น ๆ แล้วยกหูทั้งสองเดินไปในโควัตรนี้ที่ฉันนั้น. คำนอกนั้นก็เหมือนกันนั่นแหละ.

คำว่า **จตุตทาริมา นิ ปุณฺณ กุมฺมานิ** ความว่า เหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภพระธรรมเทศานี้. ก็เพราะเทศานี้มาด้วยอำนาจการกระทำกรรมบางอย่าง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกรรม ๔ หมวดนี้แล้ว การกระทำของคนเหล่านี้จักปรากฏ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภเทศานี้. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงทราบว่าคนทั้งสองนี้จักเข้าใจกรรม ๔ หมวด ที่กำลังทรงแสดงนี้เท่านั้น. ต่อนั้น คนหนึ่งจักถึงสรณะ คนหนึ่งจักบวชแล้วบรรลุพระอรหัต. ดังนั้น เทศานี้เท่านั้นเป็นสัปปายะของพวกเขา จึงทรงปรารภเทศานี้. บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า **กณฺหิ** แปลว่า คำ ได้แก่กรรมที่เป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า **กณฺหวิปากิ** คือมีวิปากคำ เพราะทำให้บังเกิดในอบาย. บทว่า **สุกฺกิ** แปลว่า ขาว ได้แก่กรรมที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า **สุกฺกวิปากิ** คือมีวิปากขาว เพราะทำให้บังเกิดในสวรรค์. บทว่า **กณฺหสุกฺกิ** คือกรรมที่คละกัน. บทว่า **กณฺหสุกฺกวิปากิ** คือมีสุขและทุกข์เป็นวิปาก. แท้จริง บุคคลทำกรรมคละกันแล้ว เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในตำแหน่งช้างมึงมกลเป็นต้น ด้วยอกุศลกรรม ก็เสวยสุขใน

ปวัตติกาลด้วยกุศลกรรม. แม้เขาเกิดในราชตระกูล ด้วยกุศลกรรม ก็เสวย
ทุกข์ในปวัตติกาลด้วยอกุศลกรรม. กรรมคือเจตนาในมรรค ๔ อันกระทำให้
สิ้นกรรมทรงประสงค์เอาว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว. ก็ชื่อว่า กรรมนั้นพึงเป็นกรรม
ดำไฉไร ก็จะมีให้วิบากดำ. ว่าเป็นกรรมขาวไฉไร ก็จะมีให้วิบากขาว.
ส่วนเจตนากรรมในมรรค ๔ ตรัสว่า ไม่ดำไม่ขาว ก็เพราะมีวิบากไม่ดำไม่ขาว
เหตุไม่ให้วิบากทั้งสอง. ความในอุเทศเท่านั้นก่อน.

ส่วนในนิเทศพึงทราบความดังต่อไปนี้. บทว่า **สพฺยาปชฺฌมฺ** แปลว่า
มีทุกข์. ในกายสังขารเป็นต้น อกุศลเจตนา ๑๒ ที่ถึงความไหว้ด้วยอำนาจการ
จับถือเป็นต้น ในกายทวาร ชื่อว่า กายสังขารมีทุกข์. อกุศลเจตนา ๑๒
นั้นนั่นแล ที่ทำให้การเปล่งคำเป็นไปได้ด้วยอำนาจการเคลื่อนไหวลูกคาง
ในวจิตวาร ชื่อว่า วจีสังขาร. อกุศลเจตนา ที่ยังไม่ถึงความไหว้ทั้งสองที่
เป็นไปในมโนทวาร สำหรับคนที่กำลังคิดอยู่ลับ ๆ ชื่อว่า มโนสังขาร. ดังนั้น
อกุศลเจตนาเท่านั้น ที่ต่างโดยเป็นกายทุจริตเป็นต้นในทวารแม้ทั้งสาม พึง
ทราบว่าเป็น **สังขาร**.

แท้จริง ในพระสูตรนี้ เจตนา ชื่อว่า ฐุระ. ในอุปาติ (วาท) สูตร
เจตนา ชื่อว่า กรรม. บทว่า **อภิสงฺขริตฺวา** คือ ชักมา. อธิบายว่า ประ-
มวลมา. บทว่า **สพฺยาปชฺฌมฺ โลกํ** คือเข้าถึงโลกที่มีทุกข์. บทว่า **สพฺยา-**
ปชฺฌมา ผสฺสา ผุสนฺติ คือผัสสะที่มีทุกข์เป็นวิบาก ย่อมถูกต้อง. คำว่า
เอกนฺตทฺกฺขํ ได้แก่ ทุกข์หาระหว่างมิได้. คำว่า **ภฺตฺตา** เป็นปัญญาที่มีวิฤติ ลง
ในอรรถว่า เหตุ. ความเข้าถึง (อุปบัติ) ของสัตว์ที่เกิดแล้ว ย่อมมีเพราะ
กรรมที่มีแล้ว. ท่านอธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมทำกรรมที่มีแล้วอย่างไร ความ
เข้าถึงของสัตว์เหล่านั้น ย่อมมีด้วยอำนาจกรรมที่มีส่วนเสมอกัน กับกรรมที่

มีแล้วอย่างไร. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า สัตว์ทำกรรมอันใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมอันนั้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตน ความว่า สัตว์ทั้งหลาย พระองค์ตรัสว่า เหมือนเกิดเพราะกรรม แต่ชื่อว่า การอุปบัติ ย่อมมีเพราะวิบาก ก็เพราะกรรมเป็นเหตุแห่งวิบาก ฉะนั้นสัตว์ย่อมเกิดเพราะกรรมอันเป็นมูลเหตุนั้น. บทว่า ผลสุตา ผลสุตติ ความว่า สัตว์ทั้งหลายบังเกิดเพราะผลของกรรมอันใด ผัสสะย่อมถูกต้องผลของกรรมอันนั้น. บทว่า กมฺมทายาทา คือ ทายาทของกรรม, เรากล่าวกรรมนั้นแหละว่าเป็นทายาท คือเป็นมรดกของสัตว์เหล่านี้.

บทว่า อพฺยาปฺหุณฺ แปลว่า ไม่มีทุกข์. ในวาระนี้ (นิทเทสวาร) เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ ที่เป็นไปในกายทวาร ชื่อว่า กายสังขาร. เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ นั้นนั่นแหละ ที่เป็นไปในวจิตวาร ชื่อว่า วจีสังขาร. เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ ที่เป็นไปในมโนทวาร และเจตนาในฉานเบื้องต่ำ ๓ ชื่อว่า อพฺยาปฺหุณฺมโนสังขาร.

ถามว่า เจตนาในฉาน จงยกไว้ก่อน ทำไมกามาวจรจึงชื่อว่า อพฺยาปฺหุณฺมโนสังขาร.

ตอบว่า อพฺยาปฺหุณฺมโนสังขาร ย่อมเกิดได้ในขณะเข้ากสิณ และขณะเสพกสิณเนื่อง ๆ เจตนาฝ่ายกามาวจรต่อกับเจตนาปฐมฉาน เจตนาในจตุตถฉาน ต่อกับเจตนาในตติยฉาน. ดังนั้น กุศลเจตนาต่างโดยกายสุจริต เป็นต้นเท่านั้น แม้ในทวารทั้งสาม ฟังทราบว่าเป็น สังขาร. วาระที่สามก็ฟังทราบด้วยอำนาจที่คละกันทั้งสองอย่าง. ในคำว่า เสยฺยถาปี มนุสฺสา เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็น สำหรับพวกมนุษย์ก่อน ปรากฏว่าบางคราวก็สุข บางคราวก็ทุกข์

ส่วนในเหล่าเทวดาทั้งหลาย เหล่าภูมมเทวดา ในเหล่าวินิปาติกสัตว์ทั้งหลาย เหล่าเวมานิกเปรต บางครั้งก็สุข บางครั้งก็ทุกข์. สุขย่อมเกิดได้แม้ในเหล่า สัตว์ดิรัจฉานเช่นช้างเป็นต้น. บทว่า **ตตุร** แปลว่า ในกรรมทั้ง ๓ นั้น.

บทว่า **ตสฺส ปหานาย ยา เจตนา** ความว่า เจตนาในมรรค ก็เพื่อ ประโยชน์แก่การละกรรมนั้น. แต่ถึงกรรมแล้วชื่อว่า ธรรมอย่างอื่นที่ขาวกว่า เจตนาในมรรคไม่มี. ฝ่ายอกุศลเจตนา ๑๐ ถึงกรรม ๔ หมวดนี้แล้ว ชื่อว่า ดำ. กุศลเจตนาที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า ขาว. มรรคเจตนามาแล้วว่า ไม่ดำไม่ขาว. นายเสนียะนั้นคิดว่า ตัวเราเหมือนจะเปลี่ยนความคิดว่า เราประกอบตัวไว้ใน ฝ่ายธรรมที่ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์มาเป็นเวลานานแล้วหนอ ทำคนให้ลำบาก เปล่า จักอาบน้ำที่ริมฝั่งแม่น้ำที่แห้ง เป็นเหมือนคนปักหลักลงในเกลบไม่ทำ ประโยชน์อะไร ๆ ให้สำเร็จเลย เอาเถิด เราจะประกอบตัวไว้ในความเพียร ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคำนี้ว่า **ลภยฺยาหิ ภนฺเต.**

ครั้งนั้น ติตถียปริวาส (การอยู่อบรมสำหรับเดียรถีย์) อันใด พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วในชั้นทวินัยว่า ผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ ตั้งอยู่ใน ภูมิของสามเณรแล้วสมათานอยู่ปริวาส โดยนัยว่า ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้ามีชื่อนี้ เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ ประสงค์จะอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้านั้นขอปริวาส ๔ เดือนกะสงฆ์ ดังนี้เป็นต้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอา ติตถียปริวาสนั้น จึงตรัสเป็นต้นว่า **โย โข เสนีย อญฺญตฺตฺถียปฺพุโป** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปฺพุพฺพชฺ** ตรัสด้วยอำนาจความที่ทรงมีพระวาจาอ่อนหวาน. แม้ที่จริง เสนียะนั้นไม่อยู่ปริวาสก็ได้บรรพชา. แต่เขาต้องการอุปสมบท บำเพ็ญวัตร ๘ ประการ มีการเข้าบ้านเป็นต้น พึงอยู่ปริวาส เกินกาลกำหนด. บทว่า **อารทฺขจิตฺตา** คือมีจิตยินดีแล้วด้วยการบำเพ็ญวัตร ๘ ประการ. นี้

เป็นความย่อในเรื่องคติยปริวาสนั้น. ส่วนความพิสดารของคติยปริวาสนั้น
พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในกถาปิพพัชชาขันธกะ คัมภีร์อรรถกถาวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา. คำว่า **อปีจ เมตุถ** แยกสนธิว่า **อปีจ เม เอตุถ**. คำว่า
บุคฺคฺลเวมตุตฺตา วิทิตา คือรู้ความที่บุคคลเป็นต่าง ๆ กัน. พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงแสดงว่า คำนี้ปรากฏแก่เราว่า บุคคลนี้ควรอยู่ปริวาส บุคคลนี้ไม่ควร
อยู่ปริวาส. ต่อจากนั้น เสนิยะคิดว่า โอ พระพุทธศาสนาน่าอัศจรรย์จริง
ที่คนขัดสีทุบอย่างนี้แล้ว ก็ยึดเอาแต่ที่ควร ที่ไม่ควรก็ทิ้งไป. ต่อแต่นั้น
เขาก็เกิดอุตสาหะในการบรรพชาว่าดีกว่า จึงกราบทูลว่า **สเจ โข ภนฺเต** ดังนี้.
คราวนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความที่เขามีฉันทะแรงกล้า ทรงดำริ
ว่า เสนิยะไม่ควรอยู่ปริวาส. จึงตรัสเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาว่า ภิกษุ เธอไปให้
เสนิยะอาบนำแล้วให้บรรพชา แล้วนำตัวมา. ภิกษุนั้นก็กระทำอย่างนั้น ให้
เขาบรรพชาแล้วนำมายังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
นั่งกลางหมู่สงฆ์ ให้เขาอุปสมบทแล้ว. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เสนิยะ-
นิครนถ์ผู้ถืออุกกุรวัตร ก็ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.
บทว่า **อจิรฺอุปสมฺปนฺโน** แปลว่า อุปสมบทแล้วไม่นาน. บทว่า **วูปกฺกุโร**
คือปลี๊กกายและจิต ออกจากวัฏฏคามและกิเลสคาม. บทว่า **อปฺปมฺตุโต** คือ
ผู้ไม่ละสติในกัมมัฏฐาน. บทว่า **อาตาปี** คือผู้มีคุณเครื่องเผากิเลส ด้วย
คุณเครื่องเผากิเลสคือความเพียร ที่นับได้ว่าเป็นไปทางกายและทางจิต. บทว่า
ปหิตฺตุโต คือผู้มีตนอันส่งไป มีอัทธภาพอันสละแล้ว เพราะเป็นผู้ไม่เชื่อใย
ในร่างกายและชีวิต. คำว่า **ยสุตฺตถาย** แยกสนธิว่า **ยสุต อตฺถาย**. บทว่า
กฺกุลฺปฺตุตา คือ บุตรผู้มีมรรยาทและสกุล. บทว่า **สมฺมเทว** คือ โดยเหตุ
โดยการณ. คำว่า **ตทฺนฺตุตฺร** แยกสนธิว่า **ตํ อนฺตุตฺร**. บทว่า **พฺรหฺม-**

จริยปริโยสานัม คือ อรหัตผลอันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์. จริงแล้ว
กุลบุตรทั้งหลาย ย่อมบวชเพื่อประโยชน์แก่มรรคพรหมจรรย์นั้น. สองบทว่า
ทิฏฺฐุเรว ฐมฺเม คือ ในอรรถภาพนี้แน่. บทว่า **สยฺ อภิญญา สจฺจิกตฺวา**
คือ กระทำให้ประจักษ์ด้วยปัญญา ด้วยตัวเอง. อธิบายว่า ผู้ไม่มีผู้อื่นเป็น
ปัจจัย (ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น). บทว่า **อุปสมฺปชฺช วิหสฺสี** คือ บรรลุแล้ว
ให้ถึงพร้อมแล้วอยู่. ผู้อยู่อย่างนี้แล รู้ยิ่งว่า ชาตีสิ้นแล้ว ฯลฯ. พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงปัจจุเวกขณภูมิ (ญาณ) แก่เสนियะนั้นอย่างนี้แล้ว
เพื่อทรงให้เทศนาจบลงด้วยยอดคือพระอรหัต ท่านจึงกล่าวว่า ก็ท่านเสนियะเป็น
พระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
อญฺญตโร คือ องค์หนึ่ง. บทว่า **อรหตฺ** คือ แห่งพระอรหันต์ทั้งหลาย ใน
ข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า บรรดาพระอรหันต์สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ท่านเสนियะเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งตั้งขึ้นทั้งนั้นแล.

๘. อภัยราชกุมารสูตร

ว่าด้วยอภัยราชกุมาร

[๕๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวันกถกนิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น พระราชกุมารพระนามว่า อภัย เสด็จเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่ ทรงอภิวัตนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๒] นิครนถ์นาฏบุตรได้ทูลอภัยราชกุมารว่า ไปเถิด พระราชกุมาร เจริญพระองค์ทรงยกวาตะแก่พระสมณโคดม เมื่อพระองค์ทรงยกวาตะแก่สมณโคดมอย่างนี้แล้ว กิตติศัพท์อันงามของพระองค์จักระบือไปว่า อภัยราชกุมาร ทรงยกวาตะแก่สมณโคดมผู้มีฤทธิ์ มีอานุภาพมากอย่างนี้.

อภัยราชกุมารตรัสถามว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าจะยกวาตะแก่พระสมณโคดม ผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ ได้อย่างไร.

นิครนถ์นาฏบุตรทูลว่า ไปเถิด พระราชกุมาร เจริญพระองค์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจงทูลถามพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะพึงตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่นบ้างหรือหนอ ถ้าพระสมณโคดมทูลถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า คู่ก่อนราชกุมาร ตถาคตพึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น การกระทำของพระองค์จะต่างอะไรจากปุถุชนเล่า เพราะแม้ปุถุชนก็พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ถ้า

พระสมณโคดมถูกถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณก่อนราชกุมาร ตาคดไม่ฟังกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์ฟังทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่าง นั้น อย่างไรพระองค์จึงทรงพยากรณ์พระเทวทัตว่า เทวทัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ตั้งอยู่สิ้นกับหนึ่ง เป็นผู้อันใครๆ เยียวยาไม่ได้ ดังนี้ เพราะ พระวาจาของพระองค์นั้น พระเทวทัตโกรธ เสียใจ คุณก่อนพระราชกุมาร พระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนไขแล้ว จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่ อาจคายออกได้เลย เปรียบเหมือนกะจับเหล็กที่ติดอยู่ในคอกของบุรุษ บุรุษนั้น จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้ ฉนั้นใด คุณก่อนราชกุมาร พระสมณ- โคมก็ฉนั้นนั้น ถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนไขแล้วจะไม่อาจกลืนเข้า ไม่ อาจคายออกได้เลย.

อภัยราชกุมารรับคำนิพนธ์นำฎบุตรแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรง อภิวัตินิพนธ์นำฎบุตร ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ- ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ทรงแหงนดูพระอาทิตย์ทรงพระดำริว่า วันนี้มิใช่ กาลจะยกวาทะแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า วันพรุ่งนี้เถิด เราจักยกวาทะแก่พระผู้ มีพระภาคเจ้าในนิเวศน์ของเราดังนี้แล้ว จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระองค์เป็นที่ ๔ จงทรงรับ ภัตตาหารของหม่อมฉัน เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ ด้วยคุณิภาพ ลำดับนั้น อภัยราชกุมารทรงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ประทักษิ- ณแล้ว เสด็จหลีกไป ครั้นนั้น พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า พระผู้มี-

พระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของอภัย
ราชกุมารประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ ลำดับนั้น อภัยราชกุมารทรง
อังคาสพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยขาทนียโภชนียะอันประณีต ให้อุ้มหน้าเพียง
พอด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จ ทรงชัก
พระหัตถ์จากบาตรแล้ว อภัยราชกุมารทรงถืออาสนะต่ำอันหนึ่ง ประทับนั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

วาทที่ไม่เป็นที่รัก

[๕๓] อภัยราชกุมารประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูล
ถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะพึงตรัสพระวาท
อันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคนอื่นบ้างหรือหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนราชกุมาร ในปัญหาข้อนี้ จะ
วิสันนาโดยส่วนเดียวมิได้.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะปัญหาข้อนี้ พวกนิครนถ์ได้ฉิบหาย
แล้ว.

พ. คุณก่อนราชกุมาร เหตุไฉนพระองค์จึงตรัสอย่างนี้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะปัญหาข้อนี้ พวกนิครนถ์ได้ฉิบหายแล้ว
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส หม่อมฉันเข้าไปหานิครนถ์
นาฏบุตรถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง นิครนถ์นาฏบุตรได้
บอกว่า ไปเถิด พระราชกุมาร เชิญพระองค์เสด็จไปยกวาทะแก่พระสมณโคดม
เถิด เมื่อพระองค์ยกวาทะแก่พระสมณโคดมอย่างนี้ กิตติศัพท์อันงามของ
พระองค์จักกระปือไปว่า อภัยราชกุมารยกวาทะแก่พระสมณโคดม ผู้มีฤทธิ์มาก

มีอานุภาพมากอย่างนี้ เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรกล่าวอย่างนี้ หม่อมฉันได้ถามว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าจะยกวาทะแก่พระสมณโคดมผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ได้อย่างไร. นิครนถ์นาฏบุตรตอบว่า ไปเถิด พระราชากุมาร เจริญ พระองค์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจงทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะพึงตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นบ้างหรือหนอ ถ้าพระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณก่อนราชากุมาร ตถาคตพึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น การกระทำของพระองค์จะต่างอะไรจากปุถุชนเล่า เพราะแม้ปุถุชนก็กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น แต่ถ้าพระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณก่อนราชากุมาร ตถาคตไม่พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น อย่างไรพระองค์จึงทรงพยากรณ์ เทวทัตว่า เทวทัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ตั้งอยู่สิ้นกัปหนึ่ง เป็นผู้อันใคร ๆ เสียวยาไม่ได้ ดังนี้ เพราะพระวาจาของพระองค์นั้น พระเทวทัต โกรธ เสียใจ คุณก่อนพระราชากุมาร พระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนนี้แล้ว จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้เลย เปรียบเหมือน กะจับเหล็กติดอยู่ในคอกของบุรุษ บุรุษนั้นจะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้ ฉันทใด คุณก่อนราชากุมาร พระสมณโคดมก็ฉันทนั้น ถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนนี้แล้ว จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้เลย.

วาทที่ประกอบด้วยประโยชน์

[๕๔] สมัยนั้นแล เด็กอ่อนได้แต่นอน นิ่งอยู่บนตักของอภัยราชกุมาร ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะอภัยราชกุมารว่า ลูก่อนราชกุมาร ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้ากุมารนี้อาศัยความเปลอของพระองค์ หรือของหญิงพี่เลี้ยง ฟังน้ำไม้หรือก้อนกรวดมาใส่ในปาก พระองค์จะฟังทำเด็กนั้นอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจะฟังนำออกเสีย ถ้าหม่อมฉันไม่อาจจะนำออกได้แต่ที่แรก หม่อมฉันก็จะเอามือซ้ายประคองศีรษะแล้วนิ้วมือขวากัดไม้หรือก้อนกรวดแม้พร้อมด้วยเลือดออกเสีย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะหม่อมฉันมีความเอ็นดูในกุมาร.

ลูก่อนราชกุมาร ตลาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมรู้วาทที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาทนั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาทนั้น อนึ่ง ตลาคตย่อมรู้วาทที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาทไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาทนั้น อนึ่ง ตลาคตย่อมรู้วาทที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาทนั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น ตลาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาทนั้น ตลาคตย่อมรู้วาทที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาทนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาทนั้น.

ตลาคตย่อมรู้วาทที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาทนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาทนั้น อนึ่ง ตลาคตย่อมรู้วาทที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาทนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น ตลาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาทนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตลาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย.

พุทธปฏิภาณ

[๕๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กษัตริย์ผู้บัณฑิตก็ดี พราหมณ์ผู้บัณฑิตก็ดี กฤหบดีผู้บัณฑิตก็ดี สมณะผู้บัณฑิตก็ดี ผูกปัญหาแล้วเข้ามาเฝ้าทูลถามพระตถาคต การพยากรณ์ปัญหาของบัณฑิตเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรีกด้วยพระหฤทัยไว้ก่อนว่า บัณฑิตทั้งหลายจักเข้ามาเฝ้าเราแล้วทูลถามอย่างนี้ เราอันบัณฑิตเหล่านั้นทูลถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ หรือว่าพยากรณ์นั้นมาปรากฏแจ่มแจ้งกะพระตถาคตโดยทันที.

ดูก่อนราชกุมาร ถ้าอย่างนั้น ในข้อนี้ อาตมภาพจักกลับถามพระองค์บ้าง ข้อนี้ควรแก่พระองค์อย่างไร พระองค์พึงพยากรณ์ข้อนั้นอย่างนั้น ดูก่อนราชกุมาร พระองค์จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระองค์เป็นผู้ฉลาดในส่วนน้อยใหญ่ของรถหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า หม่อมฉันเป็นผู้ฉลาดในส่วนน้อยใหญ่ของรถ.

พ. ดูก่อนราชกุมาร พระองค์จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ชนทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระองค์แล้วพึงทูลถามอย่างนี้ว่า ส่วนน้อยใหญ่ของรถอันนี้ ชื่ออะไรการพยากรณ์ปัญหาของชนเหล่านั้น พระองค์ตรีกด้วยใจไว้ก่อนว่า ชนทั้งหลายเข้ามาหาเราแล้ว จักถามอย่างนี้ เราอันชนเหล่านั้นถามอย่างนี้ จักพยากรณ์อย่างนี้ หรือว่าการพยากรณ์นั้นพึงแจ่มแจ้งกะพระองค์โดยทันที.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะหม่อมฉันเป็นทหารรถ รู้จักดี ฉลาดในส่วนน้อยใหญ่ของรถ ส่วนน้อยใหญ่ของรถทั้งหมดหม่อมฉันทราบดีแล้ว ฉะนั้นการพยากรณ์ปัญหานั้น แจ่มแจ้งกะหม่อมฉันโดยทันทีทีเดียว.

ฉนั้นเหมือนกันแล ราชกุมาร กษัตริย์ผู้บัณฑิตก็ดี พราหมณ์ผู้บัณฑิตก็ดี กฤหบดีผู้บัณฑิตก็ดี สมณะผู้บัณฑิตก็ดี ผูกปัญหาแล้วจักเข้ามาถามตถาคต

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 208
การพยากรณ์ปัญหานั้น ย่อมแจ่มแจ้งกะตลาคตโดยทันที ซ้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะความที่ธรรมชาติุนั้น ตลาคตแทงตลอดดีแล้ว การพยากรณ์ปัญหานั้น
จึงแจ่มแจ้งกะตลาคตโดยทันที.

อภัยราชกุมารแสดงตนเป็นอุบาสก

[๕๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อภัยราชกุมารได้กราบ
ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคว่า เปิด
ของทีปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักษ
จักเห็นรูป ดังนี้ ฉนใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย
ฉนนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉนขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำ
หม่อมฉน ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

จบอภัยราชกุมารสูตรที่ ๘

๘. อรรถกถาอภัยราชกุมารสูตร

อภัยราชกุมารสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟัง
มาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อภยะ เป็นพระนามของพระราชกุมาร
พระองค์นั้น. คำว่า ราชกุมาร คือเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร.

๑. อรรถกถาเรียก อภยสูตร.

บทว่า วาท์ อโรเปหิ คือ จงยกโทษในวาทะ. คำว่า เนรยโก แปลว่า ผู้บังเกิดในนรก. คำว่า กปฺปฏฺโฐ แปลว่า ตั้งอยู่ตลอดกัป. คำว่า อเตกัจโจ คือแม้พระพุทธเจ้าพ้นพระองค์ก็ไม่อาจแก้ไขได้. คำว่า โอคฺคฺลิตฺตุ คือ พระตถาคต เมื่อไม่อาจกล่าวแก้ปัญหาสองเงื่อนได้ ก็ไม่อาจคาย คือ นำออกข้างนอกได้. คำว่า อุกฺคฺลิตฺตุ คือ เมื่อไม่อาจให้นำโทษแห่งคำถาม (ปัญหา) ออกไปเสีย ก็ไม่อาจกลืน คือเอาเข้าไปข้างในได้. คำว่า เอว ภานฺเต ความว่า ได้ยินว่า นิครนถ์คิดว่า พระสมณโคดมทำลายสาวกของเราแล้วรับเอาไว้เอง เอาเถิด เราจะแต่งปัญหาข้อหนึ่ง ซึ่งพระสมณโคดมถูกถามแล้วจะต้องนั่งกระโหย่งไม่สามารถลุกได้. นิครนถ์นั้น รับอาหารมาจากวังของอภัยราชกุมารแล้ว ฉันทโฆชะอันโอชะ แต่งปัญหาไว้เป็นอันมาก คิดว่า พระสมณโคดมเห็นโทษอันนี้ในปัญหานี้ในข้อนั้นก็เป็นที่เสียด แล้วละการทิ้งปวงเสีย ได้ครุ่นคิดปัญหานี้ในสมองถึง ๔ เดือน. ครั้งนั้นนิครนถ์คิดว่า พระสมณโคดม ไม่อาจให้โทษในการถามหรือตอบปัญหานี้ได้ ปัญหานี้ชื่อ โอวัฏฏิกสาระ (คือปัญหาวนเวียน) ใครหนอจะรับผูกวาทะแก่พระสมณโคดมได้. ต่อแต่นั้น ก็ตกลงใจว่า อภัยราชกุมารเป็นบัณฑิต เขาจักสามารถ เหตุนั้น เราจะให้อภัยราชกุมารเรียนปัญหานั้นแล้วให้อภัยราชกุมารเรียน. อภัยราชกุมารนั้น มีอริยาศัยชอบยกวาทะ จึงรับคำนิครนถ์นั้น ตรัสว่า อย่างนั้นสิ ท่านอาจารย์. ทรงเข้าพระทัยว่า ปัญหานี้อาจารย์แต่งใช้เวลา ๔ เดือน เมื่อรับเอาปัญหานี้ไปให้พระสมณโคดมตอบ เวลาคงไม่พอ จึงทรงดำริอย่างนี้ว่า วันนี้ไม่เหมาะ.

คำว่า โสทานิ แยกสนธิว่า เสว ทานิ. บทว่า อตฺตจตฺตฺโธ ความว่า เหตุไร อภัยราชกุมาร จึงไม่นิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้มากรูป. ได้ยินว่า อภัยราชกุมารนั้น ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อภิกษุมากรูปนั่งกันแล้ว พระผู้-

มีพระภาคเจ้า จะทรงชักพระสูตรอื่น เหตุอื่น หรือเรื่องทำนองนั้นอย่างอื่น มาแสดงแก่เรา ซึ่งถวายของนิดหน่อย กำลังพูดอยู่ เมื่อเป็นดังนี้ ก็จักมีแต่ การทะเลาะการร่วนวายเท่านั้น แม้อย่างนั้น เราจักนิมนต์แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เดียว ก็จักเกิดการติเตียนเราว่า อภัยราชกุมารนี้ ช่างตระหนี่ ทั้งที่ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยววิณฑชบาตพร้อมด้วยภิกษุร้อยรูปบ้าง พันรูป บ้างทุก ๆ วัน ก็ยังนิมนต์แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียว ก็โทษอย่างนั้น จักไม่มี. จึงนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์ที่ ๔ กับภิกษุอื่นอีก ๓ รูป.

คำว่า น เขวตุถ ราชกุมาร เอกังเสน ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ว่า คุณก่อนราชกุมาร ในเรื่องนี้ จะไม่มีการตอบปัญหา โดยเงื่อนเดียว. อธิบายว่า ก็ตถาคตจะฟังกล่าวก็ดี ไม่ฟังกล่าวก็ดี ซึ่งวาจาเห็นปานนั้น ตถาคต เห็นประโยชน์โดยปัจจัยแห่งภายิต จึงกล่าว ไม่เห็นประโยชน์ก็ไม่กล่าว. ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงย่อปัญหาที่นิครนถ์แต่งมา ๔ เดือน ด้วยพระ คำรัสคำเดียวเท่านั้น ประหนึ่งอสนีบาตฟาดยอดบรรพต ฉะนั้น.

สองบทว่า อนสุตฺถุ นิคฺขุตา แปลว่า นิครนถ์ทั้งหลายฉิบหายแล้ว.

บทว่า องฺกุ นิสฺสิโน โหติ คือ นั่งบนพระเพลา. แท้จริง นักพูดโดย เลศทั้งหลาย ตั้งวาทะขึ้นมาก็นั่งจับของบางอย่าง เช่นผลไม้ หรือดอกไม้ หรือคัมภีร์ เมื่อตนชนะก็ทับถมผู้อื่น. เมื่อตนแพ้ก็แสดงกิริยาซัดสาย (แก้ ขวย) ประหนึ่งกินผลไม้ ประหนึ่งดมดอกไม้ ประหนึ่งอ่านคัมภีร์ ฉะนั้น. ส่วนอภัยราชกุมารนี้ ทรงดำริว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเข้าสงครามย่ำยี วาทะของผู้อื่น ถ้าเราชนะก็ดีไป ถ้าไม่ชนะก็หยิกเด็กให้ร้อง ต่อนั้น เราก็จัก พูดว่า คุณซิ ท่านผู้เจริญ เด็กนี้ร้อง ลูกขึ้นก่อน ภายหลังค่อยรู้จัก เพราะ ฉะนั้น จึงทรงพาเด็กมาประทับนั่ง. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นนักพูดประ-

เสริฐกว่าอภัยราชกุมารพันเท่าแสนเท่า ทรงพระพุทธานุชาริว่า จักทรงทำเด็กนี้
แหละให้เป็นข้ออุปมา ทำลายวาตะของอภัยราชกุมารนั้นเสีย จึงตรัสว่า
ก็ มณฺเฑสิ ราชกุมาร เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุข อหเรยฺย แปลว่า ตั้งไว้ในปาก.
คำว่า อหเรยฺยสุตาหิ แกะเป็น อปนฺเนยฺย อสุต อหิ. บทว่า อาทิกเนว
แปลว่า ด้วยประโยคแรกเท่านั้น. บทว่า อภูตฺตํ แปลว่า มีใจความไม่เป็น
จริง. บทว่า อตฺตจฺฉิ แปลว่า ไม่เปล่าประโยชน์. บทว่า อนตฺตสฺสยฺหิตฺตํ
แปลว่า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่อาศัยความเจริญ. บทว่า อปฺปิยา
อมฺนาปา แปลว่า ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ. พึงทราบความในที่ทุกแห่ง โดย
นัยนี้แล. บรรดาจากสองฝายนั้น ในฝ่ายวาจาไม่เป็นที่รัก วาจาแรกที่เป็น
ไป คู่คนที่ไม่ใช่โจรว่าโจร คู่คนที่ไม่ใช่ทาสว่าทาส คู่คนที่ไม่ใช่ผู้ประกอบ
กรรมชั่วว่า คนประกอบกรรมชั่ว ตลาคตไม่กล่าววานั้น วาจาที่สองเป็นไป
ด้วยอำนาจวาจาที่ผู้เป็นโจรเท่านั้นว่า ผู้นี้โจร ดังนี้ เป็นต้น ตลาคตไม่
กล่าววาจาเช่นนั้น บัดนี้พึงทราบวาจาที่สาม คือวาจาที่กล่าวด้วยมุ่งประโยชน์
เป็นเบื้องต้น ด้วยมุ่งธรรมเป็นเบื้องต้น ด้วยมุ่งสั่งสอนเป็นเบื้องต้นแก่
มหาชนอย่างนี้ว่า เพราะความที่ท่านไม่ได้ทำบุญไว้ ท่านจึงยากจน มีพิว-
พรรณทรม มีอำนาจน้อย แม้อันอยู่ในโลกนี้แล้วก็ยังไม่ทำบุญอีก ใน
อัฏฐกาที่สอง ท่านจะพ้นจากอภาย ๔ ได้อย่างไร. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
กาลญฺญ ตลาคโต ความว่า ตลาคตเป็นผู้รู้กาล เพื่อประโยชน์แก่การ
พยากรณ์วานั้น ในการพยากรณ์ที่สามนั้น อธิบายว่า ตลาคตรู้กาลที่ถือ
เอาของที่ควรถือโอกาสที่ยอมรับของมหาชนแล้วจึงพยากรณ์ ในฝ่ายวาจาเป็นที่รัก
วาจาแรกชื่อว่า ถ้อยคำที่ไม่ควรตั้งไว้ ถ้อยคำที่ไม่ควรตั้งไว้นั้นพึงทราบอย่างนี้.

ดังได้ยินมา ชายแก่ชาวบ้านคนหนึ่งมายังพระนคร ค้มเหล้าอยู่ใน
โรงเหล้า พวกนักเลงเหล้าเป็นอันมากต้องการจะลวงแก จึงยื่นโกสที่แกค้ม
เหล้า แล้วก็ค้มเหล้ากับแก คิดในใจว่า จะเอาทั้งฝ้านุ่งฝ้าห่มของชายแก่คนนี้
ทั้งสิ่งของในมือให้หมด จึงทำกติกาสัญญากันว่าเราจะเล่าเรื่องที่ประจักษ์แก่ตน
คนละเรื่อง ผู้ใดพูดว่าไม่จริงหรือไม่เชื่อเรื่องที่พูด เราจะเอาผู้นั้นไปเป็นทาส.
จึงถามชายแก่คนนั้นว่า ถูกใจไหมล่ะ พ่อลุง. ชายแก่ตอบว่า ตกหลงพ่อหนุ่ม.

นักเลงเหล้าคนหนึ่งจึงเล่าว่า พ่อมหาจำเริญ เมื่อข้าอยู่ในท้องแม่ข้า
แม่แพ้ท้องอยากจะกินลูกมะขวิด แม่หาคนนำลูกมะขวิดมาไม่ได้ จึงสั่งข้าไป
ข้าขึ้นต้นไม้ไม่ได้ก็จับเท้าตัวเองโยนขึ้นไปบนต้นไม้เหมือนกับโยนก้อน แล้ว
ก็ไต่จากกิ่งโน้นมากิ่งนี้เก็บลูกมะขวิด แต่แล้วก็เกิดลงไม้ได้ ต้องกลับไปบ้าน
เอาบันไดมาพาดจึงลงได้ แล้วไปหาแม่ให้ลูกมะขวิดแก่แม่ แต่ว่าเจ้าลูกมะขวิด
เหล่านั้นมันใหญ่โตขนาดตุ่ม แต่นั่น แม่ข้าก็นั่งบนที่นั่งอันหนึ่ง กินลูกมะขวิด
เข้าไปตั้ง ๖๐ ลูกถ้วน ในจำนวนลูกมะขวิดที่ข้านำมาด้วยสะเอวข้างเดียว ลูก
มะขวิดที่เหลือ ๆ ก็เป็นของเด็กของคนแก่ในบ้าน ของตระกูล เรือนของเรา
ขนาด ๑๖ ศอก. ขนสิ่งของเครื่องใช้ที่เหลือออกไป ลูกมะขวิดก็เต็มไปด้วยจนถึง
หลังคา ส่วนที่เกินไปจากหลังคา ก็กองไว้ใกล้ประตูเรือน มันสูง ๘๐ ศอก
เหมือนภูเขาเตาเผา ท่านผู้เจริญ เชื่อเรื่องเช่นนี้ไหม.

ชายแก่ชาวบ้านนั่งนิ่ง ถูกพวกนักเลงถาม เมื่อจบเรื่องก็ตอบว่า มัน
เป็นได้อย่างนั้น พ่อหนุ่ม แวนแคว้นออกใหญ่โต ข้าเชื่อซิ เพราะแวนแคว้น
มันใหญ่. เมื่อเหล่านักเลงเหล้าที่เหลือเล่าเรื่องที่ปราศจากเหตุผล้าย ๆ กัน
เหมือนที่นักเลงเหล้าคนนั้นเล่าแล้ว ชายแก่ชาวบ้านก็บอกว่า ฟังข้าบ้างพ่อหนุ่ม
ตระกูลของพวกเจ้ายังไม่ใหญ่ดอก ตระกูลของข้าสิใหญ่จริง ๆ ไร่ของข้าก็ใหญ่

กว่าไร่ไหน ๆ กลางไร่ฝ้ายที่เนื้อที่หลายร้อยกรีสันนั้น มีต้นฝ้ายต้นหนึ่งสูงถึง ๘๐ ศอก ขนาดใหญ่ มันมีกิ่งอยู่ ๕ กิ่ง ทั้ง ๕ กิ่งนั้น กิ่งอื่น ๆ ไม่ติดลูก กิ่งที่อยู่ด้านทิศตะวันออกมีอยู่ลูกเดียว ลูกโตเท่าตุ่มขนาดใหญ่ ลูกนั้นมี ๖ พู ฝักฝ้าย ๖ ฝัก ก็ผลิออกในพูทั้ง ๖ นั้น ข้าจึงให้เขาแต่งหนด แล้วอาบน้ำชำระโลมตัวเองแล้วก็ไปไร่ ยืนดูดอกฝ้ายเหล่านั้นผลิแตกออกแล้ว จึงยื่นมือเข้าไปจับ เจ้าฝักฝ้ายเหล่านั้นมีเรียวแรงกลายเป็นทาสไป เจ้าพวกทาสเหล่านั้นก็ผละหนิเข้าไปทีละคน ข้าไม่พบทาสเหล่านั้นจนบัดนี้ วันนี้ข้าพบพวกเจ้าแล้ว. ก็ระบุชื่อว่า เจ้าชื่อนันทะ เจ้าชื่อปุลณะ เจ้าชื่อวิฑฒมานะ เจ้าชื่อฉัตตะ เจ้าชื่อมังคละ เจ้าชื่อหฤญริยะ แล้วก็ลุกขึ้นจับพวกนักเลงเหล่านี้ที่ผมจับแล้ว ยืนขึ้น นักเลงเหล่านั้นไม่สามารถแม้แต่จะปฏิเสธว่า พวกข้าไม่ใช่ทาส. ครั้งนั้น ชายแก่ชาวบ้านคนนั้น ก็คว้าตัวนักเลงเหล่านั้นไปขึ้นโรงศาล ยกลักษณะทาสขึ้นฟ้อง ทำเขาให้ตกเป็นทาสใช้สอยไปตลอดชีวิต. ตลาคตไม่กล่าวถ้อยคำเห็นปานละนี้.

วาทที่สอง เป็นเถนวาท (วาทของขโมย) สำหรับคนอื่นมีประการต่าง ๆ เพราะเห็นแก่อำภิส หรือเพราะอำนาจความอยากดื่มเหล้าเป็นต้น และเป็นศิรัจฉานกถา ที่เป็นไปโดยนัยว่า เรื่องโจร เรื่องพระราชา เป็นต้น ตลาคตไม่กล่าววาทเช่นนั้น. วาทที่สามเป็นกถาที่อิงอาศัยอริยสังข์ ซึ่งเหล่าบัณฑิตพึงแม้ร้อยปีก็ไม่รู้สักอิม. ดังนั้น ตลาคตจึงไม่กล่าววาทจริงทั้งที่ไม่เป็นที่รัก ทั้งที่เป็นที่รัก กล่าวแต่วาทที่สาม. ไม่ให้เวลาที่ควรจะกล่าววาทที่สามล่วงเลยไป. พึงทราบวาทว่า ข้ออุปมาด้วยเรื่องเด็กหนุ่มอันมาแล้วแต่หนหลัง. ในที่นั้นหมายเอาวาทที่ไม่น่ารักวาทที่สาม. คำว่า อูทาหุ ฐานโสเวตฺ ความว่า อภัยราชกุมารทูลถามว่า หรือว่าข้อนั้นปรากฏแก่พระตลาคตเจ้าในทันที

ทันใด ด้วยพระญาณที่เกิดขึ้นแล้วนับพลัน. คำว่า **ปญญาโต** แปลว่า เขา
รู้แล้ว เขารู้กันทั่วแล้ว ปราบกฎแล้ว. คำว่า **ธมฺมชาตุ** หมายถึงสภาวะแห่ง
ธรรม คำนี้เป็นชื่อของพระสัพพัญญุตญาณ. แท้จริง พระสัพพัญญุตญาณนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตลอดด้วยดีแล้ว คือ อยู่ในพระหัตถ์ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์ทรงประสงค์ข้อใด ๆ ข้อนั้น ๆ ทั้งหมด
ก็แจ่มแจ้งนับพลันทันที. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งตั้งตั้งนั้น ก็พระธรรมเทศนา
นี้จบลงด้วยอำนาจแห่งเวไนยบุคคลแล

จบบรรณกถาภยราชกุมารสูตรที่ ๘

๕. พหุเวทนียสูตร

ว่าด้วยช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ

[๕๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวนาราม ของอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น นายช่างไม้ชื่อ ปัญจกังคะ
เข้าไปหาท่านพระอุทายี นมัสการแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

กล่าวด้วยเวทนา

[๕๘] นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้ว
ได้กล่าวกะท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา
ไว้เท่าไร ท่านพระอุทายีตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา
ไว้ ๓ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ คุณก่อน
คฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการนี้แล.

ป. ข้าแต่ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓
ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกข-
เวทนา ๑ เพราะอทุกขมสุขเวทนาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุขอันสงบ อัน
ประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓
ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ คุณก่อนคฤหบดี
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการนี้แล.

นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ได้กล่าวยื่นคำเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่ท่าน
พระอุทายี พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ เพราะ
อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุขอันสงบ อันประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๓ ว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓
ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ คุณก่อนคฤหบดี
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการนี้แล.

นางช่างไม้ชื่อปัญจกังคะได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ท่านพระอุทายี พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา
ไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ เพราะอทุกขมสุขเวทนา พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในสุขอันสงบ อันประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีไม่สามารถจะให้นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะยินยอมได้ นาย
ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ไม่สามารถจะให้ท่านพระอุทายียินยอมได้.

[๕๕] ท่านพระอานนท์ได้สดับถ้อยคำเจรจาของท่านพระอุทายีกับนาย
ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลถ้อยคำเจรจา
ของท่านพระอุทายีกับนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะทั้งหมดแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อน
อานนท์ นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะไม่ยอมตามบรรยายอันมีอยู่ของพระอุทายี
และพระอุทายีก็ไม่ยอมตามบรรยายอันมีอยู่ของนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ คุณก่อน

อานนท์ แม้เวทนา ๒ เราได้กล่าวแล้วโดยปริยาย ถึงเวทนา ๓ เวทนา ๔ เวทนา ๕ เวทนา ๖ เวทนา ๑๘ เวทนา ๓๖ เวทนา ๑๐๘ เราก็กล่าวแล้วโดยปริยาย คุณก่อนอานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้แล ผู้ใดไม่รู้ตามด้วยดี ไม่สำคัญตามด้วยดี ไม่ยินดีตามด้วยดี ซึ่งคำที่กล่าวดี พุคฺติ ของกันและกัน ในธรรมที่เราแสดงโดยปริยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักบาดหมาง ทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ คุณก่อนอานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้ผู้ใดรู้ตามด้วยดี สำคัญตามด้วยดี ยินดีตามด้วยดี ซึ่งคำที่กล่าวดี พุคฺติ ของกันแลกัน ในธรรมที่เราแสดงโดยปริยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักพร้อมเพรียง บันเทิง ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมระคนกับน้ำ แลคุณกันด้วยสายตาเป็นที่อยู่.

กามคุณ ๕

[๑๐๐] คุณก่อนอานนท์ กามคุณ ๕ นี้เป็นโฉน คือ รูปอันจะพึงรู้ด้วยจักขุ อันสัตว์ปรารถนา ใคร่ พอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสี่ยงอันจะพึงรู้โดยโสตตะ...กลิ่นอันจะพึงรู้ด้วยฆานะ...รสอันจะพึงรู้ด้วยชีวหา... โภฏฐัพพะอันจะพึงรู้ด้วยกาย อันสัตว์ปรารถนา ใคร่ พอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด คุณก่อนอานนท์ นี้แลกามคุณ ๕ สุขโสมนัสอันไดย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ นี้ สุขและโสมนัสนี้ เรากล่าวว่ากามสุข.

สุขในรูปฌานและอรุฌาน

[๑๐๑] คุณก่อนอานนท์ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

คุณอนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน คุณอนานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมบรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ นี้แล อนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

คุณอนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน คุณอนานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุดุคตฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ นี้แล อนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ชื่อนั้น เพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

คุณอนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน คุณอนานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยน้ำมันกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุคตฌานที่พระอรหัตต์ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข นี้แล อนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสมีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ ยังมีอยู่.

คุณอนานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน คุณอนานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุดุคตฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุข

ละทุกข์และดับโสมนัสโหมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้แลอานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

ดูก่อนอานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไฉน ดูก่อนอานนที่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุอากาศาสนัญจายตนฌานด้วยมโนมยิการว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิมสัญญาได้ เพราะไม่มโนมยิการนาคตสัญญาอยู่ นี้แล อานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

ดูก่อนอานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไฉน ดูก่อนอานนที่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุวิญญาณัญจายตนฌานด้วยมโนมยิการว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เพราะล่วงอากาศาสนัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

ดูก่อนอานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไฉน ดูก่อนอานนที่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุอาภิกขัญจายตนฌานด้วยมโนมยิการว่า อะไรๆ ก็ไม่มีเพราะล่วงวิญญาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อานนที่ สุขอื่นอันดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

ดูก่อนอานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไฉน ดูก่อนอานนที่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เพราะล่วงอาภิกขัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อานนที่ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

[๑๐๒] คุณก่อนอนนทฺ์ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร คุณก่อนอนนทฺ์ เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ ยังมีอยู่.

คุณก่อนอนนทฺ์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นโณ คุณก่อนอนนทฺ์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุสัญญาเวทียตนิโรธ เพราะล่องเนวสัญญา-นาสัญญาตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อนนทฺ์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

คุณก่อนอนนทฺ์ ข้อที่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสสัญญาเวทียตนิโรธไว้แล้ว แต่บัญญัติลงในสุข ข้อนี้จะเป็นโณเล่า ข้อนี้จะเป็นอย่างไรเล่า ดังนี้ เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนอนนทฺ์ อัญญเดียรถีย์ปริพาชกผู้มีวาตะอย่างนี้ ท่านควรจะกล่าวตอบว่า คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงหมายสุขเวทนาอย่างเดียว แล้วบัญญัติไว้ในสุขหา มิได้ แต่บุคคลได้สุขในที่ใด ๆ พระตถาคตย่อมบัญญัติที่นั่น ๆ ไว้ในสุข.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระพุทฺธพจน์นี้แล้ว ท่านพระอนนทฺ์ชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบพหุเวทนิยสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาพหุเวทนิสูตร

พหุเวทนิสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น คำว่า ปญฺจกัณฺโถ ในคำว่า ปญฺจกัณฺโถ ๑ เป็นชื่อของนายช่างไม้ นั้น. เขา รู้กันทั่วไปว่า ปญฺจกัณฺโถ ก็เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยเครื่องมือ ๕ อย่าง กล่าวคือ มีด ขวาน สิ่ว ค้อน และสายบรรทัด. คำว่า นายช่างไม้ ก็เป็นหัวหน้าช่างไม้. คำว่า อุทายี คือ ท่านพระอุทายีเถระผู้เป็นบัณฑิต. คำว่า ปริยาย แปลว่า เหตุ. คำว่า เทวปानนุท แยกสนธิว่า เทวปี อานนุท. คำว่า ปริยาเยน คือ ด้วยเหตุ.

ก็บรรดาเวทนาเหล่านั้น ฟังทราบว่ามี ๒ คือ เวทนาที่เป็นไปทางกาย และเป็นไปทางใจ. มี ๑ มีสุขเวทนาเป็นต้น. ว่าโดยอินทรีย์มี ๕ มีสุขอินทรีย์เป็นต้น. ว่าโดยทวารมี ๖ มีจักขุสัมผัสสชาเวทนาเป็นต้น, ว่าโดยอุปวิจารณ์มี ๑๘ เป็นต้นว่า เห็นรูปด้วยจักขุแล้วก็ควรพิจารณารูป ที่เป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ดังนี้. มี ๓๖ อย่างนี้คือ โสมนัสที่อาศัยเรือน ๖ โสมนัสที่อาศัยเนกขัมมะ ๖ โสมนัสที่อาศัยเนกขัมมะ ๖ โสมนัสที่อาศัยเรือน ๖ อุเบกขาที่อาศัยเรือน ๖ อุเบกขาที่อาศัยเนกขัมมะ ๖. ฟังทราบว่ามีเวทนาเหล่านั้น คือ อดีต ๓๖ อนาคต ๓๖ ปัจจุบัน ๓๖ รวมเป็น ๑๐๘.

พระราชาว่า ปญฺจ โข อิม อานนุท กามคฺคณา นี้เป็นอนุสนธิ แยกคนละส่วน แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้า มิใช่ทรงบัญญัติเวทนาตั้งต้นเพียง ๒ เท่านั้น ยังตรัสเวทนาแม่เพียง ๑ ไว้โดยปริยายก็มี เมื่อจะทรงแสดงเวทนานั้น

จึงทรงเริ่มเทศนา^{นี้} เพื่อสนับสนุนวาทะของนายช่างไม้ที่ชื่อปัญจกังคะ. คำว่า **อภิกุณฺหุตฺตร** แปลว่า ดีกว่า. คำว่า **ปณฺธิตฺตร** แปลว่า สมควรกว่า. ใน เวทนาเหล่านั้นนั้นแลตรัสเรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา ตั้งแต่จุดตถฌาน. อทุกขมสุขเวทนาเมื่อนั้น ตรัสเรียกว่า **สุข** เพราะอรรถว่า สงบ และเพราะ อรรถว่า ประณีต. โสมนัสที่อาศัยเรือน ๖ ตรัสเรียกว่า **สุข**. นิโรธ ชื่อว่า **สุข** โดยเป็นสุขที่ไม่มีผู้เสวย. แท้จริง สุขที่เกิดด้วยอำนาจกามคุณ ๕ และด้วย อำนาจสมาบัติ ๘ ชื่อว่า **สุขที่มีผู้เสวย**. นิโรธ จึงชื่อว่า **สุขที่ไม่มีผู้เสวย**. ดังนั้น ไม่ว่าสุขที่มีผู้เสวยก็ตาม สุขที่ไม่มีผู้เสวยก็ตาม ก็จัดว่าสุขอย่างหนึ่งนั่นเอง เพราะอรรถว่าเป็นสุข กล่าวคือภาวะที่ไม่มีทุกข์. คำว่า **ยตุถ ยตุถ** แปลว่า ในที่ใด ๆ. คำว่า **สุขํ อุปลพฺภติ** ความว่า ย่อมเกิดสุขที่มีผู้เสวยบ้าง สุขที่ไม่มีผู้เสวยบ้าง. คำว่า **ตถาคตย่อมบัญญัติสุขนั้น ๆ ไว้ในสุข** คือ ตถาคตย่อมบัญญัติภาวะที่ไม่มีทุกข์ทั้งหมดนั้นไว้ในสุขอย่างเดียว. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำนิโรธสมาบัติให้เป็นประธาน แล้วจบเทศนาลง ด้วยยอธรรม คือ พระอรหัต ด้วยอำนาจเวไนยบุคคล ดังนี้.

จบอรรถกถาพหุเวทณียสูตรที่ ๕

๑๐. อปัลณกสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลา

[๑๐๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จถึงพราหมณคานามว่าศาลา ของชนชาวโกศล พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลาได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมศากยบุตร ผู้เจริญ เสด็จออกผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกมาในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จถึงบ้านศาลาแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามแห่งพระโคดมผู้เจริญนั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ ทั้งเทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลาย เห็นปานนี้ ย่อมเป็นความดี.

ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลาพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ บางพวกถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึง

กันไปแล้ว นิ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วนิ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนิ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

อปัณณกกรรม

[๑๐๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลาผู้นั่งเรียบร้อยแล้ว ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ศาสตาคณใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ชอบใจของท่านทั้งหลาย เป็นที่ให้ท่านทั้งหลายได้ศรัทธาอันมีเหตุ มีอยู่หรือ.

พราหมณ์และคฤหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ศาสตาคณใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ชอบใจของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นที่ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ศรัทธาอันมีเหตุ หามิได้.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลายยังไม่ได้ศาสดาที่ชอบใจ ฟังสมათานอปัณณกกรรมนี้แล้วประพตติ ด้วยว่าอปัณณกกรรมที่ท่านทั้งหลายสมათานให้บริบูรณ์แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ท่านทั้งหลายสิ้นกาลนาน ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็อปัณณกกรรมนั้นเป็นไฉน.

วาทะที่เป็นข้าศึกกัน

[๑๐๕] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การบวช-สรงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลก

นี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี อุปาทิกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์
ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเอง แล้วประกาศให้รู้ทั่ว ไม่มีในโลก.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะ
เป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า ทานที่ให้
แล้วมีผล การบวงสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำชั่ว
ทำดีมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี อุปาทิกสัตว์มี สมณพราหมณ์
ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่ว มีอยู่ในโลก คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้ มีวาตะเป็น
ข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๑๐๖] คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์
สองพวกนั้น สมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานที่ให้
แล้วไม่มีผล การบวงสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่
สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี
อุปาทิกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้
และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่ว ไม่มีในโลก
ดังนี้ เป็นอันหวังข้อนี้ได้ คือจักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือกายสุจริต
วจีสุจริต มโนสุจริต จักสมათานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะท่านสมณพรา-
หมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม

ไม่เห็นอนิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายชาวแห่งกุศลธรรม ก็โลกหน้ามีอยู่จริง
ความเห็นของผู้เห็นว่า โลกหน้าไม่มี ความเห็นของเขานั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็
โลกหน้ามีอยู่จริง แต่เขาดำริว่า โลกหน้าไม่มี ความดำริของเขานั้นเป็น
มิจฉาสังกัปปะ ก็โลกหน้ามีอยู่จริง แต่เขากล่าววาทว่า โลกหน้าไม่มี วาท
ของเขานั้นเป็นมิจฉาวาทา ก็โลกหน้ามีอยู่จริง เขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี ผู้
นี้ยอมทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า ก็โลกหน้ามีอยู่จริง เขา
ยังผู้อื่นให้เข้าใจว่า โลกหน้าไม่มี การให้ผู้อื่นเข้าใจของเขานี้เป็นการให้เข้า
ใจผิดโดยไม่ชอบธรรม เขายังยกตนและข่มผู้อื่น ด้วยการให้ผู้อื่นเข้าใจผิด
โดยไม่ชอบธรรมนั้นด้วย เขาละคุณคือเป็นคนมีศีลแล้วก่อนเที่ยว ตั้งไว้เฉพาะ
แต่โทษ คือความเป็นคนทุศีลไว้ ด้วยประการฉะนี้ อกุศลธรรมอันลามก
เป็นอเนกเหล่านี้ คือ มิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาทา ความเป็น
ข้าศึกต่อพระอรหันต์ การให้ผู้อื่นเข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม การยกตน การ
ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะมิจฉาทิฎฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกธรรมที่ถือไว้ชั่ว

[๑๐๗] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้งยอมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี เมื่อ
เป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้สวัสดิได้ ถ้าโลกหน้า
มี เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก อนึ่ง โลกหน้าอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่า
นั้นจึงเป็นคำจริง เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ เป็นผู้อันวิญญูชน
ติเตียนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นนัตถิกวาทะ

ถ้าโลกหน้ามีจริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ ปราศในโลกรทั้งสอง คือ ในปัจจุบัน ถูกวิญญูชนตีเตียน เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทูคติ วินิบาต นรก ด้วยประการฉะนี้ อปัณณกรรมนี้ ที่ผู้นั้นถือไว้ชั่ว สมทานชั่ว ย่อมแผ่ไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย ด้วยประการฉะนี้.

[๑๐๘] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใด มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ ว่า ท่านที่บุคคลให้แล้วมีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้ชัดแจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้รู้ทั่ว มีอยู่ในโลก สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อมิได้ คือจักเว้นอกุศลธรรมทั้ง ๓ คือ กายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต จักสมทานกุศลธรรมทั้ง ๓ คือ กายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นเห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมอง แห่งอกุศลธรรม เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายขาวแห่งกุศลธรรม ก็โลกหน้ามีอยู่จริง ความเห็นของผู้นั้นว่า โลกหน้ามีอยู่ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นชอบ ก็โลกหน้ามีจริง เขาดำริว่า โลกหน้ามีจริง ความดำริของเขานั้นเป็นความดำริชอบ ก็โลกหน้ามีจริง เขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง วาจาของเขานั้นเป็นวาจาชอบ ก็โลกหน้ามีจริง เขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง ชื่อว่าไม่ทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ ผู้รู้แจ้งโลกหน้า ก็โลกหน้ามีจริง เขาให้ผู้อื่นเข้าใจว่า โลกหน้ามีจริง การให้ผู้อื่นเข้าใจของเขานั้น เป็นการให้ผู้อื่นเข้าใจโดยสัทธรรม และเขาย่อมไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่นด้วยการที่ให้ผู้อื่นเข้าใจ โดยสัทธรรมนั้นด้วย เขาละโทษคือความเป็นคนทุศีล ตั้งไว้เฉพาะแต่คุณคือความเป็นคนมีศีลไว้ก่อนเทียว ด้วยประการฉะนี้ กุศลธรรมเป็นอนnekเหล่านี้

คือสัมมาทิฐิ. สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรិยะ การให้ผู้อื่น เข้าใจโดยสัทธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่บุคคลถือไว้ดี

[๑๐๕] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิตของสมณพราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้ง ย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าโลกหน้ามีอยู่จริง เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ อนึ่ง โลกหน้าอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงเป็นคำจริง เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ก็เป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบันว่าเป็นบุรุษบุคคลมีศีล มีสัมมาทิฐิ เป็นอตถิกวาทะ ถ้าโลกหน้ามีจริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้ เป็นความมีชัยในโลกทั้งสอง คือในปัจจุบัน วิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ด้วยประการฉะนี้ อปัณณกรรมที่ผู้นั้นถือไว้ดี สมาทานดีนี้ ย่อมแผ่ไปโดยส่วนสอง ย่อมละเหตุแห่งอกุศลเสีย ด้วยประการฉะนี้.

วาทะเป็นข้าศึกกัน

[๑๑๐] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นตัด เฆพลาญเองหรือใช้ให้ผู้อื่นเฆพลาญ. ทำสัตว์ให้เศร้าโศกเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เศร้าโศก ทำสัตว์ให้ลำบากเอง หรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเองหรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้คืนรน

ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ลัก ตัดช่อง ปล้นใหญ่ ทำการปล้นเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาบที่บุคคลทำอยู่ ย่อมไม่เชื่อว่าเป็นอันทำ แม้หากผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อกองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโดยรอบ เช่นคมมีดโกน บาบซึ่งมีการทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกันเป็นเหตุย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง แม้บุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฆผลาญของหรือใช้ผู้อื่นให้เฆผลาญ บาบซึ่งมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็นเหตุย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง ถึงแม่น้ำบุคคลพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ทานเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชาเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชา บุญอันมีการให้ทานเป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มี บุญย่อมไม่มีมาถึง บุญย่อมไม่มี บุญย่อมไม่มีมาถึง เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความสำรวม เพราะกล่าวคำสัตย์ คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณะพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฆผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เฆผลาญ ทำสัตว์ให้เสรำโสเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เสรำโส ทำสัตว์ให้ลำบากเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้คืนรน ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เองหรือใช้ผู้อื่นลักทรัพย์ ตัดช่องปล้นใหญ่ ทำการปล้นเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาบที่บุคคลทำอยู่ ย่อมเชื่อว่าเป็นอันทำ แม้หากผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อกองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโดยรอบ เช่นคมมีดโกน บาบซึ่งมีการทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อ

แห่งเดียวกันเป็นเหตุยอมมี บาปยอมมีมาถึง ถึงแม้บุคคลนั้นจะไปยังฝั่งขวาแห่ง
แม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฆพลาญ
เองหรือใช้ผู้อื่นให้เฆพลาญ บาปซึ่งมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี บาป
ยอมมีมาถึง ถึงแม้บุคคลพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ทานเองหรือใช้
ผู้อื่นให้ให้ บูชาเองหรือใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญอันมีการให้ทานเป็นต้นเป็นเหตุ
ย่อมมี บุญยอมมีมาถึง บุญยอมมี บุญยอมมีมาถึง เพราะการให้ทาน เพราะ
การฝึกฝน เพราะความสำรวม เพราะกล่าวคำสัตย์ คู่ก่อนพรหมณ์และ
คฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพรหมณ์
เหล่านี้ มีวาทจะเป็นข้าศึกแก่กันและกันโดยตรงมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

[๑๑๑] คู่ก่อนพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณะ-
พรหมณ์เหล่านั้น สมณพรหมณ์ผู้มีวาทเป็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้
ผู้อื่นให้ทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฆพลาญเองหรือให้ผู้อื่นให้เฆพลาญ
ทำสัตว์ให้เสร้างเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เสร้าง ทำสัตว์ให้ลำบากเอง
หรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้
คืนรน ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เอง หรือใช้ผู้อื่นให้ลัก ตัด
ช่อง ปล้นใหญ่ ทำการปล้นในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ในทางเปลี่ยว คบหา
ภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาปที่บุคคลทำอยู่ ย่อมไม่ชื่อว่าเป็นอันทำ ถึงหาก
ผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อกอง
เดียวกัน ด้วยจักรมิกมโดยรอบเช่นคมมีดโกน บาปซึ่งมีการทำสัตว์ให้เป็น

ลานเนื้อแห่งเดียวกันเป็นเหตุย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง ถึงแม้บุคคลจะไปยัง
ฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้
ตัด เฆพลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เฆพลาญ บาปซึ่งมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็น
เหตุ ย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง ถึงแม้บุคคลพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา
ให้ทานเองหรือใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชา บุญอันมีการให้ทาน
เป็นต้นเป็นเหตุย่อมไม่มี บุญย่อมไม่มีมาถึง บุญย่อมไม่มี บุญไม่มีมาถึง
เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความตำรวม เพราะกล่าวคำสัจย์ ดังนี้
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ได้คือ จักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้
คือ กายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต จักสมათานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้
คือ กายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง
แห่งอกุศลธรรม ไม่เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นธรรมฝ่ายขวาแห่งกุศล
ธรรม ก็ความทำมีอยู่ แต่ผู้นั้นมีความเห็นว่า ความทำไม่มี ความเห็นของ
เขานั้นเป็นความเห็นผิด ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นดำริว่าความทำไม่มี ความดำริ
ของเขานั้น เป็นความดำริผิด ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นกล่าววาทาว่าความทำไม่มี
วาทาของเขานั้นเป็นมิจฉวาทา ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นกล่าวว่าความทำไม่มี
ผู้นี้ย่อมทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ ผู้มีวาตะว่า กรรมที่บุคคลทำอยู่
เป็นอันทำ ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นให้บุคคลอื่นสำคัญผิดว่าความทำไม่มี การที่
ให้ผู้อื่นสำคัญผิดของเขานั้น เป็นการให้ผู้อื่นสำคัญผิดโดยไม่ชอบธรรม และ
เพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญผิดโดยไม่ชอบธรรมนั้น เขาย่อมยกตน ข่มผู้อื่น เขา
ละคุณคือความเป็นผู้มีศีล ตั้งไว้แต่โทษคือความเป็นผู้ทุศีลขึ้นก่อนทีเดียว
ด้วยประการฉะนี้ ส่วนอกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกเหล่านี้ คือ ความเห็นผิด

ความดำริผิด วาจาผิด ความเป็นข้าศึกต่อพระอรียะ กิริยาที่让别人สำคัญผิด โดยไม่ชอบธรรม การยกตน การข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะมีจกาทิฎฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ชั่ว

[๑๑๒] คู่ก่อนพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-พรหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้งย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าแลความทำไม่มี เมื่อเป็นอย่างนี้ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้เป็นผู้มีความสุขสวัสดิ์ได้ ถ้าแลความทำมีอยู่ เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อนึ่ง ความทำอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพรหมณ์เหล่านั้นจึงเป็นคำจริง เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล มีความเห็นผิด มีวาตะว่ากรรมที่บุคคลทำอยู่ไม่เป็นอันทำ ถ้าแลความทำมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้ เป็นความปราชัยในโลกทั้งสอง คือในปัจจุบัน วิญญูชนติเตียน เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อปัณณกรรมนี้ที่บุคคลถือไว้ชั่ว สมทานชั่วอย่างนี้ย่อมแผ่ไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย.

ความเห็นที่ไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรียะ

[๑๑๓] คู่ก่อนพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-พรหมณ์เหล่านั้น สมณพรหมณ์ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เผลผลาญเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ผลาญ ทำสัตว์ให้เศร้าโศกเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้

เศร้าโศก ทำสัตว์ให้ลำบากเองหรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเองหรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้คืนรน ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์ ตัดช่อง ปล้นใหญ่ ทำการปล้นในเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุคเท็จ บาบที่บุคคลทำอยู่ ย่อมเชื่อว่าเป็นอันทำ แม้หากผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อ กองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโดยรอบเช่นคมมีดโกน บาบอันมีกรรมทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกันเป็นเหตุ ย่อมมี บาบย่อมมีมาถึง แม้ถ้าบุคคลจะไปยัง ฟังขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เสาผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เสาผลาญ บาบอันมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี บาบย่อมมีมาถึง ถ้าแม่บุคคลจะพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ทานเองหรือใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชา บุญอันมีการให้ทานเป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี. บุญย่อมมีมาถึง บุญย่อมมี บุญย่อมมีมาถึง เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความสำรวม เพราะกล่าวคำสัตย์ ดังนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ คือ จักเว้นอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต จักสมาทานกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมเห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม ย่อมเห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นธรรมฝ่ายขาว แห่งกุศลธรรม. ก็ความทำมีอยู่จริง และเขามีความเห็น ว่า ความทำมีอยู่ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นชอบ. ความทำมีอยู่จริง ผู้้นั้นดำริว่า ความทำมีอยู่ ความดำริของเขานั้นเป็นความดำริชอบ. ก็ความทำมีอยู่จริง ผู้้นั้นกล่าววาทว่า ความทำมีอยู่ วาทของเขานั้นเป็นวาทชอบ. ก็ความทำมีอยู่จริง ผู้้นั้นกล่าววาทว่า ความทำมีอยู่ ผู้้นั้นยอมไม่ทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้มีวาทะว่า

กรรมที่บุคคลทำอยู่เป็นอันทำ. ก็ความทำมีอยู่จริง ผู้หนึ่งให้ผู้อื่นสำคัญว่าความทำมีอยู่ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญของเขานั้น เป็นกิริยาที่ให้สำคัญโดยชอบธรรม และเพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยชอบธรรมนั้น เขาย่อมไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น เขาละโทษาถือความเป็นผู้ทูลีก่อนทีเดียว ตั้งไว้แต่คุณคือความเป็นผู้มีศีล ด้วยประการฉะนี้. และกุศลธรรมเป็นอนเอกเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรียะ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ดี

[๑๑๔] ดูก่อนพราหมณ์ และคฤหบดี ทั้ง หลาย ในลัทธิ ของ สมณพราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้งย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าแลความทำมีอยู่จริง ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากความทำอย่าได้มี คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น จงเป็นคำจริง และเมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ย่อมเป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบันว่าเป็นบุรุษบุคคลมีศีล มีความเห็นชอบ มีวาตะว่า กรรมที่บุคคลทำอยู่เป็นอันทำ ดังนี้. ถ้าแลความทำมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้เป็นอย่างนี้เป็นความชนะในโลกทั้ง ๒ คือ ในปัจจุบันวิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. อปัณณกรรมที่บุคคลนั้นถือดี สมาทานดี อย่างนี้ ย่อมแผ่ไปโดยส่วน ๒ ย่อมละเหตุแห่งอกุศลเสีย.

วาตะที่เป็นข้าศึกกัน

[๑๑๕] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความ

เศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมเศร้าหมอง
เอง เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย
ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมบริสุทธิ์เอง กำลังไม่มี ความเพียรไม่มี เรี่ยวแรง
ของบรูษไม่มี ความบากบั่นของบรูษไม่มี สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูต
ทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มี ความเพียร เป็นแต่แปร-
ปรวนไปโดยเคราะห์กรรม ความเกิด และตามภาวะ ย่อมเสวยสุขและทุกข์ใน
อภิชชาติทั้ง ๖ เท่านั้น.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มี
วาทะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า เหตุมี
ปัจจัยมี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย
จึงเศร้าหมอง เหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย จึงบริสุทธิ์ กำลังมีอยู่ ความเพียรมีอยู่ เรี่ยวแรง
ของบรูษมีอยู่ ความบากบั่นของบรูษมีอยู่ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูต
ทั้งปวง ชีวะทั้งปวง มีอำนาจ มีกำลัง มีความเพียร แปรปรวนไปโดยเคราะห์
กรรม ความเกิด และตามภาวะ ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิชชาติทั้ง ๖ เท่านั้น
ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
สมณพราหมณ์เหล่านี้มีวาทะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

[๑๑๖] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์นั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เหตุไม่มี

๑. อภิชชาติ ๖ คือ กัณหาภิชชาติ นีลาภิชชาติ โลหิตาภิชชาติ หลิพทาภิชชาติ สุกกาภิชชาติ ปฐม-
สูกกาภิชชาติ.

ปัจจัยไม่มี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมเศร้าหมองเอง เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมบริสุทธิ์เอง กำลังไม่มี ความเพียรไม่มี เรี่ยวแรงของบุรุษไม่มี ความบากบั่นของบุรุษไม่มี สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มี ความเพียร แปรปรวนไปโดยเคราะห์กรรม ความเกิด และตามภาวะ ย่อม เสวยสุข และทุกข์ในอภิสชาติทั้ง ๖ เท่านั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ คือ จักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต จักสมათานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม ไม่เห็นอนิสงส์ในเนกขัมมะอันเป็นธรรมฝ่ายขาวแห่งกุศลธรรม ก็เหตุมีอยู่จริง แต่ผู้นั้นมีความเห็นว่า เหตุไม่มี ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นดำริว่าเหตุไม่มี ความดำริของเขานั้นเป็นดำริผิด ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นกล่าววาทว่า เหตุไม่มี วาทของเขานั้นเป็นวาทผิด. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นกล่าวว่าเหตุไม่มี ผู้นี้ย่อมทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ ผู้กล่าวเหตุ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นให้ผู้อื่นสำคัญผิดว่าเหตุไม่มี การให้ผู้อื่นสำคัญของเขานั้น เป็นกิริยาที่ให้สำคัญโดยไม่ชอบธรรม และเพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยไม่ชอบธรรมนั้น เขาย่อมยกตน ข่มผู้อื่น เขาละคุณคือความเป็นผู้มีศีลแต่ก่อนทีเดียวกว่า ตั้งไว้แต่โทษ คือความเป็นผู้ทุศีลขึ้นตั้งไว้ ด้วยประการฉะนี้ อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกเหล่านี้ คือ ความเห็นผิด ความดำริผิด วาทผิด ความเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยไม่ชอบธรรม

การยกตน การข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะมิจนาทิกฎฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการ
ฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ชั่ว

[๑๑๗] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์นั้น บุรุษผู้รู้แจ้ง ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ถ้าแล้วเหตุไม่มี เมื่อ
เป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้มีความสุขสวัสดิได้ ถ้า
เหตุมีอยู่จริง เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย
ทุกคติ วินิบาต นรก อนึ่ง หากเหตุอย่ามีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์นั้น
จงเป็นคำจริง ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ อันวิญญูชนพึงติเตียน
ได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล มีความเห็นผิด มีวาตะว่าหาเหตุมิได้
ถ้าแลเหตุมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้ เป็นความ
ปราชัยในโลกทั้งสอง คือ ในปัจจุบันวิญญูชนติเตียน เมื่อตายไป จักเข้าถึง
อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อปัณณกรรมนี้ ที่บุคคลนั้นถือชั่ว สมทาน
ชั่ว อย่างนี้ ย่อมแผ่ไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย.

ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

[๑๑๘] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์นั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เหตุมี
ปัจจัยมี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย
ย่อมเศร้าหมองเอง เหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย ย่อมบริสุทธิ์เอง กำลังมีอยู่ ความเพียรมีอยู่ เรีย-

แรงของบุรุษมีอยู่ ความบากบั่นของบุรุษมีอยู่ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง
ภูตทั้งปวง ชีวะทั้งปวง มีอำนาจ มีกำลัง มีความเพียร แปรปรวนไปโดยเคราะห์
กรรมความเกิดและตามภาวะ ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิชชาติทั้ง ๖ เท่านั้น
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นอกุศลกรรม ๓ ประการ
นี้ คือกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต จักสมาทานกุศลกรรม ๓ ประการนี้
คือกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมเห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง
ของอกุศลกรรม ย่อมเห็นอนิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นธรรมฝ่ายขาว แห่ง
กุศลกรรม. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นมีความเห็นว่า เหตุมี ความเห็นของเขานั้น
เป็นความเห็นชอบ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นดำริว่า เหตุมี ความดำริของเขานั้น
เป็นความดำริชอบ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นกล่าววาทว่า เหตุมี วาทของเขา
นั้นเป็นวาทชอบ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นกล่าววาทว่า เหตุมี ผู้นี้ย่อมไม่ทำตนให้
เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้มีวาทว่า เหตุมี. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นให้ผู้อื่น
สำคัญว่ามีเหตุ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญของเขานั้น เป็นการที่ให้สำคัญโดยชอบ
ธรรม และเพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยชอบธรรมนั้น เขาย่อมไม่ยกตน
ย่อมไม่ข่มผู้อื่น เขาละโทษ คือความเป็นผู้ทุศีลก่อนทีเดียว ตั้งไว้เฉพาะแต่
ความเป็นผู้มีศีล ด้วยประการฉะนี้. กุศลกรรมเป็นอนกเหล่านี้ คือ ความ
เห็นชอบ ความดำริชอบ วาทชอบ ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ การที่
ให้ผู้อื่นสำคัญโดยชอบธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะ
สัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปีณณกรรมที่ถือไว้ดี

[๑๑๕] คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์นั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูชนย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าเหตุมีอยู่จริง เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จะเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ก็ถ้าเหตุอย่าได้มีจริง วาจาของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงเป็นคำสัตย์ ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ย่อมเป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีล มีความเห็นชอบ มีวาตะว่ามีเหตุ และถ้าเหตุมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้เป็นความชนะในโลกทั้งสองคือในปัจจุบัน ย่อมเป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ อปีณณกรรมนี้ ที่บุคคลนั้นยึดถือดี สมทานดี อย่างนี้ย่อมแผ่ไปโดยส่วน ๒ ย่อมละเหตุแห่งอกุศลเสีย.

วาตะว่ารูปพรหมไม่มี

[๑๒๐] คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า รูปพรหมย่อมไม่มีด้วยอาการทั้งปวง. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์พวกนั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า รูปพรหมมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์นั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูชนย่อมเห็นตระหนักดังนี้ว่า ข้อที่ว่าท่านสมณพราหมณ์มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า รูปพรหมไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เรา

ไม่เห็น แม้ข้อที่ว่า ท่านสมณพราหมณ์ มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เราไม่รู้ ส่วนเราเองเล่า เมื่อไม่รู้ เมื่อไม่เห็น จะพึงถือเอาโดยส่วนเดียวแล้วกล่าวว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ ข้อนั้นพึงเป็นการสมควรแก่เราหามิได้ ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่มีรูป สำเร็จด้วยใจ ซึ่งไม่เป็นความผิด นี้เป็นฐานะที่จะมีได้. ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่ไม่มีรูปสำเร็จด้วยปัญญา ซึ่งไม่เป็นความผิด นี้เป็นฐานะที่จะมีได้. อนึ่งการถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวว่ามีง ๆ การกล่าวต่อเสียด และมุสาวาท ซึ่งมีรูปเป็นเหตุ ย่อมปรากฏ แต่ข้อนี้ย่อมไม่มีในอรูปพรหมด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ บุรุษผู้เป็นวิญญูนั้น ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิทแห่งรูปอย่างเดียว.

วาทะว่าความดังแห่งภพไม่มี

[๑๒๑] ลูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพ ไม่มีด้วยอาการทั้งปวง สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง. ลูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้ มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกัน มิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ข้อที่ท่านสมณพราหมณ์มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เราไม่เห็นแม้ข้อที่ท่านสมณพราหมณ์มีวาตะอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ สิ่งนี้เราไม่รู้ ส่วนเราเองเล่า เมื่อไม่รู้ เมื่อไม่เห็น จะพึงถือเอาโดยส่วนเดียว แล้วกล่าวว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ ข้อนั้น พึงเป็นการสมควรแก่เราหามิได้ ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่ไม่มีรูป สำเร็จด้วยสัญญา ซึ่งไม่เป็นความคิด นี้เป็นฐานะที่มีได้ อนึ่ง ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักปรินิพพานในปัจจุบันนี้ เป็นฐานะที่จะมีได้ ความเห็นของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยอาการทั้งปวงนี้ ไกลต่อธรรมเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกลต่อธรรมเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกลต่อธรรมเครื่องผลิตเพลิน ไกลต่อธรรมเครื่องสยบ ไกลต่อธรรมเครื่องถ่มมัน ส่วนความเห็นของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวงนี้ ไกลต่อธรรมอันไม่เป็นไป กับด้วยราคะ ไกลต่อธรรมอันมิใช่ธรรมประกอบสัตว์ไว้ ไกลต่อธรรมอันมิใช่เครื่องผลิตเพลิน ไกลต่อธรรมอันมิใช่เครื่องสยบ ไกลต่อธรรมอันไม่เป็นเครื่องยึดมัน บุรุษผู้เป็นวิญญูนั้น ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับสนิทแห่งภพเท่านั้น.

บุคคล ๔ จำพวก

[๑๒๒] คู่ก่อนพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีอยู่
หาได้อยู่ในโลก. ๔ จำพวกเป็นไฉน คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบการ
ชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนและประกอบการ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและประกอบการ
ชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนและไม่ประ
ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและไม่
ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
นั้น ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหม
อยู่ในปัจจุบันเทียว.

[๑๒๓] คู่ก่อนพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้ทำตนให้
เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อนเป็นไฉน.

คู่ก่อนพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคน
เปลือย ทอดทิ้งมารยาท เลียมือ เขาเชิญให้มารับภิกษาก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุดก็
ไม่หยุด ไม่ยินดีภิกษาที่เขานำมาให้ ไม่ยินดีภิกษาที่เขาทำเฉพาะ ไม่ยินดีภิกษา
ที่เขานิมนต์ ไม่รับภิกษาปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากกระเช้า ไม่รับภิกษาพร้อม

ธรรณีประตุ ไม่รับภิกษาคร่อมท่อนไม้ ไม่รับภิกษาคร่อมสาก ไม่รับภิกษาของ
คน ๒ คนที่กำลังบริโภคนอยู่ ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิง
ผู้กำลังให้ลูกดูคนม ไม่รับภิกษาของหญิงผู้คลอดเกลี้ยบุรุษ ไม่รับภิกษาที่นัดแนะ
กันทำไว้ ไม่รับภิกษาในที่ที่เขาเลี้ยงสุนัข ไม่รับภิกษาในที่มิมีแมลงวันไต่ตอม
เป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง
เขารับภิกษาที่เรือนหลังเดียว เยียวยาอัศภาพด้วยข้าวคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่
เรือน ๒ หลัง เยียวยาอัศภาพด้วยข้าว ๒ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๓ หลัง
เยียวยาอัศภาพด้วยข้าว ๓ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๔ หลัง เยียวยาอัศภาพ
ด้วยข้าว ๔ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๕ หลัง เยียวยาอัศภาพด้วยข้าว ๕ คำบ้าง
รับภิกษาที่เรือน ๖ หลัง เยียวยาอัศภาพด้วยข้าว ๖ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน
๗ หลัง เยียวยาอัศภาพด้วยข้าว ๗ คำบ้าง เยียวยาอัศภาพด้วยภิกษาในถาด
น้อยใบเดียวบ้าง ๒ ใบบ้าง ๓ ใบบ้าง ๔ ใบบ้าง ๕ ใบบ้าง ๖ ใบบ้าง ๗ ใบบ้าง
กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง ๕ วันบ้าง
๖ วันบ้าง ๗ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนชวนในการบริโภคนกัถที่เวียน
มาตลอดถึงเดือนแม้เช่นนี้ด้วยประการฉะนี้ เขาเป็นผู้มีฝักคองเป็นภักษาบ้าง
มีข้าวฟ่างเป็นภักษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นภักษาบ้าง มีกากข้าวเป็นภักษาบ้าง มี
สาหร่ายเป็นภักษาบ้าง มีรำเป็นภักษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภักษาบ้าง มีข้าวใหม่
เป็นภักษาบ้าง มีหญ้าเป็นภักษาบ้าง มีโคมัยเป็นภักษาบ้าง มีเหง้าและผลไม้
ในป่าเป็นอาหาร บริโภคนผลไม้หล่น เยียวยาอัศภาพ.

เขาทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสกุลบ้าง ผ้า
เปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง หนังสือทั้งเล็บบ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้าเปลือกปอ
กรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยผมนคนบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยขน

สัตว์บ้าง ฝ่าทำด้วยขนปีกนกเค้าบ้าง เป็นผู้ถอนผมและหนวด คือประกอบ การขวนขวายในการถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ยื่น คือห้ามอาสนะ เป็นผู้ กระทบ คือประกอบความเพียรในการกระทบ [คือเดินกระทบเหยียบพื้น ไม่เต็มเท้าบ้าง] เป็นผู้นอนบนหนาม คือสำเร็จการนอนบนหนามบ้าง เป็นผู้ อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง คือประกอบการขวนขวายในการลงน้ำบ้าง เป็นผู้ประกอบ การขวนขวายในการทำกายให้เดือดร้อนเร่าร้อนหลายอย่างเห็นปานนี้อยู่ คู่ก่อน พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบการขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือด ร้อนประกอบการขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นไฉน.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ฆ่าแพะ เลี้ยงชีวิต ฆ่าสุกรเลี้ยงชีวิต ฆ่านกเลี้ยงชีวิต ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีวิต เป็นคนเหี้ยม โหด เป็นคนฆ่าปลา เป็นโจร เป็นคนฆ่าโจร เป็นคนปกครองเรือนจำ หรือ บุคคลเหล่านี้บางพวกเป็นผู้ทำการทำงานอันทารุณ คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดี ทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบการขวนขวาย ในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบการขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบการขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นไฉน.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็น พระราชมหากษัตริย์ ผู้ได้มรรคาภิเชกแล้วก็ดี เป็นพราหมณ์มหาศาลก็ดี พระราชาหรือพราหมณ์นั้น โปรดให้ทำโรงที่บูชาัญชันใหม่ทางด้านบูรพาแห่ง

พระนคร แล้วทรงจำเริญพระเกศาและมัสสุ ทรงนุ่งหนังเสือทั้งเล็บ ทรงทาพระกายด้วยเนยใสและน้ำมันงา ทรงเกาพระปฤษฎางค์ด้วยเขามฤค เข้าไปยังโรงบุชายัญญใหม่ พร้อมด้วยพระมเหสีและพราหมณ์ปุโรหิต บรรทมบนพื้นดินอันมิได้ลาดด้วยเครื่องลาด ทาด้วยโคมัยสค น้ำมันในเท้าที่หนึ่ง แห่งโคแม่ลูกอ่อนตัวเดียวมีเท่าใด พระราชาทรงเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๒ มีเท่าใดพระมเหสีทรงเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๓ มีเท่าใดพราหมณ์ปุโรหิตยอมเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๔ มีเท่าใดก็บุชาไฟด้วยน้ำมันเท่านั้น ลูกโคเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันที่เหลือ พระราชาหรือพราหมณ์นั้นตรัสอย่างนี้ว่า เพื่อต้องการบุชายัญญ จงฆ่าโคผู้ประมาณเท่านี้ จงฆ่าโคเมียประมาณเท่านี้ ลูกโคผู้ประมาณเท่านี้ ลูกโคเมียประมาณเท่านี้ แพะประมาณเท่านี้ แกะประมาณเท่านี้ ม้าประมาณเท่านี้ จงตัดต้นไม้ประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการทำเป็นเสาัญญ จงเกี่ยวหญ้าประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการลาดพื้น ชนเหล่าใดที่เป็นทาสก็ดี เป็นคนใช้ก็ดี เป็นกรรมกรก็ดี ของพระราชาหรือพราหมณ์นั้น ชนเหล่านั้นถูกอาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม มีน้ำตานองหน้า ร้องให้ทำางานตามกำหนด คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลไม่เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนและไม่ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและไม่ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่

ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้
เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว เป็นโณ.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้
เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชา และจรณะ เสด็จ
ไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดา
ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม
พระตถาคตพระองค์นั้นทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์แล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อม
ทั้งพยัญชนะ บริสุทธฺิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดี บุตรคฤหบดีหรือผู้เกิดเฉพาะ
ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นฟังแล้ว ได้ศรัทธาในพระ-
ตถาคต เมื่อได้ศรัทธาแล้ว ย่อมเห็นตระหนักรว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทาง
มาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติ
พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธฺิ์โดยส่วนเดียวจักษุซัด ไม่ไช้ทำได้ง่าย ถ้า
กระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต
สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องญาติน้อยใหญ่ ปลงผม
และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต.

เขาวงอย่างนี้แล้ว ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีพเสมอด้วยภิกษุทั้ง-
หลาย

๑. ละการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความ
เอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่.

๒. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤตินเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่.

๓. ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน.

๔. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก.

๕. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมพร้อมกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน.

๖. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ.

๗. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์โดยกาลอันควร.

๘. เธอเว้นขาดจากการพรากพิชคามและภุตคาม.

๙. เธอฉันทนเดียว เว้นการฉันทนในราตรี งดจากการฉันทนในเวลาวิกาล.

๑๐. เธอเว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล.

๑๑. เธอเว้นขาดจากการตัดทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว.
๑๒. เธอเว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่.
๑๓. เธอเว้นขาดจากการรับทองและเงิน.
๑๔. เธอเว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ.
๑๕. เธอเว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ.
๑๖. เธอเว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี.
๑๗. เธอเว้นขาดจากการรับทาสีและทาส.
๑๘. เธอเว้นขาดจากการรับแพะและแกะ.
๑๙. เธอเว้นขาดจากการรับไก่และสุกร.
๒๐. เธอเว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา.
๒๑. เธอเว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน.
๒๒. เธอเว้นขาดจากการประกอบพฤติกรรมและการรับใช้.
๒๓. เธอเว้นขาดจากการซื้อและการขาย.
๒๔. เธอเว้นขาดจากการน้อโงกงด้วยตาชั่ง การโงกงด้วยของปลอม และการโงกงด้วยเครื่องตวงวัด.
๒๕. เธอเว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง.
๒๖. เธอเว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้นและกรรโชก.

เธอเป็นผู้สันโดษด้วยจิรวเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปฉนั้นใด ภิกษุก็ฉนั้นนั่นแล

เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหาร
ท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง.

ภิกษุ นั้นประกอบด้วยศีลชั้นอันเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันปราศ-
จากโทษในภายใน เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ
เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศล
ธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์
ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ เธอฟังเสียงด้วยโสต...ดมกลิ่นด้วยฆานะ...
ลิ้มรสด้วยชีวหา...ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยการ...รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว
ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีที่เมื่อไม่
สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำ
นั้น ชื่อว่ารักษามโนทรีที่ชื่อว่าถึงความสำรวมในมโนทรีที่ ภิกษุประกอบ
ด้วยอินทรีที่สังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสใน
ภายใน.

ภิกษุ นั้นย่อมทำความรู้สึกตัว ในการก้าวไป ในการถอยกลับ ใน
การแล ในการเหลียว ในการก้าวเข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏิ
บาตรและจิรวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระ
ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การ
ตื่น การพูด การนิ่ง.

ภิกษุ นั้นประกอบด้วยศีลชั้น อันอินทรีที่สังวร สติและสัมปชัญญะ อัน
เป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา
ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับ
จากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละ

ความเพ่งเล็งโนโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากความเพ่งเล็ง ละความประทุษร้ายคือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความ
กรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประ-
ทุษร้ายคือพยาบาทได้ ละถิ่นมัทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมัทธะ มีความ
กำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
ถิ่นมัทธะ ละอุทัจจกุกกัจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่
ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทัจจกุกกัจจะ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ขำมวิจิกิจฉา
ไม่มีความเคลือบแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
วิจิกิจฉา.

ภิกษุ นั้นละนิวรรณ์ ๕ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ อันทำ
ปัญญาให้ทຸพลงได้แล้ว สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน
มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตก
วิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และ
เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้มึอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถฌาน
ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้
มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศ-
จากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้ม-
น้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง

สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง
ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง
ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพ
โน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่าง
นั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจะติจากภพ
นั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็มียชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่าง
นั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ
มีกำหนดอายุเพียงนั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ไม่มาเกิดในภพนี้ เขื่อย่อม
ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการ
ฉะนี้.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้ม
จิตไปเพื่อรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง
อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย
ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม
ว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า
เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ
กายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วย
กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ
ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขา
เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ดังนี้ เขื่อย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว
ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอัน

บริสุทธิล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้ม น้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข-สมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุด พ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้น แล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาตีสันแล้ว พรหมจรรย์อยู่ จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ไม่ ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบการขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำ ผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบการขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขา ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว.

พราหมณ์และคฤหบดีแสดงตนเป็นอุบาสก

[๑๒๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์และคฤห- บดีทั้งหลายชาวบ้านศาลาได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของ พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือ ตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิ พระโคตม

ผู้เจริญทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ฉะนั้นเหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ ขอถึงท่านพระโคตม พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

จบอภิญญกสูตรที่ ๑๐

จบคหปติวรรคที่ ๑

๑๐. อรรถกถาอภิญญกสูตร

อภิญญกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จาริกํ คือ จาริกไป ไม่รีบด่วน. เหตุไรท่านจึงกล่าววว่า อตุถิ ปน โว คหปตโย. ดังได้สดับมา บ้านนั้นตั้งอยู่ใกล้ป่าดง เหล่าสมณพราหมณ์ประเภทต่าง ๆ เดินทางมาตลอดวัน ย่อมเข้าไปหมู่บ้านนั้น เพื่อพักอาศัยในเวลาเย็นบ้าง เช้าบ้าง ชาวบ้านทั้งหลายก็ลาดเตียง ตั้ง ถวายสมณพราหมณ์เหล่านั้น ล้างเท้า ทาเท้า ถวายน้ำดื่มอันสมควร. วันรุ่งขึ้น ก็นิมนต์ถวายทาน. สมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็มีจิตผ่องใส สนทนากับชาวบ้านเหล่านั้น พุคอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ทรรศนะใด ๆ ที่ท่านทั้งหลายยึดถือไว้ มีอยู่หรือ? ชาวบ้านก็ตอบว่า ไม่มีหรือ ท่านเจ้าข้า. สมณพราหมณ์ก็พูดว่า ท่านคฤหบดีทั้งหลาย เว้นทรรศนะเสีย โลกก็ดำเนินไปไม่ได้ พวกท่านชอบใจทรรศนะอย่างหนึ่ง เห็นสมควรรับไว้ ก็ควร. พวกท่านจงถือทรรศนะอย่างหนึ่งว่า โลกเที่ยง ดังนี้ก็พากันหลีกไป.

วันต่อ ๆ มา สมณพราหมณ์เหล่าอื่นก็มา แล้วก็ถามเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. ชาวบ้านเหล่านั้น ก็ตอบสมณพราหมณ์นั้นว่า ขอรับ เจ้าข้า แล้วก็บอกว่า วันก่อน ๆ เหล่าสมณพราหมณ์เช่นเดียวกับพวกท่าน มาบอกให้พวกเราถือ ทรศนะว่า โลกเที่ยง ดังนี้ก็ไป. สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ว่า พวกนั้นมัน โง่ จะรู้อะไร โลกนี้ขาดสูญต่างหาก พวกท่านจงถือทรศนะว่า ขาดสูญ ให้ ชาวบ้านแม่เหล่านั้นถือทรศนะว่า ขาดสูญ อย่างนี้ แล้วก็หลีกไป. โดย ทำนองนี้ สมณพราหมณ์ทั้งหลายก็ให้ถือทิฏฐิ ๖๒ อย่างนี้ คือ พวกหนึ่งให้ ถือทิฏฐิว่า โลกเที่ยงบางอย่าง พวกหนึ่งให้ถือทิฏฐิว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มี ที่สุด พวกหนึ่งให้ถือทิฏฐิคืนได้ ไม่ตายตัว. แต่ว่าชาวบ้านเหล่านั้น ไม่อาจ ตั้งอยู่ในทิฏฐิแม้สักอย่างเดียวได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จไปภายหลัง สมณพราหมณ์ทั้งหมด. ตรัสถาม เพื่อประโยชน์ของชาวบ้านเหล่านั้น จึง ตรัสว่า **อตุลิต ปน โข คหปตโย** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาการวตี แปลว่า มีการณ์ มีเหตุ. บทว่า **อปญญโก** แปลว่า ไม่ผิด ไม่ถึงทางสองแพร่ง ยึดถือได้โดยส่วนเดียว.

มิฉนทิฏฐิ ความเห็นผิดอันมีวัตถุ ๑๐ มีว่า **นตุลิต ทินฺนํ** คือ ทานที่ ให้แล้ว ไม่มีผลดังนี้ เป็นต้น ท่านกล่าวไว้พิศดารแล้วในสาเลยยกสูตร ในหน หลัง สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบที่เป็นข้าศึกต่อความเห็นผิดนั้น ก็เหมือนกัน. บทว่า **เนกขมฺเม อานิสฺสํ** ความว่า อานิสงส์อันใด ในความที่คนเหล่านั้น ออกจากอกุศล และฝ่ายธรรมขาว ฝ่ายธรรมบริสุทธิ์อันใด คนเหล่านั้น ย่อมไม่ เห็นอานิสงส์และธรรมฝ่ายขาวอันนั้น. บทว่า **อสทฺฐมฺมปญฺญํ ตฺตติ** แปลว่า การบัญญัติธรรมอันไม่จริง. บทว่า **อตุตฺตานํ อุกุกฺเสติ** ความว่า ยกตนว่า เว้นเราเสีย คนอื่นใครเล่า ยังจะสามารถนำให้คนอื่น ๆ ยึดถือทรศนะของ

ตนได้. บทว่า **ปริ วมุเกติ** ความว่า เชี่ยคนอื่นไว้เบื้องหลังอย่างนี้ว่า ใน
ชนทั้งหลายจำนวนถึงเท่านี้ แม้สักคนหนึ่ง ก็ไม่สามารถทำคนอื่น ๆ ให้ยึดถือ
พรรณนะของตนได้. คำว่า **ปุพฺพเพว โข ปน** ความว่า เมื่อคนยึดถือความ
เห็นมาก่อนนั้นแล ก็เป็นอันละความเป็นผู้มีศีลอันดีเสีย ปรากฏชัดแต่ความ
เป็นผู้ทุศีล. คำว่า **เอวมสฺสเม** ความว่า ธรรม ๗ อย่าง มีมิจฉาทิฏฐิ
เป็นต้นเหล่านี้ ย่อมมีแก่เขาอย่างนี้. แต่ธรรมฝ่ายบาปอกุศลเป็นอนек ที่มี
มิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัยเหล่านั้นนั้นแล ชื่อว่าเกิดขึ้นด้วยอำนาจการเกิดขึ้นแล้ว ๆ
เล่า ๆ.

บทว่า **ตฺตร** แปลว่า นั้น คือในลัทธิทั้งหลายของสมณพราหมณ์
เหล่านั้น. บทว่า **กฺลิลฺลคาโห** แปลว่า ถือเอาความพ่ายแพ้. บทว่า **ทฺสฺสมตฺโต**
ทฺสฺสมาทินฺโน แปลว่า ถือเอาชั่ว ถือเอาผิด. บทว่า **เอกํสํ ฝริตฺวา**
ติฏฺฐติ ความว่า แผ่ขยายวาทะของตนนั้นแลไปข้างหนึ่ง ส่วนหนึ่งตั้งอยู่.
ถ้าเมื่อถืออย่างนี้ว่า โลกอื่นไม่มี ก็จะนำมาซึ่งสวัสดิภาพ. บทว่า **ริณฺจติ**
แปลว่า ย่อมละ. **สทฺทฺธมฺมปฺลฺลยฺตฺติ** ความว่า บัญญัติธรรมที่เป็นจริง.
กฺกฺกคาโห ความว่า ความมีชัย. บทว่า **สฺสฺสมตฺโต** **สฺสมาทินฺโน** แปลว่า
ถือเอาดี จับต้องดี. บทว่า **อฺอุภยํ สํฝริตฺวา** **ติฏฺฐติ** ความว่า แผ่ขยายวาทะของ
ตนและวาทะของผู้อื่นไปสองข้าง สองส่วนตั้งอยู่. ถ้าเมื่อถืออยู่อย่างนี้ว่า โลก
อื่นไม่มี ก็จะนำมาซึ่งสวัสดิภาพเทียว พึงทราบความในปัญหาส่วนเดียวและ
สองส่วน แม้ของฝ่ายอื่นก็โดยนัยนี้. บทว่า **กโรโต** คือกระทำด้วยมือของ
ตน.๖ บทว่า **การยโต** คือใช้ให้คนอื่นกระทำ. บทว่า **ฉินฺทโต** คือตัดมือ
เป็นต้นของคนอื่น ๆ. บทว่า **ปจโต** คือเบียดเบียนหรือคุกคามเขาด้วยของ
ร้อน (ไฟ) บทว่า **โสจยโต** คือกระทำเองก็ใช้ให้ผู้อื่นกระทำก็ดี ซึ่งความ

โศกเศร้าแก่คนอื่นด้วยการลักทรัพย์เป็นต้น. บทว่า **กิลมยโต** คือลำบาก
เองก็ดี ทำให้คนอื่นลำบากก็ดี ด้วยการตัดอาหาร และกักขังในเรือนจำเป็นต้น.
บทว่า **ผนุทโต ผนุทาปยโต** คือดิ้นรนเองก็ดี ทำผู้อื่นให้ดิ้นรนก็ดี ใน
เวลามีคนอื่นซึ่งกำลังดิ้นรน. บทว่า **ปาลมตติปาตยโต** คือ ฆ่าเองก็ดี
ใช้ผู้อื่นฆ่าก็ดี ซึ่งสัตว์มีชีวิต. พึงทราบความในที่ทุกแห่ง โดยการทำเองและ
ใช้ให้คนอื่นทำ โดยนัยที่กล่าวมานี้. บทว่า **สนุธิ** คือ ตัดช่อง (ช่องเบา).
นิลโลป คือ ปล้นสดมภ์. บทว่า **เอภาคาริก** คือ ล้อมเรือนหลังเดียว
เท่านั้น ปล้น. บทว่า **ปริปนุเถ ติฏฐโต** คือ ยืนดักที่หนทางเพื่อชิงทรัพย์
ของคนเดินทาง. บทว่า **กโรโต น กรียติ ปาปี** ความว่า บาปของคนนี้
แม้กระทำด้วยเข้าใจว่า เราทำบาปอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าไม่กระทำบาป
ไม่มี ก็สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าใจอย่างนี้ว่า เรากระทำ. บทว่า **ขุรปริยญเตน**
คือ ปลายคม. บทว่า **เอกั มंसขล** คือ กองเนื้อกองหนึ่ง. บทว่า **ปฺลูข**
เป็นไวพจน์ของคำว่า **เอกั มंसขล** นั้นแล. บทว่า **ตโตนิทาน** แปลว่า
มีเหตุจากการกระทำให้เป็นกองเนื้อกองหนึ่งนั้น. เหล่าคนทางฝั่งใต้เป็นพวก
กักขละ ทารุณ ท่านหมายเอาคนเหล่านั้น จึงกล่าวว่า **หนนุโต** เป็นต้น.
เหล่าคนทางฝั่งเหนือ มีศรัทธา เลื่อมใสนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นของเรา
พระธรรมว่าเป็นของเรา พระสงฆ์ว่าเป็นของเรา ท่านหมายเอาคนเหล่านั้น
จึงกล่าวว่า **ททนุโต** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยชนุโต** คือกระทำการบูชาใหญ่. บทว่า
ทเมน คือด้วยการฝึกอินทรีย์ คือ อุโบสถกรรม. บทว่า **ถัมเมน** คือ ด้วย
การสำรวมในศีล. บทว่า **สจฺจวาเจน** คือด้วยกล่าวคำสัตย์. **การมา** อธิบาย
ว่า ความเป็นไปชื่อว่า **อาคม**. สมณพราหมณ์บางพวกปฏิบัติเสขการทำบาปและ

บุญทั้งหลาย แม้โดยประการทั้งปวง. แม้ในฝ่ายธรรมขาว (ฝ่ายดี) ก็พึงทราบ
ความโดยนัยที่กล่าวแล้ว. คำที่เหลือในฝ่ายดีนั้น ก็เหมือนคำที่กล่าวมาแล้ว
ในวาระก่อน. ในคำว่า **นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย** นี้ ปัจจัยเป็นคำไวพจน์
ของเหตุ. สมณพราหมณ์บางพวกย่อมปฏิเสธปัจจัยแห่งความเศร้าหมอง มีกาย
ทุจจริตเป็นต้น ปัจจัยแห่งความหมจดจมีกายสุจจริตเป็นต้น ที่มีอยู่ แม้ด้วยเหตุ
และปัจจัยทั้งสอง

บทว่า **นตฺถิ พลํ นตฺถิ วิริยํ นตฺถิ ปุริสตุถาโม นตฺถิ**

ปุริสปรกฺกโม ความว่า กำลังก็ดี ความเพียรก็ดี เรี่ยวแรงของบุรุษก็ดี ความ
บากบั่นของบุรุษก็ดี ชื่อว่า อันบุรุษพึงทำ เพื่อความเศร้าหมองหรือเพื่อความ
หมจดจของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มี. สมณพราหมณ์บางพวกแสดงถึงสัตว์ทั้งหลายมี
อูฐ โคน และแพะเป็นต้นไม่ให้เหลือ ด้วยคำว่า **สพฺเพ สตุตา**. กล่าวโดยอำนาจ
คำเป็นต้นว่า สัตว์มีชีวิตอินทรีย์เดียว สัตว์มีชีวิตสองอินทรีย์ ด้วยคำว่า **สพฺเพ**
ปาณา กล่าวหมายถึงสัตว์มีปาณะทั้งสิ้น. สมณพราหมณ์บางพวก กล่าวหมายถึง
ถึงสัตว์ผู้แสวงหาภพเกิด ในฟองไข่และในมดลูกด้วยคำว่า **สพฺเพ ภูตา**.
กล่าวหมายถึงัญชาติมีข้าวสาลี ข้าวเหนียว ข้าวละมานเป็นต้น ด้วยคำว่า
สพฺเพ จีวา. ด้วยว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีความเข้าใจว่า ในัญชาติ
เหล่านั้น มีชีวะ เพราะงอกได้. คำว่า **อวสา อพลา อวิริยา** ความว่า
เหล่านั้นไม่มีอำนาจ กำลัง หรือความเพียรเป็นของตน. ในคำว่า **นยิติสงฺก-**
ติภาวปริณฺตา นี้ การประสพเคราะห์กรรม ชื่อว่า **นยิติ** ความไปในที่
นั้น ๆ แห่งอกิชาติทั้ง ๖ ชื่อว่า **สงฺกติ** ความชุ่มนุมนกัน. สภาพนั้นชื่อว่า
ภาว สมณพราหมณ์บางพวกแสดงว่าสัตว์ทั้งปวง แปรปรวนไป คือ ถึงความ
เป็นประการต่าง ๆ ก็เพราะการประสพเคราะห์กรรม เพราะความชุ่มนุมนกันและ
เพราะสภาวะด้วยประการฉะนี้ สมณพราหมณ์บางพวก ย่อมแสดงว่าสภาวะใด

พึงอย่างใด สภาวะนั้นก็ย่อมมีอย่างนั้น. สภาวະใดไม่มี สภาวະนั้น ก็ไม่มีด้วย. คำว่า **นเสววาภิชาติสุ** ความว่า สมณพราหมณ์บางพวกแสดงว่า สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ในอภิชาติ ๖ เท่านั้น จึงเสวยสุขและทุกข์ได้ ภูมิแห่งสุขและทุกข์อื่นไม่มี.

ในคำว่า **นเสววาภิชาติสุ** นั้น ชื่อว่า อภิชาติ ๖ คือ กัณหาภิชาติ (อภิชาติคำ) นีลาภิชาติ (อภิชาติเขียว) โลหิตาภิชาติ (อภิชาติแดง) หลัททาภิชาติ (อภิชาติเหลือง) สุกกาภิชาติ (อภิชาติขาว) ปรมสุกกาภิชาติ (อภิชาติขาวอย่างยิ่ง). บรรดาอภิชาติ ๖ นั้น คนฆ่านก คนฆ่าหมู พราน คนฆ่าปลา โจร คนฆ่าโจร ก็หรือว่า คนที่มีงานหยาบช้าบางพวกแม่เหล่าอื่น นี้ชื่อว่า กัณหาภิชาติ. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า พวกภิกษุชื่อว่า นีลาภิชาติ. สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีลัทธินี้ว่า เขาว่าภิกษุเหล่านั้นใส่หนามลงในปัจจัย ๔ กิน ภิกษุจึงชื่อว่า **ประพตติกัณฐกวัตร**. อีกนัยหนึ่ง สมณพราหมณ์ บางพวกกล่าวว่า บรรพชิตพวกหนึ่งชื่อว่า ประพตติกัณฐกวัตรนั้นเทียว. จริงอยู่แม้คำว่า สมณะ ผู้ประพตติกัณฐกวัตร ก็เป็นลัทธินี้ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า พวกนิครนถ์ผู้ชอบเพื่อลัทธินี้ของตน ฝ่ายเดียวชื่อว่า โลหิตาภิชาติ. เขาว่า นิครนถ์เหล่านั้นยังขาวกว่าสองพวกก่อน. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า คฤหัสถ์สาวกของชีเปลือย ชื่อว่า หลัททาภิชาติ ดังนั้น สาวกของชีเปลือยจึงตั้งคนที่ให้ปัจจัยแก่ตนเป็นใหญ่ แมกว่านิครนถ์ทั้งหลาย. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า นันทะ วัจฉะ สังกิจจะ นี้ชื่อว่า สุกกาภิชาติ. เขาว่า คนเหล่านั้น ยังขาวกว่าสี่พวกก่อน. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า ส่วนอาชีวก ชื่อว่า ปรมสุกกาภิชาติ. เขาว่า อาชีวกเหล่านั้น ขาวกว่าทุกคน. สมณพราหมณ์เหล่านั้น มีลัทธินี้ว่า บรรดาอภิชาติ ๖ นั้น สัตว์ทั้งปวง มีคนฆ่านกเป็นต้นก่อน. พวกสมณศากยบุตรยังบริสุทธ

กว่าคนฆ่านกเป็นต้นนั้น พวกนิครนถ์ยังบริสุทธึกว่า พวกสมณศากยบุตรนั้น. สาวกของอาชีวกยังบริสุทธึกว่าพวกนิครนถ์นั้น. นันทะเป็นต้น ยังบริสุทธึกว่า พวกสาวกของอาชีวก อาชีวกยังบริสุทธึกว่านันทะเป็นต้นนั้น. พิงทราบฝ่าย ขาว โดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว. คำที่เหล่าแม่ในที่นี้ก็เช่นเดียวกับที่ กล่าวไว้แล้วในวาระก่อน.

ก็บรรดาทิฏฐิทั้ง ๑ นี้ นัตถิกทิฏฐิ ห้ามวิบาก อกริยทิฏฐิ ห้ามกรรม อเหตุกทิฏฐิ ห้ามแม่ทั้งสอง (คือทั้งกรรมและวิบาก) ในกรรมและบากทั้งสอง นั้น วาตะที่แม่ห้ามกรรม ก็เป็นอันห้ามวิบากด้วย วาตะที่แม่ห้ามวิบาก ก็เป็น อันห้ามกรรมด้วย ดังนั้น โดยอรรถ วาตะเหล่านั้น แม่ทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็น อเหตุกวาตะ อกริยวาตะและนัตถิวาตะ ย่อมห้ามกรรมและวิบากทั้งสอง. ก็คน เหล่าใดถือลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น นั่งท่องพิจารณาในที่พักกลางคืน และกลางวัน มิจฉาสติของคนเหล่านั้นย่อมตั้งมั่นในอารมณ์นั้นว่า ทานที่ให้ แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล บาปของคนที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี จิตก็มีอารมณ์อันเดียว ชวนะทั้งหลายก็เล่นไป. ในชวนะที่หนึ่ง ยัง พอแก้ไขได้. ในชวนะที่สองเป็นต้นก็เหมือนกัน. ในชวนะที่เจ็ด แม่พระ- พุทธเจ้าทั้งหลายก็แก้ไขไม่ได้ เป็นผู้ไม่หวนกลับเช่นเดียวกับอริฏฐะและ กัณฎกภิกษุ ในชวนะเหล่านั้นบางคนก็หยั่งลงทรรสนะเดียวบ้าง บางคน สองทรรสนะบ้าง บางคนสามทรรสนะบ้าง เมื่อเขาหยั่งลงทรรสนะหนึ่ง สองสามทรรสนะก็เป็นอันหยั่งลงแล้ว เขาก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ชนิดดังที่เดียว ห้าม ทางสวรรค์ ทางพระนิพพาน ไม่ควรไปสวรรค์ ในอันดับแห่งอตภาพนั้น จะป่วยกล่าวไปไยถึงพระนิพพาน. สัตว์นี้เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน ชื่อว่า เป็นต่อ แห่งวิฏฐะ.

ถามว่า ก็มีจกาทิฏฐิสัตว์นี้ คึงอยู่ในอตภาพเดียวเท่านั้น หรือใน
อตภาพอื่นด้วย. ตอบว่า คึงอยู่ในอตภาพเดียวเท่านั้น. แต่ถ้าเขายังชอบใจ
ทิฏฐินั้น ๆ อยู่ในระหว่างภพด้วยอำนาจการเสพบ่อย ๆ คนเช่นนั้น โดยมาก
ก็ออกไปจากภพไม่ได้.

ตสุมา อกลฺยาณชนํ อาสีวิสมํโวรคํ
อารกา ปรีวชฺเชยฺย ญุตฺติกาโม วิจกฺขโณ
เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์
ต้องการความเจริญ พึงงดเว้นคนไม่ดี ที่
เป็นดังงูพิษ เสียให้ห่างไกล.

บทว่า นตฺถิ สพุทฺโธ อารูปฺปา ความว่า เชื่อว่า ฝ่ายอรูปพรหมโลก
ย่อมไม่มีโดยอาการทั้งปวง. บทว่า มโนมยา คือ สำเร็จด้วยจิตอันประกอบ
ด้วยฌาน. บทว่า สญฺญามยา คือ สำเร็จด้วยสัญญาโดยสัญญาในอรูปฌาน.
บทว่า รูปานํเยว นิพฺพิตาย วิราคาย นิโรธาย ปฏฺธิปนฺโน โหติ ความว่าผู้
นี้เป็นผู้ได้ก็มี เป็นผู้ตรีกก็มี. ผู้ได้รูปาวจรฌาน ชื่อว่า ผู้ได้. ผู้ได้รูปาวจรฌาน
นั้น ไม่มีความสงสัยในรูปาวจรฌาน ยังมีความสงสัยในโลกฝ่ายรูปาวจรอยู่.
ผู้ได้ฌานนั้น ย่อมปฏิบัติอย่างนั้น ด้วยเข้าใจว่า เราฟังผู้กล่าววว่า อรูปพรหม
ทั้งหลายมีอยู่ก็มี ผู้กล่าวว่า ไม่มีก็มี แต่เราไม่รู้ว่ามี หรือ ไม่มี เราจึงทำ
จตุตถฌานให้เป็นปทัฏฐานแล้ว ทำรูปาวจรฌานให้เกิด ถ้าอรูปพรหมทั้งหลาย
มีอยู่เราจักบังเกิดในอรูปพรหมนั้น ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในโลกฝ่ายรูปาวจร-
พรหม ธรรมอันไม่ผิดของเรา จักเป็นธรรมไม่ผิด ไม่พลาด ด้วยการปฏิบัติ
อย่างนี้. ส่วนผู้ตรีกผู้ไม่ได้ฌาน แม้เขาจะไม่มี ความสงสัยในรูปฌาน แต่ก็ยังมี
ความสงสัยในโลกฝ่ายอรูปพรหม. ผู้ตรีกนั้น ย่อมปฏิบัติอย่างนั้น ด้วยเข้าใจว่า

เราฟังผู้กล่าวอุปพรหมทั้งหลายว่าไม่มีก็มี ผู้กล่าวว่า มีก็มี แต่เราไม่รู้ว่ามีหรือไม่มี เราจึงทำบริกรรมในกสิณ ยังจุดตถฌานให้เกิดแล้ว ทำจุดตถฌานนั้นให้เป็นปทัฏฐาน จักยังอุปาวจรฌานให้เกิด ถ้าอุปพรหมทั้งหลายมีอยู่เราก็จักบังเกิดในอุปพรหมนั้น ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในโลกฝ่ายอุปาวจรพรหม ธรรมอันไม่ผิด จักเป็นธรรมไม่ผิด ไม่พลาดด้วยการปฏิบัติอย่างนี้

นี่แหละ. บทว่า กวานิโรธ คือพระนิพพาน. บทว่า สราคาย สนฺตึเก คือใกล้ความยินดีในวัฏฏะ ด้วยอำนาจความกำหนด. บทว่า ตัโยคาย คือใกล้ความประกอบตนไว้ ด้วยตัดหาความทะยานอยาก. บทว่า อภินนุทนาย คือใกล้ความเพติดเพลินด้วยอำนาจค้นหาและทักขุ. บทว่า ปฏิปนฺโน โหติ ความว่า แม้ผู้นี้ เป็นผู้ได้ก็มี เป็นผู้ตรีกก็มี. ผู้ได้สมาบัติ ๘ ชื่อว่า ผู้ได้. ผู้ได้สมาบัติ ๘ นั้น ไม่มีความสงสัยในอุปพรหม ยังมีความสงสัยในพระนิพพาน. เขาปฏิบัติอย่างนี้ด้วยเข้าใจว่า เราฟังเขาพูดว่านิโรธมีก็มี ไม่มีก็มี เราไม่รู้เอง เราจึงทำสมาบัติให้เป็นบาทแล้วเจริญวิปัสสนา ถ้านิโรธจักมีไซ้เรื่ เราก็จักบรรลुพระอรหัตตปรินิพพาน ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในอุปพรหม ส่วนผู้ตรีกไม่ได้แม้แค่สมาบัติสักอย่างหนึ่ง. แต่เขาก็ไม่มีความสงสัยในอุปพรหม ยังมีความสงสัยในกวานิโรธ (พระนิพพาน) อยู่. เขาปฏิบัติอย่างนี้ ด้วยเข้าใจว่า เราฟังเขาพูดว่า นิโรธมีก็มี ไม่มีก็มี เราไม่รู้เอง เราจึงกระทำการบริกรรมในกสิณ แล้วทำสมาบัติ ๘ ให้เกิด เจริญวิปัสสนา มีสมาบัติเป็นปทัฏฐาน ถ้านิโรธจักมีไซ้เรื่ เราจักบรรลुพระอรหัตตปรินิพพาน ถ้าไม่มี เรื่ก็จักบังเกิดในอุปพรหม.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในพระสูตรนั้น คำว่า ทานที่ ให้แล้วมีผล ดังนี้เป็นต้นเป็นคำไม่ผิด ก็แล้วไปเถิด ส่วนคำว่า ทานที่ให้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 262

แล้วไม่มีผล ดังนี้เป็นต้น ไม่ผิด ด้วยอย่างไรเล่า. ตอบว่า ด้วยอำนาจความ
ยึดถือกัน. จริงอยู่ คำเหล่านั้น ที่เกิดเชื่อว่า ไม่ผิด ก็เพราะเขายึดถือไว้
อย่างนี้ว่า. ไม่ผิด ไม่ผิด. ศัพท์ว่า จตุตทาโรเม นี้ แยกกันคนละส่วน แต่
ข้อความเชื่อมโยงกัน. บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้คือ นัตถิกวาทะ อภิริยวาทะ
อเหตุกวาทะและ ๒ จำพวกที่มีวาทะอย่างนี้ว่า อรูปพรหมไม่มี นิโรธไม่มี
บุคคล ๓ จำพวกหลังเท่านั้นมีอยู่ บุคคล ๕ จำพวกมีอัตถิกวาทะเป็นต้น บุคคล
จำพวกที่ ๔ จำพวกเดียวเท่านั้น. เพื่อจะทรงแสดงความข้อนั้น พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงทรงเริ่มเทศนา. โดยอรรถ คำทั้งหมด ในวาทะนั้นตั้งตั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอปัณณกสูตรที่ ๑๐

จบคหปติวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กัณฑ์ทรกสูตร	๒. อัฏฐกนาคสูตร
๓. เสขปฎิปทาสูตร	๔. โปตลียสูตร
๕. ชีวกสูตร	๖. อุปาติวาทสูตร
๗. กุกกุโรวาทสูตร	๘. อภยราชกุมารสูตร
๙. พหุเวทนียสูตร	๑๐. อปัณณกสูตร

๒. ภิกขุวรรค

๑. จูฬราหุโลวาทสูตร

ทรงโอวาทพระราหุล

[๑๒๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกถณิกนิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ก็สมัยนั้นแล ท่านพระราหุลอยู่ ณ ปราสาทชื่อว่า อัมพลัญจิกา ครั้งนั้น เวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือนอยู่แล้ว เสด็จเข้าไปยังอัมพลัญจิกา ปราสาทที่ท่านพระราหุลอยู่ ท่านพระราหุลได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงปูลาดอาสนะและตั้งน้ำสำหรับล้างพระบาทไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แล้วทรงล้างพระบาท ท่านพระราหุลถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๑๒๖] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเหลือน้ำไว้ในภาชนะน้ำหนึ่งน้อยหนึ่งแล้วตรัสกะท่านพระราหุลว่า คุณก่อนราหุล เธอเห็นน้ำเหลือหนึ่งอยู่ในภาชนะน้ำนี้หรือ.

ท่านพระราหุลกราบทูลว่า เห็นพระเจ้าข้า.

คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวมุสา ทั้งรู้ยาก็มีน้อยเหมือนกันฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเทน้ำที่เหลือหนึ่งนั้นเสียแล้ว ตรัสกะท่านพระราหุลว่า คุณก่อนราหุล เธอเห็นน้ำหนึ่งที่เราเทเสียแล้วหรือ.

รา. เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าว
มุสาทั้งรู้ที่อยู่ ก็เป็นของที่เขาทิ้งเสียแล้ว เหมือนกันฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคว้าภาชนะน้ำนั้น แล้วตรัสกะท่าน
พระราหุลว่า คุณก่อนราหุล เธอเห็นภาชนะน้ำที่ควานี้หรือ.

รา. เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าว
มุสาทั้งรู้ที่อยู่ ก็เป็นของที่เขาคว่าเสียแล้วเหมือนกันฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหงายภาชนะน้ำนั้นขึ้น แล้วตรัสกะ
ท่านพระราหุลว่า คุณก่อนราหุล เธอเห็นภาชนะน้ำอันว่างเปล่านี้หรือ.

รา. เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าว
มุสาทั้งรู้ที่อยู่ ก็เป็นของว่างเปล่าเหมือนกันฉะนั้น.

[๑๒๗] พ. คุณก่อนราหุล เปรียบเหมือนช้างต้นมิงงอนงาม เป็น
พาหนะที่เจริญยิ่งนัก มีกำเนิดดี เคยเข้าสงคราม ช้างนั้นเข้าสงครามแล้ว
ย่อมทำกรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองข้าง ด้วยเท้าหลังทั้งสองข้าง ด้วยกายเบื้อง
หน้าข้าง ด้วยกายเบื้องหลังข้าง ด้วยศีรษะข้าง ด้วยหูทั้งสองข้าง ด้วยงา
ทั้งสองข้าง ด้วยหางข้าง ย่อมรักษาไว้แต่ดวงเท่านั้น เพราะการที่ช้างรักษา
แต่ดวงนั้น ความรู้ช้างจึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ช้างต้นนี้แลมิงงอนงาม
เป็นพาหนะที่เจริญยิ่งนัก มีกำเนิดดีเคยเข้าสงคราม เข้าสงครามแล้ว ย่อมทำ
กรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองข้าง ด้วยเท้าหลังทั้งสองข้าง ด้วยกายเบื้องหน้าข้าง
ด้วยการเบื้องหน้าข้าง ด้วยศีรษะข้าง ด้วยหูทั้งสองข้าง ด้วยงาทั้งสองข้าง

ด้วยหางบ้าง ย่อมรักษาไว้แต่ดวงเท่านั้น ชีวิตชื่อว่าอันข้างต้นยังไม่ยอมสละ
แล คุณก่อนราहुล เมื่อใดแลข้างต้นมีงาอันงอนงามเป็นพาหนะที่เจริญยิ่งนัก มี
กำเนิดดี เคยเข้าสงครามแล้ว ย่อมทำกรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองบ้าง ด้วยเท้า
หลังทั้งสองบ้าง ด้วยกายเบื้องหน้าบ้าง ด้วยกายเบื้องหลังบ้าง ด้วยศิระษะบ้าง
ด้วยหูทั้งสองบ้าง ด้วยงาทั้งสองบ้าง ด้วยหางบ้าง ด้วยวงบ้าง เพราะการที่
ข้างทำกรรมด้วยวงนั้น ความขี้ขางจึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ก็ข้างต้นนี้แลมีงา
อันงอนงาม เป็นพาหนะที่เจริญยิ่งนัก มีกำเนิดดีเคยเข้าสงคราม เข้าสงคราม
แล้ว ย่อมทำกรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองบ้าง ด้วยเท้าหลังทั้งสองบ้าง ด้วยกาย
เบื้องหน้าบ้าง ด้วยกายเบื้องหลังบ้าง ด้วยศิระษะบ้าง ด้วยหูทั้งสองบ้าง ด้วย
งาทั้งสองบ้าง ด้วยหางบ้าง ด้วยวงบ้าง ชีวิตชื่อว่าอันข้างต้นยอมสละแล้ว
บัดนี้ไม่มีอะไรที่ข้างต้นจะพึงทำไม่ได้ ฉันทใด คุณก่อนราहुล เรากล่าวว่าบุคคล
ผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้อยู่ ที่จะไม่ทำบาปกรรมแม้เล็กน้อยหนึ่ง
ไม่มี ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้แหละ ราहुล เธอพึงศึกษาว่า เราจัก
ไม่กล่าวมุสา แม้เพราะหัวเราะกันเล่น คุณก่อนราहुล เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

[๑๒๘] คุณก่อนราहुล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แวนมี
ประโยชน์อย่างไร.

มีประโยชน์สำหรับสองคุณ พระเจ้าข้า.

ฉันทนั้นเหมือนกันแล ราहुล บุคคลควรพิจารณาเสียก่อน แล้วจึงทำ
กรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ.

กรรม ๓

[๑๒๙] คุณก่อนราहुล เธอปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยกาย กายกรรม
นั้นเธอพึงพิจารณาเสียก่อนว่า เราปรารถนาจะทำกรรมนี้ใดด้วยกาย กายกรรม

ของเรานี้พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียด
เบียนทั้งตนทั้งผู้อื่นบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็น
วิบากกระมังหนอ คู่ก่อนราหุล ถ้าเมื่อเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เรา
ปรารถนาจะทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งตนทั้งผู้อื่น กายกรรมนี้เป็น
อกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ กรรมเห็นปานนี้ เธอไม่
พึงทำด้วยกายโดยส่วนเดียว แต่ถ้าเมื่อเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า เรา
ปรารถนาจะทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งตนทั้งผู้อื่น กายกรรมนี้เป็นกุศล
มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ กายกรรมเห็นปานนั้น เธอพึงทำด้วย
กาย แม้เมื่อเธอกำลังทำความด้วยกาย เธอก็พึงพิจารณากายกรรมนั้นแหละว่า
เรากำลังทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน
บ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กาย-
กรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเมื่อเธอ
พิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ ย่อม
เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียน
ทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก
ดังนี้ไซ้ เธอพึงเลิกกายกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้
อย่างนี้ว่า เราทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น
บ้าง กายกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึง
เพิ่มกายกรรมเห็นปานนั้น คู่ก่อนราหุล แม้เธอทำความด้วยกายแล้ว เธอก็

พึงพิจารณากรรมนั้นแหละว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยกาย กรรม
ของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์
เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่ง
กรรมใด กรรมของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียด
เบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กรรมนี้เป็นอกุศล
มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ กรรมเห็นปานนั้น เธอพึง
แสดง เปิดเผย ทำให้ตื่น ในพระศาสนาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย
ผู้วิญญู แล้วพึงสำรวจต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำ
แล้วซึ่งกรรมใดด้วยกาย กรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน
บ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กรรม
นี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงมีปิติและปราโมทย์
ศึกษาในกุศลธรรมทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ด้วยกรรมนั้นแหละ.

[๑๓๐] ดูก่อนราหุล เธอปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยวาจา เธอพึง
พิจารณาวิกรรมนั้นเสียก่อนว่า เราปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยวาจา วิกรรม
ของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์
เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารถนาจะทำ
กรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรานี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อ
เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็น
อกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ วิกรรมเห็นปานนั้น
เธอไม่ควรทำโดยส่วนเดียว แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารถนา

จะทำการมใดด้วยวาจา วิกรรมของเราจะไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนคนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผลดังนี้ไซ้ วิกรรมเห็นปานนั้น เธอควรทำ คุณก่อนราหุล แม้เมื่อเธอกำลังทำการมด้วยวาจา เธอก็พึงพิจารณา วิกรรมนั้นแหละว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรา ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรา ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเลิกวิกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรา ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเพิ่มวิกรรมเห็นปานนั้น คุณก่อนราหุล แม้เธอทำการมด้วยวาจาแล้ว เธอก็พึงพิจารณาวิกรรมนั้นแหละว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรา ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรา ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ วิกรรมเห็นปานนั้น เธอพึงแสดง

เปิดเผย ทำให้ตื่นในพระศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้วิญญู
ครั้นแล้วพึงสำรวจต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้ว
ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรา นี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็น
กุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงมีปีติและปราโมทย์
ศึกษาในกุศลธรรมทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยวิกรรมนั้นแหละ.

[๑๓๑] คุก่อนราहुล เธอปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยใจ เธอพึง
พิจารณาโมกกรรมนั้นเสียก่อนว่า เราปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยใจ โมกกรรม
ของเรา นี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มี
ทุกข์เป็นวิบากระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารถนา
จะทำกรรมใดด้วยใจ โมกกรรมของเรา นี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็น
อกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ โมกกรรมเห็นปานนี้
เธอไม่ควรทำโดยสะดวก แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารถนา
จะทำกรรมใดด้วยใจ โมกกรรมเองเรา นี้ ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็น
กุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ โมกกรรมเห็นปานนั้น เธอ
ควรทำ คุก่อนราहुล แม้เมื่อเธอกำลังทำกรรมใดด้วยใจ เธอก็พึงพิจารณา
โมกกรรมนั้นแหละว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยใจ โมกกรรมของเรา นี้ ย่อม
เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตน
และผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก

กระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ ฟังรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยใจ
มโนกรรมของเรา นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น
บ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็น
กำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเลิกมโนกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้า
เธอพิจารณาอยู่ ฟังรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของ
เรา นี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุข
เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเพิ่มมโนกรรมเห็นปานนั้น คุก่อนราहुล แม้เธอ
ทำกรรมใดด้วยใจแล้ว เธอก็พึงพิจารณากรรมนั้นแหละว่า เราได้ทำกรรมใด
ด้วยใจแล้ว มโนกรรมของเรา นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อ
เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล
มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ ฟังรู้อย่างนี้
ว่า เราทำได้แล้วซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเรา นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
เบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง
มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึง
กระดาก ละอาย เกลียดในมโนกรรมเห็นปานนั้น ครั้นแล้วพึงสำรวจต่อไป
แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ ฟังรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโน-
กรรมของเรา นี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง
เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มี
สุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงมีปีติและปราโมทย์ ศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลาย
ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยมโนกรรมนั้นแหละ.

[๑๓๒] คุณก่อนราहुล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีต-กาล ได้ชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมแล้ว สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น พิจารณาๆ อย่างนี้นั่นเอง แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม แม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอนาคตกาล จักชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็จักพิจารณาๆ อย่างนี้นั่นเอง แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ถึงสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบัน กำลังชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็พิจารณาๆ อย่างนี้นั่นเอง แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เพราะเหตุนี้แหละ ราहुล เธอพึงศึกษาว่า เราจักพิจารณาๆ แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม คุณก่อนราहुล เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสุตตันต์แล้ว ท่านพระราहुลมีใจยินดี ชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบจุฬารากุโลวาตสุตตรที่ ๑

อรรถกถาภิกขุวรรค

๑. อรรถกถาอัมพลัญจิกะราहुโลวาตสุตตร

อัมพลัญจิกะราहुโลวาตสุตตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้า ได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อัมพลัญจิกาย วิหริตี ท่านพระราहुลอยู่ ณ ปราสาทชื่อว่า อัมพลัญจิกา คือ เมื่อเขาสร้างส่วนของเรือนตั้งไว้ท้าย

๑. บาลีเป็น จุฬารากุโลวาตสุตตร

พระเวฬุวันวิหาร เพื่อเป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความสงบ พระราหุลเจริญปริเวก อยู่ ณ ปราสาทอันมีชื่ออย่างนี้ว่า **อัมพลัญฐิกา**. ชื่อว่า หนามย่อมแหลม ตั้งแต่เกิด. แม้ท่านพระราหุลนี้ก็เหมือนอย่างนั้น เจริญปริเวกอยู่ ณ ที่นั้น ครั้งเป็นสามเณรมีพระชนม์ ๗ พรรษา. บทว่า **ปฏิสลูลานา วุฏฺฐิต** พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เร้น คือ เสด็จออกจากผลสมาบัติ. บทว่า **อาสนั** คือ ณ ที่นี้ก็มีอาสนะที่ปลูกได้เป็นปรกติอยู่แล้ว พระราหุลก็ยังปิดอาสนะนั้นตั้งไว้. บทว่า **อุทกาทาเน** คือ ภาชนะใส่น้ำ. ปาฐะว่า **อุทกาชาน** บ้าง.

บทว่า **อายุสมนุตฺติ ราหุลํ อามนุเตติ** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระราหุล คือ ตรัสเรียกเพื่อประทานโอวาท. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาไว้มากแก่พระราหุลเถระ. พระองค์ตรัสสามเณรปัญหาแก่พระเถระไว้เช่นกัน. อนึ่ง พระองค์ตรัสราหุลสังยุต มหา-ราหุโลวาทสูตร จุลราหุโลวาทสูตร รวมทั้งอัมพลัญฐิกราหุโลวาทสูตรนี้เข้าด้วยกัน.

จริงอยู่ ท่านพระราหุลนี้ เมื่อพระชนม์ ๗ พรรษา ทรงจับชายฉิวร ทูลขอมรดกแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ทรงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมอบให้แก่พระธรรมเสนาบดี สารีบุตรเถระบวชให้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า ชื่อว่า เด็กหนุ่มย่อมพูดถ้อยคำที่ควรและไม่ควร เราจะให้โอวาทแก่ราหุล ดังนี้แล้วตรัสเรียกพระราหุลเถระ มีพระพุทธรูปดำรัสว่า คุณก่อนราหุล ชื่อว่า สามเณรไม่ควรกล่าวดิรัจฉานกถา. เธอเมื่อจะกล่าว ควรกล่าวกถาเห็นปานนี้ คือ คำถาม ๑๐ ข้อ การแก้

๕๕ ข้อ ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ปัญหา ๒ ๑ ๓ ๑ ปัญหา ๑๐
อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ อันพระพุทธรเจ้าทั้งปวงไม่ทรงละแล้ว. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสสามเณรปัญหานี้ว่า เอกนุนาม ก็ อะไรชื่อว่า ๑ สพุเพ
สตุตา อาหารภูจิติกา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร ๑ ๓
ทส นาม ก็ อะไรชื่อว่า ๑๐ ทสทหุเคหิ สมนุ นาคโต อรหติ วุจจติ
ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ เรากล่าวว่าเป็นอรหันต์. พระพุทธรองค์ทรงดำริต่อไป
ว่า ชื่อว่า เด็กหนุ่มย่อมกล่าวเท็จด้วยคำน่ารัก ย่อมกล่าวสิ่งที่ไม่เห็น ว่า เรา
ได้เห็นแล้ว กล่าวสิ่งที่เห็น ว่า เราไม่เห็น เราจะให้โอวาทแก่ราหุลนั้น แม้
แลดูด้วยตาก็เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย จึงทรงแสดงอุปมาด้วยภาษาชนะใสน้ำ ๔ ก่อน
จากนั้นทรงแสดงอุปมาด้วยช้าง ๒ จากนั้นทรงแสดงอุปมาด้วยแวน ๑ แล้ว
จึงตรัสพระสูตรนี้. ทรงแสดงการเว้นคันทหาในปัจจุบัน ๔ การละฉันทราคะใน
กามคุณ ๕ และความที่อุปนิสัยแห่งกัลยาณมิตรเป็นคุณยิ่งใหญ่ แล้วจึงตรัส
ราหุลสูตร. เพื่อทรงแสดงว่า ไม่ควรทำฉันทราคะในภพทั้งหลาย ในที่ที่มา
แล้ว ๆ จึงตรัสราหุลสังยุต. เพื่อทรงแสดงว่า ไม่ควรทำฉันทราคะ
อันอาศัยเรือน อาศัยอัตภาพว่า เรงาม วรรณะของเราผ่องใส. แล้วจึงตรัส
สมหาราหุโลวาตสูตร. ในสมหาราหุโลวาตสูตรนั้น ไม่ควรกล่าวว่า ราหุลสูตร
ท่านกล่าวไว้แล้วในกาลนี้. เพราะราหุลสูตรนั้นท่านกล่าวด้วยโอวาทเนื่อง ๆ.
ท่านตรัสราหุลสังยุต ตั้งแต่พระราหุลมีพระชนม์ได้ ๗ พรรษาจนถึงเป็น
ภิกษุยังไม่มีพรรษา. ท่านตรัสสมหาราหุโลวาตสูตรในเมื่อพระราหุลเป็นสามเณร
มีพระชนม์ ๑๘ พรรษา ท่านตรัสจุลลราหุโลวาตสูตรในเมื่อพระราหุลเป็น
ภิกษุได้ครึ่งพรรษา. ท่านตรัสกุมารกปัญหา และอัมพลัญจิกราหุโลวาตสูตรนี้
ในเมื่อพระราหุลเป็นสามเณรมีพระชนม์ ๗ พรรษา.

ในพระสูตรเหล่านั้น ท่านตรัสราหูโลวาทสูตร เพื่อโอวาทเนื่อง ๆ
ตรัสราหูลสังยุต เพื่อถือเอาห้องวิปัสสนาของพระเถระ ตรัสมหาราหูโลวาทสูตร
เพื่อกำจัดฉันทราคะที่อาศัยเรือน ตรัสจุลตราหูโลวาทสูตร เพื่อยึดเอาพระ-
อรหัต ในเวลาที่ธรรมเจริญด้วยวิมุตติ ๑๕ ของพระเถระแก่กล้าแล้ว . พระราหูล-
เถระหมายถึงพระสูตรนี้ เมื่อจะสรรเสริญพระคุณของพระตถาคตในท่ามกลาง
ภิกษุสงฆ์ จึงกล่าวคานี้ว่า.

กิกิว พิชฺช รุกเขยฺย จมรี วาลมุตตมํ

นิปโก สีสสมฺปนฺโน มมํ รุกฺขิ ตถาคโต

พระตถาคตผู้มีพระปัญญาเฉลียวฉลาด

ทรงสมบูรณ์ด้วยศีล ทรงรักษาเราเหมือน

นกต้อยตีวิด พึ่งรักษาพืชพันธุ์ เหมือน

เนื้อจามรีรักษาขนหางสูงสุดฉะนั้น.

ท่านตรัสสามเนรปัญหา เพื่อละถ้อยคำอันไม่ควรตรัส ในอัมพลัญจิก-
ราหูโลวาทสูตรนี้ เพื่อมิให้ทำสัมปชานมุสาวาท (พูดเท็จทั้ง ๆ ที่รู้อยู่).

ในบทเหล่านั้น บทว่า ปสฺสตี โน แก่เป็น ปสฺสตี นฺหฺ คือ เธอ
เห็นหรือหนอ. บทว่า ปริคฺคตํ คือหน้อยหนึ่ง. บทว่า สามญฺญํ คือ สมณธรรม.
บทว่า นิกฺกฺขฺชิตฺวา คือคว่ำ. บทว่า อุกฺกฺขฺชิตฺวา คือหงาย. บทว่า
เสยฺยถาปี ราหุล รญฺโณ นาโค คู่ก่อนราหู เหมือนข้างต้นของพระราช
ท่านกล่าวอุปมานี้ เพื่อแสดงความเปรียบเทียบของผู้ไม่มีสังวรในการกล่าวเท็จ
ทั้งรู้อยู่.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อีสาทนฺโต มีงอันงอนงาม คือ มีงาเช่นกับ
งอนไถ. บทว่า อรุพฺพหฺวา เป็นพาหนะที่เจริญยิ่ง คือน่าขี่. บทว่า อภิชฺาโต

คือ มีกำเนิดดี สมบูรณ์ด้วยชาติ. บทว่า **สงฺคามวโจโร** คือ เคยเข้าสงคราม.
บทว่า **กมฺมํ กโรติ** ย่อมทำกรรม คือ ประหารข้าศึกที่เข้ามาแล้ว ๆ ให้
ล้มลง. อนึ่ง พึงทราบความในบทมีอาทิว่า ด้วยกายเบื้องหน้า ดังนี้ คือ
ยังชุ่มแผ่นกระดานและกำแพงโล้นให้ล้มลงด้วยกายเบื้องหน้าก่อน. ด้วยกาย
เบื้องหลังก็เหมือนกัน. กำหนดกรรมด้วยศิริษะแล้วกลับแลดูด้วยคิดว่า เราจัก
ย้ายประเทศนี้. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็ทำลายสิ่งตั้งร้อยตั้งพันให้ออกเป็นสองส่วน
ชื่อว่าทำกรรมด้วยศิริษะ การประหารลูกศรที่มาแล้ว ๆ ให้ตกไปด้วยหู ชื่อว่า
ทำกรรมด้วยหู. การตีเมฆเท้าข้างข้างข้าศึก ม้าข้าศึก กองข้าง กองม้า และ
พลเดินเท้าเป็นต้น ชื่อว่าทำกรรมด้วยขา. การตัดทำลายด้วยไม้ยาวหรือด้วย
สากเหล็กที่ผูกไว้ที่หาง ชื่อว่าทำกรรมด้วยหาง. บทว่า **รกฺขเตว โสณฺทํ**
ย่อมรักษาไว้แต่ดวงเท่านั้น คือ ใส่ดวงไว้ในปากรักษาไว้. บทว่า **ตตฺถ** คือ
ในการที่ข้างรักษางวงนั้น. บทว่า **อปฺริจฺจตฺตํ** คือ ไม่ยอมสละ ถึงจะเห็น
ผู้อื่นชนะและเราแพ้.

บทว่า **โสณฺทายปิ กมฺมํ กโรติ** ย่อมทำกรรมแม้ด้วยวง คือ
จับก้อนเหล็ก หรือสากไม้ตะเคียน แล้วย้ายที่ประมาณ ๑๘ ศอกได้โดยรอบ
บทว่า **ปฺริจฺจตฺตํ** ยอมเสียสละแล้ว คือ บัดนี้ไม่กลัวแต่อะไร ๆ อีกแล้ว
ในกองทัพข้างเป็นต้น ย่อมเห็นชัยชนะของเรา.

บทว่า **นาหนตฺตสฺส กิลฺยจิ ปาปี** บุคคลผู้ไม่มีความละอายในการ
กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ ที่จะไม่ทำบาปกรรมแม้หน่อยหนึ่งไม่มี ความว่า บุคคลนั้น
จะไม่พึงทำกรรมน้อยหนึ่งในการล่วงอาบัติทุกกฎเป็นต้น หรือในกรรมมีมาตุ-
จฉาตเป็นต้นไม่มี บทว่า **ตสฺมา ติทฺเต** ความว่า เพราะผู้กล่าวเท็จทั้งที่
รู้อยู่จะไม่ทำบาปไม่มี ฉะนั้นเธอพึงศึกษาว่า เราจักไม่กล่าวเท็จแม้เพราะหัวเราะ
แม้เพราะใครจะเล่น.

บทว่า **ปัจจุเวกษณตุโธ** คือ มีประโยชน์สำหรับส่องดู. อธิบายว่า มีประโยชน์ส่องดูโทษที่ไปหน้า. บทว่า **ปัจจุเวกขิตฺวา** **ปัจจุเวกขิตฺวา** คือ ตรวจดูแล้ว ตรวจดูอีก. บทว่า **สสกุํ น กรณียํ** คือ ไม่พึงทำโดยส่วนเดียวเท่านั้น. บทว่า **ปฏฺฐิตฺหเรยฺยาติ** พึงเลิก คือ พึงกลับอย่าพึงทำ. บทว่า **อนุปทฺทฺเชยฺยาติ** พึงเพิ่ม คือ พึงให้เกิดขึ้น พึงค้ำจุนไว้ พึงทำบ่อย ๆ. บทว่า **อโหฺรตฺตานุสฺสึกฺขิตฺตา** คือ ศึกษาทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน. บทว่า **อภฺยฺยิตฺตพฺพํ** พึงกระดาก คือ พึงระอา พึงบีบคั้น. บทว่า **หฺรยิตฺตพฺพํ** คือ พึงละอาย. บทว่า **ชฺิจฺจุจฺฉิตฺตพฺพํ** พึงเกลียด คือ พึงให้เกิดความเกลียดคจเห็นคุณ. อนึ่ง เพราะมโนกรรมมิใช่วัตถุแห่งเทศนาอันควรแสดงไว้ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงไม่กล่าวไว้. ก็ในฐานะอย่างไรเล่า จึงควรชำระกายกรรมและวจีกรรม. ในฐานะอย่างไรจึงควรชำระมโนกรรม. ควรชำระกายกรรมและวจีกรรม ในเวลา ก่อนอาหารครั้งหนึ่งก่อน เมื่อนั้นอาหารแล้วควรนั่งในที่พักกลางวันพิจารณาว่า ตั้งแต่อรุณขึ้นจนถึงนั่งในที่นี้ กายกรรม หรือวจีกรรมอันไม่สมควรแก่ผู้อื่นในระหว่างนี้ มีอยู่แก่เราหรือไม่หนอ. หากรู้ว่ามี ควรแสดงข้อที่ควรแสดง ควรทำให้แจ้งข้อที่ควรทำให้แจ้ง. หากไม่มี ควรมีปีติปราโมทย์. อนึ่ง ควรชำระมโนกรรม ในที่แสวงหาวิณฑบาตครั้งหนึ่ง, ชำระอย่างไร. ควรชำระว่า วันนี้ ความพอใจก็ดี ความกำหนดก็ดี ความคับแค้นก็ดี ในรูปเป็นต้นในที่แสวงหาวิณฑบาตมีอยู่หรือไม่หนอ. หากมี ควรตั้งจิตว่าเราจักไม่ทำอย่างนี้อีก. หากไม่มี ควรมีปีติปราโมทย์.

บทว่า **สมณฺหา วา พฺุราหฺมณฺหา วา** ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจก-
พุทธเจ้า หรือ พระสาวกของพระตถาคต. บทว่า **ตสฺมา ตึห** ความว่า
เพราะสมณพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ในอดีตก็ชำระแล้วอย่างนี้ แม้ในอนาคตก็จัก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 277
ชำระอย่างนี้ แม้ในปัจจุบันก็ยอมชำระอย่างนี้ ฉะนั้นแม้พวกเธอ เมื่อศึกษา
ตามสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็พึงศึกษาอย่างนี้. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่าย
ทั้งนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพระธรรมเทศนานี้ให้จบลงด้วยสามารถแห่ง
บุคคลที่ควรแนะนำ คุณเทวดาผู้วิเศษถือเอายอดแห่งกองรัตนอันตั้งขึ้น
จนถึงภวคคพรหม ด้วยกองแห่งแก้วมณีที่ประกอบกัน.

จบบรรณกถาอัมพลัญจิกราหูโลวาตสูตรที่ ๑

๒. มหาราหุโลวาทสูตร

ทรงโอวาทพระราหุล

[๑๓๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าครองอันตราวาสกแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังนครสาวัตถี เวลาเช้า แม้ท่านพระราหุลก็ครองอันตราวาสก แล้วถือบาตรและจีวรตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผินพักตร์ไปรับสั่งกะท่านพระราหุลว่า ลูกก่อนราหุล รูปร่างใดอย่างหนึ่งเป็นอดีต เป็นอนาคตและเป็นปัจจุบัน เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี อยู่ในที่ใกล้ก็ดี รูปทั้งปวงนี้ เธอพึงเห็น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ดังนี้.

พระราหุลทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า รูปเท่านั้นหรือ ข้าแต่พระสุคตเจ้า รูปเท่านั้นหรือ.

พ. ลูกก่อนราหุล ทั้งรูป ทั้งเวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ.

[๑๓๔] ครั้งนั้น ท่านพระราหุลคิดว่า วันนี้ ใครหนออันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาท ด้วยโอวาทในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วจักเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตเล่า ดังนี้แล้ว กลับจากที่นั่นแล้วนั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ณ โคนไม้ แห่งหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรได้เห็นท่านพระราหุลผู้นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง แล้ว

บอกกะท่านพระราหุลว่า คุณก่อนราหุล ท่านจงเจริญอานาปานสติเถิด ด้วยว่า อานาปานสติภาวนาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์ มาก. ครั้งนั้น เวลาเย็น ท่านพระราหุลออกจากที่เร้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มี พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์ มาก.

ธาตุ ๕

[๑๓๕] คุณก่อนราหุล รูปร่างใดอย่างหนึ่ง เป็นภายใน อาศัยตน เป็นของหยาบ มีลักษณะแข็งแข็ง อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ๒๓ หัวใจ ตับ พังผืด ๒๓ ไต ม้าม ปอด ๒๓ ใสใหญ่ ๒๓ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อย่างอื่นเป็นภายใน อาศัยตน เป็นของหยาบ มีลักษณะแข็งแข็ง อันกรรม และกิเลสเข้าไปยึดมั่น อาศัยตน เป็นของหยาบ มีลักษณะแข็งแข็ง อันกรรม กิเลส เป็นภายนอกก็ดี อันใด ปฐวีธาตุนี้ ก็เป็นปฐวีธาตุเหมือนกัน ปฐวีธาตุนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เรา ไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้ เพราะบุคคลเห็นปฐวีธาตุนั้น ด้วย ปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ จิตย่อมคลาย กำหนดในปฐวีธาตุ.

[๑๓๖] คุณก่อนราหุล ก็อาโปธาตุเป็นไฉน อาโปธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ก็อาโปธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน เป็นอาโป มีลักษณะเอิบอาบ อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ดี เสลด

หนอง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตน เป็นอาโป มีลักษณะเอิบอาบ อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เราเรียกว่าอาโปธาตุเป็นภายใน ก็อาโปธาตุ เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด อาโปธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญา อันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตน ของเรา ดังนี้ เพราะบุคคลเห็นอาโปธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง อย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในอาโปธาตุ.

[๑๓๓] ดูก่อนราहुล ก็เตโชธาตุเป็นไฉน เตโชธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ก็เตโชธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัย ตน เป็นเตโช มีลักษณะร้อน อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ไฟที่ยัง ภายใต้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย และ ไฟที่เผาอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม ให้ย่อยไปโดยชอบ หรือสิ่งใดสิ่ง หนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตน เป็นเตโช มีลักษณะร้อน อันกรรม และกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เราเรียกว่าเตโชธาตุ เป็นภายใน. ก็เตโชธาตุเป็น ภายใต้อบอุ่น เป็นภายนอกก็ดี อันใด เตโชธาตุนั้นเป็นเตโชธาตุเหมือนกัน เตโชธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้ เพราะบุคคลเห็นเตโช- ธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในเตโชธาตุ.

[๑๓๔] ดูก่อนราहुล วาโยธาตุเป็นไฉน วาโยธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ก็วาโยธาตุเป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน เป็นวาโย มีลักษณะพัดไปมา อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ลมพัด

ขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะ
น้อยใหญ่ ลมหายใจ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตน
เป็นวาโย พัดไปมา อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เราเรียกว่า วาโยธาตุ
เป็นภายใน ก็วาโยธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด วาโยธาตุนั้น
เป็นวาโยธาตุเหมือนกัน วาโยธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็น
จริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้
เพราะบุคคลเห็นวาโยธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อม
เบื่อหน่ายในวาโยธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในวาโยธาตุ.

[๑๓๕] คู่ก่อนราหูล ก็อากาศธาตุเป็นโณน อากาศธาตุเป็นภายใน
ก็มี เป็นภายนอกก็มี อากาศธาตุที่เป็นภายในเป็นโณน สิ่งใดเป็นภายใน
อาศัยตน เป็นอากาศ มีลักษณะว่าง อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ
ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องคอสำหรับกลืนอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว
ที่ลิ้ม ช่องท้องสำหรับเก็บอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม และช่องสำหรับ
ถ่ายอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม ออกเบื้องล่าง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่าง
อื่น เป็นภายใน อาศัยตน เป็นอากาศ มีลักษณะว่าง ไม่ทึบ มีลักษณะ
ไม่ทึบ เป็นช่อง มีลักษณะเป็นช่อง อันเนื้อและเลือดไม่ถูกต้อง เป็นภายใน
อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี้เราเรียกว่าอากาศธาตุ เป็นภายใน ก็อากาศ
ธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด อากาศธาตุนั้น เป็นอากาศธาตุ
เหมือนกัน อากาศธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้
ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้ เพราะบุคคล
เห็นอากาศธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย
ในอากาศธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในอากาศธาตุ.

ภาวนาเสมอด้วยธาตุ ๕

[๑๔๐] คู่ก่อนราหูล เธอจงเจริญภาวนา [อบรมจิต] เสมอด้วยแผ่นดินเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยแผ่นดินอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คู่ก่อนราหูล เปรียบเหมือนคนทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง กุณบ้าง มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลงที่แผ่นดิน แผ่นดินจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดด้วยของนั้นก็หาไม่ ฉันทใด เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยแผ่นดินฉันทนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยแผ่นดินอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๑] คู่ก่อนราหูล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คู่ก่อนราหูล เปรียบเหมือนคนทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง กุณบ้าง มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลงในน้ำ น้ำจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดด้วยของนั้นก็หาไม่ ฉันทใด เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำ ฉันทนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยน้ำอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๒] คู่ก่อนราหูล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คู่ก่อนราหูล เปรียบเหมือนไฟย่อมเผาของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง กุณบ้าง มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ไฟจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดของนั้นก็หาไม่ ฉันทใด เธอจง

เจริญภาวนาเสมอด้วยไฟ ฉะนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยไฟ อยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๓] คุณ่อนราहुล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยลมเกิด เพราะ เมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยลมอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตของเธอได้ คุณ่อนราहुล เปรียบเหมือนลมย่อม พัดต้องของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง กุณบ้าง มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลมจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดด้วยของนั้นก็หา ไม่ ฉะนั้น เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยลม ฉะนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญ ภาวนาเสมอด้วยลมอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๔] คุณ่อนราहुล เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศเกิด เพราะ เมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คุณ่อนราहुล เปรียบเหมือนอากาศไม่ตั้ง อยู่ในที่ไหน ๆ ฉะนั้น เธอจงเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศ ฉะนั้นแล เพราะ เมื่อเธอเจริญภาวนาเสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

การเจริญภาวนาธรรม ๖ อย่าง

[๑๔๕] คุณ่อนราहुล เธอจงเจริญเมตตากาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอ เจริญเมตตากาวนาอยู่ จักละพยายามได้ เธอจงเจริญกรุณาภาวนาเกิด เพราะ เมื่อเธอเจริญกรุณาภาวนาอยู่ จักละวิหิงสาได้ เธอจงเจริญมุทิตาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญมุทิตาภาวนาอยู่ จักละอโรติได้ เธอจงเจริญอุเบกขาภาวนา

เกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอุเบกขาภาวนาอยู่ จักละปฏิฆะได้ เธอจงเจริญ
อสุภภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอสุภภาวนาอยู่ จักละราคะได้ เธอจงเจริญ
อนิจจสัญญาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอนิจจสัญญาภาวนาอยู่ จักละ
อัสสมิมานะได้.

อานาปานสติภาวนา

[๑๔๖] คุก่อนราहुล เธอจงเจริญอานาปานสติภาวนาเกิด เพราะ
อานาปานสติที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผล มีอานิสงส์ใหญ่
ก็อานาปานสติอันบุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากอย่างไร จึงมีผลใหญ่ มี
อานิสงส์ใหญ่ คุก่อนราहुล ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้
ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอ
มีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า หายใจออก
ยาว เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า หายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัด
ว่า หายใจออกสั้น เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า หายใจเข้าสั้น ย่อมสำเนียงกว่า
จักกำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้กองลม
ทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักระงับกายสังขารหายใจออก ย่อม
สำเนียงกว่า จักระงับกายสังขารหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้ปิติ
หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้ปิติหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า
จักกำหนดรู้สุขหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้สุขหายใจเข้า ย่อม
สำเนียงกว่า จักกำหนดรู้จิตสังขารหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนด
รู้จิตสังขารหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักระงับจิตสังขารหายใจออก ย่อม
สำเนียงกว่า จักระงับจิตสังขารหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้จิต

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 285

หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้จิตหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า
จักทำจิตให้ร่าเริงหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักทำจิตให้ร่าเริงหายใจเข้า
ย่อมสำเนียงกว่า จักดำรงจิตมั่นหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักดำรงจิตมั่น
หายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักเปลื้องจิตหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จัก
เปลื้องจิตหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง
หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยงหายใจเข้า
ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรมอันปราศจากราคะหายใจออก ย่อมสำเนียง
กว่า จักพิจารณาธรรมอันปราศจากราคะหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จัก
พิจารณาธรรมเป็นที่ดับสนิทหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรม
เป็นที่ดับสนิทหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรมเป็นที่สละคืน
หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรมเป็นที่สละคืนหายใจเข้า คู่ก่อน
ราหูล อานาปานสติที่บุคคลเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมมี
ผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ คู่ก่อนราหูล เมื่ออานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้ว
อย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ลมอัสนาสะ ปัสสาสะ อันมีในภายหลัง อัน
บุคคลผู้เจริญอานาปานสติทราบชัดแล้ว ย่อมดับไป จะเป็นอันบุคคลผู้เจริญ
อานาปานสติไม่ทราบชัดแล้ว ดับไปหาไม่ได้ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสุตตันต์แล้ว ท่านพระราหุลมีใจยินดี
ชื่นชมพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบมหาราหุโลวาตสุตฺตที่ ๒

๒. อรรถกถามหาราหุโลวาทสูตร

มหาราหุโลวาทสูตรมีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับ
มาอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ปิฎฺฐจฺโถ ปิฎฺฐจฺโถ ออนุพฺนุชฺชิ พระราหุลได้ตาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ ความว่า พระราหุลไม่ละสายตา
ตามไปเบื้องพระปฤษฎางค์ไม่ขาดระยะด้วยการตามไปทุกอิริยาบถ. ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย่างพระบาทไปข้างหน้าด้วยความมดงาม. พระราหุลเถระ
เดินตามเสด็จพระทศพลไป ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปท่ามกลางป่าไม้
สาละมีดอกบานสะพรั่ง ทรงรุ่งเรื่องคู้ข้างตัวประเสริฐตมมันออกไปเพื่อหยั่ง
ลงสู่สมรภูมิ. พระราหุลก็ทะรุ่งเรื่องคู้ลูกข้างตามไปข้างหลังข้างตัวประเสริฐ.
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรุ่งเรื่องคู้ ไกรสรสีหราชออกจากากำแก้วไปแสวงหา
อาหารในเวลาเย็น. พระราหุลก็ทะรุ่งเรื่องคู้ละกสีหะออกติดตามสีหะมฤคราช.
พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้พญาเสื่อ โคร่งมีกำลังที่เขี้ยวออกจากไพร่สัณท์มณีบรรพต
อันมีสง่า. พระราหุลก็ทะคู้ลูกพญาเสื่อ โคร่งติดตามพญาเสื่อ โคร่ง. พระผู้มี
พระภาคเจ้าคู้พญาครุฑออกจากสระสิมพลี. พระราหุลก็ทะคู้ลูกพญาครุฑ
ตามไปข้างหลังพญาครุฑ. พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้พญาหงส์ทองบินร่อนไปบน
ท้องฟ้าจากภูเขาคิตตภูฏ. พระราหุลก็ทะคู้ลูกหงส์บินร่อนตามพญาหงส์.
พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้มหานาวาทองเคลื่อนลงสู่สระใหญ่. พระราหุลก็ทะคู้
เรือลำเล็กผูกติดข้างหลังแล่นตามเรือทอง. พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้พระเจ้า
จักรพรรดิเสด็จไปบนท้องฟ้าด้วยยานุภาพจักรแก้ว. พระราหุลก็ทะคู้
ปริณายกแก้วติดตามพระเจ้าจักรพรรดิ. พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้ดวงดาวลอยบน

ท้องฟ้าซึ่งปราศจากฝน. พระราหูลัทททะจูดาวประกายพริกบริสุทธ์ล่องไปตามดาวอธิบดี. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระราหูลัทททะก็ทรงอุบัติในราชวงศ์โอกกากราชสืบเชอพระวงศ์จากพระเจ้ามหาสมมต. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระราหูลัทททะก็ทรงอุบัติในตระกูลกษัตริย์มีพระชาติบริสุทธ์ เช่นกับน้ำนมที่ใสไว้ในสังข์. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระราหูลัทททะก็ทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวช. พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าประดับด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ แม้ของพระราหูลัทททะก็เป็นที่น่ารักอย่างยิ่ง จูจุ่มประศูแก้วอันตั้งขึ้นในเทพนครและจูดอกไม้สวรรค์บานแผ่ไปในที่ทั้งปวง.

ด้วยประการฉะนี้ แม้ทั้งสองพระองค์สมบุรณ์ด้วยอภินิหาร เป็นราชบรรพชิตเป็นกษัตริย์สุขุมลชาติ มีพระฉวีจูดทองคำสมบุรณ์ด้วยลักษณะ เสด็จดำเนินไปทางเดียวกัน รุ่งเรืองจูดครอบงำสรี แห่งสิริของจันทมณฑลทั้งสอง สุริยมณฑลทั้งสอง ท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันตสิทธะ ปรนิมิตตวสวัตติ และมหาพรหมเป็นต้นทั้งสองซึ่งไปตามลำดับ. ในขณะนั้นท่านพระราหูเสด็จไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแลดูพระตถาคตตั้งแต่พื้นพระบาทจนถึงปลายพระเกศา. ท่านพระราหูลัทททะนั้นทอดพระเนตรเห็นความงดงามของเพศพระพุทธรเจ้าของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงดำริว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีพระสรีระวิจิตรด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการงดงาม ได้เป็นจูดเสด็จไปท่ามกลางผงทองคำอันกระจาดกระจาย เพราะแวดล้อมด้วยพระรัศมีวาหนึ่ง จูดกนกบรรพตอันแวดล้อมด้วยสายฟ้า จูดทองคำมีค่าวิจิตรด้วยรัตนอันจูดคร่าด้วยยนต์ แม้ทรงห่มคลุมด้วยผ้าบังสกุลจีวรสีแดง ก็ทรงงามจูดภูเขาทองอันปกคลุมด้วยผ้ากัมพลแดง จูดทองคำมีค่าประดับด้วยสายแก้วประพาพ จูดเจดีย์ทองคำที่เขาบูชาด้วยผงชาด จูดเสาทองฉาบด้วยน้ำครั่ง จูดดวงจันทร์วันเพ็ญ โผล่ขึ้นในขณะนั้นไปในระหว่างฝนสีแดง. สิริสมบัติของอัทภาพที่ได้เตรียมไว้

ด้วยอานุภาพแห่งสมมติสวามี. จากนั้นพระราหุลเถระก็ตรวจดูตนบ้าง ทรงดำริว่า แม้เรากำลัง หากพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงครองความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้ง ๔ ได้ทรงประทานตำแหน่งปริณายกแก่เรา เมื่อเป็นเช่นนั้น. ภาคพื้นชมพูทวีปจักงามยิ่งนัก จึงเกิดฉันทราคะอันอาศัยเรือน เพราะอาศัยอัศตภาพ

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไปเบื้องหน้าก็ทรงดำริว่า บัดนี้ราหุลมีร่างกายสมบูรณ์ด้วยผิวเนื้อและโลหิตแล้ว. เป็นเวลาที่จิตพุ่งช่านไปในรูปารมณ์เป็นต้นอันน่ากำหนด. ราหุลยังกาลให้ล่วงไปเพราะเป็นผู้มักมากหรือหนอ. ครั้นแล้วพร้อมกับทรงดำริได้ทรงเห็นจิตตูปบาทของราหุลนั้น. ดูเห็นปลาในน้ำใสและดูเห็นเงาหน้าในพื้นที่กระจกอันบริสุทธิ์. ก็ครั้นทรงเห็นแล้วได้ทรงทำพระอธยาศัยว่า ราหุลนี้เป็นโอรสของเรา. เดินตามหลังเรา มาเกิดฉันทราคะอันอาศัยเรือนเพราะอาศัยอัศตภาพว่า เรางาม ผิวพรรณของเรา่องใส. ราหุลเล่นไปในที่มิใช่หน้าดำเนิน ไปนอกทาง เทียวไปในโคจร ไปยังทิศที่ไม่ควรไปดูคนเดินทางหลงทิศ. อนึ่งกิเลสของราหุลนี้เติบโตขึ้นในภายใน ย่อมไม่เห็นแม้ประโยชน์ตน แม้ประโยชน์ผู้อื่น แม้ประโยชน์ทั้งสองตามความเป็นจริง. จากนั้นจักถือปฏิสนธิในนรกบ้าง ในกำเนิดเดียรัจฉานบ้าง ในปีติวิสัยบ้าง ในกรรมมารดาอันคับแคบบ้าง เพราะเหตุนั้นจักตกไปในสังสารวัฏอันไม่รู้เบื้องต้นที่สุด. เพราะ

ความโลภนี้ยังความพินาศให้เกิด

ความโลภยังจิตให้กำเริบ กัณฑ์เกิดแต่ภายใน

ชนย่อมไม่รู้ลึกถึงกัณฑ์นั้น คนโลภย่อมไม่รู้

อรรถ คนโลภย่อมไม่เห็นธรรม ความมืด

คือย่อมมีในกาลที่ความโลภครองใจคน.

t แม่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไปเบ้ วิ. งห. นำ ก็. ทงคำริว่า บัดนี้
ร่าหุลมีร่างกายสมบูรณ์ด้วยผิวเนื้อและโลหิตแล้ว. เบในเวลาทีจิตพุง'P นไปใ
รูปา)๒มณเป็นต้นอัน นำกำหนด. ร่าหุลยังกาลให้ลวงไปเพราะเป็นผู้มีก้มาก หรือ
หนอ. ครั้นแล้วพร้อมกับท.รงคำนี้ไ้ไค่ ทรงเห นจิตคูปบาทของร่าหุลนั้น คุจเห็น
ปา เานน้ำใสและคุจเห็นเงา Aนา ในห 4นกระจกอันบริสุทธิ. ก็ครั้นทรงเห็นแล้ว
ว่าทรงทำพระอริยาศัยว่า ร่าหุลนี้เป็นโอรสของอะเรา เคนคามา ลังเรา ร่าเกิ
ฉันทราคะอันวค ศัยเรื่อนเพราะอาศัยวัดคภาพว่า เรางาI ผิวพรรณของเราพอง
ใส. ร่าหุรบ เล่นไปใในทีมิใช่ นำดำเนิน ไปนอกท'ง เทียวไปใในอโคจร ไปยังทีศA
ทีไม่ควรไปงุคนเกิบนทางหลงทีศ. อนึ่งกิเลสของร่าหุลนี้เทิบโทขึ้นใในกายใ
ยอมไปใเห็นแม่ประโยชาคน แม่ประโยชนันผู้อื่น แ้วประโยชาทั้งสองคามควา j ■
เป็นจริง. จากนั้น จักถือปฏิสนธิใในรกบ้าง โนกำเนิดเด็ยจมาณบ้าง นบักติ0 .ส
วิสัยปิง ในครรภ์มารดาอันคับแคบบ้าง เพราะเหตุนี้จักทกไปใในสังสาร III.
วิภูอันไม่รู้เบื่องต้นทีสุคิ เพราะ I''

ความโลภนี้ยังความพินาศให้เกิดขึ้น ■
ความโง่งงจัดให้กำเริบ ภัยคุกแต่ภายใน ■
นยอมไม่รู้สึกรถึงภัยนั้น คนโลกยอมไม่รู้
อรรถ คนโลกยอมไม่เห็นธรรม ความมืด I
คือยอมมีในกาลที่ความโลภครอบงำคน. ”I

เราไม่ควรเพิกเฉยราหูนี้เหมือนอย่างเรือลำใหญ่เต็มไปด้วยรัตนะมากมายบรรจุน้ำไปในระหว่างกระดานแตก นายเรือไม่ควรเพิกเฉยแม้เพียงครู่เดียว ฉะนั้น. เราจักข่มราหูนั้นตราบเท่าที่กิเลสนี้ยังไม่ทำให้ศีลรัตนะเป็นต้นใน ภายในของราหูนั้นพินาศไปเสียก่อน. ในฐานะเห็นปานนี้ เป็นธรรมดาของ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงเหลือยวคฺคฺจฺพญาช้าง. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงประทับยืนหมุนพระวรกายทั้งสิ้น คุปฏิมาทองหมุนกัลป์ตรัส เรียกพระราหูภัททะ. พระอนนทเถระหมายถึงพระราหูภัททะนั้นจึงกล่าว คำมีอาทิว่า อต โข ภควา อวโลเกตฺวา ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงผินพระพักตร์ ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทมีอาทิว่า ยัม กิณฺจฺจ รุปี รุปอย่างใดอย่างหนึ่ง พิสดารแล้วในชั้นนิตเทสนวิสุทฺธิมรรคโดยอาการทั้งปวง. บทมีอาทิว่า เนตฺ มม นั้นไม่ใช่ของเรา ท่านกล่าวไว้แล้วในมหาหัตถิปโทปมสูตร.

เพราะเหตุไร พระราหูจึงทูลถามว่า รุปเมว นฺจ โข อตฺวา ข้าแต่ พระผู้มีพระภาคเจ้า รูปเท่านั้นหรือพระเจ้าข้า. นัยว่าพระราหูนั้นเกิดน้อยขึ้น เพราะสติบว่า รูปทั้งปวงนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั้น นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เธอพึงเห็นรูปทั้งปวงอย่างนี้ด้วยวิปัสสนาปัญญา ในเวทนาเป็นต้นจะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ. เพราะฉะนั้นพระราหูตั้งอยู่ในนัย นั้นจึงทูลถาม. จริงอยู่ท่านพระราหูนี้เป็นผู้ฉลาดในนัย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าสิ่งนี้ไม่ควรทำ ย่อมแทงตลอดแม้ตั้งร้อยนัยพันนัยว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ. แม้เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สิ่งนี้ควรทำก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

จริงอยู่ ท่านพระราหุลนี่เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เกลี่ยทรายประมาณ
บาตรหนึ่งในบริเวณพระคันธกุฎีแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า วันนี้เราจะได้รับโอวาท
ประมาณเท่านี้ ได้การตักเตือนประมาณเท่านี้ จากสำนักของพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า จากสำนักของพระอุปัชฌาย์. แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะทรงตั้งพระ-
ราหุลไว้ในเขตทักคะ จึงทรงตั้งให้เป็นผู้เลิศในการศึกษาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
บรรดาภิกษุสาวกของเราผู้ใคร่ต่อการศึกษา ราหุลเป็นผู้เลิศของภิกษุเหล่านั้น.
แม้ท่านพระราหุลนั้นก็ได้อันลือสีหนาท ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์อย่าง
นั้นเหมือนกันว่า

พระธรรมราชาผู้เป็นพระชนกของเรา
ทรงตั้งเราไว้ในเขตทักคะเฉพาะหน้าภิกษุ
สงฆ์ เพื่อความรู้ยิ่งสิ่งทั้งปวงนี้. พระธรรม
ราชาทรงยกย่องเราว่าเป็นผู้เลิศของภิกษุทั้ง
หลายผู้ใคร่การศึกษา และของภิกษุทั้งหลาย
ผู้บวชด้วยศรัทธา. พระธรรมราชาผู้ประ-
เสริฐ ผู้เป็นพระสหาย เป็นพระชนกของ
เรา และพระสารีบุตรผู้รักษาธรรม ผู้มีความ
อิมใจ เป็นพระอุปัชฌาย์ของเรา ทั้งหมด
เป็นคำสอนของพระชินเจ้า.

ลำดับนั้น เพราะไม่พึงเห็นแต่รูปอย่างเดียวเท่านั้น แม้เวทนาเป็นต้น
ก็พึงเห็นอย่างนั้น ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสแก่พระราหุลว่า รูปปี
ราหุล เป็นอาทิ. บทว่า โคนุชฺช ตัดบทว่า โก นุ อชฺช วันนี้ใครหนอ
นัยว่า พระเถระได้มีปริวิตกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรามีได้ตรัสกถาโดย

ปริยายว่า ชื่อว่าสมณะพึงรู้ฉันทราคะอาศัยอัธยาศัยแล้วไม่พึงตริกถึงวิตกเห็นปานนี้. มิได้ทรงส่งทูตไปว่า คุณก่อนภิกษุ เองจงไป จงบอกราหูว่า ท่านอย่าตริกถึงวิตกเห็นปานนี้อีกเลย ตั้งเราไว้เฉพาะหน้าแล้วทรงประทานสุคโตวาทเฉพาะหน้าคุณจับโจรพร้อมด้วยภักษะที่จุก. ชื่อว่าสุคโตวาทหาได้ยากโดยอสงไขยกัป. ใครหนอเป็นผู้มีชาติแห่งบัณฑิต วิญญูชนได้รับโอวาทเฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าเห็นปานนี้แล้ว. วันนี้จักเข้าไปยังบ้านเพื่อบิณฑบาต.

ลำดับนั้น ท่านพระราหูลสละอาหารกิจและกลับจากที่อื่นผู้อยู่ ณ ที่นั้นได้รับโอวาทแล้ว นั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ทรงเห็นท่านพระราหูกลับ ก็มีได้ตรัสอย่างนี้ว่า คุณก่อนราหู เป็นเวลาภิกษาจารของเรา เธออย่ากลับเลย เพราะเหตุไร. นัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นได้มีพระดำริว่า วันนี้ราหูพึงบริโภคมตโภชนะคือกายคตาสติก่อน.

บทว่า อทฺฐสา โข อายสุมา สาริปฺพุโต ท่านพระสารีบุตรได้เห็นแล้วแล คือเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้วท่านพระสารีบุตรไปภายหลังได้เห็นแล้ว. ได้ยินว่า เมื่อท่านพระสารีบุตรอยู่รูปเดียว ก็มีวัตรอย่างหนึ่ง. เมื่ออยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีวัตรอย่างหนึ่ง. ในกาลใดพระอัครสาวกทั้งสองอยู่ตามลำพัง. ในกาลนั้นท่านทั้งสองกวาดเสนาสนะแต่เช้าตรู่ชำระร่างกาย นั่งเข้าสมาบัติ แล้วไปภิกษาจารตามความชอบใจของตน ๆ. อนึ่ง พระเถระทั้งสองเมื่ออยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทำอย่างนั้น. ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จไปภิกษาจารก่อน. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้ว พระเถระออกจากเสนาสนะของตน ดำริว่า ในที่ที่ภิกษุอยู่กันมาก ๆ ภิกษุทั้งหมดสามารถจะทำให้ล้อมใส หรือไม่สามารรถ จึงไปในที่นั้น ๆ แล้วกวาดที่ที่ยังมิได้กวาด. หากว่า หยากเขี่ยยังไม่ได้ทิ้ง ก็เอาทิ้งเสีย. เมื่อยังไม่

มีหมอน้ำดื่ม ในที่ที่ควรตั้งน้ำดื่มไว้ก็ตั้งหมอน้ำดื่มไว้. ไปเยี่ยมภิกษุไข้แล้วถามว่า อาวุโส ผมจะนำอะไรมาถวายท่าน. ท่านต้องการอะไร. ไปหาภิกษุหนุ่มที่ยังไม่ได้พรรษาแล้วสอนว่า อาวุโสทั้งหลาย ขอท่านจงยินดียิ่งเถิด. จงอย่าเบื่อหน่ายพระพุทธศาสนาอันมีสาระในการปฏิบัติเลย. ครั้นทำอย่างนี้แล้วก็ไปปรึกษาจารย์ภายหลังภิกษุทั้งหมด. เหมือนอย่างว่า พระเจ้าจักรพรรดิ มีพระประสงค์จะเสด็จไป ณ ที่ไหน ๆ ทรงแวดล้อมด้วยเสนาเสด็จไปก่อน. ปริณายกแก้วจัดกองทัพออกไปภายหลัง ฉันทิ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นจักรพรรดิแห่งพระตัทธรรมก็ฉันทินั้นทรงแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จออกไปก่อน พระธรรมเสนาบดีผู้เป็นปริณายกแก้ว ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทำกิจนี้เสร็จแล้ว จึงออกไปภายหลังภิกษุทั้งหมด. พระเถระนั้นออกไปอย่างนี้แล้วในวันนั้นได้เห็นพระราหูลัททนะนั่ง ณ โคนคันทน์ไม้ต้นหนึ่ง. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ปจฺจมา จจฺจนฺนุโต อทุทฺส** ท่านพระสารีบุตรไปภายหลังได้เห็นแล้ว.

เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านพระสารีบุตรจึงชักชวนในอานาปานสติเล่า. เพราะสมควรแก่การนั่ง. ได้ยินว่า พระเถระมิได้นึกถึงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรูปกรรมฐานแก่พระราหูลัททนะแล้ว คิดว่า กรรมฐานนี้สมควรแก่การนั่งนี้ของพระราหูลัททนะ โดยอาการที่พระราหูลัททนะนั่งติดอยู่กับอาสนะอันไม่ไหวติงจึงกล่าวอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **อานาปานสติ** ท่านพระสารีบุตรแสดงว่า ท่านจงกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกแล้วยังฉาน หมวด ๔ หมวด ๕ ให้เกิดในอานาปานสตินั้น แล้วเจริญวิปัสสนา ถือเอาพระอรหัต. บทว่า **มหฺปผลาโหติ** มีผลมาก. มีผลมากอย่างไร. ภิกษุในศาสนานี้ ขวนขวายอานาปานสติ

นั่งเหนืออาสนะหนึ่ง ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไปแล้วบรรลุพระอรหัต. เมื่อไม่สามารถอย่างนั้นก็เป็นที่ **สมสึสี** (สิ้นชีวิตพร้อมทั้งสิ้นกิเลส) ในเวลาตาย. เมื่อไม่สามารถอย่างนั้น ก็บังเกิดในเทวโลก ครั้นฟังธรรมของเทพบุตรผู้เป็นธรรมกถึกแล้วได้บรรลุพระอรหัต. พลาดไปจากนั้นเมื่อยังไม่เกิดพุทธรูปบาทกาลย่อมทำให้แจ้งปัจเจกโพธิ. เมื่อยังไม่ทำให้แจ้งปัจเจกโพธินั้น ย่อมเป็น **จิปปาภิญญา** (รู้ได้เร็ว) เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย คุณพระพาหิยเถระเป็นต้นฉะนั้น ย่อมมีผลมากด้วยประการฉะนี้. บทว่า **มหานิสฺสา** เป็นไวยากรณ์ของบทว่า **มhapุผลา**. แม้ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้ว่า

อานาปานสูตติ ยสุต ปริปุณฺณา สุภาวิตา
อนุปุพฺพปริจฺจिता ยถา พุทฺเฐน เทลิตา
โสมํ โลกํ ปกาเสติ อพฺภา มุคฺโตว จนฺทิมมา.

ผู้ใดเจริญอานาปานสูติให้บริบูรณ์ สะสมไว้โดยลำดับ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ผู้นั้นย่อมทำให้โลกให้สว่างไสว
คุณพระจันทร์พ้นจากเมฆหมอกฉะนั้น.

พระเถระ เมื่อเห็นความที่อานาปานสูติมีผลมากนี้ จึงได้ชักชวนสังฆวิหาริกในอานาปานสูตินั้น. ด้วยประการฉะนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบอกรูปกรรมฐาน พระเถระบอกอานาปานสูติ เพราะเหตุนี้ แม้ทั้งสองท่านบอกกรรมฐานแล้วก็ไป. พระราหุลภิกษุเป็นผู้ถูกทิ้งไว้ในวิหารนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ทรงรู้ว่าพระราหุลภิกษุถูกทิ้งไว้ ไม่ทรงรับขาหนีโยโกชนีโยด้วยพระองค์เองแล้วก็มิได้เสด็จไป. มิได้ทรงส่งในมือของพระอานนทเถระ มิได้ทรงให้สัญญาแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลมหาราชและอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้น.

เพราะชนเหล่านั้นได้เพียงสัญญาที่จะพืงนำของใส่หามมา. แม้พระสารีบุตรเถระก็มีได้ทำอะไร ๆ อย่างเดียวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าฉันนั้น.

พระราหุลเถระอดอาหาร ขาดภัต. แต่ท่านพระราหุลนั้น แม้จิตก็มีได้เกิดขึ้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าแม้ทรงทราบที่เราออกจากวิหาร ทรงรับบิณฑบาตที่พระองค์ได้แล้วด้วยพระองค์เองก็มีได้เสด็จมา. มิได้ทรงส่งไปในมือของผู้อื่น. มิได้ทรงให้สัญญาแก่นุชย์ทั้งหลาย. แม้พระอุปัชฌาย์ของเราก็รู้ว่าเราถูกทิ้งไว้ ก็มีได้ทำอะไร ๆ อย่างนั้นเลย. ความเยอหยิ่งหรือความคูหมิ่น เพราะการท่านนั้นเป็นปัจจัยจักมีแต่ไหน. อนึ่ง พระราหุลมนสิการเป็นลำดับถึงกรรมฐานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบอก แมื่ก่อนภัต แม้ภายหลังภัตว่า รูปไม่เที่ยงอย่างนี้ เป็นทุกข์แม้อย่างนี้ เป็นอสุกะแม้อย่างนี้ เป็นอนัตตาแม้อย่างนี้ คุณผู้ปรารถนาอยากได้ไฟในเวลาเย็นจึงคิดว่า พระอุปัชฌาย์บอกเราว่า ท่านจงเจริญอานาปานสติ เราจักเชื่อท่าน. เพราะผู้ไม่เชื่ออาจารย์และอุปัชฌาย์ ชื่อว่าเป็นผู้ว่ายาก. เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ความบิบบคั้นอันหยาบคายว่าเพราะการเกิดขึ้นแห่งการติเตียนว่า พระราหุลเป็นผู้ว่ายาก ไม่กระทำตามคำของอุปัชฌาย์ดังนี้ ย่อมไม่มี.

พระราหุลประสงค์จะทูลถามถึงวิธีของภาวนาจึงได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพื่อแสดงความนั้น พระอานนท์เถระจึงกล่าวบทมีอาทิว่า **อด โข อายสุมา ราหุโล** ดังนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า **ปฐิสถูลานา** จากที่เร้น คือ จากความเป็นผู้เดียว. คำว่า **ยิ กิณฺจิ ราหุล** ความว่าเพราะเหตุไรพระราหุลทูลถามถึงอานาปานสติ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสรูปกรรมฐานเล่า. ตอบว่าเพื่อละฉันทราคะในรูป. นัยว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริว่า ฉันทราคะเกิดขึ้นแก่พระราหุล เพราะอาศัยอัทธภาพ. แม้ในหนหลังพระองค์ก็ได้ตรัสรูปกรรมฐานไว้โดยย่อแก่พระราหุลนั้น, บัดนี้เราจักจำแนกไม่ปรุ้งแต่งอัทธภาพโดยอาการ

๔๐ แล้วยังฉันทรากะอาศัยอัทธานันอันยังไม่เกิดเป็นธรรมดาให้เกิดแก่ราหู
นั้น. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรจึงทำอากาศธาตุให้พิสดารเล่า. เพื่อแสดง
อุปาทารูป. เพราะท่านกล่าวถึงมหาภูตรูป ๔ ไว้แล้วในหนหลัง. ไม่ได้กล่าวถึง
อุปาทารูป. ฉะนั้นเพื่อแสดงอุปาทารูปนั้นโดยมุขนี้ จึงยังอากาศธาตุให้พิสดาร.
อีกอย่างหนึ่งแม้ปริจินนรูป (รูปที่กำหนดไว้) ก็มาปรากฏด้วยอากาศภายใน.

เพื่อความปรากฏแจ่มแจ้งของรูปที่กำ-
หนดไว้ด้วยอากาศ เท่าที่ระดับไว้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนายก จึงทรงประกาศ
รูปนั้น.

บทที่ควรกล่าวในธาตุ ๔ ในสูตรนี้และสูตรก่อน ได้กล่าวไว้แล้วใน
มหาหัตถิปโทปมสูตร.

พึงทราบวินิจฉัยในอากาศธาตุดังต่อไปนี้. บทว่า **อากาศต** มีลักษณะ
ว่าง คือ เป็นสภาวะธรรม. บทว่า **อุปาทินฺน** อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึด
มั่น ความว่า ยึดมั่นถือมั่นกอดรัดตั้งอยู่ในสรีระ. บทว่า **กณฺณฉิทฺท** คือ
ช่องหู ไม่สัมผัสด้วยเนื้อและเลือด. แม้ในบทว่า **นาสจฺฉิทฺท** ช่องจมูกเป็น
ต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **เยน จ** คือโดยช่องใด. บทว่า **อชฺโณหฺรติ**
ย่อมกลืนให้เข้าไปภายใน. บทนี้ท่านกล่าวหมายถึงที่ที่เป็นช่อง ๑ คือ ๔ นิ้ว
ของมนุษย์ทั้งหลายตั้งแต่โคนลิ้นถึงพื้นท้อง. บทว่า **ยตุถ จ** คือในโอกาสใด.
บทว่า **สฺตฺธิฏฺฐติ** คือตั้งอยู่. บทนี้ท่านกล่าวหมายถึงพื้นท้องใหญ่ อันเป็นดังผ้า
กรองน้ำฝืนใหญ่ของมนุษย์ทั้งหลาย. บทว่า **อโธภาคิ นิกฺขมฺติ** คือถ่ายออก
เบื้องล่าง. บทนี้ท่านกล่าวหมายถึง ใสใหญ่ ใสหนึ่งประมาณ ๑๒ ศอกในที่
๒๑ แห่ง. ด้วยบทนี้ว่า **ยิ วา ปน อณฺณปิ** หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น ท่าน

แสดงถึงอากาศอัน. ไปในระหว่างหทัยและเนื้อเป็นต้น และอันตั้งอยู่โดยความเป็นขุมขน. คำที่เหลือในบทนี้พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในปฐวิธาคูเป็นต้น.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสบอกถึงลักษณะแห่งความเป็นผู้คงที่แก่พระราหูณนั้นจึงตรัสบทมีอาทิว่า **ปฐวิธัม** เสมอด้วยแผ่นดิน. บุคคลผู้ไม่กำหนด ไม่ประทุษร้ายในอารมณ์อันน่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ชื่อว่า **ตาทิบุคคล** (ผู้คงที่) ในบทว่า **มณาปมณาป** นี้พึงทราบความดังต่อไปนี้. **ผัสสะสัมปยุต** ด้วยจิตสหระคด้วยโลภะ ๘ ชื่อว่า **มณาป** เป็นที่ชบใจ. **ผัสสะสัมปยุต** ด้วยโทมนัสจิต ๒ ชื่อว่า **อมณาป** ไม่เป็นที่ชบใจ. บทว่า **จิตฺตํ น ปริยาทาย จสฺสนุติ** ผัสสะจักไม่ครอบงำจิตตั้งอยู่ได้ ความว่า ผัสสะเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วจักไม่สามารถครอบงำจิตของท่าน. **คุณ** จะทำให้อยู่ในกำมือได้. **ฉันทราคะ** จักไม่เกิดเพราะอาศัยอรรถภาพอีกว่า เรงาม **ผิวพรรณ** ของเราฟ่องใสดังนี้. **คุณ** นั้นแหละชื่อว่า **กุตคต** ในบทมีอาทิว่า **กุตคต**. ในบททั้งปวงก็อย่างนี้.

บทว่า **น กตฺถจि ปติฏฺฐิโต** เหมือนอากาศไม่ตั้งอยู่ในที่ไหน ๆ คือ ไม่ตั้งอยู่แม้ในที่เดียวมีในแผ่นดินภูเขาและต้นไม้เป็นต้น. **ผิว** อากาศพึงตั้งอยู่บนแผ่นดินเมื่อแผ่นดินทำลายก็จะพังทำลายไปด้วยกัน. เมื่อภูเขาพังก็จะพังไปด้วยกัน. เมื่อต้นไม้หักก็จะหักไปด้วยกันเท่านั้น.

เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภ ว่า **เมตฺตํ ราหูล**. เพื่อแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้คงที่. เพราะทรงแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้คงที่ไว้แล้วในหนหลัง. ใคร ๆ ไม่สามารถเพื่อเจริญ เพราะมิใช่เหตุว่า เราเป็นผู้คงที่. ใคร ๆ มิใช่ชื่อว่าเป็นผู้คงที่ด้วยเหตุเหล่านี้ว่า เราเป็นผู้ขวนขวายในตระกุกสูง เป็นผู้มึลลาภ. พระราชามหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น

ย่อมคบเรา. เราเป็นผู้คงที่ก็หาไม่ได้. แต่เป็นผู้คงที่ด้วยการเจริญเมตตาเป็นต้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงปรารภเทศนานี้เพื่อแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้คงที่.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ภาวยโต เจริญ คือ ยิงอุปจารภาวนาหรือ อปัปนาภาวนาให้ถึง. บทว่า โย พยาปาโท พยาบาท คือ จักละความโกรธในสัตว์ได้. บทว่า วิหเสา ความเบียดเบียน คือ เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือเป็นต้น. บทว่า อรติ ความไม่ยินดี คือ ความเป็นผู้เบื่อหน่ายในเสนาสนะเป็นสังัด และในธรรมเป็นอริกฺขล. บทว่า ปฏฺิโฆ ความขุ่นเคือง คือ กิเลสเป็นเครื่องให้เดือดร้อนในทุกๆ แห่ง. บทว่า อสุภํ ไม่งาม คือ เจริญอุปจาระและอปัปนาในซากศพที่พองอืดเป็นต้น. บทว่า อุทฺฐุมตกา ซากศพพองอืด อสุภภาวนานี้ท่านกล่าวไว้โดยพิสดารแล้วในวิสุทฺธิมรรค. บทว่า ราโ คได้แก่ รากะประกอบด้วยกามคุณ ๕. บทว่า อนิจฺจสญฺญํ อนิจฺจสัจฺญภาวนา คือ สัจฺญอันเกิดพร้อมกับอนิจฺจานุปัสสนา หรือวิปัสสนา นั้นแหละ. แม้ความไม่มีสัจฺญของท่านก็กล่าวว่ สัจฺญา ด้วยหัวข้อแห่งสัจฺญา. บทว่า อสุมิโนน ใถว่เรามีอยู่ คือ มีมานะว่ เรามีอยู่ในรูปเป็นต้น. บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะยังปัญหาที่พระเถระถามให้พิสดารจึงกล่าวบทมีอาทิว่า อาณาปนสฺสตี ดังนี้. ธรรมเนียมนี้ ธรรมเนียมภาวนา และอรรถแห่งบาลี พร้อมด้วยอานิสงส์กถา ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วในอนุสฺสตีนิเทศในวิสุทฺธิมรรคโดยอาการครบถ้วนทุกประการ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบพระธรรมเทศนานี้ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ฟังแนะนำนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถามหาราหุโลวาทสูตรที่ ๒

๓. จุฬามาลูกยกยโรวาทสูตร

ทรงโรวาทพระมาลากยกบุตร

[๑๔๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระมาลากยกบุตรไปในที่ลับ เร้นอยู่ เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ทรงงด ทรงห้ามทักขณิเหล่านี้ คือ โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีไซ้ ไม่มีอยู่ก็มีไซ้ ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ทักขณิเหล่านั้นแก่เรานั้น เราไม่ชอบใจ ไม่ควรแก่เรา เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลถามเนื้อความนั้น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่เรา ฯ ล ฯ เราก็จักประพุดติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ ฯ ล ฯ เราก็จักลาสิกขามาเป็นคฤหัสถ์.

พระมาลากยกบุตรบอกความปริวิตก

[๑๔๘] ครั้งนั้น เวลาเย็น ท่านพระมาลากยกบุตรออกจากที่เร้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เมื่อข้าพระองค์ไปในที่ลับเร้นอยู่

เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ทรงงด
ทรงห้ามทักขณีย์เหล่านี้ คือ โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด
ชีพอันนั้น สรรีระกอนันัน ชีพอย่างหนึ่ง สรรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่
ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี
ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ข้อที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ทักขณีย์เหล่านั้นแก่เรานั้น เราไม่ชอบใจ ไม่ควรแก่
เรา เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามเนื้อความนั้น ถ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์ ฯลฯ เราก็จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ ฯลฯ เราจักลาสิกขามาเป็น
คฤหัสถ์ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นโลกเที่ยง ของทรงพยากรณ์แก่
ข้าพระองค์เกิดว่าโลกเที่ยง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นโลกไม่เที่ยง
ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่าโลกไม่เที่ยง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่
ทรงทราบว่าเป็นโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง เมื่อไม่ทรงรู้ไม่ทรงเห็น ก็ขอจงตรัสบอก
ตรง ๆ เกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นโลกมี
ที่สุด ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า โลกมีที่สุด ถ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นโลกไม่มีที่สุด ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า
โลกไม่มีที่สุด ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่าเป็นโลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่
สุด เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ขอจงตรัสบอกตรง ๆ เกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่
เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นชีพกอนันัน สรรีระกอนันัน ของ
ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า ชีพกอนันัน สรรีระกอนันัน ถ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงทราบว่าเป็นชีพอย่างหนึ่ง สรรีระอย่างหนึ่ง ของทรงพยากรณ์แก่
ข้าพระองค์เกิดว่า ชีพอย่างหนึ่ง สรรีระอย่างหนึ่ง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่

ทรงทราบว่า ซีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ซีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ของตรัสบอกตรงๆ เกิดว่า เราไม่รู้ ไม่เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ของตรัสบอกตรงๆ เกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ของตรัสบอกตรงๆ เกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็น.

[๑๔๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมาลุงกยบุตร เราได้พูดไว้อย่างนี้กะเธอหรือว่า เธอจงมาประพาศิพรหมจรรย์ในเราเถิด เราจักพยากรณ์ทิฏฐิ ๑๐ แก่เธอ ฯ ล ฯ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ก็หรือว่า ท่านได้พูดไว้กะเราอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ ฯ ล ฯ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนมาลุงกยบุตร ได้ยินว่า เรามีได้พูดไว้กะเธอตั้งนี้ว่า เธอจงมา
ประพฤติพรหมจรรย์ในเราเถิด เราจักพยากรณ์แก่เธอ ๆ ล ๆ ได้ยินว่า แม้
เธอก็มิได้พูดไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักประพฤติพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จักทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์
 ๆ ล ๆ ดูก่อนโมฆบุรุษ เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอเป็นอะไร จะมาทวงกะใครเล่า.

เปรียบเทียบที่ถูกลูกศร

[๑๕๐] ดูก่อนมาลุงกยบุตร บุคคลใดแลจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์แก่เรา ๆ ล ๆ เพียงใด เราจักไม่ประพฤติ
พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพียงนั้น ตถาคตไม่ฟังพยากรณ์ข้อนั้นเลย
และบุคคลนั้นพึงทำกาละไปโดยแท้ ดูก่อนมาลุงกยบุตร เปรียบเหมือนบุรุษ
ต้องศรอันอาบยาพิษที่ฉาบทาไว้หนา มิตร อมาตย์ ญาติสาโลหิตของบุรุษนั้น
พึงไปหานายแพทย์ผู้ชำนาญในการผ่าตัดมาผ่า บุรุษผู้ต้องศรนั้นฟังกล่าวอย่าง
นี้ว่า เรายังไม่รู้จักบุรุษผู้ยิงเรานั้นว่า เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือ
ศูทร... มีชื่อว่าอย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้... สูงต่ำหรือปานกลาง... ดำขาว
หรือผิวสองสี... อยู่บ้าน นิคม หรือนครโน้น เพียงใด เราจักไม่นำลูกศร
นี้ออกเพียงนั้น บุรุษผู้ต้องศรนั้นฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เรายังไม่รู้จักธนูที่ใช้ยิง
เรานั้นว่าเป็นชนิดมีแฉ่งหรือเกาทัณฑ์... สายที่ยิงเรานั้นเป็นลายทำด้วยปอผิว
ไม้ไผ่ เอ็น ป่านหรือเยื่อไม้ ลูกธนูที่ยิงเรานั้น ทำด้วยไม้ที่เกิดเองหรือไม้
ปลูก หางเกาทัณฑ์ที่ยิงเรานั้น เขาเสียบด้วยขนปีกนกแข็งแรง นกตะกรุม เขี้ยว

๑. ไม่ใช่ผู้ขอร้อง หรือผู้ถูกขอร้อง.

นกงู หรือนกชื่อว่า สิลิลหนุ [คางหย่อน]... เกาทัณฑ์นั้นเขาพันด้วย
เอ็นวัว ควาย ต่างหรือลิง... ลูกธนูที่ยิงเรานั้น เป็นชนิดอะไร ดังนี้
เพียงใด เราจักไม่นำลูกศรนี้ออกเพียงนั้น คู่ก่อนมาลูงกยบุตร บุรุษนั้นพึงรู้
ข้อนั้นไม่ได้เลย โดยที่แท้ บุรุษนั้นพึงทำกาละไป จันใด คู่ก่อนมาลูงกยบุตร
บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ทิวา ๑๐
นั้น ๆ ล ๆ แก่เราเพียงใด เราจักไม่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพียงนั้น ข้อนั้นตถาคตไม่พยากรณ์เลย โดยที่แท้ บุคคลนั้นพึงทำกาละไป
ฉนั้น.

[๑๕๑] คู่ก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทิวาว่า โลกเที่ยง ดังนี้ จักได้
มีการอยู่ประพาศิพรหมจรรย์หรือ ก็ไม่ใช่อย่างนั้น.

คู่ก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทิวาว่า โลกไม่เที่ยง ดังนี้ จักไม่มีการ
อยู่ประพาศิพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้นก็ไม่ใช่.

คู่ก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อยังมีทิวาว่า โลกเที่ยง หรือว่า โลกไม่เที่ยง
อยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็
คงที่อยู่ทีเดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอนชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน คู่ก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทิวาว่า
โลกมีที่สุด ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพาศิพรหมจรรย์หรือ ก็ไม่ใช่อย่างนั้น.

คู่ก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทิวาว่า โลกไม่มีที่สุด ดังนี้ จักได้มีการ
อยู่ประพาศิพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้นก็ไม่ใช่.

คู่ก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อยังมีทิวาว่า โลกมีที่สุด หรือว่า โลกไม่มี
ที่สุดอยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็คง
มีอยู่ทีเดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอนชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ

ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทิกฐิวา ชิพ กัอันนั้น สรริระกัอันนั้น ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรยัหรือ กัไม ไซ้อย่างนั้น.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทิกฐิวา ชิพกัอย่างหนึ่ง สรริระกัอย่างหนึ่ง ดังนี้ จักได้มีการประพฤติพรหมจรรยัหรือ แม้อย่างนั้นกัไมไซ.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อยังมีทิกฐิวา ชิพกัอันนั้น สรริระกัอันนั้น หรือ วาชิพอย่างหนึ่ง สรริระอย่างหนึ่งอยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส กัคงมีอยู่ที่เดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอนชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส ในปัจจุบัน คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อทิกฐิวา สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ดังนี้ จักได้มี การอยู่ประพฤติพรหมจรรยัหรือ กัไมไซ้อย่างนั้น.

ก่อนมาลุงกยบุตร เมื่อมีทิกฐิวา สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรยัหรือ แม้อย่างนั้นกัไมไซ.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อยังมีทิกฐิวา สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส กัคงมีอยู่ที่เดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอน ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทิกฐิวา สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่กัมี ไมมีอยู่กัมี ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรยัหรือ กัไมไซ้อย่างนั้น.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทิกฐิวา สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ กั มิไซไม่มีอยู่กัมิไซ ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรยัหรือ แม้อย่างนั้น กัไมไซ.

คุณก่อนมาลงกยบุตร เมื่อยังมีทิฐิวา สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี หรือว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีไซ้ ไม่มีอยู่ก็มีไซ้ ดังนี้ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็คงมีอยู่ที่เดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอน ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน.

ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์และไม่ทรงพยากรณ์

[๑๕๒] คุณก่อนมาลงกยบุตร เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลาย จงทรงจำปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ และจงทรงจำปัญหาที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราพยากรณ์เถิด คุณก่อนมาลงกยบุตร อะไรเล่าที่ไม่พยากรณ์ คุณก่อนมาลงกยบุตร ทิฐิวา โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่. สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ดังนี้ เราไม่พยากรณ์ คุณก่อนมาลงกยบุตร ก็เพราะเหตุไร ชื่อนั้นเราจึงไม่พยากรณ์ เพราะชื่อนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุนั้นเราจึงไม่พยากรณ์ชื่อนั้น คุณก่อนมาลงกยบุตร อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ คุณก่อนมาลงกยบุตร ความเห็นว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้ เราพยากรณ์ ก็เพราะเหตุไร เราจึงพยากรณ์ชื่อนั้น เพราะชื่อนั้น ประกอบด้วยประโยชน์ เป็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 305
เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อ
ความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน
เหตุนี้เราจึงพยากรณ์ข้อนี้ เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายจงทรงจำปัญหา
ที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ และจงทรงจำปัญหา
ที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราพยากรณ์เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระมาลุงกยบุตร ยินดี
ชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบจุฬามาลุงกยโรวาทสูตรที่ ๓

๓. อรรถกถาจูฬามาลุงกยโรวาทสูตร*

จูฬามาลุงกยโรวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้
สดับมาอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า มาลุงกยปุตุตสฺส พระเถระมีชื่ออย่างนี้.
บทว่า ฐปีตานิ ปฏิกุขิตฺตานิ ทรงงดทรงห้ามคือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
งดทรงห้ามอย่างนี้ว่าทักขิทั้งหลายไม่ควรพยากรณ์. บทว่า ตถาคโต คือสัตว์.
บทว่า ตมฺเม น รุจฺจติ คือการไม่พยากรณ์นั้นไม่ชอบใจแก่เรา. บทว่า สกฺขํ
ปจฺจกฺขาย เราจะลาสิกขา. บทว่า โก สนฺโต กํ ปจฺจาจิกฺขติ เธอเป็น
อะไร จะมาทวงอะไรเล่า ความว่า ผู้ขอพึงทวงกะผู้ยืม หรือผู้ยืมควรทวงกะ
ผู้ขอ ท่านมิใช่ผู้ขอ มิใช่ผู้ยืม บัดนี้ท่านเป็นอะไร จะมาทวงอะไรเล่า. บทว่า
วิทฺโธ อสฺส บุรุษถูกแทงด้วยศร คือถูกข้าศึกแทงเอา. บทว่า คาพฺพฺหฺเลปนฺน

๑. อรรถกถาเรียก มาลุงกยสูตร.

คือด้วยศรอันอาบยาพิษที่ฉาบทาไว้หนา. บทว่า **ภิสกุกัม** คือแพทย์ผู้ชำนาญ. บทว่า **สตุลลคตุตฺถ** คือทำการผ่าตัดเย็บบาดแผล. บทว่า **อกุกุสฺส** แปลว่า ปอ คือ เอาปอทำสายธนู. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **อกุกุสฺส** ทำด้วยปอ. บทว่า **สณฺุสฺส** คือผิวไม้ไผ่. ชนทั้งหลายทำป่านและเชือกไม้ด้วยปอนั่นเอง. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ยทิวา มรุวาย ยทิวา จิรปณฺุณฺโน** ด้วยป่านหรือเชือกไม้ดังนี้. บทว่า **คจฺฉํ** ไม้ที่เกิดเองคือเกิดที่หลืบภูเขาหรือสายน้ำ. บทว่า **โรปิมํ** ไม้ปลูก คือไม้ปลูกที่งอกงามทำเป็นศร. บทว่า **สิถิลหฺนุโน** เป็นชื่อของนกที่มีชื่อว่า **สิถิลหฺนุ**. บทว่า **โรรฺวรสฺส** ได้แก่ ต่าง. บทว่า **เสมฺุทาสฺส** ได้แก่ ลิง. บทว่า **เอวํ โน** ไม่ใช่อย่างนั้น ความว่า เมื่อทิวฐิมีอยู่อย่างนั้นก็ไม่ใช่. บทว่า **อตุเถว ชาติ** ชาตียังมีอยู่ คือเมื่อมีทิวฐิอย่างนั้นการอยู่พรหมจรรย์ย่อมไม่มี. แต่ชาตียังมีอยู่. อนึ่งท่านแสดงถึงชราและมรณะเป็นต้นด้วย. บทว่า **เยสาหํ ตตฺตบพเป็น เยสํ อหํ**. บทว่า **นิฆาตํ** ความเพิกถอน คือเข้าไปกำจัดให้พินาศ. อธิบายว่า เพราะสาวกทั้งหลายของเราเมื่อหน่ายในชราและมรณะเป็นต้นเหล่านั้น จึงบรรลุนิพพานในศาสนานี้แหละ. บทว่า **ตสฺมาติห** ความว่า เพราะฉะนั้นแหละ ข้อนั้นเราไม่พยากรณ์เลย เราพยากรณ์อริยสัจ ๔ เท่านั้น.

บทว่า **นเหตํ มาลฺุงกฺยปฺุตฺต อตุถสฺสยหิตํ** ดูก่อนมาลฺุงกฺยบุตร ข้อนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์เลย คือทิวฐินี้ก็ดีพยากรณ์นี้ก็ดี มิได้อาศัยเหตุเลย. บทว่า **น อาทิพฺุรหฺมจฺริยํ** ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์คือแม่เพียงเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ก็ไม่มี แม่เพียงศีลในส่วนเบื้องต้นก็ไม่มี. ในบทว่า **น นิพฺุพิทาย** ไม่เป็นไปเพื่อความหน่ายเป็นต้นมีความดังต่อไปนี้ "ไม่เป็นไปเพื่อความหน่ายในวิภูฏะ เพื่อความคลายกำหนด เพื่อดับวิภูฏะ เพื่อสงบระอา

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 307

เป็นต้น เพื่อรู้อย่างซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้มรรค ๔ หรือเพื่อให้แจ้ง
นิพพานอันเป็นอสังขตธรรม. บทว่า **เอตตฺตฺหิ** คือ การพยากรณ์อริยสัจ ๔ นี้.
บทว่า **อาทิพฺรหฺมจฺริยา** คือเป็นเบื้องหน้าเป็นพื้นฐานของพรหมจรรย์. บทที่
เหลือฟังทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงจบ
พระธรรมเทศนาแม่น้ำด้วยสามารถบุคคลที่ควรแนะนำได้.

จบอรรถกถาจุฬุกยโรวาทสูตรที่ ๓

๔. มหามาลุงกยโรวาทสูตร

โอรัมภากิยสังโยชน์ ๕

[๑๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายยังจำโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ที่เราแสดงแล้วได้หรือไม่. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระมาลุงกยบุตรได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว.

คุก่อนมาลุงกยบุตร ก็เธอจำโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ที่เราแสดงแล้วว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภากิยสังโยชน์ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วอย่างนี้.

[๑๕๔] คุก่อนมาลุงกยบุตร เธอจำโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ เหล่านี้ที่เราแสดงแล้วอย่างนี้แก่ใครหนอ คุก่อนมาลุงกยบุตร นักบวช พวกอัญญเดียรถีย์จักได้เถียง ด้วยคำโต้เถียงอันเปรียบด้วยเด็กนี้ได้ มิใช่หรือว่า แม้แต่ความคิดว่า กายของตน ดังนี้ ย่อมมีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็

สักกายทิฐิจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน. ส่วนสักกายทิฐิอันเป็นอนุสัยเท่านั้น
ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่า ธรรมทั้งหลาย ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่
เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็ความสงสัยในธรรมทั้งหลาย จักเกิดขึ้นแก่
เด็กนั้นแต่ที่ไหน. ส่วนวิจิกิจฉาอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น.
แม้แต่ความคิดว่า สัตว์ทั้งหลาย ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอน
หงายอยู่ สัตว์พตปรามาตในสัตว์ทั้งหลาย จักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน. ส่วน
สัตว์พตปรามาตอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น. แม้แต่ความ
คิดว่า กามทั้งหลาย ดังนี้ย่อมไม่มีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็กามฉันทะ
ในกามทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นที่ไหน ส่วนการราคะอันเป็นอนุสัยเท่านั้น
ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่า สัตว์ทั้งหลายดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็ก-
กุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็ความพยายามในสัตว์ทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็ก
นั้นที่ไหน. ส่วนพยายามอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น. คุณก่อน
มาลุงกยบุตร นักบวช พวกอัญญเดียรถียจักได้เถียง ด้วยคำได้เถียงอันเปรียบ
ด้วยเด็กอ่อนนี้ได้มิใช่หรือ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระ-
อานนท์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เวลานี้
เป็นกาลสมควร ข้าแต่พระสุคต เวลานี้เป็นกาลสมควรที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พึงทรงแสดงโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วจักทรงจำไว้.

คุณก่อนอานนท์ ถ้ากระนั้น เธอจงฟัง จงมนสิการให้ดี เราจักกล่าว.
ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อุบายเครื่องละสังโยชน์

[๑๕๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ลูก่อนอานนท์ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ มีจิตอันสัฏกายทิฐฐิกลุ้มรุมแล้ว อันสัฏกายทิฐฐิครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อสัฏกายทิฐฐิเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง สัฏกายทิฐฐินั้น ก็เป็นของมีกำลัง อันปุถุชนนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าโรัมภาคิยสังโยชน์. ปุถุชนนั้นมีจิตอันวิจิจจาทิฐฐิกลุ้มรุมแล้ว อันวิจิจจาทิฐฐิครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อวิจิจจาทิฐฐิเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง วิจิจจาทิฐฐินั้นก็เป็นของมีกำลังอันปุถุชนนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าเป็น โรัมภาคิยสังโยชน์. ปุถุชนนั้นมีจิตอันสีลัพพตปรามาสกลุ้มรุมแล้ว อันสีลัพพตปรามาสครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อสีลัพพตปรามาสเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง สีลัพพตปรามาสนั้น ก็เป็นของมีกำลัง อันปุถุชนบรรเทาไม่ได้แล้วชื่อว่าเป็น โรัมภาคิยสังโยชน์. ปุถุชนนั้นมีจิตอันกามราคะกลุ้มรุมแล้ว อันกามราคะครอบงำ และเมื่อกามราคะเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง กามราคะนั้นก็เป็นของมีกำลัง อันปุถุชนนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าเป็น โรัมภาคิยสังโยชน์. ปุถุชนนั้นมีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว อันพยาบาทครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อพยาบาทเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง พยาบาทนั้นก็เป็นของมีกำลังอันปุถุชนนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าเป็น โรัมภาคิยสังโยชน์

คู่ก่อนอนนท์ ส่วนอริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ได้เห็นพระอริยะเป็นผู้
ฉลาดในธรรมของพระอริยะได้รับแนะนำในธรรมของพระอริยะดีแล้ว ได้เห็น
สัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับแนะนำในธรรมของสัตบุรุษดีแล้ว
มีจิตอันสักกายทิฎฐิกลุ่มรุมไม่ได้ อันสักกายทิฎฐิครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อสัก-
กายทิฎฐิเกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง
สักกายทิฎฐิพร้อมทั้งอนุสัย อันอริยสาวกนั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้นมีจิตอัน
วิจิกิจฉากลุ่มรุมไม่ได้ อันวิจิกิจฉาครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อวิจิกิจฉาเกิดขึ้น
แล้ว ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง วิจิกิจฉาพร้อมทั้ง
อนุสัยอันอริยสาวกนั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้น มีจิตอันสိลัปปตปราคากลุ่มรุมไม่
ได้ อันสิลัปปตปราคาย่อมครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อสิลัปปตปราคเกิดขึ้นแล้ว
ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง สิลัปปตปราคพร้อมทั้ง
อนุสัยอันอริยสาวกนั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้นมีจิตอันกามราคะกลุ่มรุมไม่ได้
อันกามราคะครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อกามราคะเกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อุบายเป็น
เครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง กามราคะพร้อมทั้งอนุสัย อันอริยสาวก
นั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้นมีจิตอันพยาบาทกลุ่มรุมไม่ได้ อันพยาบาทครอบงำ
ไม่ได้อยู่ และเมื่อพยาบาทเกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้
ตามความเป็นจริง พยาบาทพร้อมทั้งอนุสัย อันอริยสาวกนั้นย่อมละได้.

มรรคปฏิบัติทาเครื่องละสังโยชน์

[๑๕๖] คู่ก่อนอนนท์ ข้อที่ว่า บุคคลจักไม่อาศัยมรรคปฏิบัติที่
เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคัยสังโยชน์ ๕ แล้วจักรู้ จักเห็น หรือจักละ โอรัมภาคัย-
สังโยชน์ ๕ ได้นั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ คู่ก่อนอนนท์ เปรียบเหมือน

ข้อที่ว่า ไม่ถูกเปลือกไม้ตากกะพี้ของต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้น มีแก่น แล้วจักตากแก่นนั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺได ข้อที่ว่า บุคคลจักไม่อาศัยมรรคปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ก็ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺนํ.

ดูก่อนอานนทฺ ข้อที่ว่า บุคคลอาศัยมรรคปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น และจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ นั้นได้ เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนอานนทฺ เปรียบเหมือนข้อที่ว่าตากเปลือกตากกะพี้ของต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้น มีแก่น แล้วจึงตากแก่นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺได ข้อที่ว่า บุคคลอาศัยมรรคปฏิบัติ อันเป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ก็ เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺนํ.

ดูก่อนอานนทฺ เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา น้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบฝั่ง กากัมลงคิมฺได้ ครั้งนั้น บุรุษผู้มีกำลังน้อย พึงมาด้วยหวังว่า เราจักว่าตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคานี้ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ ดังนี้ เขาไม่อาจจะว่ายตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคา ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ได้ ฉนฺได ดูก่อนอานนทฺ จิตของบางคน ไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใส ในธรรมที่เราแสดง เพื่อดับสักกาย-ทิฏฐิ ย่อมไม่ตั้งมั่น ไม่หลุดพ้น ฉนฺนํเหมือนกัน บุรุษผู้มีกำลังน้อยนั้น ฉนฺได พึงเห็นบุคคลเหล่านั้น ฉนฺนํเหมือนกัน ดูก่อนอานนทฺ เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา น้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบฝั่ง กากัมลงคิมฺได้ ครั้งนั้นบุรุษมีกำลัง พึงมาด้วยหวังว่า เราจักว่ายตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคานี้ ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ ดังนี้ เขาอาจจะว่ายตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคา ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ได้ ฉนฺได ดูก่อนอานนทฺ เมื่อธรรมอันผู้แสดง ๆ อยู่แก่ผู้ใดผู้หนึ่งเพื่อ

ดับสักกายทิฏฐิ. จิตของผู้นั้นแล่นไป เลื่อมใส มั่นคง ย่อมหลุดพ้น ฉะนั้น
เหมือนกันแล บุรุษมีกำลังนั้นฉนั้นใด พึงเห็นบุคคลเหล่านั้น ฉะนั้นเหมือนกัน.

รูปฌาน ๔

[๑๕๗] คุณก่อนอานนท มรรคปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสัง-
โยชน์ ๕ เป็นไฉน คุณก่อนอานนท ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัด
จากอกุศลธรรมเพราะอุปริวิเวก เพราะละอกุศลธรรมได้ เพราะระงับความ
คร้านกายได้โดยประการทั้งปวง บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและ
สุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ ซึ่งมีอยู่ในภายในสมาบัตินั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหวัศ เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นไข้
เป็นอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นของมิใช่ตัวตน เธอย่อมเปลื้อง
จิตจากธรรมเหล่านั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตไปในอมตชาตว่าธรรมชาตินี้สงบ ธรรม
ชาตินี้ประณีต คือ ธรรมเป็นที่สงบสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนอุปริทั้งปวง
เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นที่สิ้นกำหนด เป็นที่ดับสนิท เป็นที่ดับกิเลส และ
กองทุกข์ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในวิปัสสนา อันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์นั้น ย่อมบรรลุ
ธรรม เป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย ย่อมเป็นโอปปาติกะ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับ
จากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะความยินดี ความเพลิดเพลินในธรรมนั้น และ
เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ คุณก่อนอานนท มรรคแม้นี้แล
ปฏิบัติแม้นี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕.

๑. พระอนาคามี

ดูก่อนอานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลุตติยฌาน มีความ
ผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะ
วิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่.

ดูก่อนอานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่
และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ใดฌานนี้ เป็นผู้มียุเบกขา มีปีติ อยู่เป็นสุข.

ดูก่อนอานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลุตตุดตฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขา
เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

อรุณมาน ๔

[๑๕๔] ดูก่อนอานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลูอากาศาณัญญ-
จายตนฌาน ด้วยบริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา เพราะ
ดับปฐิมสัญญา และเพราะไม่มนสิการนาคตตสัญญาโดยประการทั้งปวง.

ดูก่อนอานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลูวิญญาณัญญจายตนฌาน
ด้วยบริกรรมว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เพราะก้าวล่วงอากาศาณัญญจายตนฌานโดย
ประการทั้งปวง.

ดูก่อนอานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลูอาภิญญายตนฌาน
ด้วยบริกรรมว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญญจายตนฌานโดยประการ
ทั้งปวง.

[๑๕๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ามรรคนี้ ปฏิบัติทานนี้ ย่อมเป็นไป
เพื่อละโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ภิกษุบางพวก
ในพระศาสนา นี้ จึงเป็นเจโตวิมุตติ บางพวกเป็นปัญญาวิมุตติเล่า.

ดูก่อนอานนท์ ในเรื่องนี้ เรากล่าวความต่างกันแห่งอินทรีย์ ของ
ภิกษุเหล่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดี
ชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบมหามาลุงกยโรวาทสูตรที่ ๔

๔. อรรถกถามหามาลุงกยโรวาทสูตร

มหามาลุงกยโรวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้า
ได้สดับมาอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า โอรมุภากิยานิ คือ สังโยชนอันเป็นไปใน
ส่วนเบื้องต่ำ ยังสัตว์ให้เป็นไป คือ เกิดในกามภพ. บทว่า สโยชนานิ คือ
เครื่องผูก. บทว่า กสฺส โข นาม แก่ใครหนอ คือ เธอจำโอรัมภากิย-
สังโยชนที่เราแสดงแก่ใคร คือ แก่เทวดา หรือแก่นมนุษย์. เธอผู้เดียวเท่านั้น
ได้ฟัง ใคร ๆ อื่นมิได้ฟังหรือ. บทว่า อนุเสติ ย่อมนอนตาม คือชื่อว่า
ย่อมนอนตามเพราะยังละไม่ได้. ชื่อว่า สังโยชน คือ การนอนตาม. อนึ่ง
ในบทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงสังโยชน. แม้พระเถระก็พยากรณ์สังโยชน
เท่านั้น. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกโทษในวาทะของใคร.
เพราะเหตุไร จึงทรงยกโทษพระเถระนั้นเล่า. เพราะพระเถระถือลัทธินั้น.
เพราะนี่เป็นลัทธิตถิของพระเถระนั้น. พระเถระเป็นผู้ชื่อว่าประกอบด้วยกิเลสใน
ขณะประพฤตินั้นเอง. ไม่ประกอบในขณะนอกนี้. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงทรงยกโทษแก่พระเถระนั้น.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ดำริว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเริ่มพระธรรมเทศนาโดยธรรมดาของพระองค์ว่า เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์. ภิกษุแม้ไม่ฉลาดนี้ก็กล่าวต่อพระธรรมเทศนานั้น ช่างเถิดเราจะทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วให้ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย. ท่านพระอานนท์ได้ทำอย่างนั้นแล้ว. เพื่อแสดงความนั้น ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า เอวัง วุฑฺฒอายสุมา อานนฺโท เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ในบทเหล่านั้นบทว่า สกฺกายทิกฺขุจิปฺริยฺภูจฺติเตน มีจิตอันสักกายทิกฺขุจิกลุ่มรุมแล้ว คือ อันสักกายทิกฺขุจียึดไว้ ครอบงำแล้ว. บทว่า สกฺกายทิกฺขุจิปฺเรเตน อันสักกายทิกฺขุจิศอบงำแล้ว คือ อันสักกายทิกฺขุจิตามไปแล้ว. บทว่า นิสฺสรณํ อุบายเป็นเครื่องสลัดออก ได้แก่ นิพพานๆ ชื่อว่า อุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งทิกฺขุ. ไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกนั้น ตามความเป็นจริง. บทว่า อปฺปฏิวินิตา คือ อันปลุชนบรรเทาไม่ได้แล้ว นำออกไปไม่ได้แล้ว. บทว่า โอรฺมภากฺยตฺถโยชนํ ได้แก่ สังโยชนเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ธรรมฝ่ายขวามีอรรถง่ายทั้งนั้น.

อนึ่ง ในสูตรนี้เพราะบาลีว่า สาธุสยา ปหฺยติ สักกายทิกฺขุพร้อมด้วยอนุสัย อันพระอริยบุคคลละได้แล้ว อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สังโยชนเป็นอย่างหนึ่ง อนุสัยเป็นอย่างหนึ่ง. เหมือนเมื่อกล่าวว่า ภัตพร้อมด้วยกับ. กับข้าวเป็นอย่างอื่นจากภัตฉันใด. ลัทธิของอาจารย์เหล่านั้นว่า อนุสัยพึงเป็นอย่างอื่นจากสักกายทิกฺขุอันกลุ่มรุม เพราะบาลีว่า สาธุสยา พร้อมด้วยอนุสัยก็ฉนั้น. อาจารย์เหล่านั้นปฏิเสธด้วยบทมีอาทิว่า สลฺลิตฺตํ ปารุเปตฺวา คฺลุมตลอคฺคิรฺষะ. เพราะคน อื่นไปจากคิรฺষะย่อมไม่มี.

ถ้าเช่นนั้นพึงมีคำถามว่า ผิดว่า สังโยชน์เป็นอย่างนั้น อนุสัยไม่เป็น
อย่างนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระเถระ อุปมาด้วยคน
หนุ่มก็เป็นการปรารมภ์ที่ไม่ดีนะซิ. มิใช่ยกขึ้นไม่ดี. เพราะบทนี้ว่า เอว
ลทุทธิกตฺตา เพราะมีลัทธินี้ ก่กล่าวพิสดารแล้ว. ฉะนั้น กิเลสนั้นชื่อว่า
สังโยชน์ เพราะเป็นเครื่องผูก ชื่อว่า อนุสัย เพราะละไม่ได้. เพราะเหตุนี้
พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ **ธานุสยา ปหียติ สักกายทิฏฐิ**
พร้อมด้วยอนุสัยอันพระอริยบุคคลละได้. หมายเอาความนี้.

ในบทนี้อาทิว่า **ตจฺ เจตฺวา** ถากเปลือก บทนี้แสดงความเปรียบ
เทียบ. พึงเห็นว่าสมบัติคุณการถากเปลือก. พึงเห็นวิปัสสนาคูการถากกระพี้.
พึงเห็นมรรคคุณการถากแก่น. อนึ่ง ปฏิปทาเจือด้วยโลกิยะและโลกุตระนั้น
แหละจึงควร.

บทว่า **เอวเมเต ทฎฺฐพฺพา** คือ พึงเห็นบุคคลเห็นปานนั้น ฉะนั้น.
บทว่า **อุปฺธิเวกา** คือ เพราะอุปธิเวก. ด้วยบทนี้ท่านกล่าวถึงความสังค
จากามคุณ ๕. ด้วยบทนี้ว่า **อกุสฺถานํ ฌมฺมานํ ปหานา** เพราะละ
อกุศลธรรมได้ ท่านกล่าวถึงการละนิเวรณ. ด้วยบทนี้ว่า **กายทฎฺฐจฺจุลฺลาณํ**
ปฏฺธิปฺตฺสทฺธิยา ท่านกล่าวถึงการระงับความคร้านกาย. บทว่า **วิวิจฺเจว**
กามเมหิ สังคจากาม คือ เป็นผู้เว้นจากกามด้วยอุปธิเวก. บทว่า **วิวิจฺ**
อกุสฺสเมหิ สังคจากอกุศล คือ เป็นผู้เว้นจากอกุศล ด้วยการละอกุศลธรรมและ
ด้วยการระงับความคร้าน.

บทว่า **ยเทว ตตฺถ โหติ** คือ ธรรมชาติมีรูปเป็นต้น อันตั้งอยู่
ในสมบัติ ย่อมมีในภายในสมบัตินั้นและในขณะแห่งสมบัติ. บทว่า **เต**
ฌมฺเม ได้แก่ ธรรมเหล่านั้นมีรูปเป็นต้น ดังกล่าวแล้วโดยนัยมีอาทิว่า **รูปคตฺ**

คือ รูป. บทว่า **อนิจฺจโต** โดยความเป็นของไม่เที่ยง คือ โดยความเป็นของเที่ยงหามิได้. บทว่า **ทุกฺขโต** โดยความเป็นทุกข์ คือ โดยความเป็นสุขหามิได้.

พึงทราบความในบทมีอาทิว่า **โรคโต** ดังต่อไปนี้ ชื่อว่า โดยความเป็นโรค เพราะอรรถว่าเจ็บป่วย. ชื่อว่า โดยเป็นคิงหัวผี เพราะอรรถว่ามีโทษในภายใน. ชื่อว่า โดยเป็นดังลูกศร เพราะอรรถว่าเข้าไปเสียบแทงและเพราะอรรถว่าให้เกิดทุกข์. ชื่อว่า โดยเป็นความลำบาก เพราะอรรถว่าเป็นทุกข์. ชื่อว่า โดยเป็นไข้ เพราะอรรถว่าเป็นโรค. ชื่อว่า โดยเป็นอื่น เพราะอรรถว่าไม่เป็นของตน. ชื่อว่า โดยเป็นของทรุดโทรม เพราะอรรถว่าสลายไป. ชื่อว่า โดยเป็นของสูญ เพราะอรรถว่ามีไข้สัตว์. ชื่อว่า โดยเป็นของมีไข้ตัวตน เพราะอรรถว่าไม่เป็นตัวตน.

ในบทเหล่านั้น ท่านกล่าวถึงอนิจจลักษณะด้วย ๒ บทคือ **อนิจฺจโต** **ปฺโลกโต** โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นของทรุดโทรม. ท่านกล่าวถึงทุกขลักษณะด้วย ๖ บทมีอาทิคือ **ทุกฺขโต** โดยความเป็นทุกข์. ท่านกล่าวถึงอนัตตลักษณะด้วย ๓ บทว่า **ปรโต** **สุญฺญโต** **อนตฺตโต** โดยความเป็นอื่น โดยความเป็นของสูญ โดยความไม่เป็นตัวตน. บทว่า **โส เตหิ รมฺเมหิ** เธอย่อมเปลื้องจิตจากกรรมเหล่านั้น ความว่า เธอย่อมเปลื้องจิตจากกรรม คือ **ขันธ ๕** ในภายในสมาบัติที่ยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์อันตนเห็นแล้วเหล่านั้นอย่างนี้. บทว่า **จิตฺตํ ปฏฺฐิปาเทติ** เปลื้องจิต คือ ปล่อยจิตนำจิตออกไป. บทว่า **อุปลฺสฺหริติ** น้อมจิตไป คือ น้อมจิตไปในอมตธาตุอันเป็นอสังขตะอย่างนี้ว่า วิปัสสนาจิตเป็นความดับอันสงบด้วยการฟัง การสรรเสริญ การเรียน การบัญญัติ. ย่อมไม่กล่าวอย่างนี้ว่า โรคจิตเป็นความสงบ เป็น

ความประณีตด้วยการทำนิพพานให้เป็นอารมณ์. อนึ่ง มีอธิบายว่า เมื่อแทงตลอดธรรมชาตินั้นโดยอาการนี้ ย่อมโน้มจิตไปในอมตชาตุนั้น.

บทว่า โส ตตุถ จิโต คือ เชอตั้งอยู่ในวิปัสสนาอันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์นั้น. บทว่า อาสุวานํ ขยิ ปาปฺปมาติ ย่อมบรรลุกรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย คือ เจริญมรรค ๔ โดยลำดับแล้วจึงบรรลु. บทว่า เตเนว ธมฺมราเคน เพราะความยินดีในธรรมนั้น คือ เพราะความพอใจยินดีในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา. จริงอยู่ เมื่อสามารถถือเอาความพอใจและความยินดีในสมณะและวิปัสสนาโดยประการทั้งปวง ย่อมบรรลุพระอรหัต. เมื่อไม่สามารถย่อมน้อมเป็นพระอนาคามี.

บทว่า ยเทว ตตุถ โหติ เวทนาคตํ คือ เวทนาย่อมมีในสมาบัติ นั้น ในบทนี้ท่านไม่ถือเอารูป. เพราะเหตุไร. เพราะล่วงเลยไปแล้ว. จริงอยู่ ภิกษุนี้เข้าถึงรูปาวจรฆานในหนหลัง แล้วก้าวล่วงรูป เป็นผู้เข้าถึงอรุปาวจรสมาบัติ เพราะเหตุนี้ รูปจึงก้าวล่วงไปด้วยอำนาจสมณะ ครั้นพิจารณารูปในหนหลังแล้ว ก้าวล่วงรูปนั้น ในบัดนี้ย่อมพิจารณาอรุป เพราะเหตุนี้ รูปจึงก้าวล่วงไปด้วยอำนาจวิปัสสนา แต่ในอรุปย่อมไม่มีรูป แม้โดยประการทั้งปวง เพราะเหตุนี้ แม้ท่านหมายถึงอรุปนั้น ในที่นี้ก็ไม่ถือเอารูป. ไม่ถือเอาโดยชอบ.

บทว่า อถ ภิกฺขุจรหิ เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร. พระอานนท์ ทูลถามว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามว่า เพราะอะไร. พระเถระมิได้มีความสงสัยในข้อนี้ว่า ฐุระคือความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์เดียว ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ไปด้วยอำนาจแห่งสมณะ ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นเจโควิมุต ฐุระคือปัญญาย่อมมีแก่ภิกษุผู้ไปด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต. พระเถระทูล

ถามว่า ภิกษุนี้เป็นบุรุษควรฝึกทั้งนั้น แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายไปด้วยอำนาจสมณะ
รูปหนึ่งเป็นเจโตวิมุต. แม้เมื่อไปด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา รูปหนึ่งชื่อว่าเป็น
ปัญญาวิมุต รูปหนึ่งเป็นเจโตวิมุต. อะไรเป็นเหตุในข้อนี้. บทว่า อินุทริย-
เวมตฺตตํ วทามิ คือ เรากล่าวความต่างกันแห่งอินทริย์. ท่านอธิบายว่า
คู่ก่อนอนนทํ เธอบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วยังไม่บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ.
เพราะเหตุนี้ พระสัพพัญญุตญาณนั้นจึงไม่ปรากฏแก่เธอ. แต่เราแทงตลอด
แล้ว. ด้วยเหตุนี้ พระสัพพัญญุตญาณนั้นจึงปรากฏ แก่เรา. ความต่างแห่ง
อินทริย์เป็นเหตุในข้อนี้แหละ. เพราะเมื่อภิกษุทั้งหลายไปด้วยอำนาจแห่งสมณะ
ฐานะคือความเป็นผู้มีจิตดวงเดียว จึงมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็น
เจโตวิมุต. ฐานะคือปัญญาย่อมมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต.
อนึ่ง เมื่อภิกษุทั้งหลายไปด้วยอำนาจวิปัสสนา ฐานะคือปัญญาย่อมมีแก่ภิกษุ
รูปหนึ่ง ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต. ฐานะคือความเป็นผู้มีจิตดวงเดียว
ย่อมมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นเจโตวิมุต. พระอัครสาวกทั้งสอง
บรรลุพระอรหัตด้วยฐานะ คือ สมณะและวิปัสสนา. ในท่านทั้งสองนั้นพระธรรม
เสนาบดีเป็นปัญญาวิมุต. พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นเจโตวิมุต. พึงทราบว่
ความต่างแห่งอินทริย์เป็นเหตุในข้อนี้ ด้วยประการฉะนี้. บทที่เหลือในบท
ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาหามาลุงกยโรวาทสูตรที่ ๔

๕. ภัททาลิสฺสูตร

คุณแห่งการฉันอาหารคนเดียว

[๑๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับพระดำรัส พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว เมื่อเราฉันอาหารในเวลาภัตครั้งเดียว ย่อมรู้สึกคุณ คือ ความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กายเบา มีกำลัง และอยู่สำราญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายจงมา จงฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว จักรู้สึกคุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กายเบา มีกำลัง และอยู่สำราญ.

พระภัททาลิฉันอาหารคนเดียวไม่ได้

[๑๖๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระภัททาลิ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่สามารถจะฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียวได้ เพราะเมื่อข้าพระองค์ฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว จะพึงมีความรำคาญ ความเค็ดรื้อน.

ดูก่อนภัตทาลิ ถ้าอย่างนั้น เธอรับนิมนต์ ณ ที่ใดแล้ว พึงฉัน ณ ที่นั้นเสียส่วนหนึ่ง แล้วนำส่วนหนึ่งมาฉันอีกก็ได้ เมื่อเธอฉันได้ แม้อย่างนี้ ก็จักยังชีวิตให้เป็นไปได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่สามารถจะฉันแม่ด้วยอาการอย่างนั้นได้ เพราะเมื่อข้าพระองค์ฉันแม่ด้วยอาการอย่างนั้น จะพึงมีความรำคาญ ความเดือดร้อน ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททาลิประกาศความไม่อุตสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังจะทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมาทานอยู่ซึ่งสิกขา ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททาลิไม่ได้ให้ตนประสบพระพักตร์ พระผู้มี พระภาคเจ้าตลอดไตรมาสนั้นทั้งหมด เหมือนภิกษุอื่นผู้ไม่ทำความบริบูรณ์ในสิกขาในพระศาสนาของพระศาสดาจะนั้น.

พระภัททาลิขอมาพระพุทธเจ้า

[๑๖๒] ก็สมัยนั้นแล ภิกษุมักด้วยกันช่วยกันทำจิวรกรรมสำหรับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีจิวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จเที่ยวจาริกไปโดยดวงไตรมาส ครั้งนั้น ท่านพระภัททาลิเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่อยู่ โดยปราศรัยกับภิกษุเหล่านั้น ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวว่า คุณก่อนภัททาลิผู้มีอายุ จิวรกรรมนี้แล ภิกษุทั้งหลายช่วยกันทำสำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยตั้งใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีจิวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จเที่ยวจาริกไปโดยดวงไตรมาส คุณก่อนภัททาลิผู้มีอายุ เราขอเตือนท่าน ท่านจงมนสิการความผิคนีให้ดีเถิด ความกระทำที่ยากกว่าอย่าได้มีแก่ท่านในภายหลังเลย.

ท่านพระภัททาลิรับคำของภิกษุเหล่านั้น แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลงไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อุตสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อ

พระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมาทานอยู่ซึ่งสิกขา ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงรับโทษของข้าพระองค์นั้น โดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด.

[๑๖๓] คุณก่อนภัททาลี เราขอเตือน โทษได้ครอบงำเธอผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อุตสาหะแล้ว ในเมื่อเรากำลังจะบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมาทานอยู่ซึ่งสิกขา คุณก่อนภัททาลี แม้เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงทราบเราว่า ภิกษุชื่อภัททาลีไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว คุณก่อนภัททาลี เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า ภิกษุมาร่วมด้วยกันเข้าจำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้ภิกษุเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลี ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว คุณก่อนภัททาลี เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า ภิกษุณีมาร่วมด้วยกันเข้าจำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้ภิกษุณีเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลี ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดมาแล้ว คุณก่อนภัททาลี เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า อุบาสกร่วมด้วยกันอาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้อุบาสกเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลีไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว คุณก่อนภัททาลี เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า อุบาสิกามาร่วมด้วยกันอาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้อุบาสิกาเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลีไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดว่าสมณพราหมณ์ต่างลัทธิมาร่วมด้วยกันเข้าอยู่กาลฝนในพระนครสาวัตถี

แม่สมณพราหมณ์เหล่านั้นจรรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลี สาวกของพระสมณโคดม เป็นพระเถระองค์หนึ่ง ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อุตสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมათานอยู่ซึ่งสิกขา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับโทษของข้าพระองค์นั้น โดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด.

[๑๖๔] คู่ก่อนภัททาลี เราขอเตือน โทษครอบงำเธอผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความอุตสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อเรากำลังจะบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์กำลังสมათานอยู่ซึ่งสิกขา คู่ก่อนภัททาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นอริยบุคคลชื่ออุกโต-ภาควิมุต เราพึงกล่าวกะภิกษุอย่างนี้ว่า มาเถิดภิกษุ เราจะก้าวไปในหล่มดังนี้ ภิกษุนั้นพึงก้าวไป หรือพืงน้อมกายไปด้วยอาการอื่น หรือพืงกล่าวปฏิเสธบ้างหรือ.

ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

คู่ก่อนภัททาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นอริยบุคคลชื่อปัญญาวิมุต เป็นอริยบุคคลชื่อกายสักขี เป็นอริยบุคคลชื่อทักขิปัตตะ เป็นอริยบุคคลชื่อสัทธาวิมุต เป็นอริยบุคคลชื่อธรรมานุสारी เป็นอริยบุคคลชื่อสัทธานุสारी เราพึงกล่าวกะภิกษุอย่างนี้ว่า มาเถิดภิกษุ เราจะก้าวไปในหล่มดังนี้ ภิกษุนั้น พึงก้าวไป หรือพืงน้อมกายไปด้วยอาการอื่น หรือพืงกล่าวปฏิเสธบ้างหรือ.

ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภททาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยนั้น เธอเป็นพระอริยบุคคลชื่อว่าอุกโตภาควิมุต ปัญญาวิมุต กายสักขี ทิฏฐิปัตตะ สัทธาวิมุต ธรรมานุสารี หรือสัทธานุสารี บ้างหรือหนอ.

มิได้เป็นเลย พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภททาลี ในสมัยนั้น เธอยังเป็นคนว่าง คนเปล่า คนผิดมิใช่หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์กำลังสมาทานอยู่ซึ่งสิกขา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับโทษของข้าพระองค์นั้นโดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด.

[๑๖๕] ดูก่อนภททาลี เราขอเตือน โทษได้ครอบงำเธอผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้วบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์กำลังสมาทานอยู่ซึ่งสิกขา แต่เพราะเธอเห็นโทษโดยความเป็นโทษ แล้วทำคืนตามธรรม เราจึงรับโทษของเธอนั้น ข้อที่บุคคลเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้ว ทำคืนตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป นี้เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยะ.

ผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา

[๑๖๖] ดูก่อนภททาลี ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา เธอมีความคำรืออย่างนี้ว่า ถ้ากระไรเราพึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ

ที่แจ้ง ลอมฟางเถิด บางที่เราพึงทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษ คือความรู้ความเห็นของพระอริยะผู้สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ดังนี้ เธอเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เมื่อเธอหลีกออกอยู่ด้วยประการนั้น พระศาสดาก็ทรงติเตียนได้ เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนได้ เทวดาก็ติเตียนได้ แม้ตนเองก็ติเตียนตนได้ เธออันพระศาสดาติเตียนบ้าง เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายติเตียนบ้าง เทวดาติเตียนบ้าง ตนเองติเตียนตนบ้าง ก็ไม่ทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษคือความรู้ความเห็นของพระอริยะผู้สามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร คุณก่อนภักทาทิ ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา

ผู้ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา

[๑๖๗] คุณก่อนภักทาทิ ส่วนภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา เธอมีความดำริอย่างนี้ว่า ถ้ายิ่งไรเราพึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง บางที่เราพึงทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษ คือความรู้ความเห็นของพระอริยะผู้สามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ ดังนี้ เธอเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เมื่อเธอหลีกออกอยู่ด้วยประการนั้น แม้พระศาสดาก็ไม่ทรงติเตียน แม้เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วก็ไม่ได้ติเตียน แม้เทวดาก็ไม่ติเตียน แม้ตนเองก็ติเตียนตนไม่ได้ เธอแม้อันพระศาสดาไม่ทรงติเตียน แม้เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายไม่ได้ติเตียน แม้เทวดาไม่ได้ติเตียน แม้ตนเองติเตียน

ตนไม่ได้ ย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งคุณวิเศษ คือความรู้ความเห็นของพระอริยะผู้สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

ภิกษุ นั้นสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน ศาสดาไม่ทรงติเตียน แม้เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายไม่ติเตียน แม้เทวดาไม่ติเตียน แม้ตนเองติเตียนตนไม่ได้ ย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งคุณวิเศษมีความรู้ความเห็นของพระอริยะผู้สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

ภิกษุ นั้นสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภัททาลี ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา

คู่ก่อนภัททาลี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภัททาลี ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

คู่ก่อนภัททาลี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภัททาลี ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

คู่ก่อนภัททาลี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุขเพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภัททาลี ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

ญาณ ๓

[๑๖๘] ภิกษุ^๑นั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธี^๒ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้ม^๓โน้มจิตไปเพื่อปุพเพนิวาसानุสสติญาณ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบบ้าง ยี่สิบบ้าง สามสิบบ้าง สี่สิบบ้าง ห้าสิบบ้าง ชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์^๔ก็เป็นอันมาก บ้าง ตลอดวิวัฏฏ์^๕ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์^๖ก็เป็นอันบ้างว่า ในภพ^๗โน้น เรามีชื่อ^๘อย่างนั้น มีโคตร^๙อย่างนั้น มีผิวพรรณ^{๑๐}อย่างนั้น มีอาหาร^{๑๑}อย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์^{๑๒}อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุ^{๑๓}เพียงเท่านั้น ครั้น^{๑๔}จติจากภพ^{๑๕}นั้นแล้วได้ไปเกิดในภพ^{๑๖}โน้น แม้ในภพ^{๑๗}นั้น เราก็ได้มีชื่อ^{๑๘}อย่างนั้น มีโคตร^{๑๙}อย่างนั้น มีผิวพรรณ^{๒๐}อย่างนั้น มีอาหาร^{๒๑}อย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์^{๒๒}อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุ^{๒๓}เพียงเท่านั้น ครั้น^{๒๔}จติจากภพ^{๒๕}นั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพ^{๒๖}นี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ^{๒๗} พร้อมทั้งอุเทศ^{๒๘} ด้วยประการฉะนี้ ^{๒๙}ข้อ^{๓๐}นั้นเพราะเหตุไร ^{๓๑}คู่ก่อน^{๓๒}ภัทท^{๓๓}ทาลี ^{๓๔}ข้อ^{๓๕}นั้นเป็นเพราะภิกษุ^{๓๖}ทำให้บริบูรณ์ใน^{๓๗}ศึกษาในศาสนา^{๓๘}ของพระศาสดา.

ภิกษุ^๑นั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธี^๒ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้ม^๓โน้มจิตไปเพื่อ^๔รู้^๕จิตและอุปบัติ^๖ของสัตว์^๗ทั้งหลาย เธอเห็น^๘หมู่สัตว์^๙ที่กำลัง^{๑๐}จติ กำลังอุปบัติ^{๑๑} เลว ประณีต มีผิวพรรณ^{๑๒}ดี มีผิวพรรณ^{๑๓}ทราม ได้^{๑๔}ดี ตกยาก ด้วยทิพย^{๑๕}จักขุอัน^{๑๖}บริสุทธี ^{๑๗}ล่วง^{๑๘}จักขุ^{๑๙}ของมนุษย์ ^{๒๐}ย่อม^{๒๑}รู้^{๒๒}ชัดซึ่ง^{๒๓}หมู่สัตว์^{๒๔}ผู้^{๒๕}เป็นไปตามกรรม^{๒๖}ว่า สัตว์^{๒๗}เหล่านี้^{๒๘}ประกอบด้วย^{๒๙}กาย^{๓๐}ทุจริต ^{๓๑}วจี^{๓๒}ทุจริต ^{๓๓}มโน^{๓๔}ทุจริต ^{๓๕}ดิ^{๓๖}เตียน

พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจจริต วชิสุจจริต มโนสุจจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้าเป็นสัมมาทิฎฐิ. ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ. เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ดังนี้ เขาย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจตุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ถ่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภัททาลี ชื่อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในพระศาสนาของพระศาสดา.

ภิกษุนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธีผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น ครั้นเมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ชื่อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภัททาลี ชื่อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระภัททาลีได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายจะข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้แล้วทำเป็นเหตุ ก็อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายจะไม่ข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้แล้วทำเป็นเหตุ.

การระงับอธิกรณ์

[๑๖๕] คุณ่อนภททาลี ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤตಿಯ่างอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบเกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติโดยชอบ ไม่ทำขนให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คุณ่อนภททาลี ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่ายากนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า คุณ่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤตಿಯ่างอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบเกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อมให้ปรากฏ ไม่ประพฤติโดยชอบ ไม่ทำขนให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ดีละหนอ ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์นี้ไม่พึงระงับโดยเร็วจะนั้นเถิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์นี้จะไม่ระงับโดยเร็วจะนั้น.

คุณ่อนภททาลี ส่วนภิกษุบางรูปไม่ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ฝ่าฝืนประพฤตಿಯ่างอื่นด้วยอาการอื่น ไม่นำถ้อยคำในภายนอกมากลบเกลื่อน ไม่ทำความโกรธความขัดเคือง และความอ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำขนให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คุณ่อนภททาลี ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่ายนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่าง

นี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ประพฤติฝ่าฝืนอย่างอื่น ด้วยอาการอื่น ไม่นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำขณให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คีละหนอ ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์นี้ จะพึงระงับโดยเร็วจะนั้นเกิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายย่อมพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์นี้จะระงับได้โดยเร็วจะนั้น.

[๑๗๐] คุณก่อนภททาลิ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤต้อย่างอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคืองและความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติชอบ ไม่ทำขณให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่ ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่ายากนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤต้อย่างอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติโดยชอบ ไม่ทำขณให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่ ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คีละหนอ ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์จะไม่พึงระงับโดยเร็วจะนั้นเกิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์จะไม่ระงับโดยเร็วจะนั้น.

คุณก่อนภัททลิต ส่วนภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ฝ่าฝืนประพฤติอย่างอื่นด้วยอาการอย่างอื่น ไม่นำถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำขณให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คุณก่อนภัททลิต ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้วางยานั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ประพฤติฝ่าฝืนอย่างอื่นด้วยอาการอื่น ไม่นำถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำขณให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ดิละหนอ ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์นี้พึงระงับได้โดยเร็วฉะนั้นเถิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์นี้จะระงับได้โดยเร็วฉะนั้น.

[๑๗๑] คุณก่อนภัททลิต ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ คุณก่อนภัททลิต ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ถ้าเราทั้งหลายจักข่มแล้วข่มเล่า ซึ่งภิกษุนี้แล้วให้ทำเหตุ ด้วยความตั้งใจว่า ศรัทธาพอประมาณ ความรักพอประมาณ ของเธอนั้น อย่าเสื่อมไปจากเธอเลย คุณก่อนภัททลิต เปรียบเหมือนชนผู้เป็นมิตรอำมาตย์ญาติสายโลหิตของบุรุษผู้มีนัยน์ตาข้างเดียว พึงรักษา

นัยน์ตาข้างเดียวนั้นไว้ ด้วยความตั้งใจว่า นัยน์ตาข้างเดียวของเขานั้น อย่าได้เสื่อมไปจากเขาเลย ฉนั้นใด คุณก่อนภัททาลี ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ก็ฉนั้นนั้น นำชีวิตไปด้วยความศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ นั้น ภิกษุทั้งหลายจึงเจรจาอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ถ้าเราทั้งหลายจักข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุนี้แล้วให้ทำเหตุ ด้วยความตั้งใจว่า ศรัทธาพอประมาณ ความรักพอประมาณ ของเธออย่าได้เสื่อมไปจากเธอเลย คุณก่อนภัททาลี นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายที่จะข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้แล้วให้ทำเหตุ อนึ่ง นี้เป็นเหตุเป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายที่จะข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้แล้วให้ทำเหตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะโรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เมื่อก่อน ได้มีสติขาบทน้อยนักเที่ยว แต่ภิกษุดำรงอยู่ในอรหัตผลเป็นอันมาก และอะโรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เดี๋ยวนี้ ได้มีสติขาบทเป็นอันมาก แต่ภิกษุดำรงอยู่ในอรหัตผลน้อยนัก.

อาสาฬหฐานิยธรรม

[๑๑๒] คุณก่อนภัททาลี ข้อนี้เป็นจริงอย่างนั้น เมื่อสัตว์ทั้งหลาย กำลังเสื่อม พระสัทธรรมกำลังอันตรธาน สติขาบทมีอยู่มากมาย แต่ภิกษุดำรงอยู่ในอรหัตผลน้อยนัก พระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติสติขาบทแก่สาวกทั้งหลาย ตรายเท่าที่อาสาฬหฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ ต่อเมื่อใด อาสาฬหฐานิยธรรมบางเหล่าปรากฏขึ้นในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ เมื่อนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสติขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัด

อัสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น อัสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์
ในธรรมวินัยนี้ トラบเท่าที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ ต่อเมื่อใด สงฆ์
ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ เมื่อนั้น อัสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่าจึงจะปรากฏในสงฆ์
ในธรรมวินัยนี้ ครั้งนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย
เพื่อกำจัดอัสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น อัสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏ
ในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ トラบเท่าที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ...
ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศ... ยังไม่ถึงความเป็นพหูสูต... ยังไม่ถึงความ
เป็นรัตตัญญู ต่อเมื่อใด สงฆ์ถึงความเป็นรัตตัญญู เมื่อนั้น อัสวัฏฐานิย-
ธรรมบางเหล่าจึงปรากฏในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ ครั้งนั้นพระศาสดาจึงทรง
บัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดอัสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น.

[๑๗๓] คุณ่อนภททาถิ ณ สมัยที่เราแสดงธรรมปริยายเปรียบด้วย
อาชาไนยหนุ่ม แก่เธอทั้งหลาย ณ สมัยนั้น เธอทั้งหลายได้มีอยู่น้อย เรายัง
ระลึกถึงธรรมปริยายนั้นได้ออยู่หรือ.

ข้าพระองค์ระลึกถึงธรรมปริยายข้อนั้นไม่ได้ พระเจ้าข้า.

คุณ่อนภททาถิ ในการระลึกไม่ได้นั้น เธออาศัยอะไรเป็นเหตุเล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะข้าพระองค์นั้นมิได้ทำให้บริสุทธิในสิกขา
ในศาสนาของพระศาสดา เป็นเวลานานเป็นแน่ พระเจ้าข้า.

คุณ่อนภททาถิ ความเป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขานี้ จะเป็นเหตุ
เป็นปัจจัย หามิได้ แต่เรากำหนดใจด้วยใจ รู้เธอมานานแล้วว่า โมฆบุรุษ
นี้ เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ ไม่ต้องการ ไม่ใส่ใจ ไม่รวบรวมด้วยใจทั้งปวง
ไม่เสียดสอตลงฟังธรรม แต่ที่เราจักแสดงธรรมปริยายเปรียบด้วยม้าอาชาไนย
หนุ่มแก่เธอ เธอจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว. ท่านพระภททาถิ
ทูลรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ธรรม ๑๐ ประการ

[๑๗๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนกัณฑาติ เปรียบเหมือน นายสารถิฝึกม้าคนขยัน ได้ม้าอาชาไนยตัวงามมาแล้ว ครั้งแรกทีเดียว ฝึกให้รู้เหตุในการใส่บังเหียน เมื่อนายสารถิฝึกให้มันรู้เหตุในการใส่บังเหียน ความประพฤติเป็นข้าศึก การพยศ การค้ำนรบบางอย่างบางประการยังมีอยู่ที่เดียว เหมือนของม้าที่นายสารถิฝึกให้รู้เหตุที่ยังไม่เคยฝึก ฉะนั้น มันจะสงบลงได้ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ ในการที่ม้าอาชาไนยตัวงามสงบลงได้ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ นายสารถิฝึกม้า จึงฝึกให้มันรู้เหตุยิ่งขึ้นไป ในการเทียมแอก เมื่อนายสารถิฝึกให้มันรู้เหตุในการเทียมแอก ความประพฤติเป็นข้าศึก การพยศ การค้ำนรบบางอย่างบางประการยังมีอยู่ที่เดียว เหมือนของม้าที่นายสารถิฝึกให้รู้ให้รู้เหตุที่ยังไม่เคยฝึก ฉะนั้น มันจะสงบลงได้ ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ ในการที่ม้าอาชาไนยตัวงามสงบลงได้ ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ นายสารถิฝึกม้า จึงฝึกให้มันรู้เหตุยิ่งขึ้นไป ในการก้าว่าง^๑ ในการวิ่งเป็นวงกลม^๒ ในการจรดกีบ^๓ ในการวิ่ง ในประโยชน์ต่อเสียงร้อง ในการฝึกไม่ให้ตื่นตกใจ เพราะเสียงกึกก้องต่าง ๆ ในการเป็นม้ามี่คุณที่พระราชารังรู้ ในวงศัพญม้าม่า ในความว่องไวชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าควรแก่คำอ่อนหวานชั้นเยี่ยม เมื่อนายสารถิฝึกให้มันรู้เหตุ ในการว่องไวชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าควรแก่คำอ่อนหวานชั้นเยี่ยม ความประพฤติ

๑. ในการยกและวางเท้าทั้ง ๔ ครั้งเดียวกัน ๒. ในการสามารถให้คนนั่งบนหลัง เก็บอาวุธที่ตกภาคพื้นได้ ๓. ในการประสงค์จะให้เดินเบา ไม่ให้ข้าศึกได้ยินเสียงฝีเท้า.

เป็นข้าศึก การพยศ การคินรนบางอย่างบางประการ ยังมีอยู่ที่เดียว เหมือน
ของม้าที่นายสารถิฝีกให้รู้เหตุที่ยังไม่เคยฝึก ฉะนั้น มันยอมสงบลงได้ในการ
พยศนั้น. เพราะนายสารถิฝีกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝีกให้รู้โดยลำดับ
ในการที่ม้าอาชาไนยตัวงามสงบลงได้ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝีกให้รู้
เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝีกให้รู้โดยลำดับ สารถิฝีกม้ายอมเพิ่มให้ซึ่งเหตุ
เป็นที่ตั้งแห่งคุณและเหตุเป็นที่ตั้งแห่งผลยิ่งขึ้นไป คุณก่อนภัททาลี ม้าอาชาไนย
ตัวงาม ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นพาหนะควรแก่พระราช
เป็นพาหนะสำหรับใช้สอยของพระราชฯ นับได้ว่าเป็นองค์ของพระราชฯ ฉนั้นใด
คุณก่อนภัททาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ก็ฉนั้นนั้น ย่อมเป็นผู้
ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควร
อัญชลีกรรม เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญยิ่งกว่า ธรรม ๑๐ ประการเป็น
ไฉน คุณก่อนภัททาลี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฎฐิ
สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ
คุณก่อนภัททาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควร
ของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควรแก่
อัญชลีกรรม เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสุตตรนี้แล้ว ท่านพระภัททาลีชื่นชมยินดี
พระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบภัททาลีสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาภัททาลิสสูตร

ภัททาลิสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่าง

ในบทเหล่านั้นบทว่า เอกาสนโภชน ได้แก่ ฉันทอาหารในเวลาก่อน
ภัตหนเดียว ความว่าอาหารที่ควรฉัน. บทมีอาทิว่า อปฺปาพาทํ ความเป็น
ผู้มีอาพารน้อยกล่าวไว้พิสดารแล้วในกกโจบมสูตร. บทว่า น อุตฺตหามิ คือ
ไม่สามารถ. บทว่า สียา กุกฺกัจจ สียา วิปฺปฺภิสฺสโร พึงมีความรำคาญ พึง
มีความเดือดร้อน ความว่า เมื่อนั้นอย่างนี้จะพึงมีความเดือดร้อนรำคาญแก่เรา
ว่า เราจักสามารถพระพุทธิพรหมจรรย์ได้ตลอดชีวิตหรือไม่หนอ. บทว่า
เอกเทสฺส ญฺญชิตฺวา พึงฉันส่วนหนึ่ง ความว่า ได้ยินว่าพระเถระแต่ก่อนเมื่อ
ทายนใส่อาหารลงในบาตรแล้วถวายเนยใส ฉันทเนยใสร้อนน้อยหนึ่งแล้ว
ล้างมือนำส่วนที่เหลือไปภายนอก นั่งฉันในที่มිරมไม้และน้ำสบาย. พระศาสดา
ตรัสหมายถึงอย่างนั้น. แต่ท่านพระภัททาลิคิด่า หากภิกษุฉันอาหารที่ทายน
ถวายเต็มบาตรคราวเดียวแล้วลงบาตรนำอาหารที่ได้เต็มด้วยข้าวสุกไปในภาย
นอกแล้วพึงฉันในที่มිරมไม้และน้ำสบาย. พึงควรอย่างนี้. นอกไปจากนี้ใคร
เล่าจะสามารถ. เพราะฉะนั้นท่านพระภัททาลิจึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์ไม่สามารถฉันอาหารแม้อย่างนี้ได้.

ได้ยินว่า ในอดีตท่านพระภัททาลินี้เกิดในกำเนิดกา ในชาติเป็นลำดับ
มา. ธรรมดา กาทังหลายเป็นสัตว์ที่หิวบ่อย. เพราะฉะนั้นพระเถระจึงชื่อว่า
เป็นผู้หิว. ก็เมื่อพระเถระนั้นโอดครวญอยู่พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงข่มทับถม
พระเถระนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุใดพึงเกี่ยวก็ดี พึงบริโภครก็ดี ซึ่ง

ของเคี้ยวของบริโภค ในเวลาวิกาล ต้องอาบัติปาจิตตีย์. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่ ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททาลีประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้วในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมათานอยู่ซึ่งสิกขา. บทว่า ยถาคติ ความว่า ท่านพระภัททาลีไม่ได้ให้เหมือนภิกษุอื่นผู้ไม่ทำความบริบูรณ์ในสิกขา แม้อยู่ในวัดเดียวกันก็ไม่พึงให้ตนประสบพระพักตร์พระศาสดา. ไม่ไปอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า. ไม่ไปยังที่แสดงธรรม. ไม่ไปโรงตริก ไม่ปฏิบัติเพียงภิกขาจารครั้งเดียว. ไม่ยื่นแม่ที่ประตู่ของตระกูลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง. หากพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปยังที่อยู่ของพระภัททาลินั้น. พระภัททาลีรู้ก่อนก็ไปเสียในที่อื่น. นัยว่าท่านพระภัททาลินั้นเป็นกุลบุตรบวชด้วยศรัทธามีสีลบริสุทธิ์. ด้วยเหตุนี้วิตถกอย่างอื่นมิได้มีแก่ท่านพระภัททาลินั้น. ได้มีวิตถกนี้เท่านั้นว่า เราคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุแห่งท้อง. เราทำกรรมไม่สมควร. เพราะฉะนั้น ท่านพระภัททาลีแม้อยู่ในวัดเดียวกันก็ไม่ได้ให้ตนประสบพระพักตร์พระศาสดา.

บทว่า จีวรกมฺมํ กโรนฺติ ภิกษุทั้งหลายทำจีวรกรรม ความว่าพวกมนุษย์ได้ถวายผ้าสาฎกทำจีวรแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ภิกษุทั้งหลายจึงถือเอาจีวรสาฎกนั้นทำจีวร. บทว่า เอตํ เทถ ความผิดนี้ ความว่าท่านจงมนสิการโอกาสนี้ ความผิดนี้คือเหตุที่ท่านคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระศาสดาให้ดี. บทว่า ทุกฺกตรฺรํ การทำที่ยากกว่า ความว่า พวกภิกษุถามภิกษุทั้งหลายผู้อยู่จำพรรษาแล้วหลีกออกไปตามทิศว่า ท่านทั้งหลายอยู่ ณ ที่ไหน. เมื่อภิกษุทั้งหลายบอกว่าอยู่ ณ พระเชตวัน. ภิกษุเหล่านั้นก็จะเป็นผู้ถามว่า อาวุโสทั้งหลายในภายในพรรษานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสชาดกอะไร. ตรัสพระสูตรอะไร.

ทรงบัญญัติสิกขาบทอะไร. ภิกษุทั้งหลายจับบอกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติวิกาลโภชนสิกขาบท. แต่พระเถระรูปหนึ่งชื่อว่าภัททาลีได้คัดค้าน. ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้นจึงพากันกล่าวว่า ชรรมดาแม่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทมิใช่เหตุอันไม่ควรคัดค้าน. ภิกษุทั้งหลายสำคัญว่าความผิดของท่านนี้ปรากฏในระหว่างมหาชนอย่างนี้ จักถึงความเป็นผู้ทำคืนได้ยากจึงกล่าวอย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุแม่เหล่าอื่นครั้งออกพรรษาแล้วจักพากันไปเฝ้าพระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจักประชุมสงฆ์ด้วยกล่าวว่า อาวุโสทั้งหลายเมื่อผมยังพระศาสดาให้ทรงยกโทษในความผิดนี้ขอพวกท่านจงเป็นเพื่อนผมด้วยเถิด. อาคันตุกภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั้นจักถามว่า อาวุโส ภิกษุนี้ทำอะไรเล่า. ครั้งพวกอาคันตุกภิกษุฟังความนั้นแล้วจักกล่าวว่า ภิกษุทำกรรมหนัก. กรรมนี้ไม่สมควรเลยที่ภิกษุจักคัดค้านพระทศพล. ภิกษุทั้งหลายแม้สำคัญอยู่ว่า ความผิดของท่านนี้ปรากฏในระหว่างมหาชนแม้อย่างนี้ จักถึงความเป็นผู้ทำคืนได้ยากจึงกล่าวอย่างนี้.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งออกพรรษาแล้วจักทรงหลีกไปจาริก. เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจักประชุมสงฆ์เพื่อขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกโทษในที่ที่เสด็จไปแล้ว. ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในทิศ ณ ที่นั้นจักถามว่า อาวุโสทั้งหลายภิกษุนี้ทำกรรมอะไรไว้ ๆ ล ๆ แม้สำคัญอยู่ว่าความผิดนี้จักถึงความเป็นผู้ทำคืนได้ยากจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **เอตทโวจ** ท่านพระภัททาลีได้กล่าวคำนั้นความว่า ท่านพระภัททาลีแม้สำคัญว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักยกโทษแก่เรา ได้กล่าวคำนี้มีอาทิว่า **อจฺจโย มํ ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า อจฺจโย คือ โทษ. บทว่า มํ อจฺจมา ได้
ครอบงำข้าพระองค์คือโทษได้ล่วงล้ำครอบงำข้าพระองค์เป็นไปแล้ว. บทว่า
ปฏิกุณฺหาตุ คือของทรงยกโทษ. บทว่า อายตี ลํวราย เพื่อความสำรวม
ต่อไป คือ เพื่อต้องการความสำรวมในอนาคต เพื่อไม่ทำความผิดความพลั้ง-
พลาดเห็นปานนี้อีก. บทว่า ตคฺขม คือโดยแน่นอน. บทว่า ยถาธมฺมํ ปฏิกรโธ
เธอทำคืนตามชอบธรรม คือ เธอดำรงอยู่ในธรรมอย่างใดจงทำอย่างนั้น.
อธิบายว่า ให้ยกโทษ. บทว่า ตนฺเต มยฺ ปฏิกุณฺหาตุ คือเรายกโทษของ
ท่านนั้น. บทว่า วุฑฺฒิ เหาสา ภทฺทาลี อริยสฺส วินเย ความว่า คุณก่อน
ภทฺทาลี นี้ชื่อว่าเป็นความเจริญในวินัยของพระอริยเจ้า คือในศาสนาของพระ-
ผู้มีพระภาคพุทธเจ้า. การเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วทำคืนตามสมควรแก่
ธรรมแล้วถึงความสำรวมต่อไปเป็นอย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุ
ใดทำเทศนาให้เป็นบุคลาธิษฐาน เห็นโทษโดยความเป็นโทษ แล้วทำคืนตาม
สมควรแก่ธรรม ภิกษุนั้นชื่อว่าย่อมถึงความสำรวมต่อไป.

บทว่า สมโยปิ โข เต ภทฺทาลี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า
คุณก่อนภทฺทาลี แม้เหตุหนึ่งอันควรที่เธอพึงแทงตลอดมีอยู่. เธอก็มิได้แทง
ตลอด มิได้กำหนดไว้.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า อุกฺโตภาควิมฺตฺโต พระอริยบุคคล
ชื่อว่า อุกฺโตภาควิมฺตเป็นต้น ดังต่อไปนี้. บุคคลทั้งหลายผู้มีความพร้อมเพรียง
ด้วยมรรคในขณะจิตหนึ่ง ๒ จำพวกคือ พระอริยบุคคลชื่อธรรมานุสारी ๑
พระอริยบุคคลชื่อสัทธานุสारी ๑. การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงให้พระอริย-
บุคคล ๗ จำพวกเหล่านี้ทำตามคำสั่งก็ไม่ควร. เพราะเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงออกคำสั่งแล้ว พระอริยบุคคลเหล่านั้นก็ไม่ควรเพื่อทำอย่างนั้น. อนึ่งเพื่อ

แสดงความที่พระอริยบุคคลทั้งหลายเป็นผู้ว่าง่ายด้วยการกำหนดมิใช่ฐานะและเพื่อแสดงความที่พระภัททาลิเถระเป็นผู้ว่ายาก พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทนี้.

เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภเทศนาว่า **อปี นุ ตวั** **ตสฺมี สมเย อุกโตภาควิมุตโต** ในสมัยนั้นเธอเป็นพระอริยบุคคลชื่อว่า **อุกโตภาควิมุต** บ้างหรือหนอ. เพื่อข่มพระภัททาลิ. ในบทนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ว่า **อุก** ก่อนภัททาลิ **พระอริยบุคคล ๘** จำพวกเหล่านี้เป็นทักษิณบุคคลในโลกเป็นเจ้าของในศาสนาของเรา เมื่อเราบัญญัติสิกขาบท เมื่อมีเหตุอันควรที่พระอริยบุคคลจะพึงคัดค้าน การคัดค้านของพระอริยบุคคลเหล่านั้นจึงควร. แต่เธอเป็นคนภายนอกจากศาสนาของเรา เมื่อเราบัญญัติสิกขาบท เธอไม่ควรคัดค้าน. บทว่า **วิตุโต ตฺวจฺโฉ** เธอเป็นคนว่างคนเปล่า คือ พระภัททาลิเป็น **คนว่างคนเปล่า** เพราะไม่มีอริยคุณในภายใน ไม่มีอะไรๆ ในคำพูดเป็นอิสระ.

บทว่า **สตฺถาปี อุปวตฺติ** แม้พระศาสดาก็ทรงติเตียนได้ ความว่า **ภิกษุผู้** อยู่วัดโน้นเป็นสัททวิหาริกของพระเถระรูปโน้น **ภิกษุ** ชื่อนี้เป็นอันเตवासิกของพระเถระรูปโน้น เข้าไปสู่ป่าเพื่อยังโลกุตตรธรรมให้เกิด แล้วทรงติเตียนอย่างนี้ว่าเพราะเหตุไรภิกษุไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของเรา ด้วยการอยู่ป่าของภิกษุนั้น. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. โดยที่แท้เทวดาไม่ติเตียนอย่างเดียว ยังแสดงอารมณ์น่ากลัวแล้วทำให้หนีไปอีกด้วย. บทว่า **อตุตฺตาปี อตุตฺตานํ** แม้ตนก็ติเตียนตน ความว่า เมื่อภิกษุนึกถึงศีล ฐานะอันเสร้างามองข่อมปรากฏ. จิตข่อมแล่นไป กรรณฐานข่อมไม่ติด. ภิกษุนั้นมีความรำคาญว่าประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ป่าของภิกษุเช่นเรา ลุกหลิกไป. บทว่า **อตุตฺตาปี อตุตฺตานํ อุปวตฺติ** แม้ตนเองก็ติเตียนตนได้ คือตนเองติเตียนแม้ด้วยตน. ปาฐะเป็นอย่างไรแหละ พึงทราบธรรมฝ่ายขาวโดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบทมีอาทิว่า โส วิวิจฺเจว กามเหิ ภิกษุณฺณํ
สังคจากาม เพื่อแสดงบทว่า เอว สจฺจิกโรติ ภิกษุยอมทำให้แจ้งอย่างนี้.
บทว่า ปวฺยฺห ปวฺยฺห การณฺ การณติ ภิกษุทั้งหลายข่มแล้วข่มเล่าแล้วทำให้
เป็นเหตุ คือ ข่มโทษแม้มีประมาณน้อยแล้วทำบ่อย ๆ. บทว่า โน ตถา ไม่ข่ม
อย่างนั้น คือไม่ข่มความผิดแม้ใหญ่เหมือนภิกษุนอกนี้แล้วทำเป็นเหตุ.

ได้ยินว่า ภิกษุณฺณํกล่าวว่ คุณก่อนภทฺทาลีผู้มีอายุ ท่านอย่าคิดไปเลย
ชื่อว่ากรรมเห็นปานนี้ยอมมี ท่านจงมาขอให้พระศาสดาทรงยกโทษเถิด แล้วส่ง
ภิกษุรูปหนึ่งจากหมู่ภิกษุให้เรียกพระภทฺทาลีมาหาตน หวังการอนุเคราะห์จาก
สำนักของพระศาสดาอย่างนี้ว่า คุณก่อนภทฺทาลี เธออย่าคิดไปเลย กรรมเห็น
ปานนี้ยอมมี. จากนั้น ท่านพระภทฺทาลีคิดว่า แม้ภิกษุสงฆ์ แม้พระศาสดา
ก็มีได้ปลดอบเราเลยแล้วจึงกล่าวอย่างนี้.

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงว่า แม้ภิกษุสงฆ์ แม้พระ-
ศาสดาก็ยอมที่สั่งสอนและสอนผู้ที่ควรสั่งสอน มิได้ทรงสั่งสอนและสอนนอก
ไปจากนี้จึงตรัสบทมีอาทิว่า อิท ภทฺทาลี เอกจฺโจ คุณก่อนภทฺทาลี ภิกษุบางรูป
ในธรรมวินัยนี้. ในบทเหล่านั้นบทมีอาทิว่า อญฺเณนญฺญํ อย่างอื่นด้วยอาการ
อย่างอื่น ท่านกล่าวพิสดารแล้วในอนุมานสูตร. บทว่า น สมฺมา วตฺตติ ไม่
ประพฤติโดยชอบ คือไม่ประพฤติในวัตรโดยชอบ. บทว่า น โลมํ วตฺตติ
ไม่ทำขนให้ตก ได้แก่ไม่ประพฤติในอนุโลมวัตรคือถือเอาข้อนขน. บทว่า น
นิตฺถารํ วตฺตติ ไม่ประพฤติถอนตนออก คือไม่ประพฤติในวัตรคือการถอน
ตนออก ไม่พอใจรีบด่วนเพื่อออกจากอาบัตติ. บทว่า ตตฺร คือในเหตุแห่ง
การว่าขานนั้น. บทว่า อภิญฺหาปตฺตติโก คือเป็นผู้ต้องอาบัตติเนื่อง ๆ. บทว่า
อาปตฺตติพฺหุโล เป็นผู้มากด้วยอาบัตติ. คือเวลาต้องอาบัตติมีมาก เวลาบริสุทฺธิ

ไม่ต้องอาบัติมีน้อย. บทว่า น จิปปเมว วุปสมติ คือ อธิกรณ์ไม่ระงับเร็ว เป็นผู้นอนหลับนาน.

พระวินัยธรทั้งหลายกล่าวกะภิกษุผู้มาในเวลาดั่งที่ว่า อาวุโส จงไป ได้เวลาปฏิบัติแล้ว. กล่าวกะภิกษุผู้รู้เวลามาแล้วอีกมีอาทิว่า อาวุโส จงไปได้เวลากวาดวัดแล้ว ได้เวลาสอนสามเณรเป็นต้นแล้ว. ได้เวลาอาบน้ำของเราแล้ว. ได้เวลาอุปัฏฐากพระเถระแล้ว. ได้เวลาล้างหน้าแล้ว. แล้วส่งภิกษุผู้มาในตอนกลางวันบ้าง ในตอนกลางคืนบ้างไป. เมื่อภิกษุกล่าวว่า ท่านขอรับจักมีโอกาสในเวลาไหนอีก, จึงกล่าวคำมีอาทิว่า อาวุโส จงไปเถิด. ท่านย่อมรู้ถึงฐานะนี้. พระเถระผู้เป็นวินัยธร รูปโน้นจะคิมน้ำมัน. รูปโน้นจะให้ทำการสวน. (สวนทวาร) เพราะเหตุไรท่านจึงรีบร้อนนักเล่า. แล้วนอนหลับนานต่อไป. บทว่า จิปปเมว วุปสมติ อธิกรณ์ย่อมระงับเร็ว. คือ ระงับเร็ว ไม่นอนหลับนาน.

ภิกษุทั้งหลายผู้มีความขวนขวายกล่าวว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้ เป็นผู้ว่าง่าย. ชื่อว่าภิกษุผู้อยู่ในชนบท ย่อมไม่มีความผาสุก มีการอยู่ การยืน และการนั่งเป็นต้น ในเสนาสนะท้ายบ้าน. แม้ภิกขาจารก็ลำบาก. อธิกรณ์ของภิกษุรูปนั้นระงับได้เร็ว แล้วประชุมกันให้ภิกษุนั้นออกจากอาบัติ ให้ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์.

บทว่า อาธิจฺจฺยาปตฺติโก คือ ภิกษุเป็นผู้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง. ภิกษุนั้นแม้เป็นผู้มีความละเอียด เรียบร้อยก็จริง. แต่เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้ว่าง่าย ภิกษุทั้งหลายจึงต้องปฏิบัติอย่างนั้น.

บทว่า สทฺฐามตฺตเคน วหฺติ เปมมตฺตเคน ภิกษุบางรูปนำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ความว่า ภิกษุบางรูป

ยังชีวิตให้เป็นไปในอาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย ด้วยศรัทธาเกี่ยวกับครอบครัวมีประมาณน้อย ด้วยความรักเกี่ยวกับครอบครัวมีประมาณน้อย. ชื่อว่า บรรพชา นี้เช่นกับถือเอาปฏิสนธิ. ภิกษุบวชใหม่ยังไม่รู้คุณของบรรพชา ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยความรักพอประมาณในอาจารย์และอุปัชฌาย์. เพราะฉะนั้น ควรสงเคราะห์ ควรอนุเคราะห์ ภิกษุเห็นปานนี้. เพราะภิกษุทั้งหลายครั้งได้ สงเคราะห์ แม้มีประมาณน้อย แล้วตั้งอยู่ในบรรพชา จักเป็นมหาสมณะสำเร็จ อภิญญา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความข้อนีไว้ว่า พระศาสดาย่อมทรง สั่งสอนผู้ที่ควรสั่งสอน ด้วยกถามรรคประมาณเท่านั้น. นอกนี้ไม่ทรงสั่งสอน. บทว่า **อญฺญา สญฺหีสุ** คือ ภิกษุดำรงอยู่ในอรหัตผล.

บทว่า **สตุเตสุ หายมานesu** เมื่อสัตว์ทั้งหลายกำลังเสื่อม คือ เมื่อ การปฏิบัติเสื่อม สัตว์ก็ชื่อว่า เสื่อม. บทว่า **สทฺธมฺเม อนฺตรชายนาน** เมื่อพระสังฆธรรมกำลังอันตรธาน คือ เมื่อปฏิบัติสังฆธรรม กำลังอันตรธาน. จริงอยู่ เมื่อไม่มีสัตว์ผู้บำเพ็ญการปฏิบัติ แม้ปฏิบัติสังฆธรรม ก็ชื่อว่าอันตรธาน. บทว่า **อาสาฎฺฐานียา** คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะทั้งหลาย. อธิบายว่า อาสวะทั้งหลายมีการตีแยญผู้อื่น ความเดือดร้อน การฆ่า และการจองจำ เป็นต้น และเป็นความพิเศษแห่งทุกข์ในอบาย ย่อมตั้งอยู่ในธรรมเหล่าใด. เพราะฉะนั้น เหตุนั้นย่อมมีแก่ธรรมเหล่านั้น. ในบทนี้โยชนาแก้ไว้ว่า วิติกมฺมธรรม (ธรรมคือความก้าวล่วง) อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น ยัง ไม่ปรากฏในสงฆ์เพียงใด. พระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพียงนั้น. บทว่า **ยโต จ โข ภทฺทาลิ** พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงแสดง อกาละอย่างนี้แล้ว จึงทรงแสดงถึงกาลต่อไป ตรัสคำมีอาทิว่า **ยโต จ โข ภทฺทาลิ** ในบทเหล่านั้นบทว่า **ยโต** คือ ในกาลใด. บทที่เหลือพึงทราบ

โดยท่านองเดียวกันดังได้กล่าวแล้วนั้นแหละ. อีกอย่างหนึ่ง ความสังเขปในบทนี้มีดังนี้. ในกาลใดวิติกกมโทษอันนับว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะปรากฏในสงฆ์. ในกาลนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย. เพราะเหตุไร. เพราะเพื่อกำจัดวิติกกมโทษ อันได้แก่ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้นนั้นแหละ. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นตรัสถึงโอกาสแห่งกาลบัญญัติสิกขาบท อันยังไม่เกิดธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะอย่างนี้ และกาลอันเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ แล้วบัดนี้ เพื่อทรงแสดงถึงกาลอันยังไม่เกิดธรรมเหล่านั้น และกาลอันเกิดธรรมเหล่านั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า น ตาว ภทฺทาทิ อิเชจฺจุเจ คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในธรรมวินัยนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า มหตุตฺ คือ ความเป็นใหญ่. จริงอยู่ สงฆ์ เป็นผู้ถึงความใหญ่ด้วยอำนาจแห่งพระนวกะ พระมัชฌิมะ และพระเถระทั้งหลาย เพียงใด. เสนาสนะย่อมมีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่เกิดขึ้นในศาสนา เพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงความใหญ่ ธรรมเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น. เมื่อเป็นดังนั้นพระศาสดาย่อมทรงบัญญัติสิกขาบท. เมื่อสงฆ์ถึงความใหญ่ พึงทราบสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้โดยนัยนี้ว่า ภิกษุนอนร่วมกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ ราตรีขึ้นไป ต้องปาจิตตีย์. ภิกษุณียังภิกษุผู้ยังไม่มีการชกให้ลูกออกไป เป็นปาจิตตีย์. ภิกษุณียังภิกษุหนึ่งพรรษา สองพรรษา ให้ลูกไป เป็นปาจิตตีย์.

บทว่า ลากคฺคํ คือ ความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ. จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เพียงใด. ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะยังไม่เกิดขึ้น เพราะอาศัยลาภเพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงเกิด. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุให้ของเคี้ยวของนึ่งแก่โจลก

ก็ดี แก่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี ด้วยมือตนเองต้องปาจิตตีย์. เพราะเมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้. บทว่า ยสคฺคํ คือ ความเป็นผู้เลิศด้วยยศ. จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศเพียงใด. ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะยังไม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยยศเพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงแล้วธรรมเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น. เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุคิมน้ำมาท่องปาจิตตีย์. เพราะเมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศ พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้. บทว่า พหุสุตฺตํ คือ ความเป็นพหูสูต. จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นพหูสูตเพียงใด. ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะจึงยังไม่เกิดเพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นพหูสูต บุคคลทั้งหลายเล่าเรียนนิกาย ๑ บ้าง ๒ นิกายบ้าง ๕ นิกายบ้าง กลาโดยไม่แยกคาย เทียบเคียงรสด้วยรส แล้วแสดงคำสอนของพระศาสดา นอกกรรมนอกวินัย. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทโดยนัยมีอาทิว่า ภิกษุพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วอย่างนั้น ๆ ล ๆ แม้สมณฺเฑศก็พึงกล่าวอย่างนั้น.

พึงทราบความในบทนี้ว่า รตฺตณฺณตปฺปตฺโต ถึงความเป็นผู้รู้ราตรี. ชื่อว่า รตฺตณฺณ เพราะอรรถว่า รู้ราตรี. คือ รู้ราตรีมาตั้งแต่วันที่ตนบวช. อธิบายว่า บวชนาน. ความเป็นแห่งผู้รู้ราตรี ชื่อว่า รตฺตณฺณตฺ ในบทนั้นพึงทราบว่า เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้รู้ราตรี พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทปรารภท่านอุปเสนวังคินตบุตร เพราะท่านอุปเสนวังคินตบุตรนั้นเห็นภิกษุทั้งหลาย มีพรรษาหย่อน ๑๐ ให้อุปสมบท ตนมีพรรษาเดียวให้สัทธวิหาริกบวช. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมิพรรษาหย่อน ๑๐ ไม่ควรให้กุลบุตรบวช. ภิกษุ

ให้กุลบุตรบวชต้องอาบัติทุกกฏ. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระบัญญัติสิกขาบท
อย่างนี้ ภิกษุเหล่าไม่ฉลาด ให้กุลบุตรบวชอีกด้วยคิดว่าเรามีพรรษา ๑๐ แล้ว
เรามีพรรษา ๑๐ แล้ว. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติ
สิกขาบทแม้อื่นอีกว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่า ไม่ฉลาด ไม่ควรให้
กุลบุตรบวช ภิกษุให้กุลบุตรบวช ต้องอาบัติทุกกฏ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ผู้ฉลาด ผู้สามารถมีพรรษา ๑๐ หรือมีพรรษาหย่อนกว่า ๑๐ เรานุญาต
ให้บวชกุลบุตรได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ๒ ข้อ ในเวลา
ที่สงฆ์ถึงความเป็นผู้รูราตรี ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า อาขานียสุตูปมัม ชมมปริยายัม เทเสตี คือ เราแสดง
ธรรมปริยายเปรียบด้วยอาชาไนยหนุ่ม. บทว่า ตตฺถ คือ ในการระลึกไม่
ได้นั้น. บทว่า น โข ภทฺทาลิ เอสฺว เหตุ คือ ความเป็นผู้ไม่ทำให้
บริบูรณ์ในสิกขานี้ จะเป็นเหตุหามิได้.

บทว่า มุขธาเน การณํ การติ ฝีกให้รู้เหตุในการใส่บังเหียน
คือ ฝีกให้รู้เหตุ เพื่อยกคอกให้ดีในการใส่บังเหียนเป็นต้นที่ปาก. ด้วยบทมี
อาทิวา วิสุทฺถายิกานิ ประพตฺติเป็นข้าศึก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงความ
ประพตฺติพศ. บทนี้ทั้งหมดเป็นไวพจน์ของกันและกัน. บทว่า ตสฺมี จาน
ในฐานะนั้น คือ ในการประพตฺติพศนั้น. บทว่า ปรีนิพฺพายติ สงบ คือ
หมดพศ. อธิบายว่า ละความพศนั้นได้. บทว่า ยุกาธาเน ในการเทียม
แอก คือ ในการวางแอกเพื่อประคองแอกให้ดี. บทว่า อนุกฺกเม ในการ
ก้าวย่าง คือ ในการยกและการวางเท้าทั้ง ๔ ครั้งเดียวกัน. ย่อมยืนในหลุม
ถือดาบตัดเท้าม้าของข้าศึกที่กำลังเดินมาอยู่ ในสมัยนั้น ม้านั้นจักยกเท้าแม้ทั้ง ๔
ครั้งเดียวกัน เพราะเหตุนี้ คนฝีกม้าจึงฝีกให้รู้เหตุนี้ด้วยวิธีผูกเชือก. บทว่า

มณฑุเท ในการวิ่งเป็นวงกลม คือ ฝึกให้รู้เหตุในการวิ่งเป็นวงกลม เพื่อทำ
โดยอาการที่ผู้นั่งบนหลังสามารถเก็บอาวุธที่ตกบนแผ่นดินได้. บทว่า **ชุกรกาเส**
ในการจรดกีบ คือ ในการเอาปลายกีบจรดแผ่นดิน. เพราะในเวลาวิ่งไปใน
กลางคืน เพื่อมิให้ข้าศึกได้ยินเสียงเท้า จึงให้สัญญาในที่แห่งหนึ่งแล้วให้ศึกษา
การเดินด้วยปลายกีบ. ท่านกล่าวบทนี้หมายถึงมิให้ข้าศึกได้ยินเสียงเท่านั้น.
บทว่า **ธาวะ** ในการวิ่ง คือ ในการเป็นพาหนะเร็วไว. บาลีว่า **ธาวะ** ก็มีฝึกให้รู้
เหตุนี้ เพื่อหนีในเมื่อตนแพ้ และเพื่อติดตามจับข้าศึกที่หนี. บทว่า **รวตุเถ**
ในประโยชน์ต่อเสียงร้อง คือ เพื่อประโยชน์แก่การร้อง. เพราะในการรบ เมื่อ
ข้างแผลเสียงร้อง ม้าคะนอง รดบุกทำลาย หรือทหารโห่ร้องยินดี เพื่อมิให้กลัว
เสียงร้องนั้น แล้วให้เข้าไปหาข้าศึก จึงฝึกให้รู้เหตุนี้. บทว่า **ราชकुณ** ใน
การเป็นม้ามัคณที่พระราชพาฬรู้. ได้ยินว่า พระราชาภูกัณฐะได้มีม้าชื่อว่า
ตุพวณะ. พระราชาเสด็จออกทางประตูด้านทิศปราจีน เสด็จถึงฝั่งกัมพพที่
ด้วยทรงพระดำริว่า เราจักไปเจดีย์บรรพต. ม้ายืนใกล้ฝั่งไม่ปรารถนาจะข้าม
น้ำไป. พระราชาตรัสเรียกคนฝึกม้ามาแล้วตรัสว่า โอ ม้าที่เจ้าฝึกไม่ปรารถนา
จะข้ามน้ำ. คนฝึกม้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ นำอัศจรรย์ ม้านี้ข้าพระองค์
ฝึกดีแล้ว. ม้าอาจคิดว่า หากเราจักข้ามน้ำ หางก็จักเปียก เมื่อหางเปียกน้ำ
จะพึงเปียกที่พระวรกายของพระราชา เพราะเหตุนี้ ม้าจึงไม่ข้ามเพราะเกรง
ว่าน้ำจะเปียกที่พระวรกายของพระองค์ ด้วยอาการอย่างนี้. ขอพระองค์โปรด
ให้จับทางม้าไว้เถิดพระเจ้าข้า. พระราชาได้ทรงให้ทำอย่างนั้น. ม้ารีบข้ามไป
ถึงฝั่ง. คนฝึกม้าฝึกให้รู้เหตุนี้เพื่อต้องการอย่างนั้น. บทว่า **ราชวุเส** ใน
วงศ์พญาม้า จริงอยู่ วงศ์ของพญาม้านั้นมีอธิบายว่า แม้ร่างกายจะถูกแทง
ทำลายไป ด้วยการประหารเห็นปานนั้น ก็ไม่ทำให้คนขี่ม้าตกไปในหมู่ข้าศึก

ย่อมนำออกไปภายนอกได้. ฝึกให้รู้เหตุเพื่อประโยชน์นั้น. บทว่า อุตตม
ชเว ในความว่องไวชั้นเยี่ยม คือ ในการถึงพร้อมด้วยกำลัง อธิบายว่า
ฝึกให้รู้เหตุโดยอาการที่มีกำลังชั้นเยี่ยม. บทว่า อุตตม หย ในความเป็น
ม้าชั้นเยี่ยม อธิบายว่า ฝึกให้รู้เหตุโดยอาการที่เป็นม้าชั้นเยี่ยม. ในบทนั้น
ตามปรกติม้าชั้นเยี่ยมย่อมควรแก่เหตุแห่งความเป็นม้าชั้นเยี่ยม. ม้าอื่นไม่ควร.
ม้าย่อมปฏิบัติ ความมีกำลังชั้นเยี่ยมอย่างนี้ด้วยเหตุเป็นม้าชั้นเยี่ยม. ม้าอื่นย่อม
ไม่ปฏิบัติ ความมีกำลังชั้นเยี่ยม.

ในม้าชั้นเยี่ยมนั้น มีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้. ได้ยินว่าพระราชากษัตริย์
ได้ลูกม้าสินธพไว้ตัวหนึ่ง แต่ไม่ทรงทราบว่าเป็นม้าสินธพ จึงได้ทรงให้คนฝึก
ม้า เอาม้านี้ไปฝึก. แม้คนฝึกม้าก็ไม่รู้ว่าม้านั้นเป็นม้าสินธพ จึงนำถั่วเหลือง
ไปให้ลูกม้ากิน. ลูกม้าก็ไม่กินเพราะไม่สมควรแก่ตน. คนฝึกม้าไม่สามารถฝึกม้า
นั้น ได้จึงทูลพระราชาวา ข้าแต่พระมหाराช ม้านี้เป็นม้าโงง พระเจ้าข้า แล้ว
ปล่อยไป. วันหนึ่งภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เคยเป็นคนฝึกม้า ผู้ถือสิ่งของของอุปัชฌาย์
ไปเห็นม้านั้นเที่ยวไปบนหลังคูด จึงเรียนอุปัชฌาย์ว่า ท่านขอรับ ลูกม้าสินธพหา
ค่ามิได้ หากพระราชาทรงทราบพึงทำลูกม้านั้นให้เป็นม้ามงคล. พระเถระกล่าว
ว่า นี้คุณ พระราชาเป็นมิจฉาทิฎฐิ ถ้ากระไร พึงทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
เธองงไปทูลพระราชานเถิด. ภิกษุหนุ่มไปทูลพระราชาวา มหาบพิตร มีลูกม้า
สินธพหาค่ามิได้อยู่ตัวหนึ่ง. พระราชาตรัสถามว่าพระคุณเจ้าเห็นหรือ, ภิกษุ
หนุ่มถวายพระพรว่า เห็นมหาบพิตร. ตรัสถามว่า ได้อะไรจึงจะควร. ถวาย
พระพรว่า ควรได้พระกระยาหารที่มหาบพิตรเสวยในภาชนะทองที่ใส่เครื่อง
เสวยของมหาบพิตร รสเครื่องดื่มของมหาบพิตร กลิ่นหอมดอกไม้ของ
มหาบพิตร ถวายพระพร. พระราชารับสั่งให้ให้ทุกอย่าง. ภิกษุหนุ่มได้ให้คนถือ
นำไป. ม้าสดกลั่นคิดว่า ผู้ฝึกม้ารู้คุณของเราเห็นจะพอมิจึงยกระษะขึ้นแลคูดอยู่.

ภิกษุหนุ่มเดินไปคิดนิ้วมือกล่าวว่า กินอาหารเถิด. ม้าเดินตรงมากินอาหารใน
ถาดทอง. ค่อมน้ำมีรส.

ลำดับนั้นภิกษุหนุ่มเอากลิ่นหอมลูบไล้ม้าแล้วประดับเครื่องประดับของ
พระราชบิดา คิดนิ้ว มือกล่าวว่า จงไปข้างหน้าเถิด. ม้าเดินไปข้างหน้าภิกษุหนุ่ม
ได้ยืนในที่ของม้ามงคล. ภิกษุหนุ่มถวายพระพรว่า ขอถวายพระพร ลูกม้านี้หา
ค่ามิได้. ขอมหาบพิตรโปรดให้คนฝึกม้าประคบประหงมม้านั้นโดยทำนองนี้สัก
๒-๓ วันเถิด แล้วก็ออกไป.

ครั้นล่วงไป ๒-๓ วัน ภิกษุหนุ่มมาทูลถามว่า ขอถวายพระพร มหา
บพิตรจะทรงดู อานุภาพของม้าหรือ. ตรัสว่า ดิฉืออาจารย์. เรายืนที่ไหนจึงจะเห็น
เล่า. ถวายพระพรว่า ขอมหาบพิตรเสด็จไปยังพระอุทยานเถิด. พระราชารับสั่งให้
จับม้าไป. ภิกษุหนุ่มคิดนิ้วมือให้สัญญาแก่ม้าว่า เจ้าจงวิ่งไปรอบต้นไม้ต้นหนึ่ง.
ม้าวิ่งไปรอบต้นไม้แล้วก็มา. พระราชามีได้ทรงเห็นม้าวิ่งไปวิ่งมา. ภิกษุหนุ่ม
ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า ไม่เห็นเลยพระคุณเจ้า. ภิกษุหนุ่ม
ทูลว่า ขอมหาบพิตรวางไม้ทำเครื่องหมายพังกันไม้ต้นหนึ่งไว้แล้วคิดนิ้วมือ
กล่าวว่า เจ้าจงคาบไม้เครื่องหมายนั้นมา. ม้าวิ่งไปคาบไม้ นั้นมา ทูลถามว่า
มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า ไม่เห็นเลยพระคุณเจ้า. ภิกษุหนุ่มคิดนิ้วมือ
อีกกล่าวว่า เจ้าจงวิ่งไปรอบ ๆ จนสุดกำแพงพระอุทยานมาเถิด. ม้าได้ทำอย่าง
นั้น. ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า ไม่เห็นเลยพระคุณเจ้า.
ภิกษุหนุ่มให้นำผ้ากัมพลสีแดงมาแล้วให้ผูกที่เท้าม้า ได้ให้สัญญาเหมือนอย่าง
นั้น. ม้ากระโดดวิ่งไปจนสุดกำแพง. ได้ปรากฏ ณ สุดกำแพงพระอุทยานจุ
เปลวลูกไฟที่บุรุษมีกำลังแคว้ง. ม้าไปยืนอยู่ ณ ที่ใกล้. ทูลถามว่า มหาบพิตร
ทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า เห็นแล้วพระคุณเจ้า. ภิกษุได้ให้สัญญาว่า เจ้าจงวิ่ง
ไปรอบ ๆ จนสุดกำแพงสระมณฑลโบกขรณี. ม้าได้วิ่งไปรอบ ๆ จนสุดกำแพง

สละมงคลโบกขรณี. ภิกษุหนุ่มได้ให้สัญญาอีกว่า เจ้าจงหยั่งลงสู่สระโบกขรณี แล้ววิ่งไปบนใบบัวทั้งหมด. มิได้มีแม่แต่ใบหนึ่งที่ไม่ได้เหยียบก็ดี ฉีกขาดหักหักก็ดี. ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า เห็นแล้วพระเจ้า. ภิกษุหนุ่มคิดนิ้วมือแล้ว ยื่นฝ่ามือออกไป. ม้าเร็วจุลคมได้กระโดดไปยืนบนฝ่ามือ. ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า เห็นแล้วพระเจ้า. ม้าชั้นเยี่ยมอย่างนี้ย่อมปฏิบัติกำลังชั้นเยี่ยม ด้วยเหตุอันยอดเยี่ยมอย่างนี้.

บทว่า **อุตุตเม สาขเลย** ในการเป็นม้าควรแก้คำอ่อนหวานชั้นเยี่ยม. ความว่า ควรฝึกเหตุแห่งการเป็นม้าชั้นเยี่ยมด้วยวาจาอ่อนหวานว่า คู่ก่อนพ่อม้าเจ้าอย่าคิดไปเลย. เจ้าจักเป็นม้ามงคลของพระราชา, เจ้าจักได้อาหารมีพระกระยาหารเครื่องเสวยของพระราชาเป็นต้น. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **อุตุตเม สาขเลย** ดังนี้. บทว่า **ราชโกลุโค** คือ เป็นพาหนะสำหรับใช้สอยของพระราชา. บทว่า **รณฺโณ อํกุณฺตฺเวว สงฺขํ กจฺจติ** นับได้ว่าเป็นองค์ของพระราชา ความว่าพระราชาสด็จไปในที่ไหน ๆ ไปไม่ทอดทิ้งคู่มือและเท้าเพราะฉะนั้นจึงนับว่าเป็นองค์. หรือเป็นองค์หนึ่งในองค์แห่งเสนา ๔ เหล่า. บทว่า **อเสกฺขาย สัมมาทิฏฺฐิยา** สัมมาทิฏฺฐิอันเป็นของพระอเสขะคือ สัมมาทิฏฺฐิอันเป็นอรหัตผล. แม้สัมมาสังกัปปะเป็นต้นก็สัมปยุตด้วยอรหัตผลนั้น. สัมมาญาณเป็น สัมมาทิฏฺฐิดังกล่าวแล้วในก่อน. อนึ่ง ธรรมที่เหลือเว้นองค์แห่งผล ๘ พึงทราบว่าเป็นวิมุตติ. บทที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

เทศนานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอาด้วยธรรมเป็นยอดแห่งพระอรหัต แล้วจบลงด้วยสามารถแห่งอุคฆฏิตัญญบุคคล ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาททาลิสสูตรที่ ๕

๖. ลทุกโกปมสูตร

พระอุทายี

[๑๗๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอังกูตตราปชนบท มีนิคมของชาวอังกูตตราปะชืออาปนะเป็นโคจรคาม ครั้งนั้น เวลาเช้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังอาปนนิคม ครั้นเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในอาปนนิคมแล้ว เวลาปัจฉากัตกลับจากบิณฑบาตแล้วเสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง เพื่อประทับพักกลางวัน ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่งเวลาเช้าวันนั้น แม้ท่านพระอุทายีก็นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังอาปนนิคม ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในอาปนนิคมแล้ว เวลาปัจฉากัตกลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังไพรสณฑ์นั้น เพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงไพรสณฑ์นั้นแล้ว นั่งพักกลางวัน ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ครั้งนั้น เมื่อท่านพระอุทายีอยู่ในที่ลับ เร้นอยู่ เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ ลำดับนั้นเวลาเย็น ท่านพระอุทายีออกจากที่เร้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

[๑๗๖] ท่านพระอุทายินั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เมื่อข้าพระองค์อยู่ในที่ลับ เร้นอยู่ ได้เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเมื่อก่อน ข้าพระองค์เคยฉันได้ทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาลในกลางวัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้มีสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือน เธอทั้งหลายจงละการฉันโภชนะในเวลาวิกาลในเวลากลางวันนั้นเสียเถิด ดังนี้ ข้าพระองค์นั้นมีความน้อยใจ มีความเสียใจ คฤหบดีทั้งหลายผู้มีศรัทธา จะให้ของควรเคี้ยวของควรบริโภคนั้นประณีต ในเวลาวิกาลในกลางวัน แก่เราทั้งหลาย แม้อันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละ แม้อันนั้นของเราทั้งหลายเสียแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้น เมื่อเห็นกะความรัก ความเคารพ ความละเอียด และความเกรงกลัว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงละการฉันโภชนะในเวลาวิกาลในกลางวันนั้นเสีย ด้วยประการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นย่อมฉันในเวลาเย็น และเวลาเช้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้มีสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือน เธอทั้งหลายจงละเว้นการฉัน

โกษณะในเวลาวิกาลในราตรีนั้นเสียเถิด ดังนี้ ข้าพระองค์นั้นมีความน้อยใจ มีความเสียใจว่า ความที่กัฏฐทั้งหลายเป็นของปรุงประณีตกว่าอันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละอันนั้นของเราทั้งหลายเสียแล้ว พระสุคตตรัสการสละคืนอันนั้นของเราทั้งหลายเสียแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว บุรุษคนใดได้ของสมควรจะแกงมาในกลางวัน จึงบอกกริยาอย่างนี้ว่า เอาเถิด จงเก็บสิ่งนี้ไว้ เราทั้งหมดเที่ยว จักบริโภคร่วมกันในเวลาเย็น อะไร ๆ ทั้งหมดที่สำหรับจะปรุง ย่อมมีรสในเวลากลางคืน กลางวันมีรสน้อย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นเห็นกะความรัก ความเคารพ ความละอาย และความเกรงกลัวในพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพากันละการบริโภคร่วมกันในเวลาวิกาลในราตรีนั้นเสีย ด้วยประการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว ภิกษุทั้งหลายเที่ยวไปบิณฑบาตในเวลามืดค่ำ ย่อมเข้าไปในบ่อน้ำคร่าบ้าง ลงไปในหลุมโสโครกบ้าง บุกลงเข้าไปยังป่าหนามบ้าง เหยียบขึ้นไปบนแม่โคกำลังหลับบ้าง พบกับโจรผู้ทำโจรกรรมแล้วบ้าง ยังไม่ได้ทำโจรกรรมบ้าง มาตุคามย่อมชักชวนภิกษุเหล่านั้นด้วยอสังฆกรรมบ้าง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว ข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตในเวลามืดค่ำ หญิงคนหนึ่งล้างภาชนะอยู่ ได้เห็นข้าพระองค์โดยแสงฟ้าแลบ แล้วตกใจกลัวร้องเสียงดังว่า ความไม่เจริญได้มีแก่เราแล้ว ปีศาจจะมากินเราหนอ. เมื่อหญิงนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้พูดกะหญิงนั้นว่า ไม่ใช่ปีศาจดอกน้องหญิง เป็นภิกษุยื่นเพื่อบิณฑบาต ดังนี้ หญิงนั้นกล่าวว่า บิดาของภิกษุตายเสียแล้ว มารดาของภิกษุตายเสียแล้ว คู่ก่อนภิกษุ ท่านเอามีคสำหรับเชือดโคที่คมเชือดต้องเสียยังจะดีกว่า การที่ท่านเที่ยวบิณฑบาต

ในเวลาค่ำมืดเพราะเหตุแห่งท้องเช่นนั้น ไม่ดีเลย ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ระลึกถึงเรื่องนั้นอยู่ มีความคิดอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำกรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปเสียได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปเสียได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ.

อุปมาด้วยนางนกุลเถ

[๑๗๗] ก้อย่างนั้นแลอุททีย โฆษบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวว่า จงละโทษสิ่งนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้เล่า พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป เขาจึงไม่ละโทษนั้นด้วย ไม่เข้าไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย คุณก่อนอุททีย อนึ่ง โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในสิกขานั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกอันมีกำลัง มั่น แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่ คุณก่อนอุททีย เปรียบเหมือนนางนกุลเถ ถ้าผูกไว้ด้วยเครื่องผูกคือเถาวัลย์หัวด้วน ย่อมรอเวลาที่ จะฆ่าหรือเวลาที่จะถูกมัดหรือเวลาตาย ในที่นั่นเอง ฉันทใด คุณก่อนอุททีย ผู้ใด พึงกล่าวอย่างนี้ว่า เครื่องดักคือเถาวัลย์หัวด้วนสำหรับเขาใช้ดักนางนกุลเถ ซึ่งมันรอเวลาที่ จะถูกฆ่า หรือเวลาที่จะถูกมัด หรือเวลาตายนั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่น ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกกล่าว ชื่อว่าพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า เครื่องดักคือเถาวัลย์หัวด้วนสำหรับเขาใช้ดักนางนกุลเถ ซึ่งมันรอเวลาที่ จะถูกฆ่า หรือเวลาที่จะถูกมัด หรือเวลาตายในที่

นั่นนั่นแล เป็นเครื่องผูกมัดกำลัง มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือน
ท่อนไม้ใหญ่ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี โมฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทัน เมื่อเรา
กล่าวว่าจะละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะ
เหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้เล่า พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป เขาจึงไม่
ละโทษนั้นด้วย ไม่เข้าไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย ดูก่อนอุทายี อนึ่ง โทษ
เพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในสิกขานั้น เป็นเครื่องผูกมัดกำลัง มัน
แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่.

อุปมาด้วยช้างต้น

[๑๗๘] ดูก่อนอุทายี ส่วนกุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่อเรา
กล่าวว่า จงละโทษนี้เสียเถิด เขากล่าวอย่างนี้ว่า ก็ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะ
เหตุแห่งโทษเล็กน้อยเพียงที่ควรละนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราทั้งหลาย
ละ ซึ่งพระสุคตตรัสให้เราทั้งหลายสละคืนเล่า เขาย่อมละโทษนั้นด้วย เข้า
ไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเหล่าใดผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุ
ทั้งหลายเหล่านั้นละโทษนั้นแล้ว มีความขวนขวายน้อย มีขนตก เยียวยาชีวิต
ด้วยของผู้อื่นให้ มีใจเป็นคุ่มถกอยู่ โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุเหล่านั้น
ย่อมเป็นเครื่องผูกมัดไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร ดูก่อนอุทายี
เปรียบเหมือนช้างต้น มีงาอันงอนงาม เป็นราชพาหนะอันประเสริฐ เคยเข้า
สงคราม ควบคุมช้างศึกด้วยเชือกเป็นเครื่องผูกอันมัน พอเอื้อมกายไปหน่อยหนึ่ง
ก็ทำเครื่องผูกนั้นให้ขาดหมด ทำลายหมด แล้วหลีกไปได้ตามปรารถนา ฉันทัน
ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ช้างต้นนั้น มีงาอันงอนงาม เป็นราชพาหนะอัน
ประเสริฐเคยเข้าสงคราม ควบคุมช้างศึกเชือกเป็นเครื่องผูกอันมันเหล่าใด พอ

เอี้ยวกายไปหน่อยหนึ่ง ก็ทำเครื่องผูกเหล่านั้นให้ขาดหนอ ทำลายหมด แล้ว
หลีกไปได้ตามปรารถนา เครื่องผูกที่เขาผูกข้างต้นนั้น เป็นเครื่องผูกมีกำลัง
มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่ ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกล่าว
ชื่อว่าพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้างต้นนั้น มีงาน
องงามเป็นราชพาหนะอันประเสริฐ เคยเข้าสงคราม เขาผูกด้วยเชือกเป็น
เครื่องผูกมันพอเอี้ยวกายไปหน่อยหนึ่ง ก็ทำเครื่องผูกเหล่านั้นให้ขาดหมด
ทำลายหมดแล้วหลีกไปได้ตามความปรารถนา เครื่องผูกข้างต้น เป็นเครื่อง
ผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ ก็ฉนั้นนั้น เมื่อเรากล่าว
ว่าจงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะโทษ
เพียงเล็กน้อยที่ควรละนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราทั้งหลายละ ซึ่งพระ-
สุคตตรัสให้เราทั้งหลายละกินด้วยเล่า ดังนี้ เขาละโทษนั้นด้วย เข้าไป
ตั้งความขำเกรงในเราด้วย อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเหล่าใดผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุ
ทั้งหลายเหล่านั้นละโทษนั้นแล้วเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย มีขนตก เยียวยา
ชีวิตด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจเป็นจุมฤคอยู่ ดูก่อนอุทายี โทษเพียงเล็กน้อยที่
ควรละของภิกษุเหล่านั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร.

อุปมาด้วยคนจน

[๑๗๕] ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษคนจน ไม่มีอะไรเป็นของ
ตนไม่ใช่คนมั่งคั่ง เขามีเรือนเล็ก ๆ หลังหนึ่ง มีเครื่องมุงบังและเครื่องผูก
หลุดลุ่ยต้องคอยไล่กา มีรูปไม่งาม มีแคร่อันหนึ่ง หลุดลุ่ย มีรูปไม่งาม มี
ข้าวเปลือกและพืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่เป็นพันธุ์อย่างดี มี

ภรรยาคนหนึ่งไม่สวย เขาเห็นภิกษุผู้อยู่ในอาราม มีมือและเท้าข้างดีแล้ว จัน
โกษณะอันเจริญใจ นั่งอยู่ในที่อันร่มเย็น ประกอบในอธิจิต เขาพึงมีความ
ดำริอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ความเป็นสมณะเป็นสุขหนอ คุณก่อนท่าน
ผู้เจริญ ความเป็นสมณะไม่มีโรคหนอ เราควรจะปลงผมและหนวดแล้วนุ่งห่ม
ผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิตบ้างหนอ แต่เขาไม่อาจจะเรื้อนเล็กหลังหนึ่ง
มีเครื่องมุงบังและเครื่องผูกอันหลดล้วย ที่ต้องคอยไถ่กา มีรูปไม่งาม มีแครง
อันหนึ่งที่หลดล้วย ไม่งาม ละแครงอันหนึ่งที่หลดล้วย มีรูปไม่งาม ละข้าวเปลือก
และพืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่พันธุ์อย่างดี และภรรยาคนหนึ่ง
ไม่สวย แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตได้
ฉันทใด คุณก่อนอุทาสี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษนั้นถูกเขาผูกด้วยเครื่องผูก
เหล่านั้น ไม่อาจจะเรื้อนเล็ก ๆ หลังหนึ่ง ซึ่งมีเครื่องมุงบังและเครื่องผูก
หลดล้วย ที่ต้องคอยไถ่กา มีรูปไม่งาม ละแครงอันหนึ่งที่หลดล้วย ไม่งาม ละ
ข้าวเปลือกและพืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่พันธุ์อย่างดี ละภรรยา
คนหนึ่ง ไม่สวย แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกบวชเป็น
บรรพชิตได้ ก็เครื่องผูกของเขานั้นเป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย
ไม่มีแก่นสาร ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกล่าว ชื่อว่า พึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า บุรุษนั้นถูกเขาผูกด้วยเครื่องผูกเหล่าใด แล้ว
ไม่อาจจะเรื้อนเล็ก ๆ หลังหนึ่ง มีเครื่องมุงบังและเครื่องผูกอันหลดล้วย ที่ต้อง
คอยไถ่กา มีรูปไม่งาม ละแครงอันหนึ่งอันหลดล้วย ไม่งาม ละข้าวเปลือกและ
พืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่พันธุ์อย่างดี ละภรรยาคนหนึ่ง ไม่
สวย แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิตได้ เครื่อง
ผูกของเขานั้นเป็นเครื่องผูกมีกำลัง มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือน
ท่อนไม้ใหญ่ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี โยมบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อเรากล่าวว่า จงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ก็ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้ด้วยเล่า พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป เขาไม่ละโทษนั้นด้วย ไม่เข้าไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย ดูก่อนอุทายี อนึ่งโทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในสิกขานั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกมิกำลัง มั่น แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่.

อุปมาด้วยคนมั่งมี

[๑๘๐] ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สะสมทองหลายร้อยแท่ง สะสมข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี ไว้เป็นอันมาก เขาเห็นภิกษุผู้อยู่ในอาราม มีมือและเท้าล้างดีแล้ว ฉันทโภชนะอันเจริญใจ นั่งอยู่ในที่อันร่มเย็น ประกอบในอริจิต เขาพึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ความเป็นสมณะเป็นสุขหนอ ท่านผู้เจริญ ความเป็นสมณะไม่มีโรคหนอ เราควรจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิตบ้างหนอ เขาอาจละทองหลายร้อยแท่ง ละข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี เป็นอันมาก แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตได้ ฉันทใด ดูก่อนอุทายี ผู้ใดพึงกล่าวว่า เครื่องผูกที่เป็นเครื่องผูกคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี ซึ่งเขาอาจละทองหลายร้อยแท่ง ละข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี เป็นอันมาก แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตนั้น เป็นเครื่องผูกมิกำลัง มั่น แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่ ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกล่าว ชื่อว่าพึงกล่าวโดยชอบที่หรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า เครื่องผูกที่เป็นเครื่องผูกคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี ซึ่งอาจจะทองหลายร้อยแห่ง ละข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี เป็นอันมาก แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็นบรรพชิต นั้นเป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อเรากล่าวว่า จงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ก็ทำไมจะต้องว่า กล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยซึ่งควรละนี้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราทั้งหลายละ ที่พระสุคตตรัสให้เราทั้งหลายสละคืนด้วยเล่า กุลบุตรเหล่านั้นย่อมละโทษนั้นด้วย เข้าไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย ภิกษุทั้งหลาย เหล่าใดผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละโทษนั้นแล้ว เป็นผู้มีความ ขวนขวายน้อย มีขณตก เขียวยาชีวิตด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจเป็นจุมฤคอยู่ ดูก่อนอุทายี โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุเหล่านั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร.

บุคคล ๔ จำพวก

[๑๘๑] ดูก่อนอุทายี บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไหน ดูก่อนอุทายี บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธิ แต่ความดำริที่เล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธินั้นได้อยู่ ผู้นั้นยังรับเอาความดำรินั้นไว้ ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด ไม่ให้ถึงความไม่มี เราเรียก บุคคลนี้แลว่า ผู้อันกิเลสประกอบไว้ ไม่ใช่ผู้อันกิเลสคลายแล้ว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันในบุคคลนี้ เราได้แล้ว.

ดูก่อนอุทายี ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธิ ความดำริที่แล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธินั้นได้อยู่ แต่ผู้นั้นไม่รับเอาความดำริเหล่านั้นไว้ ละได้ บรรเทาได้ ทำให้สิ้นสุดได้ ไปถึงความไม่มีได้ แม้บุคคลผู้นี้ เราก็ก่อว่าว่า ผู้อันกิเลสประกอบไว้ ไม่ใช่ผู้อันกิเลสคลายแล้ว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันบุคคลนี้ เรารู้แล้ว.

ดูก่อนอุทายี บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธิ ความดำริที่แล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธินั้นได้อยู่ เพราะความหลงลืมแห่งสติในบางครั้ง บางคราว ความดำริที่แล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธินั้นได้อยู่ ความบังเกิดแห่งสติเข้าไป ที่จริงเขาละบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ไปถึงความไม่มี ซึ่งความดำรินั้นลับพลัน.

ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษเอาหยาดน้ำสองหยาด หรือสามหยาด หยดลงในกะทะเหล็กอันร้อนอยู่ตลอดเวลา หยาดน้ำตกลงเข้าไป ความจริงหยาดน้ำถึงความสิ้นไปแห่งไปนั้นเร็วกว่า ฉันทใด ดูก่อนอุทายี บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทนั้น เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธิ ความดำริที่แล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธินั้นได้อยู่ เพราะความหลงลืมแห่งสติในบางครั้ง บางคราว ความบังเกิดแห่งสติเข้าไป ที่จริงเขาละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ไปถึงความไม่มี ซึ่งความดำรินั้นลับพลัน ถึงบุคคลนี้เราก็ก่อว่าว่า ผู้อันกิเลสประกอบไว้ มิใช่ผู้อันกิเลสคลายแล้ว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันบุคคลนี้ เรารู้แล้ว.

ดูก่อนอุทายี ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ว่าเบญจขันธ์อันชื่อว่าอุปธิ เป็นมูลแห่งทุกข์ ครั้นรู้ดังนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอุปธิ แล้วน้อมจิตไปในนิพพาน เป็นที่สิ้นอุปธิ บุคคลนี้เรากล่าวว่า ผู้อันกิเลสคลายแล้ว มิใช่ผู้อันกิเลสประกอบไว้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันบุคคลนี้ เรา รู้แล้ว ดูก่อนอุทายี บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก.

ว่าด้วยกามคุณ 5

[๑๘๒] ดูก่อนอุทายี กามคุณห้าเหล่านี้ กามคุณห้าเป็นไฉน คือ รูปอันพึงรู้แจ้งด้วยจักขุที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ชอบใจ เป็นสิ่งที่น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสียงอันพึงรู้แจ้งด้วยโสตะ . . . กลิ่นอันพึงรู้แจ้งด้วยฆานะ . . . รสอันพึงรู้แจ้งด้วยชีวหา . . . โผฏฐัพพะอันพึงรู้แจ้งด้วย กาย ที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ชอบใจ เป็นสิ่งที่น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ ตั้งแห่งความกำหนัด กามคุณห้านี้แล.

ดูก่อนอุทายี ความสุขโสมนัสที่เกิดเพราะอาศัยกามคุณห้านี้ เรากล่าว ว่ากามสุข ความสุขไม่สะอาด ความสุขของปถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะ อันบุคคลไม่ควรเสพ ไม่ควรให้เกิดมี ไม่ควรทำให้มาก ควรกลัวแต่สุขนั้น.

ฉาน ๔

[๑๘๓] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจาก อกุศลธรรม บรรลุปฐมฉาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฉาน มีความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกมุคฺขิน ไม่มี วิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มี

อุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอรียะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข บรรลุตตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขา เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ฌานทั้งสี่นี้เรากล่าวว่า ความสุขเกิดแต่ความออกจากกาม ความสุขเกิดแต่ความสังข ความสุขเกิดแต่ความสงบ ความสุขเกิดแต่ความสัมโพธิ อัมบุคคคควรเสพควรให้เกิดมี ควรทำให้มาก ไม่ควรกลัวแต่สุขนั้น ดังนี้.

[๑๘๔] คู่ก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังขจากกาม สังขจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ คู่ก่อนอุทายี ปฐมฌานเรากล่าวว่ายังหวั่นไหว ก็ในปฐมฌานนั้น ยังมีอะไรหวั่นไหว ข้อที่วิตกและวิจารณ์ยังไม่ดับในปฐมฌานนี้ เป็นความหวั่นไหวในปฐมฌานนั้น คู่ก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ คู่ก่อนอุทายี แม้ทุติยฌานนี้ เราก็ก่อว่ายังหวั่นไหว ก็ในทุติยฌานนั้น ยังมีอะไรหวั่นไหว ข้อที่ปีติและสุขยังไม่ดับในทุติยฌานนี้ เป็นความหวั่นไหวในทุติยฌานนั้น คู่ก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอรียะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข.

คู่ก่อนอุทายี แม้ตติยฌานนี้ เราก็ก่อว่ายังหวั่นไหว ก็ในตติยฌานนั้นยังมีอะไรหวั่นไหว ข้อที่อุเบกขาและสุขยังไม่ดับในตติยฌานนี้ เป็นความหวั่นไหวในตติยฌานนั้น คู่ก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตตถฌาน

อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ จตุตถฉานนี้ เรากล่าวว่า ไม่หวั่นไหว.

การละรูปฌานและอรุฌาน

[๑๘๕] คู่ก่อนอุทเทยิ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ปฐมฌานนี้ เรากล่าวว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงปฐมฌานนั้น คู่ก่อนอุทเทยิ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ นี้เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงปฐมฌานนั้น คู่ก่อนอุทเทยิ แม้ทุติยฌานนี้ เราก็ก้าวล่วงว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงทุติยฌานนั้น.

คู่ก่อนอุทเทยิ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข นี้เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงตติยฌานนั้น คู่ก่อนอุทเทยิ แม้ตติยฌานนี้เราก็ก้าวล่วงว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงตติยฌานนั้น คู่ก่อนอุทเทยิ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลुจตุตถฉาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงตติยฌานนั้น.

คู่ก่อนอุทเทยิ แม้จตุตถฉานนี้เราก็ก้าวล่วงว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงจตุตถ-

ฉนนั้น คุณอนนุททนี กฤษในธรรมวินัยนี้ บรรลุนอกอสนนญจยตณฉน ด้วยบรกรรมวอ อออสไม่มีที่สุค เพราะลวงรูปสัณญอได้โดยประการท้งปวง เพราะดบปฏิษสัณญอได้ เพราะไม่มนสการนอานตสัณญออยู่ นีเป็นธรรมเครื่อง กอวลวงจตุตถฉนนั้น.

คุณอนนุททนี แม้ออกอสนนญจยตณฉนนั้น เราก็กล่าววอ ไม่ควร ทำอออสออส เธอท้งหลายจงละเสย จงกอวลวงเสย ก็อะไรเล่าเป็นธรรม เครื่องกอวลวงออกอสนนญจยตณฉนนั้น คุณอนนุททนี กฤษในธรรมวินัยนี้ บรรลุนญจยตณฉน ด้วยบรกรรมวอ ญจยตณฉนไม่มีที่สุค เพราะลวง ออกอสนนญจยตณฉนได้ โดยประการท้งปวงอยู่ นีเป็นธรรมเครื่องกอวลวง ออกอสนนญจยตณฉนนั้น คุณอนนุททนี แม่วญจยตณฉนนี้ เราก็ กล่าววอ ไม่ควรทำอออสออส เธอท้งหลายจงละเสย จงกอวลวงเสย ก็อะไร เล่าเป็นธรรมเครื่องกอวลวงญจยตณฉนนั้น.

คุณอนนุททนี กฤษในธรรมวินัยนี้ บรรลุนอกอญจยตณฉน ด้วย บรกรรมวอ อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะลวงญจยตณฉนได้โดยประการ ท้งปวงอยู่ นีเป็นธรรมเครื่องกอวลวงญจยตณฉนนั้น แม้ออกอญจยตณฉนนั้น เราก็กล่าววอ ไม่ควรทำอออสออส เธอท้งหลายจงละเสย จงกอว ลวงเสย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องกอวลวงอกอญจยตณฉนนั้น คุณอนนุ ททนี กฤษในธรรมวินัยนี้ บรรลุนอสณญจยตณฉน เพราะลวง ออกอญจยตณฉนได้โดยประการท้งปวงอยู่ นีเป็นธรรมเครื่องกอวลวง ออกอญจยตณฉนนั้น แม่นอสณญจยตณฉนนี้ เราก็กล่าววอ ไม่ควรทำอออสออส เธอท้งหลายจงละเสย จงกอวลวงเสย ก็อะไรเล่าเป็น ธรรมเครื่องกอวลวงนอสณญจยตณฉนนั้น คุณอนนุททนี ที่กฤษใน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 366
ธรรมวินัยนี้ บรรลุสัญญาเวทิตนโรธ เพราะล่วงแนวสัญญานาสัญญายตนฌาน
ได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี่เป็นกรรมเครื่องก้าวล่วงแนวสัญญานาสัญญายตน-
ฌานนั้น เรากล่าวการละกระทั้งแนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ด้วยประการ
ฉะนี้แล คู่ก่อนอุทายี เธอเห็นหรือหนอซึ่งสังโยชน์ละเอียดก็ดี หยาบก็ดีนั้น
ที่เรามิได้กล่าวถึงการละนั้น.

อ. ไม่เห็นเลย พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระอุทายียินดีชื่นชม
พระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบลทุกิโกปมสูตรที่ ๖

๖. อรรถถาลลทุกิโกปมสูตร*

ลทุกิโกปมสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยน โส วนสญฺโฑ เข้าไปยัง
ไพโรสมณฺห์นั้น ความว่า พระมหาอุทายีเถระนี้ เข้าไปบิณฑบาตกับพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้วหลีกออกไปพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. เพราะฉะนั้นพึงทราบ
ว่า พระมหาอุทายีเถระเข้าไปยังไพโรสมณฺห์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงเสด็จเข้าไป.
บทว่า อปหตฺตา คือนำออกไป. บทว่า อูปหตฺตา คือนำเข้าไป. บทว่า
ปฏิสถลํนา วุฏฺฐิโต ท่านพระมหาอุทายีเถระออกจากที่เร้น คือออกจาก
ผลสมาบัติ. บทว่า ยํ ภควา ในสมัยใดพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า อิงฺฆ

๑. บาลีว่า ลทุกิโกปมสูตร

เป็นนิบาต ลงในความบังคับ. บทว่า **อญฺญตฺตํ** ความที่จิตเป็นอย่างอื่น. เราไม่ได้โทษนะอันประณีตเห็นปานนี้ เพราะอาศัยพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. จักยังชีวิตให้เป็นไปได้อย่างไร ด้วยประการฉะนี้พึงทราบว่ เพราะอาศัยลากคือโทษนะอันประณีต จึงได้เป็นอยู่ได้.

ด้วยบทว่า **ภูตฺปุพฺพํ** เรื่องเคยมีมาแล้วนี้ พระอุทายีเถระแสดงความที่โทษนะเป็นของประณีตในเวลากลางคืน. บทว่า **สุเปยฺยํ** ของควรจะแกลงได้แก่ปลา เนื้อและหน่อไม้เป็นต้น ควรนำไปแกลง. บทว่า **สมคฺคา ภูตฺตํ** เราจักบริโภคร่วมกันคือบริโภคร่วมกัน. บทว่า **สขฺติโย** คือของเคี้ยวสำหรับจะปรุงบริโภค. บทว่า **สพฺพา ตา รตฺตี** คือ ของเคี้ยวสำหรับปรุงบริโภคทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมมีรสในเวลากลางคืน. แต่กลางวันมีรสน้อยนิดหน่อย. เพราะกลางวันมนุษย์ทั้งหลายยังชีวิตให้เป็นไปด้วยข้าวยาคุและข้าวต้มเป็นต้น กลางคืนย่อมบริโภคตามส่วนที่ถึง ตามสติ ตามความประณีต. ด้วยบทว่า **ภูตฺปุพฺพํ** นี้ อีก ท่านพระอุทายีเถระแสดงถึงโทษในการบริโภคในกลางคืนและเวลาวิกาล.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **อนุชฺการตฺมิสสาย** ได้แก่ ในเวลามืดมาก. บทว่า **มาณเวหิ** ได้แก่ พวกโจร. บทว่า **กตฺตมฺเมหิ** คือทำโจรกรรม. ได้ยินว่าโจรเหล่านั้นทำโจรกรรมฆ่ามนุษย์แล้ว ถือเอาโลหิตในลำคอเป็นต้น เพื่อต้องการนำกรรมที่สำเร็จเพราะได้ดวงสว่างเทวดาไว้เข้าไปแก่น. โจรเหล่านั้นสำคัญว่า เมื่อมนุษย์อื่นถูกฆ่า ก็จักเกิดโกลาหล. ชื่อว่า ผู้แสวงหาบรรพชิตย่อมไม่มี จึงจับภิกษุทั้งหลายฆ่า. ท่านกล่าวบทนั้นหมายถึงความชื่อนี้. บทว่า **อกตฺตมฺเมหิ** ยังไม่ทำโจรกรรม คือ ประสงค์จะทำพิธีกรรมก่อนเพื่อให้สำเร็จการทำงานในเวลามาจากคองเข้าสู่บ้าน.

บทว่า **อสทฺทมุเมน นิมนฺเตติ** มาตุคามย่อมเชื่อเชิญด้วยอัสทธรรม คือ เชื่อเชิญด้วยเมถุนธรรมว่า ข้าแต่ภิกษุ ท่านจงมาเถิด. วันนี้ท่านจักฉันในที่นี้แหละ จักอยู่ในที่นี้ตลอดคืนหนึ่งแล้วเสวยสมบัติ พรุ่งนี้จึงค่อยไป.

ด้วยบทว่า **ภูตปฺพุพฺ** นี้ก็ ท่านพระอุทายีเถระกล่าวถึงเหตุที่เห็นด้วยตนเอง. บทว่า **วิขฺขณฺตริกาย** โดยแสงฟ้าแลบคือโดยขณะที่สายฟ้าส่องแสง. บทว่า **วิสุตฺตมกาสิ** คือร้องเสียงดัง. บทว่า **อภฺมุเม** ความว่า คำว่า ภู ได้แก่ ความเจริญ คำว่า อภฺ ได้แก่ ความเสื่อม. อธิบายว่า ความพินาศได้มีแก่เรา. บทว่า **ปีสาโจ วัต มํ** คือ ปีศาจจะมากินเรา.

พึงทราบความในบทนี้ว่า **อาตุมาริ มาตุมาริ** ดังต่อไปนี้. บทว่า **อาตุ** ได้แก่ บิดา. บทว่า **มาตุ** ได้แก่ มารดา. ท่านอธิบายว่า บิดาหรือมารดาของภิกษุใดยังมีอยู่ มารดาบิดาเกิดความเอ็นดูภิกษุนั้นว่า เป็นบุตรของเรา แล้วให้ของเคี้ยวของฉันอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้นอนในที่แห่งหนึ่ง ภิกษุนั้นจะไม่เที่ยววิณฑนาตในกลางคืนอย่างนี้เลย. แต่มารดาบิดาของท่านคงจะตายเสียแล้ว ท่านจึงเที่ยวไปอย่างนี้.

บทว่า **เอเมว ปน** ก็อย่างนั้นแล คือ โมฆบุรุษทั้งหลายไม่เห็นอานิสงส์ไร ๆ อย่างนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงติเตียนจึงตรัสว่า **เอวมาหฺสุ** เขากลับมากล่าวโดยไม่มีเหตุอย่างนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า **อาหฺสุ** คือ ย่อมกล่าว. บทว่า **กี ปนิมฺสุส** คือ ทำไมจึงต้องว่ากล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้เล่า. ควรทำเป็นดูไม่เห็นไม่ได้ยินมิใช่หรือ. บทว่า **โอรมตฺตกฺสุส** คือ พอประมาณ. บทว่า **อธิสฺสุเลขเตวายํ** พระสมณะนี้ช่างขัดเกล้าหนักไป คือ พระสมณะนี้ย่อมขัดเกล้าเกินไป คือ ทำความพยายามหนักไป ดูดัดมเนยชั้น ดูตัดสายก้านบัวด้วยเลื่อย. บทว่า **ลิกฺขากามา** ผู้ใคร่ในการศึกษา

คือ ผู้ใคร่การศึกษา คุณพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นต้นฉะนั้น. ไม่เข้าไปตั้งความยำเกรงในท่านเหล่านั้น. โฆษบุรุษเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่าหากภิกษุเหล่านี้ฟังกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์จงนำโทษเพียงเล็กน้อยออกไป. ทำไมพระศาสดาไม่ทรงนำออกไป. อนึ่ง ครั้นภิกษุทั้งหลายไม่กล่าวอย่างนี้แง่แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมได้ความอุตสาหะอย่างยิ่งว่า **เอวํ ภควา สาธุ ภควา สาธุ ภควา ปญฺญเปตฺต ภควา** ความว่าข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อย่างนี้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นความดี ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นความดี ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ทรงบัญญัติเถิด. เพราะฉะนั้น โฆษบุรุษทั้งหลายชื่อว่า ไม่เข้าไปตั้งความยำเกรงในภิกษุเหล่านั้น.

บทว่า **เตสํ** คือ แห่งโฆษบุรุษบางพวกเหล่านั้น. บทว่า **ตํ** คือ ควรละโทษเพียงเล็กน้อยนั้น. บทว่า **อุโถ กพฺปิฏฺโธ** เหมือนท่อนไม้ใหญ่ คือ เหมือนไม้ใหญ่ผูกไว้ที่คอ. บทว่า **ลฺลุกฺกิกา* สกฺกณิกา** คือ นางนกมูลไถ. นัยว่านางนกมูลไถนั้นร้อง ๑๐๐ ครั้ง ฟ้อน ๑๐๐ ครั้ง หาอาหารคราวเดียว. คนเลี้ยงโคเป็นต้นเห็นนางนกมูลไถนั้นบินจากอากาศยืนอยู่บนพื้นดินจึงเอาเถาวัลย์หัวด้วนผูกไว้เพื่อจะเล่นอย่างเลี้ยงลูกสัตว์. ท่านกล่าวอุปมานี้หมายถึงการผูกนั้น. บทว่า **อาคเมติ** ย่อมรอกคือย่อมถึง. บทว่า **ตณฺหิ ตลิสฺสา** คือ การผูกด้วยเถาวัลย์หัวด้วนนั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องผูกมัดมีกำลัง เพราะนางนกมูลไถมีร่างกายเล็กและมีกำลังน้อย เชือกโยคาบมะพร้าวก็ยังมีใหญ่ขาดได้ยาก.

บทว่า **เตสํ** ชื่อว่าเครื่องผูกมัดมีกำลังเพราะ โฆษบุรุษมีศรัทธาอ่อนและเพราะมีปัญญาอ่อน แม้โทษเพียงวัตถุแห่งอาบัติทุกกฏ ก็เป็นของใหญ่ ละได้ยาก คุณวัตถุแห่งปาราชิกฉะนั้น.

๑. บาลีเป็น ลลุกฺกิกา.

พึงทราบความในธรรมฝ่ายขวาดังต่อไปนี้. บทว่า **ปหาดพุพฺพส** พึงละ ความว่า มีข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ควรตรัสเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยที่ควรละนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราละ. อธิบายว่า แม้ทราบพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้แล้ว ก็ควรละมิใช่หรือ. บทว่า **อปฺปโสปฺสกุฏกา** มีความขวนขวายน้อย คือไม่มีความขวนขวายเลย. บทว่า **ปนฺนโลมา** มีขนตก คือ ไม่มีขนชัน เพราะกลัวจะพึงละโทษเพียงเล็กน้อยนั้น. บทว่า **ปรทวุตฺตา** คือ มีความเป็นอยู่ด้วยของผู้อื่นให้ อธิบายว่า เลี้ยงชีวิตด้วยของที่ได้จากผู้อื่น. บทว่า **มิกฺกุตฺเตน เจตฺตา วิหรนฺติ** มีใจเป็นคุดมคุดอยู่ คือ เป็นผู้ตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งความไม่หวังอยู่. จริงอยู่มคุดได้รับการประหารแล้วไม่คิดว่า เราจักไปยังที่อยู่ของมนุษย์แล้วจักได้ยาหรือน้ำมันใส่แผล ครั้นได้รับการประหารแล้วจึงเข้าไปยังป่าที่มีไร่บ้าน ทำที่ถูกประหารไว้เบื้องหลังแล้วนอน ครั้นสบายดีก็ลุกไป. มคุดทั้งหลายตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งความไม่หวังอย่างนี้. ท่านกล่าวว่า **มิกฺกุตฺเตน เจตฺตา วิหรนฺติ** มีใจเป็นคุดมคุดอยู่หมายถึงข้อนี้. บทว่า **ตฺตฺหิ ตฺตฺส** คือการผูกด้วยเชือกนั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องผูกบอบบาง เพราะพญาช้างนั้นมีกายใหญ่มีกำลังมาก จึงเป็นเครื่องผูกที่ขาดได้ง่าย คุดเถาวัลย์หัวด้วนฉะนั้น. บทว่า **เตสํ ตํ** คือ โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุเหล่านั้นเป็นโทษที่ละได้ง่าย เพราะกุลบุตรทั้งหลายมีศรัทธามากมีปัญญามากแม้วัตถุแห่งปาราชิกอันเป็นของใหญ่ก็ละได้ง่าย คุดเพียงวัตถุแห่งอาบัติทุกกฏฉะนั้น.

บทว่า **ทลิตฺุโท** คนจน คือ เป็นผู้ประกอบด้วยความขัดสน บทว่า **อสุตฺโก** คือ ไม่มีอะไรเป็นของตน. บทว่า **อนาพฺุหิโย** คือไม่ใช่คนมั่งคั่ง. บทว่า **อคาริกํ** มีเรือนหลังเล็ก. บทว่า **โอลุคฺคฺวิคฺคํ** มีเครื่องมือ และเครื่องผูกหลุดลุ่ย คือ มีเครื่องมือบังหลุดจากหลังคาลงมาเกี่ยวอยู่ที่ฝา

หลุดจากฝ่าลงมากองที่พื้น. บพว่า กากาติปายี ต้องคอยไล่กา คือ ในเวลา
นั่งข้างในด้วยคิดว่าจักบริโภคะอะไร ๆ ชื่อว่ากิจด้วยประตุไม่มีต่างหาก. แต่นั้น
ฝูงงาก็จะเข้าไปรุมล้อม แต่กากล่า ในเวลาหนึ่ก็จะหนีออกไปซึ้งๆ หนึ่. บพว่า
น **ปรมรูป** มีทรงไม่งาม คือ มีทรงไม่งามเหมือนเรือนของผู้มีบุญ. บพว่า
กโพิปกา มีแคะอันหนึ่ง. บพว่า โอลุกุกวิลุกกา หลุดลุ่ย คือ จะพังมิพังแหล่.
บพว่า **ธณฺณสมวาปก** คือ ข้าวเปลือกและพืชสำหรับหว่าน. ในบพนั้น ข้าว
ชื่อว่า **ธณฺณ** พืชมีพืชน้ำเต้า พืชผักเป็นต้นชื่อว่า **สมวาปก**. บพว่า น
ปรมรูป ไม่ใช่เป็นพันธุ์อย่างดี คือพืชบริสุทธิ์มีพืชข้าวสาลีมีกลิ่นหอมเป็นต้น
ไม่ใช่พันธุ์อย่างดีเหมือนของคนมีบุญทั้งหลาย. บพว่า **ชายิกา** ภรรยา คือ
ภรรยาขัดสน. บพว่า น **ปรมรูปา** มีรูปไม่งาม คือน่าเกลียดมีก้นห้อยเหมือน
กระเช้า คุปปีศาจท้องพลูย. บพว่า **สามณฺณ** คือ ความเป็นสมณะ. บพว่า
โส **วตสุต** โยหํ คือเราควรจะปลงผมและหนวดออกบวช. บพว่า **โส** น
สกุณฺณยุย เขาไม่อาจ คือ แม้เขาคิดแล้วอย่างนี้ก็กลับไปเรือนใคร่ตรงว่า
ชื่อว่า บรรพชา หนัก ยากที่จะทำได้ ยากที่จะเข้าถึงได้ แม้เที่ยวไปบิณฑบาต
ใน ๗ บ้านบ้าง ๘ บ้านบ้างก็ต้องกลับมาล้างบาตร เราไม่อาจเป็นอยู่อย่างนี้ได้
จึงกลับมาอีก อยู่บ้านเราคิดว่า ทัพสัมภาระของหญ้าและเถาวัลย์ก็เก็บรวมทำ
ผ้าไว้ได้. บรรพชาจะทำอะไรได้. ที่นั้นเรือนหลังเล็กของเขานั้นก็ปรากฏดูเวช-
ยันตปราสาท. ต่อแต่นั้นเขาแลดูแครงของเขาแล้วคิดว่า เมื่อเราไปแล้วชนทั้งหลาย
จะไม่ซ่อมแครงนี้จักทำเป็นเตาไฟ เราควรจะได้ไม้ไฟทำแครงอีก. เราจักทำอะไร
กับการบวช. ที่นั้นแครงของเขานั้นปรากฏดูเป็นที่นอนอันมีสิริ. จากนั้นเขาแล
ดูหม้อใส่ข้าวเปลือกแล้วคิดว่า เมื่อเราไปแล้ว หญิงแม่เรือนนี้จักบริโภคะข้าว-
เปลือกนี้กับชายนั่น. เราควรกลับมาให้ความเป็นไปของชีวิตใหม่. เราจักทำ

อะไรกับการบวช. ที่นั่น หม้อข้าวเปลือกของเขานั้นปรากฏอยู่ ๑,๒๕๐ หลัง
จากนั้นเขาแลดูภรรยาแล้วคิดว่า เมื่อเราไปแล้ว คนเลี้ยงช้างก็ดี คนเลี้ยงม้า
ก็ดีคนใดคนหนึ่งจักเกี่ยวภรรยา. เราควรจะกลับมาได้หญิงหุงอาหารอีก. เรา
จักทำอะไรกับการบวช. ที่นั่นภรรยาของเขานั้นปรากฏอยู่เทวีรูปงาม. ท่านหมาย
ถึงข้อนี้จึงกล่าวบทมีอาทิว่า โส น สกุกุณเยย เขาไม่สามารถดังนี้.

บทว่า นิกุคณานํ คือ ทองร้อยแท่ง. บทว่า จโย สะสม คือ
ทำการสะสมสืบต่อกันมา. บทว่า ธนุคณานํ คือ ข้าวเปลือกร้อยเกวียน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงอะไรในบทนี้ว่า จตุตถาโร เม อุทาย
ปุกุคคา คู่ก่อนอุทายีบุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้. บุคคลเหล่านั้นละอุปธินั้นใน
ภายหลัง. และบุคคลเหล่านั้นไม่ละอุปธินั้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงทั้งผู้ละและผู้ไม่ละด้วยสามารถเป็นหมวดหมู่. มิได้ทรงจำแนกเฉพาะ
ตัว.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงว่า บุคคลผู้ทิ้งอุปธิที่ยังละไม่
ได้แล้ว กระทำให้เป็นอัปโพหาริก มีอยู่ ๔ จำพวกเหมือนบุคคลไปเพื่อต้องการ
ทัพสัมภาระ (อุปกรณ์การสร้าง) จึงตัดต้นไม้ตามลำดับ แล้วกลับมาอีก
ตัดต้นไม้ที่คดทิ้ง ถือเอาแต่ไม้ที่สมควรจะพินาไปประกอบภาระงานได้เท่านั้น
ฉะนั้น จึงทรงปรารภเทศนา. บทว่า อุปธิปฺปหานาย เพื่อละอุปธิ
ได้แก่เพื่อละอุปธิเหล่านี้คือ ขันฐุปธิ กิเลสอุปธิ อภิสังขารอุปธิ กามคุณอุปธิ. บทว่า
อุปฺธิปฺปหิตฺตฺตฺตา อันประกอบด้วยอุปธิ คือเล่นไปในอุปธิ.

ในบทว่า สรฺสกุปฺปา นี้มีความดังต่อไปนี้. ชื่อว่า สรา เพราะ
อรรถว่า เล่นไป วิ่งไป. ชื่อว่า สกุปฺปา เพราะอรรถว่าดำริ. เอาความว่า
ความดำริที่เล่นไป. แม้ด้วยบททั้งสองนี้ ท่านกล่าวถึงวิตกนั่นเอง. บทว่า

สมุททาจรนุติ คือ ครอบงำ ประพฤติท่วมทับ. บทว่า **ลัญจตุโต** คือประกอบ ด้วยกิเลสทั้งหลาย. บทว่า **อินุทริยเวมตฺตตา** คือความต่างแห่งอินทริย์. บทว่า **กทาจิ กรหจิ** บางครั้งบางคราว คือ ล่วงไป ๆ ในเวลานานมาก. บทว่า **สติสมโมสา** คือเพราะความหลงลืมแห่งสติ. บทว่า **นิปาโต** คือตกลงไปใน กระทะเหล็ก. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นท่านแสดง ๓ หมวด คือ ยังละไม่ได้ ๑ ละ ๑ ละได้เร็ว ๑.

ใน ๓ หมวดนั้น ชน ๔ จำพวก ชื่อว่าละไม่ได้. ๔ จำพวก ชื่อว่าละ. ๔ จำพวก ชื่อว่าละได้เร็ว. ในบุคคลเหล่านั้น ชน ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ ปุณฺชน ๑ พระโศคาบัน ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑ ชื่อว่ายังละไม่ได้. ปุณฺชนเป็นต้นยังละไม่ได้ จงยกไว้. พระอนาคามียังละไม่ได้เป็นอย่างไร. เพราะพระอนาคามีแม้นั้นก็ยังมีอินทรีย์ว่า โอ สุข โอ สุข ตราบเท่าที่ยังมีความอยากได้ในภพของเทวดาอยู่. ฉะนั้นจึงชื่อว่ายังละไม่ได้. ส่วนชน ๔ จำพวกเหล่านี้ ชื่อว่าละได้. พระโศคาบันเป็นต้น ละได้ จงยกไว้ก่อน. ปุณฺชนละได้อย่างไร. เพราะปุณฺชนผู้เจริญวิปัสสนาทำความสังเวชว่า เมื่อกิเลสเกิดขึ้นทันทีทันใด เพราะความหลงลืมแห่งสติ กิเลสเกิดขึ้นแล้วแก้ภิกขุเช่นเรา ดังนี้จึงประคองความเพียรเจริญวิปัสสนา ถอนกิเลสด้วยมรรค. ปุณฺชนนั้นชื่อว่าละได้ด้วยประการฉะนี้. ชน ๔ จำพวกเหล่านั้น ชื่อว่าละได้โดยเร็ว. ท่านถือเอาตติยวาระในสูตรเหล่านี้ คือ ในสูตรนี้ ในมหาหัตถิปโทปมสูตร ในอินทริยภาวนาสสูตรโดยแท้. แม้ปัญหาที่พึงทราบที่ท่านกล่าวไว้แล้วในทุติยวาระนั้นแหละ. เบญจจันท์ ชื่อว่า **อุปธิ** ในบทนี้ว่า **อุปธิ ทุกฺขสฺส มฺถิ** เบญจจันท์อันชื่อว่า **อุปธิ** เป็นมูลแห่งทุกข์. ครั้นรู้ว่าอุปธินั้นเป็นมูลแห่งทุกข์ดังนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มี

อุปธิด้วยกิเลสอุปธิ. อธิบายว่าไม่มีรกชฎ ไม่มีตันทา. บทว่า **อุปธิสงฺขเย** **วิมุตฺโต** น้อมจิตไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ คือน้อมจิตไปในนิพพาน อันเป็นที่สิ้นไปแห่งตันทาจากอารมณ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งยังบุคลล ๔ ประเภทให้พิสดารอย่างนี้แล้ว บัดนี้เพื่อทรงแสดงว่าบุคลลใดละได้ บุคลลนั้นชื่อว่าละกิเลสประมาณเท่านี้ได้. บุคลลใดยังละไม่ได้ แม้บุคลลนั้นก็ชื่อว่ายังละกิเลสประมาณเท่านี้ไม่ได้ จึงตรัสบทมีอาทิว่า **ปฺลฺย โข อิเม อุทฺทฺยิ กามคฺคฺคา** คู่ก่อนอุทฺทฺยิ กามคฺคฺ ๕ เหล่านี้แล. ในบทเหล่านั้นบทว่า **มิพฺพหฺสุขํ** คือความสุขไม่สะอาด. บทว่า **อนริยฺสุขํ** ไม่ใช่สุขของพระอริยะ คือสุขอันพระอริยะไม่เสพ. บทว่า **ภยิตพฺพํ** ควรกลัวแต่การได้รับความสุขนี้บ้าง แต่วิบากบ้าง. บทว่า **เนกฺขมฺมุสฺสุขํ** คือความสุขอันเกิดแต่การออกจากกาม. บทว่า **ปฺวิเวกฺสุขํ** ความสุขเกิดแต่ความสังัดจากหมู่บ้าง จากกิเลสบ้าง. บทว่า **อุปฺสมฺมุสฺสุขํ** ความสุขเกิดแต่ความสงบ คือความสุขเพื่อประโยชน์แก่ความสงบจากราคะเป็นต้น. บทว่า **สมฺโพธิสฺสุขํ** คือความสุขเกิดแต่ความตรัสรู้พร้อม คือความสุขเพื่อประโยชน์แก่ความเกิดแห่งความตรัสรู้พร้อมกล่าวคือมรรค. บทว่า **น ภยิตพฺพํ** ไม่พึงกลัว คือไม่พึงกลัวแต่การได้สุขนี้บ้าง แต่วิบากบ้าง. ความสุขนี้ควรให้เกิดมี.

บทว่า **อิลฺลฺลิตฺตฺสุมี วทามิ** ปฐมฌานเรากล่าวว่ายังหวั่นไหว คือเรากล่าวว่า หวั่นไหว ยุ่งยาก ดิ้นรน. บทว่า **กิลฺย ตตฺถ อิลฺลฺลิตฺตฺสุมี** คือปฐมฌานนั้นยังมีอะไรหวั่นไหว. บทว่า **อิทํ ตตฺถ อิลฺลฺลิตฺตฺสุมี** นี้เป็นความหวั่นไหวในปฐมฌานนั้น คือวิตกวิจารณ์ยังไม่ดับ นี้เป็นความหวั่นไหวในปฐมฌานนั้น. แม้ในทุติยฌานและตติยฌานก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อนิลฺลฺลิตฺตฺสุมี วทามิ** จตุตถฌานนี้เรากล่าวว่าไม่หวั่นไหว คือ จตุตถฌานนี้เรากล่าวว่าไม่หวั่นไหว ไม่ยุ่งยาก ไม่ดิ้นรน.

บทว่า อนลนฺติ วทามิ คือเรากล่าวว่าไม่ควรทำความอาลัย. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ไม่ควรให้ความอาลัยในตัณหาเกิดขึ้นในฉณานี้. อีกอย่างหนึ่ง เรากล่าวว่าไม่ควรทำความตกลงใจว่า ไม่พอ ไม่มีที่สิ้นสุด เพียงเท่านั้นจึงจะพอ. บทว่า เนวสญฺญานาสญฺญาตฺนสฺสปี คือ เรากล่าว การละสมบัติอันสงบแล้วแม้เห็นปานนี้. บทว่า อญฺ วา อญฺ วา สังโยชนํ ละเอียดก็ดี หยาบก็ดี ได้แก่สังโยชน์เล็กก็ดี ใหญ่ก็ดี คือมีโทษน้อยก็ดี มีโทษมากก็ดี. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

อนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนา ด้วยธรรมเป็นยอดคือพระอรหันต์ ด้วยสามารถบุคคลที่ควรแนะนำได้ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาลงฺกิกโกปมสูตรที่ ๖

๗. จาตุมสูตร

เรื่องพระอากันตุละพูดเสียงดัง

[๑๘๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อามลกีวัน ใกล้บ้าน
จาตุมา ก็สมัยนั้น ภิกษุประมาณห้าร้อยรูป มีพระสารีบุตรและพระโมค-
คัลลانهเป็นหัวหน้าไปถึงจาตุมคาม เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ภิกษุอากัน-
ตุละเหล่านั้น ปราศรัยกับภิกษุเจ้าถิ่น จัดเสนาสนะ เกือบาตรและจีวร เป็นผู้มี
เสียงสูง มีเสียงดัง. ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระอานนท์
มาว่า คุณก่อนอานนท์ ผู้ที่เสียงสูงเสียงดังนั้น เป็นใคร ราวกะชาวประมงแย่ง
ปลากัน.

ท่านพระอานนท์ กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประมาณ
ห้าร้อยนั้น มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลانهเป็นหัวหน้า มาถึงจาตุมคาม
เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุผู้อากันตุละเหล่านั้น ปราศรัยกับภิกษุเจ้าถิ่น
จัดเสนาสนะ เกือบาตรและจีวรอยู่ เป็นผู้มีเสียงสูง มีเสียงดัง.

คุณก่อนอานนท์ ถ้าเช่นนั้น เรายังไปเรียกพวกภิกษุมาตามคำของเรา
ว่าพระศาสดาตรัสเรียกท่านทั้งหลาย ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว จึงเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่พัก ได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า พระศาสดา
ตรัสเรียกท่านทั้งหลาย. ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนท์แล้ว เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า คุณก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย พวกเธอมีเสียงสูง มีเสียงดังราวกะชาวประมงแข่งปลากัน เพราะเหตุอะไรหนอ.

พวกภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประมาณห้าร้อย นั้น มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นหัวหน้า มาถึงจาคุมคามเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุผู้อำคันตุกะเหล่านั้นนั้น ปราศรัยกับภิกษุเจ้าถิ่นจัดเสนาสนะเก็บบาตรและจีวรอยู่ จึงมีเสียงสูง เสียงดัง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงพากันไป เราประณามพวกเธอ พวกเธอไม่ควรอยู่ในสำนักเรา ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว เก็บอาสนะ ถือบาตรและจีวรหลีกไปแล้ว.

[๑๘๗] ก็สมัยนั้น พวกเจ้าศากยะชาวเมืองจาคุมมาประชุมกันอยู่ที่เรือนรับแขก ด้วยกรณีะบางอย่าง ได้เห็นภิกษุเหล่านั้นมาแต่ไกล ครั้นแล้ว จึงเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นจนถึงที่ใกล้ ได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า คุณเถิดท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะพากันไปไหนเล่า.

ภ. ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณามแล้ว.

ส. ข้าแต่ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่านทั้งหลายจงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง แม่โจน ข้าพเจ้าทั้งหลายพึงอาจให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใสได้ ภิกษุเหล่านั้นรับคำพวกเจ้าศากยะชาวเมืองจาคุมมาแล้ว ลำดับนั้น พวกศากยะชาวเมืองจาคุมมาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงชื่นชมกะภิกษุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า

จรับสั่งกะภิกษุสงฆ์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
จงทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ในกาล
ก่อนเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกษุทั้งหลายที่ยังเป็น
ผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่ได้
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนเมื่อพืชที่ยังอ่อน ไม่ได้ น้ำ จะพึงเป็นอย่างอื่น
จะพึงแปรไป ฉนั้นใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกษุทั้งหลาย
ที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้น
ไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉนั้นนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวน
ไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนเมื่อลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่ จะพึงเป็น
อย่างอื่น จะพึงแปรไปฉนั้นใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกษุ
ทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ ภิกษุ
เหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉนั้นนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความ
แปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงชื่นชมกะ
ภิกษุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จรับสั่งกะภิกษุสงฆ์เถิด ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ในบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ เหมือนที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ในกาลก่อนเถิด.

พรหมอาราธนาพระพุทธเจ้า

[๑๘๘] ครั้นนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหมทราบบพระพุทธดำริแห่งพระทัย
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยใจของตนแล้ว หายไปในพรหมโลก มาปรากฏ
ตรงพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลัง เขยียดแขนที่คู้ออก
หรือคู้แขนที่เขยียดเข้า ฉะนั้น ครั้นแล้ว ทำฝ่าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนม

อัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงชื่นชมกะภิกขุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับสั่งกะภิกขุสงฆ์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ในกาลก่อนเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกขุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกขุทั้งหลายยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกขุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนพืชที่ยังอ่อนไม่ได้ น้ำ จะพึงเป็นอย่างอื่น จะพึงแปรไป ฉนใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกขุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกขุทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกขุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ฉนนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเสมือนเมื่อลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่ จะพึงเป็นอย่างอื่น จะพึงแปรไป ฉนใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกขุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกขุทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกขุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ ฉนนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงชื่นชมกะภิกขุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับสั่งกะภิกขุสงฆ์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ในกาลก่อนเถิด. เจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมาและท้าวสหัมบดีพรหม ได้สามารถทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใส ด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยข้าวกล้าอ่อน และด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยลูกโคอ่อน ฉนนี้แล.

พระอากันตูกะเข้าเฝ้า

[๑๘๕] ครั้นนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะ จึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงลุกขึ้นเถิด จงถือเอาบาตรและจีวรเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าอันเจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมา และท้าวสหัมบดีพรหมทรงให้เลื่อมใสแล้ว ด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยข้าวกล้าอ่อน และด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยลูกโคอ่อน ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว จึงลุกจากอาสนะ ถือบาตรและจีวร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งกับท่านพระสารีบุตรผู้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งว่า คุณก่อนสารีบุตร เมื่อเราประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของเธอได้มีอย่างไร.

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของข้าพระองค์ได้มีอย่างนี้ว่า บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงมีความขวนขวายน้อย ประกอบตามธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่ แม้เราทั้งหลายก็จักมีความขวนขวายน้อย ประกอบตามธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่ในบัดนี้.

คุณก่อนสารีบุตร เธอจงรอก่อน คุณก่อนสารีบุตร เธอจงรอก่อน คุณก่อนสารีบุตร เธออย่าพึงให้จิตเห็นปานนี้เกิดขึ้นอีกเลย.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระมหาโมคคัลลานะมาว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ เมื่อเราประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของเธอได้มีอย่างไร.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของข้าพระองค์ได้มีอย่างนี้ว่า

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจักรทรงมีความชวนชวนน้อย ประกอบตามธรรม เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวาสธรรมอยู่ เราและท่านพระสารีบุตร จักช่วยกัน ปกครองภิกษุสงฆ์ในบัดนี้.

ดีละ โมคคัลลานะ ความจริงเราหรือสารีบุตรและโมคคัลลานะเท่านั้น พึงปกครองภิกษุสงฆ์.

ภิกษุ ๔ อย่าง

[๑๕๐] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ๔ อย่างนี้ เมื่อบุคคลกำลังลงน้ำ พึงหวังได้ ภิกษุ ๔
อย่างเป็นไฉน คือ ภิกษุแต่กลิ่น ๑ ภิกษุแต่จระเข้ ๑ ภิกษุแต่น้ำวน ๑
ภิกษุแต่ปลาร้าย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ๔ อย่างนี้แล เมื่อบุคคลกำลัง
ลงน้ำ พึงหวังได้ ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ๔ อย่างนี้ก็ฉันทนั้น เมื่อ
บุคคลบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้พึงหวังได้ ภิกษุ ๔
อย่างเป็นไฉน คือ ภิกษุแต่กลิ่น ภิกษุแต่จระเข้ ภิกษุแต่น้ำวน ภิกษุแต่ปลาร้าย.

[๑๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุแต่กลิ่นเป็นไฉน ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วย
คิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาส ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับ
แล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ เพื่อน
พรหมจรรย์ทั้งหลาย ย่อมตักเตือนสั่งสอนกุลบุตรนั้น ผู้บวชแล้วอย่างนั้นว่า
ท่านพึงก้าวไปอย่างนี้ ท่านพึงถอยกลับอย่างนี้ ท่านพึงแลอย่างนี้ ท่านพึง

เหลียวอย่างนี้ ท่านพึงรู้เข้าอย่างนี้ ท่านพึงเหยียดออกอย่างนี้ ท่านพึงทรง
สังฆาฏิ บาตรและจีวรอย่างนี้ กุลบุตรนั้นย่อมมีความดำริอย่างนี้ว่า เมื่อก่อน
เราเป็นคฤหัสถ์ ย่อมตักเตือนบ้าง สั่งสอนบ้าง ซึ่งคนอื่น ก็ภิกษุเหล่านี้
เพียงคราวบุตรคราวหลานของเรา ยังมาสำคัญการที่จะพึงตักเตือนพร้าสอนเรา
เขาจึงบอกคืนสิกขาสึกไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้นี้เรากล่าวว่า กลัว
แต่ภัยแต่คลื่น แล้วบอกคืนสิกขาสึกไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าภัยแต่
คลื่นนี้ เป็นชื่อของความคับใจด้วยสามารถความโกรธ.

[๑๕๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยแต่จะเข้เป็นไฉน คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้ มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วย
คิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาสครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว
ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏได้ เพื่อนพรหมจรรย์
ทั้งหลาย ย่อมตักเตือนสั่งสอนกุลบุตร ผู้บวชแล้วอย่างนั้นว่า สิ่งนี้ท่านควร
เกี่ยวกิน สิ่งนี้ท่านไม่ควรเกี่ยวกิน สิ่งนี้ท่านควรฉัน สิ่งนี้ท่านไม่ควรฉัน
สิ่งนี้ท่านควรลื้ม สิ่งนี้ท่านไม่ควรลื้ม สิ่งนี้ท่านควรดื่ม สิ่งนี้ท่านไม่ควรดื่ม
สิ่งเป็นกัปปิยะท่านควรเกี่ยวกิน สิ่งเป็นอกัปปิยะท่านไม่ควรเกี่ยวกิน สิ่งเป็น
กัปปิยะท่านควรฉัน สิ่งเป็นอกัปปิยะท่านไม่ควรฉัน สิ่งเป็นกัปปิยะท่านควร
ลื้ม สิ่งเป็นอกัปปิยะท่านไม่ควรลื้ม สิ่งเป็นกัปปิยะท่านควรดื่ม สิ่งเป็นอกัปปิยะ
ท่านไม่ควรดื่ม ท่านควรเกี่ยวกินในกาล ท่านไม่ควรเกี่ยวกินในวิกาล ท่าน
ควรฉันในกาล ท่านไม่ควรฉันในวิกาล ท่านควรลื้มในกาล ท่านไม่ควรลื้ม
ในวิกาล ท่านควรดื่มในกาล ท่านไม่ควรดื่มในวิกาล ดังนี้ กุลบุตรนั้น
ย่อมมีความดำริอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์ ปราธนาจะเกี่ยวกินสิ่งใด
ก็เกี่ยวกินสิ่งนั้นได้ ไม่ปราธนาจะเกี่ยวกินสิ่งใด ก็ไม่เกี่ยวกินสิ่งนั้นได้

ปรารถนาจะบริโภคสิ่งใด ก็บริโภคสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนาจะบริโภคสิ่งใด ก็
ไม่บริโภคสิ่งนั้นได้ ปรารถนาจะลิ้มสิ่งใด ก็ลิ้มสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนาจะลิ้ม
สิ่งใด ก็ไม่ลิ้มสิ่งนั้นได้ ปรารถนาจะดื่มสิ่งใด ก็ดื่มสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนา
จะดื่มสิ่งใด ก็ไม่ดื่มสิ่งนั้นได้ จะเที่ยวกินสิ่งเป็นกบปิยะก็ได้ จะเที่ยวกินสิ่ง
เป็นอกบปิยะก็ได้ จะบริโภคสิ่งเป็นกบปิยะก็ได้ จะบริโภคสิ่งเป็นอกบปิยะก็ได้
จะลิ้มสิ่งเป็นกบปิยะก็ได้ จะลิ้มสิ่งเป็นอกบปิยะก็ได้ จะดื่มสิ่งเป็นกบปิยะก็ได้
จะดื่มสิ่งเป็นอกบปิยะก็ได้ จะเที่ยวกินในกาลก็ได้ จะเที่ยวกินในวิกาลก็ได้
จะบริโภคในกาลก็ได้ จะบริโภคในวิกาลก็ได้ จะดื่มในกาลก็ได้ จะดื่มใน
วิกาลก็ได้ จะดื่มในกาลก็ได้ จะดื่มในวิกาลก็ได้ ก็คฤหบดีทั้งหลาย ผู้มีศรัทธา
ย่อมให้ของควรเคี้ยว ของควรบริโภคอันประณีตในวิกาลเวลากลางวัน อันใด
แก่เราทั้งหลาย ชะรอยภิกษุเหล่านั้น จะทำการห้ามปากในสิ่งนั้นเสีย ดังนี้
เขาจึงบอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้นี้เรากล่าวว่า กลัว
แต่ภัยแต่จะระเซ้ บอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าภัยแต่
จะระเซ้ เป็นชื่อของความเป็นผู้เห็นแก่ท้อง.

[๑๕๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยแต่น้ำวนเป็นไฉน คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้ มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วย
คิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว ทำไฉน
การทำให้สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ เขาบวชแล้วอย่างนี้ เวลา
เข้านุ่งสบงแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม ไม่รักษา
กาย ไม่รักษาวาจา ไม่ดำรงสติ ไม่สำรวมอินทรีย์เลย เขาเห็นคฤหบดีหรือ
บุตรคฤหบดี ผู้เอบอ้อมพร้อมพรังบำเรออยู่ด้วยการคุณห้า ในบ้านหรือนิคมนั้น
เขามีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคฤหบดี เป็นผู้เอบอ้อมพร้อมพรังบำเรอ

อยู่ด้วยกามคุณห้า สมบัติก็อยู่ในสกุล เราสามารถจะบริโภคนสมบัติและทำบุญได้ ดังนี้ เขาจึงบอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้ที่เรา กล่าวว่าคุณผู้กัณฑ์แต่กัณฑ์นี้ บอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่ากัณฑ์แต่กัณฑ์นี้ เป็นชื่อแห่งกามคุณห้า.

[๑๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กัณฑ์แต่ปลาร้ายเป็นโณ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้ มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วยคิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว ทำโณ การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ เขาบวชแล้วอย่างนี้ เวลาเข้านุ่งสบงแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา ไม่ดำรงสติ ไม่สำรวมอินทรีย์เลย เขาย่อมเห็นมาตุคามผู้นุ่งผ้าไม่ดี หรือห่มผ้าไม่ดี ในบ้านหรือนิคมนั้น เพราะเหตุมาตุคามผู้นุ่งผ้าไม่ดี หรือห่มผ้าไม่ดี ความกำหนด ย่อมตามกำจัดจิตของกุลบุตรนั้น เขามีจิตอันความกำหนดตามกำจัดแล้ว จึงบอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้ที่เรา กล่าวว่าคุณผู้กัณฑ์แต่กัณฑ์นี้ บอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่ากัณฑ์แต่ปลาร้าย นี้เป็นชื่อแห่งมาตุคาม.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กัณฑ์ ๔ อย่างนี้แล เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้ พึงหวังได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วแล.

๗. อรรถกถาจาตุมสูตร

จาตุมสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จาตุมา ยํ คือ ใกล้บ้านจาตุมา. บทว่า
ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสฺตานิ คือ ภิกษุบวชไม่นานประมาณ ๕๐๐ รูป. นัยว่า
พระเถระทั้งสองคิดว่า กุลบุตรเหล่านี้ บวชแล้ว ไม่เคยเห็นพระทศพลเลย เรา
จักให้ภิกษุเหล่านี้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. ภิกษุเหล่านี้ฟังธรรมในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักตั้งอยู่ตามอุปนิสัยของตน. เพราะฉะนั้น พระเถระ
ทั้งสองจึงพาภิกษุเหล่านั้นมา. บทว่า สมฺโอมทมานา ปราศรัยกัน คือ ภิกษุ
ทั้งหลาย กล่าวคำต้อนรับเป็นต้นว่า อาวุโส สบายดีหรือ. บทว่า เสนาสนานิ
ปญฺญาปยมานา จัดเสนาสนะ คือ กวาดคูที่อยู่ของอาจารย์และอุปัชฌาย์ของ
ตน ๆ แล้วเปิดประตูหน้าต่าง นำ เติงตั้งและเสื่อลำแพนเป็นต้น ออกปิด
กวาดตั้งไว้ในที่ตามลำดับ. บทว่า ปตฺตจิวฺรานิ ปฏฺฐิสามยมานา เก็บบาตร
และจีวร คือ คอยบอกกล่าวถึงสมณบริวารอย่างนี้ว่า ท่านขอรับ ท่านจงวาง
บาตรนี้ จีวรนี้ ถาดนี้ คนโทน้ำนี้ ไม้ถ้อนี่. บทว่า อูจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา
เสียงสูงเสียงดัง คือ ทำเสียงเอะอะเอ็ดตะโรเพราะขึ้นเสียงสูง เพราะแผดเสียง
ดัง. บทว่า เภวญฺญา มญฺเณ มจฺจํ วิโลเปนฺติ ราวกะชาวประมงแย่ง
ปลากัน คือ หมูชนประจุมกันในที่ที่ชาวประมงวางกระจาดใส่ปลาไว้กล่าวว่า
ท่านจงให้ปลาในตัวหนึ่ง จงให้ปลาที่เชือดตัวหนึ่ง แล้วส่งเสียงเอ็ดตะโรลั่นว่า
คนนั้นท่านให้ตัวใหญ่ ที่ฉันให้ตัวเล็ก ดังนี้. ท่านกล่าวดังนี้หมายถึงการที่ภิกษุ
เถียงกันนั้น. เมื่อวางตาข่ายเพื่อจะจับปลา ชาวประมงและคนอื่น ๆ ในที่นั้นส่ง
เสียงดังว่า ปลาเข้าไปแล้ว โดยปลายังไม่เข้าไป จับได้ปลาแล้ว โดยยังจับปลา

ไม่ได้. ท่านกล่าวดังนี้หมายถึงการที่ชาวประมงส่งเสียงดังนั้น. บทว่า **ปณามมิ** เราประณาม คือ ขับไล่ออกไป. บทว่า **น โว มม สนฺติเก วตฺตพฺพิ** พวกเขาไม่ควรอยู่ในสำนักเรา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า พวกเขามาถึงที่อยู่ของพระพุทธเจ้าเช่นเราแล้วยังทำเสียงดังถึงอย่างนี้ เมื่อพวกเขาอยู่ตามลำพังของตน ๆ จักทำความสมควรได้อย่างไร. พวกเขาเช่นท่านไม่มีกิจที่จะอยู่ในสำนักของเรา. บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุแม้รูปหนึ่งก็ไม่อาจทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์อย่าทรงประณามพวกข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุเพียงเสียงดังเลยพระเจ้าข้า หรือคำไร ๆ อื่น.

ภิกษุทั้งหมดรับพระพุทธดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า อย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า แล้วก็พากันออกไป. อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นได้มีความหวังว่า เราจักเฝ้าพระศาสดา จักฟังพระธรรมกถา จักอยู่ในสำนักของพระศาสดา ดังนี้ จึงได้มา. แต่ครั้นมาเฝ้าพระศาสดาผู้เป็นพระบรมครูเห็นปานนี้แล้ว ยังทำเสียงดัง เป็นความผิดของพวกเขา จึงถูกประณาม. เราไม่ได้เพื่อจะอยู่ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ไม่ได้เพื่อจะเห็นพระสรริระสีดังทอง. ไม่ได้เพื่อจะฟังธรรมด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดังนี้. ภิกษุเหล่านั้นมีความโทมนัสอย่างแรง จึงพากันหนีไป.

บทว่า **เตนุปรปฺสฺสุมิสฺสุ** เสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น คือ นัยว่า เจ้าศากยะเหล่านั้น แม้ในเวลาทีภิกษุมาก็ประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ทรงเห็นภิกษุทั้งหลาย. เจ้าศากยะทั้งหลายได้มีพระวิตก จึงทรงดำริว่า เพราะอะไรหนอ ภิกษุเหล่านี้เข้าไปแล้วจึงพากันกลับ เราจักรู้เหตุนี้ จึงเสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น. บทว่า **หนฺนุท** เป็นนิบาตลงในอรรถแห่งคำพูด. บทว่า **กหิ ปน ตุมฺเห** พระคุณเจ้าทั้งหลายจะไปไหนกัน คือ พระคุณเจ้าทั้งหลายมาประเดี๋ยวเดียวจะ

พากันไปไหนอีก อันตรายใดๆ เกิดแก่พระคุณเจ้าหรือ หรือว่าเกิดแก่พระทศพล
ก็ภิกษุเหล่านั้นแม้จะไม่ปกปิดด้วยคำอย่างนี้ว่า ถวายพระพร อาตมาทั้งหลาย
มาเพื่อเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้พวกอาตมาได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
จะกลับไปที่อยู่ของตนๆ ก็จริง แต่ไม่ได้ทำเลศนัยเห็นปานนี้ได้ ทูลตามความ
เป็นจริงแล้วกล่าวว่า ถวายพระพร ภิกษุสงฆ์ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณาม
ดังนี้. อนึ่ง พระราชาเหล่านั้นทรงชวนขวายเป็นพระศาสนา. เพราะฉะนั้นจึงทรง
ดำริว่า เมื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป กับพระอัครสาวกทั้งสองไปกันหมด บาทมูลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทำลาย. เราจักทำให้ภิกษุเหล่านี้กลับให้จงได้ ครั้นทรง
ดำริอย่างนี้แล้วจึงตรัสคำมีอาทิว่า เตนหายสมนุโต ถ้าเช่นนั้นขอพระคุณเจ้า
ทั้งหลายอยู่ครู่หนึ่ง. บรรดาภิกษุแม้เหล่านั้นไม่มีภิกษุแม้แต่รูปเดียวที่จะเดือด
ร้อนใจว่าเราถูกประณามด้วยเหตุเพียงทำเสียงดัง. เราบวชแล้วไม่สามารถจะดำ-
รงชีวิตอยู่ได้. แต่ภิกษุทั้งหมดรับพระดำรัสพร้อมกัน. บทว่า อภินนุตฺต คือ
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารณาการมาของภิกษุสงฆ์ ของจงขึ้นชมเกิด. บทว่า
อภิวตฺต คือ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยพระกรุณารับสั่งว่า ขอภิกษุสงฆ์
จงมาเกิด. บทว่า อนุคฺคหิโต ขอทรงอนุเคราะห์ คือ ทรงอนุเคราะห์ด้วย
อามิสและธรรม. บทว่า อญฺญตฺตฺติ คือ ฟังถึงความน้อยใจว่าเราไม่ได้เห็น
พระทศพล. บทว่า วิปริณาโม มีความแปรปรวน คือ เมื่อภิกษุสึกด้วยความ
น้อยใจฟังถึงความแปรปรวน. บทว่า วิขานํ ตฺรณานํ เหมือนพืชที่ยังอ่อน
คือ ข้าวกล้าอ่อน. บทว่า สียา อญฺญตฺตฺติ ฟังเป็นอย่างอื่น คือ พืชที่
ยังอ่อนเมื่อไม่ได้น้ำในเวลาถึงคราวให้น้ำ ฟังถึงความเป็นอย่างอื่นเพราะความ
เหี่ยว. ฟังแปรปรวนเพราะถึงความแห้งเหี่ยว. ลูกวัวชুবพอมเพราะหิวนมชื่อว่า
ถึงความเป็นอย่างอื่น. ลูกวัวชুবพอมตาย ชื่อว่า ความแปรปรวน. บทว่า

ปตาทิโต ภควา พระผู้มีพระภาคเจ้าอันเจ้าศากยะและท้าวสหัมบดีพรหมทรงให้เลื่อมใสแล้ว. นัยว่าพระเถระนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ได้เห็นพรหมมาด้วยทิพยจักขุ ได้ยินเสียงทูลวิงวอนด้วยทิพโสต. ได้ทราบความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใสแล้วด้วยเจโตปริยญาณ. เพราะฉะนั้นการส่งภิกษุไร ๆ ไปจะไม่เป็นที่สบายแก่ภิกษุผู้ถูกเรียกจึงตั้งใจว่า เราจักไปจนกว่าพระศาสดาจะไม่ทรงส่งไป จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **อปโปสสุโก** เป็นผู้มีความขวนขวายน้อย คือเป็นผู้ไม่ขวนขวายในกิจอย่างอื่น. บทว่า **ทิฏฐธมฺมสุขวิหารี** ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าคงจะทรงขวนขวายธรรมเป็นเครื่องอยู่คือผลสมบัติ มีพระประสงค์จะประทับอยู่. บัดนี้พระองค์จักประทับอยู่ตามชอบใจ พระมหาโมคคัลลานเถระจึงกล่าวว่า จิตของข้าพระองค์ได้เป็นอย่างนี้. บทว่า **มยมุปีทานิ** คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราสั่งสอนผู้อื่นไว้ให้ออกจากวิหาร. ประโยชน์อะไรด้วยโอวาทของผู้อื่นแก่เรา. บัดนี้แม้เราก็จักอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม. พระเถระคิดในฐานะนี้มีได้รู้ว่า เป็นภาระของตน. เพราะภิกษุสงฆ์นี้เป็นภาระของพระมหาเถระแม่ทั้งสอง. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงห้ามพระสารีบุตรนั้น จึงตรัสบทมีอาทิว่า **อากเมหิ** เธอจงรอก่อน. ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระได้ทราบว่าเป็นภาระของตน. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงประทานสาธุการแก่พระมหาโมคคัลลานเถระนั้น.

บทว่า **จตุตทารีมานิ ภิกฺขเว** คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ อย่างนี้ เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภขึ้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภเทศนานี้ขึ้น เพื่อทรงแสดงว่าในศาสนานี้มีภัยอยู่ ๔ อย่าง. ผู้ใดไม่กลัวภัยเหล่านั้น ผู้นั้นสามารถดำรงอยู่ในศาสนานี้ได้ ส่วนพวกอื่นนอกนี้ไม่สามารถ.

ในบทเหล่านั้นบทว่า อุกโธโรหนุเต คือ เมื่อบุคคลกำลังลงน้ำ.

บทว่า กุมภิลภย ได้แก่ ภัยแต่จระเข้. บทว่า สตุภย ได้แก่ ภัยแต่ปลา
ร้าย. บทว่า อุมภย ภัยแต่คลื่นนี้ เป็นชื่อของความโกรธและความแค้น.
เหมือนอย่างว่าบุคคลหยั่งลงสู่น้ำในภายนอก จมน้ำในคลื่นแล้วตายฉับใด ภิกษุ
ในศาสนานี้ จมลงในความโกรธและความแค้น แล้วสึกก็ฉับนั้น. เพราะฉะนั้น
ความโกรธและความแค้นท่านกล่าวว่า ภัยแต่คลื่น. บทว่า กุมภิลภย ภัยแต่
จระเข้เป็นชื่อของความเห็นแก่ท้อง. เหมือนอย่างว่าบุคคลหยั่งลงสู่น้ำภายนอก
ถูกจระเข้กัดตายฉับใด ภิกษุในศาสนานี้ก็ฉับนั้น กินเพราะเห็นแก่ท้องยอมสึก.
เพราะฉะนั้นความเห็นแก่ท้องท่านกล่าวว่า ภัยแต่จระเข้. บทว่า อรกุชิตน
กายน ไม่รักษากาย คือ ไม่รักษากายด้วยการสันติริยะเป็นต้น. บทว่า อรกุ-
ชิตาย วาจา ไม่รักษาวาจา คือ ไม่รักษาด้วยพูดคำหยาบเป็นต้น. บทว่า
อนุปติภูจิตาย สติยา ไม่ตั้งสติมั่น คือ ไม่ตั้งสติเป็นไปในกาย. บทว่า อลฺห-
เตหิ ไม่สำรวจ คือ ไม่ปกปิด. คำว่า ปญฺจนฺเต กามคุณํ อธิวจนํ ความ
ว่า บรรพชิตในศาสนานี้ จมลงในกระแสน้ำวนของกามคุณ ๕ แล้ว สึกออกไป
ก็เหมือนกับบุคคลข้ามน้ำเพื่อไปฝั่งโน้น ครั้นดำลงในกระแสน้ำวนแล้ว ก็จม
ตายฉับนั้น เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า ภัยแต่น้ำวนคือกามคุณ ๕. บทว่า
อนุทฺเสติ ย่อมตามกำจัด คือ ทำให้ลำบาก ทำให้หุดหู่. บทว่า รากานุท-
ธฺเสน คือ มีจิตอันความกำหนัดกำจัดแล้ว. คำว่า มาตุคามสุเสตํ อธิวจนํ
ความว่า ภัยเพราะปลาร้าย นี้เป็นชื่อของมาตุคาม. เหมือนอย่างว่าบุคคลหยั่งลง
สู่น้ำภายนอก ได้รับการประหารตายเพราะอาศัยปลาร้ายฉับใด ภิกษุในศาสนานี้
ก็ฉับนั้น เกิดกามราคอาศัยมาตุคามสึก. เพราะฉะนั้นมาตุคามท่านจึงกล่าวว่า
ภัยแต่ปลาร้าย. เมื่อบุคคลกลัวภัย ๔ อย่างนี้แล้วไม่หยั่งลงสู่น้ำ ก็จะไม่ได้

รับผลร้ายเพราะอาศัยน้ำ เป็นผู้กระหายเพราะอยากน้ำ และเป็นผู้มีร่างกาย
เศร้าหมอง เพราะฝุ่นละอองฉันใด. เมื่อภิกษุกลัวภัย ๔ อย่างเหล่านี้แล้ว
แม้ไม่บวชในศาสนา ก็ไม่ได้รับผลดีเพราะอาศัยศาสนา เป็นผู้กระหาย เพราะ
ความอยาก คือค้นหา และเป็นผู้มีจิตเศร้าหมอง ด้วยธุลี คือ กิเลสฉันนั้น.
หรือว่าเมื่อบุคคลไม่กลัวภัย ๔ อย่างเหล่านี้ แล้วหยั่งลงสู่น้ำย่อมมีผลดังกล่าว
แล้วฉันใด. เมื่อภิกษุไม่กลัวภัย ๔ อย่างนี้แล้ว แม้บวชในศาสนา ก็ย่อมมี
อานิสงส์ดังกล่าวแล้ว.

อนึ่ง พระเถระกล่าวว่า บุคคลกลัวภัย ๔ อย่างแล้วไม่หยั่งลงสู่น้ำก็
ไม่สามารถจะตัดกระแสขามฝั่งโน้นได้. ครั้นไม่กลัว หยั่งลง ก็สามารถข้าม
ไปได้ฉันใด. ครั้นเขากลับแล้ว แม้บวชในศาสนา ก็ไม่สามารถตัดกระแสค้นหา
แล้วเห็นฝั่ง คือ นิพพานได้. ครั้นไม่กลัว ออกบวชจึงสามารถดังนี้. บทที่
เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

อนึ่ง เทศนานี้จบลงด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้ควรแนะนำได้ ด้วย
ประการฉะนี้.

๘. นพกปานสูตร

กุกุบุตรผู้มีชื่อเสียงบวช

[๑๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในป่าไม้ทองกวาว เขตบ้านนพกปานะ ในโกศลชนบท ก็สมัยนั้น กุกุบุตรมีชื่อเสียงมากด้วยกัน คือ ท่านพระอนรุทธะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระกิมพิละ ท่านพระภักคุ ท่านพระโกณฑัญญะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอานนท์ และกุกุบุตรที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตอุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีหมู่ภิกษุแวดล้อมประทับนั่งอยู่ในที่แจ้ง. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภกุกุบุตรทั้งหลาย ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุกุบุตรผู้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อุทิศเฉพาะเราเหล่านั้น ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ ภิกษุเหล่านั้นได้พากันนั่งอยู่ แม้ครั้งที่สอง . . . แม้ครั้งที่สาม. . . พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงปรารภกุกุบุตรทั้งหลาย ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุกุบุตรผู้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อุทิศเฉพาะเราเหล่านั้น ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ แม้ครั้งที่สาม ภิกษุเหล่านั้นก็ได้พากันนั่งอยู่.

[๑๕๖] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริอย่างนี้ว่า อย่างกระนั้นเลย เราพึงถามกุกุบุตรเหล่านั้นเองเถิด ครั้นแล้วได้ตรัสเรียกท่านพระอนรุทธะมาว่า ดูก่อนอนรุทธะ ภัททิยะ กิมพิละ ภักคุ โกณฑัญญะ เรวตะ และอานนท์ เธอทั้งหลายยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ.

ท่านพระอนนรุทระเป็นต้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายยังยินดีในการพระพฤติพรหมจรรย์.

ดูก่อนอนนรุทระทั้งหลาย คีละ ๆ ข้อที่เธอทั้งหลายยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์นี้แล เป็นการสมควรแก่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา เธอทั้งหลายประกอบด้วยปฐมวัย กำลังเจริญเป็นหนุ่มแน่น ผมค้ำสนิท ควรบริโภคคาม ยังออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตได้ ก็เธอทั้งหลายนั้น มิใช่ผู้ทำความผิดต่อพระราชา มิใช่ผู้ถูกโจรคอยตามจับ มิใช่ผู้อันหนีบีบบังคับ มิใช่ผู้เดือดร้อนเพราะภัย และมิใช่ผู้ถูกอาชีพิบบังคับแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เธอทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเพราะศรัทธา ด้วยความคิดอย่างนี้ว่า เออ ก็เราเป็นผู้อันชาติ ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครองงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ ดังนี้ มิใช่หรือ.

อย่างนี้ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอนนรุทระทั้งหลาย ก็กิจอะไรเล่า ที่กุลบุตรผู้บวชอย่างนี้แล้วพึงทำ ดูก่อนอนนรุทระทั้งหลาย บุคคลยังไม่เป็นผู้สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปิติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้น แม้อภิชฌา พยาบาท ถีนมิตฺตะ วิจิกิจฺจนา อุทฺธัจฺจกุกฺกัจจะ อรติ ความเป็นผู้เกียจคร้าน ย่อมครอบงำจิตของบุคคลนั้นตั้งอยู่ได้ บุคคลนั้นก็หาสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปิติและสุขหรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้นไม่ ดูก่อนอนนรุทระทั้งหลาย บุคคลใดเป็นผู้สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปิติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้นได้ แม้อภิชฌา พยาบาท ถีนมิตฺตะ วิจิกิจฺจนา อุทฺธัจฺจกุกฺกัจจะ

อรรถิ แม้ความเป็นผู้เกียจคร้าน ก็ไม่ครอบงำจิตของบุคคลนั้น ทั้งอยู่ได้ บุคคลนั้นก็สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปีติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้นได้.

ว่าด้วยอาสวะ

[๑๕๗] คู่ก่อนอนรุทธะทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะว่ากระไรในเราว่า อาสวะเหล่าใด นำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิดความแก่และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น ตถาคตยังละไม่ได้ เพราะเหตุนั้น ตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงอดกลิ่นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงบรรเทาของบางอย่าง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมิได้ว่าอะไรในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า อาสวะเหล่าใด อันนำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น พระตถาคตยังละไม่ได้ เพราะเหตุนั้น พระตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงอดกลิ่นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงบรรเทาของบางอย่าง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้กล่าวในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า อาสวะเหล่าใด นำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น พระตถาคตละได้แล้ว เพราะเหตุนั้น พระตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณา

แล้วจึงอดกลั้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้ว จึงบรรเทาของบางอย่าง ดังนี้.

ดีละ ๆ อนุรุธะทั้งหลาย อาสวะเหล่าใด นำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น ตถาคต ละได้แล้ว มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุดตายอดค้ำวน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นตาลยอดค้ำวน ไม่ควรจะงอกอีกได้อีกเลย อาสวะทั้งหลายอันนำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป ก็ฉนั้นนั้น ตถาคตละได้แล้ว มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุดตายอดค้ำวน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไป เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงอดกลั้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้ว จึงบรรเทาของบางอย่าง.

[๑๕๘] คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ตถาคตเห็นอำนาจประโยชน์อะไรอยู่ จึงพยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ทำกาละล่วงลับไปแล้ว ในภพที่เกิดทั้งหลายว่า สาวกชื่อโน้นเกิดในภพโน้น สาวกชื่อโน้น เกิดในภพโน้น ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแบบแผน มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่พึ่งพาอาศัย ดีละ พระเจ้าข้า ขอเนื้อความแห่งภยิตนี้จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักทรงจำไว้.

ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ตถาคตจะพยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ทำกาละ
ล่วงลับไปแล้ว ในภพที่เกิดทั้งหลายว่า สาวกชื่อโน้นเกิดในภพโน้น สาวก
ชื่อโน้นเกิดในภพโน้น ดังนี้ เพื่อให้คนพิศวงก็หามิได้ เพื่อเกลี้ยกล่อมคนก็
หามิได้ เพื่ออันิสงส์คือลาภสักการะและความสรรเสริญก็หามิได้ ด้วยความ
ประสงค์ว่า คนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย กุลบุตร
ผู้มีศรัทธา มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก มีอยู่ กุลบุตรเหล่านั้น
ได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ข้อนั้น
จะมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่กุลบุตรเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

ความอยู่ผาสุกของภิกษุ

[๑๕๕] ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุ
ชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ดำรงอยู่ในอรรถผล
ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่าง
นี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้
บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้ว
อย่างนี้บ้าง ภิกษุนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา
ของภิกษุนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนุรุธะ
ทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมิได้แก่ภิกษุ แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุชื่อนี้ทำ
กาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้สุดเกิดขึ้น จักปรินิพพาน
ในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ห้า
สิ้นไป ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มี
ศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญา

อย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้วิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พิเศษ
แล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุ นั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา
ของภิกษุ นั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สุขสำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุ แม้ด้วย
ประการฉะนี้แล ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุ
ชื่อนี้ทำกาละแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระสกทาคามี
จักมายังโลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป
และเพราะระคะ โทสะ และโมหะ เบาบาง ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้
เห็นเอง หรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มี
ธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้วิหาร
ธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุ นั้นเมื่อระลึก
ถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุ นั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อ
ความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่
ภิกษุ แม้ด้วยประการฉะนี้แล ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ได้ฟังว่า ภิกษุชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็น
พระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็น
เบื้องหน้า เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ถ้าท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้เห็นเอง
หรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่าง
นี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้วิหารธรรมอย่าง
นี้บ้าง ภิกษุ นั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุ นั้น
จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่
สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุ แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ความอยู่ผาสุกของภิกษุณี

[๒๐๐] คุก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ดำรงอยู่ในอรหัตผล ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันภิกษุณีนั้นได้เห็นเอง หรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณีนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณีนั้นจะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

คุก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิดขึ้น จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันภิกษุณีนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณีนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณีนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่าเป็นพระสกทาคามี จักกลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง ก็น้องหญิงนั้น

เป็นผู้อันภิกษุณินั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า นื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณินั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณินั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

ดูก่อนอนูรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอนูรุธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ก็นื่องหญิงนั้นเป็นผู้อันภิกษุณินั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า นื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านื่องหญิงนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณินั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณินั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนูรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ความอยู่ผาสุกของอุบาสก

[๒๐๑] ดูก่อนอนูรุธะทั้งหลาย อุบาสกในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสกชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิดขึ้น จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันอุบาสกนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า

ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสกนั้น เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสกนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสก แม้ด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย อุบาสกในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสกชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระสกทาคามี จักกลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ และโมหะ เบาบาง ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันอุบาสกนั้นได้เห็นเอง หรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสกนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสกนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสกแม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย อุบาสกในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสกชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันอุบาสกนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสกนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ

และปัญญาของอุบาสกนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสก แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ความอยู่ผาสุกของอุบาสิก

[๒๐๒] คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสิกาชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิดขึ้น จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะอโรรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันอุบาสิกานั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสิกานั้น เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสิกานั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสิกา แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสิกาชื่อนี้ทำกาละแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระสกทาคามี จักกลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ และโมหะเบาบาง ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันอุบาสิกานั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสิกานั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสิกานั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่าง

นั่นบ้าง คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสิกา แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่าอุบาสิกา ชื่อนี้ทำกาลแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า เพราะตั้งโยชน်ตามสิ้นไป ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันอุบาสิกาเห็นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสิกาเห็นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสิกาเห็น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสิกาแม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย ตถาคตย่อมพยากรณ์สาวกทั้งหลาย ผู้ทำกาลไปแล้วในภพที่เกิดทั้งหลาย ว่าสาวกชื่อ โนนเกิดแล้วในภพ โนน สาวกชื่อ โนนเกิดแล้วในภพ โนน ดังนี้ เพื่อให้คนพิศวงก็หามิได้ เพื่อเกลี้ยกล่อมคนก็หามิได้ เพื่ออันิสงส์คือลาภสักการะและความสรรเสริญก็หามิได้ ด้วยความประสงค์ว่า คนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย กุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธา มีความยินดีมาก มีปราโมทย์มาก มีอยู่ กุลบุตรเหล่านั้นได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ชื่อนั้นย่อมมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กุลบุตรเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺพพจน์นี้แล้ว ท่านพระอนรุทธะ ยินดีชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วแล.

๘. อรรถกถานพกปานสูตร

นพกปานสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า นพกปานเ คือใกล้บ้านมีชื่ออย่างนี้ มี
เรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งก่อนพระโพธิสัตว์อุบัติในกำเนิดวานรมีร่างกายใหญ่ เป็น
พญาวานร มีวานรหลายพันเป็นบริวารเที่ยวไปที่เชิงภูเขา. พญาวานรมีบุญและมี
ปัญญามากสั่งสอนบริวารว่า นี่แน่เจ้าทั้งหลาย ที่เชิงภูเขานี้มีผลไม้เป็นพิษ.
ชื่อว่าสระโบกขรณี ก็มีมนุษย์หวงแหน. พวกเจ้าจงกินผลไม้เฉพาะที่เคยกิน
เท่านั้น. ดื่มน้ำเฉพาะที่เคยดื่ม. ในข้อนี้ไม่มีกิจที่พวกเจ้าจะต้องถามเรา อนึ่ง
พวกเจ้ายังไม่ถามถึงผลไม้ที่ไม่เคยกิน น้ำที่ไม่เคยดื่มกะเราแล้วจงอย่ากิน อย่า
ดื่ม. วันหนึ่งวานรเหล่านั้นเที่ยวหาอาหารไปถึงเชิงภูเขาแห่งหนึ่งตรวจดูน้ำดื่ม
เห็นสระโบกขรณีมีมนุษย์หวงแหนสระหนึ่ง จึงไม่รีบดื่ม นั่งล้อมอยู่โดยรอบ
รอกอยมหาสัตว์มา.

มหาสัตว์มาแล้วถามว่า ทำไมพวกเจ้าไม่ดื่มน้ำกันเล่า. พวกวานรตอบ
ว่ารอกอยท่านมาก่อน. พญาวานรกล่าวว่าดีแล้ว เจ้าทั้งหลาย แล้วสำรวจดูรอย
เท้าได้เห็นแต่รอยเท้าลงเท่านั้นไม่เห็นรอยเท้าขึ้นเลย จึงได้รู้ว่ามิอันตราย. ทัน
ใดนั่นเองมนุษย์ที่เกิด ณ สระนั้น ได้ยื่นแขนน้ำออกเป็นสองข้าง. รากษส้าน้ำ
มีหน้าแดงทอ้งเขียว มือเท้าแดง เขียวใหญ่ เท้าคด รูปร่างน่าเกลียด กล่าววว่า
เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงไม่ดื่มน้ำเล่า น้ำอร่อย จงดื่มซิ พวกเจ้าเชื่อคำของ
พญาวานรนั้นหรือ. มหาสัตว์ถามว่า เจ้าเป็นอมมนุษย์สิงอยู่ในสระนี้หรือ. ยักษ์
บอกว่า ถูกแล้วเราสิงอยู่ในสระนี้. มหาสัตว์ถามว่า ท่านจับผู้ที่ลงในสระนี้หรือ.

ยักษ์ตอบว่า ถูกแล้วเราจักกินท่านทั้งหมด. มหาสัตว์พูดว่า คุณก่อนยักษ์ ท่านไม่อาจกินพวกเราได้ดอก. ยักษ์ถามว่า ก็พวกท่านจักดื่มน้ำหรือ. มหาสัตว์ตอบว่า ถูกแล้วเราจักดื่ม. ยักษ์กล่าวว่า เมื่อเป็นอย่างนั้นแม้ตัวเดียวก็จักไม่พินเราไปได้. พญาวานรกล่าวว่า เราจักดื่มน้ำและจักไม่ไปสู่อำนาจของท่าน ดังนี้แล้วจึงให้วานรนำไม้้อลำหนึ่งมา จับที่ปลายแล้วเป่าไป. ไม้้อได้เป็นช่องเดียวตลอด. พญาวานรนั่งบนฝั่งค้ำน้ำ. พญาวานรได้ให้วานรที่เหลือนำไม้้อมาเฉพาะตัว เป่าแล้วส่งให้. เมื่อยักษ์แลดูอยู่นั้นเอง วานรทุกตัวก็ได้ค้ำน้ำ ดังที่พญาวานรกล่าวไว้ว่า

เราไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่รอยเท้า
ลง เราจักค้ำน้ำด้วยไม้้อ ท่านจักฆ่าเรา
ไม่ได้.

ตั้งแต่นั้นมาไม้้อทั้งหลายในที่นั้นก็มิมีช่องเดียวจนกระทั่งทุกวันนี้. ในกัปนี้พร้อมกับไม้้อนี้จักมีชื่อว่าสิ่งที่ตั้งอยู่ตลอดปาฏิหาริยกัป มี ๔ อย่างคือ ภาพกระต่ายบนดวงจันทร์ ๑ การที่ไฟดับในที่ทำสักกิริยาในวัฏฏกษาค ๑ การที่ฝนไม่ตกในที่อยู่ของมารดาบิดาของช่างหม้อชื่อว่า ฌฏิการะ ๑ ความที่ไม้้อบนฝั่งสระโบกขรณินั้นมีช่องเดียวตลอด ๑ ด้วยประการนี้สระโบกขรณินั้นจึงได้ชื่อว่า นพกปานะ เพราะวานรค้ำน้ำด้วยไม้้อ. ครั้นต่อมา บ้านตั้งขึ้นเพราะอาศัยสระโบกขรณินั้น. บ้านนั้นจึงได้ชื่อว่า นพกปานะ. ท่านกล่าวว่า นพกปานะ เพราะหมายถึงบ้านนั้น.

บทว่า ปลาสมเน คือ ในป่าไม้ทองกวาว. บทว่า ตคฺขม มยฺ ภนฺเต คือ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์โดยส่วนเดียวเท่านั้น. ท่านแสดงว่า ภิภษุเหล่าใดแม้อื่นยินดีแล้ว ย่อมยินดีในคำสอนของท่าน ภิภษุเหล่านั้นเป็นเช่นกับพวกเรา ย่อมยินดียิ่ง.

พึงทราบความในบทมีอาทิว่า เนว ราชานีตา มิใช่ผู้ทำความผิด ต่อพระราชาดังต่อไปนี้. คนหนึ่งทำความผิดต่อพระราชาแล้วหนีไป. พระราชา ตรัสถามว่า คนชื่อนั้นไปไหน. กราบทูลว่า หนีไปแล้ว พระเจ้าข้า. พระราชา ตรัสว่า เขาก็ไม่พ้นเราแม้ในที่ที่หนีไป. แต่หากว่า เขาฟังบวชก็จะฟังพ้นได้. คนใจดีคนหนึ่งไปบอกข่าวนั้นแก่เขาว่า หากท่านปรารถนาชีวิตท่านจงบวชเถิด. เขาบวชแล้วรักษาชีวิตเที่ยวไป. ภิกษุนี้ชื่อว่าทำความผิดต่อพระราชา. ส่วน คนหนึ่งตัดช่องลักของมีค่าของโจรเที่ยวไป. พวกโจรฟังแล้วไม่รู้ความที่บุรุษมีความต้องการ จึงกล่าวว่า เราก็จักให้เขารู้. เขาฟังข่าวนั้นแล้วหนีไป. พวกโจร ได้ฟังว่าเขาหนีไปแล้วจึงกล่าวว่า เขาก็จักไม่พ้นเราไปได้แม้ในที่ที่เขานี้ไป แต่ถ้าเขาฟังบวช เขาก็จะฟังพ้นไปได้. เขาฟังข่าวนั้นแล้วจึงบวช. ภิกษุนี้ชื่อว่าถูกโจรคอยติดตามจับ. ส่วนคนหนึ่งมีหนี้มาก ถูกคดีหนีบิบบิ้นจึงหนีออกจากบ้านนั้น. พวกเจ้าหนี้ฟังแล้วกล่าวว่า เขาก็จักไม่พ้นเราไปได้แม้ในที่ที่เขานี้ไป แต่ถ้าเขาฟังบวช เขาก็จะฟังพ้นหนีไปได้. ถูกหนีฟังข่าวนั้นแล้วจึงบวช. ภิกษุนี้ชื่อว่า ถูกเจ้าหนี้บิบบิ้น. คนกลัวภัยอย่างใดอย่างหนึ่งมีราชภัยเป็นต้น เป็นผู้เดือดร้อนออกบวช ชื่อว่า เดือดร้อนเพราะภัย. ผู้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในเวลาข้าวยากหมากแพงเป็นต้นจึงบวช ชื่อว่า ถูกอาชีพิบบิ้น. อธิบายว่า ถูกอาชีพรอบงำ. ในท่านเหล่านี้แม้รูปหนึ่ง ชื่อว่า บวชแล้วด้วยเหตุเหล่านี้ มิได้มี. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เนว ราชานีตา มิใช่ผู้ทำความผิดต่อพระราชาเป็นต้น.

บทว่า วิเวก คือ เป็นผู้สงัด. ท่านอธิบายว่า อันผู้สงัดจากกาม และจากอกุศลธรรมพึงบรรลุปีติและสุข กล่าวคือ ปฐมฌานและทุติยฌาน. หากสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมแล้ว ยังไม่บรรลุปีติและสุข หรือยังไม่

บรรลुสุขอื่นอันสงบกว่าด้วยสามารถแห่งฉาน ๒ และมรรค ๔ ในเบื้องต้น. อภิขมาเป็นต้นเหล่านี้ ย่อมครอบงำจิตของภิกษุตั้งอยู่. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อติ** ได้แก่ ความเป็นผู้หน่ายในธรรมอันเป็นอริกุศล. บทว่า **ตฺนุ** ที่ ความเฉื่อยชา คือ ความเป็นผู้เกียจคร้าน. ภิกษุใดบวชแล้วอย่างนี้ไม่สามารถ ทำกิจของนักบวชได้. ธรรมลามก ๗ อย่างเหล่านี้เกิดแก่ภิกษุตั้งอยู่ แล้วย่อม ครอบงำจิต. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงดังนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทรงแสดง ว่า ธรรมเหล่านั้นย่อมครอบงำจิตของภิกษุใดตั้งอยู่ ภิกษุนั้นไม่สามารถทำ แมื่กิจของสมณะได้ จึงตรัสว่า **วิเวกั อนุรุทฺธา ๗ ล ๗ อญฺณั วา ตโต สนฺตฺตริ** คุก่อนอนุรุทฺธะทั้งหลาย บุคคลยังไม่เป็นผู้สังัดจากกาม สังัดจาก อกุศลธรรม บรรลุปีติและสุข หรือสุขที่สงบกว่านั้นอีก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงธรรมฝ่ายคำอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อ ทรงแสดงธรรมฝ่ายขาวโดยนัยนั้น จึงตรัสบทมีอาทิว่า **วิเวกั** ดังนี้อีก. พึง ทราบอรรถแห่งบทนั้นโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ. บทว่า **สฺงฺขาย** พิจารณา แล้วคือ รู้แล้ว. บทว่า **เอกั** คือ บางอย่าง. บทว่า **ปฏฺิวเสวติ** ย่อมเสพ คือ ย่อมเสพสิ่งที่ควรเสพ. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อุปฺปตฺตีสฺสุ พฺยากรฺโรติ** ตถาคตพยากรณ์ในภพที่เกิด คือ จงพยากรณ์ในภพพร้อมด้วยปฏิสนธิยกไว้. จะทรงพยากรณ์ในภพที่ยังไม่ปฏิ- สนธิได้อย่างไร. เมื่อกล่าวว่า ปฏิสนธิในภพใหม่ มิได้มีแก่ผู้ยังไม่มีปฏิสนธิ ชื่อว่า ทรงพยากรณ์ในภพที่เกิด. บทว่า **ชนฺกฺกนฺตฺถั** คือ เพื่อให้คนพิศวง. บทว่า **ชนฺลปฺนฺตฺถั** คือ เพื่อเกลี้ยกล่อมมหาชน. บทว่า **น อิติ มํ ชโน ชานาตุ** ชนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ คือ มหาชนจักรู้อย่างนี้. อธิบายว่า ไม่ทรงพยากรณ์ด้วยเหตุนี้ว่า กิตติศัพท์ของเราจักฟุ้งขึ้นในระหว่างมหาชน

อย่างนี้. บทว่า อูพารเวทา คือ มีความยินดีมาก. บทว่า โส โข ปนสุต
อายสุมา ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุ นั้น คือ ท่านนั้นปรินิพพานแล้ว เป็นผู้
อันท่านผู้ตั้งอยู่ได้เห็นแล้ว หรือได้ฟังแล้ว. ในบทมีอาทิว่า เอวสิโล ฟิง
ทราบศีลเป็นต้นเจือด้วยโลกิยะและโลกุตตระ. ธรรมเป็นฝ่ายสมาธิท่านประสงค์
เอาว่า ธรรม ในบทนี้ว่า เอวธมโม. บทว่า ภาสุวิหาโร โหติ เป็นผู้มี
ธรรมเป็นเครื่องอยู่สบาย คือ เมื่อบำเพ็ญในการปฏิบัติอันภิกษุ นั้นบำเพ็ญ
ให้บริบูรณ์แล้ว ภิกษุทำให้แจ้งอรหัตผล เป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่สบาย
ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ คือ ผลสมาบัติ. เมื่อไม่สามารถบรรลุอรหัต และ
เมื่อบำเพ็ญข้อปฏิบัติจนบริบูรณ์ ชื่อว่า เป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่สบายแม้
เบื้องต้น. ฟิงทราบอรรถในวาระทั้งปวงโดยนัยนี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาพทปทานสูตรที่ ๘

๕. โคลิสถานิสุตต

ว่าด้วยอรัญญิกธุตงค์

[๒๐๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ภิกษุชื่อโคลิสถานิ เป็นผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ มีมารยาทหยาบคาย มานั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ด้วยกรณีกิจบางอย่าง.

[๒๐๔] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรปรารภโคลิสถานิภิกษุ จึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ไม่เคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครไม่เป็นผู้เคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย จะเป็นประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

[๒๐๕] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ฉลาดในที่นี้ด้วยดีดังนี้ว่า เราจักไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เถระ และจักไม่ห้ามอาสนะภิกษุผู้นวกะ ถ้าภิกษุสมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปในสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่เป็นผู้ฉลาดในที่นี้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า

ท่านนี้ใครไม่รู้จักกรรม แม้เพียงอภิสมาจาริกวัตร จะมีประโยชน์อะไรด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกธุรงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุรงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์
อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ฉลาดในที่นี้.

[๒๐๖] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุรงค์ เมื่อ
ไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเข้าบ้านให้เข้านัก ไม่ควรกลับให้สายนัก ถ้า
ภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุรงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เข้าบ้านเข้านัก กลับ
มาสายนัก จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครเข้าบ้านเข้านัก กลับมาสายนัก
จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกธุรงค์
อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมათานอรัญ-
ญิกธุรงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงไม่ควรเข้าบ้านให้เข้านัก ไม่ควรกลับ
ให้สายนัก.

[๒๐๗] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุรงค์. เมื่อ
ไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรถึงความเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อน
ภัต ในเวลาหลังภัต ถ้าภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุรงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ใน
สงฆ์ ถึงความเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อนภัต ในเวลาหลังภัต
จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า การเที่ยวไปในเวลาวิกาล อันท่านผู้สมათานอรัญญิก-
ธุรงค์นี้ ผู้อยู่เสรีในป่าแต่ผู้เดียว ทำไ้ไว้มากแน่ อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ก็จะ
กล่าวทักท้วงเธอผู้ไปสู่สงฆ์ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุ
ผู้สมათานอรัญญิกธุรงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงไม่ควรเที่ยวไปใน
ตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อนภัต ในเวลาหลังภัต.

[๒๐๘] ลูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้คระนองกาย คระนองวาจา ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้คระนองกาย คระนองวาจา จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ความคระนองกาย คระนองวาจา อันท่านผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์นี้ผู้อยู่เสรีในป่าแต่ผู้เดียว ทำไ้ไว้มากแน่ อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ก็จะกล่าวทักท้วงเธอผู้ไปสู่สงฆ์ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงไม่ควรเป็นผู้คระนองกาย คระนองวาจา.

[๒๐๙] ลูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใดเป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกุชงค์ อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น.

[๒๑๐] ลูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ว่างาย มีกัลยาณมิตร ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ว่างาย มีปาปมิตร จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใดเป็นผู้ว่างาย มีปาปมิตร จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกุชงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกุชงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงควรเป็นผู้ว่างาย มีกัลยาณมิตร.

[๒๑๑] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ไม่เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครไม่เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย.

[๒๑๒] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควรเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นว่า ท่านผู้ใดเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ.

[๒๑๓] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เป็นผู้ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครเป็นผู้ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แต่ท่านผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ.

[๒๑๔] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลายอัน ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร ถ้าภิกษุสมาทานอรัญญิกธุตงค์ เป็นผู้เกียจคร้าน จะ

มีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครเป็นผู้เกียจคร้าน จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกชดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ จึงควรเป็นผู้
ปรารภความเพียร.

[๒๑๕] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ ควร
เป็นผู้มีสติตั้งมั่น ถ้าภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ เป็นผู้ที่มีสติฟั่นเฟือน จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้มีสติฟั่นเฟือน จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกชดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ จึงควรเป็นผู้มี
สติตั้งมั่น.

[๒๑๖] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ ควร
เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น ถ้าภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ เป็นผู้ที่มีจิตไม่ตั้งมั่น จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้ไม่มีจิตตั้งมั่น จะมีประโยชน์อะไรด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกชดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ จึงควรเป็นผู้มี
จิตตั้งมั่น.

[๒๑๗] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ ควร
เป็นผู้มีปัญญา ถ้าภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ เป็นผู้ที่มีปัญญาทราวม จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้มีปัญญาทราวม จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่
เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกชดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุ
นั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้นภิกษุผู้สมათานอรัญญิกชดงค์ จึงควรเป็นผู้มีปัญญา.

[๒๑๘] คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ ควรทำความเพียร ในอภิธรรม ในอภิวินัย เพราะคนผู้ถามปัญหา ในอภิธรรม และในอภิวินัย กะภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์มีอยู่ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ถูกถามปัญหา ในอภิธรรม ในอภิวินัยแล้ว จะให้ความประสงค์ของเขาสำเร็จไม่ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้ถูกถามปัญหา ในอภิธรรม ในอภิวินัยแล้ว ยังความประสงค์ของเขาให้สำเร็จไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุคงค์แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ จึงควรทำความเพียร ในอภิธรรม ในอภิวินัย.

[๒๑๙] คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ ควรทำความเพียรในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติ เพราะคนผู้ถามในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติมีอยู่ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ ถูกถามปัญหาในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติแล้ว ให้ความประสงค์ของเขาสำเร็จไม่ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้ถูกถามปัญหาในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติแล้ว ยังความประสงค์ของเขาให้สำเร็จไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุคงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ จึงควรทำความเพียรไว้ในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติ.

[๒๒๐] คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์ ควรทำความเพียร ในอุตตริมนุสสธรรม เพราะคนผู้ถามปัญหา ในอุตตริมนุสสธรรมกะภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์มีอยู่ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุคงค์

ถูกถามปัญหาในอุตตริมนุสสรณแล้ว ให้ความประสงค์ของเขาสำเร็จไม่ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้บวชเพื่อประโยชน์แห่งคุณวิเศษอันใด ไม่รู้จัก ประโยชน์แห่งคุณวิเศษอันนั้นจะมีประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่าน ผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุคงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะ ฉะนั้น ภิกษุนี้สมาทานอรัญญิกธุคงค์จึงควรทำความเพียรในอุตตริมนุสสรณ.

[๒๒๑] เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระมหาโมค-
คัลลანะได้ถามว่า คุณก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ อภิษุผู้สมาทาน
อรัญญิกธุคงค์ท่านนั้นหรือที่ควรสมาทานธรรมเหล่านี้ประพฤติ หรือแม้ภิกษุ
ผู้อยู่ใกล้บ้าน ก็ควรสมาทานธรรมเหล่านี้ประพฤติ.

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ แม้ภิกษุผู้สมาทาน
อรัญญิกธุคงค์ ยังควรสมาทานธรรมเหล่านี้ประพฤติ จะกล่าวไปไยถึงภิกษุผู้
อยู่ใกล้บ้านเล่า.

จบโคติสทานิสสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาโคติสทานิสสูตร

โคติสทานิสสูตรมีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตं ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า ปทรสมาจาโร มีมารยาทหยาบคาย คือ
ความประพฤติแล้ว มีอาจารย์หยาบ เฟงในปัจฉัยทั้งหลายคุณพระมหารักจิตเถระ
ได้ยินว่าอุปัฏฐากกล่าวกะพระเถระนั้นผู้นั่งอยู่ในตระกูลอุปัฏฐากว่า ท่านขอรับ
ผมถวายจีวรแก่พระเถระรูปโน้นแล้ว. พระเถระกล่าวว่า โยมทำดีแล้วที่ถวาย

จิ๋วแก่พระเถระผู้ตริกถึงจิ๋วนั้น. อุปัญญาทักกล่าวว่ ท่านขอรับผมจักถวายจิ๋วแก่ท่าน. พระเถระทักว่ ดีแล้ว โยมจักถวายแก่พระเถระผู้ตริกถึงจิ๋วนั้น. ภิกษุเห็นปานนี้แม่นี้ชื่อว่ามีอาจาระหยาบ. บทว่ **สปปติสุเสน** ความขำเกรงคือมีความเป็นผู้ใหญ่. ไม่ควรทำตนให้เป็นใหญ่. บทว่ **เสรีวิหารเสน** ด้วยการอยู่อย่างเสรี คือด้วยการอยู่ตามพอใจของตน ด้วยการอยู่โดยไม่มีผู้คอยตักเตือน. บทว่ **นาคูปขุช** ไม่เข้าไปเบียด คือไม่เข้าไปใกล้. ภิกษุใดเมื่อพระมหาเถระ ๒ รูปนั่งอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ไม่บอกทักว่พระเถระเหล่านั้นนั่งเสียดสีด้วยจิ๋วก็ดี ด้วยเข้าก็ดี ภิกษุนี้ชื่อว่าเข้าไปนั่งเบียด. อนึ่งไม่ทำอย่างนั้นครันอยู่ใกล้อาสนะที่ถึงแก่ตนพระเถระทักว่ นั่งเถิดผู้มีอายุ ดังนี้จึงควรนั่ง. หากพระเถระไม่ทักว่ ควรทักว่ถามว่ ท่านขอรับผมจะนั่งได้หรือ ดังนี้จึงควรนั่ง. หากพระเถระไม่ทักว่ถาม เมื่อพระเถระทักว่ นั่งเถิด หรือแม่เมื่อท่านไม่ทักว่ ก็ควรนั่งได้.

ในบทว่ **น ปฏิกขาหิตุสสามิ** เราจักไม่ห้ามนี้เมื่อธิบายว่ ภิกษุใดละเลยอาสนะที่ถึงแก่ตนแล้วนั่งแย่งที่ภิกษุใหม่ ภิกษุนี้ชื่อว่าห้ามอาสนะภิกษุใหม่. เมื่อภิกษุนั้นนั่งอยู่อย่างนั้น ภิกษุใหม่ยื่นทักว่ โทษว่ ภิกษุนี้ไม่ให้เรานั่งก็ดี หรือเดินหาอาสนะก็ดี เพราะฉะนั้นพึงนั่งบนอาสนะที่ถึงแก่ตนนั้นแหละ อย่างนี้ชื่อว่า ไม่ห้ามอาสนะ. บทว่ **อภิสมาจาริกปี ฐมมัม** คือธรรมแม่เพียงการปฏิบัติอภิสมาจาริกวัตร. บทว่ **นาคิกาเลน** โดยไม่ใช้กาล คือไม่ควรเข้าบ้านให้เข้านัก ไม่ควรกลับให้สายนัก. ควรเข้าและออกพร้อมกับหมู่ภิกษุ. เพราะเมื่อเข้าไปเข้านัก ออกไปสายนัก การปฏิบัติวัตรในลานเจดีย์และลานโพธิ์เป็นต้นย่อมเสื่อม. ควรล้างหน้าแต่เช้าแล้วเช็ดไยแมลงมุม เมื่อหยาดน้ำค้างตกเข้าบ้านแสวงหาข้าวยาตุ นั่งทักว่ดิรัจฉานกถามานาประการ ในภายในบ้านนั่นเอง จนถึงได้เวลาบิณฑบาตแล้วฉันอาหาร ออกไปในตอนสาย ไปถึงวัดในเวลาล้างเท้าของภิกษุทั้งหลายในภายหลัง.

บทว่า น ปุเรภคฺคํ ปจฺจภคฺคํ กุเลสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิตพฺพํ

ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ไม่ควรถึงความเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลายในเวลา ก่อนภัต ในเวลาหลังภัต คือ ภิกษุรับนิมนต์พร้อมด้วยโภชนะไม่ลาภิกษุที่มีอยู่ เที่ยวไปในตระกูลในเวลาก่อนภัตก็ดี ในเวลาหลังภัตก็ดี เว้นไว้แต่สมัยต้อง ปาจิตตีย์ เพราะเหตุนี้ภิกษุผู้รักษาสิกขาบทนี้ไม่ควรเที่ยวไปในเวลา ก่อนภัต และในเวลาหลังภัต ซึ่งท่านกล่าวไว้แล้วในวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น.

บทว่า อุตฺรโต โหติ จปฺโต เป็นผู้กระนองกาย กระนองวาจา คือ เป็นผู้ มีปรกติฟุ้งซ่าน และประกอบด้วยความเป็นผู้กระนอง จุกเด็กทารก ดังที่ท่าน กล่าวไว้ว่า ประดับจิวร ประดับบาตร ประดับเสนาสนะ หรือ ตกแต่งประดับ กายอันเปื่อยเน่านี้. บทว่า ปญฺญวตา ภวิตพฺพํ ควรเป็นผู้มีปัญญา คือ เมื่อ ควรทำจิวรกรรมเป็นต้นควรเป็นผู้ประกอบด้วยอุบายปัญญา. บทว่า อภิธมฺเม อภิวินเย ควรทำความเพียรในอภิธรรมในอนิวินัยคือควรทำความเพียรใน อภิธรรมปิฎก และในวินัยปิฎกด้วยบาลีและด้วยอรรถกถา. ไม่ควรพลาดธรรม- หทยวิภังค์พร้อมด้วยทุกมาติกาและติกมาติกาเป็นต้นในอภิธรรมโดยปริจเฉท สดุดท้าย. ไม่ควรพลาดปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ ที่ท่านวินิจฉัยไว้ดีแล้วพร้อมกับการ วินิจฉัยในข้อควรทำและไม่ควรทำในวินัย. บทว่า อารุปรฺปา อรูปสมบัตติ ด้วยบทเพียงเท่านั้นเป็นอันท่านกล่าวถึงสมบัติแม่ ๘ ประการ อนึ่งเมื่อไม่ สามารถบำเพ็ญสมบัติเหล่านั้นได้ทั้งหมดก็ควรบำเพ็ญในสมบัติ ๗ บ้าง ๖ บ้าง ๕ บ้าง โดยกำหนดบทสดุดท้ายประพุดติถือเอากรรมฐานคือบริกรรมกสิณ อย่างหนึ่งทำให้คล่องแคล่ว. เพียงเท่านั้นก็ไม่ควรพลาด. ด้วยบทว่า อุตฺตริ- มนุสฺสธมฺเม นี้พระสารีบุตรเถระแสดงโลกุตตรธรรมแม้ทั้งหมด. เพราะฉะนั้น อันผู้เป็นพระอรหันต์พึงละ. อันผู้ยังมีได้บรรลुพระอรหัต ควรตั้งอยู่ในอนาคามิ-

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 416
ผล สกทาคามิผล หรือโศคาปัตติผล. โดยปริยายสุดท้ายควรประพตฺถือเอา
วิปัสสนาสูขอย่างเดียวจนถึงพระอรหัตทำให้คล่องแคล่ว. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง
ง่ายทั้งนั้น.

ก็ท่านพระสารีบุตรเถระยังโคธิสถานิกฤษุให้บรรลุพระอรหัตโดยลำดับ
ตั้งแต่อภิสมาทานจาริกวัตร ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ควรแนะนำได้ จบเทศนานี้
ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาโคธิสถานิสูตฺรที่ ๕

๑๐. กิฎกาคิริสูตร

คุณของการฉันอาหารน้อย

[๒๒๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปในกาสิชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย มาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียทีเดียว และเมื่อเราฉันโภชนะเว้นการฉันในราตรีเสีย ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบาง กระจุกกระจิก มีกำลังและอยู่สำราญ แม้ท่านทั้งหลายก็จงมาฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียเถิด ก็เมื่อเธอทั้งหลายฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสีย จักรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบาง กระจุกกระจิก มีกำลัง และอยู่สำราญ ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะฉันอาหารในเวลาวิกาล

[๒๒๓] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปในกาสิชนบทโดยลำดับ เสด็จถึงนิคมของชนชาวกาสิอันชื่อว่า กิฎกาคิริ ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชนชาวกาสิอันชื่อว่า กิฎกาคิริ ก็โดยสมัยนั้น มีภิกษุชื่ออัสสชิและภิกษุชื่อปุนัพพสุกะเป็นเจ้าอาวาสอยู่ใน กิฎกาคินิคม. ครั้งนั้น ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปหาอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกะภิกษุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและ

ภิกษุสงฆ์ฉันทโกชนะ เว้นการฉันทโกชนะ ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย แม้ท่านทั้งหลายถึงฉันทโกชนะ เว้นการฉันทโกชนะเสียเถิด เมื่อท่านทั้งหลายฉันทโกชนะ เว้นการฉันทโกชนะ ก็จักรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอัสสชิและภิกษุปุนัพพสุกะ ได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายฉันทโกชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน เมื่อเราเหล่านั้นฉันทโกชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน ก็ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เราเหล่านั้นจักละคุณที่คนเห็นเอง แล้ววิ่งไปตามคุณอันอ้างกาลทำไม เราทั้งหลายจักฉันทโกชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน.

[๒๒๔] เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่สามารถจะให้อัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกะภิกษุยินยอมได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานโอกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าไปหาอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกะภิกษุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ฉันทโกชนะเว้นการฉันทโกชนะ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ฉันทโกชนะเว้นการฉันทโกชนะ ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ แม้ท่านทั้งหลายถึงฉันทโกชนะเว้นการฉันทโกชนะเสียเถิด ก็เมื่อท่านทั้งหลายฉันทโกชนะ เว้นการฉันทโกชนะ รู้จักคุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย

มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลาย กล่าวอย่างนี้แล้ว อัสสชิกิษุและปุนัพพสุกิกิษุได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายนั้นโภชนะทั้งหลายเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน เมื่อเราทั้งหลายนั้นนั้นโภชนะทั้งหลายเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เราเหล่านั้นจักละคุณที่ตนเห็นเอง แล้ววิ่งไปตามคุณ อันอ้างกาลทำไม เราทั้งหลายจักนั้นโภชนะทั้งหลายเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลาย ไม่สามารถ จะให้อัสสชิกิษุและปุนัพพสุกิกิษุยินยอมได้ จึงกราบทูลเนื้อความนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาว่า คุณก่อนภิกษุ เธอจงไปเรียกอัสสชิกิษุและปุนัพพสุกิกิษุตามคำของเราว่า พระศาสดาตรัสเรียกท่านทั้งหลาย ภิกษุนั้นทูลรับต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เข้าไปหาอัสสชิกิษุและปุนัพพสุกิกิษุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า พระศาสดาตรัสเรียกท่านทั้งหลาย อัสสชิกิษุและปุนัพพสุกิกิษุรับต่อภิกษุนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับอัสสชิกิษุและปุนัพพสุกิกิษุว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปหาเธอทั้งสองแล้วกล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังและอยู่สำราญ แม้ท่านทั้งหลายก็จงมาฉันโภชนะเว้นการฉันในราตรีเสียเถิด เมื่อท่านทั้งหลายนั้นโภชนะ เว้นการฉันในราตรี จักรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังและอยู่สำราญดังนี้ ได้ยินว่าเมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว

เธอทั้งสองได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็เราทั้งหลายฉันโภชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในเวลากลางวัน เมื่อเราทั้งหลายนั้น ฉันโภชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในเวลากลางวัน ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระทบกระเปาะ มีกำลัง และอยู่สำราญ เราเหล่านั้นจักละคุณที่ตนเห็นเอง แล้ววิ่งตามคุณที่อ้างกาลทำไม เราทั้งหลายจักฉันโภชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในเวลากลางวัน ดังนี้ จริงหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระพุทธเจ้าแสดงเวทนา ๓

[๒๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ สุข ทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข อกุศลธรรมของบุรุษบุคคลนั้นย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้หรือหนอ.

ไม่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ส่วนเมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้เสวยทุกข์เวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ส่วนบุคคลในโลกนี้เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวย

อทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
ดังนี้มิใช่หรือ.

ภ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๒๒๖] พ. คีละ ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลก
นี้ เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม
ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำ
ให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ จะพึงกล่าวว่า เธอ
ทั้งหลายจงละสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ดังนี้
นี้เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ก็ชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่
อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว
ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วย
ปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงสุขเวทนาเห็น
ปานนี้อยู่เถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยสุขเพราะเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
ดังนี้ นี้เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด.

[๒๒๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละทุกขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละทุกขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด.

[๒๒๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบางคนในโลกนี้ เสวย
อทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม
ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้
ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้จะพึงกล่าวว่า
เธอทั้งหลายจงละอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควร
แก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อม
เสื่อม ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้ว
ด้วยปัญญา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละอทุกขมสุขเวทนาเห็นปาน
นี้เสียเถิด ดังนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้
ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึง
อทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อม
เจริญ ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้ว
ด้วยปัญญา ฉะนั้นเราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาเห็น
ปานนี้อยู่เถิด.

[๒๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราหากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาทย่อมมีภิกษุทั้งปวง ดังนี้ไม่ อนึ่ง เราหากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ไม่มีแก่ภิกษุทั้งปวง ดังนี้ไม่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดเป็นพระอรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นแล้ว พันวิเศษแล้วเพราะรู้โดยชอบ เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ไม่มีแก่ภิกษุเห็นปานนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุเหล่านั้นได้ทำกรรมกิจเสร็จแล้วด้วยความไม่ประมาท และภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะประมาท คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดยังเป็นพระเสขะ ยังไม่บรรลุถึงความเต็มปรารถนา ยังไม่ได้บรรลุเป็นพระอรหันตจีณาสพ ยังปรารถนาธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่าอยู่ เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุเห็นปานนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุเหล่านี้เช่นนี้ว่า โฉนท่านเหล่านี้ เมื่อเสพเสนาสนะอันสมควร คบหากัลยาณมิตรทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้ จึงกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุเห็นปานนั้น.

บุคคล ๗ จำพวก

[๒๓๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๗ จำพวกเป็นโฉน คืออุกโตภาควิมุตบุคคล ๑ ปัญญาวิมุตบุคคล ๑ กายสักกิบุคคล ๑ ทิฏฐิปัตตบุคคล ๑ สัทธาวิมุตบุคคล ๑ รัมมานุสาริบุคคล ๑ สัทธานุสาริบุคคล ๑.

[๒๓๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุกโตภาควิมุตบุคคลเป็นโณน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียด คืออรูปรูปสมบัติ ล่วงรูปสมบัติ ด้วยกายอยู่ และอาสวะทั้งหลายของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขันธ์ ด้วยปัญญา บุคคลนี้เรากล่าวว่า อุกโตภาควิมุตบุคคล. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ภิกษุนั้นทำเสร็จแล้วและภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะประมาท.

[๒๓๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปัญญาวิมุตบุคคลเป็นโณน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียด คืออรูปรูปสมบัติ ล่วงรูปสมบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะทั้งหลายของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขันธ์ ด้วยปัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่าปัญญาวิมุตบุคคล. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมไม่มีแก่ภิกษุแม้ข้อนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ภิกษุนั้นทำเสร็จแล้ว และภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะประมาท.

[๒๓๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กายสักขีบุคคลเป็นโณน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียด คืออรูปรูปสมบัติ ล่วงรูปสมบัติด้วยกายอยู่ และอาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขันธ์ ด้วยปัญญา บุคคลนี้เรากล่าวว่ากายสักขีบุคคล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้ เช่นนี้ว่า โณนท่านผู้นี้ เมื่อเสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร ทำ

อินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่
กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการให้แจ้งชัดด้วย
ปัญญาอันยิ่งเองได้ในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ดังนี้ เราจึงกล่าวว่า กิจที่ควร
ทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทิฏฐิปัตตบุคคลเป็นโฉน คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปรูปสมบัติ
ล่วงรูปรูปสมบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็น
อริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่ตถาคตประกาศแล้ว เป็นธรรม
อันผู้นั้นเห็นแจ้งด้วยปัญญาประพาศดีแล้ว บุคคลนี้เรากล่าวว่า ทิฏฐิปัตต-
บุคคล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท
ย่อมมีแก่ภิกษุแม้นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาท
ของภิกษุนี้เช่นนี้ว่า โฉนท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร
ทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่
กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการให้แจ้งชัด ด้วย
ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เราจึงกล่าวว่า กิจที่
ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กัสัทธิวิมุตตบุคคลเป็นโฉน คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปรูปสมบัติ
ล่วงรูปรูปสมบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็น
อริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ความเชื่อในพระตถาคตของผู้นั้นตั้งมั่นแล้ว มี
รากหยั่งลงมั่นแล้ว บุคคลนี้เรากล่าวว่าสัทธิวิมุตตบุคคล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เรากล่าวว่ากิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุแม้นี้ ข้อนั้นเพราะ

เหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้เช่นนี้ว่า โฉนท่านผู้นี้เสพเสนาสนะอันสมควร คบหากัลยาณมิตร ทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้จึงกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธัมมานุสारीบุคคลเป็นโฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรุปสมานัตติ ล่วงรูปสมานัตติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมควรซึ่งความพิณิจ โดยประมาณด้วยปัญญาของผู้นั้น อีกประการหนึ่ง ธรรมเหล่านี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ย่อมมีแก่ผู้นั้น บุคคลนี้เรากล่าวว่า ธัมมานุสारीบุคคล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุแม้นี้ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้เช่นนี้ว่า โฉนท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร ทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัทธานุสारीบุคคลเป็นโฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรุป

สมาบัติ ล่วงรูปสมาบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ผู้นั้นมีแต่เพียงความเชื่อความรักในพระ-ตถาคต อีกประการหนึ่ง ธรรมเหล่านี้คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ย่อมมีแก่ผู้นั้น บุคคลนี้เรากล่าวว่า สัทธานุสารี-บุคคล. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมเกิดแก่ภิกษุแม้ใน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประ-มาทของภิกษุนี้เช่นนี้ว่า โฉนท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร ทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ จึงกล่าวว่า กิจที่ควร ทำด้วยความประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

การตั้งอยู่ในอรหัตผล

[๒๓๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราข่อมกล่าวว่า การตั้งอยู่ในอรหัตผล ด้วยการไปครั้งแรกเท่านั้นหามิได้ แต่การตั้งอยู่ในอรหัตผลนั้น ย่อมมิได้ด้วยการศึกษาโดยลำดับ ด้วยการทำโดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอรหัตผลย่อมมิได้. ด้วยการศึกษาโดยลำดับ ด้วยการทำโดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุล-บุตรในธรรมวินัยนี้ เกิดศรัทธาแล้วข่อมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ข่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ข่อมเสียดสอกลง เมื่อเสียดสอกลงแล้วข่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมข่อมทรงธรรมไว้ ข่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายข่อมทนได้ซึ่งความพินิจ เมื่อธรรมทนความพินิจ

ได้อยู่ ฉันทะย่อมเกิด เมื่อเกิดฉันทะแล้วย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว
ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมตั้งความเพียร เมื่อมีตนส่งไป ย่อม
ทำให้แจ้งชัดซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย และย่อมแทงตลอดเห็นแจ้งบรมสัจจะนั้น
ด้วยปัญญา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ศรัทธาก็คือ การเข้าไปใกล้ก็ดี การนั่งใกล้
ก็ดี การเงี่ยโศตลงก็ดี การฟังธรรมก็ดี การทรงจำธรรมก็ดี การพิจารณา
เนื้อความก็ดี ธรรมอันได้ซึ่งความพินิจก็ดี ฉันทะก็ดี อุตสาหะก็ดี การไตร่-
ตรองก็ดี การตั้งความเพียรก็ดี นั้น ๆ ไม่ได้มีแล้ว เธอทั้งหลายย่อมเป็นผู้
ปฏิบัติพลาด ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติผิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โมฆบุรุษเหล่านี้
ได้หลีกไปจากธรรมวินัยนี้ ไกลเพียงไร.

บท ๔

[๒๓๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บทสี่อันยืนยันได้ที่เรายกขึ้นแสดงแล้ว
อันวิญญูบุรุษจะพึงรู้เนื้อความได้ด้วยปัญญาไม่นานเลย มีอยู่ เราจักแสดงแก่
เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งบทสี่อันยืนยันได้ ที่เรายก
ขึ้นแสดงแล้วนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกไหนเป็นข้าพระองค์ทั้งหลาย และพวก
ไหนจะเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรมได้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ศาสนาใดเป็นผู้หนักในอามิส รับมรดกแต่ส่วนที่
เป็นอามิส ซ่องอยู่ด้วยอามิส แม้ศาสนานั้นย่อมไม่มีคุณสมบัติเหมือนดังของ
ตลาดซึ่งมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ เห็นปานนี้ว่า ก็เมื่อเหตุอย่างนี้พึงมีแก่เรา เราพึง
ทำเหตุนั้น ก็เมื่อเหตุอย่างนี้ไม่พึงมีแก่เรา เราไม่พึงทำเหตุนั้น ดังนี้. คุณ
ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทำไมเล่าตถาคตจึงไม่ซ่องด้วยอามิสโดยประการทั้งปวงอยู่
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สภาพนี้ย่อมมีแก่สาวก ผู้มีศรัทธา ผู้ห้อยลงในคำสอน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 430

ของพระศาสดาแล้วพระพุดิตด้วยจงใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดา
เราเป็นสาวก พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงรู้ เราไม่รู้ คำสอนของพระศาสดา
ย่อมงอกงามมีโอชาแก่สาวกผู้มีศรัทธา ผู้ยังลงในคำสอนของพระศาสดาแล้ว
พระพุดิต. สภาพนี้ ย่อมมีแก่สาวกผู้มีศรัทธาผู้ยังลงในคำสอนของพระศาสดา
แล้วประพุดิต ด้วยตั้งใจว่า เนื้อและเลือดในสรีระของเราจงเหือดแห้งไป. จะ
เหลืออยู่แต่หนังและเอ็นและกระดูกก็ตามที่ เมื่อเรายังไม่บรรลุถึงอิฐผลที่จะพึง
บรรลุด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของ
บุรุษแล้ว จักคลายความเพียรนั้นเสีย จักไม่มีเลย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผล
สองอย่างคือ อรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อขันธบัญญัติที่กรรมกิเลสเข้าไปยึด
ถือเป็นส่วนเหลือยังมีอยู่ ความเป็นพระอนาคามีอย่างใดอย่างหนึ่ง อันสาวกผู้
มีศรัทธา ผู้ยังลงในคำสอนของพระศาสดาแล้วประพุดิต พึงหวังได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นยินดี
ชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบกัฎฐาคิริสูตรที่ ๑๐

จบภิกขุวรรคที่ ๒

๑๐. อรรถกถากิฎฐสูต

กิฎฐสูต มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาสีสุ ในชนบทมีชื่ออย่างนี้. ในบท
ว่า เอว ตุมฺหะปิ ภิกฺขเว นี้ มีความดังต่อไปนี้ แม้พวกเธอเห็นอนิสงส์
๕ อย่างเหล่านี้ ก็จงฉันอาหารเว้นการฉันในราตรีเสีย. ด้วยประการฉะนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงให้เว้นการฉัน ๒ อย่างเหล่านี้ คือ การฉันในเวลา
วิกาลในกลางคืน ๑ การฉันในเวลาวิกาลในกลางวัน ๑ ในคราวเดียวกัน. ใน
สมัยหนึ่ง ทรงให้เว้นการฉันในเวลาวิกาลในกลางวันเสียเท่านั้น. ครั้นกาลเวลา
ล่วงไปพระองค์ทรงให้เว้นการฉันในเวลาวิกาลในกลางคืนเสีย จึงตรัสอย่างนี้.
เพราะเหตุไร. เพราะการฉัน ๒ คราวเหล่านี้ เป็นการสะสม หมกมุ่น ในวิญญะ
มิได้เล่นออกไปได้คู้มน้ำไหลลงแม่น้ำ กุลบุตรผู้ละเอียดอ่อนเจริญเพราะบริโภค
อาหารดีในเรือนแม่ที่สงบเงียบ เว้นการบริโภค ๒ ครั้งในคราวเดียวกันเท่านั้น
ย่อมลำบาก. เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมิได้ทรงให้เว้นในคราวเดียว
กัน. ทรงให้เว้นการบริโภคในเวลาวิกาลในกลางวัน ในภททาสูต ใน
สูตนี้ ทรงให้เว้นการบริโภคในเวลาวิกาลในกลางคืน. ก็เมื่อให้ละ ทรงคุกคาม
หรือทรงข่ม. พระองค์ทรงแสดงอนิสงส์อย่างนี้ว่า พวกเธอจักรู้คุณคือความ
เป็นผู้มีอาพาชน้อย เพราะการละการบริโภคเหล่านั้นเป็นปัจจัย แล้วจึงทรงให้
เว้นเสีย. บทว่า กิฎฐสูต เป็นชื่อของนิคมนั้น. บทว่า อสฺสชิปนพฺพสุกา
คือพระอัสสชิ และพระปณพพสุกะ ในบรรดาภิกษุฉัพพัคคีย์ ๖ รูป ท่าน
ทั้งสองเป็นคณาจารย์. ชนทั้ง ๖ เหล่านี้ คือ ปิณฑุกะ ๑ โลหิตกะ ๑

เมตติยะ ๑ ภูมมชกะ ๑ อัสสชิ ๑ ปุณฺณพสุกะ ๑ ชื่อว่า ญพัคคีย์. ใน ญพัคคีย์เหล่านั้น พระปณฺฑกะ และพระโลหิตกะ พาบริวารของตนไปอยู่ ณ กรุงสาวัตถี. พระเมตติยะ พระภูมมชกะ ไปอยู่ ณ กรุงราชคฤห์. อีก ๒ ท่านเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในกัฏฐาภิรณิกม. บทว่า อาวาสิกา เจ้าอาวาส คือ อยู่ประจำ. ท่านทั้งสองอยู่ประจำสร้างเสนาสนะที่ยังมิได้สร้าง ซ่อมเสนาสนะที่ชำรุด เป็นผู้มโหฬารในการทำ. บทว่า กาลิก เป็นไปตามกาล คือ อานิสงส์ที่ฟังถึงในอนาคตกาล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงอะไร ในบทนี้ว่า มยา เจตํ ภิกขเว. พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงความนี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุฉัน ๓ ครั้งต่อวันแล้วยังสุขเวทนาให้เกิด ชื่อว่า เป็นผู้ทำกิจในศาสนานี้ ก็ห้ามมิได้ดังนี้ จึงปรารถนาเทศนา. อนึ่ง บทว่า เอวรูปํ สุขํ เวทนํ ปชทถ พวกเธอจงละสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยสามารถโสมนัส อันอาศัยกามคุณ. บทว่า อุปสมฺปชฺช วิหรต พวกเธอจงเข้าถึงสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด นี้พระองค์ตรัสด้วยสามารถแห่งโสมนัสอาศัยเนกขัมมะ. พึงทราบความด้วยสามารถแห่งโสมนัส และ อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะในวาระ ๒ แม้อื่นจากนี้เป็นอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงถึงเวทนาที่ควรเสพและไม่ควรเสพ อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทรงแสดงถึงกิจที่ภิกษุควรทำและไม่ควรทำ ด้วยความไม่ประมาทจึงตรัสบทมีอาทิว่า นาหํ ภิกขเว สพฺเพถิ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราหาได้กล่าวว่ กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาทย่อมมีแก่ภิกษุทั้งปวงดังนี้ไม่. บทว่า กตํ เตถิ อุปฺปมาเทน เพราะภิกษุเหล่านั้นได้ทำกิจสำเร็จแล้วด้วยความไม่ประมาท คือ กิจใดอันภิกษุเหล่านั้นพึงทำด้วยความไม่ประมาท กิจนั้น

ได้ทำเสร็จแล้ว. บทว่า **อนุโลมิกานิ** ความว่า เสนาสนะอันสมควรแก่ การปฏิบัติ มีกรรมฐานเป็นที่สบาย. อันผู้อยู่ในเสนาสนะสามารถบรรลุมรรค ผลได้. บทว่า **อินทुरิยานิ** สมุหุณานยมานา ทำอินทริย์ให้เสมออยู่ คือ ทำอินทริย์มีศรัทธาเป็นต้นให้เสมออยู่.

ภาคเจ้าทรงแสดงถึงอะไรในบทนี้ว่า **สตุติเม ติกุขเว**

บุคคตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกมีอยู่ในโลก. พระผู้มีพระภาค- เจ้าทรงแสดงความนี้ว่า บุคคลมีอยู่ ๗ จำพวกเหล่านี้ แม้ทั้งหมดอย่างนี้ คือ บุคคลที่ไม่มีกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท มี ๒ จำพวก. บุคคลผู้ที่มีกิจที่ควร ทำด้วยความประมาท มี ๕ จำพวก. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อุกโตภาควิมุตโต** คือ ผู้พ้นโดยส่วนสอง. พ้นจากรูปกายด้วยรูปสมาบัติ ๑ พ้นจากนามกาย ด้วยมรรค ๑. บุคคลนั้นออกจากสมาบัติอย่างหนึ่ง ๆ แห่งรูปสมาบัติ ๔ พิจารณาถึงสังขารแล้วออกจากนิโรธ ของบุคคล ๔ จำพวกผู้บรรลุพระอรหัต เป็นบุคคล ๕ จำพวกด้วยสามารถแห่งพระอนาคามีผู้บรรลุพระอรหัต. อนึ่ง บาลีในบทนี้มาแล้วด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ได้วิโมกข์ ๘ ในอภิธรรม อย่าง นี้ว่า ก็อุกโตภาควิมุตบุคคลเป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่และอาสวะทั้งหลายของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขารนั้น ด้วย ปัญญาดังนี้.

บุคคลชื่อว่า **ปัญญาวิมุต** เพราะพ้นด้วยปัญญา. ปัญญาวิมุตบุคคล นั้น มี ๕ ด้วยสามารถแห่งบุคคลเหล่านี้ คือ เป็นสุกขวิปีตสก ๑ ผู้ออกจาก ฌาน ๔ แล้วบรรลุพระอรหัตอีก ๔ แต่บาลีในบทนี้มาแล้วด้วยสามารถการ ปฏิเสชวิโมกข์ ๘. เหมือนดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ก็บุคคลนั้นแลหา ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ไม่. อาสวะของเขาสิ้นไปแล้วเพราะเห็นอริยสัง- ขารนั้นด้วยปัญญา. บุคคลนี้เรากล่าวว่าปัญญาวิมุตบุคคล

บุคคลชื่อ **กายสักขี** เพราะทำให้แจ้งธรรมที่ถูกต้องแล้วนั้น. บุคคลใดถูกต้องผัสสะคือฉาน เป็นครั้งแรก ภายหลังจึงทำให้แจ้งนิพพานอันเป็นความดับสนิท พึงทราบบุคคลนั้นมี ๖ ตั้งตั้งแต่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล จนถึงบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ อาสวะบางเหล่าของบุคคลนั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขารนั้นด้วยปัญญา. บุคคลนี้เรากล่าวว่ากายสักขีบุคคล.

บุคคลชื่อว่า **ทิฏฐิปัตตะ** เพราะบรรลุธรรมที่เห็นแล้วนั้น. ในบพณีมีลักษณะโดยสังเขปดังต่อไปนี้. ชื่อว่า ทิฏฐิปัตตะบุคคล เพราะเป็นผู้รู้ เห็น รู้แจ้ง ทำให้แจ้ง ถูกต้องด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ การดับสังขารทั้งหลายเป็นสุข ดังนี้. แต่โดยพิสดารแม้บุคคลนี้ก็มี ๖ คือ กายสักขีบุคคล. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่ตถาคตประกาศแล้วเป็นธรรมอันผู้นั้นเห็น เห็นแจ้งแล้ว ด้วยปัญญาประพหุติดีแล้ว. บุคคลนี้เรากล่าวว่า **ทิฏฐิปัตตะบุคคล**.

บุคคลชื่อว่า **สัทธาวิมุต** เพราะน้อมใจเธอด้วยศรัทธา. แม้สัทธาวิมุตบุคคลนั้นก็ยังมี ๖ ตามนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นิทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. อนึ่ง ความเชื่อในพระตถาคตของผู้นั้นตั้งมั่นแล้วมีรากหยั่งลงมั่นแล้ว. บุคคลนี้เรากล่าวว่า **สัทธาวิมุตบุคคล**.

จริงอยู่ในบุคคลเหล่านี้ ขณะของกิเลสย่อมมีแก่สัทธาวิมุตบุคคล คุณแก่ผู้เชื่อ คุณแก่ผู้สำเร็จและคุณแก่ผู้น้อมใจเชื่อในขณะที่มรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้น. ญาณตัดกิเลสของทิฏฐิปัตตะบุคคล เป็นญาณปรารภคมกล้า ย่อมนำไปใน

ขณะแห่งมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้น. เพราะฉะนั้นเหมือนเอาดาบที่ไม่คมตัด
ต้นกล้วย ที่ที่ขาดย่อมไม่เกลี้ยงเกลา ดาบสก็ไม่ผ่านไปจับพลัน. ยังได้ยินเสียงจึง
ต้องทำความพยายามอย่างแรงจันใด. การเจริญมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้นของ
สัทธาวิมุตบุคคลก็เห็นปานนั้น. อนึ่ง เหมือนเอาดาบที่ลับจนคมกริบตัด
ต้นกล้วย ที่ที่ตัดก็เกลี้ยงเกลา. ดาบก็ผ่านไปจับพลัน เสียงก็ไม่ได้ยิน ไม่ต้อง
พยายามอย่างแรงจันใด. พึงทราบการเจริญมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้นของ
ปัญญาวิมุตบุคคลก็ฉนั้น.

บุคคลชื่อว่า **ธัมมานุสारी** เพราะระลึกเนื่อง ๆ ในธรรม. บทว่า
ธมฺโม คือ **ปัญญา**. อธิบายว่า เจริญมรรคอันมีปัญญาเป็นเบื้องหน้า. อนึ่ง ใน
สัทธานุสारीบุคคล ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บุคคลทั้งสองนี้ เป็นผู้ตั้งอยู่ใน
โศคาปัตติมรรคเช่นกัน. แม้ข้อนี้ท่านก็กล่าวไว้ว่า เมื่อบุคคลปฏิบัติเพื่อทำให้
แจ้งโศคาปัตติผล อินทรีย์ย่อมมีประมาณยิ่ง. ผู้นำปัญญา ย่อมเจริญมรรคอัน
มีปัญญาเป็นหัวหน้า. บุคคลนี้เรากล่าวว่า ธัมมานุสारीบุคคล. อนึ่ง เมื่อบุคคล
ได้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโศคาปัตติผล สัทธาอินทรีย์ย่อมมีประมาณยิ่ง. ผู้นำศรัทธา
ย่อมเจริญมรรคอันมีศรัทธาเป็นหัวหน้า. บุคคลนี้เรากล่าวว่า สัทธานุสारी.
นี่เป็นความสังเขปในบทนี้.

แต่โดยพิสดาร กล่าวมีอุกโตภาควิมุตกลาเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ใน
อริการแห่งปัญญาภาวนาในวิสุทธิมรรค. เพราะฉะนั้น พึงทราบโดยนัยดัง
กล่าวแล้วในวิสุทธิมรรคนั้นนั่นแล.

เพื่อแสดงวิภาคแห่งบุคคลเหล่านั้นจึงยกบาลีมาในที่นี้. พึงทราบ
ข้อความในบาลีนั้นดังต่อไปนี้. เพราะชื่อว่าอรูปสมบัติเว้นรูปสมบัติเสียแล้ว
ย่อมมีไม่ได้. ฉะนั้นแม้เมื่อกล่าวว่า **อารูปปา** ก็พึงทราบว่า เป็นอันท่าน

กล่าวถึงวิโมกข์ ๘ ด้วย. บทว่า กายเนน ผุสิตฺวา คือถูกต้องด้วยนามกาย อันเกิดร่วมกัน. บทว่า ปญฺญา ยจฺสุทฺ ทิสฺวา คืออาสวะบางเหล่าของเขา ลึกลงไปแล้วเพราะเห็นอริยสังขารนั้น. เพราะเหตุนี้ควรละอาสวะส่วนหนึ่ง ด้วยปฐมมรรคเป็นต้น. บทว่า ตถาคตฺ ปเวทิตา คืออริยสัง ๔ อัน พระตถาคตทรงประกาศแล้ว. บทว่า ปญฺญา โวทิสฺสา โหหนฺติ คือธรรมทั้งหลายเป็นอันผู้เห็นดีแล้วด้วยมรรคปัญญา เพราะสะสมความประพฤติไว้ในอรรถด้วยอรรถ ในเหตุด้วยเหตุอย่างนี้ว่า ศีล สมาธิ วิปัสสนา มรรคและผล ท่านกล่าวไว้ในที่นี้. บทว่า โวจริตา คือประพฤติดีแล้ว. บทว่า สทฺธา นิวิฐฺสา โหติ ได้แก่ โอบกัปปนศรัทธาตั้งมั่นแล้ว.

บทว่า มตฺตโส นิชฺฌานํ ชมนฺติ ธรรมทั้งหลายที่พระตถาคต ประกาศแล้วย่อมควรซึ่งความเพ่งพินิจโดยประมาณ. คือควรตรวจดูโดยประมาณ. บทว่า สทฺธามตฺตํ คือศรัทธานั้นแหละ. บทนอกนั้นเป็นไวยากรณ์ของ บทว่า สทฺธามตฺตํ นั้นเอง.

เพราะเหตุนี้ในบุคคลผู้ควรทำความไม่ประมาณเหล่านี้ พระเสขะ ผู้แทงตลอดมรรคผล ๓ จำพวกเหล่านั้นเสพเสนาสนะอันสมควร คบกัถยามิตร ทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ย่อมถือเอาพระอรหัตตามลำดับ. เพราะฉะนั้น อธิบายความแห่งบาลีแห่งบทเหล่านั้นเป็นอันตั้งไว้ตามสมควรแล้ว.

อนึ่งในที่สุดท่านผู้เพียบพร้อมด้วยโศคาปัตติมรรคทั้งสองเหล่านั้น เสพเสนาสนะอันสมควรแก่มรรคนั้น คบกัถยามิตรทำอินทรีย์ให้สงบ เสพ คบ ทำอินทรีย์ให้เสมอ เพื่อประโยชน์แก่มรรค ๓ ในเบื้องบน จักบรรลุ พระอรหัตตามลำดับ นี่เป็นความอธิบายบาลีในสูตรนี้ด้วยประการฉะนี้. ส่วน ท่านผู้พูดนอกริตนอกรอยจับเอาบาลีนี้แหละแล้วกล่าวว่า โลกุตตรมรรคมิได้

เป็นไปในขณะจิตดวงเดียวแต่เป็นไปในขณะจิตหลายดวง. ฟังกล่าวกะผู้พูด
นั้นว่า ผิดว่า เสพเสนาสนะด้วยจิตดวงหนึ่ง คบกัถยามิตรด้วยจิตดวงหนึ่ง
ทำอินทรีย์ให้เสมอด้วยจิตดวงหนึ่งท่านหมายว่า มรรคจิตเป็นจิตดวงอื่น แล้ว
กล่าวว่ามรรคมิได้เป็นไปในขณะจิตดวงหนึ่ง เป็นไปในขณะจิตหลายดวงนะซิ.
เมื่อเป็นอย่างนั้นผู้เสพเสนาสนะย่อมเห็นภูเขามีสว่างเป็นสีเขียว เห็นป่า ได้
ยินเสียงเนื้อและนก คมกลิ่นดอกไม้ ผลไม้ คีมน้ำ ลิ้มรส นั่ง นอน ถูก
ต้องผัสสะ. เมื่อเป็นอย่างนั้น แม้ความเพียบพร้อมด้วยวิญญาณ ๕ ก็จักเป็น
ความเพียบพร้อมแห่งโลกุตระนั่นเอง. ก็หากท่านรับข้อนั้น. ย่อมขัดกับ
พระศาสดา. พระศาสดาตรัสถึงกองแห่งวิญญาณ ๕ ว่าเป็นอภัยกถุโดยส่วน
เดียว. เป็นการคัดค้านกุศลและอกุศลของผู้เพียบพร้อมด้วยมรรคนั้น. อนึ่ง
โลกุตระมรรคเป็นกุศลส่วนเดียว. เพราะฉะนั้นควรประกาศให้รู้ไว้ว่าท่านจง
ละวาทะนั้นเสีย. หากผู้พูดนั้นไม่ยอมตามสัญญาควรส่งไปด้วยคำว่า ท่านจงไป
จงเข้าไปสู่วิหารแต่เช้าตรู่แล้วคัมยาอุ.

บทว่า **นาหิ ภกฺขเว อาทิเกเนว** ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา
ไม่กล่าวการตั้งอยู่ในอหัตผลเป็นครั้งแรกเท่านั้น คุณจบกระโดดไปฉะนั้น.
บทว่า **อนุปฺพุพฺพลฺกฺขา** เป็นปฐมาวิภัตติลงในอรรถแห่งตติยาวิภัตติ แปลว่า
ด้วยการศึกษาโดยลำดับ. แม้ใน ๒ บทต่อไปก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า
สทฺฐาชาโต เกิดศรัทธาคือมีศรัทธาเกิดแล้วด้วยศรัทธาอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
สำเร็จ. บทว่า **อุปฺสงฺกมิ** คือยอมเข้าไปหาครู. บทว่า **ปยิรุปาสติ** คือ
ยอมนั่งในสำนักครู. บทว่า **ชาเรติ** คือยอมทรงไว้ทำให้คล่องแคล่ว. บทว่า
ฉนฺโท ชายติ ฉันทะยอมเกิด ได้แก่ฉันทะคือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำยอม
เกิด. บทว่า **อุสุสฺสหติ** ย่อมอุตฺสาหะ คือทำความเพียร. บทว่า **ตุเลติ** ย่อม
ไต่ตรองคือไต่ตรองว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. บทว่า **ตุลยิตฺวา**
ปทฺหติ ครั้นไต่ตรองแล้วย่อมตั้งความเพียร คือเมื่อไต่ตรองด้วยวิปัสสนา
เป็นเครื่องพิจารณาอย่างนี้ยอมตั้งความเพียรในมรรค. บทว่า **ปหิตฺตโต** คือ

มีตนส่งไปแล้ว. บทว่า กายน เจว ปรมสจฺจํ ย่อมทำให้แจ้งซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย คือย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพานสัจจะด้วยนามกาย. บทว่า ปญฺญาจ คือย่อมแทงตลอด ย่อมเห็นด้วยมรรคปัญญาอันสัมปยุตด้วยนามกาย.

บัดนี้เพราะภิกษุเหล่านั้นได้ข่าว่าพระศาสดาเสด็จมาไม่ทำแม่เพียงการต้อนรับ. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงติเตียนความประพฤติของภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า สปิ นาม ภิกฺขเว สทุธา นาโหสิ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลายแม้ศรัทธาก็ไม่มีดังนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า กิวนฺนเรวิเม คือในที่ไกลแสนไกล. ควรจะกล่าวว่าได้หลีกไปแล้วร้อยโยชน์บ้าง พันโยชน์บ้าง. แต่ไม่กล่าวอะไร ๆ ได้เลย.

บทว่า จตุปฺปทํ เวยฺยาकरणํ ท่านกล่าวหมายถึงการพยากรณ์อริย-
สัจ ๔. บทว่า ยสฺสทฺทฺทฺทฺทฺส ตตฺตบพเปณ ยสฺส อุตฺทฺทฺทฺทฺส ความว่า
อันเรายกขึ้นแสดงแล้ว. บทว่า โยปี โส ภกฺขเว สตุธา. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
หลายศาสดาใด ท่านแสดงถึงศาสดาภายนอก. บทว่า เอวรูปิ คือมีชาติอย่างนี้.
ปโณปณฺวียา เหมือนดังของตลาด คือมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ. บท น อูปติ
ไม่เข้าถึง คือไม่มี. อธิบายว่า ไม่มีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ ดูเวลาซื้อและขาย. เมื่อ
พูดว่าโคตัวนี้ราคาเท่าไร ราคา ๒๐ ชื่อว่าราคาขึ้น. เมื่อพูดว่าโคตัวนี้ราคาไม่
ถึง ๒๐ ราคา ๑๐ เท่านั้นชื่อว่าราคาลง. เมื่อพูดปฏิเสธคำนี้ ชื่อว่าราคาไม่ขึ้น
ไม่ลง.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงการขึ้น ๆ ลง ๆ นั้นจึงตรัสว่า
ก็เมื่อเหตุอย่างนี้พึงมีแก่เรา. เราพึงทำเหตุนั้น. ก็เมื่อเหตุนั้นไม่พึงมีแก่เรา
เราไม่พึงทำเหตุนั้น. บทว่า ก็ ปน ภิกฺขเว. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทำไมเล่า
ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกี่ยวข้องด้วยอามิสทั้งหลายโดยประการ
ทั้งปวง. การมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ เห็นปานนี้จักควรอย่างไร แก่พระศาสดา
ผู้เกี่ยวข้องแล้วอย่างนี้. บทว่า ปรีโยคฺยห วตฺตโต ผู้หยังลงแล้วประพฤติ

คือหยังลงยกขึ้นถือเอาแล้วประพุดิ. บทว่า **อัย ปน ฆมฺโม** คือสภาพนี้.
บทว่า **ชานาติ ภควา นาหิ ชานามิ** พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ เราไม่รู้
คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้อานิสงส์ในการฉันอาหารหนเดียว เราไม่รู้. ภิกษุ
เว้นการฉัน ๓ ครั้งต่อวันด้วยเชื่อในเราแล้ว ฉันอาหารหนเดียว. บทว่า
รพฺพหฺนีย คือองกาม. บทว่า **โอชวฺนุตฺ** มีโอชาก็มีความอร่อย. พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงความเพียรมีองค์ ๔ ด้วยบทนี้ว่า **กามํ ตโจ จ** จริงอยู่
ในบทนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า บุคคลตั้งความเพียรประกอบด้วยองค์
๔ อย่างนี้ คือ หนึ่งเป็นองค์ ๑ เอ็นเป็นองค์ ๑ กระจุกเป็นองค์ ๑ เนื้อและ
เลือดเป็นองค์ ๑ แล้วปฏิบัติอย่างนี้ว่า เราไม่บรรลุพระอรหัตแล้วจักไม่ลุกขึ้น
ดังนี้. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนาลงด้วยธรรมเป็นยอดแห่งพระอรหัต
ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ควรแนะนำได้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถากีฎาภิสิริสูตรที่ ๑๐

จบวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรในวรรคนี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. จูฬราหูโลวาทสูตร	๒. มหาราหูโลวาทสูตร
๓. จูฬมาลุงกยโธวาทสูตร	๔. มหามาลุงกยโธวาทสูตร
๕. ภัททาสิสุตฺร	๖. ลทุกิโกปมสูตร
๗. จาคุมสูตร	๘. นพกปานสูตร
๙. โคลิสถานิสูตร	๑๐. กีฎาภิสิริสูตร

๓. ปริพาชกวรรค

๑. จุฬวัจนโคตตสูตร

เรื่องปริพาชกวัจนโคตร

[๒๔๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลาในป่ามหาวัน เขตเมืองเวสาลี ก็สมัยนั้น ปริพาชกวัจนโคตร อาศัยอยู่ในปริพาชการาม ซึ่งมีต้นมะม่วงขาวต้นหนึ่ง. ครั้งนั้นแล เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งห่มแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังเมืองเวสาลี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า เราจะเที่ยวบิณฑบาตในเมืองเวสาลีก่อนก็ยิ่งเข้านัก ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาวัจนโคตรที่ปริพาชการาม อันมีต้นมะม่วงขาวต้นหนึ่งเถิด. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาปริพาชกวัจนโคตร ถึงปริพาชการาม ซึ่งมีต้นมะม่วงขาวต้นหนึ่ง ปริพาชกวัจนโคตรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล แล้วได้กราบทูลว่า ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเถิด พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาดีแล้วกว่าจะเสด็จมาในที่นี้นานทีเดียว ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง นี้ อาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว แม้ปริพาชกวัจนโคตรก็ถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๒๔๑] ปริพาชกวัจนโคตรนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นสัพพัญญู มีปรกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปฏิญญาญาณทัสนะ ไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับก็ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสนะปรากฏ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 441

แล้วเสมอติดต่อกันไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นสัตพัญญู มีปรกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปฎิญาญาณทัสนะไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี หยุดอยู่ที่ดี หลับอยู่ที่ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสนะปรากฏแล้วเสมอติดต่อกันไป ดังนี้ เป็นอันกล่าวตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ไม่เชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำที่ไม่เป็นจริง และเชื่อว่าพยากรณ์ถูกสมควรแก่ธรรมแลหรือ อนึ่ง วาทะและอนุวาทะอันเป็นไปกับด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้จะคิดเทียบแลหรือ.

ดูก่อนวัจจะ ชนที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นสัตพัญญู มีปรกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปฎิญาญาณทัสนะไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี หยุดอยู่ที่ดี หลับก็ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสนะปรากฏแล้วเสมอติดต่อกันไป ดังนี้ไม่เป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว และเชื่อว่ากล่าวต่อเราด้วยคำที่ไม่เป็นจริง.

พยากรณ์วิชา ๓

[๒๔๒] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าทั้งหลายจะพยากรณ์อย่างไร จึงจะเป็นอันกล่าวตามพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ไม่เชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง เป็นอันพยากรณ์ถูกสมควรแก่ธรรม อนึ่ง วาทะและอนุวาทะอันเป็นไปกับด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้จะฟังคิดเทียบเล่า.

ดูก่อนวัจจะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า พระสมณโคดมเป็นเทวิชชะดังนี้ แล เป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว เชื่อว่าไม่กล่าวต่อเราด้วยคำไม่จริง เชื่อว่าพยากรณ์ถูกสมควรแก่ธรรม อนึ่ง วาทะและอนุวาทะอันเป็นไปกับด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้ฟังคิดเทียบเลย.

ดูก่อนวัจระ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะระลึกถึงชาติก่อนได้ เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยทุกข์เสวยสุขอย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนวัจระ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่าสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน พระอริยเจ้าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เขาเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก. เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ดูก่อนวัจระ เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่.

ดูก่อนวัจจะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า พระสมณโคดมเป็นเทวิหชะ เป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว ชื่อว่าไม่กล่าวคู่เราด้วยคำไม่เป็นจริง เป็นอันพยากรณ์ถูก สมควรแก่กรรม อนึ่ง วาตะและอนุวาตะอันไปกับด้วยเหตุ บางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้พึงติเตียน.

ลัทธิเดียรถีย์ไปสวรรค์ไม่ได้

[๒๔๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปริพาชกวัจจนโคตร ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระโคดม คฤหัสถ์บางคนยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้ เมื่อตายไป ย่อมทำที่สุดทุกข์ได้มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ คฤหัสถ์ที่ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้แล้ว เมื่อตายไป จะทำที่สุดทุกข์ได้นั้น ไม่มีเลย.

ข้าแต่พระโคดม ก็คฤหัสถ์บางคนยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้ เมื่อตายไป เข้าถึงโลกสวรรค์ได้ มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ คฤหัสถ์ที่ละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ยังไม่ได้แล้ว เมื่อตายไปได้ไปสวรรค์นั้น ไม่ใช่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย เท่านั้น โดยที่แท้ มีอยู่มากทีเดียว.

ข้าแต่ท่านพระโคดม อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะทำที่สุดทุกข์ได้ มีอยู่บ้างหรือ.

ดูก่อนวัจจะ อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะทำที่สุดทุกข์ได้นั้น ไม่มีเลย.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะไปสวรรค์ได้ มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจฉะ แต่ภักทรักปนี้ไปได้เก้าสิบเอ็ดกัปที่เราระลึกได้ เราจักได้
รู้จักอาชีพบางคนที่ไปสวรรค์หามิได้ นอกจากอาชีพคนเดียว ที่เป็นกรรมวาที
กิริยาที.

ข้าแต่ท่านพระโคดม เมื่อเป็นเช่นนั้น ลัทธินของเดียรถีย์เป็นอันสูญ
โดยที่สุดจากคุณเครื่องไปสู่สวรรค์นะซี.

อย่างนั้นวัจฉะ ลัทธินของเดียรถีย์นี้ เป็นอันสูญโดยที่สุด แม้จากคุณ
เครื่องไปสู่สวรรค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ปรีพาทกิจฉโคตร
ยินดี ชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบจพวัจฉโคตตสูตรที่ ๑

อรรถกถาปรีพาทกวรรค

๑. อรรถกถาเทวิชวัจฉสูตร*

เทวิชวัจฉสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับ
มาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นว่า เอกปฺลฺลฺทริกึ ตันมะม่งขาท่านเรียกว่า
ปฺลฺลฺทริกึ. ชื่อว่า เอกปฺลฺลฺทริกึ เพราะต้นปฺลฺลฺทริกึต้นนั้นมีอยู่ต้นเดียวใน
อารามนั้น. บทว่า เอตทโหสิ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริ เพราะ
มีพระประสงค์จะเสด็จเข้าไป ในปรีพาทการานั้น. บทว่า จิรสฺสึ โข ภนฺเต
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญกว่าพระองค์จะเสด็จมานานทีเดียว หมายถึงเคยเสด็จมาตาม

๑. บาลีว่า จพวัจฉโคตตสูตร.

ปรกติ. ในบทว่า **ชมฺมสฺส จ อหุชฺชมฺมิ** ธรรมสมควรแก่ธรรมนี้ สัพพัญญุตญาณ
ชื่อว่า **ธรรม**. การพยากรณ์แก่มหาชนชื่อว่า **อนุธรรม** (ธรรมสมควร).
บทที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วในฉีกสูตรนั้นแล. บทว่า **น เม** ไม่เป็นอันกล่าว
ตามคำที่เรากล่าวแล้ว คือ ตั้งอยู่ในความไม่เห็นชอบ ปฏิเสธแม้ความเห็นชอบ.
เพราะพระสัพพัญญومیปรกติเห็นสิ่งทั้งปวง ทรงปฏิญาณญาณทัสนะ ไม่มีส่วน
เหลือ ฉะนั้นญาณทัสนะนี้ควรรู้ตาม. บทว่า **จรโต จ เม ปจฺจุปฺภุจฺจิตฺ** เมื่อ
เราเดินไปก็ดี ญาณทัสนะปรากฏแล้วนี้ ไม่สมควรรู้ตาม. เพราะพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงดำเนินด้วยพระสัพพัญญุตญาณแล้วทรงรู้. ฉะนั้นทรงตั้งอยู่ในความ
ไม่เห็นชอบ ปฏิเสธแม้ความชอบจึงตรัสอย่างนี้. ในบทว่า **อาสวานํ ขยา**
นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสว่า เพียงใด. เพราะอาสวะทั้งหลายที่สิ้นไปแล้ว
ครั้งเดียว มิได้มีอาสวะที่จะพึงสิ้นไปอีก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวย่อ
พระคุณทั้งสิ้นด้วยวิขา เหล่านี้ คือ ทรงแสดงคุณ คือ ความรู้ในอดีต
ด้วยปุปฺเพนิวาสญาณ ๑ ทรงแสดงคุณ คือ ความรู้ในปัจจุบัน ด้วยทิพจักขุ-
ญาณ ๑ ทรงแสดงโลกุตตรญาณ ด้วยอัสวักขยญาณ ๑. บทว่า **คิหฺสัทยิชนํ**
สังโยชน์ของคฤหัสถ์ คือ ความผูกพันของคฤหัสถ์คือความใคร่ในบริวารของ
คฤหัสถ์. บทว่า **นตฺถิ โข วจฺจ** คุณก่อนวิจจะ ไม่มีเลย คือ ผู้ยังไม่ละ
คิหิสังโยชน์ ชื่อว่าจะทำที่สุดทุกข์ย่อมไม่มี. แม้บุคคลเหล่าใดดำรงเพศคฤหัสถ์
คือ สันตติมหาอำมาตย์ อุกกเสนะ เศรษฐีบุตร วิตโสกธารกะ ก็บรรลุ
พระอรหัตได้. แม้บุคคลเหล่านั้น ก็ยังความใคร่ในสังขารทั้งปวงให้ห่างไป
ด้วยมรรคแล้วบรรลุได้. แต่เมื่อบรรลุแล้วก็ไม่ต้องอยู่ด้วยเพศนั้น. ชื่อว่าเพศ
คฤหัสถ์นี้แล้ว ไม่สามารถทรงคุณอันสูงสุดไว้ได้. เพราะฉะนั้น ผู้ตั้งอยู่ในเพศ
คฤหัสถ์นั้นบรรลุพระอรหัตแล้วย่อมบวช หรือปรินิพพานในวันนั้นเอง. แต่
ภุมมเทวตายังดำรงอยู่ได้. เพราะเหตุไร. เพราะมีโอกาสที่จะแผ่ตัวอยู่ได้.

ในกามภพที่เหลือ พระอริยบุคคล ๓ จำพวกมีพระโศดาบันเป็นต้น ยังดำรงอยู่ได้ในมนุษยโลก. ในกามาวจรเทวโลก พระโศดาบันและพระสกทาคามี ยังดำรงอยู่ได้. แต่พระอนาคามีและพระชีนาสพจะดำรงอยู่ในกามาวจรเทวโลก นี้ไม่ได้. เพราะเหตุไร. เพราะที่นั่นมิใช่เป็นที่อยู่ของชนผู้ละอายแล้ว. และที่นั่นมิใช่เป็นที่ปกปิดที่สมควรแก่วิเวกขอพระชีนาสพเหล่านั้น.

ด้วยประการฉะนี้ พระชีนาสพจึงปรินิพพาน ณ ที่นั่น. พระอนาคามี จุตไปแล้วไปเกิดในชั้นสุทธาวาส. พระอริยะแม่ ๘ จำพวก ย่อมดำรงอยู่ในภูมิ เบื้องบน แต่กามาวจรเทวโลกได้. บทว่า โสจาปี กมฺมวาทิ คือ อาชีวกที่เป็นกรรมวาทิ. บทว่า กิริยวาทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคัดค้านผู้อื่นแล้ว ทรงกล่าวถึงพระองค์เองเท่านั้นในที่สุด ๘๕ กัป. ได้ยินว่า ในครั้งนั้นพระมหาสัตว์ทรงผนวชเพื่อทรงสอบสวนลัทธิปาສัณທး (เป็นลัทธิเกี่ยวกับตัณหา และทิฏฐิ). ครั้นทรงทราบวาลัทธิปาສัณທးนั้นไม่มีผล ก็มีได้ทรงเลิกละความเพียรได้เป็นกิริยวาทิไปบังเกิดบนสวรรค์. เพราะฉะนั้นจึงตรัสอย่างนี้. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาเตวิชชว้จลสูตรที่ ๑

๑. บาลีว่า ๘๑ กัป

๒. อัคคิวัจจโคตตสูตร

เรื่องปริพาชกวัจจโคตร

[๒๔๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล ปริพาชกวัจจโคตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัย พอให้ระลึกลับไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ทิวฎฐิ ๑๐ อย่าง

[๒๔๕] ปริพาชกวัจจโคตร นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

คุณก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกมีที่สุด สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

คุณก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า ชีพก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป ไม่มีอยู่ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก็ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

[๒๔๖] พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคดม ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจละ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น ๆ ล ๆ พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคดม ท่านพระโคดมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตาย มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ดังนี้หรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจละ.

เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นโทษอะไรหรือ จึงไม่ทรงเข้าถึงทิฏฐิเหล่านี้ โดยประการทั้งปวงเช่นนี้.

[๒๔๗] คุก่อนวัจจะ ความเห็นว่าโลกเที่ยง... โลกไม่เที่ยง... โลกมีที่สุด... โลกไม่มีที่สุด... ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น... ชีพก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง... สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่.. สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี... สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ ดังนั้น เป็นความเห็นที่รกชัฏ เป็นความเห็นอย่างกันดาร เป็นความเห็นที่เป็นเสี้ยนหนาม เป็นความเห็นที่กวัดแกว่ง เป็นความเห็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ เป็นไปกับด้วยทุกข์ เป็นไปกับด้วยความลำบาก เป็นไปกับด้วยความคับแค้น เป็นไปกับด้วยความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน .

คุก่อนวัจจะ เราเห็นโทษนี้แล จึงไม่เข้าถึงทิฏฐิเหล่านี้ โดยประการทั้งปวงเช่นนี้.

ก็ความเห็นอะไร ๆ ของท่านพระโคตม มีอยู่บ้างหรือ.

คุก่อนวัจจะ ก็คำว่าความเห็นดังนี้ ตถาคตกำจัดเสียแล้ว คุก่อนวัจจะ ก็ตถาคตเห็นแล้วว่า ดังนี้ รูป ดังนี้ ความเกิดแห่งรูป ดังนี้ ความดับแห่งรูป ดังนี้ เวทนา ดังนี้ ความเกิดแห่งเวทนา ดังนี้ ความดับแห่งเวทนา ดังนี้ สัญญา ดังนี้ ความเกิดแห่งสัญญา ดังนี้ ความดับแห่งสัญญา ดังนี้ สังขาร ดังนี้ ความเกิดแห่งสังขาร ดังนี้ ความดับแห่งสังขาร ดังนี้ วิญญาณ ดังนี้ ความเกิดแห่งวิญญาณ ดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ตถาคตพ้นวิเศษแล้ว เพราะความสิ้นไป เพราะคลายกำหนัด เพราะดับสนิท เพราะสละ เพราะปล่อย เพราะไม่ถือมั่น ซึ่งความ

สำคัญทั้งปวง ซึ่งความต้องการทั้งปวง ซึ่งความถือว่าเรา ว่าของเรา และ
ความถือตัวนอนอยู่ในสันดานทั้งปวง.

ปัญหาว่าด้วยผู้หลุดพ้น

[๒๔๘] ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ภิกษุผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้วอย่างนี้ จะ
เกิดในที่ไหน.

ดูก่อนวัจระ คำว่า จะเกิดดังนี้ ไม่ควรเลย.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าเช่นนั้น จะไม่เกิดขึ้นหรือ.

ดูก่อนวัจระ คำว่า ไม่เกิดดังนี้ ก็ไม่ควร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าเช่นนั้น เกิดก็มี ไม่เกิดก็มีหรือ.

ดูก่อนวัจระ คำว่า เกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ดังนี้ ก็ไม่ควร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าเช่นนั้น เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่หรือ.

ดูก่อนวัจระ คำว่า เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่ ดังนี้ ก็ไม่ควร.

[๒๔๙] พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภิกษุผู้
มีจิตพ้นวิเศษแล้วอย่างนี้ จะเกิดในที่ไหน ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจระ คำว่า
จะเกิดดังนี้ไม่ควร ฯ ล ฯ พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม
ถ้าเช่นนั้นเกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่หรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจระ คำว่า
เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่ ดังนี้ ก็ไม่ควร ข้าแต่ท่านพระโคตม ในข้อนี้ข้าพเจ้า
ถึงความไม่รู้ ถึงความหลงแล้ว แม้เพียงความเลื่อมใสของข้าพเจ้าที่ได้มีแล้ว
เพราะวาทะที่ตรัสไว้ในเบื้องต้นของท่านพระโคตม บัดนี้ได้หายไปเสียแล้ว.

[๒๕๐] ดูก่อนวัจระ ควรแล้วที่ท่านจะไม่รู้ ควรแล้วที่ท่านจะหลง
เพราะว่าธรรมนี้เป็นธรรมลุ่มลึก ยากที่จะเห็น ยากที่จะรู้ สงบระงับ ประณีต
ไม่ใช่ธรรมที่จะหยั่งถึงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ ธรรมนั้น

อันท่านผู้มีความเห็นเป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีความชอบใจ
เป็นอย่างอื่น มีความเพียรในทางอื่น อยู่ในสำนักของอาจารย์อื่น รู้ได้โดยยาก
ดูก่อนวัจจะ ถ้าเช่นนั้น เราจักข้อนถามท่านในข้อนี้ ท่านเห็นควรอย่างไร
ก็พึงพยากรณ์อย่างนั้น ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าไฟลุกโพลงอยู่
ต่อหน้าท่าน ท่านจะพึงรู้หรือว่า ไฟนี้ลุกโพลงต่อหน้าเรา.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าไฟลุกโพลงต่อหน้าข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพึงรู้ว่า
ไฟนี้ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าเรา.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าใคร ๆ พึงถามท่านอย่างนี้ว่า ไฟที่ลุกโพลงอยู่ต่อ
หน้าท่านนี้ อาศัยอะไรจึงลุกเล่า ท่านถูกถามอย่างนี้แล้วจะพยากรณ์ว่า
อย่างไร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าใคร ๆ ถามข้าพเจ้าอย่างนี้ว่า ไฟที่ลุกโพลง
ต่อหน้าท่านนี้ อาศัยอะไรจึงลุก ข้าพเจ้าถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์อย่าง
นี้ว่า ไฟที่ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าเรานี้อาศัยเชื้อ คือหญ้าและไม้จึงลุกอยู่.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าไฟนั้นดับไปต่อหน้าท่าน ท่านพึงรู้หรือว่าไฟนี้ดับ
ไปต่อหน้าเราแล้ว.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าไฟนั้นดับไปต่อหน้าข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพึงรู้ว่า
ไฟนี้ดับไปต่อหน้าเราแล้ว.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าใคร ๆ พึงถามท่านอย่างนี้ว่า ไฟที่ดับไปแล้วต่อหน้า
ท่านนั้น ไปยังทิศไหนจากทิศนี้ คือทิศบูรพา ทิศปัจฉิม ทิศอุดร หรือทิศ
ทักษิณ ท่านถูกถามอย่างนี้แล้ว จะพยากรณ์ว่าอย่างไร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้อนั้นไม่สมควร เพราะไฟนั้นอาศัยเชื้อคือหญ้า
และไม้จึงลุก แต่เพราะเชื่อนั้นสิ้นไป และเพราะไม่มีของอื่นเป็นเชื้อ ไฟนั้น
จึงถึงความนับว่าไม่มีเชื้อ ดับไปแล้ว

การละชั้น ๕

[๒๕๑] ฉะนั้นเหมือนกัน ว่าจะ บุคคลเมื่อบัญญัติว่าเป็นสัตว์ ฟัง บัญญัติเพราะรูปใด รูปนั้นตถาคตะได้แล้ว มีมูลรากอันขาดแล้ว ทำให้เป็น จุดตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ตถาคตะ พ้นจากการนับว่ารูปมีคุณอันลึก อันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรฉะนั้น ไม่ควรจะกล่าวว่าจะเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าจะไม่เกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าจะเกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ไม่ควรจะกล่าวว่าจะ เกิดก็หาไม่ได้ ไม่เกิด ก็หาไม่ได้ บุคคลเมื่อบัญญัติว่าเป็นสัตว์ ฟังบัญญัติเพราะเวทนาใด... เพราะ สัญญาใด... เพราะสังขารเหล่าใด... เพราะวิญญาณใด... วิญญาณนั้น ตถาคตะได้แล้ว มีมูลรากอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุดตาลยอดด้วน ถึงความ ไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ตถาคตะพ้นจากการนับว่าวิญญาณ มีคุณอันลึก อันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก เปรียบเหมือน มหาสมุทรฉะนั้น ไม่ควรกล่าวว่าจะเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าจะไม่เกิด ไม่ควร จะกล่าวว่าจะ เกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ไม่ควรจะกล่าวว่าจะ เกิดก็หาไม่ได้ ไม่เกิดก็หาไม่ได้.

ปริพาชกวัจจโคตรถึงสรณคมน์

[๒๕๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปริพาชกวัจจโคตร ได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม เปรียบเหมือนต้นสาละใหญ่ ในที่ใกล้บ้านหรือนิคม กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ ของต้นสาละ ใหญ่นั้น จะหลุดร่วง กะเทาะไป เพราะเป็นของไม่เที่ยง สมัยต่อมา ต้นสาละ ใหญ่นั้นปราศจาก กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้แล้ว คงเหลืออยู่แต่ แก่นล้วน ๆ ฉะนั้น พระพุทธพจน์ของท่านพระโคตม ก็ฉะนั้น ปราศจากกิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ คงเหลืออยู่แต่แก่นเป็นสาระล้วน ๆ.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคลลหายของที่คว่ำเปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้ ฉันทใด ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ถึงท่านพระโคดม พระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคดม จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

จบอัคคิวัจน โคตตสูตรที่ ๒

๒. อรรถกถาอัคคิวัจนสูตร

อัคคิวัจนโคตตสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สัต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า น โข อหิ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในครั้งแรกที่เราไม่เห็นว่าเป็นโลกเที่ยง. ในครั้งที่ ๒ ตรัสว่า เราไม่เห็นว่าเป็นโลกขาดสูญ. พึงทราบการปฏิเสธในทวารด้วยคำมีอาทิว่า โลกมีที่สุดและไม่มีที่สุด ด้วยประการฉะนี้. วาเทนีว โหติ จ น จ โหติ สัตว์ตายไปแล้วมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี เป็นวาเทว่าเที่ยงบางอย่างในที่นี้. วาเทนีว สัตว์ตายไปแล้วมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ พึงทราบว่าเป็น อมราวิกเขปะ (ทฤษฎีคืนได้ไม่ตายตัว).

บทว่า สทุกุข เป็นไปกับด้วยทุกข์ คือเป็นไปกับด้วยทุกข์ ด้วยทุกข์ อันเกิดแต่กิเลส และด้วยทุกข์อันเกิดแต่วิบาก. บทว่า สวิฆาต เป็นไปกับ

๑. บาลีเป็นอัคคิวัจนโคตตสูตร.

ด้วยความลำบาก คือเป็นไปกับด้วยความลำบากด้วยอำนาจทุกข์ ๒ อย่างเหล่านั้น. บทว่า **สตูปายาส** เป็นไปกับด้วยความคับแค้น คือเป็นไปกับด้วยความคับแค้นด้วยอำนาจทุกข์เหล่านั้น. บทว่า **สปริพาท** เป็นไปกับด้วยความเร่าร้อนด้วยอำนาจแห่งทุกข์เหล่านั้นนั้นแหละ. บทว่า **กิญจิ ทิฏฐิจิต** ความว่า ว่าจะทูลถามว่า แม้ความเห็นไร ๆ ที่พระองค์ทรงชอบ ทรงพอใจแล้วถือเอามืออยู่หรือ. บทว่า **อปนิต** นำออกไปแล้ว คือตถาคตกำจัดแล้วไม่เข้าไปหาแล้ว. บทว่า **ทิฏฐิ** คือเห็นด้วยปัญญา. บทว่า **ตสุมา** เพราะฉะนั้น ตถาคตได้เห็นความเกิดและความเสื่อมแห่งขั้น ๕. บทว่า **สพฺพมณฺเฑิตาน** ซึ่งความสำคัญทั้งปวง คือซึ่งความสำคัญคือค้นหาทิฏฐิและมานะแม่ทั้ง ๓ ทั้งปวง. แม้บทว่า **มธิตาน** ก็เป็นไวพจน์ของบทเหล่านั้นนั่นเอง.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงจำแนกบทเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงจึงตรัสว่า **สพฺพอหฺงการมมฺงการมานานุสฺยาน** ความถือว่าเรา ว่าของเรา และความถือตัวอันนอนอยู่ในสันดานทั้งปวง. จริงอยู่ในบทนี้พึงทราบความดังนี้. ความถือว่าเราเป็นทิฏฐิ. ความถือว่าของเราเป็นค้นหา. ความถือตัวอันนอนอยู่ในสันดานเป็นมานะ. บทว่า **อนุปาทา วิมุตโต** ตถาคตพ้นวิเศษแล้วจากความไม่ถือมั่น คือพ้นเพราะไม่ถือธรรมไร ๆ ด้วยอุปาทาน ๔. บทว่า **น อูปติ** คือไม่ควร.

อนึ่ง พึงทราบความในบทนี้ดังต่อไปนี้. บทว่า **น อูปชฺชติ** ไม่เกิดขึ้นนี้ ควรรู้ตาม. แต่เพราะเมื่อตรัสอย่างนี้ปริพาชกนั้น พึงถือเอาความขาดสูญ. อนึ่งบทว่า **อูปชฺชติ** ย่อมเกิด. พึงถือเอาความเที่ยงอย่างเดียว. บทว่า **อูปชฺชติ จ โน อูปชฺชติ จ** เกิดก็มี ไม่เกิดก็มี พึงถือเอาความเที่ยงบางส่วน. บทว่า **เนว อูปชฺชติ น จ อูปชฺชติ** เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่เป็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 455
ความเห็นดินได้ไม่ตายตัว ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า วัจนปริพาชกนี้
ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว จะไม่ได้ที่เข้าไปอยู่เป็นสุขเลย แล้วทรงตั้งอยู่
ในความไม่เห็นชอบ ทรงปฏิเสธความเห็นชอบ.

บทว่า **อลิ** ควรแล้วคือสามารถจัดแจง. บทว่า **ธมฺโม** ได้แก่ ธรรม
คือปัจจัยการ. บทว่า **อญฺญตฺต โยเคน** คือมีความเพียรในทางอื่น. บทว่า
อญฺญตฺต อจฺริยเกน คืออยู่ในสำนักของอาจารย์อื่นผู้ไม่รู้ปัจจัยการ. บทว่า
เตนหิ วจฺจ คู่ก่อนวัจน ท่านกล่าวว่า เราถึงความลุ่มหลง ฉะนั้นเราจะย้อน
ถามท่านในข้อนี้. บทว่า **อนาหาโร นิพฺพุโต** ไฟไม่มีเชื้อดับไปแล้ว คือ
ไม่มีปัจจัยดับไป. บทว่า **เยน รูเปน** ด้วยรูปใด คือพึงบัญญัติสัตว์ว่ามีรูปด้วย
รูปใด. บทว่า **คมฺภโร** คือมีคุณอันลึก. บทว่า **อปฺปเมยฺโย** อันใครๆ ประ-
มาณไม่ได้ คือไม่สามารถถือเอาประมาณได้. บทว่า **ทฺวปฺปรีโยคาพฺุโ** หยั่ง
ถึงได้โดยยาก คือรู้ได้ยาก. บทว่า **เสยฺยถาปี มหาสมฺมุทฺโท** คือคจุมหาสมุทร
ลึก ประมาณไม่ได้ รู้ได้ยาก ฉนใด แม้พระชินาสพก็ฉนนั้น. บทมีอาทิวา
อุปฺปชฺชติ ไม่ควรทั้งหมดเพราะปรารภพระชินาสพนั้น. อย่างไร. เหมือนบท
มีอาทิวาบุคคลไปสู่ทิศตะวันออก เพราะปรารภไฟที่ดับแล้ว ไม่ควรทั้งหมด
ฉนนี้. บทว่า **อนิจฺจตา** เพราะความไม่เที่ยง. บทว่า **สฺวเร ปติฏฺฐิตํ** คือ
เหลือแต่แก่นคือโลกุตตรธรรม. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาอัครวิจฺจสุตฺตที่ ๒

๓. มหาวัจนโคตตสูตร

เรื่องปริพาชกวัจนโคตร

[๒๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน-
กถันทกนิวาปะ เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ปริพาชกวัจนโคตรเข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ได้กราบทูลว่า
ข้าพเจ้าเคยกล่าวกับท่านพระโคดมเป็นเวลานานแล้ว ข้าพเจ้าขอโอกาส ขอ
ท่านพระโคดมจงทรงแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่เป็นอกุศล แก่ข้าพเจ้า
โดยย่อเถิด.

พ. คุณ่อนวัจนะ เราพึงแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่เป็นอกุศล
แก่ท่านโดยย่อก็ได้ โดยพิศดารก็ได้ ก็แต่เราจักแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศล
ทั้งที่เป็นอกุศล แก่ท่านโดยย่อ ท่านจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจัก
กล่าว ปริพาชกวัจนโคตรทูลรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น
ท่านพระโคดมผู้เจริญ.

ธรรมที่เป็นอกุศลและกุศล

[๒๕๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณ่อนวัจนะ โลภะแลเป็น
อกุศล อโลภะเป็นกุศล โทสะเป็นอกุศล อโทสะเป็นกุศล โมหะเป็นอกุศล
อโมหะเป็นกุศล คุณ่อนวัจนะ ธรรม ๓ ข้อนี้เป็นอกุศล ธรรม ๓ ข้อ
นี้เป็นกุศล ด้วยประการฉะนี้แล. คุณ่อนวัจนะ ปาณาติบาตแลเป็นอกุศล

เจตนาเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นกุศล อทินนาทานเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากอทินนาทานเป็นกุศล กามเมสุมิจณาจารเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากกามเมสุมิจณาจารเป็นกุศล มุสาวาทเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากมุสาวาทเป็นกุศล ปิสุณาวาจาเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากปิสุณาวาจาเป็นกุศล ผรุสวาจาเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากผรุสวาจาเป็นกุศล สัมผัสปลาทปะเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากสัมผัสปลาทปะเป็นอกุศล อภิขณาเป็นอกุศล อนภิขณาเป็นกุศล พยาบาทเป็นอกุศล อภัยบาทเป็นกุศล มิจณาภิขฐิเป็นอกุศล สัมมาภิขฐิเป็นกุศล คู่ก่อนวัจนะ ธรรม ๑๐ ข้อนี้เป็นอกุศล ธรรม ๑๐ ข้อนี้เป็นกุศล ด้วยประการฉะนี้แล คู่ก่อนวัจนะ เพราะตัณหาอันภิกษุละได้แล้ว มีมูลรากอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุดตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุนั้นเป็นพระอรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลดปล่อยแล้ว มีประโยชน์ของตนถึงแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นแล้ว พันวิเศษแล้วเพราะรู้โดยชอบ.

ภิกษุปุจฉา

[๒๕๕] ท่านพระโคตมจงยกไว้ ก็ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เป็นสาวกของท่าน พระโคตม ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันแล้ว เข้าถึงอยู่ มีอยู่หรือ.

คู่ก่อนวัจนะ พวกภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันแล้ว เข้าถึงอยู่นั้น มีมิใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจยกไว้ พวกภิกษุจยกไว้ ก็ภิกษุณีแม่รูปหนึ่งผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตม ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงผู้มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจละ พวกภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่นั้น มิไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

อุบาสกปุจฉา

[๒๕๖] ท่านพระโคตมจยกไว้ พวกภิกษุจยกไว้ พวกภิกษุณีจยกไว้ ก็อุบาสกแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตมฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี เป็นโอปปาติกะ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจละ อุบาสกทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี เป็นโอปปาติกะ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดานั้น มิไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจยกไว้ ภิกษุทั้งหลายจยกไว้ ภิกษุณีทั้งหลายจยกไว้ อุบาสกทั้งหลาย ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีจยกไว้ ก็อุบาสกแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของพระโคตมฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำ

ตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิตรงานอันห้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่ล้าวก้า ไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสดา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ พวกอุบาสกผู้เป็นสาวกของเราฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิตรงานอันห้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่ล้าวก้า ไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสดาอยู่นั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจงยกไว้ ภิกษุทั้งหลายจงยกไว้ ภิกษุณีทั้งหลายจงยกไว้ อุบาสกทั้งหลายฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จงยกไว้ อุบาสกทั้งหลายฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม จงยกไว้ ก็อุบาสิกาแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตม ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี เป็นโอปปาทิกะเพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้นมีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ พวกอุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี เป็นโอปปาทิกะ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดานั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจงยกไว้ ภิกษุทั้งหลายจงยกไว้ ภิกษุณีทั้งหลายจงยกไว้ อุบาสกทั้งหลายฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จงยกไว้ อุบาสก

ทั้งหลาย ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม จงยกไว้ พวกอุบาสิกทั้งหลาย ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาวเป็นสพรหมจารี ก็จงยกไว้ ส่วนอุบาสิกาแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตมฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิตรงานอันข้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่ล้าไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสนา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวิจจะ พวกอุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิตรงานอันข้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่ล้า ไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสดาอยู่นั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ความเป็นผู้บำเพ็ญธรรมให้บริบูรณ์

[๒๕๙] ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมเท่านั้นจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ ส่วนพวกภิกษุจักไม่ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนี้พรหมจรรย์นี้จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้เป็นผู้บำเพ็ญธรรมให้บริบูรณ์ และพวกภิกษุก็บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าท่านพระโคตมจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์แล้วก็ดี พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วก็ดี แต่พวกภิกษุจักไม่ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์และพวกภิกษุก็บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ทั้งพวกภิกษุก็บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้พรหมจรรย์นี้ จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

[๒๕๘] ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ และพวกภิกษุจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ทั้งพวกภิกษุณีจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว แต่พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จักไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาวเป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ แต่พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโศกคาม ไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโศกคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวก

อุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว แต่พวกอุบาสิกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี ก็ไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วเมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้ก็จะจกไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนั้น แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกามได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสิกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ซ้ำแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกามได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสิกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ แต่พวกอุบาสิกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ไม่ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้พรหมจรรย์นี้ก็จะจกไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสิกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสิกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ปริพาชกวัจนโคตรขอบรรพชา

[๒๕๕] ข้าแต่ท่านพระโคดม เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา มีแต่จะ น้อมไป โอนไป เบนไปสู่สมุทร คงจรดสมุทรอยู่ ฉนั้นใด บริษัทของท่าน พระโคดมซึ่งมีกฤหัสถ์และบรรพชิต ก็ฉนั้นนั่น มีแต่จะน้อมไป โอนไป เป็นไป สู่พระนิพพาน คงจรดพระนิพพานอยู่ ฉนั้นนั่น.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคลลหงายของที่คว่ำ เปิดของ ที่ปิด บอกรทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจัก เห็นรูปฉนั้นใด ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย ฉนั้นนั่น เหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่า เป็นสราณะ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา อุปสมบท ในสำนักของท่านพระ-โคดม.

ดูก่อนวัจนะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรถีย์หวังจะบรรพชาอุปสมบทใน ธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจะต้องอยู่ปริวาสให้ครบสี่เดือน โดยล่วงสี่เดือนไป พวก ภิกษุเต็มใจแล้ว จึงจะให้บรรพชา อุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุได้ ก็แต่ ว่าเรารู้ความต่างกันแห่งบุคคลในข้อนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าชนทั้งหลายที่เคยเป็นอัญญเดียรถีย์เมื่อหวัง จะบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาสให้ครบสี่เดือน โดยล่วง สี่เดือนไป พวกภิกษุเต็มใจแล้ว จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุ ได้ไซ้ ข้าพระองค์จักอยู่ปริวาสให้ครบสี่ปี โดยล่วงสี่ปีไป ภิกษุทั้งหลาย เต็มใจแล้ว จึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุเถิด ปริพาชก วัจนโคตร ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

สมถวิปัสสนา

[๒๖๐] ก็ท่านพระวัจจโคตรอุปสมบทแล้วไม่นาน คือ อุปสมบทได้ กิ่งเดือน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผลสามเบื่องค์ที่กำหนดไว้เท่าใด ที่บุคคลพึงบรรลุด้วยญาณของพระเสขะ ด้วยวิชาของพระเสขะ ผลนั้นทั้งหมดข้าพระองค์บรรลุแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมที่ยิ่งขึ้นไปแก่ข้าพระองค์เถิด.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงเจริญธรรมทั้งสอง คือสมถะและวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไปเถิด ดูก่อนวัจจะ ธรรมทั้งสองคือ สมถะและวิปัสสนานี้ เธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักเป็นไปเพื่อแทงตลอดธาตุหลายประการ.

อภิญาญา ๖

[๒๖๑] ดูก่อนวัจจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงบรรลุอิทธิวิระหลายประการ ก็คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเข้าไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นดำลงแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอก็จักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในอิทธิวิระนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๒] ดูก่อนวัจจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงฟังเสียงทั้งสอง คือเสียงทิพย์และเสียงของมนุษย์ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ด้วยทิพยโสตธาตุอัน

บริสุทธิล่วงโสทรธาตุของมนุษย์ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในทิพโสทรธาตุ นั้น ๆ เทียว.

[๒๖๓] คุณก่อนวัจฉะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ พึงรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ พึงรู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ พึงรู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ พึงรู้ว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ พึงรู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ พึงรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหตฺถุ พึงรู้ว่าจิตหตฺถุ หรือจิตฟุ้งซ่าน พึงรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคตะ พึงรู้ว่าจิตเป็นมหัคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคตะ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในเจโตปริยญาณนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๔] คุณก่อนวัจฉะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ พึงระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์ปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจตุตถภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 466

มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในบุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๕] คุณก่อนว่าจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ดังนี้ เราพึงเห็นหมู่สัตว์กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในจตุปปาตญาณนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๖] คุณก่อนว่าจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในอัสวักขยญาณนั้น ๆ เทียว.

ท่านวัจฉโคตรสำเร็จเป็นพระอรหันต์

[๒๖๗] ครั้งนั้นแล ท่านวัจฉโคตรชื่นชมยินดีพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว หลีกไป ครั้นแล้วหลีกออกไปอยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ไม่นานเท่าไร ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดของพรหมจรรย์ อันไม่มีกรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กัลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ได้รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี ก็ท่านวัจฉโคตร ได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๒๖๘] ก็สมัยนั้น ภิกษุเป็นอันมากพากันไปเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระวัจฉโคตรได้เห็นภิกษุเหล่านั้น ผู้กำลังเดินไปแต่ไกล จึงเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นจนถึงที่ใกล้ แล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะไปไหนกัน.

คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เราทั้งหลายจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า.

คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่านทั้งหลายจงถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วัจฉโคตรภิกษุกราบถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และได้กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์ได้บิาเรอพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์ได้บิาเรอพระสุคตแล้ว ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระวัจฉโคตรแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่าน

พระวัจจโคตรถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และสั่งให้กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์บำเรอพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์บำเรอพระสุคตแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดรู้ใจวัจจโคตรภิกษุด้วยใจก่อนแล้วว่า วัจจโคตรภิกษุเป็นตวิชชะ มีฤทธิ์ มีอานุภาพมาก แม้เทวดาทั้งหลายก็บอกเนื้อความนี้แก่เราแล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วัจจโคตรภิกษุเป็นตวิชชะ มีฤทธิ์ มีอานุภาพมาก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นยินดีชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบมหาวัจจโคตตสูตรที่ ๓

๓. อรรถกถามหาวัจจสูตร

มหาวัจจสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมมุเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า สหกถิ กล่าวร่วมกัน คือ ให้ระลึกถึงสิ่งที่ทำแล้ว ได้สืบไมตรีต่อกันมาว่า ข้าพเจ้าเคยกล่าวกับท่านมานานแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสองสูตรก่อนแก่วัจจปริพาชกนั้น. ตรัสอภัยว่าฎฐังยุต ในสังยุตตนิกายแก่วัจจปริพาชกนั้น. ยังมีข้อความที่วัจจปริพาชกกล่าวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ในอังคุตตรนิกายอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โลกเที่ยงหรือหนอ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเป็นโมฆะ เพราะเหตุนี้ พระองค์ยังมีได้ทรงพยากรณ์ข้อนี้ไว้. เพราะฉะนั้น วัจจปริพาชกจึงกล่าวอย่างนี้. แม้

๑. บาลีเป็น มหาวัจจโคตตสูตร.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังทรงทำการสงเคราะห์ได้ทรงให้โอกาสแก่วัจฉปริพาชก นั้นผู้มาแล้ว ๆ เพราะเหตุไร. เพราะวัจฉปริพาชกนี้ เป็นสัตสตทิกุฐิ (มีความเห็นว่าเที่ยง). อนึ่ง ผู้เป็นสัตสตทิกุฐิทั้งหลายย่อมไม่สละลัทธิทันทีทันใด ย่อมบริสุทธิได้โดยเวลานาน คุณผ้าจีวรเปื้อนน้ำมันเหลว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นว่า ปริพาชกนี้ไป ๆ มา ๆ อยู่ จักสละลัทธิแล้วบวชในสำนักของเรา จักทำให้แจ้งอภิญญา ๖ แล้วจักเป็นอริยสาวกผู้ได้อภิญญา. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทำการสงเคราะห์ ทรงให้โอกาสแก่วัจฉปริพาชกผู้มาแล้ว มาอีกนั้น นี้เป็นการไปครั้งสุดท้ายของวัจฉปริพาชกนั้น. เพราะในสูตรนี้วัจฉปริพาชกนั้น ตัดสินใจว่า จะเป็นจะตายอย่างไรก็ตาม เราจักไปเฝ้าพระสมณโคดม แล้วจักบวชอุบาสกคฤหัสถ์ไม่เท่าตกลงไปในน้ำฉะนั้น. เพราะฉะนั้นวัจฉปริพาชก เมื่อจะทูลขอพระธรรมเทศนา จึงกล่าวคำมีอาทิว่า สาธุ เม ภว โคตโม ข้าพเจ้า ขอโอกาส ขอพระโคดมผู้เจริญ จงทรงแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลแก่ ข้าพระองค์เถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเทศนาอย่างย่อด้วยมูลของกุศล อกุศล อย่างพิสดารด้วยกรรมบถ. อนึ่ง ในที่นี้เทศนาด้วยอำนาจมุลทรงย่อไว้ เทศนาด้วยอำนาจกรรมบถทรงย่อไว้ ก็เหมือนกับทรงแสดงโดยพิสดาร. อนึ่ง ชื่อว่าเทศนาอย่างพิสดาร ด้วยการแสดงจนหมดสิ้นมิได้มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย. เพราะแม้สมันตปิฎก ๒๔ และมูลทั้งปวง ก็ยังทรงย่อลงในอภิธรรมปิฎก ๙ คัมภีร์ ฉะนั้นพึงทราบทั่วว่า ทรงแสดงย่อด้วยอำนาจของมูลบ้าง ของกรรมบถบ้าง.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า ปาณาติปาตา เวรมณี กุสลี เจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต เป็นกุศลดังต่อไปนี้. กามาวจรธรรม ๗ ตามลำดับ, ธรรม ๓ มีอนภิขณาเป็นต้น เป็นไปในภูมิ ๔ ย่อมควร. บทว่า ยโต โข วจฺจ ภิกขุโน คุณก่อนวัจฉ เพราะค้นหาอันภิกษุละได้แล้ว ท่าน มิได้กำหนดไว้ก็จริง. แต่พึงทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบทนี้ไว้ทรงหมาย

ถึงพระองค์ท่านั้น ในชีวิตสูตร ในจังกีสสูตรและในสูตรนี้ อย่างนี้. บทว่า
อตุลิต ปน ยังมีอยู่หรือ ว่าจะทูลถามว่า ข้าพระองค์ขอถามว่า ยังมีอยู่หรือ.
นัยว่า ว่าจะนั้น มีลัทธิตีอยู่ว่า ในศาสนานั้น มีศาสดาท่านั้น เป็นอรหันต์. ส่วน
สาวกผู้สามารถบรรลุพระอรหันต์ไม่มี. อนึ่ง พระสมณโคดมตรัสดูการตรัสกะ
ภิกษุรูปหนึ่งว่า ยโต โข วจฺจ ภิกฺขุโน คังนี้. ว่าจะถามด้วยคิดว่าเรา
จักถามความนี้ว่า สาวกของพระสมณโคดมบรรลุพระอรหันต์มีอยู่หรือหนอ.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ติฏฺฐตุ คือ ท่านพระโคดมจงยกไว้. อธิบาย
ว่า เพราะท่านพระโคดมเป็นพระอรหันต์ปรากฏแล้วในโลก. เมื่อพระองค์ทรง
พยากรณ์แล้ว ว่าจะทูลถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุณีเป็นต้นต่อไป. แม้พระผู้มี
พระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์แก่เขาแล้ว. บทว่า อาราธโก ผู้พอใจ ผู้ให้สำเร็จ
ผู้ทำให้บริบูรณ์. บทว่า เสกฺขาย วิชฺขาย ปตฺตพฺพํ พึงบรรลุวิชาของ
เสกขะ คือ บรรลุผล ๓ เบื้องต่ำ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ทั้งหมดนั้นเรา
บรรลุแล้ว. ส่วนอาจารย์ผู้มีวาทีนอกรัตนอกรอยกล่าวว่า ภิกษุ นั้นบรรลุ
อรหันต์มรรคเท่านั้น แต่ยังไม่บรรลุผล เพราะคำว่า เสกขธรรมเป็น โฉน
มรรค ๔ ยังไม่ถึงที่สุด และสามัญญผล ๓ ก็เป็นเบื้องต่ำ. ด้วยเหตุนี้ย่อมให้
กล่าวถึงความเพียรให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเพื่อบรรลุผลนั้น. ควรให้ผู้นั้นรู้อย่างนี้ว่า

หากนระใด ละกิเลสทั้ง ไปได้แล้ว

เป็นพระเสกขะบริบูรณ์ มีธรรมไม่เสื่อม ถึง

ความชำนาญทางจิต มีอินทรีย์ตั้งมั่น นระ

นั้นแล ท่านกล่าวว่า เป็นผู้มิตนมั่นคงแล้ว.

จริงอยู่พระอนาคามีบุคคล เป็นพระเสกขะบริบูรณ์โดยส่วนเดียว.
ว่าจะกล่าวว่า พึงบรรลุวิชาของพระเสกขะ หมายถึงพระอนาคามีบุคคลนั้น.

ชื่อว่าคำถามย่อมไม่มีแก่ผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรคนั้น เพราะมรรคมีขณจิตเดียว. หากถามว่า ด้วยสูตรนี้ แม้มรรคก็มีหลายขณจิตกระนั้นหรือ.

ตอบว่า นั้นมิใช่พุทธวจนะ ทั้งเนื้อความแห่งถกที่กล่าวแล้วก็ผิด. เพราะฉะนั้น ฟังทราบว่ามีผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลแล้ว ย่อมให้เจริญวิปัสสนาเพื่ออรหัตมรรคด้วย ก็เพราะอรหัตมรรคมิได้เป็นอุปนิสัยแก่สุทธอรหัตอย่างเดียวกัน ย่อมเป็นอุปนิสัยแก่อกิญญา ๖. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า วัจนภิกษุนี้ ทำกรรมในสมณะอย่างนี้แล้วจักยังอกิญญา ๕ ให้เกิด. ทำกรรมในวิปัสสนาแล้วจึงจักบรรลุพระอรหัต. จักเป็นมหาสาวกผู้ใดอกิญญา ๖ อย่างนี้ จึงไม่ทรงกล่าวเพียงวิปัสสนาทรง บอกทั้งสมณะและวิปัสสนา. บทว่า สติ สติ อายตเน คือ เมื่อเหตุมีอยู่. เหตุในที่นี้คืออะไร. ฟังทราบว่ามีญาณที่เป็นบาทแห่งอกิญญาก็ดี พระอรหัตในที่สุดก็ดี วิปัสสนาเพื่อพระอรหัตก็ดี ชื่อว่าเป็นเหตุ. บทว่า ปริจัญโณ เม ภควา ข้าพระองค์ได้บำเรอพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ความว่า จริงอยู่พระเสกขะ ๗ จำพวก ชื่อว่าผู้บำเรอพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้อันพระจิณาสพบำเรอแล้ว. ด้วยประการฉะนี้ พระเถระเมื่อพยากรณ์พระอรหัตโดยสังเขปจึงกล่าวอย่างนี้. อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นไม่รู้ความนั้น. เมื่อไม่รู้ก็ไม่รับคำของพระเถระนั้น จึงพากันไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า เทวตา ได้แก่เทวดาผู้ได้คุณเหล่านั้น. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

๔. ทิมนขสูตร

เรื่องทิมนขปริพาชก

[๒๖๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาคา เขาคิชฌกูฏ เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้น ปริพาชกชื่อทิมนขะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ท่านพระโคตม ความจริงข้าพเจ้ามีปรกติก้าวอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อักคิเวสสนะ แม้ความเห็นของท่านว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ก็ไม่ควรแก่ท่าน.

ท่านพุดโคตม ถ้าความเห็นนี้ควรแก่ข้าพเจ้า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น.

อักคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น ดังนี้ ชนเหล่านั้นจะความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือความเห็นอื่นนั้น มีมาก ก็มากกว่าคนที่ละได้ อักคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น ดังนี้ ชนเหล่านั้นจะความเห็นนั้นได้ และไม่ยึดถือความเห็นอื่นนั้น มีน้อยคือน้อยมากกว่าคนที่ยังละไม่ได้.

ทิฏฐิเป็นเหตุให้เกิดวิวาท

[๒๓๐] อัคริเวสสนะ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้ก็มี อัคริเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรานั้น ไกล่ข้างกิเลสอันเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกล่ข้างกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุผลิตเพลิน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุกล้ำกลืน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น อัคริเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเหตุผลิตเพลิน ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเหตุกล้ำกลืน ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเหตุยึดมั่น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ที่มณฑลปริพาชกได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตมทรงยกย่องความเห็นของข้าพเจ้า ท่านพระโคตมทรงยกย่องความเห็นของข้าพเจ้า.

อัคริเวสสนะ ในความเห็นนั้น ๆ ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรานั้น ส่วนที่เห็นว่าควร ไกล่ข้างกิเลสอันเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกล่ข้างกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุผลิตเพลิน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุกล้ำกลืน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น ส่วนที่เห็นว่าไม่ควร ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นไปด้วยความกำหนด ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้

ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุเพลิดเพลिन ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุกล้ำกลืน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุยึดมั่น.

[๒๓๑] อัคริวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในความเห็นของสมณพราหมณ์ผู้ที่ยึดมั่นอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ นั้น วิญญูชนย่อมตระหนักรู้ว่า เราจะยึดมั่น ถือมั่นซึ่งทฤษฎีของเราว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์สองพวกนี้ คือ สมณพราหมณ์ผู้ที่ยึดมั่นอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้ที่ยึดมั่นอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ดังนี้ ความทู่เถียงกันก็มี ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความทู่เถียงกัน เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนก็มี วิญญูชนนั้นพิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทู่เถียงกัน ความแก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกัน ในตนดังนี้อยู่ จึงละทฤษฎีนั้นเสียด้วย ไม่ยึดถือทฤษฎีอื่นด้วย การละ การสละ คินทฤษฎีเหล่านี้ ย่อมมิได้ด้วยประการฉะนี้. อัคริวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในทฤษฎีของสมณพราหมณ์ผู้ที่ยึดมั่นอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ นั้น วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ถ้าเราจะยึดมั่นถือมั่นซึ่งทฤษฎีของเราว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์สองพวกนี้ คือ สมณพราหมณ์ผู้ที่ยึดมั่นอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้ที่ยึดมั่นอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ดังนี้ ความทู่เถียงกันก็มี เมื่อมีความทู่เถียงกัน ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียด-

เบียนกันก็มี วิญญาณนั้นพิจารณาเห็นความถือติดกัน ความทุ่มเถียงกัน ความ
แก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกัน ในตนดังนี้อยู่ จึงละทักขณินั้นเสียด้วย
ไม่ยึดถือทักขณินอื่นด้วย การละ การสละคืนทักขณินเหล่านั้น ย่อมมิได้ด้วยประการ
ฉะนี้ อัครเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในทักขณินของสมณพราหมณ์ผู้มักกล่าว
อย่างนี้. มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งความแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้
วิญญาณย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ถ้าเราจะยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทักขณินของเราว่า บางสิ่ง
ควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เราดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้น
จริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือติดจากสมณพราหมณ์สองพวกนี้ คือ สมณ-
พราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ๑ สมณ-
พราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อ
ความถือติดกันมีอย่างนี้ ความทุ่มเถียงกันก็มี เมื่อมีความทุ่มเถียงกัน ความ
แก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนกันก็มี วิญญาณนั้น
พิจารณาเห็นความถือติดกัน ความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกัน และความ
เบียดเบียนกันในตนดังนี้อยู่ จึงละทักขณินั้นเสียด้วย ไม่ยึดถือทักขณินอื่นด้วย การละ
การสละคืนทักขณินเหล่านั้น ย่อมมิได้ด้วยประการฉะนี้.

[๒๗๒] อัครเวสสนะ ก็กายนี้มีรูป เป็นที่ประชุมมหาภูตทั้งสี่ มี
มารดาบิดาเป็นแดนเกิด เจริญด้วยข้าวสุกและขนมสด ต้องอบและขัดสีกันเป็น
นิจ มีความแตกกระจัดกระจายเป็นธรรมดา ท่านควรพิจารณาโดยความเป็น
ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก
เป็นความเจ็บไข้ เป็นดังผู้อื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า เป็น
ของมิใช่ตน เมื่อท่านพิจารณาเห็นกายนี้ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความเจ็บไข้ เป็น
ดังผู้อื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า เป็นของมิใช่ตนอยู่ ท่าน

ย่อมละความพอใจในกาย ความเชื่อใยในกาย ความอยู่ในอำนาจของกายใน
กายได้.

เวทนา ๓

[๒๗๓] อักคิเวสสนะ เวทนา ๓ อย่างนี้ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกข-
เวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ อักคิเวสสนะ ในสมัยใดได้เสวยสุขเวทนา ใน
สมัยนั้นไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่สุข
เวทนาเท่านั้น, ในสมัยใดได้เสวยทุกขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา
ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น, ในสมัยใดได้เสวย
อทุกขมสุขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ได้
เสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น. อักคิเวสสนะ สุขเวทนาไม่เที่ยง อันปัจจย
ปรุ้งแตงขึ้น อาศัยปัจจยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป คับไป
เป็นธรรมดา แม้ทุกขเวทนาจึงไม่เที่ยง อันปัจจยปรุ้งแตงขึ้น อาศัยปัจจยเกิด
ขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป คับไปเป็นธรรมดา แม้อทุกขมสุขเวทนา
ก็ไมเที่ยง อันปัจจยปรุ้งแตงขึ้น อาศัยปัจจยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป
คลายไป คับไปเป็นธรรมดา. อักคิเวสสนะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อ
เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายทั้งในสุขเวทนา ทั้งในทุกขเวทนา ทั้งในอทุกขมสุข-
เวทนา เมื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น
เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหม-
จรรยอยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี
อักคิเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับ
ใคร ๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน ก็พูดไปตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นด้วย
ทิวฐิ.

[๒๓๔] ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งถวายเป็นที่ฟังธรรม เบื้องพระปฤษฎางค์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้มีความดำริว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกรรมเหล่านั้นด้วยปัญญาอันยิ่งแก่เราทั้งหลาย ได้ยินว่า พระสุคตตรัสการละกรรมเหล่านั้นด้วยปัญญาอันยิ่งแก่เราทั้งหลาย เมื่อท่านพระสารีบุตรเห็นตระหนักรู้ดังนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น.

ธรรมจักขุปราสาชกฐลิตี ปราสาชกมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ที่มนขปริพาชก ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา.

ที่มนขปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสก

[๒๓๕] ลำดับนั้น ที่มนขปริพาชกมีกรรมอันเห็นแล้ว มีกรรมอันถึงแล้ว มีกรรมอันทราบแล้ว มีกรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราสาชจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก้แค้นแล้ว ไม่ต้องเชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิด ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรม โดยอเนกปริยาย ฉันทันนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ทั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

๔. อรรถกถาทิฆนขสูตร

ทิฆนขสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุกรขาตาย** ๑ ๒ ถ้ามียชื่ออย่างนี้ว่า
สุกรขาตา. มีเรื่องกล่าวไว้ว่า ครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า ถ้านั้นเกิดภายใน
พื้นแผ่นดินซึ่งงอกขึ้นในพุทธรันดรหนึ่ง. อยู่มาวันหนึ่งสุกรตัวหนึ่งคู้ฝุ่นในที่
ใกล้เขตปิดถ้านั้น. เมื่อฝนตกได้ปรากฏเขตเปิดเพราะถูกฝนชะ พรานป่าคนหนึ่ง
เห็นเข้าจึงคิดว่า เมื่อก่อนไม่มีผู้มีศีลอยู่ในถ้ำ. เราจักปรับปรุงถ้านั้น จึงขนฝุ่น
ออกกวาดถ้ำให้สะอาด แล้วทำฝารอบด้านประกอบประตูหน้าต่าง ทำถ้ำให้มีบริ-
เวณลาดด้วยทรายดั่งแผ่นดิน ทำอย่างวิจิตร ฉาบปูนขาวจนสำเร็จเรียบร้อยเป็น
อย่างดี แล้วปูเตียงและตั้งได้ถวายเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ถ้ำลึก
ขึ้นลงสะดวก. บทว่า **สุกรขาตาย** นี้ ท่านกล่าวหมายถึงถ้านั้น. บทว่า
ทิฆนโข เป็นชื่อของปริพาชกนั้น. บทว่า **อุปสงฺกมิ** เข้าไปเฝ้า เพราะ
เหตุไร ทิฆนขปริพาชกจึงเข้าไปเฝ้า. เล่ากันมาว่า ทิฆนขปริพาชกนั้น
เมื่อพระเถระบวชได้ครั้งเดือนคิดว่า หลวงลุงของเราไปสู่ลัทธิอื่นที่ผิดแล้วดำรง
อยู่เป็นเวลานาน. แต่บัดนี้เมื่อหลวงลุงไปเฝ้าพระสมณโคดมได้ครั้งเดือนแล้ว
ประสงค์จะไปด้วยหวังว่า เราจะฟังข่าวของหลวงลุงนั้น. เราจักรู้คำสอนอัน
รุ่งเรืองนั้นหนอ. เพราะฉะนั้น ทิฆนขจะจึงเข้าไปเฝ้า. บทว่า **เอกมนฺตุ จิโต**
ได้ขึ้นอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง นัยว่าในขณะที่นั้นพระเถระอื่น^๑ ถวายงานพัดพระผู้-
มีพระภาคเจ้าอยู่. ปริพาชกด้วยมีหิริโศตตปปะในหลวงลุง จึงยื่นทูลถามปัญหา
ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **เอกมนฺตุ จิโต** ดังนี้. บทว่า **สพฺพ เม น ขมติ**

๑. บาลีว่า สุกรขาตาย. ๒. บาลีว่า นิสินฺโน นัง.

สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา คือสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดไม่ควรแก่เรา ปริพาชกกล่าวด้วยความประสงค์ว่าปฏิสนธิทั้งหลายไม่ควร. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้เป็นอันปริพาชกนั้นแสดงว่า เราเป็นผู้มีวาตะว่าขาดสูญ.

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงพรางความประสงค์ของปริพาชกนั้นแล้วทรงแสดงถึงโทษในความไม่ควร จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า ยาศิ โข เต ดังนี้. ในบทนั้นมีคำว่า แม้ความเห็นของท่านก็ไม่ควร คือ แม้ความเห็นที่ท่านชอบใจยิ่งก็ถือว่าครั้งแรกก็ไม่ควร. บทว่า เอสา เจ เม โภ โคตม ทิฏฐิขมมุขย ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ หากความเห็นนี้ควรแก่ข้าพเจ้า ความว่า หากความเห็นที่สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เราของผู้เห็นว่า เพราะสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา พึงควรไซ้. ท่านจึงกล่าวว่า สพุพฺ เหม น ขมติ สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา. แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น. แม้ความเห็นนั้นก็ควรเหมือนความเห็นนี้แม้ถือเอาด้วยการถือเอาสิ่งทั้งปวงฉนั้น. ปริพาชกกล่าวด้วยเข้าใจว่าเรารู้โทษที่กในวาตะของตนขึ้นอย่างนี้ แล้วรักษาวาตะนั้น. แต่โดยอรรถย่อมรับว่าความเห็นนั้นของปริพาชกไม่ควรแก่เราดังนี้. อนึ่ง สิ่งทั้งปวงไม่ชอบใจแก่เราด้วยความเห็นนั้นของผู้ที่มีความเห็นไม่ควรไม่ชอบ เพราะเหตุนั้นจึงเป็นความเห็นที่ชอบใจ. แม้ผู้นั้นพึงเป็นผู้ไม่ควรไม่ชอบใจ เพราะเหตุนี้จึงย่อมรับได้ว่า สิ่งทั้งปวงย่อมควรย่อมชอบใจ. แต่ปริพาชกนั้นไม่รับข้อนี้. ย่อมถือความขาดสูญแห่งอุจเฉททิฏฐิมั่นนั้นอย่างเดียวกับท่านั้น. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อิติ โข เต อคฺคิเวสฺสน ๗๑๑ อณฺณณฺจ ทิฏฐิอุปาทินฺนติ ความว่า คุณอนอัคคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนี้ ดังนี้ ชนเหล่านั้นละความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือความเห็นอื่นมากกว่าคือมากกว่าคนที่ละได้ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **อโต** เป็นปัญจมีวิภัตติลงในอรรถว่าผู้ละได้. ความว่า คนเหล่าใดละได้ คนเหล่านั้นจักถามว่า คนเหล่าใดเล่า ละไม่ได้. และคนเหล่านั้นแหละมีมากกว่า. **หิ** อักษรในบทนี้ว่า **พหู หิ พหู** ตรี มี มาก คือมากกว่า นี้เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า มากกว่า มากกว่า. แม้ใน บทว่า **ตฺนุ หิ ตฺนุ** ตรี มีน้อยคือน้อยกว่า ตอนหลังก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **เย เอวมานิสฺสุ** คือ ชนเหล่าใดกล่าวแล้วอย่างนี้. บทว่า **ตํ เจว ทิฏฺฐิ ๑๑ ๑ อุปาทินนฺติ** ชนเหล่านั้นละความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือ ความเห็นอื่นนั้น คือ ยังละความเห็นเดิมไม่ได้. ยังยึดถือความเห็นอื่นอีก. อนึ่ง ในบทนี้มีอธิบาย ดังต่อไปนี้ ยึดถือแม้ความเที่ยงแล้ว ก็ไม่ละความเที่ยง นั้น ไม่สามารถจะยึดถือ ความขาดสูญหรือ ความเที่ยงแต่บางอย่างได้. ยึดถือ แม้ความขาดสูญแล้ว ก็ไม่ละความขาดสูญนั้น ไม่สามารถจะยึดถือความเที่ยง หรือความเที่ยงแต่บางอย่างได้. ยึดถือแม้ความเที่ยงแต่บางอย่างแล้วไม่ละความ เที่ยงแต่บางอย่างนั้น ไม่สามารถยึดถือความเที่ยงหรือความขาดสูญได้. อนึ่ง ไม่ละความเที่ยงเดิม สามารถยึดถือความเที่ยงอื่นได้ อย่างไร. เพราะสมัย หนึ่งยึดถือว่ารูปเที่ยงแล้ว สมัยต่อมาไม่ยึดถือรูปล้วนๆ เท่านั้นว่าเที่ยง แม้ เวทนาก็เที่ยง แม้วิญญาณก็เที่ยง. ในความขาดสูญก็ดี ในความเที่ยงแต่บาง อย่างก็ดี ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. พึงเข้าใจว่าแม้ในอายตนะ ก็เหมือนในชั้นนี้. ท่านกล่าวบทว่า **ตํ เจว ทิฏฺฐิ ๑๑ ๑ อุปาทินนฺติ** ละความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือความเห็นอื่นดังนี้หมายถึงความข้อนี้.

พึงทราบความในวาระที่ ๒ ดังต่อไปนี้. บทว่า **อโต** เป็นปัญจมี- วิภัตติลงในอรรถว่ายังละไม่ได้ ความว่า ผู้ใด ยังละไม่ได้ เพราะฉะนั้นผู้นั้นจัก ถามว่า ผู้ใดเล่าละได้. ผู้นั้นแหละมีน้อยกว่า. บทว่า **ตํ เจว ทิฏฺฐิ ๑๑ ๑ น**

อุปาทิยหุติ คนเหล่านั้นนั้นละความเห็นนั้นได้ และยังไม่ยึดถือความเห็นอื่น ความว่า ละความเห็นเดิมนั้นได้ และไม่ถือเอาความเห็นอื่น. อย่างไร. เพราะในสมัยหนึ่งยึดถือว่า รูปเที่ยง แล้วสมัยต่อมาเห็นโทษในความเห็นนั้น แล้วละได้ด้วยคิดว่า ความเห็นของเราทั้งหลาย คือย่อมสละได้ว่า มิใช่ความเห็นว่ารูปเที่ยงอย่างเดียวกับเท่านั้นหายาบ เห็นว่าแม้เวทนาก็เที่ยงหายาบ แม้วิญญูณาก็เที่ยงหายาบเหมือนกัน. ในความขาดสูญก็ดี ในความเที่ยงบางอย่างก็ดี ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ฟังเข้าใจว่าแม้ในอายตนะก็เหมือนในขันธ ฉะนั้น. ด้วยประการฉะนี้ ชื่อว่า ละความเห็นเดิมนั้นได้ และยังไม่ยึดถือความเห็นอื่น.

บทว่า **สนฺติ อคฺคิเวสุตฺน** พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภขึ้น เพราะเหตุไรเจ้าลัทธิตีที่ถือว่าขาดสูญนี้ ย่อมปิดบังลัทธิตีของตน แต่เมื่อกล่าวคุณของลัทธิตีนั้นจักทำลายลัทธิตีของตนให้ปรากฏ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงลัทธิตีที่เหลือเป็นอันเดียวกันแล้ว เพื่อทรงแสดงแยกจากกันจึงทรงปรารภเทศนานี้.

ฟังทราบความในบทมีอาทิว่า **สราคยฺ สนฺติเก** ไกลข้างกิเลส อันเป็นไปกับด้วยความกำหนด ดังต่อไปนี้. ไกลกิเลสเครื่องยินดีในวิภูฏะด้วยอำนาจระคะ คือไกลกิเลสเครื่องผูกในวิภูฏะ ด้วยเครื่องผูกคือตัณหาและทิฏฐิ อธิบายว่า กลืนด้วยความยินดีในตัณหาและทิฏฐิ ด้วยอำนาจแห่งตัณหาและทิฏฐินั้นเองแล้วไกลความยึดมั่นและความถือมั่น. ฟังทราบความในบทมีอาทิว่า **วิราคยฺ สนฺติเก** ไกลเพื่อคลายความกำหนดดังต่อไปนี้ ฟังทราบความโดยนัยมีอาทิว่า ไกลเครื่องความยินดีในวิภูฏะ. อนึ่งในบทนี้ ความเห็นว่าเที่ยงมีโทษน้อย มีความคลายช้า. ความเห็นว่าขาดสูญมีโทษมาก มีความคลายเร็ว. อย่างไร. เพราะผู้มีวาตะว่าเที่ยงย่อมไม่รู้โลกนี้และโลกหน้าว่ามีอยู่.

ย่อมรู้ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วว่ามีอยู่ จึงทำกุศล เมื่อทำกุศลย่อมกลัวพอใจ ยินดีในวิญญูะ. อยู่เฉพาะหน้าพระพุทธรเจ้าหรือสาวกของพระพุทธรเจ้าย่อมไม่สามารถละความเห็นได้เร็ว ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าการเห็นว่าเที่ยงนั้นมีโทษ น้อยคล้ายช้า. ส่วนผู้มีวาตะว่าขาดสูญ ย่อมรู้โลกนี้โลกหน้าว่ามีอยู่. แต่ไม่รู้ผลของกรรมดีและกรรมชั่วว่ามีอยู่ จึงไม่ทำกุศล. เมื่อทำกุศลย่อมไม่กลัว ไม่ชอบใจไม่ยินดีวิญญูะ อยู่เฉพาะหน้าพระพุทธรเจ้าหรือสาวกของพระพุทธรเจ้าย่อมละความเห็นได้เร็ว สามารถบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธรเจ้าได้. เมื่อไม่สามารถก็สะสมบุญบารมีเป็นสาวกแล้วนิพพาน. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าการเห็นว่าขาดสูญมีโทษมากคล้ายเร็ว. แต่ปริพาชกนั้นกำหนดความนั้นไม่ได้ จึงพรรณนา สรรเสริญ ความเห็นนั้น ครั้นกำหนดได้ว่า ความเห็นของเราดีแน่นอนจึงกล่าวคำมีอาทิว่า อุกกัเสติ เม ภวึ ทานพระโคตม ทรงยกย่องความเห็นของข้าพเจ้า.

บัดนี้เพราะปริพาชกนี้เปี่ยมด้วยความเห็นว่าขาดสูญเท่านั้นจนน้ำเต้าขมเต็มด้วยน้ำส้ม. ปริพาชกนั้นยังทิ้งน้ำส้มไม่ได้ จึงไม่สามารถใส่น้ำมันน้ำผึ้งเป็นต้นลงในน้ำเต้า. แม้ใส่ลงไปแล้วก็ถือเอาไม่ได้ ฉนั้นใด ปริพาชกนั้นยังละความเห็นนั้นไม่ได้ จึงไม่ควรเพื่อได้มรรคผลฉะนั้น. เพราะฉะนั้นเพื่อให้ปริพาชกละทิฏฐินั้น จึงทรงเริ่มบทมีอาทิว่า ตตฺร อคฺคิเวสุสฺน. บทว่า วิคฺค- โห คือการทะเลาะ. บทว่า เอวเมตาสฺ ทิฏฺฐินึ ปหานึ โหติ การละคืนทิฏฐิเหล่านั้นย่อมมิได้ด้วยการฉนี้ คือ ครั้นเห็นโทษแห่งการทะเลาะแล้วจึงละทิฏฐิเหล่านั้นได้.

ปริพาชกนั้นคิดว่า ประโยชน์อะไรแก่เราด้วยการทะเลาะเป็นต้นนี้. จึงละความเห็นที่ขาดสูญนั้นได้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า เราจักให้ปริพาชกบำเพ็ญ
โอสถอันอมตะไว้ในหทัย อุจบุคคฺล ใส่นัยสและเนยข้นเป็นต้น ลงในน้ำเต้า
ที่คายน้ำส้มออกแล้วจะนั้น เมื่อจะทรงบอกวิปัสสนาแก่ปริพาชกนั้น จึงตรัส
พระดำรัสมีอาทิว่า **อัย โข ปน อคฺคิเวสุสน กาโย** คุณก่อนอัคคิเวสนะ ก็
กายนี้เป็นที่ประชุมมหาภูตรูปทั้ง ๔ ดังนี้. ท่านกล่าวความของบทนั้นไว้แล้ว
ในวัมมิกสูตร. แม้บทมีอาทิว่า **อนิจฺจโต** ก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในหนหลัง.
บทว่า **โย กายสมฺมิ ฉนฺโท** ได้แก่ ความอยากในกาย. บทว่า **เสนฺโท** ความ
เชื่อใจ คือความเชื่อใจด้วยศรัทธา. บทว่า **กายนฺยุตฺตา** คือความอยู่ในอำนาจ
ของกาย. อธิบายว่า กิเลสอันเข้าไปสู่กาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงแสดงรูปกรรมฐานอย่างนี้แล้ว บัดนี้เมื่อ
ทรงแสดงรูปกรรมฐานจึงตรัสว่า **ติสุโส โข เวทนา ๓** เป็นอาทิ. เมื่อจะ
ทรงแสดงความที่เวทนา ๓ เหล่านั้นไม่ปนกัน จึงตรัสว่า **ยสมฺมิ อคฺคิเวสุสน**
สมเย คุณก่อนอัคคิเวสนะในสมัยใดเป็นอาทิ ความย่อในบทนั้นมีดังนี้ สมัยใด
เสวยเวทนาอย่างเดียวในบรรดาสุขเวทนาเป็นต้น สมัยนั้นเวทนาอื่นชื่อว่านั่ง
คอยควาระหรือโอกาสของตนย่อมไม่มี. โดยที่แท้เวทนายังไม่เกิดหรือหายไปจุ
ฬองน้ำแตก. บทมีอาทิว่า **สุขาปี โข** ท่านกล่าวเพื่อแสดงความที่เวทนา ๓
เหล่านั้นเป็นจณฺวิจฺฉนไป. บทว่า **น เภนจิ วิวตฺติ** ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับ
ใคร ๆ คือ ย่อมไม่กล่าวร่วมกันกับแม้พวกมีวาทะว่าขาดสูญว่า เราเป็นผู้มี
วาทะว่าเที่ยงเพราะมีทิฏฐิว่าเที่ยง. ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับผู้มีวาทะว่าเที่ยง
บางพวกว่า เราเป็นผู้มีวาทะว่าเที่ยง เพราะถือเอาทิฏฐิว่าเที่ยงนั้นนั่นแหละ
พึงประกอบเปลี่ยนแปลงวาทะแม้ ๓ อย่างด้วยประการฉะนี้. บทว่า **ยญฺจ**
โลเก วุตฺตํ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน คือพูดไปตามโวหารที่ชาวโลกพูดกัน.
บทว่า **อปฺรามถฺ** ไม่ยึดถือ คือไม่ยึดถือธรรมไร ๆ ด้วยการถือมั่น. สมดัง
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า

**ภิกษุใด เป็นผู้ที่มีอาสวะสิ้นแล้วเพราะ
บรรลुพระอรหัต เป็นผู้ทรงร่างกายไว้เป็น
ครั้งสุดท้าย ภิกษุนั้น ฟังกล่าวว่า เราย่อม
กล่าวดังนี้บ้าง ฟังกล่าวว่า พวกเขาย่อมกล่าว
กะเราดังนี้บ้าง เป็นผู้ฉลาด รู้สิ่งกำหนดรู้กัน
ในโลก ฟังพูดไปตามโวหารนั้น.**

ท่านกล่าวต่อไปอีกว่า คุณก่อนจิตถกหบตี ตถาคตพูดไปตามสิ่งที่รู้กัน
ในโลก ภาษาของชาวโลก โวหารของชาวโลก บัญญัติของชาวโลก แต่ไม่
ยึดถือด้วยทิฏฐิ.

บทว่า **อภิถุณา ปหานมาห** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกรรม
เหล่านั้นด้วยปัญญาอันยิ่ง ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ความเที่ยงแห่ง
กรรมเหล่านั้นในบรรดาความเที่ยงเป็นต้น ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วจึงตรัสถึงการละ
ความเที่ยง. ทรงรู้ความขาดสูญ ความเที่ยงแต่บางอย่างด้วยปัญญารู้อย่างแล้วจึง
ตรัสถึงการละความเที่ยงแต่บางอย่าง ทรงรู้รูปด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วจึงตรัสถึง
การละรูป ฟังทราบความในบทนี้โดยนัยมีอาทิดังนี้แล. บทว่า **ปฏิสลฺยจิกฺขโต**
เมื่อพระสารีบุตรสำเนียงก็เห็นตระหนก. บทว่า **อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ**
วิมฺรุจฺจ จิตพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น คือ จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย
อันดับแล้วด้วยความดับสนิทคือไม่เกิดอีกเพราะไม่ถือมั่น.

ด้วยเหตุประมาณเท่านั้น ท่านพระสารีบุตรคจบุคคลบริโภคอาหารที่เขา
ตัดให้ผู้อื่นแล้ว บรรเทาความหิวลงได้ เมื่อส่งญาณไปในธรรมเทศนาที่ปรารภ
ผู้อื่นจึงเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัต ทางตลอดที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ
และปัญญา ๑๖ แล้วดำรงอยู่. ส่วนที่মনจะได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วดำรงอยู่
ในสภาวะทั้งหลาย.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 485

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อดวงอาทิตย์ยังปรากฏอยู่ ทรงจบเทศนา
แล้วเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏ เสด็จไปพระวิหารเวฬุวันได้ทรงประชุมพระสาวก.
ได้มีสันนิบาตประกอบด้วยองค์ ๔. องค์ ๔ เหล่านี้คือ วันนั้นเป็นวันอุโบสถ
ขึ้น ๑๕ ค่ำ ประกอบด้วยมาฆนักษัตร ๑ ภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป ประชุมกันตาม
ธรรมดาของตน ๆ ไม่มีใครนัดหมายมา ๑ ภิกษุเหล่านั้นไม่มีแม่สักรูปหนึ่ง
ที่เป็นปูลุชน หรือพระโศดาบัน พระสกกาคามิ พระอนาคามี และพระอรหันต์
ผู้สุขวิปัสสก ภิกษุทั้งหมดเป็นผู้ใดภิกษุญาหกทั้งนั้น ๑ มิได้ปลงผมด้วย
มีดโกนบวชแม้แต่รูปเดียว ภิกษุทั้งหมดเป็นเอหิภิกขุ ๑.

จบอรรถกถาที่মনขสูตร ที่ ๔

๕. มัคคัณฑิยสูตร

[๒๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับบนเครื่องลาดอันลาดด้วยหญ้า ในโรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร ใกล้เคียงของชาวกรุงอันชื่อว่า กัมมาสัทธัมมะ ในกรุงรัฐ ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกัมมาสัทธมมนิคม ครั้นเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกัมมาสัทธมมนิคมแล้ว ภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตเสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่งเพื่อประทับพักกลางวัน ครั้นเสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์นั้นแล้ว ประทับนั่งพักกลางวัน ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง.

เรื่องมัคคัณฑิยปริพาชก

[๒๓๗] ครั้งนั้น มัคคัณฑิยปริพาชกเดินเที่ยวไปมาเพื่อแก้เมื่อย เข้าไปถึงโรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร ได้เห็นเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้า ในโรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร และได้กล่าวกะพราหมณ์การทวาชโคตรว่า คุณก่อนสหาย เครื่องลาดหญ้าที่ปูไว้ในโรงบูชาไฟของท่าน การทวาชะนี้ เป็นของใครหนอ เห็นจะเป็นที่นอนสมควรแก่สมณะ.

ภา. มีอยู่ ท่านมัคคัณฑิยะ พระสมณโคดมศากยบุตรออกบวชจากศากยสกุล เกียรติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมุนีนั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนั้น ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม ที่นอนนี้ปูไว้สำหรับท่านพระโคตมุนี.

มา. ท่านภราทวาชะ พวกเราที่ได้เห็นที่นอนของท่านพระโคตมผู้
กำจัดความเจริญนั้น ชื่อว่าได้เห็นชั่ว.

ภา. คุณก่อน มาคัณทียะ ท่านจงรักษาวาจาไว้ คุณก่อนท่านมาคัณทียะ
ท่านจงรักษาวาจาไว้ ความจริง กษัตริย์ที่เป็นบัณฑิตก็ดี พราหมณ์ที่เป็น
บัณฑิตก็ดี คฤหบดีที่เป็นบัณฑิตก็ดี สมณะที่เป็นบัณฑิตเป็นอันมากก็ดี พากัน
เลื่อมใสยังนักต่อท่านพระโคตมพระองค์นั้น ท่านพระโคตมทรงแนะนำใน
ธรรมที่มีเหตุอันบริสุทธิ์ไม่มีโทษ.

มา. ท่านภราทวาชะ ถ้าแม่พวกเราได้พบท่านพระโคตมนี้ต่อหน้า
เราก็พึงกล่าวกะท่านพระโคตมต่อหน้าว่า พระสมณโคตมผู้กำจัดความเจริญ
ดังนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า คำเช่นนี้ลงในสูตรของเราทั้งหลาย

ภา. ถ้าการที่จะกล่าวนั้น ไม่เป็นการหนักแก่ท่านมาคัณทียะ ข้าพ
เจ้าจักทูลกะพระสมณโคตมพระองค์นั้น.

มา. ท่านภราทวาชะ จงมีความชวนชวายน้อยเถิด เราได้ว่าไว้แล้ว
ก็พึงกล่าวกะพระองค์เถิด.

[๒๓๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับคำสนทนาของพราหมณ์
ภราทวาชโคตรกับมาคัณทียปริพาชกด้วยทิพโสตธาตุ อันบริสุทธิ์ล่วงโสตของ
มนุษย์ ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เร้น เสด็จเข้าไปยัง
โรงบูชาไฟของพราหมณ์ภราทวาชโคตร ประทับนั่งบนเครื่องลาดหญ้าที่เขา
ลาดไว้ ลำดับนั้นพราหมณ์ภราทวาชโคตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งผ่านการปราศรัยพอให้ระลึก
ถึงกันไปแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเขาว่า
คุณก่อนภราทวาชะ ท่านกับมาคัณทียปริพาชกปรารถนถึงเครื่องลาดหญ้านี้ ได้

เจรจาโต้ตอบกันอย่างไรบ้าง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์
การทวาชโคตรตกใจ เกิดโลมชาติชูชัน ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าพเจ้าปรารถนาจะกราบทูลเรื่องนี้แก่ท่านพระโคตม แต่ท่านพระโคตมตรัส
เสียก่อนที่ข้าพเจ้ายังไม่ทันกราบทูล ก็และเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพราหมณ์
การทวาชโคตรเจรจากันยังค้างอยู่ในระหว่างนี้ ลำดับนั้น มาคัณขิยปริพาชก
กำลังเดินเที่ยวไปมาแก้มืออยู่ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังโรงบูชาไฟ
ของพราหมณ์การทวาชโคตร แล้วได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระพุทธรเจ้าตรัสชักถามมาคัณขิยะเรื่องกามคุณ

[๒๗๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะมาคัณขิยปริพาชกผู้นั่งอยู่ ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่งว่า คุณก่อนมาคัณขิยะ นัยน์ตามีรูปเป็นที่มายินดี... หูมีเสียง
เป็นที่มายินดี... จมูกมีกลิ่นเป็นที่มายินดี... ลิ้นมีรสเป็นที่มายินดี... กายมีโผฏ-
ฐัพพะเป็นที่มายินดี... ใจมีธรรมารมณ์เป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรม อัน
ธรรมให้บันเทิงแล้ว ใจนั้นตลาคตธรรมานแล้ว คุ้มครองแล้ว รักษาแล้ว
สำรวมแล้ว อนึ่งตลาคตยอมแสดงธรรมเพื่อสำรวมใจมั่น คุณก่อนมาคัณขิยะ
คำที่ท่านกล่าวว่าพระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความเจริญนั้น ท่านหมายเอาความ
ขื่อนี้ละซิหนอ.

มา. ท่านพระโคตม ก็คำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้
กำจัดความเจริญนี้ ข้าพเจ้าหมายเอาความขื่อนี้แหละ ขื่อนั้นเพราะเหตุอะไร
เพราะคำเช่นนี้ลงกันในสูตรของข้าพเจ้า.

[๒๘๐] คุณก่อนมาคณทิจะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บางคนในโลกนี้เป็นผู้เคยได้รับบำเรอด้วยรูปทั้งหลาย อันจะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เขารู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องออกไปแห่งรูปทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละค้นหาในรูป บรรเทาความเร่าร้อนอันเกิดเพราะปรารถนารูป เป็นผู้ปราศจากความกระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่ คุณก่อนมาคณทิจะ ก็ท่านจะพึงว่าอะไรแก่ท่านผู้นี้เล่า.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าไม่พึงว่าอะไร.

คุณก่อนท่านมาคณทิจะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บางคนในโลกนี้เป็นผู้เคยได้รับบำเรอด้วยเสียงทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก... ด้วยรสทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น... ด้วยโณภูฏัพพะทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เขารู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องออกไปแห่งโณภูฏัพพะทั้งหลาย ตามความเป็นจริง แล้วละค้นหาในโณภูฏัพพะ บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนาโณภูฏัพพะ เป็นผู้ปราศจากความกระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่ คุณก่อนมาคณทิจะ ก็ท่านจะพึงว่าอะไรแก่ท่านผู้นี้เล่า.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าไม่พึงว่าอะไร.

[๒๘๑] คุณก่อนมาคณทิจะ เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ก็เป็นผู้มีหน้า เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นอันจะ

พึงรู้แจ้งด้วยจมูก . . . ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น . . . ด้วยโณภูฏัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด คุณก่อนมาคณทิสะ ปราสาทของเรานั้น ได้มีถึง ๓ แห่ง คือปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูฝน ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูหนาว ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูร้อน เรานั้นได้รับบำเรอด้วยดนตรี ล้วนแต่สตรีไม่มีบุรุษ เจือปนในปราสาท เป็นที่อยู่ในฤดูฝนตลอดสี่เดือน ไม่ได้ลงภายใต้ปราสาท สมัยต่อมา เรานั้นรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องออกไปแห่งกามทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละตัณหาในกาม บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดเพราะปรารถนากาม เป็นผู้ปราศจากความระหยาบ มีจิตสงบในภายในอยู่ เรานั้นเห็นหมู่สัตว์อื่นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเกี่ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนากามเผาอยู่ เสพกามอยู่ เรานั้นย่อมไม่ทะเยอทะยานต่อสัตว์เหล่านั้น ไม่ยินดีในกามนั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรายินดีด้วยความยินดีที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมอยู่ จึงไม่ทะเยอทะยานต่อธรรมอันแล้ว ไม่ยินดีในธรรมอันแล้วนั้น.

[๒๘๒] คุณก่อนมาคณทิสะ เปรียบเหมือนคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก เอิบอímเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูปอันพึงจะรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู . . . ด้วยกลิ่นอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก . . . ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น . . . ด้วยโณภูฏัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เขาประพฤติกายสุจริต วิจิตสุจริต มโนสุจริต เมื่อตายไปพึงเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ พึงเข้าถึงความเป็นสหายของ

เทวดาชั้นดาวดึงส์ เทพบุตรนั้นอันหมู่นางอัปสรแวดล้อมในนั้นวัน เอิบอิมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้าอันเป็นทิพย์ บำเรอตนอยู่ในดาวดึงส์เทวโลก เทพบุตรนั้นได้เห็นกฤหบดีหรือบุตรกฤหบดี ผู้เอิบอิมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้าบำเรอตนอยู่ คู่ก่อนมาคณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เทพบุตรนั้นอันหมู่นางอัปสรแวดล้อมอยู่ในนั้นวัน เอิบอิมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้าอันเป็นทิพย์บำเรอตนอยู่ จะพึงทะเยอทะยานต่อกฤหบดีต่อบุตรกฤหบดีโน้น หรือต่อกามคุณห้าของมนุษย์ หรือจะพึงเวียนมาเพราะกามของมนุษย์บ้างหรือหนอ.

ไม่เป็นอย่างนั้น ท่านพระโคดม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกามอันเป็นทิพย์นำใครยิ่งกว่า และประณีตกว่า กว่ากามของมนุษย์.

คู่ก่อนมาคณทียะ เราก็นั้นเหมือนกัน เมื่อยังครองเรือนอยู่ในกาลก่อนเอิบอิมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตาที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก... ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น... ด้วยโผฏฐัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ นำรักประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เรานั้นรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องออกไป แห่งกามทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละตัณหาในกาม ได้บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนากามได้แล้ว เป็นผู้ปราศจากความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่ เรานั้นเห็นหมู่สัตว์อื่นที่ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนากามเผาอยู่ เสพกามอยู่ ย่อมไม่ทะเยอทะยานต่อสัตว์เหล่านั้น ไมยินดีในกามนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรายินดีอยู่ ด้วยความ

ยินดีที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม ทั้งเป็นความยินดีที่ล่วงเลยความสุข
เป็นของทิพย์ตั้งอยู่ จึงไม่ทะเยอทะยานต่อธรรมอันเลว ไม่ยินดีในธรรมอันเลว
นั้นเลย.

เปรียบเทียบบริโภคกามเหมือนคนโรคเรื้อน

[๒๘๓] คุณก่อนมาคณทิตยะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผล
มีตัวอันสุก อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ อย่างกายให้ร้อนที่หลุม
ถ่านเพลิง มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขา พึงตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้
รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น พึงทำยารักษาบุรุษนั้น บุรุษนั้นอาศัยยา
แล้วจึงหายจากโรคเรื้อน เป็นผู้ไม่มีโรค มีความสุข มีเสรีภาพ มีอำนาจใน
ตนเองจะไปไหนได้ตามความพอใจ บุรุษนั้นได้เห็นบุรุษโรคเรื้อนคนอื่น มีตัว
เป็นแผลมีตัวสุก อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ อย่างกายให้ร้อน
ที่หลุมถ่านเพลิง คุณก่อนมาคณทิตยะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษ
นั้นพึงทะเยอทะยานต่อบุรุษโรคเรื้อนคนโน้น ต่อหลุมถ่านเพลิง หรือต่อการ
กลับเสพยาบั้งหรือหนอ.

ไม่อย่างนั้น ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเมื่อยังมีโรค
กิจที่ควรทำด้วยยาก็ต้องมี เมื่อไม่มีโรค กิจที่ควรทำด้วยยา ก็ไม่ต้องมี.

คุณก่อนมาคณทิตยะ เราก็จินนนั้นเหมือนกัน เมื่อยังครองเรือนอยู่ในกาล
ก่อนเอิบอิมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอคนอยู่ด้วยรูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วย
นัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่
ตั้งแห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นอันจะพึงรู้
แจ้งด้วยจมูก... ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น... ด้วยโผฏฐัพพะอันจะพึงรู้

แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เรานั้นรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องออกไปแห่งกามทั้งหลาย ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นผู้ปราศจากความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่ เรานั้นเห็นหมู่มสัตว์อื่นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนากามเผาอยู่. เสพกามอยู่ ย่อมไม่ทะเยอทะยานต่อสัตว์เหล่านั้น ไม่ยินดีในกามนั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรายินดีอยู่ด้วยความยินดีที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม ทั้งเป็นความยินดีที่ล่วงเลยความสุขอันเป็นที่พึงตั้งอยู่ จึงไม่ทะเยอทะยานต่อธรรมอันแล้ว ไม่ยินดีในธรรมอันแล้วนั้นเลย.

[๒๘๔] คุณก่อนมาคณทียะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคร้อน มีตัวเป็นแผลมีตัวสุก อันกมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลด้วยเล็บ ย่างกายให้ร้อนที่หลุม ถ่านเพลิงมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขาพึงตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดทำยารักษาบุรุษนั้น บุรุษนั้นอาศัยยาแล้วจึงหายจากโรคร้อน เป็นผู้ไม่มีโรค มีความสุข มีเสรีภาพ มีอำนาจในตนเอง จะไปไหนได้ตามความพอใจบุรุษมีกำลังสองคนช่วยกันจับบุรุษนั้นที่แขนคนละข้าง นุดเข้าไปในหลุมถ่านเพลิง คุณก่อนมาคณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นจะต้องคืนรนไปอย่างนั้นๆ บ้างซิหนอ.

เป็นอย่างนั้น ท่านพระโคดม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไฟนั้นมี สัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่มาก และมีความเร่าร้อนมาก.

คุณก่อนมาคณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ไฟนั้นมีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่มาก และมีความเร่าร้อนมาก แต่ในบัดนี้เท่านั้น หรือแม้เมื่อก่อนไฟนั้นก็มีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่มาก และมีความเร่าร้อนมาก.

ท่านพระโคตม ไฟนั้นมีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร่ำร้อนยิ่งใหญ่และมีความร่ำร้อน ทั้งในบัดนี้ และแม้เมื่อก่อน ไฟนั้นก็มิสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่ และมีความร่ำร้อนมาก แต่ว่าบุรุษโรครเรื้อน มีตัวเป็นแผลมีตัวสูก ถูกกิมิชาติบ่อน เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ มีอินทริย์อันโรครกำจัดเสียแล้วโน้น กลับได้ความสำคัญคิดในไฟนี้อันมิสัมผัสเป็นทุกข์นั้นแล้วว่าเป็นสุขไป.

ดูก่อนมาคัณฑิยะ กามทั้งหลายก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน แม้ในอดีตกาลก็มีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่ และมีความร่ำร้อนมาก ถึงในอนาคตกาล กามทั้งหลายก็มีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่และมีความร่ำร้อนมาก แม้ในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ กามทั้งหลายก็มีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่และมีความร่ำร้อนมาก สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความร่ำร้อนเกิดขึ้นเพราะปรารภกามเผาอยู่ มีอินทริย์อันโทษกำจัดแล้ว กลับได้ความสำคัญคิดในกามอันมิสัมผัสเป็นทุกข์นั้นแล้วเป็นสุขไป.

[๒๘๕] ดูก่อนมาคัณฑิยะ เปรียบเหมือนบุรุษโรครเรื้อน มีตัวเป็นแผลมีตัวสูก อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ อย่างกายให้ร้อนที่หลุมถ่านเพลิง ดูก่อนมาคัณฑิยะ บุรุษโรครเรื้อนคนโน้นมีตัวเป็นแผล มีตัวสูก อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ อย่างกายให้ร้อนที่หลุมถ่านเพลิง ด้วยประการใด ๆ ปากแผลเหล่านั้น ของบุรุษโรครเรื้อนนั่นเอง ยิ่งเป็นของไม่สะอาดขึ้นมีกลิ่นเหม็นขึ้น และเน่าขึ้นด้วยประการนั้น ๆ และจะมีความเป็นของน่าย็นคิน่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็คือปากแผลทั้งหลาย มีการเกาแผลเป็นเหตุเท่านั้นจันใด ดูก่อนมาคัณฑิยะ สัตว์ทั้งหลายก็ฉนั้นนั้นแล ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความร่ำร้อนที่เกิดขึ้นเพราะ

ปรารภกามเผาอยู่เสพกามอยู่ คุณก่อนมาคณทียะ สัตว์ทั้งหลายผู้ยังไม่ปราศจาก ความกำหนัดในกามอันกามตัณหาเกี่ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะ กามเผาจนอยู่ เสพกามอยู่ด้วยประการใด ๆ กามตัณหาข้อมเจริญแก่สัตว์ เหล่านั้น และสัตว์เหล่านั้นก็ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามเผาอยู่ ด้วย ประการนั้น ๆ และจะมีความเป็นของน่ายินดี น่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็เพราะ อาศัยกามคุณทั้งห้าเท่านั้น.

[๒๘๖] คุณก่อนมาคณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่าน ได้เห็นหรือได้ฟังบ้างหรือว่า พระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชา ผู้ เอิบอímเพียบพร้อม บำเรอตนอยู่ด้วยกามคุณห้า ยังละกามตัณหาไม่ได้ ยัง บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามไม่ได้แล้ว เป็นผู้ปราศจาก ความระหายนะ มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือจักอยู่.

ข้อนี้ ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

ดิละมาคณทียะ ข้อนี้แม้เราไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟังมาว่า พระราชาหรือ มหาอำมาตย์ของพระราชาผู้เอิบอímเพียบพร้อมบำเรอตนอยู่ด้วยกามคุณห้า ยัง ละตัณหาไม่ได้ ยังบรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามไม่ได้แล้ว เป็นผู้ปราศจากความระหายนะ มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือ จักอยู่ คุณก่อนมาคณทียะ ที่แท้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นผู้ ปราศจากความระหายนะ มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือจักอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นล้วนรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปาย เป็นเครื่องออกไปแห่งกามนั้นเทียว ตามความเป็นจริง แล้วละกามตัณหา บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามแล้ว จึงเป็นผู้ปราศจากความ ระหายนะ มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือจักอยู่.

[๒๘๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระอุทานนี้ในเวลา
นั้นว่า

**ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึง
อมตธรรม ทางมีองค์แปดเป็นทางอันเกษม**

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว มัคคัณฑิยปริพาชกได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม น้าอัสสรณ์นักร ไม่เคยมีมาแล้ว เพียงข้อ
ที่ท่านพระโคตมตรัสดีแล้วนี้ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง พระนิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง แม้ข้าพเจ้าก็ได้ฟังข้อนี้มา ต่อปริพาชกทั้งหลายแต่ก่อน ผู้
เป็นอาจารย์และอาจารย์ผู้กล่าวกันว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง
นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ข้อนี้ย่อมสมกัน.

ดูก่อนมัคคัณฑิยะ ก็ข้อที่ท่านได้ฟังมาต่อปริพาชกทั้งหลาย ก่อนๆ ผู้
เป็นอาจารย์และอาจารย์ผู้กล่าวกันว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ นั้น ความไม่มีโรคนั้นเป็นโณ นิพพานนั้นเป็นโณ
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ได้ทราบว่ มัคคัณฑิยปริพาชกเอา
ฝ่ามือลูบตัวของตัวเอง กล่าวว่ ข้าแต่ท่านพระโคตม ความไม่มีโรคนั้นคือ
อันนี้ นิพพานนั้นคืออันนี้ ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้ เป็นผู้ไม่มี
โรคมีความสุข อะไร ๆ มิได้เบียดเบียนข้าพเจ้า.

เปรียบผู้บริโศกคามเหมือนคนตาบอด

[๒๘๘] ดูก่อนมัคคัณฑิยะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด
เขาไม่เห็นรูปตาและขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่
ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและไม่เสมอ ไม่

ได้เห็นรูปหมู่ดาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ เขาได้ฟังต่อคนผู้มี
จักขุกล่าวว่า คุณก่อนผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงาม ไม่มีมลทินสะอาดหนอ ดังนี้
เขาฟังเที่ยวแสวงหาผ้าขาวผ่อง บุรุษคนหนึ่งเอาผ้าเทียมเปื้อนเขามาหลวงงบุรุษ
ตาบอดแต่กำเนิดนั้นว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านผืนนี้ เป็นผ้าขาวผ่อง
งามไม่มีมลทินสะอาด ดังนี้ เขาจับเอาผ้านั้นไว้ห่ม แล้วดีใจ เปล่งวาจา
แสดงความดีใจว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด คุณก่อน
มาคณทิจะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น รู้อยู่
เห็นอยู่ รับเอาผ้าเทียมอันเปื้อนเขมาไว้ห่ม แล้วดีใจ เปล่งวาจาแสดงความ
ดีใจว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาดหนอ ดังนี้ หรือว่าเปล่ง
วาจาแสดงความยินดีด้วยเธอต่อบุคคลผู้มีจักขุเล่า.

ท่านพระโคตม บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น 'ไม่รู้ไม่เห็นเลย รับเอา
ผ้าเทียมอันเปื้อนเขมาเข้าไว้ห่ม แล้วดีใจ เปล่งวาจาแสดงความดีใจว่า ท่าน
ผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องไม่มีมลทินสะอาดหนอ ดังนี้ ด้วยเชื่อต่อบุคคลผู้มีจักขุ
เท่านั้น.

คุณก่อนมาคณทิจะ ปริพาชกอัญญุเตยริถีย์ทั้งหลาย ก็ฉนั้นเหมือน
กัน ไม่มีจักขุ ไม่รู้ความไม่มีโรค ไม่เห็นพระนิพพาน เออก็เมื่อเป็นเช่นนั้น
ยังไม่กล่าวคานานี้ได้ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่าง
ยิ่ง ดังนี้ คุณก่อนมาคณทิจะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ ได้
ตรัสพระคาถาไว้ว่า

ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้
ถึงอมตธรรม ทางมีองค์แปดเป็นทางเกษม.

บัดนี้ คาถานั้นเป็นคาถาของปูลุชนไปโดยลำดับ คุณก่อนมาก็คณฺหิยะ
กายนี้แลเป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความ
เจ็บไข้ ท่านนั้นกล่าวกายนี้เป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความ
ลำบาก เป็นความเจ็บไข้ว่า ท่านพระโคตม ความไม่มีโรคนั้นคืออันนี้
นิพพานนั้นคืออันนี้ ก็ท่านไม่มีจักขุของพระอริยะ อันเป็นเครื่องรู้ความไม่มี
โรค อันเป็นเครื่องเห็นนิพพาน.

มาก็คณฺหิยะอาราธนาพระพุทธเจ้าแสดงธรรม

[๒๘๘] ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านพระโคตมอย่างนี้แล้ว ท่านพระโคตม
ย่อมทรงสามารถเพื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ให้ความ
ไม่มีโรคให้เห็นนิพพานได้.

คุณก่อนมาก็คณฺหิยะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดแต่กำเนิด ไม่ได้เห็นรูป
สีด้าและสีขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่ได้เห็นรูปสีแดง
ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและไม่เสมอ ไม่ได้เห็นรูปหมู่ดาว
ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเข่า พึงตั้ง
แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น ได้ทำยารักษา
เขา เขาอาศัยยานั้นแล้วก็เห็นไม่ได้ ทำจักขุให้ใสไม่ได้ คุณก่อนมาก็คณฺหิยะ
ท่านจะสำคัญความข้อนี้นี้เป็นไฉน แพทย์ต้องมีส่วนแห่งความลำบาก ความ
คับแค้นสักเพียงไรมิใช่หรือ.

อย่างนั้น ท่านพระโคตม.

คุณก่อนมาก็คณฺหิยะ เราก็นั้นนั่นเหมือนกัน พึงแสดงธรรมแก่ท่านว่า
ความไม่มีโรคนั้นคือสิ่งนี้ นิพพานนั้นคือสิ่งนี้ ดังนี้ ท่านนั้นก็พึงรู้ความไม่มี

โรคไม่ได้ ฟังเห็นนิพพานไม่ได้ อันนั้น ฟังเป็นความเห็นค่อน้อย เป็นความลำบากแก่เรา.

[๒๕๐] ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านพระโคตมด้วยอาการอย่างนี้แล้ว ท่านพระโคตมย่อมทรงสามารถเพื่อแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ทำให้รู้ความไม่มีโรค ให้เห็นนิพพานได้.

ดูก่อนมาคัณฑิยะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด เขาไม่ได้เห็นรูปสีด้าและสีขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและไม่เสมอ ไม่ได้เห็นรูปหมู่ดาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ แต่เขาได้ฟังต่อคนที่มีจักขุซึ่งกล่าวอยู่ว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงาม ไม่มีมลทินสะอาดหนอ บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น ฟังเที่ยวแสวงหาผ้าขาวผ่อง บุรุษคนหนึ่งเอาผ้าเทียมเปื้อนเขม่ามาลองเขานั้นว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านผืนนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด เขาจับผ้านั้นมาห่ม มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขา ตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น ทำยาถอนให้อาเจียน ยาถ่ายให้ลง ยาหยอด ยาหยอดซ้ำ ยานัตถุ์ เขาอาศัยยานั้นแล้วเห็นได้ ชำระตาให้ใสได้ เขาย่อมละความรัก ด้วยสามารถความพอใจในผ้าเทียมเปื้อนเขม่าโน้นได้ พร้อมกับตาเห็น เขาพึงเบียดเบียนบุรุษที่ดวงตานั้นโดยความเป็นศัตรู โดยความเป็นข้าศึก อนึ่ง เขาพึงสำคัญบุรุษที่ดวงตานั้นว่าควรปลงชีวิต เสียด้วยความแค้นว่า บุรุษผู้เจริญ เราถูกบุรุษผู้นี้เอาผ้าเทียมเปื้อนเขม่ามาลองให้หลงว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด ดังนี้มานานหนอ ฉันทใด ดูก่อนมาคัณฑิยะ เราก็จันนั้นเหมือนกัน ถ้าแสดงธรรมแก่ท่านว่า ความไม่มีโรคนั้นคือข้อนี้นิพพานนั้นคือข้อนี้นั้นท่านนั้นพึงรู้

ความไม่มีโรค ฟังเห็นนิพพานได้ ท่านนั้นก็ละความกำหนดด้วยสามารถ
ความพอใจในขันธที่มีอุปาทานทั้งห้าได้ พร้อมกับความเห็นเกิดขึ้น อนึ่ง ท่าน
ฟังมีความดำริอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ เราถูกจิตนี้ล่องลงให้หลงมานาน
แล้วหนอ. เราเมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่รูปเท่านั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่เวทนาเท่า
นั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่สัญญาเท่านั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่สังขารเท่านั้น
เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่วิญญาณเท่านั้น เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมีแก่เรา
นั้น เพราะภพนั้นเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ
โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยประการฉะนี้.

[๒๕๑] ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อพระโคตมอย่างนี้แล้ว ท่านพระโคตม
ย่อมทรงสามารถเพื่อแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ข้าพเจ้าไม่เป็นคน
บอดลุกขึ้นจากอาสนะนี้ได้.

ดูก่อนมาคณทียะ ถ้าเช่นนั้น ท่านควรคบสัตบุรุษ เพราะเมื่อใด
ท่านคบสัตบุรุษ เมื่อนั้นท่านจักได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ เมื่อท่านได้ฟังธรรม
ของสัตบุรุษ ท่านจักปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อท่านปฏิบัติธรรมสมควร
แก่ธรรม ท่านจักรู้เอง เห็นเองว่า โรค ไข้ ลูกศร คืออันนี้ โรค ไข้
ลูกศร จะดับไปโดยไม่เหลือในที่นี้ เพราะอุปาทานของเรานั้นดับ ภพจึงดับ
เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โทมนัส อุปายาสก็ดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้.

มาคณทียะได้บรรพชาและอุปสมบท

[๒๕๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว มาคณทียะปริพาชกได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง

นัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาวิตของพระองค์แจ่มแจ้งนักเปรียบเหมือนบุคคล
หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีป
ในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทใด ท่านพระโคตมทรง
ประกาศธรรมโดยอนกปริยาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่าน
พระโคตม พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา
อุปสมบท ในสำนักท่านพระโคตม.

ดูก่อนมาคัณฑิยะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรฉิยี้ หวังบรรพชา หวัง
อุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจะต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน เมื่อล่วงสี่เดือน ภิกษุ
ทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชา ให้อุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุได้ ก็แต่
ว่า เราารู้ความต่างแห่งบุคคลในข้อนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าชนทั้งหลายผู้เคยเป็นอัญญเดียรฉิยี้ หวัง
บรรพชา หวังอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน เมื่อล่วงสี่เดือน
ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชาอุปสมบทได้ไซริ้ ข้าพระองค์จักอยู่
ปริวาสสี่ปี ต่อเมื่อล่วงสี่ปี ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชาให้อุปสมบท
เพื่อความเป็นภิกษุเถิด.

มาคัณฑิยปริพาชกได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้ว ก็เมื่อท่านมาคัณฑิยะอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกไปอยู่แต่ผู้
เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ไม่ช้านานเท่าไร ก็
ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออก
จากเรือนบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบ ต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง
ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ท่านมาคัณฑิยะได้เป็นพระ-
อรหันต์รูปหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

๕. อรรถกถามาคัณขิยสูตร

มาคัณขิยสูตร มีบทเริ่มต้นว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า **อคุยาการเ** คือ ในโรงบูชาไฟ. บทว่า **ติณสนุทธก** คือบนเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้า. มาคัณขิยปริพาชก ๒ คน
ลุงและหลาน. ใน ๒ คนนั้นลุงบวชได้บรรลุพระอรหัต. แม้หลานก็มีอุปนิสัย
บวชไม่นานนักจักบรรลุอรหัต. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสัย
ของมาคัณขิยปริพาชกนั้นทรงละพระคันธกุฎี เช่นกับเทวสถาน ทรงให้ปุเครื่อง
ลาดอันทำด้วยหญ้า ที่โรงบูชาไฟนั้น สกปรกไปด้วยเถาหญ้าและหยากเชื้อ
เสด็จประทับอยู่ ๒-๓ วัน เพื่อทรงทำการสงเคราะห์ผู้อื่น. ท่านกล่าวบทว่า
เตนุปลงฺกมิ เสด็จเข้าไป หมายถึงโรงบูชาไฟนั้น. แต่เพราะโรงบูชาไฟนั้น
มิได้อยู่ใกล้บ้านอย่างเดียว ตอนกลางวันเท่านั้น พวกเด็กชายและเด็กหญิงพา
กันลงไปเล่นไม่มีความสงบ. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงให้ตอนกลางวัน
ผ่านพ้นไปในไพรสนต์ตลอดกาลเป็นนิตย์. ในตอนเย็นจึงเสด็จเข้าไปในโรง
บูชาไฟนั้นเพื่อประทับอยู่. บทว่า **อทุทสา โข** **ติณสนุทธกํ** **ปญฺญตฺตํ** มา-
คัณขิยปริพาชกได้เห็นเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้าปูไว้ คือพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงปรับปรุงเครื่องลาดทำด้วยหญ้าในวันอื่น แล้วทรงทำเครื่องหมายตั้งไว้เสด็จ
กลับไป. ในวันนั้นนั่นเองได้ทรงให้ปุแล้วเสด็จไป. เพราะเหตุไร. เพราะในกาล
นั้นตอนใกล้รุ่งพระองค์ทรงตรวจดูโลกได้ทรงเห็นแล้วว่า วันนี้มาคัณขิยะจะมา
ในที่นี้ ครั้นเห็นเครื่องลาดทำด้วยหญ้านี้แล้วจักสนทนาปรารภเครื่องลาดทำด้วย
หญ้ากัการทวาชพราหมณ์. แต่นั้นเรจักมาแสดงธรรม. มาคัณขิยพราหมณ์ฟัง

ธรรมแล้วจักบวชในสำนักของเราแล้วบรรลอรหัต. จริงอยู่ เรามำเพ็ญบารมีมา ก็เพื่อทำการสงเคราะห์ผู้อื่น จึงทรงให้ปุ่เครื่องลาดอันทำด้วยหญ้าแล้วเสด็จไป.

บทว่า **สมณเสยยานุรูป มนุญเณ** เห็นจะเป็นที่นอนสมควรแก่สมณะ คือ สำคัญเครื่องลาดนี้ว่า เป็นที่นอนสมควรแก่สมณะ. อนึ่ง เครื่องลาดนี้มีไช้ที่อยู่ของสมณะผู้ไม่ตำรวมแล้ว. เป็นความจริงอย่างนั้นที่เครื่องลาดนี้ มิได้ปรากฏที่ถูกเขี่ยด้วยมือ ที่ถูกกระทบด้วยศิระษะ หรือที่ถูกเขี่ยด้วยเท้า. เครื่องลาดนี้ไม่เลอเทอะไม่ถูกเสียดสีไม่ถูกทำลายคุดช่วงระบายสีผู้ฉลาดเอาดินสอพองระบายปุ่ไว้คงเป็นที่อยู่ของสมณะผู้ตำรวมแล้ว. มาคณทียพราหมณ์จึงถามว่า ท่านผู้เจริญที่อยู่ของใคร. บทว่า **กุนหนสุต** ผู้กำจัดความเจริญ คือ ผู้สร้างมารยาท. เพราะเหตุไรมาคณทียะถึงกล่าวอย่างนั้น. เพราะเขามีลัทธิตี คือทำให้ความเจริญปรากฏในทวาร ๖. นี้เป็นลัทธิตีของเขา คือ ควรให้จักขุงอกงามเจริญ. ควรเห็นรูปที่ไม่เคยเห็น. รูปที่เห็นแล้วควรผ่านไป. ควรให้โสตะงอกงามเจริญ. ควรฟังเสียงที่ไม่เคยฟัง. เสียงที่ฟังแล้วควรผ่านไป. ควรให้ฆานะงอกงามเจริญ. ควรดมกลิ่นที่ไม่เคยดม. กลิ่นที่ดมแล้วควรผ่านไป. ควรให้ชีวหางอกงามเจริญ. ควรลิ้มรสที่ไม่เคยลิ้ม. รสที่ลิ้มแล้วควรผ่านไป. ควรให้กายงอกงามเจริญ. ควรสัมผัสโผฏฐัพพะที่ยังไม่เคยสัมผัส. โผฏฐัพพะที่สัมผัสแล้วควรผ่านไป. ควรให้มนะงอกงามเจริญ. ควรรู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้. ธรรมที่รู้แล้วควรผ่านไป. มาคณทียะบัญญัติความเจริญในทวาร ๖ ไว้ด้วยประการฉะนี้.

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติความตำรวมในทวาร ๖ ไว้ว่า

ความตำรวม จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา
กาย วาจา ใจ เป็นความดี. ความตำรวม
ในทวารทั้งปวงเป็นความดี. ภิกขุตำรวม
ในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง.

เพราะฉะนั้น มาคณฺหิตยพราหมณ์สำคัญว่า พระสมณโคดมนี้เป็นผู้
กำจัดความเจริญ เป็นผู้สร้างมารยาท จึงกล่าวว่า ภูนฺโหน เป็นผู้กำจัดความ
เจริญ. บทว่า อริเย ฌายเย ชมฺเม กุสฺสเเต คือในเหตุในธรรมบริสุทธิไม่มีโทษ.
ด้วยบทนี้ทรงแสดงไว้อย่างไร. อันผู้จะกล่าววาทแก่ผู้มียศมีความสูงส่ง เป็นที่
รู้จักกันทั่วเห็นปานนี้ ควรพิจารณาไตร่ตรอง ไม่ควรพูดโดยไม่ระวังปาก.
เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงว่า ท่านอย่าพูดพร่ำ ท่านจงระวัง
ปาก. บทว่า เอวํ หิ โน สุตฺเต โอรฺรติ เพราะวาท่าเช่นนี้ลงกันในสูตร
ของพวกเรา ความว่าเพราะวาท่าเช่นนี้มาในสูตรของพวกเรา. พวกเราจะไม่พูด
เพียงปรารถนาจะให้งอกงามทางปากเท่านั้น. อนึ่ง พวกเราเมื่อพูดคำอันมาแล้ว
ในสูตรจะพึงพูดแก่ใคร. ฉะนั้นเราจะพูดต่อหน้าพระสมณโคดมนี้. บทว่า
อโปปฺปสุกฺโก เป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ความว่าไม่ขวนขวาย คือไม่
กังวลเพื่อจะรักษาเรา. บทว่า วุคฺคโต จ นํ วเทยฺย เราได้ว่าไว้แล้วก็พึง
กล่าวกะพระสมณโคดมนี้เถิด ความว่า ท่านภาวทวาชะผู้เจริญ เราได้กล่าวไว้
แล้ว แม้ไม่ถามก็ตั้งคำพูดได้ ถือเอามะม่วงและหว้าเป็นต้นแล้วยังไม่ครบ ก็
พึงกล่าวกะพระสมณโคดม โดยทำนองที่เรากล่าวแล้วเถิด.

บทว่า อสุโสสิโข ความว่า พระศาสดาทรงเจริญอาโลกกสิณได้ทรง
เห็นมาคณฺหิตยพราหมณ์ซึ่งมา ณ ที่นั้นด้วยทิพยจักขุ ได้ทรงสดับแม้เสียงของ
ชนทั้งสองสนทนากันด้วยทิพโสต.

บทว่า ปฏิสลฺลานา วุคฺคิโต พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่
เร้น คือ เสด็จออกจากผลสมาบัติ. บทว่า ลวฺกฺโค คือภาวทวาชพราหมณ์
ตกใจ หวั่นไหว ด้วยกำลังแห่งปีติ. นัยว่าภาวทวาชพราหมณ์นั้นได้มีความ
ดำริว่า มาคณฺหิตยยะและเราก็มิได้พูดกับพระสมณโคดม คนอื่นนอกจากเรา สอง

คนในที่นี้ไม่มีคนที่ ๓. บุรุษผู้มีโสตไวจักได้ยินเสียงของเราทั้งสองเป็นแน่. ลำดับนั้น ภารทวาชพราหมณ์บังเกิดปีติภายในชุมชนแก้หมีนได้ชูชัน. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ลัวิกุโค โลมหญฺจธาโต** ภารทวาชพราหมณ์ตกใจ โลมชาติชูชัน.

ลำดับนั้น มาคณทียปริพาชกทั้ง ๆ ที่มีญาณแก่กล้าดูจเมสส์คพีชที่มีปาก อ้าแล้ว ไม่สามารถนั่งสงบอยู่ได้เดินไปมา มาเฝ้าพระศาสดาอีก แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. เพื่อแสดงถึงมาคณทียะนั้นจึงกล่าวบทมีอาทิว่า **อถ โข มาคณทโย** ครั้งนั้นมาคณทียะ ดังนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดามีได้ตรัสอย่างนี้ว่า คุณก่อนมาคณทียะ ท่านได้กล่าวกะเราแล้วดัง นี้ทรงปรารภพระธรรมเทศนาแก่ปริพาชกว่า **จกฺขุ โข มาคณทโย** ดังนี้. ในบทนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ ชื่อว่า **จกฺขุ** รูปาราม เพราะรูปเป็นที่มายินดีแห่งจักขุด้วยอรรถว่าเป็นที่อาศัย. ชื่อว่า **รูปรัต** เพราะจักขุ ยินดีในรูป. ชื่อว่า **รูปสมมุทิต** เพราะจักขุอันรูปให้บันเทิงแล้ว. บทว่า **ทนต์** ทรมานแล้ว คือให้หมดพยศแล้ว. บทว่า **คฺคุตฺต** คือคุ้มครองแล้ว. บทว่า **รกฺขิต** รักษาแล้ว คือ ตั้งการอารักขาไว้แล้ว. บทว่า **ลํวฺต** สำรวมแล้ว คือ ปิดแล้ว. บทว่า **ลํวฺราย** เพื่อสำรวม คือเพื่อต้องการปิด. บทว่า **ปริจาริตปุพฺโพ** เคยได้รับบำเรอ คือ เคยพูดจาปราศรัย. บทว่า **รูปปริพาห** เตือดร้อนเพราะรูป คือความเตือดร้อนเกิดขึ้นเพราะปรารภรูป. บทว่า **อิมสฺส ปน เต มาคณทโย** กิมสฺส วจฺนียํ คุณก่อนมาคณทียะ ก็ท่านจะฟังว่าอะไร แก่ท่านผู้นี้เล่า คือท่านจะฟังกล่าวคำอะไรแก่พระจีณาสพน์ผู้กำหนดรูปแล้ว บรรลุพระอรหัตต์เล่า. ถามว่า ควรจะกล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความ เจริญ เป็นผู้สร้างมารยาตดังนี้หรือไม่ควรกล่าว. บทว่า **น กิณฺจ โภ โคตม**

คือ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่ควรกล่าวคำไร ๆ เลย. แม้ในทวารที่เหลื่อก็มี
นัยนี้เหมือนกัน.

บัดนี้เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงว่าไม่มีคำไร ๆ ที่ท่าน
ควรจะกล่าวแก่พระจินาสพผู้กำหนดชั้นที่ ๕ แล้วบรรลุพระอรหัต และเราก็
กำหนดชั้นที่ ๕ แล้วบรรลุพระสัพพัญญู. ฉะนั้นมาคัมภีระนั้นจะควรกล่าวอะไร
กะเรา ดังนี้ จึงตรัสว่า อหัง โข ปน ดังนี้. บทว่า ตสฺส มย หิ มาคณฺหิตย
ดูก่อนมาคัมภีระ ปราสาทของเรานั้น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรง
แสดงสมบัติของพระองค์ เมื่อครั้งเป็นภคหัตถ์จึงตรัส. พึงทราบความในบท
มีอาทิว่า วสุตฺติโก นั้นดังต่อไปนี้. ความสุขย่อมมีในที่อยู่ในถุคฺสนนี้ คือ
ปราสาทที่อยู่ในถุคฺสน. แม้ในบทนอกนั้นก็มียัยนี้เหมือนกัน. แต่ในบทนี้มีอธิบาย
คำดังต่อไปนี้. ชื่อว่า วสุตฺติโก เพราะควรอยู่ตลอดถุคฺสน. แม้ในบทนอกนี้
ก็มียัยนี้เหมือนกัน. ในบทนั้น ปราสาทเป็นที่อยู่ในถุคฺสน ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำ
เกินไป. แม้ประตูและหน้าต่างของปราสาทนั้น ก็ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป
เครื่องลาดพื้นของเคี้ยวของบริโกลในปราสาทนี้มีเหลือเฟือ. ในปราสาทเป็นที่
อยู่ในถุคฺสนาว เสากี่ดี ฝาก็ดี อยู่ต่ำ. ประตูและหน้าต่างมีน้อยมีช่องเล็ก. เอา
ช่องฝาออกเพื่อต้องการให้ความอุ่นเข้าไป. อนึ่งในปราสาทนี้ เครื่องลาดพื้น
เครื่องปู เครื่องนุ่งห่ม ควรเป็นผ้ากัมพลเป็นต้นที่ช่วยให้อบอุ่นได้. ของเคี้ยว
ของบริโกล ละเอียดอ่อนและมีรสเข้มข้น. ในปราสาทอันเป็นที่อยู่ในถุคฺสร้อน
เสากี่ดี ฝาก็ดี อยู่สูง. ประตูและหน้าต่างในปราสาทนี้มีมากมีแสงสว่างไปทั่ว.
เครื่องลาดพื้นเป็นต้นควรเป็นผ้าเนื้อดี. ของเคี้ยวของบริโกลมีรสหวานทำให้
ได้รับความเย็น. อนึ่งในที่ใกล้หน้าต่างในปราสาทนี้ตั้งคุ่มน้ำไว้ ๕ คุ่ม เต็ม
ด้วยน้ำปลุกบัวเจียวเป็นต้นไว้. ในที่นั้นทำน้ำพุไว้ สายน้ำจะพุ่งดุจเมื่อฝนตก.

แต่ของพระโพธิสัตว์เขาปลูกกอบัวเขียวไว้ในหม้อทองคำ และหม้อเงินอย่างละ ๑๐๘ หม้อ เต็มไปด้วยน้ำหอม ตั้งล้อมห้องนอน. เขาใส่เปลือกตมหอมให้เต็มใน กระจ่างโลหะใหญ่ ปลูกบัวเขียว บัวแดง บัวขาวเป็นต้นตั้งไว้ในที่นั้น ๆ เพื่อ ถือเอาอตุ. ดอกไม้ทั้งหลายย่อมบานด้วยรัศมีของดวงอาทิตย์. หมุกมรณานาชนิด บินเข้าไปยังปราสาทที่เยวสุทธสีในดอกไม้ทั้งหลาย. ปราสาทมีกลิ่นหอมชวนดม ยิ่งนัก. ในระหว่างฝาคูได้ตั้งทะนานโลหะแล้วตามไฟอ่อนๆ ไว้ที่สุดมณฑปแก้ว บนเนินอากาศเบื้องบนปราสาทเก้าชั้น. ลาดหนังกระบือแห้งไว้ในที่แห่งหนึ่ง. ในเวลาพระโพธิสัตว์เล่นน้ำเขาทอดลูกหินไปที่หนังกระบือ. เครื่องยนต์หมุน ไปข้างล่าง คุจเสียงเมฆคำราม. น้ำพุ่งขึ้นแล้วตกไปที่เปลวไฟ. เป็นคุจน้ำฝน ตก. ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงนุ่งผ้าเขียวห่มผ้าเขียวทรงประดับเครื่องประดับ สีเขียว. แม้พวกบริวารของพระโพธิสัตว์มีนักพื่อนรำสีหมีน ประดับด้วยสีเขียว แต่งตัวสีเขียวแวดล้อมพระมหาบุรุษไปสู่มณฑปแก้ว. พระโพธิสัตว์ทรงเล่น กีฬาน้ำตลอดวัน เสวยความสุขในฤดูแห่งความเย็นฉ่ำ. ในทิศ ๔ ของ ปราสาทมีสระอยู่ ๔ สระ. ในตอนกลางวันฝูงนกนานาชนิด ออกจากสระด้าน ทิศตะวันออกร้องเสียงระงมบินไปสู่สระด้านตะวันตกทางยอดของปราสาท. ออกจากสระด้านทิศตะวันตกบินไปสู่สระด้านทิศตะวันออก. ออกจากสระด้าน ทิศเหนือบินไปสู่สระด้านทิศใต้. ออกจากสระด้านทิศใต้ บินไปสู่สระด้าน ทิศเหนือ. เป็นคุจสมัยในระหว่างฤดูฝน. แต่ปราสาทเป็นที่อยู่ในฤดูหนาวมี ๕ ชั้น. ปราสาทเป็นที่อยู่ในฤดูฝนมี ๗ ชั้น.

บทว่า นิปฺปฺริเสหิ ไม่มีบุรุษคือเว้นจากบุรุษ. อนึ่งมิใช่คนตรีเท่านั้น ที่ไม่มีบุรุษเจือปน. แม้ที่ทุกแห่งก็ไม่มีบุรุษเหมือนกัน. แม้คนเฝ้าประตูก็เป็น ผู้หญิง. แม้ผู้ทำบริกรรมมีอาบนำให้เป็นต้นก็เป็นผู้หญิง. นัยว่าพระราชทรง

ตั้งพวกผู้หญิงไว้ในกิจทุกอย่างด้วยทรงพระดำริว่า เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยอิสริย-
สมบัติและสุขสมบัติเห็นปานนั้น จะเกิดความข้องใจในบุรุษ เพราะเห็นบุรุษ.
ความข้องใจนั้นอย่าได้มีแก่โอรสของเราเลย. บทว่า ตาย รติยา รมมาโน
ยินดีด้วยความยินดีนั้น นี้ท่านกล่าวหมายถึงความยินดีผลสมบัติอันประกอบ
ด้วยฉานที่ ๔.

พึงทราบความในบทนี้ว่า คหปติ วา คหปติปุตุโต วา ดังต่อไปนี้.
เพราะกษัตริย์ทั้งหลายย่อมมีความปรารถนาในเสวตฉัตรทั้งนั้น. ความปรารถนา
ใหญ่เป็นความเนิ่นช้าของกษัตริย์เหล่านั้น. พราหมณ์ทั้งหลายไม่อิ่มด้วยมนต์
จึงเที่ยวแสวงหามนต์. ส่วนคหปติทั้งหลายย่อมเสวยสมบัติตั้งแต่กาลเรียนเพียง
คำนวณชั้นสูง. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงถือเอากษัตริย์และพราหมณ์
จึงตรัสว่า คหปติ วา คหปติปุตุโต วา ดังนี้. บทว่า อวภูญฺญยุย พิงเวียน
มา ความว่า พิงเวียนมาเพราะเหตุแห่งกามอันเป็นของมนุษย์. บทว่า อภิกฺกนุ-
ตตรา นำใครยิ่งกว่า คือ ประเสริฐกว่า. บทว่า ปณฺธิตตรา ประณีตกว่า คือ
ไม่น้อยกว่า. สมดังที่ท่านกล่าวถึงข้อนี้ไว้ว่า

กามอันเป็นของมนุษย์ เมื่อเทียบกับลำ-
นักของกามอันเป็นทิพย์ ก็เหมือนกับเอน้ำ
ที่ปลายหญาอากาศตกลงในสมุทร ฉะนั้น.

บทว่า สมธิคฺคฺยุหฺ ทิฏฺฐติ ถือเอาสุขอันเป็นทิพย์ตั้งอยู่ คือถือเอาสุข
ที่เป็นทิพย์ประเสริฐกว่านั้นตั้งอยู่.

อนึ่งพึงทราบข้อเปรียบเทียบในข้อนี้ดังต่อไปนี้. กาลแห่งความยินดี
ในท่ามกลางหญิง ๔ หมื่นในปราสาท ๓ หลัง ของพระโพธิสัตว์ คุกกาลแห่ง
ความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ ของคหปติฉะนั้น. กาลที่พระโพธิสัตว์ทรง

ผนวชแล้วแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ณ โพธิบัลลังก์ คุงกาลที่คบหานี้
บำเพ็ญสุจริตแล้วบังเกิดในสวรรค์ฉะนั้น. กาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไป
ด้วยความยินดีในผลสมาบัติอันเป็นไปในฉานที่ ๔ คุงกาลที่คบหานี้เสวย
สมบัติในนั้นวันฉะนั้น. กาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความยินดีใน
ผลสมาบัติอันเป็นไปในฉานที่ ๔ ไม่ทรงปรารถนาความสุขของชนเลวอันเป็น
ของมนุษย์ คุงกาลที่คบหานี้ ไม่ปรารถนากามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์ฉะนั้น.

บทว่า สุขี มีความสุขคือได้รับทุกข์ก่อน ภายหลังจึงมีความสุข.

บทว่า เสรี มีเสรีภาพ คือ มีแพทย์เป็นเพื่อนก่อน ภายหลังจึงมีเสรีภาพคือ
พึงเป็นคนเดียว. บทว่า สยั วลี มีอำนาจในตนเอง คืออยู่ในอำนาจของ
แพทย์ก่อน เมื่อแพทย์บอกว่าจงนั่งก็นั่ง บอกว่าจงนอนก็นอน บอกว่าจง
บริโภคน้ำก็บริโภคน้ำ บอกว่าจงดื่มก็ดื่ม ภายหลังจึงมีอำนาจในตนเอง. บทว่า
เยน กามงฺคโม จะไปไหนได้ตามความพอใจ คือไม่ได้ไปยังที่ตนต้องการ
จะไปก่อน ภายหลังเมื่อโรคหายดีแล้ว จึงไปไหนได้ตามความพอใจแม้ใน
การชมป่าชมถ้ำและชมภูเขาเป็นต้น พึงไปได้ในที่ที่ปรารถนาจะไป.

ในบทนี้มีข้อเปรียบเทียบดังต่อไปนี้. กาลที่พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ ณ
ท่ามกลางปราสาท คุงกาลที่บุรุษเป็นโรคเรื้อนฉะนั้น, กามวัตถุอย่างหนึ่งคุ
กระเบื้องใส่ถ่านไฟฉะนั้น. กามวัตถุ ๒ อย่างคุกระเบื้อง ๒ แผ่น. นักฟ้อน
๓ โกลุครั้งคุกระเบื้องใส่ถ่านไฟ ๓ โกลุครั้งของท้าวสักกเทวราชฉะนั้น. การ
เสพวัตถุกาม คุงเอาเล็บเกาปากแผลแล้วเอาไปถนบนกระเบื้องใส่ถ่านไฟฉะนั้น.
กาลที่พระโพธิสัตว์เห็นโทษในกามเห็นอนิสงส์ในเนกขัมมะแล้วเสด็จออกบวช
ได้เป็นพระพุทธเจ้า. และกาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความยินดีในผล
สมาบัติอันเป็นไปในฉานที่ ๔ คุงกาลที่บุรุษโรคเรื้อนอาศัยยาแล้วหายโรคฉะนั้น.
กาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความยินดีนั้นไม่ทรงปรารถนาด้วยความ

ยินดีในชนเลว คุณกาลเห็นบุรุษเป็นโรคเรื้อนอื่นแล้วไม่ปรารถนาจะเห็นอีก
ฉะนั้น .

บทว่า **อุปหตินุทริโย** มีอินทรีย์อันโรคกำจัดเสียแล้ว คือมีกายประ-
สาทอันโรคเรื้อนกำจัดแล้ว. บทว่า **อุปหตินุทริยา** มีอินทรีย์อันโทษกำจัด
แล้ว คือมีปัญหาอินทรีย์อันโทษกำจัดแล้ว. สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นเพราะ
ปัญหาอินทรีย์ถูกกำจัดกลับได้ความสำคัญผิดในกามทั้งหลายอันมีสัมผัสเป็นทุกข์
ว่าเป็นสุข เหมือนอย่างบุรุษโรคเรื้อนนั้นมีกายอินทรีย์ถูกโรคกำจัดกลับได้ความ
สำคัญผิดในไฟอันสัมผัสเป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ฉะนั้น.

พึงทราบความในบทว่า **อสุจิตราณี** เจว ไม่สะอาดยิ่งขึ้นเป็นต้นดัง
ต่อไปนี้. ตามปกติปากแผลเหล่านี้ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นและเน่า แต่บัดนี้
ยิ่งไม่สะอาด ยิ่งมีกลิ่นเหม็นและยิ่งเน่าขึ้นอีก. บทว่า **กาจิ** คือหนองทั้งหลาย
ย่อมเข้าไปภายในแผลที่รันทไฟและที่เกา เลือดและหนองที่นำเกลียดก็ไหลออก
แผลอย่างนี้นั้นจะมีความน่าพอใจสักหน่อยหนึ่งจะกระไรอยู่.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาว่า **อาโรคฺยา* ปรมา ลากา** ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง
ดังต่อไปนี้. การได้ทรัพย์ก็ดี การได้ยศก็ดี การได้บุตรก็ดี
อย่างใดอย่างหนึ่ง ความไม่มีโรคเป็นลาภอันสูงสุดกว่าลาภเหล่านั้น. ลาภยิ่ง
กว่าความไม่มีโรคนั้นไม่มี เพราะเหตุนั้น ความไม่มีโรคจึงเป็นลาภอย่างยิ่ง.
สุขเกิดแต่ฌานก็ดี สุขเกิดแต่มรรคก็ดี สุขเกิดแต่ผลก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่งมีอยู่
บรรดาสุขเหล่านั้น นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง. สุขยิ่งกว่านิพพานนั้นไม่มี
เพราะเหตุนั้น นิพพานจึงเป็นสุขอย่างยิ่ง. บทว่า **อฏฺฐจฺจิกโก จ มคฺคานํ**
บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรมด้วยการไปอันเป็นส่วนเบื้องต้น สุ่มรรค
อันเป็นส่วนเบื้องจึงทั้งหลาย มรรคมืองค์ ๘ เป็นทางอัน เกษม. ทางอื่นเกษม

ยิ่งกว่ามรรคมืองค์ ๘ นั้นไม่มี. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **เขม** ก็คือ บทว่า **อมต** ก็คือในบทว่า **เขม อมต** นี้ เป็นชื่อของนิพพานนั่นเอง.

ในบทนี้มีความว่า สมณพราหมณ์ผู้กล่าวคัดค้านเป็นอันมาก ถือเอาด้วยลัทธิว่าทางอันเป็นทางเกษม และทางอันให้ถึงอมตธรรม มรรคมืองค์ ๘ เป็นทางอย่างยิ่งคือสูงสุดกว่ามรรคทั้งหลายอันเป็นทางเกษมและเป็นทางอมตะเหล่านั้นทั้งหมด. บทว่า **อาจารย์ปาริยาน** แห่งอาจารย์และปาจารย์คือแห่งอาจารย์และแห่งอาจารย์ของอาจารย์ทั้งหลาย. บทว่า **สเมติ** ย่อมสมกันคือเช่นเดียวกันไม่ต่างกัน คุณดวงด้วยทานเดียวกัน คุณชั่งด้วยตาชั่งเดียวกัน. บทว่า **อโนมชฺชติ** ลูบตัว คือมาคณขทัยปริพาชก ลดฝ่ามือลงข้างล่างลูบตัว. บทว่า **อิทนต์ โภ โคตม อโรคฺย อทนต์ นิพฺพาน** ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญนี้คือความไม่มีโรคนี้คือความสุข คือมาคณขทัยปริพาชกลูบศีรษะตามเวลา ลูบท้องตามเวลาจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **ณ** คือช่องใส่. บทว่า **พาหุลิจิวเรน** ฝ่าเทียมนิ้วฝ่าเนื้อหยาบทำด้วยขนแกะดำ. อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า **สงฺการ-โจพเคน** บ้าง แปลว่าผ้าที่เขาตั้งไว้ในหยากเยื่อ. บทว่า **วาจํ นิจฺจนเรยฺย** เปล่งวาจา ความว่า เปล่งวาจาลูบลำที่ชาย ที่ปลาย ที่ท่ามกลางตามเวลา. บทว่า **ปฺปุพฺพเกหเสธา** ตัดบทเป็น **ปฺปุพฺพเกหิ เอสา** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสิบ้าง ฯลฯ พระนามว่า กัสสปะบ้าง ประทับนั่งท่ามกลางบริษัท ๔ ได้ตรัสพระคาถานี้. คาถาอาศัยประโยชน์เพราะเหตุนี้มหาชนจึงได้เรียน. ครั้นเมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ภายหลังคาถาทั้งหลายจึงพากันเข้าไปสู่ระหว่างพวกปริพาชก. ปริพาชกเหล่านั้นจดไว้ในใบลานรักษาไว้ ๒ บทเท่านั้น. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าคาถานั้นบัดนี้เป็นคาถาของปุลฺลชนตามลำดับ. ชื่อว่า **โรคฺกุโถ** เพราะเป็นรังโรค. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **อรยํ จกฺขุ** จักษุประเสริฐ คือ วิปัสสนาญาณและมรรคญาณ

บริสุทธิ. บทว่า **ปโหติ** เพียงพอคือสามารถ. บทว่า **เภสขุหิ** **กรเยย** **พิง** **ผสมยา** คือพิงผสมยาถอนให้อาเจียน ยาถ่าย ยาหยอดตา ยาต้มเป็นต้น. บทว่า **น จกฺขุณี** **อุปฺปาเทยฺย** มองไม่เห็น ความว่า จักขุประสาทของผู้ใดถูกความ อิดอัดมืดและเสมหะเป็นต้นกำจัดแล้วในระหว่าง. ผู้ที่นั้นอาศัยแพทย์ผู้ฉลาดรับ ประทานยาอันสบาย จึงมองเห็นได้. แต่นัยน์ตาของคนตาบอดแต่กำเนิด บอด ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา. เพราะฉะนั้นเขาจะเห็นไม่ได้เลย. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **น จกฺขุณี** **อุปฺปาเทยฺย** มองไม่เห็น ดังนี้.

พิงทราบว่าเป็นจักษุในวาระที่ ๒ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **ขจฺจนฺโธ** บอดแต่กำเนิด คือบอดด้วยความอิดอัดมืดเป็นต้น ตั้งแต่เวลาเกิด. เมื่อก่อนท่านกล่าวว่า **อมุสมิ** คือในครั้งโน้น. บทว่า **อมิตฺโต** **ทเหยย** เขาพิงตั้งบุรุษนั้นไว้โดยความเป็นศัตรูคือพิงตั้งไว้โดย ความเป็นศตรูอย่างนี้ว่า บุรุษนี้เป็นศตรูของเราดังนี้. แม้ในบทที่ ๒ ก็มีนัยนี้ เหมือนกัน บทว่า **อิมินา** **จิตฺเตน** ด้วยจิตดวงนี้คือ ด้วยจิตอันตามไปใน วิภูฏะ. บทว่า **ตสฺส** **เม** **อุปาทานปจฺจยา** เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ จึงมีแก่เรา คือท่านกล่าวถึงปัจจัยการอันมีสนธิ ๑ และสังขเป ๒, ประกาศ วิภูฏะให้แจ้ง. บทว่า **ชฺมฺมานุชฺชมฺม** ธรรมสมควรแก่ธรรม คือปฏิบัติอัน สมควรแก่ธรรม. บทว่า **อิม** **โรคา** **คณฺฐา** **สฺลลา** **โรค** **ฝิ** **ลูกฺศร** คืออันนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงขั้น ๕. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงถึง วิภูฏะ จึงตรัสว่า **อุปาทานนิโรธา** เพราะอุปาทานดับดังนี้. บทที่เหลือ ในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถามาคัณฑยสูตรที่ ๕

๖. สันทกสูตร

เรื่องสันทกปริพาชก

[๒๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฉมิตาราม เขตเมืองโกสัมพี สมัยนั้น สันทกปริพาชกพร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ประมาณห้าร้อย อาศัยอยู่ ณ ถ้ำปลักขุหา. ครั้งนั้นเวลาเย็น ท่านพระอานนท์ออกจากที่เรือนแล้วเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายจะเข้าไปยังบ่อน้ำที่น้ำฝนเซาะเพื่อจะดู ถ้าภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนท์ว่าอย่างนั้นท่านผู้มีอายุ. ถ้าดับนั้น ท่านพระอานนท์พร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมากเข้าไปยังบ่อน้ำที่น้ำฝนเซาะ. สมัยนั้น สันทกปริพาชกนั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ ซึ่งกำลังพูดตริจฉานกถาเป็นอันมาก ด้วยเสียงสูง เสียงใหญ่อิงคิ่งคือพูดเรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องนางกุมภทาสี เรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น ๆ.

สันทกปริพาชกได้เห็นท่านพระอานนท์กำลังมาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทของตนให้สงบเสียงว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงเบาเสียงเถิด ท่านผู้เจริญทั้งหลายอย่าทำเสียงดังต่อไปเลย นี่สาวกของพระสมณโคดม เป็นสมณะชื่ออานนท์กำลังมาอยู่ สมณะชื่ออานนท์นี้ เป็นสาวกองค์หนึ่ง ในบรรดาสาวกของพระ-

โคคมที่อาศัยอยู่ ณ เมืองโกสัมพี ก็ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ในความเป็นผู้มีเสียงเบา แนะนำในความมีเสียงเบา กล่าวสรรเสริญเสียงเบา ถ้ากระไรสมณะชื่อนั้น ทราบว่าบริษัทมีเสียงเบาแล้ว ฟังสำคัญที่จะเข้ามาใกล้ ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้นได้นั่งอยู่ ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปหาปริพาชกถึงที่ใกล้ สันทกปริพาชกได้กล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า เชิญมาเถิดท่านพระอานนท์ ท่านพระอานนท์มาดีแล้ว ต่อนาน ๆ ท่านพระอานนท์จึงจะได้ทำเหตุเพื่อจะมาในที่นี้ เชิญนั่งเถิดท่านพระอานนท์ นี้อาสนะปูไว้แล้ว ท่านพระอานนท์นั่งบนอาสนะที่ปูไว้แล้ว แม้สันทกปริพาชกถือเอาอาสนะอันต่ำแห่งหนึ่งแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ธรรมิกกถา

[๒๕๔] ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกะสันทกปริพาชกว่า คุณก่อนสันทกะเมื่อคืนนี้ ท่านทั้งหลายประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร และเรื่องอะไรที่ท่านทั้งหลายหยุดค้างไว้ในระหว่าง

ส. ท่านพระอานนท์ เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายประชุมสนทนาเมื่อคืนนั้น ขอยกไว้เสียเถิด เรื่องนั้นท่านพระอานนท์จักได้ฟังแม้ในภายหลังโดยไม่ยาก ดีละหนอ ขอเรื่องที่เป็นธรรมในลัทธิแห่งอาจารย์ของตนจงแจ้งแก่ท่านพระอานนท์เถิด.

อา. คุณก่อนสันทกะ ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงมนสิการให้ดี เราจักกล่าว สันทกปริพาชกรับคำท่านพระอานนท์แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า คุณก่อนสันทกะ ลัทธิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๔ ประการนี้และพรหมจรรย์อันเว้นความยินดี ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่

ประพาศิพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว.

ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ก็ลัทธิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศิพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้วนั้น เป็นไฉน.

[๒๕๕] คุณอนัตถกะ ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้ และโลกหน้าให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง และสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประมุขมหาภูตทั้งสี่ เมื่อทำกาลกิริยา ชาติดิน ไปตามชาติดิน ชาติน้ำไปตามธาตุน้ำ ชาติไฟไปตามธาตุไฟ ชาติลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปสู่อากาศ คนทั้งหลายมีเดียงเป็นที่ ๕ จะห้ามเขาไปเมื่อตายแล้ว ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีจุนกพิลาป การเช่นสรวงมีเด้าเป็นที่สุด ทานนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวกพูดว่า มีผล ๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิต ย่อมขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไป ย่อมไม่มี ดังนี้.

ว่าด้วยอพรหมจรรย์วาส

[๒๕๖] คุณอนัตถกะ ในลัทธิของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมตระหนัก ดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า การบูชาไม่มี

ผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประชุมมหาภูตทั้งสี่ เมื่อทำกาลกิริยา ชาติดินไปตามชาติดิน ชาติน้ำไปตามชาติน้ำ ชาติไฟไปตามธาตุไฟ ชาติลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปสู่อากาศ คนทั้งหลายมีเตียงเป็นที่ ๕ จะหารเขาไปเมื่อตายแล้ว ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมี สีจุนกพิลาป การเช่นสรวงมีเด้าเป็นที่สุด ทานนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวกพูดว่ามีผล ๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาล ทั้งบัณฑิต ย่อมขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไปย่อมไม่มีดังนี้ ถ้าคำของศาสดาผู้นี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ ที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้ที่เราไม่ได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสองคือเราผู้ไม่ได้กล่าวว่า เพราะกายสลาย แม้เราทั้งสองจักขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไปจักไม่มีดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้เสมอ ๆ กัน ถึงความเป็นผู้เสมอ ๆ กันในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้พระพฤติเปลือยกาย เป็นคนศีรษะโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโหรง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทน์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอ ๆ กันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไร เห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่าลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ดังนี้แล้ว ย่อมเบือนหน้าหลีกเลี่ยงไปจากพรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันทกะ ลัทธิอื่นไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ที่วิญญูชนไม่

พึงอยู่พระพุทธิพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจาก
ทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่หนึ่งนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้
แล้ว.

[๒๕๗] คุณก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มี
ปรกติกาล่าอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ
ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศก
เองใช้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก ทำให้เขาลำบากเอง ใช้ผู้อื่นให้ทำเขาให้ลำบาก
ให้คืนรนเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้คืนรน ฆ่าสัตว์ ถักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้
เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุด
เท็จ ผู้ทำไม่ชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักร ซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมิด
โกน สังหารเหล่าสัตว์ในปถพีนี้ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออัน
เดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา
แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเองใช้
ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็น
เหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่ง
แม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการทำ
เช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมาน
อินทรีย์ การสารวมศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึง
เขาดังนี้.

[๒๕๘] คุณก่อนสันทกะ ในลัทธิท่านศาสดานี้ วิญญูชนยอมเห็น
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปรกติกาล่าอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อ

บุคคลทำเองใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ให้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นให้ทำเขาให้ลำบาก ให้คืนรนเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้คืนรน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สंहारเหล่าสัตว์ในปถพีนี้ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออันเดียวกัน บาปที่มีการทำนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรีย์ การสำรวมศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ดังนี้ถ้าคำของศาสดานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ที่เราไม่ไ้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้เราไม่ได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสอง เป็นผู้เสมอกัน ถึงความเสมอกันในลัทธินี้ เราไม่ได้กล่าวว่า เราทั้งสองผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป ที่ยิ่งกว่ากันก็คือความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศირชะโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโห้ง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทน์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอ ๆ กับท่านศาสดานี้ในภพได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นครั้น

รู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบือนหน้าหนีไปจากพรหมจรรย์นั้น คุณก่อนสันทกะ ลัทธินั้นไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ถึงเมื่ออยู่ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่สองนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว.

[๒๕๕] คุณก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกมีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ไม่มีความบากบั่นของบุรุษ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ไม่มีล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุขเสวยทุกข์ในอภิชาติทั้งหกเท่านั้น ดังนี้.

[๓๐๐] คุณก่อนสันทกะ ในลัทธินี้ของศาสนานี้ วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ย่อมบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ไม่มีคามบากบั่นของบุรุษ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตะทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มี

ความเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุข เสวยทุกข์ในภพชาติทั้งหกเท่านั้น ดังนี้ ถ้าคำของท่านศาสดานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธิที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธิที่เราไม่ได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสองคือเราผู้ไม่ได้กล่าวว่ เราทั้งสองหาเหตุหาปัจจัยมิได้จักบริสุทธิ์เอง ดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้เสมอ ๆ กัน ถึงความเป็นผู้เสมอกันในลัทธินี้ ที่ยิ่งยงกว่านั้นก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศรัทธาโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโหี่ยง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตรประพรมแก่นจันทน์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอ ๆ กันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรา นั้นรู้อะไร เห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้น นั้นครั้งรู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น.

ดูก่อนสันตกะ ลัทธิอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ที่ วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรม เครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่สามนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๑] ดูก่อนสันตกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครให้นิรมิต เป็นหมัน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดกุหา ตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านี้

ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ ๗ กองเป็นไฉน คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะเป็นที่ ๗ สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครให้นิรมิต เป็นสภาวะยั่งยืน ตั้งอยู่มั่นคงขุดขุดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงขุดเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขทั้งทุกข์แก่กันและกัน ผู้ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ไต่ย็นก็ดี ผู้กล่าวให้ไต่ย็นก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะแม้บุคคลจะเอาศัตราอย่างคมตัดศีรษะกันก็ไม่เชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศัตราสอดไปในช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้นดังนี้ ก็แต่กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๑ กรรม ๑ กรรมครึ่ง ปฏิปทา ๖๒ อินทรกัป ๖๒ อภิชาติ ๖ ปุริสภูมิ ๘ อาชีวก ๔,๕๐๐ ปริพพาชก ๔,๕๐๐ นาคาวาส ๔,๕๐๐ อินทรี ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ รโฆชาติ ๓๖ สัตตัญญิครรภ ๗ อสัตตัญญิครรภ ๗ นิกันถ-ครรภ ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปิศาจ ๗ สรร ๗ ปวภูชะ ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ ที่พาลและบัณฑิตเร่รอนท่องเที่ยวไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่า เราจักบ่มกรรมที่ยังไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสถูกต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว จักทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ ไม่มีในที่นั้น สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้ เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนานย่อมไม่มีในสงสารด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีชื่อเสียง ความเจริญ ไม่มี การเลื่อนขึ้นเลื่อนลง พาลและบัณฑิตเร่รอนท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่บุคคลขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเองจะนั่น ดังนี้.

[๓๐๒] คุณก่อนสันทกะ ในลัทธิของศาสนานั้น วิญญูชนยอมเห็น
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกเล่าว่าอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ไม่มี
มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครให้นิรมิต เป็น
สภาวะยังยืน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗
กอง เหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่
อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขทั้งทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ ๗ กองเป็นไฉน
คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะเป็นที่ ๗
สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มี
มีใครให้นิรมิต เป็นสภาวะยังยืน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงดุจ
เสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียด-
เบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขทั้งทุกข์แก่กันและกัน ผู้
ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ไต่ย็นก็ดี ผู้กล่าวให้ไต่ย็นก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดีผู้ทำ
ให้เข้าใจความก็ดีไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะแม้ว่าบุคคลจะเอาศีลตราอย่าง
คมตัดศีรษะกัน ก็ไม่ชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศีลตราสอดไปตาม
ช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้นดังนี้ ก็แต่กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐
กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรมครึ่ง ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒
อภิชาติ ๖ ปุริสภูมิ ๘ อาชีวก ๔,๕๐๐ ปริพพาชก ๔,๕๐๐ นาคาวาส ๔,๕๐๐
อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ รโฆชาตุ ๓๖ สัตถุญญีครรรค์ ๗ อสัตถุญญีครรรค์ ๗
เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สระ ๗ ปวภูชะ ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย
๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ ที่พาลและบัณฑิต
เร่ร้อนท่องเที่ยวไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่าเราจักบ่มกรรมที่ยัง
ไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสตูกต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว จัก

ทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตะบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ไม่มีในที่นั้น
สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนายน้อมไม่มีในสงสาร
ด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อม ความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง
พาลและบัณฑิตเร่ร่อนท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มค่ายที่
บุคคลขว้างไปย้อมค้ำหมัดไปเอง ฉะนั้น ดังนี้. ถ้าคำของท่านศาสดานี้เป็น
คำจริง กรรมในลัทธินี้ที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้
ที่เรามิได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสองคือเราผู้มีได้กล่าวว่า เราทั้งสอง
เร่ร่อนท่องเที่ยวไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ก็ดี ก็ชื่อว่าเป็นผู้เสมอ ๆ กัน ถึง
ความเป็นผู้เสมอกันในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประ-
พฤติเปลือยกาย เป็นคนศีรยะโฉน ทำความเพียรในการเดินกระโหยัง ถอนผม
และหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมือง
กาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มี
คติเสมอ ๆ กันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจัก
ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาส
ที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปจากพรหมจรรย์
นั้น คุณก่อนสันทกะ ลัทธินั้นไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ที่
วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ก็ยังกุศลธรรมเครื่องออก
ไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่สี่นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัส
ไว้แล้ว คุณก่อนสันทกะ ลัทธินั้นไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์
ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็ยังกุศลธรรมเครื่อง
ออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ สี่ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้
ผู้เห็นเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๓] ท่านพระอานนท์ ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสลัทธินั้นไม่เป็น โอกาสที่จะอยู่ประพาศพรหมจรรย์สี่ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้นี้ นำอศรจรรย์ ท่านพระอานนท์ ไม่เคยมี ท่านพระอานนท์ ก็พรหมจรรย์อันเว้นความยินดีสี่ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้เหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระองค์นั้นตรัสไว้แล้ว เป็นไฉน.

[๓๐๔] คุณก่อนสันทกะ ศาสดาบางคนในโลกนี้ ตั้งตนเป็นสัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ปฏิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน อยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็นปรากฏเสมอเป็นนิจ ศาสदानั้นเข้าไปเรื่อนว่างบ้าง ไม่ได้ก่อนเข้าบ้าง สนัขกัดเอาบ้าง พบ ม้าคูบ้าง พบโคคูบ้าง ถามถึงชื่อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ถามถึงชื่อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง เมื่อถูกถามว่านี่อะไร ก็ตอบเขาว่า เราเข้าไปยังเรื่อนว่างด้วยกิจที่เราจำต้องเข้าไป เราไม่ได้ก่อนเข้าด้วยเหตุที่เราไม่ควรได้ เราเป็นผู้ถูกสุนัขกัดด้วยเหตุที่ควรถูกกัด เราพบช้างคูด้วยเหตุที่ควรพบ เราถามถึงชื่อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ด้วยเหตุที่ควรถาม เราถามถึงชื่อบ้าง ทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง ด้วยเหตุที่ควรถาม.

คุณก่อนสันทกะ ในพรหมจรรย์ของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมทราบตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาซึ่งตั้งตัวเป็นสัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ปฏิ-

ญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี
หลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ที่ดี ความรู้ความเห็นปรากฏเสมอเป็นนิจ ศาสดานั้นเข้าไป
ไปยังเรือนว่างบ้าง ไม่ได้ก่อนข้าวบ้าง สุนัขกัดบ้าง พบช้างคูบ้าง พบม้าคู
บ้าง พบโคคูบ้าง ถามซื้อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ถาม
ถึงซื้อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง ศาสดานั้นเมื่อถูกถามว่า
นี่อะไร ก็ตอบเขาว่า เราเข้าไปยังเรือนว่างด้วยกิจที่เราจำต้องเข้าไป เราไม่
ได้ก่อนข้าวด้วยเหตุที่เราไม่ควรได้ เราเป็นผู้ถูกสุนัขกัดด้วยเหตุที่ควรถูกกัด
เราพบช้างคูด้วยเหตุที่ควรพบ เราพบม้าคูด้วยเหตุที่ควรพบ เราพบโคคูด้วย
เหตุที่ควรพบ เราถามถึงซื้อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ด้วย
เหตุที่ควรถาม เราถามถึงซื้อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง
ด้วยเหตุที่ควรถาม ดังนี้ วิญญูชนครั้นรู้ว่า พรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดี
ดังนี้แล้ว ย่อมเบือนหน้าพลิกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันทกะ พรหม-
จรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึง
เมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่หนึ่ง
นี้แลอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์
เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๕] ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้
เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกัน เป็นผู้เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกัน ศาสดานั้นจึง
แสดงธรรมโดยฟังตามกัน โดยสืบๆ กันมาว่าอย่างนั้นๆ โดยอ้างตำรา ดูก่อน
สันทกะ ก็เมื่อศาสดาเชื่อถือการฟังตามกัน เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันแล้ว
ย่อมมีการฟังดีบ้าง มีการฟังชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง.

ดูก่อนสันตกะ ในพรหมจรรย์ของศาสดานั้น วิญญูชนย่อมทราบ
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดานี้เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกัน เชื่อว่าจริงด้วยการ
ฟังตามกัน ท่านศาสดาผู้นั้นแสดงธรรมโดยการฟังตามกัน โดยสืบ ๆ กันมา
ว่าอย่างนั้น ๆ โดยอ้างตำรา ก็เมื่อศาสดาเชื่อถือการฟังตามกัน เชื่อว่าจริง
ด้วยการฟังตามกันแล้ว ย่อมมีการฟังดีบ้าง การฟังชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง
เป็นอย่างอื่นบ้าง ดังนี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่าพรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดี
ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันตกะ พรหม-
จรรย์อันเว้นจากความยินดีที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่อ
อยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่สองนี้แล
อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
โดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๖] ดูก่อนสันตกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้เป็น
ผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมตามปฏิกาณ
ของตนเทียบเหตุตามความที่ตนตรึก คล้อยตามความที่ตนพิจารณา ดูก่อน
สันตกะ ก็เมื่อศาสดาใช้ความตรึก ใช้ความพิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีความตรึกดี
บ้าง ความตรึกชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง.

ดูก่อนสันตกะ ในพรหมจรรย์ของศาสดานั้น วิญญูชนย่อมทราบ
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาจารย์นี้เป็นผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณา
ท่านศาสดาจารย์นั้นย่อมแสดงธรรมตามปฏิกาณของตนเทียบเหตุตามความที่ตน
ตรึก คล้อยตามความที่ตนพิจารณา ก็เมื่อศาสดาเป็นผู้ใช้ความตรึก ใช้ความ
พิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีความตรึกดีบ้าง ความตรึกชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง
เป็นอย่างอื่นบ้าง วิญญูชนนั้น ครั้งรู้ว่าพรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดีดังนี้
แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น.

ดูก่อนสันทกะ พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดีที่วิญญูชนไม่พึง
ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์
ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่สามนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็น
พระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง โดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๗] ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบงคนในโลกนี้ เป็น
คนเขลาขมมกาย เพราะเป็นคนเขลา เพราะเป็นคนขมมกาย ศาสดานั้นเมื่อถูก
ถามปัญหาอย่างนั้น ๆ ย่อมถึงความส่ายวาทา คือตอบคืนได้ไม่ตายตัวว่า ความ
เห็นของเราว่าอย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่
ไม่ใช่ก็มิใช่ดังนี้ ดูก่อนสันทกะ ในพรหมจรรย์ของศาสนานั้น วิญญูชนย่อม
ทราบตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสนานี้เป็นคนเขลาขมมกาย เพราะเป็นคนเขลา
เพราะเป็นคนขมมกาย ศาสดานั้นเมื่อถูกถามปัญหาอย่างนั้น ๆ ย่อมถึงความส่าย
วาทา คือตอบคืนได้ไม่ตายตัวว่า ความเห็นของเราว่าอย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้น
ก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่ ดังนี้ วิญญูชนนั้น
ครั้นรู้ว่าพรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดีดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปเสียจาก
พรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันทกะ พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชน
ไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจาก
ทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่สี่นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น
เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว

ดูก่อนสันทกะ พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่
ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้
สำเร็จไม่ได้ สี่ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระ-
อรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๘] ท่านพระอานนท์ ข้อที่พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดีสี่ประการนั้นแหละ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสว่าเป็นพรหมจรรย์เว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ นี้ น้าอัสจรรย์ ไม่เคยมี ท่านพระอานนท์ ก็ศาสดานั้นมีปรกติกเล่าอย่างไร บอกอย่างไร ในพรหมจรรย์ที่วิญญูชนพึงอยู่โดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ว่าด้วยฉาน ๔

[๓๐๙] ลูกก่อนสันตกะ พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระองค์นั้นทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง กถุหบดีหรือบุตรกถุหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมพึงธรรมนั้น ครั้นพึงแล้ว ได้ศรัทธาในพระตถาคต เขาประกอบด้วยการได้ศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักรว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งชุกี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลอยู่ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวจุกสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย

ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดพัศตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต
สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องยานน้อยใหญ่ ปลงผมและ
หนวด นุ่งผ้ากาสาหวัดพัศตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วเป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
วางทัณฑะ วางศีลตราแล้ว มีความละเอียด มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวัง
ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่
ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤตินเป็นขโมย เป็นผู้สะอาด
ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล
เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ
พูดแต่ความจริง ดำรงสัตย์ พูดเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก
ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น
เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้น แล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อ
ให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อม
เพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน
ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะเหตุ ชวนให้
รักจับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ละคำเพ้อเจ้อ เว้น
ขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม
พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์
โดยกาลอันควร เว้นขาดจากการพราดพิชคามและภุตคาม ฉันทนเดียว เว้น
การฉันทนในราตรี งดจากการฉันทนในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้อง
การประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการตัด
ทรงประดับและตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิวอัน

เป็นฐานแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่ง ที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญชาติดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับไก่อและสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง วัว ม้า และ ลา เว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบอุตสาหกรรมและการรับใช้ เว้นขาดจากการซื้อและการขาย เว้นขาดจากการถือโง่งด้วยตาชั่ง การโง่งด้วยของปลอม และการโง่งด้วยเครื่องตวงวัด เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีขัง การปล้นและกรรโชก เธอเป็นผู้สันโดษ ด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เป็นผู้สันโดษ ด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาต เป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำ ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ เธอฟังเสียงด้วยหู... คมกลืนด้วยจมูก... สัมรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโพล้ด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้วไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามนินทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมนินทรีย์ ภิกษุประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันบริสุทธิ์ ไม่ระคนด้วยกิเลสเฉพาะตน

เธอย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการแล ในการเหลียว ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการคู้เข้า ในการเหยียด ออก ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการทรงสังฆาฏี บาตรและจีวร ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการฉัน การต้อม การเคี้ยว การลิ้ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การ หลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ภิกษุนี้ประกอบด้วยศีลชั้นนี้ อินทรีย์สังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษ อันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสังค คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ใน กาลภายหลังภัต เธอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติ ไว้เฉพาะหน้า เธอละความโลภในโลก มีใจปราศจากความโลภอยู่ ย่อมชำระ จิตให้บริสุทธิ์จากความโลภ ละความประทุษร้าย คือ พยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก ความประทุษร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมัทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมัทธะ มี ความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากถิ่นมัทธะ ละอุทธัจจุกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจุกุจจะ ละวิกิจจณา เป็นผู้ข้ามวิกิจจณา ไม่มี ความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิกิจจณา ภิกษุ นี้ครั้งละนิวรรณ์ทั้งห้าเหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ทำปัญญาให้ลอย กำล้างแล้ว เธอสังคจากาม สังคจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มี วิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ คู่ก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลุคุณพิเศษ อันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ใน ศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตุนิยมาน มีความพอใจแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุขขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไปมีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลुकุณพิเศษอันโอฬาร เห็นปานนั้น ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตุนิยมานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้มิอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลुकุณพิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตุดตถมาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละทุกข์ละสุข และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มิอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธอยู่ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลुकุณพิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

วิชา ๓

[๓๑๐] ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิพร้อมแล้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนาสุสสติญาณ เธอย่อมระลึกรู้ชาติก่อนได้เป็น

อันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏก์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏก์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏก์ปเป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น ๆ มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เรื่อย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนสันตกะ ก็สาวกย่อมบรรลุคุณพิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาไฉ วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ภิกษุหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้ม น้อมจิตไปเพื่อจตุตถะและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจตุตถะ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ว่า สัตว์เหล่านั้น ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดังนี้

เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจืด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มี
ผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์
ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวก
ย่อมบรรลुकุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาไค วิญญชนพึงอยู่ประพฤดี
พรหมจรรย์ในศาสนานันโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่อง
ออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ
ผ่องแผ้วไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่
หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตาม
ความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา
นี้อาสวะนี้อาสวสมุทัยนี้อาสวนิโรธนี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้
อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ
เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดูก่อน
สันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลुकุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาไค วิญญ
ชนพึงอยู่ประพฤดีพรหมจรรย์ ในศาสนานันโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึง
ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

พระฉินาสพไม่วางฐานะ ๕

[๓๑๑] ท่านพระอานนท์ ก็ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ ฉินาสพ อยู่จบ
พรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีกิเลสเครื่อง
ประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นยังบริโภค
กามทั้งหลายหรือ.

ดูก่อนสันตกะ ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ จีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้น เป็นผู้ไม่ควรประพาศิต่างฐานะทั้งห้า คือ ภิกษุจีณาสพ เป็นผู้ไม่ควรแกเล็งปลงสัตว์จากชีวิต ๑ เป็นผู้ไม่ควรถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้อันเป็นส่วนแห่งความเป็นขโมย ๑ เป็นผู้ไม่ควรเสพเมถุนธรรม ๑ เป็นผู้ไม่ควรกล่าวเท็จทั้งรู้อยู่ ๑ เป็นผู้ไม่ควรทำการสังสม บริโภคคามทั้งหลาย เหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์ในกาลก่อน ๑ ดูก่อนสันตกะ ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์จีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรประพาศิต่างฐานะทั้งห้าเหล่านี้.

รู้ว่าเราหมดอาสวะได้อย่างไร

[๑๑๒] ท่านพระอานนท์ ก็ภิกษุใด เป็นพระอรหันต์จีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว. หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เมื่อภิกษุนั้นเดินไปอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี กลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ที่ดี ความรู้ความเห็น ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้วดังนี้ ปรากฏเสมอเป็นนิจ หรือ.

ดูก่อนสันตกะ ถ้าเช่นนั้น เราจักทำอุปมาแก่ท่าน วิญญูชนบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภาษิตได้ด้วยอุปมา เปรียบเหมือนมือและเท้าของบุรุษขาดไป เมื่อบุรุษนั้นเดินไปอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี กลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ที่ดี มือและเท้าก็เป็นอันขาดอยู่เสมอเป็นนิจนั่นเอง อนึ่ง เมื่อเขาพิจารณาย่อมรู้ว่ามือและเท้าของเราขาดแล้ว ดังนี้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เป็นพระอรหันต์

จิณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เมื่อเดินไปอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี หลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ที่ดี อาสวะทั้งหลายก็เป็นอันสิ้นไปเสมอเป็นนิจันตนเอง อนึ่ง เมื่อเธอพิจารณา ย่อมรู้ได้ว่าอาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว.

[๑๑๓] ท่านพระอานนท์ ก็ในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุผู้หนึ่ง [ตน] ออกไปได้จากกิเลสและกองทุกข์มากเพียงไร.

ดูก่อนสันทกะ ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุผู้หนึ่ง [ตน] ออกไปได้จากกิเลสและกองทุกข์นั้น มิใช่ร้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย ความจริงมีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระอานนท์ นำอัครรรย ท่านพระอานนท์ ไม่เคยมี ในธรรมวินัยนี้ ไม่ได้มีการยกย่องแต่ธรรมของตน และมีคำติเตียนธรรมของผู้อื่น มีแต่การ แสดงธรรมมากมายเพียงนั้น ส่วนอาชีวกเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นบุตรของมารดาผู้มี บุตรตายแล้ว ยกย่องแต่ตนและติเตียนคนอื่นเท่านั้น ทั้งตั้งศาสดาไว้สามคน คือนันทวัจจะ ๑ กิสสังกัจจะ ๑ มกขลิโคสาล ๑ ว่าเป็นผู้นำ [ตน] ออกจาก กิเลสและกองทุกข์ได้ ลำดับนั้น สันทกปริพาชก เรียกบริษัทของตนมาว่า พ่อ ผู้เจริญทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ใน พระสมณ โคคมย่อมมีผล แต่ว่าบัดนี้เราทั้งหลายสละลาภสักการะความสรรเสริญ เลียนั้น มิใช่ทำได้ง่าย.

สันทกปริพาชกส่งบริษัทของตนไปในการประพฤติพรหมจรรย์ในพระ- ผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประการฉะนี้แล.

๖. อรรถกถาสันทกสูตร

สันทกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า ปิลกขุคฺหายิ ที่ประตูล้านนี้ได้มีต้น
เลียบ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปิลกขุคฺหา. บทว่า ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิจิต
พระอรหันต์ออกจากที่เร้น คือออกจากวิเวก. บทว่า เทวตโสฬฺโภ บ่อน้ำ
ที่น้ำฝนเซาะ คือสระน้ำใหญ่เกิดในที่ที่ถูกน้ำฝนเซาะ. บทว่า คฺคา ในบทว่า
คฺคาทสฺสนาย เพื่อคู้ถ้ำนี้ เป็นถ้ำเต็มไปด้วยฝุ่น. ถ้ำนั้นได้อยู่ในที่ที่พื้นน้ำ
เป็นที่ดอน. ชนทั้งหลายทำอุโมงค์ตลอดนำดอกไม้และฝุ่นออก ยกเสาไว้ภายใน
ข้างบนสุดมุงด้วยกระดานทำเป็นเรือนชั่วคราว. พวกปริพาชกเหล่านั้นอยู่กันใน
ถ้ำนั้น. ถ้ำนั้นในฤดูฝนมีน้ำขังเต็ม. ถึงหน้าแล้ง ปริพาชกพากันไปอยู่ในถ้ำนั้น
พระอรหันต์กล่าวว่า คฺคาทสฺสนาย หมายถึงถ้ำนั้น. จริงอยู่ การไปเพื่อดู
วิหาร หรือว่าเพื่ออุสมุทและภูเขา เพราะพิจารณาซึ่งสังสารวัฏอันมีเบื้องต้น
และที่สุกอันบุคคลตามรู้ไม่ได้แล้ว ย่อมควร. บทว่า อุนฺนาทินิยา ด้วย
เสียงสูง คือแผดเสียงเอ็ดตะโร. ศิริจฺฉานกถานัน แผดเสียงอยู่อย่างนี้
สูงด้วยส่ง เสียงสูงเสียงดังแพร่ไปในทิศทั้งหลาย. เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า
อฺจุจาสทฺทมหาสทฺโท เพราะเสียงสูงและเสียงดัง. ปริพาชกเหล่านั้นลุกขึ้น
แต่เช้าตรู่แล้วควรทำเจตยวัตร โพธิวัตร อจารยวัตร อุปัชฌายวัตร หรือ
โยนิโสมนสิการไม่มีเลย. พวกเขาลุกแต่เช้าตรู่ กลางวันประชุมกัน ตอนเย็น
ประชุมสนทนากัน เพื่อหาความสบาย. เริ่มคุยกันถึงเรื่องมือและเท้าเป็นต้น
ของกันและกันอย่างนี้ว่า มือของคนนี้งาม เท้าของคนนี้งาม หรือคุยกันถึง
ผิวพรรณของหญิง ชาย เด็กหญิงและเด็กชายหรือเรื่องอื่น ๆ เช่นความชื่นชม

ในกามและความชื่นชมในภพเป็นต้น. แล้วกล่าวตรัสจกานกถาหลายอย่าง มี
พูดถึงเรื่องพระราชาราชเป็นต้นโดยลำดับ. จริงอยู่การพูดอันเป็นการขัดขวาง
ทางสวรรค์และนิพพาน ชื่อว่า **ตรัสจกานกถา** เพราะไม่นำออกไปจากภพได้
ในกถาเหล่านั้นการพูดถึงเรของพระราชาราชเป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า พระเจ้ามหา-
สมมตราช พระเจ้ามันธราช พระเจ้าธรรมาโศกราช มีอานุภาพอย่างนี้
ชื่อว่า **ราชกถา**. ในโจรกถาเป็นต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน. การพูดอาศัยกามคุณ
โดยนัยมีอาทิว่า พระราชาราชโน้น พระรูปพระโฉมงดงาม น่าชม ดังนี้ ก็เป็น
ตรัสจกานกถา. แต่การพูดเป็นทำนองอย่างนี้ว่า แม้พระราชาราชโน้นมีอานุภาพ
มากอย่างนี้ ก็ยังสวรรค์ดังนี้ ชื่อว่าข้อมตั้งอยู่ในความเป็น**กรรมฐานกถา**.
แม้ในโจรทั้งหลายการพูดอาศัยกามคุณว่า โอ เขากล้าหาญ เพราะอาศัยกรรม
ของโจรเหล่านั้นว่า โจรมูลเทพมีอานุภาพมากอย่างนี้ โจรเมฆมาละ มีอานุภาพ
มากอย่างนี้ ดังนี้ ก็เป็น **ตรัสจกานกถา**. แม้ในการรบ การพูดในการตยุทธ
เป็นต้น ด้วยความพอใจ ในกามว่าคนโน้น ถูกคนโน้นฆ่าอย่างนี้ ถูกแทง
อย่างนี้ ดังนี้ก็เป็น **ตรัสจกานกถา**. แต่การพูดในเรื่องทั้งหมดเป็นทำนอง
อย่างนี้ว่า แม้ชนเหล่านั้นก็ยังตายได้ดังนี้เป็น**กรรมฐานกถา**ทีเดียว.

อีกอย่างหนึ่งในเรื่องข้าวเป็นต้น ไม่ควรพูดด้วยสามารถความชื่นชม
ในกามว่า เราเคี้ยว กิน ดื่ม บริโภค ข้าวเป็นต้นมีสี มีกลิ่น มีรส มีผัสสะอย่าง
นี้. แต่ควรพูดถึงเรื่องน้ำเป็นต้นทำให้มีประโยชน์ว่า เราได้ถวายเป็นน้ำที่นอน
ดอกไม้ ของหอมอันสมบูรณ์ด้วยสีอย่างนี้แก่ท่านผู้มีศีลในครั้งก่อน. เราได้ทำ
การบูชาที่พระเจดีย์ดังนี้. แม้ในการพูดถึงเรื่องญาติเป็นต้น ก็ไม่ควรพูดด้วย
สามารถความชื่นชมว่า ญาติของเราเป็นผู้กล้า เป็นผู้สามารถ หรือว่าเมื่อก่อน
เราได้เที่ยวไปด้วยยานอันสวยงามอย่างนี้. แต่ควรพูดทำให้มีประโยชน์ว่า แม้

ญาติของเราเหล่านั้น ก็ได้ตายไปเสียแล้ว. หรือว่าเมื่อก่อนเราได้ถวายรองเท้าชนิดนี้แก่พระสงฆ์. แม้พูดเรื่องบ้าน ก็ไม่ควรพูดด้วยสามารถความอยู่ดี อยู่ชั่ว อาหารดี อาหารขาดแคลนเป็นต้น หรือพูดด้วยสามารถความชื่นชมว่า คนอยู่บ้านโน้นเป็นคนกล้าเป็นคนสามารถ. แต่ควรพูดทำให้มีประโยชน์ว่าแม้คนกล้าที่มีศรัทธาเลื่อมใส ก็ยังตายได้. แม้ในการพูดเรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แม้การพูดเรื่องผู้หญิง ก็ไม่ควรพูดด้วยสามารถความชื่นชม อาศัยผิวพรรณและทรวดทรงเป็นต้น. ควรพูดอย่างนี้ว่า สตรีที่มีศรัทธาเลื่อมใส ก็ยังตายได้. แม้พูดเรื่องคนกล้าหาญ ก็ไม่ควรพูดด้วยความพอใจว่า นักรบชื่อว่าสันธิมิตรได้เป็นผู้กล้าหาญ. ควรพูดอย่างนี้นักรบผู้กล้าหาญมีศรัทธา ก็ยังตายได้. แม้พูดเรื่องตรอกก็ไม่ควรพูดด้วยความพอใจว่า ตรอกโน้นตั้งอยู่ดี ตั้งอยู่ไม่ดี มีคนกล้า มีคนสามารถ. ควรพูดว่า คนกล้าคนสามารถที่อยู่ตรอกนั้น ก็ยังตายได้.

บทว่า **กมุฏฐจานกถา** พูดเรื่องทำน้ำ คือที่ตั้งของหม้อน้ำท่านเรียกว่าทำน้ำ. บทว่า **กมุฏฐาทิสกถา** พูดเรื่องนางกมุฏฐาทิสี แม้นางกมุฏฐาทิสีนั่น ก็ไม่ควรพูดด้วยความชื่นชมว่า นางกมุฏฐาทิสี น่ารัก ฉลาดการฟ้อนรำ ขับร้อง. ควรพูดโดยนัยมีอาทิว่า **สพฺพธาสมฺปนฺนา** นั้นแหละ. บทว่า **ปฺพุพฺเปตกถา** พูดเรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว คือพูดเรื่องญาติในอดีต. ในบทว่า **ปฺพุพฺเปตกถา** นั้น เช่นเดียวกับพูดเรื่องญาติที่ยังมีชีวิตอยู่. บทว่า **นानตฺต-กถา** พูดเรื่องเบ็ดเตล็ด คือพูดเรื่องไม่มีประโยชน์มีสภาพต่าง ๆ นอกเหนือจากพูดเรื่องก่อนและเรื่องหลัง. บทว่า **โลกกฺขายิกา** พูดเรื่องโลก คือสนทนากันเรื่องโลกายตศาสตร์และเรื่องนอกคัมภีร์ มีอาทิอย่างนี้ว่า โลกนี้ใครสร้าง โลกนี้คนโน้นสร้าง กายาว เพราะกระดูกขาว นกยางกรอกแดงเพราะเลือดแดง

การพูดเรื่องทะเลไว้ประโยชน์มีอาทิอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรจึงเรียกว่าสมุทร เพราะเหตุไรจึงเรียกว่า สาคร. ที่เรียกว่า สมุทร เพราะยกมือประกาศว่าเรา บุค. ชื่อว่า สาคร เพราะสาครเทพ บุค. ชื่อว่า พูดเรื่องทะเล พูดถึงเหตุไว้ ประโยชน์ ไม่เป็นชั้นเป็นอันว่า ความเจริญเป็นอย่างนี้ ความเสื่อมเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าพูดเรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น ๆ. อนึ่งในบทนี้ความ เห็นว่าเที่ยงคือความเจริญ. ความเห็นว่าสูญคือความเสื่อม. ความเจริญคือ ภว ความเสื่อมคือ อภว. กามสุข คือความเจริญ. การทำตนให้ลำบากคือความเสื่อม. ชื่อว่า ศิรัจฉานกถามี ๓๒ อย่าง รวมกับ อิติภวภวกถา (พูดเรื่องความ เจริญความเสื่อม) ๖ อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้. สันตทกปริพาชกนั่งร่วมกับ ผู้พูดศิรัจฉานกถาเห็นปานฉะนี้.

แต่นั้นสันตทกปริพาชกแลดูปริพาชกเหล่านั้นคิดว่า ปริพาชกเหล่านี้ไม่ เคารพยำเกรงกันและกันเสียเลย. อนึ่งพวกเรที่ตั้งแต่พระสมณโคดมปรากฏขึ้น เปรียบเหมือนหิ่งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น. แม้อาภัสการะของพวกเราก็ เสื่อม. หากพระสมณโคดมหรือสาวกของพระโคดม แม้อุปิฎฐากผู้เป็นภคิพัสถ์ ของพระสมณโคดมนั้นพึงมาสู่ที่นี้ จักน่าละอายอย่างยิ่ง. ก็โทษในบริษัทย่อม ขึ้นในเบื้องบนของผู้เจริญในบริษัท. จึงมองดูข้างโน้นข้างนี้ได้เห็นพระเถระ. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **อททสา โข สนทโก ปริพาชโก ฯลฯ ตถุหิ**

อเหตุ สันตทกปริพาชกได้เห็นท่านพระอานนท์มาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทของ ตนให้สงบเสียงว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงเบาเสียงเถิด ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อย่าทำเสียงดังต่อไปเลย นี้สาวกของพระสมณโคดมเป็นสมณะชื่ออานนท์กำลัง มาอยู่. สมณะชื่ออานนท์นี้เป็นสาวกองค์หนึ่งในบรรดาสาวกของพระโคดมที่ อาศัยอยู่ ณ กรุงโกสัมพี ก็ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ในความเป็นผู้มีเสียง

เขา แนะนำในควมมีเสียงเขา กล่าวสรรเสริญเสียงเขา ถ้าอะไรสมณะชื่อ
อานนทนั้นทราบว่บริษัทมีเสียงเขาแล้ว พึงสำคัญที่จะเข้ามาใกล้. ลำดับนั้น
ปริพาชกเหล่านั้นได้นั่งอยู่.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **สณฺุรเปติ** ให้สงบเสียงคือให้สำเนียง ได้แก่
ปกปิดโทษของบริษัทนั้น. ยังบริษัทตั้งอยู่โดยอาการที่ตั้งอยู่แล้วด้วยดี. เหมือน
บุรุษเมื่อเข้าไปยังท่ามกลางบริษัท ย่อมมุ่งห่มเรียบร้อยเพื่อปกปิดโทษ. กวาด
ที่รกด้วยฝุ่นละอองนั้นใด. สันทกปริพาชกห้ามบริษัทว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
จงเบาเสียงเถิดเพื่อปกปิดโทษของบริษัทนั้น. อธิบายว่าให้บริษัทตั้งอยู่โดย
อาการที่ตั้งอยู่ด้วยดี. บทว่า **อปฺปสทฺทกมา** สาวกทั้งหลายใคร่ในความเป็น
ผู้มีเสียงเขาคือปรารถนาเสียงเขา. นั่งผู้เดียว ยืนผู้เดียว ไม่คลุกคลีด้วยหมู่.
บทว่า **อปฺปสทฺทวิเนตา** แนะนำในควมมีเสียงเขา คือพระพุทธรเจ้าผู้มีเสียง
เขา มีเสียงไม่ดังทรงแนะนำไว้. บทว่า **อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทีโน** ผู้
กล่าวสรรเสริญเสียงเขา คือ กล่าวสรรเสริญที่อันมีเสียงเขา ไม่มีเสียง. บทว่า
อุปฺสงฺกมิตพฺพิ มลฺลเยยฺย พึงสำคัญที่จะเข้ามาใกล้ คือพึงสำคัญที่จะเข้าไป
ณ ที่นี้.

ก็เพราะเหตุไร สันทกปริพาชกนั้นจึงหวังจะเข้าไปใกล้พระเถระเล่า.
เพราะปรารถนาความเจริญแก่ตน. ได้ยินว่า ปริพาชกทั้งหลายเมื่อพระพุทธรเจ้า
หรือเมื่อสาวกของพระพุทธรเจ้ามายังสำนักของตน ๆ จึงยกตนขึ้นในสำนักของ
พวกอุปัฏฐากว่า วันนี้พระสมณโคดมมายังสำนักของพวกเรา พระสารีบุตรก็มา.
ท่านเหล่านั้นไม่ไปหาใคร ๆ เลย. พวกท่านจงเห็นว่ พวกเราสูงส่งแก่ไหน.
ย่อมตั้งตนไว้ในที่สูง. พยายามจะรับเอาอุปัฏฐากแม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า.
นัยว่าปริพาชกเหล่านั้นเห็นพวกอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงกล่าวอย่างนี้

ว่า แม้พระโคตมผู้เจริญศาศดาของพวกท่าน แม้สาวกของพระโคตมยังมาสู่
สำนักของพวกเรา. พวกเราพร้อมเพรียงกันและกัน. ส่วนพวกท่านไม่ปรารถนา
จะมองดูพวกเรา ไม่ทำสามิจิกรรม. พวกเราทำผิดอะไรแก่พวกท่านหรือ.

ครั้งนั้นมนุษย์บางพวกคิดว่า แม้พระพุทธเจ้ายังเสด็จมาถึงสำนัก
ปริพาชกเหล่านี้. ประสาอะไรแก่พวกเรา. ตั้งแต่นั้นพวกมนุษย์เห็นปริพาชก
แล้วก็ไม่ดูแคลน. บทว่า **ตฺถุหิ อเหตุ** ปริพาชกเหล่านั้นได้นิ่งอยู่ คือ นั่ง
ล้อมสันทกปริพาชก. บทว่า **สฺวาคตฺ โภโต อานนุทฺส** ท่านพระอานนที่
มาดีแล้ว ท่านแสดงไว้ว่า เมื่อท่านผู้เจริญมาหาพวกเรา เป็นพระอานนที่.
เมื่อท่านไปก็จะเสียใจ. บทว่า **จิรสฺสฺ โข** นี้เป็นคำกล่าวแสดงความน่ารัก.
ส่วนพระเถระไปอารามของปริพาชกตามเวลาเพื่อต้องการจาริก เพราะเหตุนั้น
สันทกปริพาชกถือเอาการไปก่อนจึงกล่าวอย่างนี้. ครั้นปริพาชกกล่าวอย่างนี้
แล้วก็มิได้เป็นผู้กระด้างด้วยมานะนั่ง. จึงลุกจากอาสนะของตนปิดอาสนะนั้น
นิมนต์พระเถระให้นั่งบนอาสนะกล่าวว่า ท่านพระอานนที่ จงนั่งเถิด. นี้อาสนะ
ปูไว้แล้ว.

บทว่า **อนฺตรากฺขา วิปฺปกฺตา** เรื่องอะไรที่พวกท่านหยุดค้างไว้ใน
ระหว่าง. พระอานนที่ถามว่า กถาอะไรที่พวกท่านหยุดค้างไว้ในระหว่างตั้งแต่
พวกท่านนั่งสนทนากันจนกระทั่งผมมา. กถาอะไรที่ยังไม่จบเพราะผมมาเป็น
เหตุ. ถ้าคืบนั้นปริพาชกเมื่อจะแสดงว่า กถาไร้ประโยชน์ไม่มีสาระอาศัยวิญญู
ไม่สมควรจะกล่าวต่อหน้าท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า **ติฏฺฐเตสฺส โภ** ท่านผู้เจริญ
เรื่องนั้นขอยกไว้เถิด. บทว่า **เนสฺส โภโต** สันทกปริพาชกกล่าวว่า หากท่าน
ผู้เจริญประสงค์จะฟัง แม้ภายหลังก็จักได้ฟังโดยไม่อยาก. กถานี้ไม่มีประโยชน์
แก่พวกเราเลย. พวกเราได้การมาของท่านผู้เจริญแล้ว ประสงค์จะฟังกถาอันมี
เหตุผลคืออย่างอื่นต่างหาก.

สันทกะเมื่อจะวิงวอนขอพระธรรมเทศนา จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **สาธุ**
วต ภวนุตฺเตยว คีละหนอ กถาที่เป็นธรรมจงแจ่มแจ้งแก่ท่านผู้เจริญเกิด. ใน
บทเหล่านั้นบทว่า **อาจารย์เก** คือในลัทธิของอาจารย์. บทว่า **อนสุสาติกานิ**
พรหมจรรย์อันเว้นความยินดี คือไม่มีความปลอดโปร่ง. บทว่า **สสกุภ** เป็น
นิบาตลงในอรรถว่าโดยส่วนเดียว. อธิบายว่า วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติโดย
ส่วนเดียว. ท่านอธิบายว่า ส่วนอวิญญูชนเมื่ออยู่ประพฤติไม่พึงให้ยินดี ไม่
พึงให้สำเร็จ ไม่พึงทำให้บริบูรณ์. บทว่า **ณาย** **ธมฺม** **กุสล** ชัยกุศลธรรม
เครื่องออกไป คือชื่อว่ากุศลธรรมเพราะอรรถว่าไม่มีโทษอันเป็นเหตุ. บทว่า
อิธ คือในโลกนี้.

บทมีอาทิว่า **นตฺถิ ทินฺน** ทานที่ให้แล้วไม่มีผลท่านกล่าวไว้แล้วใน
สาเลชยกสตรී. บทว่า **จาคุมหาภูติโก** คือสำเร็จด้วยมหาภูตรูป ๔. บทว่า
ปจฺวี **ปจฺวี** **กาญ** ชาติดินไปตามชาติดิน คือชาติดินภายในไปตามชาติดิน
ภายนอก. บทว่า **อนุเปติ** คือไปตาม. บทว่า **อนุปคฺจฺจติ** ไปตามเป็น
ไวพจน์ของ บทว่า **อนุเปติ**. นั้น เป็น **อนุคฺจฺจติ** ก็มี. แม้ด้วยบททั้งสอง
นี้ท่านแสดงว่า **อุเปติ** **อุปคฺจฺจติ** คือเข้าไป. แม้ในชาตุน้ำเป็นต้นก็มีนัยนี้
เหมือนกัน. บทว่า **อินฺทิริยานิ** คือ อินทรีย์มีมโนทรีเป็นที่ ๖ ย่อมเล่นไป
สู่อากาศ. บทว่า **อาสนฺธิปญฺจมา** คือมีมีเตยงเป็นที่ ๕ คือมีเตยงนั่งเป็นที่
๕. อธิบายว่า เตยง และบุรุษ ๔ คนยืนจับเท้าเตยงทั้ง ๔. บทว่า **ยาว** **อำหพนา**
แค่ป่าช้า. บทว่า **ปทานิ** คือร่างกาย. คุณบททั้งหลายเป็นไปแล้วโดยนัยมี
อาทิว่า ผู้นี้มีศีลอย่างนี้ ทูศีลอย่างนี้. ในบทว่า **ปทานิ** นี้ท่านประสงค์เอา
สรีระ. บทว่า **กาโปตกานิ** คือมีศีลคุณสีนภพิลาป. อธิบายว่ามีศีลคุณปีนภพิลาป.
บทว่า **ภสฺสฺสนฺตา** คือมีเถ่าเป็นที่สุด. ในบทนี้บาลีเป็นอย่างนี้. บทว่า **อาหุติโย**

บทว่า **เอตักฺกุจฺจาญฺญิตฺตา** คือตั้งอยู่มั่นดุจเสาระเนียดในหญาุมงกระต่าย. ในบทนั้นมือธิบายว่า สิ่งใดที่ท่านกล่าวว่าย่อมเกิด สิ่งนั้นมีอยู่ ดุจเสาระเนียดย่อมออกไปจากหญาุมงกระต่าย. ปาฐะว่า **เอตักฺกุจฺจาญฺญิตฺตา** ก็มี. อธิบายว่า เสาระเนียดที่ฝังไว้ดีแล้ว ไม่หวั่นไหวตั้งอยู่มั่นคง. สภาวะ ๗ กอง ตั้งมั่นแล้วอย่างนั้น. แม้ด้วยบทที่ ๒ นี้ท่านแสดงถึงความไม่พินาศไปแห่งสภาวะ ๗ กองเหล่านั้น. บทว่า **น อธิษฺษณฺติ** สภาวะ ๗ กองไม่หวั่นไหว คือไม่สั่นคลอนเพราะตั้งอยู่มั่นคง ดุจเสาระเนียดฉะนั้น. บทว่า **น วิปริณามนฺติ** ไม่แปรปรวนคือไม่ละปรกติไป. บทว่า **อณฺุณมณฺณํ พุยาพาเรนฺติ** คือไม่เบียดเบียนกันและกัน. บทว่า **นาลิ** คือไม่สามารถ.

พึงทราบความในบทมีอาทิว่า **ปรวีกาโย** กองดินดังต่อไปนี้. กองดินหรือหมู่ดิน. บทว่า **ตตุถ** คือในกองมีชีวะเป็นที่ ๗ เหล่านั้น. บทว่า **นตฺติ หนฺตา** วา ผู้ฆ่าเองไม่มี ท่านแสดงไว้ว่าไม่มีผู้สามารถเพื่อฆ่าเองก็ดี เพื่อใช้ให้ฆ่าก็ดี เพื่อให้เดือดร้อนก็ดี เพื่อกระทบกระทั่งก็ดี เพื่อเศร้าโศกเองก็ดี เพื่อให้ผู้อื่นเศร้าโศกก็ดี เพื่อได้ยินเองก็ดี เพื่อเข้าใจเองก็ดี. บทว่า **สตฺตุนฺนํเยว** กายานํ แห่งสภาวะ ๗ กอง ท่านแสดงไว้ว่าเหมือนศัสตราที่ทำลายในกองถั่วเขียวเป็นต้น ย่อมเข้าไปโดยระหว่างกองถั่วเขียว ฉนั้นใด ศัสตราสอดเข้าไปโดยช่องในระหว่างสภาวะ ๗ กองก็ฉนั้นนั่น ศัสตราเป็นเพียงสัญญาอย่างเดียวเท่านั้นว่า เราจะฆ่าผู้นี้เสีย. บทว่า **โยนิปฺปมุขสตฺตสฺสฺสฺตานิ** ท่านแสดงทฎฐิไว้ประโยชน์โดยเพียงคาดคะเนอย่างเดียวกันว่า กำเนิดที่เป็นประธานและกำเนิดสูงสุด ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม. บทว่า **ปฺลฺยจ กมฺมุโน สฺตานิ** ความว่า ๕๐๐ กรรม. แม้ในบทมีอาทิว่า **ปฺลฺยจ กมฺมานิ ตีณิ จ กมฺมานิ ๕** กรรมและ ๓ กรรม ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า **ปฺลฺยจ กมฺมานิ** กรรม ๕ ท่านกล่าวด้วยสามารถอินทรี ๕. บทว่า **ตีณิ** กรรม ๓ ท่านกล่าวด้วย

สามารถกายกรรมเป็นต้น . แต่ในบทว่า กมุเม จ อหุตฺตกมุเม จ ๑ กรรม กรรม
ครั้ง นี้ คือ ลัทธิของกรรมนั้น คือกายกรรมและวจีกรรม. ในกรรมเป็นกรรม
ครั้ง. บทว่า ทิฏฺฐิปฺปฏิปทา ท่านกล่าวถึงปฏิปทาในทิฏฐิ ๖๒. บทว่า ทวฺงฺกุณฺ-
ตฺรทปฺปา อันตรกัป ๖๒ คือในกัปหนึ่ง ๆ มีอันตรกัป ๖๔. พระอนนทเถระ
เมื่อไม่รู้ ๒ กัป อย่างอื่นจึงกล่าวอย่างนี้. อภิชาติ ๖ กล่าวไว้พิสดารแล้วใน
อปฺปนฺนทฺตฺร. บทว่า อฏฺฐ ปฺริสทฺฐมฺมฺโย ปฺริสทฺฐมฺมฺ ๘ ท่านกล่าวไว้ว่า ปฺริสทฺฐมฺมฺ
๘ เหล่านี้ คือมันทกฺกมฺม (กฺกมฺม) ๑ จิตฺตทกฺกมฺม (กฺกมฺม) ๑ ปทวิมฺงฺสทกฺกมฺม
(กฺกมฺม) ๑ อชฺชทกฺกมฺม (กฺกมฺม) ๑ เสทฺทกฺกมฺม (กฺกมฺม) ๑ สมนทกฺกมฺม
(กฺกมฺม) ๑ ชินทกฺกมฺม (กฺกมฺม) ๑ ปันนทกฺกมฺม (กฺกมฺม) ๑.

ในกฺกมฺมเหล่านั้นท่านกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ยังอ่อน ยังเขลา
เพราะตั้งแต่วันตลอดออกจากที่คับแคบใน ๗ วัน นี้ชื่อว่า มันทกฺกมฺม. อนึ่ง
สัตว์เหล่าใดมาจากทุกคติ สัตว์เหล่านั้นย่อมร้องและร้องดังบ่อย ๆ. สัตว์มาจาก
สุคติ ระลึกถึงสุคตินั้น ๆ แล้วหวัระะ นี้ชื่อว่า จิตฺตทกฺกมฺม. การจับมือหรือ
เท้าของมารดาบิดาหรือเตียงตั้งแล้วเหยียบเท้าลงบนพื้น ชื่อว่า ปทวิมฺงฺสทกฺกมฺม.
คราวที่สามารถเดินไปด้วยเท้าได้ ชื่อว่า อชฺชทกฺกมฺม. คราวศึกษาศิลปะ ชื่อว่า
เสทฺทกฺกมฺม. คราวออกจากเรือนแล้วบวช ชื่อว่า สมนทกฺกมฺม. คราวคบอาจารย์แล้ว
รู้ ชื่อว่า ชินทกฺกมฺม. อนึ่ง ภิกษุผู้รู้บรรลุนั้นไม่เรียนอะไรอีก เพราะเหตุที่สมณะ
ผู้ไม่ต้องเรียนอย่างนี้ ชื่อว่า ปันนทกฺกมฺม.

บทว่า เอกุณฺปญฺญาส อาชีวสฺเต คือความเป็นไปของอาชีวก
๔,๕๐๐ อย่าง. บทว่า เอกุณฺปญฺญาส ปรีพฺพาชกสฺเต คือการบรรพชา
ของปริพาชก ๔,๕๐๐. บทว่า เอกุณฺปญฺญาส นาคาวาสสฺเต คือนาคมณฑล
๔,๕๐๐ บทว่า วิเส อินฺทฺริยสฺเต คืออินทรี ๒,๐๐๐. บทว่า ตีเส

นิริยสเท คือนร ๓,๐๐๐. บทว่า **โรชชาตุโย** คือที่เคลื่อนกล่นด้วยฐลี.
ท่านกล่าวหมายถึงหลังมือและหลังเท้าเป็นต้น. บทว่า **สตุต สยญลิกพฺภา**
สัณฺญีครรภ ๗ ท่านกล่าวหมายถึง อฐฺ โค ลา แพะ สัตว์เลี้ยง มฤค และ
ควาย. บทว่า **อสยญลิกพฺภา** ได้แก่ **อสัณฺญีครรภ** ๗ ท่านกล่าวหมายถึงข้าว
สาลี ข้าวเหนียว ข้าวละมาน ถั่วเขียว ข้าวฟ่าง ลูกเดือย และหญ้ากับแก่น.
บทว่า **นิคฺคนฺตพฺภา** **นิคฺคนฺตครรภ** คือครรภเกิดในนิกฺคนฺต. ท่านกล่าว
หมายถึง อ้อย ไม้ไผ่ ต้นอ้อ. บทว่า **สตุต เทวา เทวคา** ๗ คือเทวคา
มาก. แต่ท่านกล่าวว่า ๗. แม้มนุษย์ก็ไม่ค่อย. ท่านก็กล่าวว่า ๗. บทว่า **สตุต**
ปีสัจจ **ปีสัจจ** ๗ คือปีสัจจมาก ท่านก็กล่าวว่า ๗. บทว่า **สรา** คือสระใหญ่
ท่านกล่าวหมายถึงสระชื่อว่า กัณณมุณฑกะ รกกาพะ อโนตตตะ สีหปปปาตะ
ฉัททันตะ มุจจลินตะ กุณฺดาทหะ. บทว่า **ปวฺภู** ได้แก่ เจ้าตำรา. บทว่า
สตุตปปตา ได้แก่แหวนใหญ่ ๗. บทว่า **สตุตปปตตานิ** ได้แก่แหวนน้อย
๗๐๐. บทว่า **สตุต สุปินา** ได้แก่ หาสุบิน ๗. บทว่า **สตุต สุปินสถานิ**
ได้แก่สุบินน้อย ๗๐๐. บทว่า **มหากปฺปิโน** ได้แก่มหากป. ในบทนี้ท่าน
กล่าวว่า ทุก ๆ ๑๐๐ ปี เอาปลายหญ้าคา จุ่มน้ำ นำออกไปครั้งละหยาด ๗ ครั้ง
เมื่อกระทำให้น้ำหมดจากสระนั้นแล้วจึงเรียกว่า ๑ มหากป. คนพาลและบัณฑิต
ยังมหากป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เห็นปานนั้นให้สิ้นไป จึงจะทำที่สุดทุกข์ได้ นี่เป็นลัทธิ
ของเขา. นัยว่า แม้บัณฑิตก็ไม่สามารถทำให้บริสุทธิ์ได้ในระหว่าง. แม้คนพาล
ก็ไม่ไปสูงกว่านั้นได้. บทว่า **สิเลน** คือด้วยศีลเช่นนั้น แม้ท่านกล่าวด้วยอเจลก-
ศีลหรือศีลอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง. ท่านกล่าวว่า **โนติปิ เม โน โน โนติปิ**
เมโน คือความเห็นของเรา ว่าไม่ใช่ ก็มีใช่, ว่ามีใช่ ไม่ใช่ ก็มีใช่. จากนั้น
เมื่อท่านกล่าวว่า ความเห็นของท่านว่าไม่ใช่หรือ ย่อมถึงความพึงชานว่า ความ
เห็นของเราว่าไม่ใช่ก็มีใช่. ย่อมไม่ตั้งอยู่ในฝ่ายหนึ่ง.

บทว่า **นิพพิชช ปกฺกมฺติ** เบื่อแล้วหลีกเลี่ยง คือ ศาสดานั้นไม่สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ จักอาจเป็นที่พึ่งแก่เราได้อย่างไรกัน เพราะเหตุ นั้นจึงเบื่อหลีกเลี่ยง. ในความเว้นจากความยินดีแม้ในก่อนก็มีนิสัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **สนฺนิชฺชการํ กาม ปริภุญฺชิตู** ไม่ควรทำการสะสมบริโภคนาม คือ เป็นคฤหัสถ์มาก่อนทำการสะสมแล้วบริโภควัตถุนาม. บัดนี้ไม่ควรทำการสะสม งาม ข้าวสาร เนยใส และเนยข้นเป็นต้นอย่างนี้แล้วบริโภคนาม และข้าวสารเป็นต้น ย่อมปรากฏในฐานะของพระชีนาสพ มิใช่หรือเพราะเหตุ นั้นจึงไม่ปรากฏแก่พวกเรา. แต่ฉันมิได้ตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ตัวของท่าน ตั้งไว้เพื่อประโยชน์ แก่ผู้บวชที่ไม่สบายเป็นต้น. เพื่อพระอนาคามี อย่างไร? พระอนาคามีนั้นละกามคุณ ๕ ได้โดยประการทั้งปวง แต่พระอนาคามีพิจารณาสิ่งที่ท่านได้ โดยธรรมโดยเสมอแล้วจึงบริโภคนาม. บทว่า **ปฺตุตฺมตฺตาย ปฺตุตฺตา** อาชีวกเหล่านั้นชื่อว่าเป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว. คือ นัยว่าสันตทก-ปริพาชกนั้นพึงธรรมนี้แล้ว. สำคัญว่าอาชีวกตายแล้วจึงกล่าวอย่างนี้. ในบทนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้. อาชีวกทั้งหลายชื่อว่าตายแล้ว มารดาของอาชีวกเหล่านั้นชื่อว่า เป็นมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว ด้วยประการฉะนี้ อาชีวกทั้งหลายจึงเป็นผู้ชื่อว่า เป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว. บทว่า **สมณฺณ โคตฺเม** ท่านแสดงว่า การอยู่พระพฤติพรหมจรรย์ มีอยู่ในพระสมณโคตม. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสันตทกสูตรที่ ๖

๗. มหาสกุททายีสุตต

เรื่องสกุททายิปรีพาชก

[๑๑๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน
กถันทกนวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ปรีพาชกที่มีชื่อเสียง
เป็นอันมาก คือ อन्नการปรีพาชก ๑ วรตปรีพาชก ๑ สกุท-
ทายิปรีพาชก ๑ และปรีพาชกเหล่าอื่นอีก ล้วนมีชื่อเสียง อาศัยอยู่ใน-
ปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ครั้ง
นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริว่า การที่เราจะเที่ยวบิณฑบาตในกรุง
ราชคฤห์ก็ยิ่งเข้านัก อย่างกระนั้นเลย เราพึงเข้าไปหาสกุททายิปรีพาชกยัง
ปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูงเถิด. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จเข้าไปยังปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง.

ติรัจฉานกถา

[๑๑๕] ก็สมัยนั้น สกุททายิปรีพาชกนั่งอยู่กับปรีพาชกบริษัทหมู่ใหญ่
ซึ่งกำลังพูดถึงติรัจฉานกถาหลายอย่าง ด้วยเสียงอ้ออิงอึกทึก คือพูดถึงเรื่อง
พระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องช้าง
เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่อง
ยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสัตว์ เรื่องคนกล้าหาญ
เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องหญิงคนใช้ตักน้ำ เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว เรื่อง

เบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม ด้วยประการ
นั้น ๆ สกฤตยาภิปริพาชก ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมาแต่ไกล ครั้น
แล้วจึงห้ามบริษัทของตนให้สงบว่า ขอท่านทั้งหลายจงเบา ๆ เสียงหน่อย อย่า
ส่งเสียงอึงนัก นี่พระสมณโคดมกำลังเสด็จมา พระองค์ท่านโปรดเสียงเบา และ
ทรงกล่าวสรรเสริญคุณของเสียงเบา บางทีพระองค์ท่านทรงทราบว่าบริษัทเสียง
เบา ฟังทรงสำคัญจะเข้ามาก็ได้. ถ้าคับนั้น พวกปริพาชกเหล่านั้นพากันนิ่งอยู่.
ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จเข้าไปหาสกฤตยาภิปริพาชกจนถึงที่ใกล้
สกฤตยาภิปริพาชกได้ทูลเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
เชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเถิด นี้อาสนะปูไว้ถวายแล้ว. พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูไว้ถวาย ส่วนสกฤตยาภิปริพาชกถือเอาอาสนะ
ต่ำอันหนึ่ง นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณอน
อุทยาภิ เมื่อก็นี้ท่านทั้งหลายประชุมสนทนาอะไรกัน และเรื่องอะไรที่ท่าน
ทั้งหลายหยุดค้างไว้ในระหว่าง.

ถามเรื่องการทำคามเคารพ

[๓๑๖] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายประชุมสนทนา
เมื่อก็นี้นั้น ของดไว้ก่อนเถิด เรื่องนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับแม้ใน
ภายหลังโดยไม่ยาก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันก่อน ๆ หลายวันมาแล้ว พวก
สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิต่าง ๆ ประชุมกันในโรงแพรำข้าว สนทนากันถึงเรื่องนี้
ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เป็นลาภของชนชาวอังคะและมคระหนอ ชาวอังคะ
และชาวมคระได้ดีแล้วหนอ ที่สมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์
มีชื่อเสียง มียศเป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี เข้าไปจำพรรษายัง

กรุงราชคฤห์แล้ว คือครูปุณณกัสสป ผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธินั้น เป็นอันมากสมมติกันว่าดี ครูมักขลิโคสาล... ครูอชิตเกสกัมพล... ครูปุกุทธกัจจายนะ... ครูสญชัยเวฬุบุตร... ครูนิกรณถ์นาฏบุตร... แม้สมณโคดมผู้เป็นเจ้าหมู่คณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธินั้น เป็นอันมากสมมติกันว่าดี พระองค์ก็เสด็จเข้าจำพรรษา ยังกรุงราชคฤห์ บรรดาท่านสมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธินั้น เป็นอันมาก สมมติกันว่าดี เหล่านี้ ใครเล่าหนอที่สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชา ก็และใครเล่าที่สาวกทั้งหลาย สักการะเคารพอาศัยอยู่.

ศิษย์ไม่เคารพครูทั้ง ๖

[๓๑๓] ในประชุมนั้น สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่าครูปุณณกัสสปนี่ถึงจะเป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธินั้น เป็นอันมากสมมติกันว่าดี แต่สาวกทั้งหลายไม่สักการะ เคารพนับถือ บูชา และจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยครูปุณณกัสสปอยู่ก็หาไม่ได้ เรื่องเคยมีมาแล้ว ครูปุณณกัสสปแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้นสาวกคนหนึ่งของครูปุณณกัสสปได้ส่งเสียงขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อย่าถามเนื้อความนี้กะครูปุณณกัสสปเลย ครูปุณณกัสสปนี้ไม่รู้เนื้อความนี้ พวกเราไม่รู้เนื้อความนี้ ท่านทั้งหลายจงถามพวกเราเถิด พวกเราจักพยากรณ์ให้ท่าน เรื่องเคยมีมาแล้ว ครูปุณณกัสสปจะยกแขนทั้งสองขึ้นคร่ำครวญว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงเงียบเสียง อย่าส่งเสียงไป ท่านพวกนี้จะถามกะพวกท่านไม่ได้ จะถามกะเราได้ เราจักพยากรณ์แก่ท่านพวกนี้ ดังนี้ ก็ยอมไม่ได้ อนึ่ง สาวก

ของท่านครูบูรณกัศสพเป็นอันมาก พวกกันยกโทษว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ เรารู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูก ถ้อยคำของเราเป็นประโยชน์ของท่านไม่เป็นประโยชน์ คำที่ควรจะกล่าวก่อน ท่านกลับกล่าวภายหลัง คำที่ควรจะกล่าวภายหลัง ท่านกลับกล่าวก่อน ข้อที่ท่านเคยช้ำชอง มาผันแปรไปแล้ว เราจับผิดวาตะของท่านได้แล้ว เราข่มท่านได้แล้ว ท่านจงถอนวาตะเสีย มิฉะนั้นจงแก้ไขเสีย ถ้าสามารถ ดังนี้แล้วพากันหลีกไป พวกสาวกไม่สักการะเคารพนับถือบูชาครูบูรณกัศสพ ด้วยประการดังนี้ แล้วจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ที่หามิได้ ก็แลครูบูรณกัศสพก็ถูกติเตียนด้วยคำติเตียนโดยธรรม.

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า **ครูมกขลิโคสาด... ครูอชิตเกษตรกัมพล... ครูปุกุทธกัจจายนะ... ครูสณชัยเวฬุภฏบุตร...** **ครูนิครนถ์นาฏบุตร...** ถึงจะเป็นเจ้าห่ม เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ มีเจ้าลัทธิต ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี แต่สาวกทั้งหลายไม่สักการะเคารพนับถือบูชา และจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ที่หามิได้ เรื่องเคยมีมาแล้ว ครูนิครนถ์นาฏบุตรแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้นสาวกคนหนึ่งของครูนิครนถ์นาฏบุตรได้ส่งเสียงขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายอย่าถามเนื้อความนี้กะครูนิครนถ์นาฏบุตรเลย ครูนิครนถ์นาฏบุตรนี้ไม่รู้เนื้อความนี้ พวกเรารู้เนื้อความนี้ ท่านทั้งหลายจงถามพวกเราเถิด เราจักพยากรณ์ให้ท่าน เรื่องเคยมีมาแล้ว ครูนิครนถ์นาฏบุตรยกแขนทั้งสองขึ้นคร่ำครวญว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงเงิบเสียง อย่าส่งเสียงไป ท่านพวกนี้จะถามกะพวกท่านไม่ได้ จะถามกะเราได้ เราจักพยากรณ์แก่ท่านพวกนี้ ดังนี้ ก็ยอมไม่ได้ อนึ่ง สาวกของครูนิครนถ์นาฏบุตรเป็นอันมาก พวกกันยกโทษว่า ท่านไม่รู้ทั่ว

ถึงธรรมวินัยนี้ เรารู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูก ถ้อยคำของเราเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์ คำที่ควรกล่าวก่อน ท่านกลับกล่าวภายหลัง คำที่ควรกล่าวภายหลัง ท่านกลับกล่าวก่อน ข้อที่ท่านเคยช้ำชอง มาผันแปรไปแล้ว เราจับผิดวาตะของท่านได้แล้ว เราชมท่านได้แล้ว ท่านจงถอนวาตะเสีย มิฉะนั้น จงแก้ไขเสีย ถ้าสามารถ ดังนี้ แล้วพากันหลีกไป พวกสาวกไม่สักการะเคารพนับถือบูชา นิกรณัฏฐาบุตรด้วยประการดังนี้ และจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ก็หาไม่ได้ และครุณิกรณัฏฐาบุตร ก็ถูกติเตียนด้วยคำติเตียนโดยธรรม.

ความเคารพในพระพุทธเจ้า

[๓๑๘] สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม พระองค์นี้ทรงเป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ ทรงเป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศเป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือบูชาพระองค์และสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระสมณโคดม ทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น สาวกของพระสมณโคดม องค์ใดองค์หนึ่งไต่ถาม เพื่อนพรมจรรย์องค์ใดองค์หนึ่งเอาเข้ากระตุนเธอ เพื่อจะให้อ่าน ท่านจงเงิบเสียงอย่าส่งเสียงไป พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลายกำลังทรงแสดงธรรม ในเวลาที่พระสมณโคดมทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย จะมีเสียงที่สาวกของพระสมณโคดมจามหรือไอหามิได้เลย หมู่มหาชนมีแต่คอยหวังตั้งหน้าเฉพาพระสมณโคดมว่า เราทั้งหลายจักได้ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจักตรัสแก่พวกเรา เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงให้น้ำผึ้ง หวีที่ปราศจากตัวอ่อน ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง หมู่มหาชนก็คอยหวังตั้งหน้าเฉพา

บุรุษนั้น ฉันทิ ในเวลาที่พระสมณโคดมทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย
นั้นก็ฉันทิ นั้นจะได้มีเสียงที่สาวกของพระสมณโคดมจามหรือไอหามิได้เลย
หม่อมมหาชนมีแต่คอยหวังตั้งหน้าเจเพาะพระสมณโคดมว่า เราทั้งหลายจะได้ฟัง
ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจักตรัสแก่พวกเรา สาวกของพระสมณโคดมเหล่าใด
แม้บาดหมางกับเพื่อนพรหมจรรย์แล้ว ลาสิกขาสึกไป แม้สาวกเหล่านั้นก็ยัง
กล่าวสรรเสริญคุณพระศาสดา พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นแต่ติเตียนตนเอง
ไม่ติเตียนผู้อื่นว่า ถึงพวกเราจักได้มาบวชในธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสดีแล้วอย่างนี้ แต่ไม่อาจจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ ให้บริบูรณ์จน
ตลอดชีวิตได้ เป็นคนไม่มีบุญ มีบุญน้อยเสียแล้ว สาวกของพระสมณะโคดม
เหล่านั้น จะเป็นอารามิกก็ดี เป็นอุบาสกก็ดี ก็ยังประพฤติมั่นอยู่ในสิกขาบท
ห้า สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชาพระสมณโคดม ด้วยประการดังนี้
และสักการะ เคารพ แล้วอาศัยอยู่.

ภ. คุณก่อนอุทายี ก็ท่านพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายก็อย่างในเรา อัน
เป็นเหตุให้สาวกของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

[๓๑๕] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรม ๕ อย่าง
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นเหตุให้สาวกสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
แล้วอาศัยอยู่ ธรรม ๕ อย่างเป็นไฉน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความจริง
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระอาหารน้อย และทรงสรรเสริญคุณในความเป็น
ผู้มีอาหารน้อย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ในพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเป็นข้อต้น อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ
บูชาแล้วอาศัยอยู่.

ธรรมเป็นเครื่องทำความเคารพ

[๑๒๐] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสันโดษด้วยจิวร ตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๒ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลาย สักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

[๑๒๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษ ด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๓ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

[๑๒๒] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษ ด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๔ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

[๑๒๓] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นผู้สังัด และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สังัด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๕ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลาย สักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรม ๕ ประการนี้แล ในพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

[๑๒๔] คุณก่อนอุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้ว พึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงเป็นผู้มีอาหารน้อย และทรงสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อย อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเรามีอาหารเพียงเท่าโกสะ [จุในเท้าถ้วยเล็ก] หนึ่งก็มี เพียงกึ่งโกสะก็มี เพียงเท่าเวลูวะ [จุในผลมะตูม] หนึ่งก็มี เพียงกึ่งเวลูวะก็มี ส่วนเราแล บางครั้งบริโภคอาหารเสมอขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่งกว่าก็มี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงมีอาหารน้อย และทรงสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อยไซ้ บรรดาสาวกของเราผู้มีอาหารเพียงเท่าโกสะหนึ่งบ้าง เพียงกึ่งโกสะบ้าง เพียงเท่าเวลูวะบ้าง เพียงกึ่งเวลูวะบ้าง ก็จะไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๑๒๕] คุณก่อนอุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเรเป็นผู้ถือผ้าบังสุกุล ทรงจิวรเศร้าหมอง เธอเหล่านั้นเลือกเก็บเอาผ้าเก่าแต่ป่าช้าบ้าง แต่กองหยากเยื่อบ้าง แต่ที่เขาทิ้งไว้ตามที่ต่าง ๆ บ้าง มาทำเป็นผ้าสังฆาฏิใช้ก็มีอยู่ ส่วนเราแล บางคราวก็ใช้คหบดีจิวรที่เนื้อแน่นระกะด้วยเส้นด้าย มีเส้นด้าย เช่นกับขนน้ำตา [มีเส้นด้ายละเอียด] อุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยจิวรตามมีตามได้ไซ้ บรรดาสาวกของเราที่ทรงผ้าบังสุกุล ใช้จิวรเศร้าหมอง เลือกเก็บเอาผ้าเก่าแต่ป่าช้าบ้าง แต่กองหยากเยื่อบ้าง แต่ที่เขาทิ้งไว้ตามที่ต่าง ๆ บ้าง มาทำเป็นผ้าสังฆาฏิใช้ ก็จะไม่พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๑๒๖] คุณ่อนอุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ไชรี อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเราเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือเทียวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ยินดีในภัตตาหารทั้งสูงทั้งต่ำ เธอเหล่านั้นเมื่อเข้าไปถึงละแวกบ้านแล้วถึงใครจะนิมนต์ด้วยอาสนะก็ไม่ยินดีมีอยู่ ส่วนเราแล บางครั้งก็ฉันในที่นิมนต์แต่ล้วนเป็นข้าวสุกแห้งข้าวสาลีที่เขาเก็บเมล็ดดำ ออกแล้ว มีแกงและกับหลายอย่าง ถ้าสาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ บรรดาสาวกของเราที่ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือเทียวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ยินดีในภัตตาหารทั้งสูงทั้งต่ำ เมื่อเข้าไปยังละแวกบ้านแล้ว ถึงใครจะนิมนต์ด้วยอาสนะก็ไม่ยินดี ก็จะไม่ฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๑๒๗] คุณ่อนอุทายี สาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ไชรี อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเราถือโคนไม้เป็นวัตร ถืออยู่กลางแจ้งเป็นวัตร เธอเหล่านั้นไม่เข้าสู่ที่มุงตลอดแปดเดือนมีอยู่ ส่วนเราแล บางครั้งอยู่ในเรือนยอดที่ฉาบทาทั้งข้างในข้างนอก ลมเข้าไม่ได้ มีลิ้มชิดสนิท มีหน้าต่างเปิดปิดได้ ถ้าสาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่าพระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และ

ทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ไชรี บรรดาสาวกของเราที่ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร ไม่เข้าสู่ที่มุงตลอดแปดเดือน ก็จะไม่พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๑๒๘] คุณ่อนอุทายี สาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สังัดและทรงสรรเสริญความเป็นผู้สังัด อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเรา ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือเสนาสนะอันสังัด คือป่าช้ฎอยู่ เธอเหล่านี้ย่อมมาประชุมในท่ามกลางสงฆ์ เฉพาะเวลาสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน มีอยู่ ส่วนเราแล บางคราวก็อยู่เคลื่อนกล่นไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สังัด และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สังัดไชรี บรรดาสาวกของเราที่ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือเสนาสนะอันสังัด คือป่าช้ฎอยู่ มาประชุมในท่ามกลางสงฆ์ เฉพาะเวลาสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ก็จะไม่พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

อุทายี สาวกทั้งหลายจะไม่สักการะ เคารพนับถือ บูชาเราโดยธรรม ๕ ประการนี้ แล้วพึงเราอยู่ ด้วยประการฉะนี้.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๑

[๑๒๙] คุณ่อนอุทายี มีธรรม ๕ ประการอย่างอื่นอันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน.

ดูก่อนอุทายี สาวกทั้งหลายของเราในธรรมวินัยนี้ ย่อมสรรเสริญใน เพราะอริสึลว่า พระสมณโคดมเป็นผู้มีศีล ประกอบด้วยศีลชั้นร้อยอย่างยิ่ง อุทายี ข้อที่สาวกทั้งหลายของเราสรรเสริญในเพราะอริสึลว่า พระสมณโคดมเป็นผู้มี ศีล ประกอบด้วยศีลชั้นร้อยอย่างยิ่ง นี่แลธรรมข้อที่หนึ่ง อันเป็นเหตุให้สาวก ทั้งหลายของเรา สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วฟังเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๒

[๓๓๐] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง สาวกทั้งหลายของเราย่อม สรรเสริญในเพราะความรู้ความเห็นที่แท้จริงว่า พระสมณโคดม เมื่อทรงรู้เอง ก็ตรัสว่ารู้ เมื่อทรงเห็นเองก็ตรัสว่าเห็น ทรงแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มิใช่ ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ทรงแสดงธรรมมีเหตุ มิใช่ทรงแสดงไม่มีเหตุ ทรง แสดงธรรมมีความอัศจรรย์ มิใช่ทรงแสดงไม่มีความอัศจรรย์ อุทายี ข้อที่ สาวกทั้งหลายของเราสรรเสริญในเพราะความรู้ความเห็นที่แท้จริงว่า พระ- สมณโคดมเมื่อทรงรู้เองก็ตรัสว่ารู้ เมื่อทรงเห็นเองก็ตรัสว่าเห็น ทรงแสดง ธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มิใช่ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ทรงแสดงธรรมมีเหตุ มิใช่ทรงแสดงธรรมไม่มีเหตุ ทรงแสดงธรรมมีความอัศจรรย์ มิใช่ทรงแสดง ไม่มีความอัศจรรย์ นี่แล ธรรมข้อที่สองอันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเรา สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วฟังเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๓

[๓๓๑] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง สาวกทั้งหลายของเราย่อม สรรเสริญในเพราะปัญญาอันยิ่งว่า พระสมณโคดมทรงมีพระปัญญา ทรง ประกอบด้วยปัญญาชั้นร้อยอย่าง ข้อที่ว่า พระสมณโคดมจักไม่ทรงเล็งเห็นทาง

แห่งถ้อยคำอันยังไม่มาถึง หรือจักทรงข่มคำโต้เถียงของฝ่ายอื่นที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นการข่มได้ด้วยดีพร้อมทั้งเหตุไม่ได้ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ อุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สาวกทั้งหลายของเรา เมื่อรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จะพึงคัดค้านถ้อยคำให้ตกไปในระหว่าง ๆ บ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ไม่มีเลย.

ดูก่อนอุทายี ก็เราจะหวังการปราศอนในสาวกทั้งหลายก็หาไม่ สาวกทั้งหลายย่อมหวังคำปราศอนของเราโดยแท้ อุทายี ข้อที่สาวกทั้งหลายของเรา สรรเสริญในเพราะปัญญาอันยิ่งว่า พระสมณโคดมทรงมีพระปัญญา ทรงประกอบด้วยปัญญาชั้นร้อยอย่างยิ่ง ข้อที่ว่า พระสมณโคดมจักไม่ทรงเล็งเห็นทรงแห่งถ้อยคำอันยังไม่มาถึง หรือจักทรงข่มคำโต้เถียงของฝ่ายอื่นที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นการข่มได้ด้วยดีพร้อมทั้งเหตุไม่ได้ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ นี้แล ธรรมข้อที่สามอันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๔

[๓๓๒] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง สาวกทั้งหลายของเราผู้อัน ทุกข์ท่วมทับแล้ว อันทุกข์ครอบงำแล้ว เพราะทุกข์ใด เธอเหล่านั้นเข้ามาหาเราแล้วถามถึงทุกขอริยสัจ เราอันเธอเหล่านั้น ถามถึงทุกขอริยสัจแล้วก็พยากรณ์ให้ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้ยินดี ด้วยการพยากรณ์ปัญหา เธอเหล่านั้น เข้ามาหาเราแล้วถามถึงทุกขสมุทัยอริยสัจ...ทุกขนิโรธอริยสัจ...ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เราอันเธอเหล่านั้นถามถึงทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจแล้ว ก็พยากรณ์ให้ ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหา

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 561

อุทายี ข้อที่สาวกทั้งหลายของเราผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว อันทุกข์ครอบงำแล้ว เพราะทุกข์ใด เธอเหล่านั้นเข้ามาหาเราแล้วถามถึงทุกข์อริยสังข์ . . . ถามถึงทุกข์-สมุทัยอริยสังข์ . . .ถามถึงทุกข์นิโรธอริยสังข์ . . .ถามถึงทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา-อริยสังข์ เราอันเธอเหล่านั้นถามถึงทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์แล้ว ก็พยากรณ์ให้ ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้ยินดี ด้วยการพยากรณ์ปัญหา นี้แล ธรรมข้อที่สี่ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๕

[๓๓๓] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสติปัญฐานสี่ คุณ่อนอุทายี ภิกษุไม่ธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว เจริญสติปัญฐานสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญา [พระอรหันต์] อยู่.

[๓๓๔] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสัมมัปปธานสี่

ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังความพอใจให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ เริ่มตั้งความเพียร เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความมีขันธ์ เพื่อความไพบูรณ์ เพื่อความเจริญ เพื่อความสมบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอก แล้วเจริญสัมมัตปธานสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๕] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอิทธิบาทสี่ ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิ และปธานสังขาร ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอก แล้วเจริญอิทธิบาทสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๖] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอินทรีย์ห้า ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสัทธินทรีย์ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญวิริยินทรีย์ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญสติินทรีย์ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญสมาธิินทรีย์ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญปัญญินทรีย์ที่จะให้ถึงความ

สงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอก แล้วเจริญอินทรีย์ห้าอันแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๗] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญพละห้า คุณก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัทธาพละที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญวิริยพละ ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญสติพละ ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญสมาธิพละ ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญปัญญาพละ ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอก แล้วเจริญพละห้าอันแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๘] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญโพชฌงค์เจ็ด คุณก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญสัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญวิริยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญปิติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญปีติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์

อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละคืน ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว เจริญโพชฌงค์ ๗ นั้นแลสาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๕] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอริยมรรคมีองค์แปด คุณก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัมมาทิฐิ เจริญสัมมาสังกัปปะ เจริญสัมมาวาจา เจริญสัมมากัมมันตะ เจริญสัมมาอาชีวะ เจริญสัมมาวายามะ เจริญสัมมาสติ เจริญสัมมาสมาธิ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอก แล้วเจริญอริยมรรคมีองค์แปดนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมาก จึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๐] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายของเราแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญวิโมกข์ ๘ คือ

ผู้ได้รูปฌานย่อมเห็นรูป นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่หนึ่ง.

ผู้ไม่มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอก นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่สอง.

ผู้น้อมใจเชื่อว่า กสิณเป็นของงามอย่างเดียว นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่สาม.

ผู้ที่บรรลुอากาศาณัญญาตนะด้วยมนสิการว่าอากาศหาที่สุดมิได้

เพราะล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฐมิสัญญา เพราะไม่ใส่ใจซึ่งนันทตสัญญา โดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่สี่.

ผู้ที่บรรลुวิญญาณัญญาตนะด้วยมนสิการว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้

เพราะล่วงอากาศาณัญญาตนะ โดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ห้า.

ผู้ที่บรรลุอภิญญาจัญญายตนะด้วยมนสิการว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะ
ล่วงวิญญาณ์จัญญายตนะโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่หก.

ผู้ที่บรรลุเนวลัญญานาสัจจัญญายตนะ เพราะล่วงอภิญญาจัญญายตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่เจ็ด.

ผู้ที่บรรลุสัจจัญญาเวทิตนโรธ เพราะล่วงเนวลัญญานาสัจจัญญายตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่แปด.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว เจริญ
วิโมกข์แปดนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมาก จึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่ง
อภิญญาอยู่.

[๓๔๑] คุก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วยอมเจริญอภิญญาตนะ [คือ
เหตุเครื่องครอบงำธรรมอันเป็นข้าศึกและอารมณ์] ๘ ประการ คือ

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เล็ก ซึ่งมีผิวพรรณ
ดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา
รู้ เราเห็น อันนี้เป็นอภิญญาตนะข้อที่หนึ่ง.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ใหญ่ ซึ่งมีผิว
พรรณดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้
ว่า เรารู้ เราเห็น อันนี้เป็นอภิญญาตนะข้อที่สอง.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เล็ก ซึ่งมีผิว
พรรณดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้
ว่า เรารู้ เราเห็น อันนี้เป็นอภิญญาตนะข้อที่สาม.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ใหญ่ ซึ่งมีผิวพรรณดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา^{ู้} เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตนะข้อที่สี่.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว ดอกผักตบอันเขียว มีวรรณอันเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสีมีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อันเขียว มีวรรณเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียวนั้นนั่นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา^{ู้} เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตนะข้อที่ห้า.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง ดอกกัณฐิการ์อันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง แม้ฉันนั้นนั่นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา^{ู้} เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตนะข้อที่หก.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง ดอกบานไม่รู้โรยอันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญใน

อรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง
ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา
เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตนะข้อที่เจ็ด.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในอรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณ
ขาว ขาวล้วน มีรัศมีขาว ดาวประกายพริ้วอันขาว มีวรรณขาว ขาวล้วน
มีรัศมีขาว หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อัน
ขาว มีวรรณขาว ขาวล้วน มีรัศมีขาว แม้นั้นใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญใน
อรุปรภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณขาว ขาวล้วน มีรัศมีขาว ฉนั้น
นั่นนั่นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา
เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตนะข้อที่แปด.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอก แล้วเจริญ
อภิกายตนะ ๘ นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุขุมารมี อันเป็น
ที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๒] คู่ก่อนอุทาสี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญกุศลสมาตนะ ๑๐
คือ

๑. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งปฐวิกสิณทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ใน
ทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๒. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งอาโปกสิณทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง
ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๓. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งเตโชกสิณทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง
ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๔. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งวาโยกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๕. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งนิลกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๖. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งปีตกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๗. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งโลหิตกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๘. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งโอทาทกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๙. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งอากาศกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

๑๐. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งวิญญูณกสถิตทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทิสใหญ่ หาประมาณมิได้.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอก แล้วเจริญกสิณายตนะ ๑๐ นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๒๔๓] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญฉานสี่.

คุณ่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังคจากาม สังคจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอบอัมชานชานด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ไม่มีเอกเทศ

ไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง
คูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนพนักงานทรงสนาน หรือลูกมือพนักงานทรงสนาน
ผู้ฉลาด จะพึงใส่จُرณสีตัวลงในภาชนะสำริด แล้วพรมด้วยน้ำหมักไว้ ก่อน
จُرณสีตัวนั้นซึ่งยางซึมไปจับติดกันทั่วทั้งหมด ย่อมไม่กระจายออก ฉันท
ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอบอ้อมซาบซ่านด้วยปีติ และสุข
อันเกิดแต่วิเวก ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง.

[๓๔๔] คูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตุดิยฌาน มีความ
ผ่องใสแห่งจิตภายใน เป็นธรรมเอกมุขขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตก
วิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอบอ้อม
ซาบซ่านด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอ
ทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง คูก่อนอุทายี เปรียบ
เหมือนห้วงน้ำลึก มีน้ำป้นปวนไม่มีทางที่น้ำจะไหลไปมาได้ ทั้งในด้าน
ตะวันออก ด้านตะวันตก ด้านเหนือ ด้านใต้ ทั้งฝนก็ไม่ตกเพิ่มตามฤดูกาล
แต่สายน้ำเย็นพุ่งขึ้นจากห้วงน้ำนั้นแล้ว จะพึงทำห้วงน้ำนั้นแหละให้ชุ่มชื้น
เอบอบซาบซึมด้วยน้ำเย็น ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งห้วงน้ำนั้นทั้งหมด ที่น้ำ
เย็นจะไม่พึงถูกต้อง ฉันท ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น
เอบอ้อมซาบซ่านด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกาย
ของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง.

[๓๔๕] คูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมืออุเบกขา มีสติ มี
สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตุดิยฌานที่พระอรียะ
ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มืออุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เธอทำ

กายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซาบด้วยสุขอันปราศจากปีติ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่สุขปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนในกอบัวขาบ ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาวบางเหล่าซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซาบชิมด้วยน้ำ เย็นตลอดยอดตลอดเหง้า ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาวทั่วทุกส่วน ที่น้ำเย็นจะไม่พึงถูกต้อง ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอิบอิมซาบซาบด้วยสุขปราศจากปีติ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่สุขปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง.

[๑๔๖] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละ ด้วยใจอันบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงนั่งกลมตัวตลอดศีรษะด้วยผ้าขาว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายทุก ๆ ส่วนของเขาที่ผ้าขาวจะไม่ถูกต้อง ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละด้วยใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วเจริญมานี่นั่นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๑๔๗] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า กายของ

เรานี้แลมีรูปประกอบด้วยมหาภูต ๔ เกิดแต่บิดามารดา เติบโตขึ้นด้วยข้าวสุก และขนมสดไม่เที่ยง ต้องอบ ต้องนวดพั้น มีอันทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดาและวิญญาณของเรานี้ก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เนื่องอยู่ในกายนี้ คุณ่อนอุทาทิ เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว สุกใส แวววาว สมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียวเหลืองแดงขาวหรือนวล ร้อยอยู่ในนั้น บุรุษมีจักขุจะพึงหยิบแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณา เห็นว่า แก้วไพฑูรย์นี้งาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว สุกใส แวววาวสมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียวเหลืองแดงขาวหรือนวล ร้อยอยู่ในนั้นฉันใด สาวกทั้งหลายของเราก็นั้นนั้น ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า กายของเราแลมีรูป ประกอบด้วยมหาภูต ๔ เกิดแต่มารดาบิดา เติบโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด ไม่เที่ยง ต้องอบ ต้องนวดพั้น มีอันทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดา และวิญญาณของเรา ก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เนื่องอยู่ในกายนี้.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้แล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมี อันเป็นที่สุดแห่ง อภิญญาอยู่.

[๓๔๘] คุณ่อนอุทาทิ อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง คุณ่อนอุทาทิ เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักไม้ส้อมออกจากหญาปล้อง เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่ไม้ส้อม นี่หญาปล้อง หญาปล้องก็อย่างหนึ่ง ไม้ส้อมก็อย่างหนึ่ง ก็แต่ไม้ส้อมออกจากหญาปล้องนั่นเอง อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักดาบออกจากฝัก

เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่ดาบ นี่ฝัก ดาบก็อย่างหนึ่ง ฝักก็อย่างหนึ่ง ก็แต่ชักดาบออกจากฝักนั่นเอง อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักงูออกจากคราบ เขาพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่งู นี่คราบ งูก็อย่างหนึ่ง คราบก็อย่างหนึ่ง ก็แต่งูชักออกจากคราบนั่นเอง ฉันทิ สวาททั้งหลายของเราก็นั่นแหละ ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง.

ก็เพราะสวาททั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกนั่นแหละ สวาทของเราเป็นอันมากจึงบรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๕] ลูกก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สวาททั้งหลายแล้ว สวาททั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมบรรลุนิติวิธีหลายประการ คือคนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดินเหมือนในนี้ก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบลำพระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์ มีอำนาจมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ลูกก่อนอุทายี เปรียบเหมือนช่างหม้อหรือลูกมือของช่างหม้อผู้ฉลาด เมื่อนวดดินดีแล้ว ต้องการภาชนะชนิดใดๆ พึงทำภาชนะชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนช่างงา หรือลูกมือของช่างงาผู้ฉลาด เมื่อแต่งงาดีแล้ว ต้องการเครื่องงาชนิดใดๆ พึงทำเครื่องงาชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนช่างทองหรือลูกมือของช่างทองผู้ฉลาด เมื่อหลอมทองดีแล้ว ต้องการทองรูปพรรณชนิดใด พึงทำทองรูปพรรณชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ ฉันทิ สวาททั้งหลายของเราก็นั่นแหละ ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมบรรลุนิติ-

วิธีหลายประการ คือคนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัด เหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมาก ด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุธรรมอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๐] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์ และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสตธาตุอันบริสุทธิ์ ล่วงโสตของมนุษย์ คุณ่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษเป่าสังข์ผู้มีกำลัง จะฟังยังคนให้รู้ตลอดทิศทั้งสี่โดยไม่ยากฉันใด สาวกทั้งหลายของเราก็ฉันนั้นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสตธาตุอันบริสุทธิ์ ล่วงโสตของมนุษย์.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุธรรมอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๑] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือจิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าจิต

ปราศจากโมหะ จิตหดหู่ ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็น
มหัคตะก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคตะ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคตะ
จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า. ก็รู้ว่าจิตไม่
จิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิต
ไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุด
พ้น คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนหญิงสาวชายหนุ่มที่ชอบการแต่งตัว เมื่อส่องดู
เงาหน้าของตนในกระจกอันบริสุทธิ์สะอาด หรือภาชนะน้ำอันใส หน้ามีไฟ
ก็จะพึงรู้ว่าหน้ามีไฟ หรือหน้าไม่มีไฟ ก็จะพึงรู้ว่าหน้าไม่มีไฟ ฉันทิ สวาก
ทั้งหลายของเราก็นั้นนั่นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เราบอกแล้ว ย่อมกำหนดรู้ใจ
ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศ
จากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศ
จากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศ
จากโมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน
ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคตะ ก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคตะ
ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่
มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ
จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิต
ไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เราบอกแล้วนั้นแล
สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๒] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติทาแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็น

อันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้า
ชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบ
ชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอัน
มากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า
ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหาร
อย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจาก
ภพนั้น ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มียุชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่าง
นั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มี
กำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อม
ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการ
ฉะนี้ คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงจากบ้านตนไปบ้านอื่น แล้วจาก
บ้านเมื่อนั้นไปยังบ้านอื่นอีก จากบ้านนั้นกลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม เขาจะ
พึงระลึกได้โดยนี่ยุว่า เราได้จากบ้านของเราไปบ้านโน้น ในบ้านนั้นเราได้ยิน
อย่างนั้น ใต้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ใต้นั่งอย่างนั้น แล้วเรากลับจาก
บ้านนั้นมาสู่บ้านของตนตามเดิม ดังนี้ ฉันทไศ สวาททั้งหลายของเรา ก็ฉันท
นั้นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็น
อันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

ก็เพราะสวาททั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล
สวาทของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งภิกษุณฺยาอยู่.

[๓๕๓] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สวาท
ทั้งหลายแล้ว สวาททั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจุติ

กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้าเป็นมิฉนาทิกุณฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิฉนาทิกุณฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้าเป็นสัมมาทิกุณฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิกุณฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ คู่ก่อนอุทายี เปรียบเหมือนเรือนสองหลังที่มีประตูร่วมกัน บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่ที่ตรงกลางเรือนนั้น จะพึงเห็นหมู่นกกำลังเข้าไปบ้าง กำลังเดินวนเวียนอยู่ที่เรือนบ้าง ฉนโค สวากทั้งหลายของเราก็ฉนนั้นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมเห็นหมู่สัตว์ กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ก็เพราะสวากทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล สวากของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญาอยู่.

[๓๕๔] คู่ก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สวากทั้งหลายแล้ว สวากทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งของตบอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ คู่ก่อนอุทายี เปรียบเหมือนสระน้ำบนยอดเขา ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนขอบสระนั้น จะพึงเห็นหอยโข่งและหอยกาบต่าง ๆ บ้าง ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ผุ่งปลาบ้าง กำลังว่ายอยู่บ้าง หยุด

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 577

อยู่บ้าง ในสระน้ำนั้น เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า สระน้ำนี้ใสสะอาดไม่ขุ่นมัว หอยโข่งและหอยกาบต่าง ๆ บ้าง ก้อนหินบ้าง ผุงปลาบ้าง เหล่านี้ กำลังว่ายอยู่บ้าง หยุคอยู่บ้าง ในสระนั้นดังนี้ ฉันทใด สาวกทั้งหลายของเราก็นั้นนั่นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมรรคมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๑๕๕] คุณ่อนอุทายี นี้แลธรรมข้อที่ห้าอันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่.

คุณ่อนอุทายี ธรรมห้าประการนี้แล เป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่ ฉะนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว สกฤททายีปริพาชกยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

จบมหาสกฤททายีสูตที่ ๗

๗. อรรถกถามหาสกฤททายีสูต

มหาสกฤททายีสูต มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า โมนินวาเป คือในที่นั้นชนทั้งหลายได้ประกาศให้อภัยแก่กันอยู่ทั้งหลายแล้วได้ให้อาหาร. เพราะฉะนั้นที่นั่นจึงชื่อว่า

โอรนิวาปะ เป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง. บทว่า **อนุนภาโร** เป็นชื่อของปริพาชก
ผู้หนึ่ง. เหมือนนวรรตระก็ชื่อปริพาชกเหมือนกัน. บทว่า **อญฺเณ จ** ไม่เพียง
ปริพาชก ๓ คนนี้เท่านั้น แม้ปริพาชกอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียงก็มีอยู่มาก. ในบทนี้ว่า
อปฺปสพฺพตฺส วณฺณวาทิ พระสมณโคดมทรงกล่าวสรรเสริญคุณของเสียง
เบา ท่านไม่กล่าวว่า **อปฺปสพฺพทวิณีโต** แนะนำให้มีเสียงเบา จึงกล่าวบทนี้.
เพราะเหตุไร. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงแนะนำผู้อื่น. บทว่า **ปุริมานิ**
วันก่อน ๆ คือ วันก่อน ๆ หมายถึงเมื่อวานนี้. หลังจากนั้นเป็นวันก่อนหลัง
จากวานนี้. ไม่มีศาลาเฉพาะจึงชื่อว่า **กุกฺกุหลสาลา** (ศาลาแพร่ข่าว). ศาลาที่
พวกเดียรถีย์ต่าง ๆ สมณพราหมณ์ประชุมสนทนากันหลายอย่างท่านเรียกว่า
กุกฺกุหลสาลา เพราะเป็นที่แพร่ข่าวของชนเป็นอันมากกว่า คนนี้พูดอะไร คน
นี้พูดอะไร. ปาฐะว่า **โกกฺกุหลสาลา** ข้าง. บทว่า **ลาภา** ความว่า นี่เป็นลาภ
ของชาวอังคะ มคธะ ที่จะได้เห็นสมณพราหมณ์ ถามปัญหา หรือฟังธรรม
กถาของสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

ฟังทราบความในบทมีอาทิว่า **สงฺฆิโน** เจ้าหมู่ คังต่อไปนี้. ชื่อว่า
สงฺฆิโน เพราะมีหมู่คือหมู่บรรพชิต. ชื่อว่า **คณิโน** เจ้าคณะ เพราะมีคณะ
นั้นนั่นแล. ชื่อว่า **คณาจริยา** เพราะเป็นอาจารย์ของคณะนั้น ด้วยให้ศึกษา
ถึงอาจารย์. บทว่า **ญฺาตา** คือมีชื่อเสียง เป็นผู้ปรากฏ. ชื่อว่า **ยสฺสุติโน**
เพราะมียศสูงด้วยคุณตามที่ไม่จริงและด้วยคุณตามที่เป็นจริง. ก็บุรณกัสนป
เป็นต้นมียศสูงโดยนัยมีอาทิว่า เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ แม้ผ้าก็
ไม่นุ่งเพราะเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย. ยศของพระตถาคตสูงด้วยพระคุณตาม
ที่เป็นจริงมีอาทิว่า **อิติปิ โส ภควา** คังนี้. บทว่า **ติตฺถกฺรา** คือเจ้าลัทธิ.
บทว่า **สาธุสมฺมตา** คือชนเป็นอันมากสมมติกันอย่างนี้ว่า ดีงาม เป็นสัตบุรุษ.

บทว่า **พหูชนสุต** ชนเป็นอันมาก คือ คนอันธพาล และพาลบุลฺลชนผู้ไม่มีการศึกษา และบัณฑิตชนผู้มีปัญญา. ในชนเหล่านั้นพวกเดียรฉัตรีเขาสมมตว่าเป็นพาลชน. พระตถาคตเขาสมมตว่าเป็นบัณฑิตชน. โดยนัยนี้พึงทราบความในบทมีอาทิว่า **ปฺนฺโณ กสฺสโป สงฺฆิ** บุรณกัสนปเป็นเจ้าหมู. ก็เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกอารมณ์ ๓๘ ได้ทรงกระทำทำเป็นที่หยั่งลงสู่นิพพานไว้มาก ฉะนั้นควรกล่าวว่าเป็น **ติตฺถกโร** ผู้ทำท่า. ก็เพราะเหตุไรเจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดจึงมาประชุมในที่นั้น. เพื่อรักษาอุปัฏฐากและเพื่อลากสักการะ. ได้ยินว่าเจ้าลัทธิเหล่านั้นมีความวิตกว่า อุปัฏฐากของพวกเราพึงพากันถึงพระสมณโคดมว่าเป็นที่พึง. พวกเราจักดูแลอุปัฏฐากเหล่านั้น. แม้อุปัฏฐากของพวกเราเห็นอุปัฏฐากของพระสมณโคดมทำสักการะ ก็จักทำสักการะแก่พวกเราบ้าง. เพราะฉะนั้นเจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดจึงพากันไปประชุมในที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประชุม.

บทว่า **วาทํ อโรเปตฺวา** พากันยกโทษ คือ ยกโทษในวาทะ. บทว่า **อปฺกนฺตุตา** คือพากันหลีกเลี่ยงไป บางพวกพากันหลีกเลี่ยงไปสู่ทิศ. บางพวกสักบางพวกมาสู่ศาสนานี้. บทว่า **สहितมฺเม** ถ้อยคำของเราเป็นประโยชน์ คือถ้อยคำของเรามีประโยชน์สละสลวยประกอบด้วยอรรถ ประกอบด้วยเหตุ. บทว่า **อสหิตํ** คือถ้อยคำของท่านไม่ประกอบด้วยประโยชน์. บทว่า **อธิจฺฉินฺนเต** **วิปฺราวคฺคตํ** ข้อที่ท่านเคยฆ่าของมาฝันแปรไปแล้ว ความว่า ข้อที่ท่านเคยมีความคล่องแคล่วด้วยสะสมมาเป็นเวลานาน ได้ฝันแปรไปแล้วด้วยคำพูดคำเดียวของเรา ไม่เกิดอะไรขึ้น. บทว่า **อโรปิโต เต วาโท** คือเราจับผิดวาทะของท่านได้แล้ว. บทว่า **จร วาทปฺปโมกฺขาย** ท่านจงถอนวาทะของท่านเสีย ความว่า จงพระพุดติเพื่อปลดเปลื้องความผิด คือจงศึกษาเพื่อไปในที่นั้น ๆ. บทว่า

นิพฺพิเชหิ วา สเจ ปโหสิ หรือจงแก้ไขเสียถ้าสามารถ คือ หากสามารถด้วยตนเอง จงแก้ไขเสียในบัดนี้ทีเดียว. บทว่า **ธมฺมกุโถเสน** ด้วยคำติเตียน โดยธรรมคือด้วยคำติเตียนที่เป็นจริง. บทว่า **ตน โน โสสุตฺตม** คือเราทั้งหลาย จักฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่พวกเรา. บทว่า **ขุทฺทํ มํขุ** คือรังผึ้งที่ตัวอ่อนทำไว้. บทว่า **อเนลํ** ไม่มีโทษ คือรังผึ้งที่ปราศจากตัวอ่อน. บทว่า **ปีเพยฺย** คือพึงให้. บทว่า **ปจฺจาตีสมานรฺูป** หม่อมหาชนคอยหวังอยู่ คือ ถือภาชนะตั้งความหวังว่า บุรุษนั้นจักให้เราจนเต็มภาชนะใหม่หนอ. บทว่า **สมฺปโยเชตฺวา** บาดหมางกัน คือเถียงกันเล็กน้อย. บทว่า **อิตริตฺเรน** คือ ตามมีตามได้. บทว่า **ปวิวิคฺโต** พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้สงัด ปรีพาสก กล่าวคำนี้หมายถึงเพียงกายวิเวก. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงัดด้วยวิเวก ๓.

บทว่า **โกสกาหารา** คืออาหารเพียงเท่าโกสกะ ในเรือนของทาน-บศิมิด้วยเล็กเพื่อใส่อาหารอย่างดี. ทานบศิมิทั้งหลายใส่อาหารดีไว้ในถ้วยนั้น แล้วบริโภค. เมื่อบรรพชิตมาถึง ก็ถวายอาหารแก่บรรพชิตนั้น ถ้วยนั้นเรียกว่า **โกสกะ** เพราะฉะนั้นบุคคลใดยังชีวิตให้เป็นไปด้วยอาหารถ้วยหนึ่ง บุคคลนั้นชื่อว่า **โกสกาหารา** มีอาหารเพียงเท่าโกสกะ. บทว่า **เวพฺฐาหารา** คือมีอาหารเพียงเท่ากัดใส่ในผลมะตูม. บทว่า **สมตฺตติคฺคิ** เสมอขอบ คือเสมอลวดลายข้างล่างแห่งขอบปากบาตร. บทว่า **อิมินา ธมฺเมน** คือโดยธรรมเพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนี้. อนึ่งในบทนี้ไม่ควรกล่าวว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีอาหารน้อยโดยอาการทั้งปวง. ทรงมีอาหารน้อยตลอด ๖ ปี ณ ที่ทรงบำเพ็ญเพียร. ทรงยังพระชนม์ชีพให้เป็นไปด้วยข้าวแ่งหนึ่งตลอด ๓ เดือน ในเมืองเวรัญชา. ทรงยังพระชนม์ชีพให้เป็นไปด้วยเหง้าบัวเท่านั้นตลอด ๓ เดือน ในปารีโลกไพโรสณห์. แต่ในที่นี้พระองค์ทรงแสดงถึงความนี้ว่า เราได้มีอาหาร

น้อยในกาลหนึ่ง แต่สาวกทั้งหลายของเราไม่ทำลายชุกตงค์ตลอดชีวิตตั้งแต่สมาทานชุกตงค์. เพราะฉะนั้น ผิว่าสาวกทั้งหลายเหล่านั้นพึงสักการะเราโดยธรรมนี้. ด้วยว่า สาวกเหล่านั้นเป็นผู้วิเศษโดยเรา ย่อมสักการะเราด้วยธรรมอื่นที่มีอยู่. ท่านแสดงไว้ดังนี้. โดยนัยนี้พึงทราบโยชนาในทุกวาระ.

บทว่า **ปัสสุกลิกา** ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร คือสมาทานปิงสุกลิกังชุกตงค์.

บทว่า **ลูขจีวรธรา** ทรงจีวรเส้าหมองด้วยด้าย ๑๐๐ เส้น. บทว่า **นนุตกานิ** ผ้าเก่า คือชิ้นผ้าที่ไม่มีชาย. จริงอยู่ ผิว่า ผ้าเหล่านั้นพึงมีชาย ผ้าเหล่านั้นเรียกว่า **ปิโสกกา** ผ้าจีรวัว. บทว่า **อุจฺจินิตฺวา** เลือกเก็บ คือนึกถึงส่วนที่ใช้ไม่ได้ถือนำส่วนที่ยังใช้ได้เท่านั้น. บทว่า **อลาธุโลมทานิ** คือเส้นด้าย เช่นกับขนน้ำเต้า. ท่านแสดงว่า ละเอียด. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ไม่ควรกล่าวว่พระศาสดามีได้ทรงสันโดษด้วยจีวรสันโดษ. เพราะในวันที่พระองค์ทรงรับเอาผ้าบังสกุลทำด้วยเปลือกไม้ ที่นางปุณณทาสีนำมาจากป่าช้าฝิบถวามหาปถพีได้ไหวจนกระทั่งถึงน้ำเป็นที่สุด พระองค์ทรงแสดงความในบทนี้ไว้ว่าเรารับผ้าบังสกุลครั้งเดียวเท่านั้น. แต่สาวกทั้งหลายของเราไม่ทำลายชุกตงค์จนตลอดชีวิต จำเดิมแต่สมาทานชุกตงค์.

บทว่า **ปิณฺฑปาติกา** ถือบิณฑบาตเป็นวัตร คือ ปฏิเสชอติเรกกลากสมาทานปิณฺฑปาตีกังชุกตงค์. บทว่า **สพทานจาริโน** คือ เทียวไปตามลำดับตรอกเป็นวัตร คือ ปฏิเสชโลลุปจาร (การเทียวไปด้วยความโลภ) แล้วสมาทานสปทานจาริกวัตร. บทว่า **อุจฺจาปเก** วตุเต รตา ยินฺตีในวัตรชั้นสูงของตน ความว่า ยินฺตีในวัตรตามปรกติของภิกษุทั้งหลาย กล่าวคือการเทียวไปเพื่ออาหารเลี้ยงชีพ เป็นผู้ยืนที่ประตูเรือนทั้งสูงและต่ำ สำรวมอาหารที่ปนกันเป็นคำแล้วฉัน. บทว่า **อนฺตรมฺริ** ละแวกบ้าน คือละแวกเรือนตั้งแต่

ธรรณีประตุ ดังได้กล่าวแล้วในพรหมายุสูตร. ในที่นี้ท่านประสงค์ตั้งแต่ เสา
เขื่อน. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่ควรกล่าวว่า พระศาสดาไม่ทรงสันโดษ ด้วย
บิณฑบาตสันโดษ. ทั้งหมดพึงพิศดารโดยทำนองเดียวกับที่กล่าวแล้ว เพราะ
ความเป็นผู้มีอาหารน้อย. แม้ในที่นี้พระองค์ก็ทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เราไม่
ยินดีรับนิมนต์ในเวลาเดียวเท่านั้น. แต่สาวกทั้งหลายของเรา ไม่ทำลายชุกงค์
ตลอดชีวิต ตั้งแต่สมათานชุกงค์.

บทว่า **รุกขมุฏิกา** ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือ ปฏิเสชที่มุงบัง
สมათานรุกขมุฏิกังคชุกงค์. บทว่า **อพฺโลกาสิกา** ถืออยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
คือ ปฏิเสชที่มุงบังและโคนไม้แล้วสมათานอพฺโลกาสิกังคชุกงค์. บทว่า **อฏฺฐ-**
มาเส ตลอด ๘ เดือน คือ ตลอดเดือนในฤดูเหมันต์และกิมหันต์. แต่ในภาย
ในฤดูฝนเข้าไปสู่ที่มุงบังเพื่อรักษาจิวร. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่ควรกล่าวว่าพระ-
ศาสดาไม่ทรงสันโดษด้วยเสนาสนสันโดษ. แต่พึงแสดงเสนาสนสันโดษของ
พระองค์ ด้วยมหาปธานตลอด ๖ ปี และด้วยปารีโลยกไพโรสนท์ แต่ในที่นี้
พระองค์ทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เราไม่เข้าไปสู่ที่มุงบังในกาลหนึ่งเท่านั้น. แต่
สาวกของเราไม่ทำลายชุกงค์ตลอดชีวิตตั้งแต่สมათานชุกงค์.

บทว่า **อารณฺณิกา** ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือปฏิเสชเสนาสนะท้าย
บ้านแล้วสมათานอารณฺณิกังคชุกงค์. บทว่า **สงฺมมชฺเช** โอสรรนฺติ ย่อม
ประชุมในท่ามกลางสงฆ์ ท่านกล่าวถึงใน **อพัทฺทสีมา** (สีมาที่ยังมิได้ผูก).
แต่ สาวกผู้อยู่ในพัทฺทสีมา ย่อมทำอุโบสถในที่อยู่ของตน. ด้วยเหตุเพียง
เท่านี้ ไม่ควรกล่าวว่าพระศาสดา ไม่ทรงสงัด เพราะความสงัดย่อมปรากฏแก่
พระองค์อย่างนี้ว่า ก่อนนภิกขุทั้งหลาย เราปรารธนาเพื่อหลีกเร้นอยู่ตลอด ๘
เดือน. แต่ในที่นี้พระองค์ทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เราหลีกเร้นอยู่ในกาลเห็น

ปานนั้น ครั้งหนึ่งๆ. แต่สาวกของเราไม่ทำลายชู้ดงค์ ตลอดชีวิตตั้งแต่
สมาทานชู้ดงค์. บทว่า มมฺ สาวิกา คือ สาวกทั้งหลายของเรา. บทว่า
สันทานํ มีเหตุ คือ มีปัจจัย. ก็พระศาสดาไม่ทรงแสดงถึงนิพพานอันไม่มี
ปัจจัยหรือ. ไม่แสดงหามิได้. แต่ทรงแสดงทำเทศนานั้นให้มีเหตุ. บทว่า
โน อเหตุกํ มิใช่แสดงธรรมไม่มีเหตุ. บทว่า สปปาฏิหาริย์ ทรงแสดง
ธรรมมีความอัศจรรย์นี้เป็นไฉนของบทก่อน. อธิบายว่ามีเหตุ. วต ในบท
ว่า ตํ วต เป็นเพียงนิบาต. บทว่า อนาคตวาทปถํ คลองแห่งวาทะใน
อนาคต คือ คลองแห่งวาทะอันตั้งอยู่ในวันนี้แล้วมาเบื้องบนแห่งปัญหานี้ใน
วันพรุ่งนี้ มะรินฺนี กิ่งเดือน หรือปีหนึ่ง. บทว่า น ทกฺขติ ย่อมไม่เห็น
คือไม่เห็นโดยอาการที่สัจจนิกครนถ์ ยังเหตุที่ตนมาเพื่อจะข่มขี้ให้วิเศษ เมื่อ
จะกล่าวจึงได้เห็น เพราะเหตุนี้ ข้อนั้นมิใช่ฐานะจะมีได้. บทว่า สหฺรมฺเมน
เป็นไปกับด้วยธรรม คือ มีเหตุ. บทว่า อนฺตรนฺตรํ ถลํ โอปาเตยฺย
จะพึงคัดค้านๆ ให้ตกไปในระหว่างๆ ความว่า ตัดการสนทนาของเราแล้ว
สอดการสนทนาของคนเข้าไปในระหว่างๆ. บทว่า น โข ปนาหิ อูทายิ
ความว่า คุณก่อนอุทายิ เราไม่หวังคำสอนในสาวกทั้งหลายนี้ว่า เมื่อการ
สนทนาครั้งยิ่งใหญ่กับอัมพัฏฐะ โสณทัณณะ ภูฏทัณณะ และสัจจนิกครนถ์
เป็นต้นแม้ยังดำเนินอยู่ ถ้าการใช้สาวกของเรารูปหนึ่ง ควรชักอุปมา หรือ
เหตุมากล่าว. บทว่า มมฺเยว คือในฐานะอย่างนี้ สาวกทั้งหลายก็มีได้หวัง
โอวาทอันเป็นคำสอนของเรา. บทว่า เตสาหิ จิตฺติ อาราธมิ เรายังจิต
ของสาวกเหล่านั้นให้ยินดี คือ เราจะถือเอาจิตของสาวกเหล่านั้นให้ถึงพร้อมให้
บริบูรณ์ด้วยการพยากรณ์ ปัญหาของพระอรหันต์. ถามอย่างหนึ่ง พยากรณ์
อย่างหนึ่ง เหมือนถามมะม่วง พยากรณ์ ขนุนลำมะลอ. ถามขนุนลำมะลอ

พยากรณ์มะม่วงฉะนั้น. อนึ่ง ในบทนี้ ท่านกล่าวถึงศีลของพระพุทธเจ้าในที่
ที่กล่าวไว้แล้วว่า **อริสี่เส สมุภาเวนฺติ** ให้สรรเสริญในเพราะอริสี่. ท่าน
กล่าวถึงสัพพัญญุตญาณในที่ที่กล่าวไว้แล้วว่า **อภิกุณฺเฏ ฌานทสฺสเน**
สมุภาเวนฺติ ให้สรรเสริญในเพราะญาณทัศนะอันงาม. ท่านกล่าวถึงปัญหา
อันให้เกิดฐานะในที่ที่ท่านกล่าวไว้ว่า **อธิปญฺญา สมุภาเวนฺติ** ให้
สรรเสริญในเพราะอธิปัญญา. ท่านกล่าวถึงปัญหาพยากรณ์สัจจะในที่ที่กล่าวไว้
ว่า **เยน ทฺถุขณ** ด้วยทุกข์ใด ปัญหาที่เหลือ เว้นสัพพัญญุตญาณ และ
ปัญหาพยากรณ์สัจจะ ย่อมเป็นอธิปัญญา.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงบอกปฏิบัติของสาวกเหล่านั้น ๆ
ผู้บรรลุถึง จึงตรัสว่า **ปุณ จ ปริ อูทายิ** คู่ก่อนอุทายี ข้ออื่นยังมีอยู่อีก
เป็นอาทิ. ในบทเหล่านั้นบทว่า **อภิญญาโวธานปรามิปปุตฺต** สาวกของ
เราเป็นอันมากได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา คือ บรรลุอรหัตอัน
เป็นที่สุดแห่งอภิญญา และอันเป็นบารมีมีแห่งอภิญญา. บทว่า **สมฺมปฺปธาน**
สัมมปฺปธาน ๔ คือ ความเพียรอันเป็นอุบาย. บทว่า **ฉนฺทํ ชเนติ** ยัง
ความพอใจให้เกิด คือ ยังความพอใจในกุศลอันเป็นกัตตุคามยตานั้นทำให้เกิด.
บทว่า **วายมติ** คือทำความพยายาม. บทว่า **วีริยํ อารภติ** คือ ปรารถ
ความเพียร ได้แก่ ยังความเพียรให้เป็นไป. บทว่า **จิตฺตํ ปคฺคณฺหติ** ย่อม
ประคองจิต คือ ยกจิตขึ้น. บทว่า **ปทฺหติ** ย่อมตั้ง คือ ทำความเพียร
ด้วยอุบาย. บทว่า **ภาวนาย ปาริปุริยา** คือ เพื่อความเจริญ เพื่อความ
สมบูรณ์. อีกอย่างหนึ่งในบทนี้ ฟังทราบถึงความตั้งมั่นใด นั้นเป็นความไม่
หลง ความไพบูลย์ใด นั้นเป็นความเจริญและความสมบูรณ์. บทก่อนเป็น
อธิบายของบทหลังด้วยประการฉะนั้นแล.

อนึ่ง บุพภาคปฏิปทา ของพระสาวก ท่านกล่าวไว้ ด้วยปริยายแห่ง กัสสปสังยุตที่พระมหากัสสปเถระกล่าวไว้ด้วยเรื่องสัมมปธาน ๔ เหล่านี้แล้ว สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ในกัสสปสังยุตนั้นว่า

ดูก่อนอาวุโส สัมมปธานของเรามี ๔ สัมมปธาน ๔ เป็นไฉน
ดูก่อนอาวุโส ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา เมื่อเกิดขึ้น จะพึงเป็นไปเพื่อความ เสียประโยชน์ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า อกุศลธรรมอันลามก ที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เมื่อเรายังละไม่ได้ จะพึงเป็นไปเพื่อความเสียประโยชน์ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา เมื่อ ไม่เกิดขึ้น จะพึงเป็นไปเพื่อความเสียประโยชน์ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เมื่อดับ จะพึงเป็นไปเพื่อความเสีย ประโยชน์.

อนึ่ง ในบทนี้พึงทราบว่า อกุศลอันลามกได้แก่โลภะเป็นต้น. บทว่า ออนุปปนฺนา กุสลา ชมฺมา กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ได้แก่ สมถวิปัสสนาและ มรรคเท่านั้น. สมถวิปัสสนาชื่อว่ากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว. ส่วนมรรคเกิดขึ้นครั้งเดียว แล้วดับไป ไม่ชื่อว่าเป็นไปเพื่อความพินาศ. เพราะมรรคนั้น ให้ปัจจัยแก่ผลแล้ว จึงดับ. หรือแม้ในบทก่อนท่านกล่าวว่า พึงถือเอาสมถะและวิปัสสนา แต่ข้อนั้น ไม่ถูก. สมถะและวิปัสสนาเกิดขึ้นแล้ว ในกุศลธรรมนั้น เมื่อดับไปย่อมเป็นไป เพื่อความพินาศ. เพื่อความแจ่มแจ้งของเนื้อความ จะนำเรื่องมาเล่าดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่าพระเถระผู้เป็นจิณาสพรูปหนึ่ง คิดว่าเราจักไหว้พระมหาเจดีย์ และพระมหาโพธิ์ จึงมายังมหาวิหารจากชนบทกับสามเณรผู้ถือภัณฑะผู้ได้ สมาบัติ แล้วเข้าไปยังบริเวณวิหารในตอนเย็น เมื่อภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ไหว้ พระเจดีย์อยู่. ไม่ออกไปเพื่อไหว้พระเจดีย์. เพราะเหตุไร. เพราะพระจิณาสพ

มีความเคารพอย่างมากในพระรัตนตรัย. ฉะนั้นเมื่อภิกษุสงฆ์ไหว้กลับไปแล้วในเวลา
ที่พวกมนุษย์บริโภคอาหารในตอนเย็น แม้สามเณรก็ไม่ให้รู้ คิดว่าเราจัก
ไหว้พระเจดีย์ จึงออกไปรูปเดียวเท่านั้น. สามเณรคิดว่า พระเถระไปรูปเดียวใน
มิใช่เวลา เราจักรู้ จึงออกตามรอยเท้าพระอุปัชฌาย์ไป. พระเถระไม่รู้ว่าสามเณร
มา เพราะไม่ได้นึกถึงจึงขึ้นสู่สถานพระเจดีย์ทางประตูทิศใต้. สามเณรก็ขึ้นตาม
รอยเท้าไป. พระมหาเถระแลดูพระมหาเจดีย์ ยึดปีติในพระพุทธรูปเจ้าเป็นอารมณ์
ตำรวมใจทั้งหมด ชื่นชมยินดีไหว้พระเจดีย์ สามเณรเห็นอาการไหว้ของพระเถระ
จึงคิดว่า พระอุปัชฌาย์ของเรามีจิตเลื่อมใสอย่างยิ่ง ไหว้พระเจดีย์ ได้ดอกไม้
แล้วพึงทำการบูชาหรือหนอ. เมื่อพระเถระลุกขึ้นไหว้ ยกอัญชลีเหนือศีรษะ
ขึ้นแลดู พระมหาเจดีย์. สามเณรกระแอมให้พระเถระรู้ว่าตนมา. พระเถระ
เหลียวดูแล้วถามว่า เธอมาเมื่อไร. สามเณรตอบว่า ท่านขอรับในเวลาท่าน
ไหว้พระเจดีย์ ท่านเลื่อมใสเหลือเกินจึงไหว้พระเจดีย์. ท่านได้ดอกไม้แล้วพึง
บูชาหรือ. พระเถระตอบว่าถูกแล้ว สามเณร ชื่อว่าการฟังพระธาตุประมาณ
เท่านี้ นอกจากในพระเจดีย์นี้แล้วย่อมไม่มี. ใครได้ดอกไม้แล้วจะไม่พึงบูชา
มหาสอุปอันไม่มีเหมือนเช่นนี้ได้เล่า. สามเณรกล่าวว่า ท่านขอรับ ถ้าเช่นนั้น
ขอท่านจงรอก่อน ผมจักนำดอกไม้มา. ทันใดนั้นเอง สามเณรก็เข้ามาไป
ป่าหิมพานต์ด้วยฤทธิ์ เก็บดอกไม้สมบุรณ์ด้วยสีและกลิ่นใส่ในชมกรกจนเต็ม
เมื่อพระมหาเถระยังไม่ถึง मुखหลัง จาก मुखได้. สามเณรมาวางผ้าชมกรกห่อดอกไม้
ไว้ที่มือแล้วกล่าวว่า ขอท่านจงบูชาเถิดขอรับ. พระเถระกล่าวว่า สามเณร
ดอกไม้ของเธอยังน้อยนัก. สามเณรกล่าวว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงไป ระลึก
ถึงคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วบูชาเถิด. พระเถระขึ้นบันไดอาศัยมุขหลัง
เริ่มทำการบูชาด้วยดอกไม้ ณ ชั้นแทนบูชา. ชั้นแทนบูชาเต็มไปหมด. ดอกไม้
ตกลงไปเต็มในชั้นที่ ๒ โดยพื้นที่ประมาณเท่า. พระเถระลงจากชั้นที่ ๒ ยัง
แถวหลังเท้าให้เต็ม. แม้แถวหลังเท้านั้นก็เต็ม. พระเถระรู้ว่าเต็มจึงเกลี้ย ที่

พื้นล่างกลับไป. ลานพระเจดีย์ มีดอกไม้เต็มไปหมด. เมื่อลานพระเจดีย์เต็ม พระเถระกล่าวว่า สามเณร ดอกไม้ยังไม่หมด. สามเณรตอบว่า ท่านขอรับ ท่านจงคว่ำชมกรกลงเถิด. พระเถระคว่ำชมกรกแล้วเขย่า. ในกาลนั้น ดอกไม้ก็หมด. พระเถระให้ชมกรกแก่สามเณรแล้วทำประทักษิณพระเจดีย์ มีกำแพงสูง ๖๐ ศอก ๓ ครั้ง ใหญ่ในที่ทั้ง ๔ แห่งแล้วกลับไปยังบริเวณคิดว่า สามเณรนี้มีฤทธิ์มากแท้ จักสามารถรักษาอิทธานุกาณนี้ไว้ได้หรือหนอ. แต่ฉัน พระเถระเห็นว่า จักไม่สามารถรักษาไว้ได้ จึงกล่าวกะสามเณรว่า สามเณร บัดนี้เธอมีฤทธิ์มาก ในภายหลัง ครั้นฤทธิ์เสื่อม จักดื่มน้ำชาข้าวด้วยมือของ หญิงทอหูกตาบอดข้างเดียว. นี้ชื่อว่าโทษของความเป็นหนุ่ม สามเณรนั้นหวั่นใจในถ้อยคำของพระอุปัชฌาย์ (แต่) ไม่ขอรับรองว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงบอก กรรมฐานแก่ผมเถิด. สามเณรคิดว่า พระอุปัชฌาย์ ของพวกเราพูดอะไร ทำเหมือนไม่ได้ยินคำนั้นได้ไปแล้ว. พระเถระครั้นใหญ่พระมหาเจดีย์ และพระมหาโพธิ แล้วจึงให้สามเณรรับบาตรและจีวรไปยังกุฎพิศิตสมหาวิหาร สามเณรเดินตามพระอุปัชฌาย์ไป ไม่ไปบิณฑบาต. แต่ถามว่า ท่านขอรับ ท่าน จักเข้าไปบ้านไหน ครั้นรู้ว่าบัดนี้พระอุปัชฌาย์ของเราจักไปถึงประตูบ้าน จึง ถือบาตรและจีวรของตนและของพระอุปัชฌาย์ แล้วเหาะไป ถวายบาตรและ จีวรแก่พระเถระแล้วจึงเข้าไปบิณฑบาต.

พระเถระสั่งสอนตลอดเวลาว่า สามเณร เธออย่าได้ทำอย่างนั้น ชื่อ ว่า ฤทธิ์ของบุรุษน ง่อนแง่น ไม่แน่นอนครั้งใดอารมณ์มีรูปเป็นต้นไม่เป็นที่ สบายเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ทำลาย. เมื่อการเสื่อมจากสมาบัติมีอยู่การอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ ก็ไม่สามารถค้ำจุนไว้ได้. สามเณรไม่ปรารถนาจะฟังว่าพระ- อุปัชฌาย์ของเรากล่าวอะไร ยังทำเหมือนเดิม. พระเถระใหญ่พระเจดีย์ไปโดย ลำดับแล้วจึงไปยัง กัมพพินทวิหาร. แม้เมื่อพระเถระอยู่ ณ วิหารนั้น สาม- เณรก็ยังทำอยู่อย่างนั้น.

อยู่มาวันหนึ่ง ธิดาของช่างทอหูกคนหนึ่งรูปงาม ยังอยู่ในปฐมวัย ออกจากบ้านกัมพินิทะ ลงไปยังสระบัวร้องเพลงเก็บดอกบัว. ในสมัยนั้น สามเณรไปถึงท้ายสระตั้งใจเสียงร้องเพลงของหญิงนั้น ดูคนขายปลาตาบอด ตั้งใจเสียงของหญิงย่ำวนจะนั้น. ทันใดนั่นเอง ฤทธิ์ของสามเณรนั้นก็เสื่อม ได้เป็นตุ๊กตาปีกหัก. แต่ด้วยผลของสมบัติที่ยังมีอยู่ สามเณรไม่ตกไปที่หลังน้ำนั้น ตกลงเหมือนปุ๋ยดอกจิวโดยลำดับ ได้ยืนอยู่แล้วใกล้ฝั่งสระปทุม. สามเณรรีบไป ถวายบาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับ. พระมหาเถระคิดว่า เราเห็นเหตุการณ์มาก่อนแล้ว แม้ห้ามสามเณรก็คงไม่กลับ จึงไม่พูดอะไร ๆ เข้าไป บิณฑบาต. สามเณรไปยืนที่ฝั่งสระบัว รอหญิงนั้นขึ้น. แม้หญิงนั้นก็เหมือน สามเณรทั้งขณะเหาะและขณะมายืนอยู่รู้ว่า สามเณรนี้กระสันเพราะอาศัยเราเป็น แน่จึงกล่าวว่า หลีกไปเถิด สามเณร. สามเณรนั้นจึงหลีกไป. หญิงนั้นขึ้น มาล้างผ้าแล้วเข้าไปหาสามเณรถามว่า สามเณร ต้องการอะไรหรือ. สามเณร บอกความนั้น. นางจึงแสดงถึงโทษในการครองเรือนด้วยเหตุหลายอย่างและ อานิสงส์ในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ แม้สอนอยู่ก็ไม่สามารถบรรเทาความ กระสันของสามเณรนั้นได้ คิดว่า สามเณรนี้เสื่อมฤทธิ์เห็นปานนี้เพราะเราเป็น เหตุ บัดนี้ไม่ควรจะเสียสละจึงกล่าวว่า สามเณร ท่านจงรออยู่ที่นี้เถิด แล้ว ไปเรือน บอกเรื่องนั้นแก่มารดาบิดา.

แม้มารดาบิดาก็มาแล้วสอนหลายอย่าง ได้กล่าวกะสามเณรผู้ไม่เชื่อฟัง ว่าท่านอย่าเข้าใจพวกเราว่ามีตระกูลสูง. พวกเราเป็นเพียงช่างทอหูกสามารถทำได้เพียงงานทอหูกเท่านั้น. สามเณรกล่าวว่า อุบาสก ธรรมดาคนที่เป็นคฤหัสถ์ ควรทำงานทอหูก หรือควรทำงานสานกระจาดก็ได้. ประโยชน์อะไรด้วยเพียง ผ้าสาฎกนี้ ท่านจงทำงานไปเถิด. ช่างหูกให้ผ้าสาฎกที่ผูกท้องแล้วนำไปเรือน

ยกลูกสาวให้. นายหนุ่มผู้นั้น (สึกจากสามเณรแล้ว) เรียนการงานของช่างหูก ทำการงานที่โรงกับพวกช่างหูก. บรรดาหญิงของช่างหูกเหล่านี้ ได้เตรียมอาหารนำมาแต่เช้าตรู่. ภรรยาของนายหนุ่มนั้นยังไม่มา. นายหนุ่มนั้นเมื่อคนอื่น พักงานบริโภคอาหาร ยังนั่งกรอหลอดด้ายอยู่. ภรรยาได้ไปภายหลัง. นายหนุ่ม นั้นจึงพูดตะคอกภรรยาว่า เธอจะมาช้าเหลือเกิน. ธรรมดามาตุคามรู้ว่า แม่ พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งมีจิตผูกพันในตน ยังนึกว่าตนเป็นจุทาส. เพราะฉะนั้น นางจึงกล่าวว่า ในเรือนของงานอื่นเขาสะสมฟืนใบไม้และเกลือไว้. แม้คนทอ- หูกที่เป็นทาสนำออกจากภายนอกก็ยังมี. แต่ฉันเป็นหญิงตัวคนเดียวเท่านั้น. แม้ ท่านก็ยังไม่รู้ว่า ในเรือนของเรา สิ่งนี้มี สิ่งนี้ไม่มี. หากท่านต้องการก็จงบริโภค. หากไม่ต้องการก็อย่าบริโภค. นายหนุ่มนั้นพูดตะคอกว่า เธอไม่เพียง นำอาหารมาสายเท่านั้นยังกระทบกระเทียบเราด้วยคำพูดอีก แล้วโกรธ เมื่อไม่ เห็นเครื่องทำร้ายอื่นจึงดึงไม้กระสวยทอด้านนั้นเอาหลอดด้ายออกจากกระสวย แล้วขว้างไป ภรรยาเห็นไม้กระสวยแล่นมาจึงหลบหนีหนึ่ง ก็ปลายไม้ กระสวยคม. เมื่อนางหลบ ปลายไม้กระสวยจึงเข้าไปที่หางตาอยู่. นางรีบเอา มือทั้งสองกุมนัยน์ตา. เลือดไหลออกที่ที่ถูกเจาะ. นายหนุ่มนั้นระลึกถึงคำของ พระอุปัชฌาย์ได้ในเวลานั้นว่า พระอุปัชฌาย์คงหมายถึงเหตุนี้จึงกล่าวกะเราว่า ในอนาคตเธอจักต้องคืบหน้าข้าวที่ขยำด้วยมือของหญิงทอหูกตาบอดข้างเดียว. พระเถระคงจักเห็นเหตุนี้เป็นแน่. จึงเริ่มร้องไห้ด้วยเสียงดังว่า โอ พระคุณ- เจ้าผู้เห็นกาลไกล. พวกช่างหูกอื่น ๆ ได้กล่าวกะนายหนุ่มนั้นว่า พอที่เกิด พ่อคุณ อย่าร้องไห้ไปเลย. ธรรมดานัยน์ตาที่แตกแล้วไม่สามารถทำให้เหมือน เดิมได้ ด้วยการร้องไห้ดอก. นายหนุ่มนั้นกล่าวว่า เรามิได้ร้องไห้ถึงเรื่องนั้น ดอก แต่เราร้องไห้หมายถึงเหตุนี้ ดังนี้แล้วจึงบอกเรื่องทั้งหมดตามลำดับ

สมณะและวิปัสสนาเกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ เมื่อดับข้อมเป็นไปเพื่อความ
เสียประโยชน์. ยังมีเรื่องอื่นอีก.

ภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ไหว้พระกัลยาณิมหาเจดีย์แล้วหยังลงสู่ทางใหญ่
ตามทางคงได้เห็นมนุษย์คนหนึ่งทำกรรมในเขตไฟไหม้ในระหว่างทางเดินมา.
ร่างกายของมนุษย์ผู้นั้นได้เป็นคูกเปื้อนด้วยเขม่า. แลคูด้าสาฎกผืนหนึ่งเปื้อน
ด้วยเขม่านุ่งหีบรักเร่ ปราภคุดจตอไม้ถูกไฟไหม้. มนุษย์ผู้นั้นทำกรรมใน
ตอนกลางวัน ขนกองไม้ที่ถูกไฟไหม้ครั้งหนึ่งออกมีผมรุงรังที่หลัง มาผิตทาง
ไต่ยืนอยู่เฉพาะหน้าภิกษุทั้งหลาย.

พวกสามเณรเห็นจึงมองดูกันและกันแล้วหัวเราะกล่าวว่า อาวุโส บิดา
ของท่าน ลุงของท่าน อาของท่าน แล้วจึงถามชื่อว่า อุบาสกท่านชื่อไร. ชาย
ผู้นั้นถูกถามถึงชื่อก็เดือดร้อน ทิ้งกองฟืน จัดแจงนุ่งผ้าไหว้พระมหาเถระแล้ว
จึงกล่าวว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย โปรดหยุดก่อนเถิด. พระมหาเถระทั้งหลายได้
ยืนอยู่. พวกสามเณรมาแล้ว ทำการเหยียหยันแม่ต่อหน้าพระมหาเถระทั้งหลาย.
อุบาสกกล่าวว่า พระคุณเจ้าทั้งหลายเห็นผมแล้วหัวเราะเยาะ พระคุณเจ้าอย่า
เข้าใจว่า พวกเราได้บรรลุถึงที่สุดด้วยเหตุเพียงเท่านี้. แม้ผมเมื่อก่อนก็เป็น
สมณะเช่นเดียวกับพวกท่าน แต่พวกท่านมิได้มีแม่เพียงจิตมีอารมณ์เดียว ผม
ได้เป็นผู้มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากในศาสนา. ผมถืออากาศแล้วทำให้เป็นแผ่นดิน
ได้. ถือแผ่นดินแล้วทำให้เป็นอากาศได้. ทำที่ไกลให้ใกล้ได้. ทำที่ใกล้ให้
ไกลได้. ผมทะลุไปแสนจักรวาลได้โดยขณะเดียว. พวกท่านจงดูมือของผม
บัดนี้เช่นกับมือลิง. ผมนั่ง ณ ที่นี้ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ด้วยมือทั้งสอง
เหล่านี้ได้. ผมทำพระจันทร์และพระอาทิตย์ให้เป็นแท่นรองนั่งล้างเท้าเหล่านี้แล.
ฤทธิ์ของผมเห็นปานนี้ได้สิ้นไปเพราะความประมาท. พวกท่านอย่าได้ประมาท

เลย. เพราะชนทั้งหลายถึงความพินาศเห็นปานนี้ ด้วยความประมาท. ผู้ไม่ประมาท ย่อมทำที่สุดแห่งชาติชราและมรณะได้. เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายทำพมนี้แหละให้เป็นอารมณ์ แล้วพูดเตือนว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย จงอย่าประมาทเลยแล้วให้อิวาท เมื่อชายผู้นั้นกล่าวอยู่นั้นเอง ภิกษุ ๓๐ รูป เหล่านั้นถึงความสลัดใจนี้ เห็นแจ้งอยู่ ได้บรรลุพระอรหัต ฌ ที่นั่นเองด้วยประการฉะนี้.

สมถวิปัสสนาที่เกิดขึ้นแล้วเมื่อนี้ เมื่อดับไปพึงทราบว่าย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศ.

อนึ่งไม่บทว่า **อนุปฺปนฺนํ ปาปกํ** ความลามกยังไม่เกิดขึ้น พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในบทมีอาทิว่า **อนุปฺปนฺโน ว กามาสโว น อนุปฺปชฺติ** กามาสวะยังไม่เกิดย่อมไม่เกิด.

อนึ่งในบทว่า **อนุปฺปนฺนํ ปาปกํ** ความลามกเกิดขึ้นแล้วนี้ มีความดังต่อไปนี้. ความลามกเกิดขึ้น ๔ อย่าง คือ เกิดขึ้นในปัจจุบัน ๑ เกิดขึ้นเพราะเสวยผลแล้ว ปราศไป ๑ เกิดขึ้น เพราะทำโอกาส ๑ เกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ ๑. ใน ๔ อย่างนั้น กิเลสเหล่าใดมีอยู่พร้อมที่จะเกิดเป็นต้น นี้ชื่อว่า เกิดในปัจจุบัน. อนึ่ง เมื่อกรรมยังเล่นไปเสวยรสแห่งอารมณ์แล้วดับไปชื่อว่า เสวยผลแล้วปราศไป. กรรมเกิดขึ้นแล้วดับ ชื่อว่า เสวยผลแล้วปราศไป. แม้ทั้งสองอย่างนั้น ก็ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะเสวยผลแล้วปราศไป. กุศลกรรมและอกุศลกรรมห้ามวิบากของกรรมอื่นแล้วทำโอกาสแห่งวิบากของตน. เมื่อทำโอกาสอย่างนี้ วิบากเมื่อเกิดขึ้น ย่อมชื่อว่า เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ทำโอกาส. นี้ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะทำโอกาส. อนึ่งชั้น ๕ ชื่อว่า เป็นภูมิแห่งวิปัสสนา. ชั้น ๕ เหล่านั้น ย่อมมีประเภทเป็นอดีตเป็นต้น. กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้น ๕ เหล่านั้น ไม่ควรกล่าวว่าเป็นอดีตอนาคตหรือปัจจุบัน. เพราะ

แม้กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขั้นที่เป็นอดีตก็ยังเป็นอันละไม่ได้. แม้กิเลสที่นอนเนื่องในขั้นเป็นอนาคต ในขั้นเป็นปัจจุบัน ก็เป็นอันยังละไม่ได้แท้. นี้ชื่อว่าเกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ. ด้วยเหตุนี้ท่านโบราณจารย์จึงกล่าวว่า กิเลสที่ยังถอนไม่ขึ้นในภูมิเหล่านั้น ๆ ย่อมชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ.

กรรมลามกเกิดขึ้น ๔ อย่าง อย่างอื่นอีก คือ เกิดขึ้นเพราะความประพฤติ ๑ เกิดขึ้นเพราะยึดถืออารมณ์ ๑ เกิดขึ้นเพราะไม่ข่ม ๑ เกิดขึ้นเพราะไม่ถอน ๑. ใน ๔ อย่างนั้นกรรมที่ยังเป็นไปอยู่ไม่ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะความประพฤติ. เมื่อลืมตาขึ้นคราวเดียวแล้วยึดนิมิตเป็นอารมณ์ กิเลสทั้งหลายในขณะที่ระลึกถึง ๆ ไม่ควรกล่าวว่า จักไม่เกิดขึ้น. เพราะเหตุไร. เพราะยังยึดถืออารมณ์อยู่. เหมือนอะไร. เหมือนน้ำมันแห่งต้นน้ำมันที่ถูกขวานฟันแล้วเขาไม่ควรกล่าวว่า น้ำมันจักไม่ออก ฉันทใด. นี้ก็ฉันทนั้นชื่อว่าเกิดขึ้นเพราะยึดถืออารมณ์. กิเลสทั้งหลายที่มีได้ข่มไว้ด้วยสมาบัติ ไม่ควรกล่าวว่า จักไม่เกิดในฐานะนี้. เพราะเหตุไร. เพราะยังข่มไว้ไม่ได้. เหมือนอะไร เหมือนหากว่าชนทั้งหลายพึงนำค้อนน้ำมันมาด้วยขวาน ไม่ควรกล่าวว่า น้ำมันไม่พึงออกในที่นี้ ฉันทใด. นี้ก็ฉันทนั้นชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะไม่ข่มไว้. อนึ่งกิเลสทั้งหลายที่ยังถอนออกไม่ได้ด้วยมรรค ย่อมเกิดขึ้นแม้แก่ผู้เกิดในภวคคพรหมพึงให้พิสดารโดยนัยดังกล่าวแล้วด้วยประการฉะนี้แล. นี้ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะยังถอนไม่ได้.

ในกรรมลามกที่เกิดขึ้นเหล่านี้ กรรมเกิดขึ้น ๔ อย่างคือ เกิดขึ้นในปัจจุบัน ๑ เกิดขึ้นเพราะเสวยผลแล้วปราศไป ๑ เกิดขึ้นเพราะทำโอกาส ๑ เกิดขึ้นเพราะความประพฤติ ๑ ไม่ถูกทำลายด้วยมรรค. กรรมลามก ๔ อย่างคือ. กรรมเกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ ๑. เกิดขึ้นเพราะยึดถืออารมณ์ ๑ เกิดขึ้นเพราะ

ข่มไว้ไม่ได้ ๑ เกิดขึ้นเพราะถอนไม่ได้ ๑ ถูกทำลายด้วยมรรค. เพราะมรรค
เมื่อเกิดข่มละกิเลสเหล่านี้ได้. มรรคนั้นข่มละกิเลสเหล่านี้ได้ กิเลสเหล่านั้น
ไม่ควรกล่าวว่าเป็นอดีตอนาคตหรือปัจจุบัน. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ก็ถ้าว่า
มรรคข่มละกิเลสอันเป็นอดีตได้ไซ้ร้ ถ้าเช่นนั้นข่มทำกิเลสที่สิ้นไปแล้วให้
สิ้นไปได้ ข่มทำกิเลสที่ดับแล้ว ให้ดับไป ที่ปราศไปแล้วให้ปราศไป ที่ตั้งอยู่
ไม่ได้ให้ตั้งอยู่ไม่ได้ กิเลสเป็นอดีตใดไม่มี ข่มละกิเลสที่เป็นอดีตนั้นได้.
ก็ถ้าว่ามรรคนั้นข่มละกิเลสในอนาคตได้ไซ้ร้. ถ้าเช่นนั้น มรรคก็ข่มละกิเลส
ที่ยังไม่เกิดได้ ข่มละกิเลสที่ยังไม่บังเกิดไม่เกิดคือไม่ปรากฏได้, กิเลสที่เป็น
อนาคตใดไม่มี ข่มละกิเลสนั้นได้. ก็ถ้าว่ามรรคนั้นข่มละกิเลสอันเป็นปัจจุ-
บันใดไซ้ร้ ถ้าเช่นนั้นผู้ถูกข่มด้วยระคะ ข่มละระคะได้ ถูกโทสะประทุษ-
ร้าย ข่มละโทสะได้ ลุ่มหลงด้วยโมหะข่มละโมหะได้ กระด้างด้วยมานะ ข่ม
ละมานะได้ ผู้ถูกต้องด้วยทิฏฐิ ข่มละทิฏฐิได้ ฟุ้งซ่านด้วยอุทธัจจะ ข่มละ
อุทธัจจะได้ ถึงความไม่ตกลงใจด้วยวิจิกิจฉา ข่มละวิจิกิจฉาได้ ผู้ดำเนินไป
ด้วยกำลังอนุสัย ข่มละอนุสัยได้. ธรรมคำธรรมขวย่อมเป็นไปคู่กัน มรรค
ภาวนาข่มเศร้าหมอง ถ้าเช่นนั้นมรรคภาวนาข่มไม่มี การทำให้แจ้งผลก็
ไม่มี การละกิเลสก็ไม่มี ธรรมภิกษมัยก็ไม่มี กระนั้นหรือ.

มรรคภาวนามี ฯลฯ ธรรมภิกษมัยมี. เหมือนอย่างอะไร. เหมือนต้น
ไม้อ่อน ฯลฯ สิ่งที่ไม่ปรากฏ ข่มไม่ปรากฏ. ต้นไม้ยังไม่เกิดผลมาแล้วในบาลี.
แต่เพียงแสดงโดยต้นไม้ที่เกิดผล. เหมือนต้นมะม่วงอ่อนมีผล. พวกมนุษย์
บริโภคผลของต้นมะม่วงอ่อนนั้น. ทำผลที่เหลือให้หล่นแล้วใส่ตะกร้าจนเต็ม
คราวนั้น บุรุษอื่น เอาขวานตัดต้นมะม่วงนั้น. ผลของมะม่วงนั้นในอดีตยังไม่
สูญไป. ผลอนาคตปัจจุบันก็ไม่สูญ เป็นอันไม่สูญทั้งนั้น. เพราะมนุษย์
ทั้งหลายบริโภคผลในอดีต. ผลในอนาคตยังไม่เกิด จึงไม่อาจทำให้สูญเสียได้.

แต่สมัยใดต้นมะม่วงนั้นถูกตัด ในตอนนั้นผลนั้นแหละย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น
แม้ผลในปัจจุบันก็ยังไม่สุก. แต่ถ้าต้นไม้ไม่พึงถูกตัดไซ้ ผลของต้นไม้ที่อาศัย
รศดินและรสน้ำ พึงเกิดย่อมไม่สุก. เพราะผลเหล่านั้นที่ยังไม่เกิด ก็ย่อมไม่
เกิด ที่ยังไม่ออก ก็ย่อมไม่ออก ที่ยังไม่ปรากฏ ก็ย่อมไม่ปรากฏ ฉนั้นใด มรรค
ก็ฉนั้นเหมือนกัน แม้ยังละกิเลสทั้งหลาย อันต่างด้วยอดีตเป็นต้นไม้ได้ แม้
ยังละไม่ได้ ก็ละไม่ได้. เพราะเธอยังมิได้กำหนดรู้ขั้นทั้งหลาย กิเลสเหล่า
ใดพึงเกิดขึ้น กิเลสเหล่านั้น ที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิด ที่ยังไม่บังเกิดย่อม
ไม่บังเกิด ที่ยังไม่ปรากฏย่อมไม่ปรากฏ เพราะยังมิได้กำหนดรู้ขั้นทั้งหลาย
ด้วยมรรค พึงให้ความนี้แจ่มแจ้งว่าด้วยยาที่ดื่ม เพื่อไม่ให้หญิงที่ลูกยังอ่อน
คลอดอีกและเพื่อให้คนเจ็บป่วยหายจากโรค. มรรคละกิเลสเหล่าใดได้อย่างนี้
กิเลสเหล่านั้นไม่พึงกล่าวว่า เป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบัน อนึ่ง ไม่ใช้มรรค
ย่อมละกิเลสไม่ได้. มรรคย่อมละกิเลสเหล่าใดได้ ท่านกล่าวว่า **อุปปนฺนํ**
ปาปนํ เป็นอาทิหมายถึงกิเลสเหล่านั้น. มรรคมิใช่จะละกิเลสได้อย่างเดียว
เท่านั้น แต่เพราะยังละกิเลสทั้งหลายไม่ได้ อุปาทินนกขันธพึงเกิดขึ้น ย่อมละได้
แม้ซึ่งอุปาทินนกขันธนั้น. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า นามและรูป พึงเกิดขึ้นใน
สังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและที่สุคอันบุคคลรู้ไม่ได้ เว้นในภพ ๗ เพราะการดับ
แห่งอกิสังขารและวิญญานด้วยโศคาปัตติมรรคญาณ นามและรูปเหล่านั้นย่อม
ดับไปในที่นั้น.

พึงทราบความพิสดารดังต่อไปนี้. มรรคย่อมออกจากอุปาทินนและ
อนุปาทินนคือวิบากและกรรมด้วยประการฉะนี้. แต่เมื่อว่าโดยภพ โศคาปัตติ-
มรรคย่อมออกจากอบายภพ สกทาคามีมรรคย่อมออกจากสุคติภพส่วนเดียว.
อนาคามีมรรคย่อมออกจากสุคติภพ. อรหัตมรรคย่อมออกจากรูปภพและ
อรุภพ. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า อรหัตมรรคออกจากภพทั้งปวง. เมื่อเป็น

เช่นนั้นการเจริญเพื่อเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมอันยังไม่เกิดขึ้นในขณะแห่งมรรค เป็นอย่างไร. หรือเพื่อความตั้งมั่นแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอย่างไร. เพื่อความเป็นไปแห่งมรรคนั้นเอง. เพราะมรรคเมื่อเป็นไปอยู่ท่านกล่าวว่ามรรค ยังไม่เกิดแล้วเพราะยังไม่เคยเกิดมาก่อน. เพราะผู้กล่าวมาสู่ฐานะที่ไม่เคยมา หรือเสวยอารมณ์ที่ไม่เคยเสวยย่อมกล่าวว่า เรามาสู่ฐานะอันไม่เคยมาแล้ว. หรือว่าเราเสวยอารมณ์อันไม่เคยเสวยแล้ว ความเป็นไปแห่งมรรคนั้นแหละ ชื่อว่า ฐิติ เพราะเหตุนี้ควรกล่าวว่า จิตฺยา ภาเวติ ให้มรรคเจริญเพื่อความตั้งมั่น.

ความย่อในอิทธิบาทท่านกล่าวไว้แล้วในเจโตชิลสูตร. ชื่อว่า อุปสม-
คามิ เพราะถึงความสงบระงับหรือถึงความสงบกิเลส. ชื่อว่า สมุโพชคามิ
เพราะถึงความตรัสรู้หรือถึงเพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้มรรค.

บทมีอาทิว่า วิเวกนิสฺสิตา อาศัยวิเวกท่านกล่าวไว้แล้วในการสังวร
ในอาสวะทั้งปวง. นี้เป็นความสังเขปในบทนี้. ส่วนโพธิปักขิยกถานี้ ท่านกล่าว
ไว้ในวิสุทฺธิมรรคโดยพิสดารแล้ว .

พึงทราบวินิจฉัยในวิโมกขกถาดังต่อไปนี้. บทว่า วิโมกฺเข ชื่อว่า
วิโมกข์ เพราะอรรถว่ากระไร. เพราะอรรถว่าหลุดพ้นดี ก็วิโมกข์นี้คืออะไร.
วิโมกข์มีอรรถว่าหลุดพ้นด้วยดีแม้จากธรรมเป็นข้าศึกชื่อว่า อธิมุจฺจนญฺโโจ มี
อรรถว่าหลุดพ้นดี. มีอรรถว่าพ้นด้วยดีแม้จากอารมณ์ทั้งหลายด้วยสามารถความ
ไม่ยินดี. ท่านอธิบายไว้ว่าวิโมกข์เป็นไปในอารมณ์ เพราะหมดความห่วง
ด้วยความไม่ถูกข่ม คุกคามปลดปล่อยอวัยวะนอนบนตักบิดา. แต่ความนี้ไม่มีใน
วิโมกข์สุดท้าย. มีในวิโมกข์ต้น ๆ ทั้งหมด. ในบทว่า รูปี รูปานิ ปสฺสตี
ผู้ได้รูปมาน ย่อมเห็นรูปนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้. รูปมานอันให้เกิดด้วยอำนาจ
นิตกสฺสเป็นต้นในบรรดากสฺสมีผมในภายในเป็นต้น ชื่อว่า รูป. ชื่อว่า รูปี

เพราะมีรูปผานนั้น. บทว่า **พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** เห็นรูปภายนอก คือ เห็นรูปมีนิตกสธเป็นต้นแม่ภายนอกด้วยฉานจักขุ. ด้วยบทนี้ ท่านแสดงถึง รูปาวจรฉาน ๔ ของบุคคลผู้มีฉานอันให้เกิดแล้วในกสธทั้งหลายที่มีวัตถุภายในและภายนอก. บทว่า **อชฺมตฺตํ อรูปสฺสญฺญี** คือผู้ไม่มีรูปสัจญญาในภายใน. อธิบายว่า มีรูปาวจรฉานอันยังไม่เกิดในกสธมีผมเป็นของตน. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงรูปาวจรฉานของผู้มีฉานซึ่งทำกรรมอย่างดีในภายนอกแล้วให้เกิดในภายนอก. ด้วยบทว่า **สุภนฺตเว อธิมุจฺโต โหตี** ผู้น้อมใจเชื่อว่ากสธเป็นของงามอย่างเดีวนี้ ท่านแสดงถึงฉานในวรรณกสธ มีนิตกสธเป็นต้นอันบริสุทธิ์ ในบทนั้นการผูกใจว่างามไม่มีในอัปนาภายในก็จริง แต่ถึงดังนั้น พระโยคาวจรใด ทำสุกกสธให้เป็นอารมณ์หมดจดด้วยคืออยู่. เพราะพระโยคาวจรนั้น ย่อมถึงความเป็นผู้ควรกล่าวว่าเป็นผู้น้อมใจเชื่อว่างาม. ฉะนั้นท่านจึงแสดงไว้อย่างนี้. แต่ในปฏิสัมภิตามรรคท่านกล่าวไว้ว่า ชื่อว่า **วิโมกข์** เพราะเป็นผู้น้อมใจเชื่อว่างามเป็นอย่างไร. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีจิตสหรรคด้วยเมตตาแผ่ไปยังทิศหนึ่งอยู่. เพราะเป็นผู้เจริญเมตตาสัตว์ทั้งหลายจึงไม่น่าเกลียด. มีจิตสหรรคด้วยกรุณามูทิตาและอุเบกขาแผ่ไปยังทิศหนึ่งอยู่. เพราะเป็นผู้เจริญกรุณามูทิตาและอุเบกขา สัตว์ทั้งหลายจึงไม่น่าเกลียด ชื่อว่า **วิโมกข์** เพราะเป็นผู้น้อมใจเชื่อว่างามอย่างนี้. ในบทว่า **สพฺพโส รูปสฺสญฺญานํ** เพราะล่วงรูปสัจญญาโดยประการทั้งปวงเป็นอาทิ บทที่ควรกล่าวทั้งหมดท่านกล่าวไว้แล้วในวิสุทฺธิมรรค. บทว่า **อโย อภฺจโโม วิโมกฺโข** นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๘ คือนี้ชื่อว่าวิโมกข์อันสูงสุดข้อที่ ๘ เพราะสละขั้น ๔ หลุดพ้นแล้วโดยประการทั้งปวง.

พึงทราบวินิจฉัยในอภิกายคนกถาดังต่อไปนี้. บทว่า **อภิกายตนาณิ** คือเหตุเครื่องครอบงำ. ครอบงำอะไร. ครอบงำธรรมอันเป็นข้าศึกบ้าง

อารมณ์บ้าง. เพราะอภิกายตนะเหล่านั้น ย่อมครอบงำธรรมเป็นข้าศึก โดยความเป็นข้าศึก. ครอบงำอารมณ์เพราะความที่บุคคลเป็นผู้ยิ่งด้วยญาณ.

อนึ่งในบทมีอาทิว่า **อหฺมตฺตํ รูปสฺสญฺญิ** ผู้มีความสำคัญในรูปภายใน มีความดังต่อไปนี้. ย่อมชื่อว่ารูปสฺสญฺญิ ผู้มีความสำคัญในรูปภายใน ด้วยสามารถปริกรรมรูปภายใน. เพราะเมื่อทำปริกรรม **นิลปริกรรม** ในภายใน ย่อมทำที่ผม. ที่ดี หรือที่ดวงตา. เมื่อทำ **ปีตปริกรรม** ย่อมทำที่มันชั้น ที่ผิวที่ฝ่ามือ ที่ฝ่าเท้าหรือที่ความเหลืองของดวงตา. เมื่อทำ **โลหิตปริกรรม** ย่อมกระทำเนื้อ ที่โลหิต ที่ลิ้น ที่มีสีแดงของดวงตา. เมื่อกระทำ **โาทาตปริกรรม** ย่อมทำที่กระดูก ที่ฟัน ที่เล็บ หรือที่ความขาวของดวงตา. แต่กสิณนั้น ไม่เขียวดี ไม่เหลืองดี ไม่แดงดี ไม่ขาวดี ย่อมเป็นกสิณไม่บริสุทธฺ์.

บทว่า **เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ผู้หนึ่งเห็นรูปภายนอกความว่า นิमितภายนอกเกิดขึ้นภายในเพราะทำปริกรรมของผู้ใด ผู้หนึ่ง เราเรียกว่าเป็นผู้หนึ่ง มีความสำคัญรูปภายในเห็นรูปภายนอก ด้วยสามารถแห่งปริกรรมภายใน และแห่งอัปนาภายนอกอย่างนี้. บทว่า **ปริตฺตานิ** รูปภายนอกเล็กน้อย ไม่โต บทว่า **สุวณฺณทพฺพณฺณานิ** คือมีผิวพรรณดีหรือมีผิวพรรณทราม. ฟังทราบว่าเป็นท่านกล่าวว่าเป็นอภิกายตนะ ด้วยสามารถรูปเล็กน้อยเอง. บทว่า **ตานิ อภิกุญฺญ** ครอบงำรูปเหล่านั้น ความว่า เหมือนคนมีน้ำย่อยอาหารดี ได้อาหารเพียงทัพพีเดียว คิดว่ามีอะไรที่ควรบริโภคในอาหารนี้ จึงหยิบเอามาปั้นเป็นคำเดียวฉันใด. บุคคลผู้ยิ่งด้วยญาณมีญาณเทียบแหลมคิดว่า มีอะไรที่ควรเข้าถึงในอารมณ์เล็กน้อยนี้. นี้ไม่ใช่ภาระของเราจึงครอบงำรูปเหล่านั้นเข้าถึงสมบัติ. อธิบายว่ายังอัปนาให้ถึงในรูปนี้พร้อมกับการเกิดแห่งนิमित. ท่านกล่าวถึงความผูกใจรูปนั้นด้วยบทนี้ว่า **ชานามิ ปสฺสามิ** เรา รู้ เราเห็น. ผู้หนึ่ง เมื่อออกจากสมบัติแล้ว ไม่เข้าสมบัติในภายใน.

บทว่า **เอว สลฺลณี โหติ** มีความสำคัญอย่างนี้ คือด้วยอาโภคสัญญา บ้าง (ความสำคัญด้วยความผูกใจ) ด้วยฉานสัญญาบ้าง (ความสำคัญด้วยฉาน) อภิวาสัญญา (ความสำคัญด้วยความครอบงำ) ย่อมมีแก่ผู้นั้นแม้ในภายใน สมาบัติ. ส่วนอาโภคสัญญา ย่อมมีแก่ผู้ออกจากสมาบัติ. บทว่า **อปฺปมาณานิ หาประมาณมิได้** คือมีประมาณเจริญได้แก่มาก. พึงทราบความในบทว่า **อภิญฺยุย** ครอบงำ ดังต่อไปนี้. เหมือนบุรุษผู้กินจุกจุกได้อาหารมือเดียว ก็คิดว่าอาหารแม้อื่นจงมี อาหารแม้อื่นจงมี อาหารมือเดียวจักทำอะไรแก่เราได้ จึงไม่เห็นอาหารนั้นมากพอฉันใด. บุคคลผู้ยังด้วยญาณผู้มีญาณเฉียบแหลมคิดว่า จะพึงเข้าถึงญาณนี้ได้อย่างไร. นี้ไม่มีประมาณหามิได้ ภาระในการทำความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์เดียวมีอยู่แก่เรา จึงครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วเข้าสมาบัติ. อธิบายว่ายังอัปนาให้ถึงในจิตนี้พร้อมกับให้เกิดนิมิต. บทว่า **อุชฺฌตฺตํ อรูปสลฺลณี** มีความสำคัญในรูปภายใน ความว่า ไม่มีความสำคัญบริกรรมในรูปภายในเพราะไม่ได้หรือเพราะไม่มีประโยชน์. บทว่า **เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ผู้นั้นเห็นรูปภายนอก ความว่า บริกรรมก็ตตินิมิต ก็ดีของผู้ใดเกิดขึ้นในภายนอก. ผู้นั้นมีความสำคัญในรูปภายในอันเกิดขึ้นด้วยสามารถบริกรรม และอัปนาภายนอกอย่างนี้ท่านกล่าวว่าผู้นั้นเห็นรูปภายนอก. บทที่เหลือในบทนี้มีนัยดังกล่าวแล้วในอภิกายตอนที่ ๔. ก็ในอภิกายตอนที่ ๔ นี้ อภิกายตนะเล็กน้อยมาแล้วด้วยสามารถวิตกจริต. อภิกายตนะหาประมาณมิได้มาแล้วด้วยสามารถโมหจริต. รูปสฬาทองมาแล้วด้วยสามารถโทสจริต. สฬาทรามมาแล้วด้วยสามารถราคะจริต. รูปเหล่านี้เป็นที่สบายของคนเหล่านั้น. อนึ่งความที่รูปเป็นที่สบายของคนเหล่านั้น ท่านกล่าวไว้ในจริตนิตเทศในวิสุทฺธิมรรค โดยพิสดารแล้ว.

ฟังทราบวินิจฉัยในอภิกายตอนที่ ๕ เป็นต้นดังต่อไปนี้. บทว่า **นีสานิ** เชียว ท่านกล่าวรวมสีทั้งหมด. บทว่า **นีสลณฺณานิ** มีวรรณเขียว คือเขียว ด้วยสี. บทว่า **นีสทสฺสนานิ** เขียวล้วน ท่านอธิบายว่า วรรณะไม่มีปน ไม่มีช่องปรากฏด้วยการแสดงให้เห็นเป็นสีเขียวล้วน. ส่วนบทว่า **นีสนิภาสานิ** มีรัศมีเขียวนี้นั้นท่านกล่าวด้วยสามารถแสง. อธิบายว่ามีแสงเขียว ประกอบด้วยรัศมีเขียว. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงความที่รูปเหล่านั้นบริสุทธิ์. จริงอยู่ท่านกล่าวอภิกายตอนที่ ๔ เหล่านี้ด้วยสามารถวรรณะบริสุทธิ์.

บทว่า **อุมฺมารบุปฺผิ** ดอกผักตบ เพราะดอกไม้นี้แม้ปรากฏว่าอ่อนสนิทก็เขียวล้วน. แต่ดอกอัญชันเป็นต้นปรากฏเป็นดอกไม้ตระกูลขาว. เพราะฉะนั้นท่านถือเอาดอกผักตบนี้แหละ ไม่ถือเอาดอกอัญชันเป็นต้นเหล่านั้น. **พาราณเสยฺยํ** ผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี คือทำในกรุงพาราณสี. ได้ยินว่า ในกรุงพาราณสีนั้น แม้ฝ้ายก็อ่อนนุ่ม แม้คนปั่นฝ้ายก็ฉลาด แม่น้ำก็สะอาดเย็นสนิท เพราะฉะนั้นผ้าจึงเกลี้ยงทั้งสองข้าง. ในสองข้างปรากฏเกลี้ยงนุ่มสนิท. ในบทมีอาทิว่า **ปีตานิ** ฟังทราบโดยนัยนี้เหมือนกัน. เมื่อกำหนดนิลกสิณ ย่อมถือเอานิมิตในสีเขียว.

อนึ่งในกสิณนี้ การทำกสิณ การบริกรรมและแบบแห่งอัปนามีอาทิ คือในดอกไม้ ในผ้า หรือในวรรณธาตุทั้งหมดท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วใน วิสุทฺธิมรรค. บทว่า **อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา** บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญา คือสาวกทั้งหลายเจริญธรรมเหล่านั้นในสติปัฏฐานเป็นต้น ในก่อนจากนี้แล้วบรรลุพระอรหัตต์ชื่อว่าเป็นผู้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่ง อภิญา. อนึ่งสาวกทั้งหลายก็ชื่อว่าเป็นผู้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญา เพราะความเป็นผู้มีใจความชำนาญอันสะสมมาแล้ว ในอภิกายตอนที่ ๘ เหล่านี้.

พึงทราบวินิจฉัยในกสิณกถาดังต่อไปนี้. ชื่อว่า กสิณ เพราะอรรถว่า
ทั้งสิ้น. ชื่อว่า อายตนะ เพราะอรรถว่าเป็นเขตหรือเป็นที่ตั้งมั่นแห่งธรรม
ทั้งหลายมีกสิณนั้นเป็นอารมณ์. บทว่า อุทฺธึ เบื้องบน คือมุ่งหน้าไปสู่ท้อง
ฟ้าเบื้องบน บทว่า อโธ เบื้องต่ำ คือมุ่งหน้าไปสู่พื้นดินเบื้องต่ำ. บทว่า
ติริยึ เบื้องขวางคือกำหนดโดยรอบคอบบริเวณของพื้นที่. บางคนเจริญกสิณ
เบื้องบนเท่านั้น. บางคนเจริญกสิณเบื้องต่ำ. บางคนเจริญกสิณ โดยรอบ ๆ ด้วย
เหตุอันแหละ ผู้ประสงค์จะเห็นรูปดุจยังความสว่างให้ส่องใส. ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทมีอาทิว่า ปฐวีกสิณเมโก สยฺขานาติ อุทฺธึ-
อโธติริยึ ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งปฐวีกสิณทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง.
บทว่า อนนฺวญฺญํ คือในทิศน้อยใหญ่. ก็บทนี้ท่านกล่าวเพื่อไปถึงความไม่มีอื่น
ของทิศหนึ่ง เหมือนผู้เข้าไปสู่แม่น้ำ น้ำเท่านั้น ย่อมมีในทิศทั้งหมด มิใช่
อย่างอื่นฉนั้นใด. ปฐวีกสิณ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นปฐวีกสิณเท่านั้น.
กสิณนั้นไม่มีกสิณอื่นปะปน. ในกสิณทั้งหมดก็มีนัยนี้. บทว่า อปฺปมาณํ นี้
ท่านกล่าวด้วยสามารถกสิณนั้นแผ่ไปไม่มีประมาณ. เพราะกสิณนั้น แผ่ไป
ด้วยใจย่อมแผ่ไปตลอดดวงกสิณเท่านั้น. ย่อมถือเอาประมาณว่าเป็นเบื้องต้น
ของกสิณนั้น นี้เป็นท่ามกลาง.

อนึ่งในบทว่า วิญฺญาณกสิณํ นี้มีความดังต่อไปนี้ วิญฺญาณที่เป็นไป
แล้ว ในอากาศที่เพิกกสิณแล้ว. ในบทว่า วิญฺญาณกสิณํ นั้นพึงทราบความที่
กสิณนั้นทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ และเบื้องขวางในวิญฺญาณอันเป็นไปแล้วนั้น
ด้วยสามารถอากาศอันเพิกกสิณแล้วในอากาศอันเพิกกสิณ ด้วยอำนาจแห่งกสิณ.
นี้เป็นความย่อในบทนี้. ส่วนปฐวีกสิณเป็นต้นเหล่านี้ ท่านกล่าวไว้แล้วใน
วิสุทธิมรรค โดยพิสดารตามนัยแห่งการเจริญกรรมฐาน. แม้ในที่นี้ก็พึงทราบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 601
ว่า สาวกทั้งหลายเป็นผู้บรรลุธรรมอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา โดยความเป็นผู้มี
ความชำนาญอันสะสมไว้แล้ว.

ในฉาน ๔ อันเป็นลำดับต่อกันก็อย่างเดียวกัน. ส่วนบทที่ควรกล่าว
ในที่นี้ ได้กล่าวไว้แล้วในมหาอัสดรสูตร. แต่ในวิปัสสนาญาณท่านกล่าว
ความแห่งบมมีอาทิวารูป ผู้ได้รู้ประมาณไว้แล้ว.

บทว่า **เอตถ สิตฺตํ เอตถ ปฏิพทฺธํ** คือ วิญญาณ อาศัยและ
เนื่องอยู่ในกาย คือ มหาภูตรูป ๔ นี้. บทว่า **สุโภ** คืองาม. บทว่า **โชติมา**
คือตั้งอยู่ในอาการอันบริสุทธิ์. บทว่า **สุปริกมฺมกโต** ทำบริกรรมเป็นอย่างดี
ดี คือนายช่างเจียรไนดีแล้ว ไม่มีหินและกรวด. บทว่า **อจฺโจะ** สุกใส คือ
สุกใสในตัว ผุดผ่องในตัว. บทว่า **วิปฺปสฺสนโน** คือ แฉวฉว. บทว่า
สพฺพทาการสมฺปนฺโน สมส่วนทุกอย่างคือสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงมีชัดและ
จะเป็นต้น. ท่านแสดงถึงสมบัติของสี่ด้วยบมมีอาทิวา **นิล**. เพราะด้ายที่ร้อย
ไว้เช่นนั้นปรากฏ. ในบทว่า **เอวเมว** นี้พึงทราบการเปรียบเทียบอย่างนั้น.
เพราะกรรกาย จุกแก้วมณี. วิปัสสนาญาณจุกด้ายที่ร้อยไว้. ภิกษุผู้ได้วิปัสสนา
จุกบุรุษผู้มีจักขุ. กาลที่รู้แจ้งกายอันมีมหาภูตรูป ๔ ของภิกษุผู้หนึ่งกำหนด
วิปัสสนาญาณ จุกกาลที่รู้แจ้งแก้วมณีของผู้วางแก้วมณีไว้ที่มีมือแล้วพิจารณาควา
นี้แลแก้วมณีจะนั้น. กาลที่รู้แจ้งอารมณ์ มีผัสสะเป็นที่ ๕ ก็ดี จิตเจตสิกทั้ง
ปวง ก็ดี วิปัสสนาญาณก็ดี ของภิกษุผู้หนึ่งกำหนดวิปัสสนาญาณ จุกกาลที่รู้
แจ้งด้ายว่า ด้ายนี้ร้อยอยู่ในแก้วมณีนั้นจะนั้น. ก็การรู้แจ้งญาณเป็นอย่างไร.
เพราะการรู้แจ้งญาณนั้นเป็นการรู้แจ้งบุคคลนั้นแหละ. อนึ่ง วิปัสสนาญาณนี้
เป็นลำดับของมรรค. เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเมื่อปรารภ วาระแห่งอภิญญา
จึงไม่มีวาระในระหว่างแห่งวิปัสสนาญาณนั้น. ฉะนั้นท่านจึงแสดงไว้ในที่นี้นั้น

แหละ. อนึ่งเพราะความสะดุ้งต่อภัยย่อมเกิดแก่ผู้ไม่พิจารณาด้วยสามารถความไม่เที่ยงเป็นต้น ผู้ได้ยินเสียงน้ำก้วด้วยหูทิพย์ ผู้ระลึกถึงจันท์น้ำก้วด้วยระลึกชาติได้ ผู้เห็นรูปน้ำก้วด้วยตาทิพย์. ฉะนั้นท่านจึงไม่แสดงบทนั้นไว้ในที่นี้ แม้เพื่อเตรียมเหตุ บรรเทาความกลัว ของผู้มีได้ทำการพิจารณาด้วยสามารถความไม่เที่ยงเป็นต้น ผู้บรรลุอภิญญานั้น. แม้ในที่นี้ก็พึงทราบว่าเป็นสาวกทั้งหลายบรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาด้วยพระอรหัต.

พึงทราบเพราะความเป็นผู้มีความชำนาญใน มโนมยิทธิ ดังต่อไปนี้.
ในบทเหล่านั้นบทว่า มโนมยี้ คือเกิดแต่ใจ. บทว่า สพฺพวงฺคปฺลยจกฺมฺ มี อวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน คือประกอบด้วยองค์ทั้งหมด และด้วยองค์ ๕.
บทว่า อหีนินฺทฺริยฺ มีอินทริย์ไม่บกพร่อง คือมีอินทริย์ไม่วิกลด้วยสัจฉาน.
เพราะรูปนิรมิตของผู้มีฤทธิ์เป็นเช่นเดียวกับรูปนั้น ด้วยอาการทุกอย่างอย่างนี้ คือหากผู้มีฤทธิ์ขาว แม้รูปนิรมิตนั้นก็ขาว. หากผู้มีฤทธิ์มีหุมิได้เจาะ แม้รูปนั้นก็มิหุมิได้เจาะ. แม้อุปมา ๓ ข้อ มีอาทิว่า มุญฺชมหา อีสิกฺกํ พิงฺชักไสฺย ออกจากหญาปโลง ท่านกล่าวเพื่อแสดงความเหมือนกัน. เพราะใส่ภายในหญาปโลงนั้นก็เช่นกับหญาปโลงนั่นเอง. เมื่อชักดาบออกจากฝักใส่ดาบที่ชักออก เมื่อชักศัสตราออกจากฝักใส่ศัสตราที่ชักออก ดาบ ศัสตรา ก็เช่นกับฝักนั่นเอง. แม้บทว่า กรณฺฐา นี้เป็นชื่อของคราบงู มิใช่เป็นชื่อของหีบไม้ไผ่. เพราะคราบงูก็เช่นกับงู. ในบทนั้น ท่านแสดงคุณชักด้วยมือว่าบุรุษพึงชักงูออกจากคราบ ที่แท้พึงทราบว่าชักด้วยจิตของบุรุษนั้นนั่นเอง. เพราะธรรมดานี้ย่อมลอกคราบด้วยตนเอง ด้วยเหตุ ๔ เหล่านี้คือ ตั้งอยู่ในกำเนิดของตน ๑ อาศัยระหว่างไม้ หรือระหว่างต้นไม้ ๑ ดูกินร่างกายด้วยกำลัง คือ พยายามหลุดตัวออกจากคราบ ๑ รังเกียจคราบเก่า ๑ ไม่สามารถจะลอกคราบ ด้วยวิธีอื่นจากนั้นได้.

เพราะฉะนั้นพึงทราบของท่านกล่าวบทนี้หมายถึงการชักด้วยจิต. ข้อเปรียบเทียบในบทนี้มีดังนี้ว่า สรีระของภิกษุนี้เชื่อกับหญ้าปล้องเป็นต้น. รูปนิรมิตเชื่อกับไม้เป็นต้น. ก็นั่นนี้จะกล่าวถึง วิธินิรมิต ด้วยว่าการกล่าวถึง อภิญญา ๕ มี อิทธีวิธะเป็นต้น ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วในวิสุทธิมรรคทุกประการ. พึงทราบตามนัยดังกล่าวแล้วในวิสุทธิมรรคนั้นแหละ. เพราะในที่นี่ท่านกล่าวเพิ่มเพียงอุปมาเท่านั้น. พึงเห็นภิกษุผู้ได้ญาณคือ อิทธีวิธะ จุขช่วงหม้อผู้ฉลาด ฉะนั้น. พึงเห็น อิทธีวิธญาณ จุคินเหนียวที่ช่วงหม้อตกแต่งเป็นอย่างดี ฉะนั้น. พึงเห็นการแสดงฤทธิ์ของภิกษุนั้น จุคการกระทำให้เป็นภาชนะชนิดต่าง ๆ ตามที่ตนต้องการแล้ว ๆ. แม้ในที่นี่ก็พึงทราบว่า พระสาวกทั้งหลาย บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา ด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้มีความชำนาญ อันสะสมไว้แล้วนั้นแล. ในอภิญญา ๔ อื่นจากนี้ก็เหมือนอย่างนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในอุปมาแห่ง ทิพโสทธธาตุ ดังต่อไปนี้. บทว่า **สงขรโม** คือบุรุษเป่าสังข์. บทว่า **อปุปลกสิเรเนว** คือ โดยไม่ยากนั่นเอง. บทว่า **วิญญาเปยฺย** คือให้รู้. พึงเห็นว่ากาลที่พระโยคีรู้แจ้งเสียงของมนุษย์ ทั้งใกล้และไกล และนิพพาน จุคกาลที่เมื่อบุรุษเป่าสังข์ให้รู้แจ้งไปใน ๔ ทิศ อย่างนี้ นั่น เสียงสังข์นั้น ก็ปรากฏชัด แก่สัตว์ทั้งหลายผู้กำหนดว่า นี้ เสียงสังข์ ฉะนั้น. พึงทราบวินิจฉัยในอุปมาแห่ง **เจโตปรัยญาณ** ดังต่อไปนี้. บทว่า **ทหโร** คือนุ่ม. บทว่า **ยฺว** คือประกอบด้วยความเป็นนุ่ม. บทว่า **มญฺจนกชาติโก** ชอบแต่งตัว คือ แม้ยังนุ่มสาวก็ไม่เกียดคร้านถึงจะมีผ้า และร่างกายเสร้างมอง ก็ยังชอบแต่งตัว. อธิบายว่า อาบน้ำวันละ ๒-๓ ครั้ง แล้วนุ่งห่มผ้าสะอาด และแต่งตัว. บทว่า **สกลนิก** หน้ามีไฟ คือหน้ามีโทษ ด้วยโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง มีจุดดำ ตุ่มกลม หูด เป็นต้น. ในบทนั้นพึงทราบว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 604
เหมือนอย่างว่า เมื่อบุรุษนั้นส่องดูเงาหน้า โทษของใบหน้าย่อมปรากฏฉันใด
เมื่อภิกษุนี้กำหนดจิตด้วยเจโตปริยญาณก็ฉันนั้น จิต ๑๖ อย่างของผู้อื่นย่อม
ปรากฏ. บทที่ควรกล่าวในอุปมาแห่งบุพเพนิวาสญาณเป็นต้นทั้งหมด ท่าน
กล่าวไว้แล้วในมหาอัสดรสูตร. บทว่า อัย โข อุทายิ ปญฺจโม ฌมฺโม
คู่ก่อนอุทายิ นี้เป็นกรรมข้อที่ ๕ คือ ท่านกล่าวกรรมข้อที่ ๕ ทำ ๑๕ บรรพให้
เป็นกรรมข้อเดียวด้วยข้อปฏิบัติ. เหมือนอย่างว่าท่านทำ ๑๑ บรรพใน
อัฐกนาคสูตร ให้เป็นกรรมข้อเดียวด้วยสามารถเป็นคำถาม ฉันใด พึงทราบ
ว่า ๑๕ บรรพในที่นี้ท่านทำให้เป็นกรรมข้อเดียวด้วยสามารถการปฏิบัติฉันนั้น.
พึงทราบสาวกทั้งหลายบรรลุขารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา ในส่วนทั้งหลาย ๘
ตามลำดับในบรรดากรรม ๑๕ บรรพเหล่านี้ ในวิปัสสนาญาณ และอาสวัค-
ขญาณด้วยสามารถแห่งพระอรหันต์. ในบทที่เหลือทั้งหลาย พึงทราบด้วย
สามารถแห่งความเป็นผู้มีความชำนาญอันสะสมมาแล้ว. บทที่เหลือในที่นี้ทั้งปวง
ง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้

จบอรรถกถา महाสกุลุทายิสสูตรที่ ๗

๘. สมณมุณฑิกสูตร

เรื่องอุคคาหมานปริพาชก

[๒๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี สมัยนั้น ปริพาชกชื่อ **อุคคาหมานะ** เป็นบุตรนางสมณมุณฑิกา พร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ อาศัยอยู่ ณ อารามของพระนางมัลลิการาชเทวี ในตำบลเอกสาลาชื่อว่า **ติณฑุกาจิระ** [แวดล้อมด้วยแถวต้นไม้] เป็นที่ประชุมแสดงลัทธิของนักบวช ครั้งนั้นช่างไม้ผู้หนึ่งชื่อ **ปัญจกังคะ** ออกจากเมืองสาวัตถี เพื่อจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเวลาเที่ยงแล้ว ครั้งนั้น เขามีความดำริว่า เวลานี้มีไช้กาลที่จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกเร้นอยู่และไม่ใช้สมัยที่จะไปหาภิกษุทั้งหลายผู้เจริญทางใจ ภิกษุทั้งหลายผู้เจริญทางใจก็หลีกเร้นอยู่ อย่างกระนั้นเลย เราพึงเข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชกสมณมุณฑิกาบุตร ที่อารามของพระนางมัลลิการาชเทวี ณ ตำบลเอกสาลาชื่อว่าติณฑุกาจิระ เป็นที่ประชุมแสดงลัทธิของนักบวชเถิด ถ้าดับนั้น ช่างไม้ปัญจกังคะจึงเข้าไปยังอารามของพระนางมัลลิการาชเทวี ณ ตำบลเอกสาลาชื่อว่าติณฑุกาจิระ.

ติรัจฉานกถา

[๒๕๗] สมัยนั้น อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกาบุตร นั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ ซึ่งกำลังพูดติรัจฉานกถาหลายประการ ด้วยการส่งเสียงอ้ออิงอึกทึก.

คือพูดเรื่องพระราชาราช เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิกม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องหญิงสาว ใช้น้ำ เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญ และความเสื่อม ด้วยประการนั้น ๆ.

อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกาบุตร ได้เห็นช่างไม้ปัญจกังคะซึ่งกำลังมาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทของตนให้ส่งว่า ขอท่านทั้งหลายจงเบาเสียงหน่อย อย่าส่งเสียงนัก ช่างไม้ปัญจกังคะ ผู้เป็นสาวกของพระสมณโคดมกำลังมาบรรดาสาวกของพระสมณโคดมที่เป็นคฤหัสถ์นั่งผ้าขาวประมาณเท่าใด อาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี นายช่างปัญจกังคะนี้เป็นผู้หนึ่งของบรรดาสาวกเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นชอบเสียงเบา ได้รับแนะนำในการมีเสียงเบา กล่าวสรรเสริญคุณของเสียงเบา บางทีช่างไม้ปัญจกังคะทราบว่ามีเสียงเบา จะฟังสำคัญที่จะเข้ามาหาก็คงได้ ปริพาชกเหล่านั้นจึงพากันนั่งอยู่ ลำดับนั้น นายช่างปัญจกังคะได้เข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกาบุตรถึงที่ไกล ได้ปราศรัยกับอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกาบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

วาทะของปริพาชก

[๓๕๘] อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกาบุตร ได้กล่าวแก่นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ผู้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่งว่า ดูก่อนนายช่างไม้ เราขอมอบบุญคุณิบุรุษบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการว่า เป็นผู้มิกุศลสมบูรณ์ มิกุศลอย่างยิ่ง

เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน
คุณอนนายช่างไม้ บุคคลในโลกนี้ไม่ทำกรรมชั่วด้วยกาย ไม่กล่าววาจาชั่ว
ไม่ดำริถึงความดำริชั่ว ไม่เลี้ยงชีพชั่ว เราบัญญัติบุรุษบุคคลผู้ประกอบ
ด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล้ว เป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะ
ถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ดังนี้ ลำดับนั้น นายช่างไม้ซึ่งอุปญจกังคะ
ไม่ยินดีไม่คัดค้านภายิตของอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานบุตร แล้วลุก
จากอาสนะหลีกไป ด้วยดำริว่า เราจรรู้แจ้งเนื้อความแห่งภายิตนี้ในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เขาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลเล่าการเจรจา
ปราศรัยกับอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานบุตรทั้งหมด แต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า.

[๑๕๕] เมื่อนายช่างไม้ซึ่งอุปญจกังคะ กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณอนนายช่างไม้ เมื่อเป็นเหมือนอย่างคำของ
อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานบุตร เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ ก็จักเป็น
ผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบ
ได้ คุณอนนายช่างไม้ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่จะรู้ว่ากาย ดังนี้ ก็
ยังไม่มี ที่ไหนจักทำกรรมชั่วด้วยกายได้เล่า นอกจากจะมีเพียงอาการคั่นรณ
เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่จะรู้ว่า วาจา ดังนี้ ก็ยังไม่มี ที่ไหนจัก
กล่าววาจาชั่วได้เล่า นอกจากจะมีเพียงการร้องไห้ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่
แม้แต่จะรู้ว่า ความดำริ ดังนี้ก็ยังไม่ มีที่ไหนจักดำริชั่วได้เล่า นอกจากจะ
มีเพียงการร้องไห้และการหัวเราะ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่จะรู้ว่า
อาชีวะ ดังนี้ ก็ยังไม่มี ที่ไหนจักเลี้ยงชีพชั่วได้เล่า นอกจากน้านมของมารดา
คุณอนนายช่างไม้ เมื่อเป็นเหมือนอย่างคำของอุคคาหมานปริพาชก

สมณนุชทิกานบุตร เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ จักเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้.

เสกขภูมิ

[๓๖๐] ลูก่อนนายช่างไม้ เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ว่ามิใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์เลย มิใช่ผู้มีกุศลอย่างยิ่ง มิใช่เป็นสมณะผู้ถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ก็แต่ว่าบุคคลผู้นี้ยังดีกว่าเด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่บ้าง ธรรม ๔ ประการ เป็นไหน ลูก่อนนายช่างไม้ บุคคลในโลกนี้ ไม่ทำกรรมชั่วด้วยกาย ไม่กล่าววาจาชั่ว ไม่ดำริถึงความดำริชั่ว ไม่เลียงชีพชั่ว เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วย ธรรม ๔ ประการนี้แล ว่ามิใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์ มิใช่ผู้มีกุศลอย่างยิ่ง มิใช่เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ก็แต่ว่าบุคคลผู้นี้ยังดีกว่าเด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่บ้าง.

[๓๖๑] ลูก่อนนายช่างไม้ เราข่อมบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๓ ประการ เป็นผู้ที่มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะผู้ถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ลูก่อนนายช่างไม้ ข้อที่ศีลเหล่านี้เป็นอกุศล ศีลเป็นอกุศลมีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ศีลเป็นอกุศลดับลงหมดสิ้นไปในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นอกุศล เรากล่าวว่าควรรู้ ข้อที่ศีลเหล่านี้เป็นกุศล ศีลเป็นกุศลมีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ศีลเป็นกุศลดับลงหมดสิ้นไปในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นกุศล เรากล่าวว่าควรรู้ ข้อที่ความดำริเหล่านั้นเป็นอกุศล ความดำริเป็นอกุศลมีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ความดำริเป็นอกุศลดับลงหมดสิ้นในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นอกุศล เรากล่าวว่าควรรู้ ข้อที่ความดำริเหล่านี้เป็นกุศล

ความดำริเป็นกุศล มีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ความดำริเป็นกุศลดับลงหมดสิ้นในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นกุศล เรากล่าวว่า ควรรู้.

อเสกขภูมิ

[๓๖๒] คุณ่อนนายช่างไม้ ก็ศีลที่เป็นอกุศลนั้นเป็นไฉน คุณ่อนนายช่างไม้ กายกรรมเป็นอกุศล วาจากรรมเป็นอกุศล การเลียงชีพชั่ว เหล่านี้ เรากล่าวว่าศีลเป็นอกุศล ก็ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แม้สมุฏฐานแห่งศีลเป็นอกุศลเหล่านั้น เรากล่าวแล้ว ก็ต้องกล่าวว่า มีจิตเป็นสมุฏฐาน จิตเป็นไฉน ถึงจิตเล่าก็มีมาก หลายอย่าง มีประการต่างๆ จิตใดมีราคะ โทสะ โมหะ ศีลเป็นอกุศลมีจิตนี้เป็นสมุฏฐาน ก็ศีลเป็นอกุศลเหล่านี้ ดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวแล้ว คุณ่อนนายช่างไม้ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวาจาทุจริต เจริญวาจาสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจฉาอาชีวะ เลียงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้นดับลงหมดสิ้นในการละทุจริต เจริญสุจริต และการละมิจฉาอาชีวะ เลียงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้นดับลงหมดสิ้นในการละทุจริต เจริญสุจริตและการละมิจฉาอาชีวะ เลียงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศล.

คุณ่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังอกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้

ตั้งมั่น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ยังฉันทะให้เกิด พยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด
ขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียรประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อ
ความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์
เพื่อความเจริญ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อน
นายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศล.

[๓๖๓] คุณก่อนนายช่างไม้ ก็ศีลที่เป็นกุศลเป็นไฉน คุณก่อนนายช่างไม้
เราย่อมกล่าวซึ่งกายกรรมเป็นกุศล วาจกรรมเป็นกุศล และอาชีวะอันบริสุทธิ์
ลงในศีล เหล่านี้เรากล่าวว่าศีลเป็นกุศล ก็ศีลเป็นกุศลเหล่านี้มีอะไรเป็นสมมุ
ฐาน แม้สมมุฐานแห่งศีลเป็นกุศลเหล่านั้น เรากล่าวแล้ว ก็ต้องกล่าวว่า มี
จิตเป็นสมมุฐาน จิตเป็นไฉน แม้จิตเล่าก็มีมาก หลายอย่าง มีประการต่าง ๆ
จิตใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ศีลเป็นกุศลมีจิตนี้เป็น
สมมุฐาน ศีลเป็นกุศลเหล่านี้ดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งศีลเป็น
กุศลนั้นเราก็ก่อแล้ว.

คุณก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล แต่จะสำเร็จด้วย
ศีลหาไม่ได้ ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับ
หมดสิ้นแห่งศีลเป็นกุศลเหล่านั้น ของภิกษุนั้นด้วย ก็ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะ
ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นกุศล คุณก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัย
นี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อ
ยังอกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่
เกิดขึ้นแล้ว... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น... เพื่อความตั้งมั่น เพื่อ
ความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ

เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อนนายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นกุศล.

อกุศลสังกัปปะ

[๑๖๔] คุณก่อนนายช่างไม้ ก็ความดำริอันเป็นอกุศลเป็นไฉน คุณก่อนนายช่างไม้ ความดำริในกาม ความดำริในพยาบาท ความดำริในการเบียดเบียน เหล่านี้เรากล่าวว่าความดำริเป็นอกุศล ก็ความดำริเป็นอกุศลนี้มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แม้สมุฏฐานแห่งความดำริเป็นอกุศลเหล่านั้น เรากล่าวแล้วก็ต้องกล่าวว่า มีสัญญาเป็นสมุฏฐาน สัญญาเป็นไฉน แม้สัญญาเล่าก็มีมาก หลายอย่าง มีประการต่าง ๆ สัญญาใดเป็นสัญญาในกาม เป็นสัญญาในพยาบาท เป็นสัญญาในการเบียดเบียน ความดำริเป็นอกุศลมีสัญญานี้เป็นสมุฏฐาน ก็ความดำริเป็นอกุศลเหล่านี้ ดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งความดำริเป็นอกุศลนั้นเราก็กว่าแล้ว.

คุณก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ซึ่งเป็นที่ดับหมดสิ้นแห่งความดำริเป็นอกุศล ก็ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นอกุศล ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังฉันทะให้เกิดพยายาม प्रารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูรณ์ เพื่อความเจริญ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อนนายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นอกุศล.

กุศลสังกัปปะ

[๓๖๕] คุณ่อนนายช่างไม้ ก็ความดำริเป็นกุศลเป็นไฉน คุณ่อนนายช่างไม้ ความดำรินในเนกขัมมะ ความดำรินในอันไม่พยาบาท ความดำรินในอันไม่เบียดเบียนเหล่านี้ เราก็กล่าวว่า ความดำริเป็นกุศล ก็ความดำริเป็นกุศลนี้ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แม้สมุฏฐานแห่งความดำริเป็นกุศลนั้น เรากล่าวแล้วก็ต้องกล่าวว่า มีสัญญาเป็นสมุฏฐาน สัญญาเป็นไฉน แม้สัญญาก็มีมากหลายอย่าง มีประการต่างๆ สัญญาใดเป็นสัญญาในเนกขัมมะ เป็นสัญญาในความไม่พยาบาท เป็นสัญญาในอันไม่เบียดเบียน ความดำริเป็นกุศลมีสัญญานี้เป็นสมุฏฐาน ก็ความดำริเป็นกุศลเหล่านั้นดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งความดำริที่เป็นกุศลนั้น เราก็กล่าวแล้ว.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุทุติยฌาน มีความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ซึ่งเป็นที่ดับลงหมดสิ้นแห่งความดำริเป็นกุศลเหล่านี้ ก็ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นกุศล.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น... เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูรณ์ เพื่อความเจริญ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณ่อนนายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นกุศล.

อเสกขธรรม ๑๐

[๑๖๖] คู่ก่อนนายช่างไม้ เราย่อมบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้หน เป็นผู้ที่มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึง ภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ คู่ก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาสังกัปปะเป็นของ อเสขบุคคล ๑ สัมมาวาจาเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมากัมมัันตะเป็นของอเสข- บุคคล ๑ สัมมาอาชีวะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาวายามะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาสติเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาสมาธิเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาญาณะ เป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาวิมุตติเป็นของอเสขบุคคล ๑ เราย่อมบัญญัติบุคคล ผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้แล เป็นผู้ที่มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศล อย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ช่างไม้ปัญจกังคะ ยินดีชื่นชมพระภิกษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

จบสมณมุนตีกสูตรที่ ๘

๘. อรรถกถาสมณมุนตีกสูตร

สมณมุนตีกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอมเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับ มาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า อุกคาหมานโ ปริพาชกชื่อว่า อุกคาห- มานะ ชื่อเดิมของปริพาชกนั้นว่า สุมนะ แต่เพราะสามารถเรียนวิชา หลายอย่าง คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อว่า อุกคาหมานะ. ชื่อว่า สมยมุปวาทกั

เพราะเป็นที่ประชุมแสดงลัทธิ. นัยว่าในที่นั้น พวกพราหมณ์เริ่มต้นด้วย ปกิตารุกขพราหมณ์และโปกขรชาติพราหมณ์ นิครนถ์และ พวกบรรพชิตมี อเจลกและปริพาชกเป็นต้น ประชุม ประกาศ สนทนา แสดง ลัทธิของตน ๆ เพราะฉะนั้นอารามนั้นจึงเรียกว่า สมัยปาวาทกะ ที่ประชุมแสดงลัทธิ. ศาลา ชื่อว่า **ติณทูกาจิระ** เพราะล้อมด้วยแถวต้นมะพลับ. ก็เพราะ ณ ที่นี้ได้มี ศาลาอยู่หลังหนึ่งก่อน. ภายหลังจึงสร้างไว้หลายหลัง เพราะอาศัยไปภูกฐปาท- ปริพาชก ผู้มีบุญมาก. ฉะนั้น จึงเรียกว่า **เอกศาลกะ** โดยได้ชื่อตาม ความหมายถึงศาลาหลังหนึ่งนั้นนั่นเอง. เอกศาลกะนั้นเป็นสวนของพระราช เทวีของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระนามว่ามัลลิกา คาดายด้วยดอกไม้และ ผลไม้ เพราะทำเป็นอารามจึงเรียกว่าอารามของพระนางมัลลิกา. อุคคาหมาน- ปริพาชกอาศัยอยู่ในอารามของพระนางมัลลิกา ในตำบลติณทูกาจิระอันเป็น ที่ประชุมแสดงลัทธินั้น อยู่อย่างสบาย. บทว่า **ทิวาทิวสุส** เวลาเที่ยง คือ เวลาเที่ยงชื่อ ว่า เวลาเที่ยงวัน. อธิบายว่า อุคคาหมานปริพาชกออกไปใน เวลาเที่ยงเลยไป เป็นกลางวันแม้ของวันนั้น. บทว่า **ปฐิสลฺลีน** พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงหลีกเร้นอยู่ คือ ทรงสำรวมจิตจากอารมณ์มีรูปเป็นต้นนั้น ๆ หลีกเร้นอยู่ ถึงความเป็นองค์เดียวด้วยทรงยินดีในฉาน. บทว่า **มโนภาวนิ- ยานํ** คือ ผู้เจริญทางใจ. ความปราศจากนิर्वรณเพียงความคิดย่อมมีแก่ภิกษุผู้นี้ก็ ผู้มนสิการอยู่. จิตย่อมฟู คือย่อมเจริญ. บทว่า **ยาวตา** ประมาณเท่าใด. บทว่า **อัย เตลฺล อณฺณตโร** นายช่างไม้ผู้นี้เป็นผู้หนึ่งของบรรดาสาวกเหล่านั้น คือเป็นสาวกผู้หนึ่งในระหว่างสาวกเหล่านั้น. บทว่า **อปฺเปว นาม** คือ อุคคาหมานปริพาชกต้องการให้นายช่างไม้เข้าไปใกล้จึงกล่าว. ก็เหตุที่ต้องการ ท่านกล่าวไว้แล้วในสันตทสุตฺต. บทว่า **เอตทโวจ** อุคคาหมานปริพาชกได้ กล่าวกะนายช่างไม้ผู้นั้น. อุคคาหมานปริพาชกสำคัญว่า คหบดีนี้มีปัญญาอ่อน

เราจักสงเคราะห์เขาด้วยกรรมกถาแล้วจักทำให้เป็นสาวกของตน จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า จตุหิ โข ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **ปญฺญเปมิ** เราบัญญัติ คือเราแสดงตั้งขึ้น. บทว่า **สมฺปนฺนกุสฺลํ** คือมีกุศลบริบูรณ์. บทว่า **ปรมกุสฺลํ** มีกุศลอย่างยิ่ง คือมีกุศลอุดม. บทว่า **อโยชฺฌ** ไม่มีใครรบได้ คือไม่มีใครสามารถจะรบด้วยวาตะให้หวั่นได้เป็นผู้ไม่หวั่นไม่ไหว มั่นคง. บทว่า **น กโรติ** คือยอมกล่าวเพียงไม่ทำเท่านั้น. อนึ่ง ในบทนี้อุคคาหมานปริพาชกไม่กล่าวถึงการละด้วยความสำรวมหรือการพิจารณา. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **เนว อภินฺนุทฺติ** ไม่ยินดี คือนายช่างไม้สำคัญว่า ธรรมดาพวกเดียรฉัตรทั้งหลาย ไร่บ้าง ไม้ไร่บ้าง ก็พูดส่งเดชไป จึงไม่ยินดี. บทว่า **นปฺปฏิกฺโขติ** ไม่คัดค้าน คือนายช่างไม้สำคัญว่า อุคคาหมานปริพาชกกล่าวคุณคล้อยตามศาลนา คุณอาการเลื่อมใสศาสนา จึงไม่คัดค้าน.

บทว่า **ยถา อุคคาหมานสุส** เหมือนอย่างคำของอุคคาหมานปริพาชก. พระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงว่า เราไม่กล่าวเหมือนอย่างคำของอุคคาหมานปริพาชกนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่จักเป็นสมณะที่ใครรบไม่ได้ จักเป็นสมณะมั่นคงนะชิ. บทว่า **กาโยตฺปิ น โหติ** แม้เพียงจะรู้ว่า กายดังนี้ก็ยังไม่ดี คือไม่มีความรู้วิเศษว่า กายของตนหรือกายของผู้อื่น. บทว่า **อญฺญตฺร ผนฺนุทิตามตฺตทา** นอกจากจะมีเพียงอาการคั่นรน คือยอมมีเพียงกายคั่นรนด้วยการสัมผัสเถาวัลย์บนที่นอนหรือถูกเรือดกัด นอกจากนั้นแล้วก็ไม่มีการทำทางกายอย่างอื่น. อนึ่ง กรรมนั้นจะมีก็ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น. บทว่า **วาจาตฺปิ น โหติ** แม้แต่จะรู้ว่าวาจาดังนี้ก็ยังไม่ดี คือจะรู้ความต่างกันว่า มิฉฉาวาจา สัมมาวาจา ก็ไม่มี. บทว่า **โรทิตมตฺตทา** นอก

จากจะมีเพียงการร้องไห้ ก็จะมีเพียงการร้องไห้ของเด็กอ่อนที่หิวและกระหาย แม้กรรมนั้นจะมี ก็ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น. บทว่า **ตงฺกปฺโป** ก็จจะรู้ความต่างว่ามีจาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะก็ไม่มี. บทว่า **วิภูตมตฺตา** นอกจากจะรู้เพียงการร้องไห้และหิวเราะ คือจิตของเด็กอ่อนมีอารมณ์ในอดีตเป็นไป. เด็กอ่อนมาจากนรกระลึกถึงทุกข์ในนรกยอมร้องไห้. มาจากเทวโลกระลึกถึงสมบัติในเทวโลกยอมหิวเราะ. กรรมเมื่อนั้นยอมมีได้ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น. บทว่า **อาชีโว** จะรู้ความต่างว่ามีจาชีพ สัมมาชีพก็ไม่มี. บทว่า **อญฺญตฺร มาตฺถกญฺญํ** นอกจากน้ำนมของมารดา. เด็กอ่อนเหล่านั้นเชื่อว่ายังเป็นทารก เมื่อมารดาให้ดื่มน้ำนมก็ไม่ดื่มนม ในเวลาที่มารดาจัดแรงงานอื่นมาข้างหลังจะดื่มน้ำนม. มีจาชีพอย่างอื่นพ้นไปจากนี้ก็ไม่มี. ท่านแสดงว่ามีจาชีพนี้ยอมมีได้ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงปฏิเสฐวาตะของปริพาชกอย่างนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะทรงวางมคติภายในเสกขภูมิด้วยพระองค์เอง จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **จตุหิ โข อหํ** เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการแล. ในบทเหล่านั้นบทว่า **สมชฺชิกฺขุห ติฏฺฐติ** คือตั้งไว้ให้ดี. ในบทมีอาทิว่า **น กายเณ ปาปํ** ไม่ทำกรรมชั่วด้วยกาย คือไม่เพียงสักว่าไม่ทำอย่างเดียวเท่านั้น. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติการละด้วยการสังวรและการพิจารณาไว้ในบทนี้ด้วย. ทรงหมายถึงข้อนั้นจึงได้ตรัสไว้. ส่วนบทมีอาทิว่า **น เจว สมฺปนฺนกุสลํ** มิใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์ ตรัสหมายถึงพระชินาสพ. บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงวางมคติภายในเสกขภูมิจึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **ทสฺหิ โข อหํ** เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ. ในบทนั้น อาศัย ๓ บท ทรงวางจตุกกะ ๑ ไว้ ๒ บท. อาศัยบท ๑ ทรงวางจตุกกะสุดท้ายไว้ ๒ บท. นี้คือมคติภายในเสกขภูมิ.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกมาติกานั้นจึงตรัสพระ
คำรัสมีอาทิว่า กตเม จ ฌปติ อกุสลา สีลา คู่ก่อนนายช่างไม้ ก็ศีลเป็น
อกุศลนั้นเป็นไฉน. ในบทเหล่านั้นบทว่า สราคิ มีราคะ คือจิตประกอบด้วย
โลภะ ๘ อย่าง. บทว่า สโทถิ มีโทสะ คือจิต ๒ ดวง สัมปยุตด้วยปฏิกษะ.
บทว่า สโมหิ มีโมหะ คือแม้จิต ๒ ดวง ประกอบด้วย วิจิกิจฉาและอุทธัจจะ
ก็ควร แม้จิตที่เป็นอกุศลทั้งหมดก็ควร. เพราะท่านกล่าวไว้ว่า โมหะย่อมเกิด
ในอกุศลทั้งปวง. บทว่า อิตตสมุฏฐานา ชื่อว่า อิตตสมุฏฐาน เพราะ
มีสมุฏฐานเกิดแต่จิตมีราคะเป็นต้นนี้. บทว่า กูหิ คือศีลที่เป็นอกุศลดับไม่
เหลือเพราะบรรลฐานะไหน. บทว่า เหตุเตเต ในการละทวารจิตนี้คือ ตั้งอยู่ใน
โศคาปัตติผล. จริงอยู่ปาฏิโมกขสังวรศีล ย่อมบริบูรณ์ในโศคาปัตติผล. ถึงฐานะ
นั้นแล้วศีลเป็นอกุศลดับไม่เหลือ. อนึ่ง บทว่า อกุสลสิลั นี้พึงทราบว่าเป็น
ชื่อของบุคคลทุกศีลบ้าง เป็นชื่อของธรรมที่เป็นอกุศลบ้าง. บทว่า นิโรธาย
ปฏิบัติเพื่อความดับ คือปฏิบัติเพื่อความดับตั้งแต่โศคาปัตติผล.
แต่ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้นชื่อว่าเป็นอันดับด้วยการบรรลุพระอรหัต. ด้วยบท
มีอาทิว่า วิตราคิ เป็นต้น ท่านกล่าวถึงกามาวจรกุศลจิต ๘ อย่าง. ด้วยบทนี้ศีล
ที่เป็นกุศลย่อมตั้งขึ้น. บทว่า สีลวา โหติ เป็นผู้มีสีล คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วย
ศีลและสมบูรณ์ด้วยคุณ. บทว่า สีลมโย สำเร็จด้วยศีล คือ ไม่สำเร็จด้วยศีล
อย่างนี้ว่า เพียงเท่านี้ก็พอ ไม่มีสิ่งใดๆ ที่ควรจะทำยิ่งไปกว่านี้. บทว่า ยตุลลุต
เต อันเป็นที่ดับหมดสิ้นแห่งศีลเป็นกุศลเหล่านั้นของภิกษุ นั้น คือตั้งอยู่ใน
อรหัตผล. เพราะศีลที่เป็นอกุศลดับไม่เหลือ เพราะบรรลุพระอรหัตผล. บทว่า
นิโรธาย ปฏิบัติเพื่อดับ คือชื่อว่าปฏิบัติเพื่อดับตั้งแต่อรหัตผล.
ศีลที่เป็นกุศลเหล่านั้นชื่อว่าเป็นอันดับด้วยการบรรลุผล.

ใน กามสุทธยา เป็นต้นมีความดังต่อไปนี้ บทว่า กามสุทธยา
สัญญาในกาม คือสัญญานอกนี้เกิดร่วมกับจิตที่ประกอบด้วยโลภะ ๘ ดวง สัญญา
ที่เกิดร่วมกับจิตประกอบด้วยโทมนัส ๒ ดวง. บทว่า ปรมั ฌานั ปฐมฌาน
คือปฐมฌานอันเป็นอนาคามิผล. บทว่า เอตฺเตเต ความดำริเป็นอกุศลเหล่านี้
ดับสิ้นไปในปฐมฌาน คือตั้งอยู่ในอนาคามิผล. เพราะความดำริเป็นอกุศล
ย่อมไม่เหลือเพราะการบรรลุนาคามิผล. บทว่า นิโรธาย ปฏิปนฺโน ปฏิบัติ
เพื่อความดับ คือชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความดับตั้งแต่อนาคามิมรรค. แต่ความ
ดำริที่เป็นอกุศลเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นอันดับด้วยการบรรลุผล.

สัญญาแม่ ๓ มีเนกขัมมสัญญา เป็นต้น เป็นสัญญาเกิดร่วมกับกามาวจร
กุศล ๘. บทว่า เอตฺเตเต ความดำริที่เป็นกุศลเหล่านี้ดับไม่เหลือในทุติยฌานนี้
คือในอรหัตผล เพราะว่าความดำริที่เป็นกุศล ย่อมดับไม่เหลือเพราะการบรรล
อรหัตผลอันประกอบด้วยทุติยฌาน. บทว่า นิโรธาย ปฏิปนฺโน ปฏิบัติเพื่อ
ความดับ คือชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความดับจนถึงอรหัตมรรค. แต่ความดำริ
ที่เป็นกุศลเหล่านั้นชื่อว่า เป็นอันดับด้วยการบรรลุผล. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง
ง่ายทั้งนั้นด้วยประการฉะนี้.

จบสมณมุณฑิกสูตรที่ ๘

๕. จุฬสกุททายิสสูตร

สกุททายิปริพาชก

[๑๖๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกถลินทก-
นิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ สมัยนั้น สกุททายิปริพาชก อยู่ใน
ปรีพาชการามเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง พร้อมด้วยปรีพาชกบริษัทหมู่ใหญ่. ครั้ง
นั้นเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑ-
บาตยังกรุงราชคฤห์ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงดำริว่า การเที่ยว
บิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ยังเข้านัก อย่างกระนั้นเลย เราพึงเข้าไปหาสกุททายิ-
ปรีพาชก ยังปรีพาชการามอันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูงเถิด ลำดับนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง.

ตริจฉานกถา

[๑๖๗] ก็สมัยนั้น สกุททายิปรีพาชกนั่งอยู่กับปรีพาชกบริษัทหมู่
ใหญ่ซึ่งกำลังสนทนาตริจฉานกถาต่างเรื่อง ด้วยเสียงอ้ออิงอีกทีก็ คือ พูดเรื่อง
พระราชชา ๑ ล ๑ เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น สกุททายิ
ปรีพาชกได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมาแต่ไกล ครั้นแล้วจึงห้ามบริษัท
ของตนให้สงบว่า ขอท่านทั้งหลายจงเบาๆ เสียงหน่อย อย่าส่งเสียงอ้ออิงนัก
นี้พระสมณโคดมกำลังเสด็จมา พระองค์ท่านทรงโปรดเสียงเบาและสรรเสริญ
คุณของเสียงเบา บางทีพระองค์ท่านทรงทราบ ว่า บริษัทมีเสียงเบา พึงทรง
สำคัญที่จะเสด็จเข้ามาก็ได้. ลำดับนั้น พวกปรีพาชกเหล่านั้นพากันนั่งอยู่ ครั้ง

นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาสกุลทายิปริพาชกจนถึงที่อยู่ สกุลทายิปริพาชกได้กราบทูลเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเถิด พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเถิดแล้ว นาน ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงจะมีโอกาสเสด็จมาถึงนี้ได้ ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเถิด นี้อาสนะที่จัดไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ ส่วนสกุลทายิปริพาชกถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามสกุลทายิปริพาชกผู้นั่งเรียบร้อยแล้วว่า คุณก่อนอุทายี เมื่อกี้นี้ ท่านทั้งหลายนั่งประชุมสนทนาเรื่องอะไรกัน ก็แหละเรื่องอะไรที่ท่านทั้งหลายหยุดค้างไว้ในระหว่าง.

[๗๖๕] สกุลทายิปริพาชกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องที่ข้าพระองค์ทั้งหลายประชุมสนทนากันเมื่อคืนนี้นั้น ของดไว้ก่อน เรื่องนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจักได้ทรงสดับในภายหลังโดยไม่ยาก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเวลาข้าพระองค์ไม่ได้เข้าไปหาบริษัทหมูนี้นี้ บริษัทหมูนี้นั่งพูดกันถึงตริจฉานกถาต่างเรื่อง แต่เมื่อเวลาข้าพระองค์เข้าไปหาบริษัทหมูนี้นี้ บริษัทหมูนี้นั่งมองดูแต่หน้าข้าพระองค์ด้วยความประสงค์ว่า ท่านอุทายี พระสมณโคดมจักภยิตธรรมใดแก่เราทั้งหลาย เราทั้งหลายจักฟังธรรมนั้น ดังนี้ และเมื่อเวลาพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาบริษัทหมูนี้นี้ ทั้งข้าพระองค์และบริษัทหมูนี้นั่งมองดูพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยมีประสงค์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงภยิตธรรมใดแก่เราทั้งหลาย เราทั้งหลายจักฟังธรรมนั้น.

พ. คุณก่อนอุทายี ถ้าอย่างนั้น ปัญหาจงปรากฏแก่ท่าน ซึ่งเป็นเหตุที่จะให้ธรรมเทศนาปรากฏแก่เรา.

[๑๓๐] ส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันก่อน ๆ หลายวันมาแล้ว ท่านผู้สัพพัญญุตสัมมาสัมพุทธเจ้า [ผู้สารพัตร์สารพัตเห็น] มาปฎิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไป หยุดอยู่ หลับและตื่น ความรู้ความเห็นปรากฏอยู่เสมอรำไป ดังนี้ ท่านผู้นั้นถูกข้าพระองค์ถามปัญหาปรารภขั้นส่วนอดีตก็เอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อน พูดเจไปเสียนอกเรื่อง ได้ทำความโกรธโทสะ และความไม่พอใจให้ปรากฏ ข้าพระองค์เกิดสติปรารภพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้นว่า โอ ผู้ฉลาดในธรรมเหล่านี้ จะเป็นผู้ใดเล่า ต้องเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ ต้องเป็นพระสุคตเป็นแน่.

พ. คุณก่อนอุทายี ก็ท่านผู้สารพัตร์สารพัตเห็นนั้น มาปฎิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือ... ได้ทำความโกรธ โทสะ และความไม่พอใจให้ปรากฏ เป็นใครเล่า.

ส. นิกรณถ์นาฏบุตร พระเจ้าข้า.

ห.

ว่าด้วยขั้นส่วนอดีตและอนาคต

[๑๓๑] คุณก่อนอุทายี ผู้ใดพึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ พึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ผู้นั้นควรถามปัญหาปรารภขั้นส่วนอดีตกะเรา หรือเราควรถามปัญหาปรารภขั้นส่วนอดีตกะผู้นั้น ผู้นั้นจะพึงยังจิตของเราให้ยินดีได้ ด้วยการพยากรณ์ปัญหาปรารภขั้นส่วนอดีต หรือเราจะพึงยังจิตของผู้นั้นให้ยินดีได้ ด้วยการพยากรณ์ปัญหาปรารภขั้นส่วนอดีต.

คุณก่อนอุทายี ผู้ใดพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์

ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ ฟังรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการ
ฉะนี้ ผู้นั้นควรถามปัญหาปรารภขั้นต้นส่วนอนาคตกะเรา หรือเราควรถามปัญหา
ปรารภขั้นต้นส่วนอนาคตกะผู้นั้น ผู้นั้นพึงยังจิตของเราให้ยินดีได้ ด้วยการ
พยากรณ์ปัญหาปรารภส่วนอนาคต หรือเราพึงยังจิตของผู้นั้นให้ยินดีได้ ด้วย
การพยากรณ์ปัญหาปรารภขั้นต้นส่วนอนาคต.

ดูก่อน อุทายี แต่จงดขันธส่วนอนาคตไว้ก่อน เราจักแสดงธรรม
แก่ท่านว่า เมื่อเหตุนี้มี ผลนี้จึงมี เพราะเหตุนี้เกิด ผลนี้จึงเกิด เมื่อเหตุนี้
ไม่มี ผลนี้จึงไม่มี เพราะเหตุนี้ดับ ผลนี้จึงดับ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้แต่ด้วยอรรถภาพของข้าพระองค์ ที่เป็นอยู่
บัดนี้ ข้าพระองค์ยังไม่สามารถจะระลึกถึงได้ พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ
ด้วยประการฉะนี้ ก็ไฉนจะระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติ
หนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง ฯลฯ จักระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก
 พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเดี๋ยวนี้ แม้แต่ปิงสุปิศาจ ข้าพระองค์ยังไม่
ไม่เห็นเลย ไฉนจักเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิว
พรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วง
จักขุของมนุษย์ ฯลฯ จักรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้
เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เล่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็คำที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ดูก่อนอุทายี แต่จงดขันธส่วนอดีตและ
ขันธส่วนอนาคตไว้ก่อน เราจักแสดงธรรมแก่ท่านว่า เมื่อเหตุนี้มี ผลนี้จึงมี
เพราะเหตุนี้เกิด ผลนี้จึงเกิด เมื่อเหตุนี้ไม่มี ผลนี้จึงไม่มี เพราะเหตุนี้ดับ

ผลนี้จึงดับ ดังนี้ นั่น จะได้ปรากฏแก่ข้าพระองค์โดยยิ่งกว่าประมาณก็หาไม่
โจนข้าพระองค์ จะพึงยังจิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ยินดี ด้วยการพยากรณ์
ปัญหา ในลัทธิอาจารย์ของตนได้เล่า.

เรื่องวรรณ

[๓๗๒] คุณ่อนอุทายี ก็ในลัทธิอาจารย์ของตนแห่งท่านมีว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตนแห่งข้าพระองค์ มีอยู่
อย่างนี้ว่า นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง.

คุณ่อนอุทายี ในลัทธิอาจารย์ของตนแห่งท่านที่มีอยู่อย่างนี้ว่า นี่เป็น
วรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง ก็วรรณอย่างยิ่งเป็นโจน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า
วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง.

คุณ่อนอุทายี ก็วรรณไหนเล่าที่ไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า
วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง.

[๓๗๓] คุณ่อนอุทายี ท่านกล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณ
ใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้
วาจานั้นของท่านพึงขยายออกอย่างยืดยาว แต่ท่านไม่ชี้วรรณนั้นได้.

คุณ่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราปรารถนารัก
ใคร่ นางชนบทกัลยาณีในชนบทนี้ คนทั้งหลายพึงถามเขาอย่างนี้ว่า พ่อ นาง
ชนบทกัลยาณีที่พ่อปรารถนารักใคร่นั้น พ่อรู้จักหรือว่าเป็นนางกษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาพึงตอบว่า หามิได้

คนทั้งหลายฟังถามเขาว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อปรารถนารักใคร่นั้น พ่อ รู้จักหรือว่า นางมีวรรณะอย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขา ฟังตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังถามเขาว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อ ปรารถนารักใคร่นั้น พ่อรู้จักหรือว่า สูง ต่ำ หรือพอสั้นทัด ดำ ขาว หรือ มีผิวคล้ำ อยู่ในบ้าน นิคม หรือนครโน้น เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟัง ตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังกล่าวกะเขาว่า พ่อปรารถนารักใคร่หญิงที่พ่อ ไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นหรือ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า ถูกแล้ว ดังนี้ คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำ กล่าวของบุรุษนั้น ถึงความเป็นคำใช้ไม่ได้ไม่ใช่หรือ.

แน่นอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้น ถึง ความเป็นคำใช้ไม่ได้.

คุณก่อนอุทายี ท่านก็ฉันทันเหมือนกัน กล่าวอยู่แต่ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ วรรณะใดไม่มีวรรณะอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า วรรณะนั้น เป็นวรรณะ อย่างยิ่ง ดังนี้ แต่ไม่ชี้วรรณะนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเอง อย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวางไว้ที่ผ้ากำพลแดง ย่อมสว่างไสว ส่องแสงเรืองอยู่ ฉันทันใด ตัวตนก็มีวรรณะ ฉันทันนั้น เมื่อตาย ไปย่อมเป็นของไม่มีโรค.

[๓๗๔] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แก้วไพฑูรย์ อันงาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวางไว้ที่ ผ้ากำพลแดง ย่อมสว่างไสวส่องแสงเรืองอยู่ ๑ แผลงหึ่งห้อยในเวลาเดือนมืด ในราตรี ๑ บรรดาวรรณะทั้งสองนี้ วรรณะไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ แผลงหิ้งห้อยในเวลาเดือนมีดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๕] คุณ่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แผลงหิ้งห้อยในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมีดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๖] คุณ่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ กองไฟใหญ่ในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ กองไฟใหญ่ในเวลาเดือนมีดในเวลารাত্রีนี้งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๗] คุณ่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กองไฟในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๘] คุณ่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ [เพ็ญกลางเดือน] ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ดวงจันทร์ในเวลา
เที่ยงคืนตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ นี้งามกว่า
ด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๕] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดวงจันทร์
ในเวลาเที่ยงคืนตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่า
๑ ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ไม่สรทสมัย
เดือนท้ายฤดูฝน ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีต
กว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ดวงอาทิตย์ในเวลา
เที่ยงตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในสรทสมัยเดือนท้ายฤดูฝนนี้งาม
กว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

คุณก่อนอุทายี เทวดาเหล่าใดยอมสู้แสงพระจันทร์พระอาทิตย์ไม่ได้
เทวดาเหล่านั้นมีมาก มีมากยิ่งขึ้นกว่าเทวดาพวกที่สู้แสงพระจันทร์และพระอาทิตย์
ได้ เรารู้ทั่วถึงเทวดาพวกนั้นอยู่ เราก็ไม่กล่าววว่า. วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่ง
กว่าหรือประณีตกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็ชื่อว่ากล่าวอยู่วว่า วรรณใดที่เลว
กว่าและเศร้าหมองกว่าแมลงหึ่งห้อย วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ แต่
ท่านไม่ชี้วรรณนั้นเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงค้ำานเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตเจ้าทรงค้ำานเรื่อง
นี้เสียแล้ว.

คุณก่อนอุทายี ทำไมท่านจึงกล่าวอย่างนี้วว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ค้ำานเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตทรงค้ำานเรื่องนี้เสียแล้วดังนี้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตน ของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอยู่อย่างนี้ว่า วรรณนี้เป็นวรรณอย่างยิ่ง วรรณนี้เป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ ข้าพระองค์เหล่านั้น เมื่อถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าสอบสวน ชักไซร์ ไต่เรียง ในลัทธิอาจารย์ของตน ก็เป็นคนว่างเปล่าผิดไปหมด.

ปัญหาเรื่องทุกข์-ทุกข์

[๑๘๐] คุก่อนอุทายี โลกมีความสุขโดยส่วนเดียว มีอยู่หรือ ปฏิปทา ที่มีเหตุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตน ของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอยู่อย่างนี้ว่า โลกมีความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้ง ซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียว ก็มีอยู่.

คุก่อนอุทายี ก็ปฏิบัติที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว นั้นเป็นไฉน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ละการประพฤตินิโคตติ ในกาม เว้นขาดจากการประพฤตินิโคตติในกาม ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ สมาทานคุณ คือตบะอย่างใดอย่างหนึ่งประพฤติดอยู่ นี้แลปฏิบัติที่มีเหตุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว พระเจ้าข้า.

[๑๘๑] คุก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ บุคคลละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์นั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือ มีสุขบ้างทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนละการ
ลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์นั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือมีสุขบ้าง
ทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนละการ
ประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกามนั้น ตนมีสุขโดยส่วน
เดียวหรือมีสุขบ้างทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนละการ
พุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดเท็จนั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือมีสุขบ้าง
ทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนสมათาน
คุณคือตบะอย่างใดอย่างหนึ่งประพฤติดูอยู่นั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือมีสุข
บ้างทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การจะอาศัยปฏิบัติทา
อันมีทั้งสุขและทุกข์เคลื่อนไหวกลั่น แล้วทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว มี
อยู่บ้างหรือหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคัดค้านเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตทรงคัดค้าน
เรื่องนี้เสียแล้ว.

ดูก่อนอุทายี ทำไมท่านจึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคัด
ค้านเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตทรงคัดค้านเรื่องนี้เสียแล้ว ดังนี้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตนของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอยู่อย่างนี้ว่า โลกมีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลก ที่มีสุขโดยส่วนเดียวก็มีอยู่ ดังนี้ ข้าพระองค์เหล่านั้น เมื่อถูกพระผู้มีพระภาคเจ้า สอบสวน ชักไซ้ไร ไล่เรียง ในลัทธิอาจารย์ของตน ก็เป็นคนว่างเปล่า ผิด ไปหมด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็โลกซึ่งมีความสุขโดยส่วนเดียว มีอยู่หรือ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ.

ดูก่อนอุทายี โลกมีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวให้แจ้งชัดก็มีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวนั้นเป็นไฉน.

ฉาน ๔

[๓๘๒] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฉาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ๑ บรรลุทุติยฉาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ๑ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฉานที่พระอรหันต์ทั้งหลาย สรรเสริญว่า ผู้ได้ฉานนี้ เป็นผู้มื่อเบกขามีสติอยู่เป็นสุข ๑ นี้แลปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทำไมหนอ ปฏิปทานั้นจึงเป็นปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลก ที่มีสุขโดยส่วนเดียวได้ เพราะโลกมีความสุขโดยส่วนเดียว เป็นอันภิกษุนี้ทำให้แจ้งชัดด้วยปฏิปทามีประมาณเท่านี้.

ดูก่อนอุทายี โลกมีความสุขส่วนเดียว จะเป็นอันภิกษุนี้ทำให้แจ้ง
ชัดด้วยปฏิบัติที่มีประมาณเท่านี้หามิได้แล แต่ปฏิบัตินั้นมีเหตุทีเดียว เพื่อทำ
ให้แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวได้.

[๑๘๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว บริษัทของสกุททายี-
ปริพาชกได้บันลือเสียงสูงเสียงใหญ่กันเอ็ดอึงว่า เราทั้งหลายพร้อมทั้งอาจารย์
จะได้ยินดีในเหตุนี้หามิได้ เราทั้งหลายพร้อมทั้งอาจารย์ จะได้ยินดีในเหตุนี้หา
มิได้ เราทั้งหลายยังไม่รู้ชัดซึ่งปฏิบัติที่ยิ่งไปกว่านี้ ลำดับนั้น สกุททายีปริพา
ชก ห้ามปริพาชกเหล่านั้นให้สงบเสียงแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร จึงเป็นอันภิกษุนี้ทำให้
แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวได้เล่า.

[๑๘๔] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุดุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็น
เหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ยืนด้วยกัน เจรจากัน กับเทวดาทั้งหลายผู้เข้าถึงโลก
ที่มีสุขโดยส่วนเดียวเหล่านั้นได้ ดูก่อนอุทายี ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้แลเป็น
อันภิกษุนี้ทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายย่อมประพาศิพรหมจรรย์ใน
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุจะทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวนี้ โดย
แท้หรือ.

ดูก่อนอุทายี ภิกษุทั้งหลายจะประพาศิพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุ
จะทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวนี้ หามิได้ ดูก่อนอุทายี ธรรมเหล่าอื่น
ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพาศิพรหมจรรย์ในเรา เพราะ
เหตุที่จะทำให้แจ้งชัดนั้น ยังมีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็กรรมทั้งหลายที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุจะทำให้แจ้งชัดนั้นเป็นไฉน.

[๑๘๕] คู่ก่อนอุทายี พระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษ ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของพวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีคุณอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง กฤหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น แล้วได้ศรัทธาในพระตถาคต เขาประกอบด้วยศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ฌราวาสคัปปแคบ เป็นทางมาแห่งฐิติ บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวคงจะยาก ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไรเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา เขาละกอง โภคสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว ส้ารวมระวางในพระปาติโมกข์อยู่ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปรกติเห็นในโทษเพียงเล็กน้อยว่าเป็นภัย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม ที่เป็นกุศล มีอาชีพบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยศีล คຸ້ມครองทวารในอินทริย์ทั้งหลาย

ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะเป็นผู้สำน โดย ฯลฯ ภิกษุหนึ่งละนิวรรณ์ ๕ ประการ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ เป็นเครื่องทำปัญญาให้ทุรพลได้แล้ว เธอ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ คู่ก่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แลเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและ ประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้ แข็งขัน.

คู่ก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ คู่ก่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แล เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและ ประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้ แข็งขัน.

คู่ก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอรียะทั้งหลาย สรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข คู่ก่อนอุทายี ธรรม แม้นี้แล เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้แข็งแรง.

คู่ก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มี สุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุ ให้สติบริสุทธิ์อยู่ คู่ก่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แล เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีต กว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้แข็งแรง.

ญาณ ๓

[๓๘๖] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธฺิฝองแผ้ว ไม่มีกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อ ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึก ได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอุทายี ธรรมเม นี้แลเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายพระพฤติพรหมจรรย์ ในเราเพราะเหตุที่จะทำให้แจ้งชัด.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธฺิฝองแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้ม จิตไป เพื่อรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังอุปบัติ เลวประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอัน บริสุทธฺิ ถ่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ เธอย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอุทายี ธรรมเม นี้ เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายพระพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้แจ้งชัด.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธฺิฝองแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้ม จิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จาก กามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณ หยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ

เสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี คุณ่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แล เป็น ธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้แจ้งชัด.

สกุอุทายีขอบวช

[๓๘๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สกุอุทายีปริพาชก กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือ ตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้นั้นใด พระผู้มีพระภาค เจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายฉนั้นนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็น สรรณะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนัก ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.

[๓๘๘] เมื่อสกุอุทายีปริพาชกกราบทูลอย่างนี้แล้ว บริษัทของ สกุอุทายีปริพาชกได้กล่าวห้ามสกุอุทายีปริพาชกว่า ท่านอุทายี ท่านอย่าประ- พฤติพรหมจรรย์ในพระสมณโคดมเลย ท่านอุทายี ท่านเป็นอาจารย์ อย่าอยู่ เป็นอันเตวาสิกเลย เปรียบเหมือนหมอน้ำแล้วจะพึงเป็นจอกน้อยลอยในน้ำ ฉนั้นใด ข้ออุปไมยนี้ ก็จักมีแก่ท่านอุทายี ฉนั้นนั้น ท่านอุทายี ท่านอย่าประ- พฤติพรหมจรรย์ในพระสมณโคดมเลย ท่านอุทายีเป็นอาจารย์ อย่าอยู่เป็น อันเตวาสิกเลย.

ก็เรื่องนี้ เป็นอันยุติว่า บริษัทของสกุลทายิปรีพาชก ได้ทำสกุลทายิปรีพาชกให้เป็นอันตราয়ในพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการฉะนี้แล.

จบอุพาสกุลทายิสูตที่ ๕

อรรถกถาอุพาสกุลทายิสูต

อุพาสกุลทายิสูต มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा ปน ฆนฺเต ภควา คือ ปรีพาชก ประสงค์จะฟังธรรมกถานี้ เมื่อจะแสดงควมมีอาลัยในพระธรรมเทศนา จึงกล่าวแล้ว บทว่า ตยฺยเวตฺถ ปฏฺฐิภาตฺถ ปัญหาจงปรากฏแก่ท่าน ความว่า หากท่านประสงค์จะฟังธรรม ปัญหาข้อหนึ่ง เหตุอย่างหนึ่ง จงปรากฏแก่ท่าน. บทว่า ยถา มํ ปฏฺฐิภาเสยฺย คือ เป็นเหตุที่จะให้ธรรมเทศนาปรากฏแก่เรา. ท่านแสดงว่าเมื่อกถาตั้งขึ้นด้วยเหตุนี้ เพื่อจะฟังธรรมได้สบาย. บทว่า ตสฺส มยฺหิ ฆนฺเต ข้าพระองค์เกิดสติปรารถนาพระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า นัยว่า สกุลทายิปรีพาชกนั้น เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นคิดว่า หากพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่นี้ ความแห่งภยิตนี้จักปรากฏ จึงระลึกถึงพระทศพลว่า พระทศพลจักทรงทำเนื้อความให้ปรากฏ คุณให้ประทีปพ้นดวงช่วงโศคติฉะนั้น. เพราะฉะนั้นสกุลทายิปรีพาชก จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า ตสฺส มยฺหิ ฆนฺเต ดังนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า อโห ฆุนฺ ทั้งสองบทเป็นนิบาตลงในความว่าเป็นที่ระลึกถึง. ด้วยเหตุนี้เมื่อสกุลทายิปรีพาชกระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงได้มีความระลึกถึงว่า **อโห หนูน ภควา อโห หนูน สุกโต** โอ ผู้ฉลาดใน
ธรรมเหล่านี้ ต้องเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ ต้องเป็นพระสุตตะเป็นแน่.
บทว่า **โย อิมสั** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดเป็นผู้ฉลาดดี
ฉลาดด้วยดี ชำนาญ เยียบแหลมในธรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น พึงทรงกล่าวเป็นแน่. พระสุตตะพระองค์นั้น พึงทรงกล่าวเป็นแน่.
เพราะกิเลสเครื่องถึงภพใหญ่่น้อยอย่างเดียวแสนโกฏิน้อย ปรากฏแก่
บุพเพนิวาสญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นี้เป็นอธิบายในบทนี้ด้วย
ประการฉะนี้. บทว่า **ตสฺส วาหิ ปุพฺพพฺพตฺติ อารพฺภ** หรือเราพึงปรารถนา
ส่วนอดีต ความว่า จริงอยู่ ผู้ใด เป็นผู้มีลาภ ผู้นั้นเมื่อเขากล่าวว่า เมื่อก่อน
ท่านได้เป็นกษัตริย์ ได้เป็นพราหมณ์ เมื่อได้อยู่ จักพึงโดยเคารพ. ส่วนผู้ไม่
มีลาภ จักเป็นอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้ ดังนี้บ้าง เขาย่อมแสดงเพียงกรรมเท่านั้น.
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสอย่างนี้ว่า เราจะพึงยังจิต
ของผู้นั้น ให้ยินดีได้ด้วยการพยากรณ์ ปัญหาปรารถนาขั้นส่วนอดีต ดังนี้.
บทว่า **โส วา มํ อปรนฺตํ** ผู้นั้นพึงถามปัญหาปรารถนาขั้นส่วนอนาคตกะเรา
คือ เพราะอนาคตตั้งสถาน ย่อมสำเร็จ แก่ผู้ได้ทิพยจักขุ. เพราะฉะนั้นพระองค์
จึงตรัสอย่างนี้. บทนอกนี้มีนัยดังได้กล่าวแล้วในตอนก่อน.

บทว่า **ธมฺมํ โว เทลิสฺสามิ** เราจักแสดงธรรมแก่เธอทั้งหลาย
ความว่า ได้ยินว่า สกฤทธายิปริพาชกนี้ แม้เมื่อแสดงถึงขั้นในอดีตก็จักไม่รู้
แม้เมื่อแสดงถึงขั้นในอนาคตก็จักไม่รู้. เมื่อเป็นดังนี้พระผู้มีพระภาคเจ้ามี
พระประสงค์จะทรงแสดงถึงปัจจุอาการอันละเอียดอ่อน จึงตรัสอย่างนั้น. ก็
สกฤทธายินั้นจักรู้ขั้นนั้นได้หรือ จักยังไม่รู้ขั้นนั้นในทันทีทันใด แต่จักเป็น
ปัจจัยแห่งวาสนาของเขาในอนาคต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นดังนี้จึงตรัส

อย่างนั้น. บทว่า **ปัสสูปิตถัง** ปัสสูปิตถัง คือ ปัสสูปิตถังที่เกิดในที่ที่ไม่สะอาด.
ด้วยว่าปัสสูปิตถัง ถือเอารากไม้รากหนึ่งแล้วไม่ปรากฏกาย. มีเรื่องเล่าว่า

ยักษิณคนหนึ่งให้ทารก ๒ คนนั่งที่ประตูอุปัชฌายแล้วเข้าไปในเมือง
เพื่อแสวงหาอาหาร. พวกเด็กเห็นพระเถระกำลังออกบิณฑบาตรรูปหนึ่ง จึงกล่าว
ว่า พระคุณเจ้าขอรับ มารดาของพวกเรา เข้าไปภายในพระนคร พระคุณ
เจ้าเห็นช่วยบอกแก่มารดานั้น เจ้าได้สิ่งใดจงถือเอาสิ่งที่ได้แล้วรีบกลับไปเสีย.
พวกเด็กเหล่านั้นไม่อาจจะรออยู่ได้ เพราะความหิว. พระเถระถามว่าเราจะเห็น
มารดาของเจ้านั้นได้อย่างไรเล่า. พวกเด็กจึงกล่าวว่า พระคุณเจ้า จงถือเอา
รากไม้นี้เถิด แล้วได้ถวายรากไม้ชิ้นหนึ่ง. ยักษ์หลายพันได้ปรากฏแก่พระเถระ
พระเถระได้เห็นยักษิณคนด้วยสติปัญญาที่พวกเด็กให้ไว้. พระเถระเห็นยักษิณ
มีรูปร่างน่าเกลียด น่ากลัว หวังแต่จะหาของสกปรกที่ถนนกันแต่อย่างเดียว จึง
กล่าวความนี้ เมื่อยักษิณถามว่า ท่านเห็นฉันได้อย่างไร พระเถระจึงแสดงชิ้น
รากไม้ให้ดู. ยักษิณคิดว่ารากไม้ถือเอาไป. ปัสสูปิตถังทั้งหลาย ถือเอารากไม้รากหนึ่ง
แล้วไม่ปรากฏกายด้วยประการฉะนี้.

สกุลุทายิปริพาชกนั้นกล่าวว่า แม้อุปัสสูปิตถังเข้าพระองค์ยังไม่เห็นเลยหมาย
ถึงยักษิณนั้น. บทว่า **น ปกฺขายติ** คือไม่เห็นไม่ปรากฏ. บทว่า **ทิมปิ โข**
เต เอส ความว่า คู่ก่อนอุทายี วาจาของท่านนั้นฟังขยายออกอย่างยืดยาว.
อธิบายว่า เมื่อกล่าวอย่างนั้น ฟังเป็นไปร้อยปีบ้าง พันปีบ้าง และวาจานั้นก็
ไม่ฟังแสดงเพื่อความได้ประโยชน์เลย. บทว่า **อปฺปภาฏิหิริกตํ** เป็นคำใช้ไม่ได้
ความว่าคำนั้นถึงความเป็นคำไม่น่าสัวออกไป ไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์. บัดนี้
เมื่อสกุลุทายิปริพาชกจะแสดงถึงวรรณนั้นจึงกล่าวคำมีอาทิว่า **เสยฺยถาปี ฆนฺเต**
เข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบแก้วไพฑูรย์. ในบทเหล่านั้นบทว่า **ปณฺฑุกมฺพล**
นิกฺขิตฺโต แก้วไพฑูรย์ เขาวางไว้ที่ผ้ากัมพลสีแดง คือ วางไว้ที่ผ้ากัมพลสีแดง

อันมีสีไม่เสมอกัน. บทว่า **เอวฺวณฺโณ อุตฺตา โหติ** คนก็มีวรรณฉนั้น สกฺฤทฺธาธิกถาวคํานี้ว่า ตัวตนนั้นในเวลาเราตายย่อมรุ่งเรืองดุจจันทร์ในสุกฺกนิหเทวโลก หมายถึงจันทร์ที่เกิดในสุกฺกนิหเทวโลก.

บทว่า **อัย อิมลฺลํ อุกฺกิณฺณํ** บรรดาวรรณทั้งสองเหล่านี้หึ่งห้อยในเวลาเดือนมืดในราตรีนี้งามกว่า ประณีตกว่า ความว่านัยว่ารัศมีของแก้วมณีไม่ชานออกภายนอก แสงของหึ่งห้อยตัวเล็กแผ่ออกไปเพียง ๑ นิ้ว ๒ นิ้ว และ ๔ นิ้ว ส่วนแสงของหึ่งห้อยตัวใหญ่ แผ่ออกไปแม้ประมาณเท่าบริเวณของลานนวดข้าว เพราะฉะนั้น สกฺฤทฺธาธิกถาวคํานี้. บทว่า **วิทุเช** คือ กระจ่างอธิบายว่า อยู่ไกลโดยปราศจากเมฆ. บทว่า **วิกตฺวลาหเก** คือ ปราศจากเมฆ. บทว่า **เทเว** คือ ฝน. บทว่า **โอสธิตารกา** คือ ดาวพระศุกร์. จริงอยู่เพราะอาจารย์บางคนบอกกล่าวว่า ชนทั้งหลายย่อมถือเอาโอสถ โดยสัตยญาณนั้นตั้งแต่ดาวพระศุกร์ขึ้น ฉะนั้นดาวนั้นท่านจึงเรียกว่า **โอสธิตารกา**. บทว่า **อภิทอฏฺฐมรตฺตสมยํ** คือ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงดวงจันทร์ที่ตั้งอยู่ในสมยคือในท่ามกลางท้องฟ้า. แม้ในบทว่า **อภิทอ มขฺฌนฺติเก** ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรง ก็มีนัยที่เหมือนกัน. บทว่า **ตโต โข** คือ เทวดาเหล่านั้นมีมากกว่า กว่านั้น. อธิบายว่า มีมากและมีมากกว่า. บทว่า **อาภานานฺโณนฺติ** คือ สู้แสงพระจันทร์พระอาทิตย์ ไม่ได้. แสงพระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมส่องแสงสว่างไปด้วยแสงสว่างในตัวของตนเอง.

บัดนี้เพราะสกฺฤทฺธาธิ คิควาเราจักถามถึงโลกมีความสุขโดยส่วนเดียว จึงนั่งนิ่งสืมน้ำถาม. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงให้สกฺฤทฺธาธิ ระลึกถึงคำถามได้ จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **กึ ปน อุกฺกาทิ เอกนฺตสุโข โลกิ** คู่ก่อนอุทฺธาธิ โลกมีความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ. ในบทเหล่านั้น บทว่า

อาการวดี คือ มีเหตุ. บทว่า **อญฺญตรํ วา ปน ตโปคฺคณํ** คุณคือตบะ
อย่างใดอย่างหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึง ลัทธิของอเจลกะ คือ เว้น
การดื่มสุรา. เพราะเหตุไร สกฤททายีจึงถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลกมี
ความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ. นัยว่าสกฤททายีนั่นได้คิดว่า แม้เราก็กล่าวว่า
ตนมีความสุขโดยส่วนเดียว. อนึ่งเรากล่าวการปฏิบัติเป็นสุขบางเวลา เป็นทุกข์
บางเวลา. แม้ปฏิบัติของตน ผู้มีความสุขโดยส่วนเดียวก็พึงมีความสุขโดย
ส่วนเดียว. กถาของพวกเราเป็นกถาไม่นำสัตว์ออกไป. ส่วนกถาของพระศาสดา
เป็นกถานำสัตว์ออกไป เพราะเหตุนี้บัดนี้เราจะถามพระศาสดาแล้ว จึงจะรู้
เพราะฉะนั้นพระเถระจึงถาม.

บทว่า **เอตฺถ มยฺ อนฺสุตฺตาม** คือพวกเราไม่ยินดีในเหตุนี้ เพราะเหตุ
ไร บริษัทของสกฤททายีปริพาชกจึงได้กล่าวอย่างนั้น. นัยว่าบริษัทของสกฤททายี
ปริพาชกเหล่านั้นรู้ว่า เมื่อก่อนพวกตนตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ กระทำ
กสิณบริกรรมยังตติยฌานให้เกิด ครั้นฌานยังไม่เสื่อม ทำกาลแล้วเกิดในชั้น
สุกกนิหะแต่เมื่อกาลผ่านไปๆ แม้กสิณบริกรรมก็ไม่รู้. แม้ตติยฌานก็ไม่สามารถ
ให้เกิดได้. อนึ่งพวกเราเรียนธรรมอันเป็นส่วนเบื้องต้น ๕ ว่า ปฏิปทามีเหตุ.
แล้วเรียนตติยฌานว่า โลกมีสุขโดยส่วนเดียว. เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงกล่าว
อย่างนั้น. บทว่า **อตุตฺตริตฺรํ** คือสิ่งที่ยิ่งกว่าธรรม ๕ นี้. ท่านอธิบายว่า พวก
เราไม่รู้ปฏิบัติหรือโลกอันเป็นสุขโดยส่วนเดียวยิ่งกว่าตติยฌาน. บทว่า
อปฺปสทฺเท กตฺวา คือห้ามปริพาชกเหล่านั้นซึ่งเริ่มจะทำเสียดังไม่ให้มีเสียดัง
โดยเดือนครั้งเดียวเท่านั้น. ในบทว่า **สฺจฉิกิริยาเหตุ** เพราะเหตุทำให้แจ้งนี้.
สังคิกิริยา มี ๒ อย่างคือ **ปฏิลาภสังคิกิริยา** (การทำให้แจ้งการได้) ๑
ปัจจกขสังคิกิริยา (การทำให้แจ้งประจักษ์) ๑. ในสังคิกิริยา ๒ อย่างนั้น ผู้ยัง

ตติยฌานให้เกิดแล้ว ตติยฌานยังไม่เสื่อม ทำกาลละเกิดเป็นผู้มีอายุและวรรณะเสมอเทวดาเหล่านั้น ในสุภกนิหโลก นี้ชื่อว่า ปฏิลาภสังฆิกิริยา. ผู้ยังจตุตถฌานให้เกิดแล้วไปสู่สุภกนิหโลกด้วยการแสดงฤทธิ์แล้วดำรงอยู่สนทนาปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น นี้ชื่อว่า ปัจจัจขสังฆิกิริยา ตติยฌานของสังฆิกิริยาแม้ทั้งสองนั้นชื่อว่าอาการวดีปฏิบัติ ปฏิบัติตามเหตุ ไม่ยังตติยฌานให้เกิดก็ไม่สามารรถเกิดในสุภกนิหโลกได้ (และ) ไม่สามารถยังจตุตถฌานให้เกิดได้. สกฤททายีหมายถึงสังฆิกิริยาทั้งสองแม้นี้จึงทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุทำให้แจ้งโลกมีสุขโดยส่วนเดียวนั้นแน่นอน. บทว่า อุตกมณิกโก คือหม้อน้ำ. บทว่า. อนุตระยมกาลี บริษัทของสกฤททายีได้ทำอันตราย คือได้ทำอันตรายโดยที่สกฤททายีปริพาชกไม่ได้บรรพชา เพราะอุปนิสัยวิบัติ.

ได้ยินว่า สกฤททายีปริพาชกนี้ได้บวชในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้าได้บำเพ็ญสมณธรรม. ครั้งนั้นภิกษุสหายของเขาคนหนึ่งกล่าวว่า อาวุโสเขาเมื่อในศาสนาจักสีกละ. ภิกษุนั้นเกิดความโลภในบาตรและจีวรของภิกษุผู้เป็นสหายนั้นจึงได้กล่าวถึงคุณของความเป็นคฤหัสถ์. ภิกษุสหายจึงให้บาตรและจีวรแก่ภิกษุนั้นแล้วก็สึก. ด้วยกรรมของภิกษุนั้น บัดนี้จึงเกิดอันตรายต่อการบรรพชาเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. สูตรก่อนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นเพียงภาณวารที่เกิน. สูตรนี้เป็นภาณวารหลัก ด้วยประการฉะนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมโดยแบบแผนเพียงเท่านั้น. การบรรลุมรรคผลไม่เกิดแม้ด้วยเทศนาครั้งเดียว. แต่จักเป็นปัจจัยแก่ภิกษุนั้นในอนาคต เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นความที่ธรรมนั้นจะเป็นปัจจัยในอนาคตเมื่อยังมีพระชนม์อยู่ จึงไม่ทรงแต่งตั้งภิกษุแม้รูปหนึ่งไว้ในเขตทักษะในเมตตาวิหารี (มีธรรมเป็นเครื่องอยู่คือเมตตา).

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า ในอนาคตภิกษุนี้จักบวชในศาสนาของเราแล้วจักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นเมตตาวิหารี. ภิกษุนั้นเมื่อพระผู้มีพระ-

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 641

ภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว บังเกิดในกรุงปาตลีบุตร ในสมัยของพระเจ้าธรรมมา-
โสกราชบวชแล้ว ครั้นบวชแล้วได้บรรลุพระอรหัต มีชื่อว่าพระอัสสกุตตเถระ
ได้เป็นผู้เลิศแห่งภิกษุผู้เป็นเมตตาวิหาร. ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของพระ-
เถระ แม้สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายก็ได้รับเมตตาจิต. พระเถระเป็นอาจารย์สั่งสอน
ภิกษุสงฆ์ในสกุลชมพูทวีป อาศัยอยู่ที่ วัดตนิเสนาสนะ. คงประมาณ ๓๐ โยชน์
ได้เป็นเรือนสำหรับทำความเพียรอย่างเดียว. พระเถระลาดแผ่นหนังไว้บน
อากาศแล้วนั่งบนแผ่นหนังนั้นบอกกรรมฐาน. เมื่อกาลผ่านไปพระเถระไม่ไป
บิณฑบาต นั่งบอกกรรมฐานอยู่ในวิหาร. มนุษย์ทั้งหลายไปยังวิหารได้ถวาย
ทาน. พระเจ้าธรรมมาโสกราชได้สดับคุณของพระเถระ มีพระประสงค์จะทรง
เห็น ได้ทรงส่งคนไปนิมนต์ถึง ๓ ครั้ง. พระเถระดำริว่า เราจะให้โอวาทแก่
ภิกษุสงฆ์ ดังนี้แล้วจึงมิได้ไปแม้แต่ครั้งเดียวด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาพุทธสุตตปิฎกที่ ๕

๑๐. เวชณสตฺต

เรื่องเวชณปริพาชก

[๑๘๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตเมืองสาวัตถี ครั้งนั้นแล เวชณสปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

เปรียบเทียบวรรณ ๒ อย่าง

[๑๙๐] เวชณสปริพาชกยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้เปล่งอุทานในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนก็งานะ ท่านทำไมจึงกล่าวอย่างนี้ว่า นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ ก็วรรณอย่างยืงนั้นเป็นไฉน.

เว. ข้าแต่ท่านพระโคตม วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่าวรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยืง.

ภ. คุณก่อนก็งานะ วรรณไหนเล่า ที่ไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า.

ข้าแต่ท่านพระโคตม วรรณใด ไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยืง.

[๑๕๑] คุณก่อนกัจจานะ ท่านกล่าวแต่เพียงว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ วาจา นั้นของท่านพึงขยายออกอย่างยืดยาว แต่ท่านไม่ชี้วรรณนั้นได้

คุณก่อนกัจจานะ เปรียบเหมือนบุรุษพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราปรารถนารักใคร่ นางชนบทกัลยาณี ในชนบทนี้ คนทั้งหลายพึงถามเขาอย่างนี้ว่า พ่อ นางชนบทกัลยาณีที่พ่อปรารถนารักใคร่ นั้นพ่อรู้จักหรือว่าเป็นนางกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาพึงตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายพึงถามเขาว่า พ่อ นางชนบทกัลยาณีที่พ่อปรารถนารักใคร่ นั้น พ่อจักรู้หรือว่า นางมีวรรณอย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาพึงตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายพึงถามเขาว่า พ่อ นางชนบทกัลยาณีที่พ่อปรารถนารักใคร่ นั้น พ่อรู้จักหรือว่า สูง ต่ำ หรือพอสั้นทัด ดำ ขาว หรือมีผิวคล้ำ อยู่ในบ้าน นิคม หรือนครโน้น เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาพึงตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายพึงกล่าวกะเขาว่า พ่อ พ่อปรารถนารักใคร่หญิงที่พ่อไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นนั้นหรือ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาพึงตอบว่า ถูกแล้ว คุณก่อนกัจจานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน เมื่อเป็นเช่นนี้ คำกล่าวของบุรุษนั้น ถึงความเป็นคำใช้ไม่ได้ มิใช่หรือ.

แน่นอน พระโคตมผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้น ถึงความเป็นคำใช้ไม่ได้.

คุณก่อนกัจจานะ ข้อนี้ฉันใด ท่านก็ฉันนั้นแล กล่าวอยู่แต่ว่า ข้าแต่พระโคตม วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ แต่ไม่ชี้วรรณนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเองอย่าง
บริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวางไว้ที่ฝักัมพลแดงย่อมสว่าง
ไสวส่องแสงเรื่องอยู่ฉันใด ตัวตนก็ฉันนั้น เมื่อตายไป ย่อมเป็นของมีวรรณ
ไม่มีโรค.

[๓๕๒] คุณก่อนก็งานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แก้ว-
ไพฑูรย์อันงามเกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวาง
ไว้ที่ฝักัมพลแดง ย่อมสว่างไสวส่องแสงเรื่องอยู่ ๑ แผลงหึ่งห้อยในเวลาเดือน
มีดในราตรี ๑ บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่า
กัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ แผลงหึ่งห้อยในเวลา
เดือนมีดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๕๓] คุณก่อนก็งานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แผลง
หึ่งห้อยในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑
บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ประทีปน้ำมันในเวลา
เดือนมีดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๕๔] คุณก่อนก็งานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ประทีป
น้ำมันในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑ กองไฟใหญ่ในเวลาเดือนมีดในราตรี ๑
บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ กองไฟใหญ่ในเวลา
เดือนมีดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๕๕] คุณก่อนก็งานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กองไฟใหญ่เวลาเดือนมืดในราตรี ๑ ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ บรรดาวรรณทั้ง ๒ นี้ วรรณทั้ง ๒ นี้วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๕๖] คุณก่อนก็งานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ [เพ็ญกลางเดือน] ๑ บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ นี้งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๕๗] คุณก่อนก็งานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ ๑ ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรง ในอากาศอันกระจ่าง ปราศจากเมฆในสทรทสมัยเดือนท้ายฤดูฝน ๑ บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในสทรทสมัยเดือนท้ายฤดูฝนนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๒๕๘] คุณองกัจจนะ เทวดาเหล่าใดยอมสู้แสงพระจันทร์และแสงพระอาทิตย์ไม่ได้ เทวดาเหล่านั้นมีมากกว่าเทวดาพวกที่สู้แสงพระจันทร์และแสงพระอาทิตย์ได้ เรารู้เรื่องเช่นนั้นคืออยู่ ถึงกระนั้น เราก็ไม่กล่าวว่า วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็ชื่อว่า กล่าวอยู่ว่า วรรณใดเลวกว่าและเศร้าหมองกว่าแมลงหึ่งห้อย วรรณนั้นเป็น วรรณอย่างยิ่ง คังนี้ แต่ท่านไม่ชี้วรรณนั้นเท่านั้น.

คุณองกัจจนะ กามคุณ ๕ เหล่านี้ กามคุณ ๕ เป็นโชน คือ รูปที่ ฟังรู้แจ้งด้วยจักขุ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก เกี่ยวด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสียงที่ฟังรู้แจ้งด้วยโสต...กลิ่นที่ฟังรู้แจ้งด้วยฆานะ...รสที่ฟังรู้แจ้งด้วยชิวหา...โณภูจัพพะที่ฟังรู้แจ้งด้วยกาย นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก เกี่ยวด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด.

คุณองกัจจนะ กามคุณ ๕ เหล่านี้แล ความสุขโสมนัสอันใด อาศัย กามคุณ ๕ เหล่านี้เกิดขึ้น ความสุขโสมนัสนี้เรากล่าวว่า กามสุข [สุขเกิดแต่ กาม] ด้วยประการฉะนี้ เป็นอันเรากล่าวกามสุขว่าเลิศกว่ากามทั้งหลาย กล่าว สุขอันเป็นที่สุดของกาม* ว่าเลิศกว่ากามสุข ในความสุขอันเป็นที่สุขของกามนั้น เรากล่าวว่าเป็นเลิศ.

สรรเสริญสุขอันเป็นที่สุดของกาม

[๒๕๙] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว เวชณสปริพาชกได้ กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อที่พระโคตมผู้เจริญตรัสกามสุขว่าเลิศกว่ากามทั้งหลาย ตรัสความสุขอันเป็นที่สุดของกามว่าเลิศกว่ากามสุข ในความสุขอันเป็นที่สุดของกามนั้นตรัสว่าเป็นเลิศนี้ ตรัสดีน้อศจรรยน์ก ไม่เคยมีมา.

ดูก่อนกัจจანะ ข้อที่ว่ากามก็ดี กามสุขก็ดี สุขอันเป็นที่สุดของการ
ก็ดี นี่ยากที่ท่านผู้มีความเห็นเป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีความ
ชอบใจเป็นอย่างอื่น มีความประกอบเนื้อความเป็นประการอื่น มีลัทธินิอาจารย์
เป็นประการอื่นจะพึงรู้ได้ ดูก่อนกัจจานะ ภิกษุเหล่าใดเป็นอรหันตจีณาสพ
อยู่จบพรหมจรรย์ มีภริยาได้ทำเสร็จแล้ว มีภรรยาอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์
ของตนอันถึงแล้วตามลำดับ มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะ
รู้โดยชอบ ภิกษุเหล่านั้นแล จะพึงรู้ข้อที่ว่า กาม กามสุข หรือสุขอันเป็น
ที่สุดของกามนี้ได้.

[๔๐๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เวชณสปริพาชก
โกธธ ขัดใจ เมื่อจะดำรัสเตือนพระผู้มีพระภาคเจ้าคิดว่า เราจักให้พระสมณ-
โคดมได้รับความเสียหาย ดังนี้ จึงได้กราบทูลว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น สมณ-
พราหมณ์บางพวกในโลกนี้ ไม่รู้เงื่อนไขเบื้องต้น ไม่รู้เงื่อนไขเบื้องปลาย แต่
ปฏิบัติอยู่ว่า เรา รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีดังนี้ ภาษิตของสมณพราหมณ์
เหล่านั้น ถึงความเป็นคำนำหว่าเราะทีเดียว ถึงความเป็นคำตำซำอย่างเดียว ถึง
ความเป็นคำเปล่า ถึงความเป็นคำเหลวไหลแท้ ๆ.

[๔๐๑] ดูก่อนกัจจานะ สมณพราหมณ์เหล่าใด เมื่อไม่รู้เงื่อนไขเบื้องต้น
เมื่อไม่รู้เงื่อนไขเบื้องปลาย มาปฏิบัติว่า เรา รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่าง
นี้มิได้มี ดังนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นควรถูกข่มขี้สมกับเหตุ ดูก่อนกัจจานะ
ก็แต่ว่าเงื่อนไขเบื้องต้นจงงดไว้เถิด เงื่อนไขเบื้องปลายจงงดไว้เถิด บุรุษผู้รู้ความ
ไม่เป็นคนโออวด ไม่มีมายา เป็นคนซื่อตรง ของงมาเกิด เราจะสั่งสอน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 648

เราจะแสดงธรรม เมื่อปฏิบัติตามที่เราสอนแล้ว ไม่นานก็รู้จักเอง จักเห็นเอง ได้ยินว่า การที่จะหลุดพ้นไปได้โดยชอบจากเครื่องผูก คือ เครื่องผูกคืออวิชชา ก็เป็นอย่างนั้น.

ดูก่อนกัจจานะ เปรียบเหมือนเด็กอ่อนยังนอนหงาย จะพึงถูกเขาผูกไว้ด้วยเครื่องผูกที่ข้อเท้าทั้งสอง ที่ข้อมือทั้งสอง ที่คอหนึ่ง เป็นห้าแห่ง เครื่องผูกเหล่านั้น จะพึงหลุดไปเพราะเด็กนั้นถึงความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เขาพึงรู้ว่าเป็นผู้พ้น และเครื่องผูกก็ไม่มี ฉันทใด กัจจานะ บุรุษผู้รู้ความก็ฉันทนั้นแล เป็นคนไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เป็นคนซื่อตรง ของงมาเถิด เราจักสั่งสอน เราจักแสดงธรรม เมื่อปฏิบัติได้ตามที่เราสอนแล้ว ไม่นานนักก็จักรู้เอง จักเห็นเอง ได้ยินว่า การที่จะหลุดพ้นไปได้โดยชอบจากเครื่องผูกคือเครื่องผูกคืออวิชชา ก็เป็นอย่างนั้น.

เวณสปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสก

[๔๐๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เวณสปริพาชกได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีลว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักมุกเห็นรูปดังนี้ฉันทใด พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายฉันทนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ ทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบเวณสสูตรที่ ๑๐

จบปริพาชกวรรคที่ ๒

๑๐. อรรถกถาเวณสสูตร

เวณสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า เวณโส ได้ยินว่าเวณสปริพาชกนี้
เป็นอาจารย์ของสกุททายิปริพาชก. เวณสปริพาชกนั้นได้ยินว่า สกุททายี
ปริพาชก เผ่าปัญหามีวรรณอย่างยิ่งจึงคิดว่า สกุททายีนั่นเราให้เรียนเป็นอย่าง
ดีแล้ว แม้สกุททายีก็เรียนได้ดี เขาแพ้ได้อย่างไรหนอ เออาละ เราจะไปเอง
ทูลถามปัญหามีวรรณยิ่งกะพระสมณโคดมแล้วจักรู้ได้. จึงไปกรุงสาวัตถีประมาณ
๔๕ โยชน์จากกรุงราชคฤห์ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ยืน
เปล่งอุทานในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ในบทนั้นพึงทราบโดยนัยดังกล่าว
แล้ว เช่นกับสูตรก่อนนั้นแหละ. เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรง
เริ่มว่า **ปญจ โข อิม** กามคุณ ๕ เหล่านี้. คนบางคนแม้ครองเรือนก็เป็น
ผู้หนักในกามน้อมไปในกาม. บางคนเป็นผู้หนักในเนกขัมมะน้อมไปในเนก-
ขัมมะ อนึ่ง บางคนเป็นบรรพชิต เป็นผู้หนักในกามน้อมไปในกาม. บาง
คนเป็นผู้หนักในเนกขัมมะ น้อมไปในเนกขัมมะ. บุคคลนี้ชื่อว่า เป็นผู้หนักใน
กาม บุคคลนั้นเมื่อเขากล่าวกถานี้จักกำหนดความที่ตนน้อมไปในกาม เทศนา
นี้จักเป็นที่สบายของบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเริ่ม
เทศนานี้. บทว่า **กามคุณสุข** สุขอันเป็นที่สุดของกาม ท่านประสงค์เอา
นิพพาน. บทว่า **ปาปิโต ภวิสฺสตี** จักให้พระสมณโคดมได้รับความเสีย
หาย คือจักให้ถึงความไม่รู้. บทว่า **ลามกเย สมฺปหฺขติ** ถึงความเป็น
ธรรมต่ำช้า คือ ถึงความเป็นธรรมเพียงคำพูดอันไร้ประโยชน์นั่นเอง. บทว่า

ติฏฺฐตุ ปุพฺพนุโต ติฏฺฐตุ อปรนุโต เงื่อนเบื้องตัน จงคไไว้เถิด เงื่อน
เบื้องปลายจงคไไว้เถิด. เพราะบุพเพนิวาสญาณอันสมควรแก่กถาในอดีตของ
ท่านไม่มี. ทิพจักขุญาณอันสมควรแก่กถาในอนาคตก็ไม่มี. ฉะนั้นพระผู้มี-
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า แม้ทั้งสองอย่างนั้นก็จงคไไว้เถิด. บทว่า สุตตพฺนุชเนหิ
คือด้วยเครื่องผูกทำด้วยด้าย คือเขาผูกด้ายไว้ที่มือเท้าและที่คอเพื่อดูแลทารก
นั้น. เครื่องผูกนี้ท่านหมายถึงด้ายนั้น. แต่ครั้งเป็นผู้ใหญ่ เครื่องผูกเหล่านั้น
เปื่อยจะหลุดไปเอง หรือตัดออกไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงบทนี้ด้วย
บทว่า เอวเมว โข ดังนี้. การไม่รู้ที่สุคเบื้องตันแห่งอวิชา จุกกาลที่เด็ก
อ่อนไม่รู้เครื่องผูกทำด้วยด้ายฉนั้น. เพราะไม่สามารถรู้ที่สุคแห่งอวิชาได้.
แต่การรู้ว่า ความพันแห่งเครื่องผูกคืออวิชา ด้วยอรหัตมรรค เช่นกับการรู้
ในเวลาพัน. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาเวณสสูตรที่ ๑๐

จบปริพาชกวรรคที่ ๓

รวมพระสูตรในวรรคนี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. จุพฺพัจฉโคตตสูตร	๒. อัคคิวัจฉโคตตสูตร
๓. มหาวัจฉโคตตสูตร	๔. ทิฆนขสูตร
๕. มาคัณทียสูตร	๖. สันทกสูตร
๗. มหาสกุทฺทายิสฺสูตร	๘. สมณมฺมุณทิกสูตร
๙. จุพฺพสกุทฺทายิสฺสูตร	๑๐. เวณสสูตร